

İKİ DEVRİN PERDE ARKASI

TEŞKİLÂT-I MAHSUSA BAŞKANI HÜSAMETTİN ERTÜRK

SAMİH NAFİZ TANSU

HÜSAMETTİN ERTÜRK
Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı

İKİ DEVRİN PERDE ARKASI

SAMİH NAFİZ TANSU

Yayın No: 60
Tarih: 23

İki Devrin Perde Arkası / Samih Nafiz Tansu

Genel Yayın Yönetmeni / Ahmet İzci
Editör / Nesli Yalçın, Ekber Enveri
İç Tasarım / Adem Şenel
Kapak / Yunus Karaaslan
Baskı-Cilt / Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Listros Yolu Fatih Sanayi Sitesi
No: 12/74-75-76 Topkapı - İstanbul
Tel : 0212 613 68 94 Faks: 0212 613 68 96

1. Baskı / Ekim 2011

İstanbul, Ekim 2011

ISBN: 978-9944-978-82-8

T. C. Kültür Bakanlığı Sertifika No:14111

© İlgi Kültür Sanat Yayıncılık 2011

İlgi Kültür Sanat Yayıncılık
Çatalçeşme Sokak. No: 27/10
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 526 39 75
Belgegeçer: 0212 526 39 76
www.ilgiyayinevi.com
ilgiyayinevi@gmail.com

HÜSAMETTİN ERTÜRK
Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı

İKİ DEVRİN PERDE ARKASI

SAMİH NAFİZ TANSU

ilgi kültür sanat

İÇİNDEKİLER

Dört Hamalın Sırtında Taşınan Padişah 11
Abdülâziz İntihar mı Etti, Yoksa Öldürüldü mü? 15
Çerkez Hasan Vak'ası 20
Jöntürkler İstanbul'da Nasıl Teşkilâtlanmışlardı? 24
Abdülhamit'in Günlük Hayatı ve Gece İtiyatları 29
Manastır'da Patlayan Tabanca 33
1908 Meclisinin Açılışı 38
31 Mart Vakası 42
Abdülhamit'in Politika Hakkında Düşündükleri 48
Abdülhamit ve Ermeniler 52
Abdülhamit ve Yahudiler 57
Ali Süavi Vakası ve 7 – 8 Hasan Paşa 61
Abdülhamit Devri Ricali 65
Abdülhamit ve Mithat Paşa 71
Erzurum, Hürriyetin İlânı Şerefini Az Kalsın
Manastır ve Selânik'in Elinden Alacaktı 75
Mustafa Kemal'i Nerde ve Nasıl Tanıdım? 80
Yıldız Yağması 86
Trablusgarb Harbi ve Gönüllü Zabitan 92
Balkan Harbi 97
Kayalar Savaşı, Esaret ve Kurşuna Dizilmem Kararı 102

Metaksas ile Ahbaplığımız 107
Babıâli Baskını 112
Edirne'nin Kurtarılışı 119
Mahmut Şevket Paşa'ya Yapılan Suikastin İçyüzü 124
Teşkilât-ı Mahsusa 130
Trakya Dâvası Trakya Paşeli Cemiyeti 136
Birinci Dünya Harbine İsteyerek Girmedik! 142
İngiliz Sefirinin Sadrazama Mektubu 147
Devlet İçinde Devlet Olan Adam: Yakup Cemil 152
Babıâli'yi Basmaya Kalkan Yakup Cemil 157
Yakup Cemil'in, Enver Paşa'nın Emriyle Tevkifi 162
Yakup Cemil'in Muhakemesi 168
Yakup Cemil'in İdamı 174
Abdülhamit'in Enver Paşa'ya Nasihatleri 182
Alman Denizaltıları ile Yaptığım Tehlikeli Seferler 187
Talât Paşa ve Sonu 193
Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki Yalısında Son Görüşme 199
Şeyh Sünusi ve Oynadığı Rol 205
Abbas Hilmi Paşa ve İttihatçıların Hareketi 210
Eşref Kuşçubaşı 215
Şehzade Abdürrahim Efendi ile Bir Görüşme 217
Mütareke Devri ve Millî Mücadele 222
Bekirağa Bölüğü Hapishanesi ve Sakinleri 226
Kars Kongresi ve Şûralar Hükümeti 232
Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın Arzusu 237
Kara Kemal ve Kara Vasıf'ın Kurduğu Karakol Teşkilâtı 242
İstanbul Semtlerindeki Millî Teşkilâtın Kurucuları 247
Mütareke Yılları 252
Milli Mücadelede İstanbul Semt ve Mahalleleri 257
İstanbul'daki Gizli Mukavemet Yuvaları 262
Mütarekede Millî Teşkilâtın Gizli Ajanları Kimlerdi 268

Hayatını Tehlikeye Koyan Kahraman Polis Şefi 274
Gizli Teşkilatımızın En Mühim Ajanı 279
Mütareke Yıllarının Meşhur Azılı Haydudu Hrisantos..... 285
Kumandan Bennet ve Malum Akıbeti 290
Hindli Casus Mustafa Sagîr 296
İşkenceci Mülâzım Rıfkı ve Arkadaşının Gülünç Raporu..... 302
Mustafa Sagîr ve Yunus Nadi Arasında Bir Konuşma 308
Mustafa Sagîr'i Tanıyan, Mustafa Kemal 314
Meşhur İngiliz Casusunun, Muhakeme ve İdamı 320
İstanbul'a Gelen Beyaz Ruslar ve Millî Mücadele 326
Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in İdamı..... 331
Şehzade Osman Fuat Efendi ile Bir Konuşma 336
Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin Listeleri 340
İzmir'in İşgali Faciası 345
İzmir'in İşgali Üzerine Toplanan "Şûra-İ Saltanat" 349
Malta Zindanlarında Kimler Vardı? 359
Mustafa Kemal Vahideddin'le Karşı Karşıya 364
Bandırma Vapurunun Yolcuları..... 369
Mustafa Kemal Rus Heyeti ile Havza'da Ne Konuştu? 374
Sivas Kongresinde Mustafa Kemal Paşa ile
Kara Vasıf Bey Arasında Bir Görüşme 379
Mithat Şükrü'den Celâl Bayar'a Gelen Mektup 384
İki Telgraf ve Divân-ı Harb'in Atatürk Hakkındaki Kararı ... 389
Rizeli Osman Kâhya ve Tevkif Edilmem 394
"Galata'daki Kahvede Tevkif Edildim" 397
Divanıharp Reisi Nemrud Mustafa Paşa..... 402
Hakkımdaki İdam Kararı ve Neticesi 408
Millî Hükümete Karşı Çarpışanlar Kimlerdi? 413
Heyet-i Nâsiha Kimlerden Mürekkepti 420
Kavaklı Fevzi Paşa'nın Ağzından 16 Mart 1920..... 423
Boğazın Anadolu Yakasında Düşmanla Çarpışanlar..... 427

Ferit Paşa Yalısını Örten Esrar Perdesi 433
Sır Katibinin, Sır Tutmayan Kızı 437
Rauf Bey'in Osmanlı Meclisinde Tevkifi 442
Millî Mücadelede Türklerin Dostu İtalya 446
Kuvayı İnzibatiye'nin Teşekkülü ve Damat Ferit Paşa 451
23 Nisan 1920 456
İstanbul'un İşgali Üzerine İlk Toplanan Milli Meclis 461
Çerkez Anzavur Çetesi ve Âkibeti 468
Üç Beyanname 473
Kavaklı Fevzi Paşa Hakkındaki İdam Kararı 479
Sevr Muahedesi ve Saltanat Şûrası 483
İstanbul, Heyecan ve Teessürünü
Müttefiklerin Yüzüne Haykırıyor 490
Malta Zindanlarından Firar Eden Türkler 496
Çerkez Ethem ve Kardeşleri 501
M. M. Grubu Nasıl Kuruldu? 506
Samsun Kapısında Pontus Hikâyeleri 511
Ankara'da İlk Günler ve Gizli Vazifeler 516
Şeyh Sünusî'nin Ankara'da Geçirdiği Günler 522
İstanbul'da Çalışan M. M. Teşkilâtında İki Grup 527
Atatürk, Mareşal Çakmak Ve İnönü'nün Cumhur Reisliği 533
Papa, Millî Mücadelemize Taraftar Bulunuyordu 538
Millî Cephelerin Silâhları ve Techizatı Nasıl Temin Edildi 543
M. M. Grubunda Çalışan Kahramanlar 548
Müseccel Felâh ve Yavuz Gruplarında Çalışanlar 552
Sakarya Gerisine Çekilme Kararı ve M. M. Grubu 558
Millî Mücadelenin Denizcileri 563
Millî Mücadelede Dinî SınıfınOynadığı Rol 569
İstanbul'da Birinci ve İkinci Grup Mücadelesi 575
Komünistlik, İştirakiyun ve Yeşilordu Teşekkülleri 580
Yeşilin Altında Sırıtan Kırmızı 584

DÖRT HAMALIN SIRTINDA TAŞINAN PADİŞAH

Osmanlı İmparatorluğu gibi üç kıtaya, hiç olmazsa üç asır hâkim olmuş, muhtelif ırk ve mezhepte çeşitli milletleri idare etmiş bir devlet için, gizli teşkilâta mutlak surette ihtiyaç vardır. Bunun adını koyan Enver Paşa olmuş ve ismine de "Teşkilât-ı Mahsusa" veya "Umur-ı Şarkiye" denilmiştir. İngilizlerin meşhur istihbarat servisi gibi bizim de muhtelif memleketlerde propaganda yapmak, askerî sırları ele geçirmek bir taraftan İslâmları, diğer taraftan Türkleri ayaklandırmak ve hepsini günün birinde bir İmparatorluk bayrağı altında birleştirmek gibi son derece karışık ve güç bir takım problemlerin hallini isteyen bir teşkilât kurmamız zaruretini, Birinci Cihan Harbi'nden önce düşünen Enver Paşa olmuş idi.

Etrafına değerli ve becerikli arkadaşları toplamıştı. Bu teşkilâtın başına Süleyman Askerî Bey'i getirmiş, ondan sonra Ali Bey Başhampa ve daha sonra da ben, sıra ile bu çetin ve oldukça tehlikeli işin içinde çalışmıştık.

Esasen askerlik hayatım Beşinci Murad'ın ölümü sırasında başlamış, Jöntürkler arasında geçen günlerim beni bir taraftan hapse, sürgüne, daha sonra da savaşa kadar götürmüştü.

Gençliğimiz bugün bile bir çok yeri hâlâ meçhul kalmış hâdiselerin içinde geçmişti. Abdülhamit idaresinin her gün biraz daha nasıl çöktüğüne, yıkıldığına şahit olmuş, Yıldız suikastından, Manastırda atılan tabancaya, Rumeli'den yürüyen Hareket Ordusu'nun İstanbul sokaklarında yarattığı heyecana kadar, her şeyi safha safha yaşamış bulunduk. İttihat ve Terakki'nin istibdat idaresine karşı açtığı savaşta vazife almış, Enver Paşa'nın daima yanında kalmış, onun itimadını kazanmış bir insan olarak bana tevdi ettiği bir çok mühim işin, bugün tamamen unutulmaması için perde perde önünüze açmak arzusundayım. Çok

mühim şahsiyetlerin özel hayatlarına dair bu sahneler, okuyucularımızın gözleri önünde daima iki devri, İmparatorluk ile mütareke yıllarını ve bu iki devrin perde arkasında bugüne kadar gizli kalmış pek mühim meselelerini aydınlatacaktır.

Bugün 85 yaşındayım. Çok şükür hafızama ve hâtıralarıma hâkim bulunuyorum. Yalnız kendi hayatımı bile şimdi renkleri kısmen solmuş bir albümün resimlerini seyreder gibi görüyorum.

1871'de Eyüp Sultan'da Otakçılar'da doğdum. Babam Bâb-ı Seraskerî'de mümeyyiz olan Eşref Bey, dedem sarayda Sultan Abdülâziz'e ve İkinci Abdülhamit'e Hasırcıbaşılık etmiş Rıdvan Efendi idi.

Evimiz mütevazı bir memur evi, muhitimiz Müslümanlık ve Türklük geleneklerinin yaşadığı bir yer idi. Eyüp Sultan'da mahalle mektebinden rüştiyeye kadar tahsil yıllarımı geçirdim. Bir gün babama sormuştum:

- Niçin bu mahallenin adı Otakçılar, baba?

- Fatih Sultan Mehmed'in büyük çadırı, İstanbul muhasarasında buraya kurulmuş da onun için oğlum!

Biraz büyüdüğüm zaman, babam beni Divanyolu'nda her ramazanın on beşinde oradan geçen padişahın mızraklı alayını seyre götürürdü. Saltanat arabasında padişahı, onun arkasında ikide birde zapt edilmez atlarının üstünde süvarilerini, onların sırmalı elbiselerini, heybetli kalpaklarını ve ayaklarındaki parlak çizmelerini görünce süvari zabiti olmak için içimde çok kuvvetli bir heyecan duyardım. Belki de bu tesir, Askerî Rüştiye'den beni Kuleli Askerî İdadesi'ne doğru götürdü. İnsanın hayatında en tatlı seneler, şüphe yok ki, mektep yıllarıdır. Sanki dört duvarla çevrilmiş ortası boş, muazzam bir kale gibi duran bu Kuleli İdadesi'nin üzerimdeki tesiri çok kuvvetlidir. Sonra yepyeni bir safha başlıyor. Kuleli'den mezun olarak Harbiye'deki tarihî mektebe merasimle geçişimizi, orada daha mükemmel ve şık Harbiye mektebi talebesine mahsus kıyafetle hafta başlarında sokağa çıkmanın zevkini de unutamıyorum.

Sınıf arkadaşlarım içinde mütarekede Umum Jandarma Kumandanlığı yapmış Ali Kemal Paşa, son sınıfta da İşkodra muhafızı Hasan Rıza Paşa ve Bahriye Nâzırı Cemal Paşa bulunmakta idi.

Harbiye'nin diploma merasiminde millete, devlete, padişaha sadık kalmak üzere yemin edilirdi. Biz de öyle mektepten çıkmış, mülâzım olmuştuk. Bu sıralarda yolum ekseriya Yenicami meydanından geçerdi. Orası o zamanlar bir âlemdi.

Benim berberim orada idi. Tarikat-ı Bektaşiye'den Hacı Haşim Efendi, eli çabuk, temiz ve titiz bir Müslüman idi. Sarayla da daima irtibatı vardı. Burada tıraş olur, günlük havadisleri ondan alırdım.

1904 senesi bir sonbahar akşamı idi. Dükkânda sıra bekliyordum. Birdenbire satıcıların kaçıştığını, polislerin köşe başlarını tuttuğunu görmüştük. Herkes yerinden kalkmıştı. Yenicami kemeri tarafından türbelerin bulunduğu yere dört gümrük hamalının sırtında bir cenaze geliyordu. Tabutun önünde ve arkasında polisler, zaptiyeler vardı. Bunların arkasında şişman, kerli ferli bir kaç kişi de yürüyordu. Ben gayri ihtiyarî berber Hacı Haşim'e sormuştum:

- Ne oluyor kuzum Haşim Efendi, bu telâş ne, bu cenaze kimin?

O gözlüklerini alnına kaldırarak kulağıma eğilmişti:

- Susun, Mülâzim Efendi, Allah rahmet etsin bu Sultan Murad'ın cenazesidir.

- Ne diyorsunuz, Sultan Murad öldü mü?

- Orasını Allah-ü tealâ bilir, ölmüş zahir, sizlere ömür!

Sonra kulağıma eğilerek daha o sabah saraydan gelen bir haremağasının anlattıklarını fısıldamıştı.

- Tam 28 sene Çırağan Sarayı'nda mevkuf bulunan Sultan Murad, 64 yaşında bu sabah vefat etmiş. Padişah Sultan Abdülhamit buna inanmamış, Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi ile beraber Çırağan Sarayı'na gelmiş, Beşinci Murad'ın tabibi müdavisi Macar Ömer Paşa'dan vaziyeti sormuş, doktor ölünün nabzını tutarak: "Sizlere ömür Efendimiz," demiş fakat buna

rağmen Sultan Abdülhamit bir türlü şüphesini gideremeyiş, vaziyeti bizzat kontrol etmişti. Bundan sonra geniş bir nefes alan Padişah yanındakilere: "Gasledilsin, namazı Eminönü'ndeki gümrüğe bitişik camide kılınsın, oraya mevtayı bir çatana ile götürsünler, cenazede kimse bulunmasın, her şey gizli yapılsın. Beşiktaş muhafızım Merzifonlu Hasan Paşa, Merkez Kumandanım Müşir Sadettin Paşa, Zaptiye Nazırım Halepli Şefik Paşa ile sadık adamım Sakallı Ferik Mehmet Paşa tedfine kadar bu işe nezaret etsinler!" diye ferman buyurmuş. İşte bu sebeple yollar tutuldu, boğazlar kesildi. Murad Efendi şimdi şehzadelerin irili ufaklı sandukalar içinde yattığı şu türbeye defnedilecek.

Biz böyle gizli gizli görüşürken, berberin tanıdığı yaşlı bir zat, dükkândan içeri girdi:

- Şimdi, polisler Ertuğrul alayına mensup emekli bir paşayı tevkif etmişler. Sen muhakkak Murad Efendi'nin cenazesine geldin demişler, adam şaşırmış, tesadüfen Yenicami kemerinin altından geçiyormuş; işittim ki adamı sürgün edeceklermiş...

Ertesi gün çıkan gazetelerde Murad Efendi'nin elim ziyaından dolayı Zatı Şahane'nin teessürü bildiriliyor ve cenazeyi hüsnü suretle idare eden paşalarla alayın intizamını temin eden polis ve zaptiye neferatına birer maaş nispetinde ihsan-ı şâhâneden bahsediliyordu...

Kendi kendime düşünmüştüm. Sultan Murad, böyle muameleye lâyık değildi. Cenazesi milletten habersiz, sanki bir suçlu gibi herkesten gizli, her biri feci bir hâdisenin kurbanı olan şehzadelerin arasına defnediliyordu.

Askerliğimin bu ilk heyecanlı manzarasını daha sonra girdiğim harpler, esaretim, bir çok defa kurşuna dizilmem kararları, Dîvân-ı Harplerin huzurunda geçirdiğim dakikalar, Alman denizaltılarında geçen savaş günlerim, Türkiye'ye musallat olmuş casusların, şüpheli şahısların takibinde, düşman işgali altında bin bir tehlike içinde geçen bir sürü hâdiseler, mühim şahıslarla karşı karşıya geldiğim zaman duyduğum sözler, gördüğüm facialar, hiç değiştirmedi. İnsanoğlu bu tahta çöp gibi pekâlâ denizlerin, Okyanusların üstünde, dalgadan dalgaya atlayabiliyor, yıpranıyor, ıslanıyor, fakat gene cevherini kaybetmiyor.

ABDÜLÂZİZ İNTİHAR MI ETTİ, YOKSA ÖLDÜRÜLDÜ MÜ?

Hâtıralarımda saraylardan, hükümdarlardan bahsetmemi, okuyucularımın hayalî vakalar saymamasını çok isterdim. Ben, bir taraftan saraya mensup bir ailenin çocuğuyum. Dedem Rıdvan Efendi, Abdülâziz'in Hasırcıbaşısı idi. Onun ölümüne şahit olmuş, Beşinci Murad'ın hüzünlü hayatını üzülerek takip etmiş, nihayet Abdülhamit'in saltanatının başında da vazifesinde bırakılmıştı.

Büyük babamın ve babamın sarayla ilgisi daima devam etmişti. Saraylar, sultanlar, bizim ailenin en ufak teferruatıyla alâkadar olduğu mevzulardı. Kaldı ki Teşkilât-ı Mahsusa'da çalıştığım sıralarda Sultan Reşad, Vahideddin ve son Halife ile bir takım münasebetler dolayısıyla temas etmek fırsatını bulmuştum. Bu fırsatların, açıklayacağım bir çok hâdisede bana rehberlik edeceğini herhalde kabul edeceksiniz.

İşte bu bilgilerimden birini de bugün anlatacağım. O, Abdülâziz'e ait olanıdır. Dedem Hasırcıbaşı Rıdvan Efendi, babam Eşref'e, Sultan Abdülâziz için şöyle anlatırmış:

- Sultan Abdülâziz hemen herkesten şüphe eden, son derece vesveseli bir hükümdardı. Kardeşinin oğlu ve veliahdı olan Murad Efendi'nin bir gün kendisini tahtından indireceğinden korkardı. Biraderi olan Abdülmecit'in çocukları da, heybetli amcalarından öyle ürkerlermiş.

Kardeşlerinin çocuklarını bütün saltanatı boyunca Dolmabahçe Sarayı'nda hapsetmiş olan Abdülâziz, Avrupa'ya yaptığı meşhur seyahatinde, Murad Efendi ile Abdülhamit'i daima beraberinde bulundurmuş, her gittiği yere onları da götürmüştü. Tuhaf bir tesadüf, gerek Fransa'da, gerek İngiltere'de ve gerekse Almanya'da; genç, yakışıklı ve sevimli Veliaht Murad Efendi; Üçüncü Napolyon'dan, Kraliçe Viktorya'dan ve Prusya Kralı

Birinci Wilhelm'den son derece iltifat ve muhabbet görmüştü. Murad Efendi, mükemmel lisan biliyordu. Muaşeret âdabına da amcasından fazla vâkıf bulunuyordu. Bu tarihte 27 yaşında genç ve güzel bir Şehzade idi. Büyük babam dermiş ki; Avrupa'dan dönünce Abdülâziz, Murad Efendi'ye karşı muamelesini tamamen değiştirdi. Onu sıkı bir nezaret altına aldı. Tahsisatını azalttı, hattâ para sıkıntısından zavallıyı faizcilere düşürdü. Gezmelerinde ancak kapalı kupa arabasıyla sokağa çıkmasına müsaade etti. Etrafında hep hafiyeler vardı. Fakat, buna rağmen Murad Efendi Beyoğlu'na çıktığında yabancı bir avukatla buluşur, bazen de mason locasına giderdi. Avukattan istediği, dört başı mamur bir anayasa örneği imiş. Saltanata geçince memlekete hürriyet vermeyi, adalet ve müsavatı tesis etmeyi samimî olarak arzu etmekte idi. Bir gün sadık bendegânından birine aynen şöyle demişti:

- Mektep sıralarında müslümanlarla musevinin, hıristiyanla puta tapanın yan yana oturup, çocukluklarından beri kardeş olarak yaşadıklarını, birbirlerini tanıyıp sevdiklerini gördüğüm gün, kendimi dünyada en büyük saadete erişmiş addedeceğim!

Murad Efendi'nin hocaları yabancı milletlerden kimselerdi. Ona yalnız lisan öğretmekle kalmamış, çağdaş Avrupa'yı tanıtmışlardı.

Murad Efendi'nin iffet ve ahlâk telâkkisi de çok yüksekmiş. İşte uzun yıllar yalnızlık, bekâr yaşamak da onun sinirlerini bozmuştu. Zavallı hem amcası zamanında, hem de kardeşi Abdülhamit devrinde, bir esaret hayatı yaşayarak hakkı olan saltanata sahip olamamış, sonunda da nisyan köşesinde dünyaya gözlerini kapamıştı.

Abdülâziz ve validesi Pertenviyal Sultan, sanki içlerine doğmuş gibi, bir gün tahttan indirileceklerini hissetmişlerdi. Sık sık İstanbul'un muhtelif semt halkına kurbanlar keser, paralar dağıtırlarmış, yalnız zaptiyeye verdikleri bahşiş senede yarım milyon altını bulurmuş. İkisi de son derece müsrif ve hovarda imişler. Bir taraftan yapılan muazzam istikrazı, büyük saraylara, köşklere, donanma mubayaasına sarf ediyor, diğer taraftan yi-

yip içip eğleniyorlardı. Bilhassa mollalar isyanı ile Padişahın en sadık adamı olan Mahmut Nedim Paşa sadaretten ayrıldıktan sonra, korku ve vehim, Abdülâziz'i ve annesini daha fazla sarmıştı. Her ikisi en büyük tehlikeyi serasker Hüseyin Avni Paşa'da buluyorlardı. Bu kaşları çatık, sert ve ciddî paşadan bir gün kendilerine zarar geleceğini tahmin ediyorlardı.

Abdülâziz'in güvendiği kimselerden biri de Rus sefiri General İgnatief idi. O, her zaman devlet idaresine müdahale edebilir, çarın dostu olan padişahı koruyabilir zannedilirdi. Fakat Abdülâziz bunda aldanmıştı. Çünkü Sultan Abdülâziz'in son kabinesi, mütercim Rüştü Paşa'nın riyasetinde Mithat Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ve diğer mühim şahsiyetlerden oluşuyordu. Bunların hepsi, Padişahın hâl'inde mutabık kalmışlardı. İçtimaların gizlice İstanbul'da Bayezid'de Mithat Paşa'nın konağında yapılması, etrafa hiç bir haberin sızmaması, başarılarının başlıca âmilleri olmuştu. Abdülâziz'i de oyalamaya muvaffak olmuşlardı. Hattâ Sadrazam mütercim Rüştü Paşa ile Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, talebe-i ulumun Mithat Paşa'yı kabinede görmekten pek büyük sevinç duyacaklarını ve Padişaha daha çok bağlanacaklarını söylemesi üzerine, Abdülâziz, çocuk gibi sevinerek derhal tayinini irade etmiş ve Mithat Paşa ile böylece barışmıştı. Fakat devlet ricali ve erkânı askeriye, padişahı tahtından indirmek plânı üzerinde mükemmelen çalışıyorlardı. Hâl' için düşünülen gün, 1293 hicrî senesi cemaziyelevvelinin 8'inci salı günü idi. Plân da şu suretle hazırlanmıştı:

Serasker Hüseyin Avni Paşa, harekâtı bizzat idare edecekti. Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa donanmayı Hümayunu bir gün evvel Dolmabahçe Sarayı önünde demirletecek ve o gece sarayın rıhtımlarını, donanmadan kayıklarla çıkaracağı bahriye askerleriyle işgâl ettirecekti. Mekâtib-i askeriye Nazırı Süleyman Paşa, Harbiye mektebi talebesini kumandasına alarak Akaretlerden Dolmabahçe Sarayı'na inen yolları tutacaktı. Redif Paşa da, Ayazpaşa'daki kışladan çıkaracağı taburlarla Dolmabahçe Sarayı'na inecekti. Saray, karadan ve denizden çevrilecek, bu sı-

rada Veliaht Murad Efendi köşkünden araba ile getirilecek, kayıkla Sirkeci'ye ve faytonla Bab-ı Seraskeriye'ye götürülerek biat merasimi orada icra olunacaktı.

İstanbul ile Galata'yı birbirine bağlayan köprü de o gece açılacaktı. Fakat Abdülâziz'in, Serasker Paşa'yı pazartesi günü saraya anî olarak davet etmesiyle, beklemenin tehlikeli olacağını düşünerek hastalığını bahane edip o gün saraya gitmemiş ve pazartesiyi salıya bağlayan gece, hal'e karar vermişti. Hemen yataklarından kaldırılan kabine azası ve işleri başına gönderilen paşalar, plân mucibince hareket ederek Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatmışlardı. Beşinci Murad'ın o gece köşkünden Süleyman Paşa ve maiyetindeki subaylarla Dolmabahçe'ye getirilmesi ve oradan kayıkla Sirkeci'ye ulaştırılıp araba ile Bayezid'de Bab-ı Seraskeriye'ye sevk edilmesi, yeni padişahın melekât-ı akliyesine zarar vermişti.

O gece sabaha karşı donanmadan kurusıkı toplar atılıyor, sokaklarda tellâllar, padişahın tahtından indirildiğini halka ilân ediyordu. Ertesi gün, Veliaht Murad Efendi caddelerden geçerken, halk, yeni padişahı sevinçle alkışlayarak:

- Padişahım çok yaşa, diye haykırıyordu. Diğer taraftan, o gece, donanmanın top seslerini duyup uyanmış, başındaki takkesi, üstündeki entarisi ile sarayın balkonlarına koşmuş olan Abdülâziz'in, sarayın bahçelerine bakarak:

- Yazıklar olsun sizlere, bana sadık tek bir adamım da mı yok? Hüseyin Avni kim oluyor, beni kimse tahtımdan indiremez! diye bar bar bağırdığı işitiliyordu. Fakat Redif Paşa'nın sert emirleri ve koluna giren genç zabitlerin padişahı süratle giydirip rıhtıma indirmeleri ve muhafızlarla beraber bir saltanat kayığına bindirip Topkapı Sarayı'na doğru göndermeleri, birbirini takip etmişti. Bu sırada haremden de bir takım çığlıklar yükseliyordu. Valide Pertevniyal Sultan, bu tatlı saltanatı bırakmak fikrinde değildi. Onun da, maiyetindeki hizmetçilerin de gözyaşlarına, feryatlarına bakılmadan hepsi kayıklara bindirilmiş, saraydan çıkarılmışlardı.

Abdülâziz, salıdan cumaya kadar Topkapı Sarayı'nda kalmıştı. Bu eski, köhne, kasvetli sarayı hiç sevmiyor ve yeni padişahtan kendisini yeni saraylara nakletmesini istiyordu. Sultan Murad, amcasına acımıştı. Belli ki ondan korkuyordu. Çıkan irade ile Abdülâziz kayıkla Feriye Sarayı'na nakledilmişti. Bu bina, ferah ve güzel bir saraydı. Burada geniş salonlar, rahat yatak odaları, denize bakan balkonlar vardı.

Ona kalsa, her gün bu balkonlarda oturacak, bahçelerde gezecek, denize kayıkla açılacaktı. Fakat Serasker Hüseyin Avni Paşa, bütün bunları yasak etmişti. Hattâ balkonda fazla kalsa, nöbetçi askerlerin ihtarına uğruyordu.

Abdülâziz, haysiyet ve gururuna fazla düşkündü. Bu kadar alçalmayı nefsine yediremiyordu. Birkaç gün sonra en çok sevdiği mabeyindeki Fahri Bey'e:

- Bana bir küçük ayna ve makas getiriniz, demişti. Fahri Bey, vaziyetten Valide Sultan'ı haberdar etmişti. Zaten sakallarını kırkan padişaha, annesi her zaman bunu yapardı. Sabık padişah istediklerini alınca, maiyetine çekilmelerini söylemişti. Bir müddet hiçbir şey duyulmadı. Sonra bir gürültü koptu. Bir şey devrilmiş gibi idi. Koştular. Kapı kilitli idi. Kapılar kırıldığı zaman oğlunun üstüne kapanan Pertevniyal Sultan, Abdülâziz'in damarlarından oluk gibi kan aktığını görmüştü. Abdülâziz intihar etmişti.[1]

1 Abdülâziz'in Mithat Paşa ve arkadaşları tarafından düzenlenen bir suikasta kurban gittiğine ve bu işte birkaç pehlevanın bulunduğuna dair Yıldız sarayındaki mahkeme kararının fotokopisi elimizde mevcuttur. (H. Ertürk)

ÇERKEZ HASAN VAK'ASI

Merhum büyük babam, Hasırcıbaşı Rıdvan Efendi, Abdülâziz'in son devirlerine şahit olduğu gibi Abdülhamit'in saltanatında da saraydaki vazifesine devam etmişti. Onun üzerinde, her zaman anlattığı vakit heyecan ve dehşet uyandıran Çerkez Hasan vak'asını babama sık sık hikâye edermiş. O da bize naklederdi. Dedem dermiş ki:

- Çerkez Hasan, bir Çerkez beyinin, İsmail Bey'in oğlu idi. Askerî idadiden Mekteb-i Harbiye'ye geçmiş ve buradan mülâzım olarak çıkmıştı. Talebeliğinde nişancılık ve binicilikte çok muvaffak olur ve mükâfatlar alırmış. Yakışıklı ve zeki olan Çerkez Hasan, sarayın dikkatini çekmiş, evvelâ Yusuf İzzettin Efendi'nin maiyetinde yaverliğe tayin olunmuş, sonra Abdülâziz'e hemşiresini vermişti. Sarayın ileri gelenleri meseleyi padişaha açarak bu izdivacı hakikat yapmışlardı. Çerkez Hasan Bey böylece Abdülâziz'in şahsına bağlanmış ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın icraatına karşı koymaya karar vermişti. Padişahın feci hal'i ve sonra intiharı, en fazla onu gazaba getirmişti. Evvelce Serasker Paşa'nın aleyhinde şurada burada için için küfür etmesi, atıp tutması da günü gününe Hüseyin Avni Paşa'ya yetiştirilmişti. Hüseyin Avni Paşa, sanki başına gelecek felâketi önceden tahmin etmiş gibi rütbesi yüzbaşı olan Çerkez Hasan'ı, kolağalığına terfi ettirerek Bağdat'a tayin etmiş, fakat İstanbul'dan bir türlü gitmeyen, Beyoğlu'ndaki meyhanelerde içen ve kadın âlemlerine devam eden bu serkeş zabiti sonunda tevkif ettirerek hapsettirmişti. Nihayet kendine gelen Hasan Bey, Serasker Paşaya ricacı göndererek mahallî memuriyetine derhal hareket edeceğini, Bağdat'a gitmek üzere vapura bineceğini bildirmiş, affını istirham etmişti. Serasker Hüseyin Avni Paşa, işlerinde ciddî ve sert olduğu kadar, merhametli bir insandı. Çerkez Hasan'ı affetmiş ve sözüne inanmıştı.

Merhum büyük babam, hâdisenin asıl bundan sonrasını heyecanlanarak şöyle anlatırmış:

- Mithat Paşa Beyazıd'da Tavşantaşı'nda geniş bahçeler içinde kâin iki katlı bir konakta ikamet ederdi. Hattâ bir kaç defa da saraydan yazılan bir kaç tezkere için ben de bizzat bu konağa gitmiş ve paşa ile görüşmüştüm. Alt katta geniş bir sofa vardı. Burası selâmlık kısmı imiş. Bu sofaya paşanın maiyetinde ikamet edenlerin odaları açılırdı. Selâmlığın geniş mermer merdivenlerinden çıkınca ikinci katta iki büyük salon aralarındaki bir kapı ile birbirine geçilir bir vaziyette idi. Birinci salonda rahat koltuklar, kıymetli halılar ve tavanda da 40 mumluk bir avize asılı idi. Bu avizenin altında geniş ve beyzî bir masa dururdu. Çok defa Mithat Paşa burada Vükelâ ile oturur konuşurmuş. İşte olay gecesi de Heyet-i Vükelâ burada içtima halindeymiş. Masanın etrafında daveti yapan Mithat Paşa, yanında Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, onun yanında top sakallı, çatık yüzü ile Serasker Hüseyin Avni Paşa bunların karşısında Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, onun yanında Hariciye Nazırı Reşid, Maarif Nazırı Cevdet Paşalar, Defter-i Hâkani Nazırı Yusuf, Tophane Müşiri Rıza Paşa, Şerif Hüseyin ve Hâlet Paşalarla Sadaret Müsteşarı Said Efendi, Sadaret Mektupçusu Memduh ve hülefâdan Mahmud Celâlettin Beyler oturuyorlarmış. Vakit gecenin başlangıcı imiş... Çerkez Hasan, Serasker'i evvelâ Kuzguncuk'taki yalısında aramış, oradan: "Serasker Paşa, bu gece Beyazıd'da Tavşantaşı'nda Mithat Paşa'nın konağında toplanan Meclisi Vükelâya iştirâk ediyor," demişler. Çerkez Hasan, hemen Kuzguncuk'tan bir kayığa atlamış, Beşiktaş'a geçmiş, oradan bir arabaya binerek Beyazıd'a gelmiş ve derhal konağın bahçe kapısından geçerek içeri girmiş. Uşaklar Çerkez Hasan'ı hâlâ şehzadenin yaveri bildikleri için bu gelişini tabî görmüşler. O da onlara: "Yarın sabah erkenden Bağdat'a, mahallî memuriyetime gidiyorum. Serasker Paşa'ya veda edeceğim," demiş... Ses çıkarmamışlar. Hasan Bey merdivenleri üçer, dörder atlayıp çıkarak yukarı kattaki Meclis-i Vükelâ'nın toplandığı salona anî olarak girmiş ve elindeki tabancayı Serasker Hüseyin Avni

Paşa'nın üzerine çevirerek: "Serasker, davranma, yakarım!" diye bağırmış. Hiç beklemedikleri bir insanı, beklemedikleri bir saatte karşılarında gören paşalar, şaşkınlıktan neye uğradıklarını bilememişler, ilk davranan gene Serasker Paşa olmuş, olmuş ama kımıldanmasıyla vurulması da bir olmuş. Üç kurşun Hüseyin Avni Paşa'yı ruhsuz koltuğa sermiş, yerinden fırlamak isteyen diğerlerine de ateş eden Çerkez Hasan, bu sırada Mithat Paşa'ya: "Sana husumetim yok, olduğun yerde kal!" demiş ise de Mithat Paşa ile Mütercim Rüştü Paşa kendilerini ikinci salona oradan da hareme atmışlar, diğerleri çil yavrusu gibi dağılmışlar, müthiş bir panik olmuş. Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa bir ara katilin arkadan kollarını tutmak istemişse de, çok çevik ve cesur olan Çerkez Hasan, çizmesi kenarından çıkardığı bir bıçağı gelişigüzel Bahriye Nazırı'na saplayarak onu kanlar içinde yere sermiş ve kendisine ateş etmek isteyen Hariciye Nazırı Raşit Paşa'yı da atik davranarak çektiği ikinci tabanca ile delik deşik etmişti. Bu silâh sesleri, iniltiler, feryatlar, salona yaverleri, uşakları koşturmuş ise de gözleri dönmüş olan Çerkez Hasan'ın manzarası, hepsini yıldırmış, üstüne atılmak isteyen iki yaverle bir uşağı da vuran Çerkez Hasan, tavandaki avizeleri çekip ortalığı ateşe vermek istemiş, nihayet civardaki jandarma devriyesi yetişip ve süngüleriyle ona hücum ederek bu azgın Kolağasını yakalayabilmişlerdi. O gece Bâb-ı Seraskerî'de hapsedilen ve ertesi cuma günü sabahtan akşama kadar Redif Paşa'nın riyaset ettiği divanıharpte mahkeme edilen Çerkez Hasan, rütbelerinin alınması ile asılarak idama mahkûm edilmişti.

Gene büyükbabam anlatıyor:

- Sabahın erken saatlerinde Bâb-ı Seraskerî'nin önündeki dut ağacının yanında kurulan idam sehpasında, Kolağası Hasan Bey sallandırılmıştı. Divanıharbin bütün gayreti, işin içinde başka kimselerin bulunup bulunmadığı keyfiyetini tahkik imiş! Çerkez Hasan, cumartesi sabahı, güneş doğmadan Beyazıd'da asılmıştı. Asılmadan evvel, rütbesi sökülmüş ve düğmeleri koparılmıştı. Kendisi divanıharpte ve darağacının başında: "Padi-

şahın katili Hüseyin Avni Paşa'dır," diye bağırmaktan kendini alamamıştı.

Büyükbabam anlatırmış ki; halktan bir kısmı, Çerkez Hasan'ı Serasker üzerine sevk edenlerden biri de Mithat Paşa'dır, derlermiş. Halk arasında şöyle dedikodu yapılırmış: "Bir kimse, hiç Mithat Paşa'dan yüz bulmasa, böyle elini kolunu sallayarak konağa gelir, ta üst kata çıkar, Meclis-i Vükelâ'nın toplandığı mahrem bir salona girebilir mi? Bu adam mecnun değilse, mükemmel bir plânın kahramanıdır. Esasen Mithat Paşa, bu müstebit ruhlu zalim seraskeri hiç sevmezdi. Ondan kurtulmak ancak bu suretle mümkün olmuştur. Hattâ bu yüzden halk, Çerkez Hasan'ın nâşını alıp Edirnekapı dışında gömmüş ve bir de taş dikerek kahramanlığını bu taşa yazmıştı."

Fakat babam bize kaç defa şöyle söylemişti:

- Dedeniz Rıdvan Efendi, buna asla inanmamıştı. Çerkez Hasan'ı yakından biliyordu. Onun kimseden pervası yoktu. Abdülâziz'i çok seviyor, ona yapılan hakarete tahammül edemiyordu. Zaten onun her an patlamasından korkuluyordu. O gece, bu müthiş feveranın tezahürü olmuştu. Bu baskınla dokuz kişi vurulmuş, üçü ölmüştü. Ölenlerin başında Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Hariciye Nazırı Raşid Paşa vardı, Çerkez Hasan vak'ası, Heyeti Vükelâda iki münhal yaratmıştı.

JÖNTÜRKLER İSTANBUL'DA NASIL TEŞKİLÂTLANMIŞLARDI?

Daha Kuleli Askerî İdadesi'nde ve sonraları Mekteb-i Harbiye'de talebe iken siyasetle meşgul olmaktan zevk alırdım. Talebeliğim, çok hararetli ve dedikodulu bir devre tesadüf etmişti. Mektepte Şinasi'nin, Ziya Paşa'nın, Ebuzziya Tevfik'in, Namık Kemal'in, Abdülhak Hamit'in, İzmirli Şair Eşref'in eserleri, şiirleri en çok okunanlar idi. Bunların okunması ise resmen yasak edilmişti. Bize tavsiye edilen şeyler, edebiyat namına, Leylâ ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, Tahir ile Zühre, Aşık Garib, Battal Gazi, Ahmediye ve Muhammediye gibi eserlerdi. Sarayın adamları devamlı surette talebenin okuduğu kitapları kontrol ederdi.

Tekkelerdeki zikirler, camilerdeki vâizler, gayrimüslimlerin mabetlerindeki âyinler, hep sivil memurlar tarafından takip olunurdu. Fakat buna rağmen bütün yasaklar ihlâl ediliyor; gençler el altından ve gizli gizli, hem dahilde yazılan hem hariçten memlekete ithal edilen gazeteleri, mecmuaları, kitapları okuyor; istibdat idaresine karşı, derin bir nefret ve padişahın etrafındakilere karşı anlatılmaz bir husumet duyuyordu. Bahriyenin bir çoğu "Jöntürk" teşkilâtına dahildi. Ben de Pangaltı şubesine kayıtlı idim. Harbiye'de Fransızca hocamız Binbaşı Çürüksulu Mahmut ve muavini piyade mülâzimevveli Bursalı Muhiddin Bey'le gene yardımcıları Sultantepeli Ferit Efendi, Paris'ten gelen gazeteleri, mecmuaları bana veriyorlardı. Ben de münasip gördüğüm, itimat ettiğim arkadaşlara bunları dağıtıyordum. Fakat bir gün Binbaşı Çürüksulu Mahmut Bey yakalanmış ve Rodos kalesine sürülmüştü. Mekteb-i Harbiye talebesi Ferit Efendi ise korkudan Mısır'a kaçmıştı. Ama buna rağmen Paris'teki Türklerle temas kesilmemişti. Bir müddet sonra Çürüksulu Mahmut Bey'in Rodos'tan kaçarak Paris'e gittiğini öğrenmiştik.

Heybeliada'daki Bahriye mektebinde de böyle bir teşkilât vardı. Orada talebeden Edirneli Sami, Haydar, kardeşi Behçet, Trabzonlu Osman ile Harbiye'den Giritli mülâzimevvel Cevad ve Saffeti, faal üyeler arasında idiler.

Gene Bahriye katiplerinden Ali, Kasımpaşalı Sadık, Ali Rıza Seyfi Beyler, mektebin hademesi Trabzonlu Boynueğri Osman'ı, Mahmutpaşa yokuşunda kapitülâsyondan faydalanarak postane açmış olan Fransızların bulunduğu yere gönderiyor, Paris'ten gelen bu gazeteleri aldırıyorlardı. Hariçten gelen posta paketlerinin dağıtıldığı yerlerden biri de, Galata'da Mehmedali Paşa Hanı karşısında bulunan Avusturya Postanesi idi. Jöntürkler teşkilâtına dahil gençliğin bir kısmı Gülhane'deki Tıbbiye talebeleri, Vefa'daki İdadi öğrencileri, Kumkapı'daki Eczacı Mektebi öğrencileri arasında mevcuttu. Harbiye'den Giritli Abdülhalim, Tıbbiye talebesinden Karagümrüklü Ethem Ruhi, Erkânıharbiye birinci sınıfında Mülâzim-i evvel Soğukçeşmeli Ferit[2], Erkânıharp birinci sınıfında Mülâzimievvel Dağıstanlı yahut Kazanlı Yusuf Akçura[3] da Jöntürkler Cemiyeti'ne dâhildiler. Hepsi tevkif edilmişlerdi. İstibdat idaresine karşı koymakta Türkler kadar gayrimüslimlerin de hissesi vardı. Bu tarihlerde Halıcıoğlu'nda meyhanecilik yapan Yunan tebaasından Dimitri, Galata'daki Avusturya Postanesi'nden postrestant aldığı gazete ve mecmuaları, Sütlüce Bektaşi Tarikatı dergâhında mukim tekkenin şeyhi Münir baba Efendinin oğlu Hüseyin Ulvi Bey'e teslim ederdi. Gene bu tarihlerde Yıldız Sarayı posta ve telgrafhanesinde müstahdem Kara Kemal Bey[4] boş zamanlarında Şehzadebaşı'na gider, meşhur Çaycı Hacı'nın kahvesinde bir sandalyeye yerleşir, alışkanlığı üzere bir taraftan nargilesini höpürdetir, diğer taraftan ele geçen bu gazete ve mecmuaları, itimat

2 Ferit Bey, Meşrutiyetin ilânından sonra mebus olmuş, Mondoros Mütarekesi'nden sonra İstanbul Hükümeti'nde Dâhiliye Nazırlığı yapmış, Millî Mücadele'de Ankara'ya geçerek Büyük Millet Meclisi'ne seçilmiş, daha sonra da Londra sefiri olarak Millî Hükümet'i temsil etmiştir.

3 Yakın tarihimizin önemli fikir adamlarından Yusuf Akçura, 1879 Kazan doğumludur. (İ.Y.)

4 İttihatçıların meşhur İaşe Nazırı.

ettiği kimselere verirdi. Diğer kahvehanelerden, Kara Kemal'i ziyarete gelen bir çok kimseler, Avrupa'dan yurda sokulan bir kısmı Türkçe, bir kısmı Fransızca bu matbuayı bu sayede okur, bir çok şeyler anlardı. Samatya'da İmrahor şeyhinin de faaliyeti mühimdi. Bu dergâhın şeyhi ve biraderi hukuk talebesinden Vehbi Efendi'nin de Paris'le münasebeti vardı. İzinli oldukları zaman Tıbbiye ve Eczacı Mektebi talebeleri, cuma geceleri bu dergâha devam ederler, bu sayede el altından gazete ve mecmuaları ele geçirirlerdi. Bilhassa bizim Yenicami'deki berberimiz, Tarikat-ı Bektaşiye'den Hacı Haşim Efendi de Jöntürklerdendi. Sütlüce dergâhının şeyhi Münir Baba'nın oğlu Hüseyin Ulvi Bey burada tıraş olur, her defasında da buraya gazete getirirdi. Hacı Haşim, eline geçen bu gazete ve mecmuaları Merdivenköy dergâhında Bektaşi şairi Harabi'ye yollar, o da tekke mensuplarına okuturdu. Topkapı Sarayı'nın içinde de Jöntürk teşkilâtına mensup kimseler vardı. Enderun-u Hümayun Beyleri olarak yetişmekte olan Divanyolu eczanesi sahibi Süreyya, seferli koğuşundan Kâzım, Hayri, Arap Cafer, Bağdat köşküne memur Avni Beyler, bu sahada son derece faal idiler.

Denilebilirdi ki, şehrin her semtinde; mektep olsun, dergâh olsun, tekke veya kıraathane bulunsun, hiç umulmayan kimseler bu teşkilâta dahildiler. Hepsi padişaha karşı diş biliyor, bir gün saltanatı yıkarak iktidara hür fikirli bir padişah getirmeyi düşünüyorlardı. Heyecan bilhassa subaylar arasında daha fazla idi. Memleketin tarihi dikkatle tetkik edilirse ıslâhat ve meşrutiyete, cumhuriyete kadar bütün yeni ve hayırlı hareketlere ordu mensupları rehber olmuşlardı. İşte bu tarihte Harbiye ile Bahriye ve Askerî Tıbbiye birbirleriyle rekabet halinde idiler. Heybeliada'daki Bahriye Mektebi mezunlarından Edirneli Mülâzım Sami Efendi, Paris'ten gelen bu gazeteleri, o tarihte Edirne Postanesi'nde genç bir memur olan Kırcaali'de doğmuş Talât Efendi'ye[5] gizlice gönderiyordu. O da muhite bunları yayıyordu. Bu devirde gerek Harbiye ve gerek Bahriye talebesi kendilerine "Süleyman Paşa Fırkası" adını vermişlerdi. Çünkü meşhur şıpka

5 İttihat ve Terakki'nin meşhur Dâhiliye Nazırı ve Sadrazamı Talât Paşa.

kahramanı Süleyman Paşa, Harbiye talebesiyle Abdülâziz'i hal' etmişti. Bunlar da Abdülhamit'i yıkmaya karar vermişlerdi. Sultan Abdülhamit, âdet olduğu veçhile ramazanın on beşinde Topkapı Sarayı'na gelerek Hırka-i Şerif dairesinde Emanet-i Peygamber'i ziyaret ederdi. Her zamanki yolu Karaköy Köprüsü'nden geçer ve Gülhane Bahçesi'nden Topkapı Sarayı'na varırdı. Dönüşte Sultanahmet Meydanı, Divanyolu, Beyazıd, Şehzadebaşı, Unkapanı Köprüsü tarikiyle Şişhane yokuşundan, Taksim'e ve oradan Yıldız'a giderdi. Jöntürkler, iki köprüden birini bu esnada uçurmaya karar vermişler ve köprülerden birinin ayaklarına dinamit koymayı düşünmüşlerdi. Gizli bir içtima yapmıştık. Ben de dâhil olduğum halde, bir çok vatandaş toplanmıştı. Fakat çoğumuz böyle bir suikastı hoş görmemiştik. Çünkü bu meyanda bir çok masum kardeşimiz de hayata veda edecekti. Gene içimizden bazıları böyle mübarek bir günde bu türden hareketi, uygun karşılamamışlardı. Aramızdaki zabitlerden Topçu Rıza Bey, o zaman Taksim kışlasında vazifeli idi. Bu kışladaki bataryaları Yıldız'a çevirerek burayı bombardıman etmeyi teklif etmişti. Nihayet toplantı, gizli beyannamelerle halkı, Mithat Paşa'nın vaktiyle padişaha kabul ettirdiği Kanun-i Esasî 'nin ilânı için harekete geçmeye teşvik yolunda, verdiğimiz kararla bitmişti. Derhal faaliyete geçilmiş, sokaklara yaftalar asılmış, halka beyannameler dağıtılmıştı. Hattâ Ramazanın on üçüncü gecesi, bu karar tatbike konmuştu. Sarayda Hırka-i Şerif'in duvarına ve Bağdat Köşkü'ne, hattâ orta kapıya yafta yapıştırmak vazifesi Süreyya Bey'e verilmişti. Aksi bir tesadüf o gece, Kasımpaşa'da duvarlara yafta yapıştıran akrabamdan Bahriye Zabiti Haydar Bey'i polisler yakalamışlar, doğru Yıldız Sarayı'na götürmüşlerdi. Heybeliada'da hademe Trabzonlu Boynueğri Osman'ı da bekçiler yakalamışlar, Beyoğlu Mutasarrıfı Enver Bey'e götürmüşlerdi. Osman, teşkilâta mensup herkesi ele vermiş ve kısa zamanda Jöntürklerin önde gelenleri, bu suretle yakalanmıştı. Ben de tevkif edilerek Taşkışla'daki hapishaneye sevk edilmiştim. Hepimiz ihtilâttan men edilmiştik. Kurulan divanıharp başkanlığına Reşit Paşa getirilmişti. Divanıharbin kararları çok

kat'î ve kapsamlı olmuştu. Yüzlerce talebe "Şeref Kurbanları" namı altında Trablusgarb'a sürülmüştü. Benim için de karar bu idi. Fakat talih bu ya, büyükbabamın saraya mensup olması sebebiyle Kurena-i Padişahi'den Avanozlu Mabeynci Arif Bey ve eniştesi Yaveran-ı Padişahi'den süvari Mirlivası Rıza ve gene Yaveran-ı Padişahi'den Ahmet Şevket Paşa'ların delâletleri, Kurena-i Padişahi'den Faik Bey'le Hariciye Nezareti Evrak Müdürü Atıf Bey'in aracılıkları ile cezadan kurtarılmış ve İstanbul'da kalmıştım. Fakat bu şans, uzun sürmemişti. Abdülhamit'in Esvabçıbaşısı ve süt kardeşi İsmet Bey'in oğlu Fehim Paşa ile benim himayemi üzerine alan Süvari Mirlivası Rıza Paşa, bir gün Tokatlıyan'da otururken evvelâ ağız kavgasıyla işe başlamışlar, sonra tokat tokada, yumruk yumruğa gelmişlerdi. Padişah bunu duyunca kendi bendegânından ve istibdat idaresine taraftar Fehim Paşa'yı nişanla taltif etmiş, Rıza Paşa'yı da tekdir eylemişti. İzzetinefsine bunu yediremeyen Rıza Paşa, Mabeyinci Arif Bey'le Avrupa'ya firar etmişlerdi. İşte bunun üzerine fırsata intizar eden Divanıharp Reisi Reşid Paşa da beni 4'üncü Ordunun merkezi Erzurum'a sürmekte zerre kadar tereddüt etmemişti. Bizim için yeni bir yol, yeni bir macera görünüyordu. Kendi kendime o zaman: "Bakalım, kader, alnımıza neler yazmıştır!" demiştim.

ABDÜLHAMİT'İN GÜNLÜK HAYATI VE GECE İTİYATLARI

Sultan İkinci Abdülhamit, dindar bir insandı. Bilhassa akşam ezanı okununca başına bir sarık sarar, imamet mevkiine geçerdi. Namaz kıldırmasını pek severdi. Musahib-i Şehriyari Lûtfi Bey, Esvabçıbaşısı İsmet Bey, Seccadecibaşı, Şamdancıbaşı, Kahvecibaşı ve bendegândan Hacı Mahmut Bey bu namazda hazır bulunurdu.

Gündüzleri kitap okumak, marangozluk yapmak, hafiyelerden gelen jurnalleri okutmak ve ibadet etmekle vakit geçirirdi. Hasisti. Hükümdar olur olmaz başta sarayın masraflarını kısmıştı. O zamanlar, sarayda bir âdet vardı. Padişahın maiyetinde çalışan bilûmum muhafız, memur ve müstahdeminin evlerine öğle, akşam yemeği, saray mutfaklarında pişen yemeklerden tabla tabla nefîs yiyecekler giderdi. Abdülhamit öncelikle bu âdeti kaldırmış, saraydan bedava yemek çıkmasını menetmişti. Sarayda yemek yemeye hakkı olanlar, bundan böyle sarayın alt katında, muayyen zamanlarda beraberce yemek yiyeceklerdi. Kendisi, o zamana kadar Osmanlı sarayında âdet olduğu veçhile yalnız yemek yemeyi de kaldırmıştı. Ailesi efradı da sofra başında hazır bulunurdu. Abdülhamit'in diğer bir tedbiri de saraylarda valide sultanlara gösterilen ubudiyeti menetmek ve imtiyazları kaldırmak olmuştu. Annesi zaten pek erken vefat etmişti. Analığı olan kadına da fazla itibar etmemişti. Marangozluktan mükemmelen anlar, bizzat çalışarak güzel mamûller yapardı. Saltanatının başında her türlü usul ve merasimi de basitleştirmişti.

Abdülhamit fevkalâde zeki ve kurnazdı. Kime nasıl muamele edeceğini bilir, herkesin nabzına göre şerbet verirdi. Diğer padişahlar gibi nâzırlarını saatlerce ayakta tutmaz, bilâkis otur-

turdu. Onlara sigara ve kahve ikram ederdi. Mütercim Rüştü Paşa pek sıkılgandı. Mithat Paşa ise padişahın huzurunda sigarasını yakıp içerdi.

Padişahın marangozluğa fazla hevesi vardı. Gündüzleri bir kaç saat hususî marangozhanesinde çalışır, testere ile ağaç keser, çubuk veya tahta rendeler, çekiç ile çivi çakar, kaplama yapar, dolaplara kilit takardı. Maliye işlerine ve bankacılığa da merak sardırmıştı. Bu sebeple İstanbul bankerlerinden meşhur Zarifi Efendî'yi çağırtmış, kendisine hoca yapmış, bu suretle bankacılık öğrenmişti.

Abdülhamit'in bazı geceler, Yıldız Sarayı'nın tiyatro salonunda verilen temsillere geldiği, Avrupa'dan bir çok masraflarla tiyatro, opera grupları, konser veren sanatkârlar getirttiği de meşhurdu. Tiyatro, sarayda bilhassa cuma geceleri oynanırdı. Böyle geceler için hususî davetiyeler bastırılır, Boğaziçi yalılarında oturan sultanlara, damatlara gönderilir, onlar saraya dâvet edilirdi. Ayrıca oyunlarda, Saray-ı Hümâyun'da ikâmet eden kadın efendiler, sultanlar, şehzadeler, saray erkânı, kalfalar da bulunurdu. Bilhassa Komik-i Şehir Abdürrezzak Efendi'nin grubu, sık sık, sarayın sahnesinde yer alır, nükteli sözler, gülünçlü jestlerle etrafa neşe saçardı.

Abdülhamit de zaman zaman kendisini tutamaz güler, kahkaha atar ve gülenleri de hoş görür, asla kızmazdı. Tiyatro salonu büyük ve rahat olmakla beraber, iki tarafında localar vardı. Padişahın oturduğu yer sahneye yakın localardan biri idi. Bazı localar harem-i hümayûna, kızlara, tahsis edildiğinden kafesli idi. Bazı akşamlar klâsik garp musikisi, Fransız, Alman, İtalyan sanatkârları tarafından sunulur ve pek makbule geçerdi. Padişah, Paris'ten gelip Yıldız Tiyatrosu'nda temsiller veren Madam Sara Bernar'a bu hizmetlerinin mükâfatı olarak 2 bin altın lira hediye etmişti. Bazen de Merkez Kumandanı Müşir Sadettin Paşa, Divanyolu'ndaki konağında hazırladığı alaturka konserleri saray sahnesinde tekrarlatırdı. Genç ve güzel Çerkez kadınları, güzel Yörük kızları çeşitli fasıllarla sazlara iştirâk ederler, padişahı ziyadesiyle memnun bırakırlardı. Abdülhamit'in mü-

him bir itiyadı da geceleri yatmadan evvel roman okunmasını istemesi idi. Yıkanır, yatağına çekilir, yanı başında süt biraderi Esvabçıbaşısı İsmet Bey, kendisine polis romanlarını, isyan ve ihtilâlleri idare etmiş sergerdelerin bin bir maceralarını okurdu. Bunları dinlemesini pek sever, böylece uykuya dalardı. O zaman İsmet Bey yanından çekilir, yatak odasının dışındaki ikinci bir odada kendi yatağına uzanırdı. Abdülhamit, son derece vesveseli olduğu için böylece emniyet tertibatı almış bulunurdu. Onun geceleri huzur içinde geçmez; uyanır, uyur, sağa sola döner ve bazen de korkunç rüyalar görürdü.

Ertesi sabah uyanıp bol kahvaltısını yaptıktan sonra, her taraftan gelmiş istihbarat raporlarını okutur ve bunları geceden dinlediği cinayet romanları ile karşılaştırır, onlardan hükümler çıkarmaya çalışırdı. Bazı geceler, uykusu kaçar, İsmet Bey onu oyalayarak uyutmaya çalışırdı. Abdülhamit, böylece uzun yıllar, hep aynı hayatı yaşamıştı. İsmet Bey'e büyük bir itimadı vardı. Ancak onun huzuruyla rahat edebilirdi.

Abdülhamit saltanatı müddetince daima vesvese ve korku içinde yaşamış, hürriyetperverlerden, hürriyet kelimesinden son derece ürkmüştü. Hal' edilmek ihtimali onun en çok düşündüğü, son derece yıldığı bir keyfiyet idi. Yıllarca hafiyeleri, sadık bendeleri ona memleketi hep başka türlü göstermiş ve tanıtmışlardı. Yalnız kendi menfaatlerini düşünmüşler, padişahı kendileri için geçim vasıtası telâkki etmişlerdi. Abdülhamit, bir hafiye ve bendegân çemberi içinde güya rahat yaşayacağına inanmıştı. Hepsine durmadan paralar yedirmiş, ihsanlar dağıtmıştı. Fakat nihayetinde, neticeyi hiçbir şey değiştirmemişti. 31 Mart'a rağmen nihayet Hareket Ordusu İstanbul'a gelmiş, sokak muharebeleri yapılmış, ne Taşkışla'daki asker, ne Beşiktaş'a giden yolları tutan karakol, ne maiyetindeki meşhur paşalar, ne emrindeki hafiyeler, ne de yıllarca ekmeğini yiyen bendeleri, bu hal'e mâni olmuşlardı. Abdülhamit, 33 sene saltanattan sonra korktuğuna uğramıştı. Harbiye Nezareti'nden atılan topları duyuyor, Taşkışla'nın bombardımanı onu titretiyordu. Halkın neşeli, sevinçli sesi, tâ saraya kadar aksediyordu. Hele gece olup da

İstanbul'un donandığını, göklere yükselen havaî fişeklerin manzarasını gördüğü zaman çok üzülmüştü.

- Bu insanlar, vaktiyle benim cülûsumu da böyle karşılamışlar, o kadar sevinmişlerdi!

Hele o gece kendisini saltanattan indirmek üzere saraya gelen heyetle karşılaşınca büsbütün şaşırmıştı.

- Vadeniz doldu Efendimiz, Meclis-i Mebusan kararıyla tahttan indirildiniz. Sizi Selânik'e götüreceğiz! dedikleri zaman yalnız saltanattan değil bir de İstanbul'dan ayrılmanın ve her şeyi kaybetmenin ıstırabını tâ içinden duymuştu. Heyete rica etmişti:

- Bari... Beni İstanbul'dan ayırmayınız!

Fakat bunu kabul etmemişlerdi. Selânik'te Alâtini Köşkü hazırlanmıştı. Ona, şimdilik yalnız, bütün bir ömür tatlı günlerini hatırlayacağı, hayatını bırakıyorlardı.

MANASTIR'DA PATLAYAN TABANCA

Sultan İkinci Abdülhamit'e Birinci Meşrutiyet'i kabul ettiren yeni Osmanlılar ve bunların başında bulunan Mithat Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi hürriyet fedaileri, birer birer sürülüp ifna edildikten sonra, padişah, Osmanlı - Rus Harbini bahane ederek meclisi dağıtmış, kendisine sadık bendegânı ile korkunç bir istibdat idaresine başvurmuştu. Otuz üç sene sonra hal' edilen ve Selânik'te Alâtini Köşkü'nde ikamete memur edilen Abdülhamit, muhafazasına tayin edilen sınıf arkadaşım süvari Yüzbaşısı Debreli Zinnun Bey'e bu hâdiseden bahsederken şöyle demişti:

- 1293 Moskof Harbi'nin patlamasına taraftar değildim. Sulh müzakereleriyle buna bir çare bulunacağına kani idim. Fakat Mithat Paşa harp istiyordu. Meclis-i Mebusan'ı da bir tazyik altında bırakmıştı. Bu harp, bizi pek müşkül vaziyete sokacaktı. Malî takatimizi mahvedecekti, nitekim de öyle olmuştur. Meclis-i Mebusan'a lâf anlatmak kabil olamadı. Bir müddet yalnız başıma kalarak düşündüklerimi tahakkuk ettirmek istedim. Meclis-i Mebusan'ı kapattım. Bu tazyik Mekteb-i Harbiye'de, Tıbbiye'de, Mülkiye'de okuyan gençliği ayağa kaldırmıştı. Bu hareketler eğer bugün memlekete fayda vermişse, iftihar ederim. Buna da vesile oldum demektir. İkinci defa meşrutiyeti ilân ederken aradan uzun zaman geçmiştir, memleket olgunlaşmıştır sanıyordum. Hâlbuki ideal bir gaye ile işe başladıklarını söyleyenler, Yıldız yağması ile kendilerini lekelediler. Senelerce biriktirdiğim, dişimden tırnağımdan arttırdığım altınların, bunca tahvillerin ne olduğu belli olmadı. Bu hazineyi Yıldız Sarayı'nın geniş havuzunun altındaki hususî surette inşa ettirdiğim mahzende saklamıştım. Oradan aldılar, bu servet hakkında Meclis-i Mebusan'a hesap verdilerse ne mutlu! Yalnız bana "Katil Padişah, Zalim Padişah, Kızıl Sultan!" dediler, bakalım tarih onlar

için ne diyecek? Cenab-ı Hak'tan dileğim, onların sonunu bana göstermesidir!

Sultan Hamid'in müstebit saltanatının sonunda aslında nispeten hür bir idareye kavuşmuş olan Makedonya'nın maruf şehirleri Selânik ve Manastır'da Üçüncü Ordu zabitanı arasında bir gizli cemiyet kurulmuş bulunuyordu. Bu tarihin 1908 olduğunu söylemeliyiz. Maksatları şöyle özetlenebilirdi: Abdülhamit'in müstebit ve keyfi idaresini kuvvet istimaliyle yıkmak, Birinci Meşrutiyet'in memlekete getirdiği Kanun-i Esasî ruhunu yeniden kurmak, yurda hürriyeti, âdaleti, müsavatı ve kardeşliği getirmek; imparatorluğun bütün unsurlarını, ırk, din, dil ve sınıf farkı gözetmeksizin ve vatandaş telâkki etmek, Osmanlı hanedanına sadık kalmak, hilâfeti kuvvetlendirmek, orduyu inkılapların bekçisi yapmak, İttihat ve Terakki umumî merkezini hükümetin üstünde bir kudrete yükseltmek ve nâzım rol oynamasına çalışmaktır. Bu siyasî fırkanın gerek askerlerden ve gerek sivillerden mühim şahsiyetleri şunlardı: Ohrili Eyüb Sabri, Yakub Cemil, Hüsrev Sami, Topçu İhsan, Sapancalı Hakkı, Atıf, Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz, Talât Paşa, Enver ve Niyazi Beyler, Hüseyin Cahid, Hacı Âdil, Ziya Gökalp, Kâzım Nami, Akagündüz, Hüseyin Kâzım, Ömer Seyfeddin, Mehmet Ali Tevfik, İsmail Müştak, Ömer Naci, Mithat Şükrü, Doktor Nâzım, Prens Sait Halim Paşa, Babanzade İsmail Hakkı, Emrullah Efendi, Ahmet Nesimi, Ali Fethi, Halil (Menteş), Küçük Talât, Selânikli Cavit, Mustafa Şeref, Cemal Paşa, Dr. Bahaeddin Şakir, Erkânıharp Hasan Tosun ve daha sonraları bunlara iltihak eden pek çok münevver ile bu parti teşkilâtlanmış, gelişmiş, gayelerine kısmen vâsıl olabilmiştir.

İşte Abdülhamit'in saltanatının sonunda karşılaştığı tehlike bu suretle İttihat ve Terakki'den gelmiştir. Bidayette bendegân müşirlerinden olan Arnavut Büyük Tahir ve Ferit, Arnavut Küçük Tahir Paşalar ve Arnavutluk'ta İsa Bulatin,[6] padişaha İtti-

6 İsa Bulatin, Abdülhamit'in itimadını kazanmış müşirlerinden biridir. Saraya çektiği telgrafta: "Sakın Meşrutiyeti kabul etmeyiniz. Hepsini temizleyeceğim," demiş, Padişah da bunu kabul etmişti. (H. Ertürk)

hat ve Terakki'nin hakkından gelmeyi teklif etmişlerdi. Fakat padişah, ittihatçıların masonlarla iş birliğini bildiği için buna cesaret edememişti. Bu sırada Yanya Valisi Müşir Tatar Osman Paşa'yı ittihatçılar dağa kaldırmıştı. Ohrili Eyüb Sabri Bey de Bulgar çetecileriyle dağa çıkmıştı. Nihayet Niyazi Bey'in Resne Postanesi'ni basarak Yıldız'a, Abdülhamit'in meşrutiyeti kabul ve hürriyeti ilân etmesini isteyen bir telgraf çektiği öğrenilmiş, biraz sonra da Enver Bey'in maiyetindeki kuvvetlerle Niyazi Bey'e iltihak ettiği duyulmuştu. O zaman padişah telgrafla Rumeli Müfettiş-i Umumîsi Hüseyin Hilmi Paşa'dan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hakikî kuvvetini sormuş, aldığı cevap şu olmuştu:

- Zât- Hazret-i Padişahilerine arz edeyim ki, bu havalide benden başka herkes, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dâhildir!

Selânik'te bulunan Müşir Hayri Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni dağıtma vazifesini kabul etmemiş, Serez ve havalisi kumandanı Manastırlı İbrahim Paşa, işi üzerine alarak Selânik'e gelmiş ve Manastıra da Ferik Boşnak Şemsi Paşa gönderilmişti. Şemsi Paşa, son derece sert bir paşa idi. Üstelik Abdülhamit'e de sadakatle bağlı idi. Enver'le Niyazi Beylerin ya ölüsünü veya dirisini getirmeye azmetmiş olan bu sert kumandan, 7 Temmuz Salı günü üç tabur Arnavut ve Boşnak süvari askeriyle manastıra gelmiş ve oradan Resne'ye hareket etmek üzere hazırlanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Paşayı Manastır'da vurmaya, hem kendisine ve hem de padişaha güzel bir ders vermeye karar vermiş, fedai zabitandan Mülâzimievvel Atıf Bey adında 26 yaşında genç ve cesur bir delikanlıyı bu işe memur eylemişti. Orta boylu, esmer yüzlü, kıvrık bıyıklı ve idealist bir zabit olan Atıf Bey, Manastır'a gelmiş 7'yi 8 Temmuza bağlayan çarşamba gecesi tertibatını almıştı. Paşayı vuracağı tabancayı da Prevezeli Ahmet Talât Bey'den almıştı. Gece, sabaha karşı yattığı yere gitmiş ve 8 Temmuz Çarşamba gününü sabırsızlıkla beklemeye başlamıştı.

8 Temmuz 1908 Çarşamba günü, Manastır'ın belli başlı yolları daha sabahtan halkla geçilmez hale gelmiş, sokakları polis

ve jandarma erleri tutmuştu. Kuşluk vakti Ferik Şemsi Paşa'nın faytonu postane önüne gelmiş ve arabanın önünü, ardını muhafız Arnavut, Boşnak süvarileri işgal etmişti. Manastır Postanesi bir meydana bakıyordu. Burası iğne atılsa yere düşmeyecek tavsifine yakışır derecede kalabalıktı. Abdülhamit'in bu meşhur paşasını görmek için halk birbirinin üstüne çıkacak bir hal almıştı. Paşa, sabahtan beri postanenin üst katındaki telgraf başında idi. Yıldızla muhabere ediyor, hareketini ve plânını arz ediyordu. Çektiği telgrafta özetle şöyle demişti:

"Zât-ı şahanelerine şunu arz ve temin ederim ki, isyan halinde bulunan bu zabitanı ya hayyen veya meyyiten istisal ederek bu gaile-i azimeyi ortadan kaldıracağım. Allah'ın izni ve Zât-ı Şahanenizin irade ve müsaadesiyle muvaffak olacağıma emin bulunuyor ve şimdi de Manastır'dan hareket ediyorum, olbabda emr-ü ferman menlehül emrindir."

Tam bu sırada borazanlar çalmaya başlamış, asker verilen kumandaya uyarak süvari atlarının üzerine atlamış, harekete hazır bulunmuştu. Paşanın postane kapısında gözükmesi ve faytona kadar yürümesi için bir iki dakika kâfi gelmişti. Heybetli ve mağrur Ferik Şemsi Paşa, Enver'le Niyazi'nin ölü veya dirisini getirmeyi kendince pek kolay bir şey zannediyordu. İşte tam bu sırada, askerin arkasına gizlenmiş bulunan genç bir mülâzımın ortaya çıktığı ve cebinden çıkardığı bir tabanca ile paşaya ateş ettiği görülmüştü. Tam faytonun basamağına ayağını koyduğu bir sırada, üstelik kendisine ve yapacaklarına en emin bulunduğu bir zamanda Ferik Şemsi Paşa, bir kaç saniye içinde mülâzımın arka cebinden bir tabanca çekip, beş el ateş ettiğini görmeye bile muvaffak olamamış ve derhal arabanın basamaklarına kanlar içinde yığılmıştı. Ortalık birdenbire karışmıştı. Boşnak, Arnavut süvari askerleri, mavzerlerini havaya boşa atarak tehlikeyi birbirlerine haber vermiş, halk da askerin kendilerine ateş edeceği zannıyla, çil yavrusu gibi sağa, sola sokaklara kaçışmaya başlamıştı. O kalabalığın içinde bütün İttihat ve Terakki mensupları, teşkilât adamları ve çeteleri derhal harekete

geçmişlerdi. Bizzat Mülâzım-ı Evvel Atıf Bey de[7] büyük bir cesaret ve soğukkanlılıkla yerinden sıçrayarak halkın içine karışmıştı. Bu sırada askerler, halka hakikaten ateş açmışlardı. Köşe başlarını tutan zabıta herkese:

- Katili gördünüz mü? Genç zabit nereye gitti? diye soruyor ve teşkilâta mensup zevat ise sırf bunları aldatmak için:

- İşte buradan saptı, şu köşeyi döndü.

- Arkadan gördük, ileri doğru gidiyordu; gibi yanlış malûmat veriyordu.

Hakikatte Mülâzım-ı evvel Atıf Bey, böğründen yaralanmıştı da, elini yarasının üstüne kapatarak Drahor Köprüsü'nden geçmiş, dar sokaklara girmişti. Halk son derece korkmuştu. Şimdi Abdülhamit'in kendileri için ne müthiş cezalar tertip edeceğini düşündükçe şaşkınlıkları artıyordu. Atıf Bey, o sırada korkudan kepenklerini kapatmaya çalışan bir dükkâna girmiş, dükkândaki iki kişiyi elindeki boş tabanca ile tehdit ederek akşama kadar orada kalmıştı. Esasen ortalık büyük bir sessizliğe gömülmüştü. Ferik Şemsi Paşa, ruhsuz olarak faytonun içine yıkılmış, ölümü ve suikast haberi telgrafla Yıldız'a bildirilmiş, bu haberi alan padişah yıldırımla vurulmuş gibi korku ve dehşet içinde kalmıştı. Hele bu katilin ele geçmemesi, padişahın vesvese ve heyecanını daha fazla arttırmıştı. Etrafındakilere:

- Demek ki, diyordu, İttihat ve Terakki söyledikleri kadar müthiş bir cemiyet imiş, bir gün bizi oturduğumuz yerde de öldürebilir!

Diğer taraftan gecenin bir kaç saatini, kaçtığı ve saklandığı dükkânda geçiren Atıf Bey, nihayet sokağa çıkmış ve dükkândakilere:

- Şayet sokağa çıkar, arkamdan gelirseniz, ikinizi de köpek leşi gibi yere sererim! demişti.

Atıf Bey, bir kaç sokağı dikkatle aştıktan sonra, merhum Siirt milletvekili Mahmut Bey'in evine sığınmış, ilk tedavisini yaptırdıktan sonra Manastır'ı teşkilâtın adamları sayesinde terk ederek Selânik'e gelmişti.

7 Atıf Kamçıl, daha sonra B.M.M.'nde âza da olmuştur.

1908 MECLİSİNİN AÇILIŞI

Abdülhamit, Manastır'da patlayan tabancayla en sadık adamlarından biri olan Ferik Şemsi Paşa'nın şehrin en kalabalık meydanında ve üç tabur süvari askerinin gözü önünde, İttihat ve Terakki'ye mensup cesur bir zabit tarafından vurulduğunu öğrendiği zaman, dehşet içinde kalmış, bütün bir gün kendisine gelememişti. Hiç kimse padişahın yanına giremiyor, emrin kendisinden gelmesini bekliyordu. Abdülhamit, perşembe gecesini son derece fena geçirmişti. Temmuzun 9'uncu perşembe günü Meclis-i Vükelâ sabahın erken saatlerinden gecenin sekizine kadar içtima halinde kalmış ve bu toplantıda ileri geri münakaşalar olmuştu. Serasker Rıza Paşa, hürriyetperverlerin lehinde konuşmuş, Umumî müfettiş İsmail Paşa (Zülüflü) ise, âsilerin mahv ve tenkilini istemişti. Abdülhamit ise tamamen şaşırmıştı. 10 Temmuz Cuma günü sabahı, İstanbul, pembe bir şafakla uykusundan uyanmıştı. O gün gazetelerin intişarı gecikmişti, herkes birbirine soruyordu. Acaba ne vardı? Gazeteler neden çıkmamıştı?

Eğer İstanbul halkının kulakları duyabilseydi, kabil olsa da işitebilseydi, Manastır'da toplar atılıyor, halk sevinçten sokaklara dökülüyordu. Artık hürriyet isteğinin önüne geçmek kabil değildi.

Esasında o tarihî günde bir kaç saat gecikme ile gazeteler de intişar etmişti. İstanbullular, o sabah gazeteleri kapışmışlar ve havadisleri aç birer insan gibi bir hamlede yutmuşlardır. Gazetelerin hepsinde resmî bir tebliğ vardı: *"İrade-i Seniyye-yi Hazret-i Padişahı ile bundan böyle memalik-i Osmaniye'nin her tarafında meşrutî idare teessüs ediyordu."* Fakat satırlar o kadar müphem, mâna o kadar kapalı idi ki, okuyanlar sevinmek ile düşünmek arasında muhayyer kalmış, birbirlerine ne diyeceklerini şaşırmışlardı. Herkes bu tebligatı anlayamadığını söylemekten çeki-

niyor, fakat nazarlarıyla bunu pek güzel ifade ediyordu. En büyük sevinç Babıâli yokuşunda hüküm sürüyordu. İkdam matbaası bu sevincin mihrakı idi. Herkes sevinçte daha ileri gitmekten, Abdülhamit'i kızdırmaktan da çekiniyordu. İlk bayrağı asan İkdam Matbaası olmuştu. Sonra bütün Babıâli, daha sonra şehir, bu usulü taklit eylemişti. Daha sonra top sesleri işitilmişti. Sokaklardan, ellerinde bayraklar muhtelif halk tabakalarına mensup insanlar geçiyordu. Hocalarla papazların, müslümanlarla gayrimüslimlerin kucaklaştığı görülüyordu. Gazeteler, bundan sonra bir çok günler halk tarafından âdeta yağma edilmiş ve sahayı intişara, Tanin, Millet, Hürriyet gibi yeni isimler altında yeni gazeteler çıkmaya başlamıştı. Şehrin meydanları, bu meyanda Tepebaşı Bahçesi dolup taşıyor ve kalabalık, gece yarılarına kadar sokaklardan çekilmiyordu. Bir çok kimseler kollarına allı, beyazlı kurdeleler takıyor, bir çok hatipler, hep "33 seneden" bahsediyordu. Namık Kemal'in "Vatan" piyesi, en çok seyredilen, çılgınca alkışlanan bir eser olarak İstanbul'u meşgul ediyordu. Yeni kabineyi teşkile Said Paşa memur edilmiş, o da adamları ile padişahın huzuruna çıkmış ve orada sadakat yemini etmişti. Artık bütün memleketin ümidi, yeni intihabatta idi. Her tarafta bunun hazırlıkları görülüyordu. Ayasofya Camisi civarındaki Adliye Sarayı, Meclis-i Mebusan için bazı tadillerle tamamlanmıştı.

4 Kânunuevvel 1908'de büyük merasimle Meclis-i Mebusan açılmıştı. Daha sabahtan halk bu meydanı doldurmuş, fakat büyük caddeleri iki sıra dizilmiş süngülü askerler muhafaza altına almıştı. Saat sekizde yabancı büyük elçilerin arabaları, halkın alkışları ile askerin arasından geçerek Meclisin kapısı önüne gelmiş, sefirler etrafı selamlayarak içeri girmeye başlamışlardı. Biraz sonra mebuslar ikişer, üçer gruplar halinde tebessüm ederek askerin arasından geçiyorlardı. Onlarında halkı selâmlayarak içeri girdikleri görülüyordu. Bu sırada askerî mızıka meşhur havaları, İzmir, Cezayir marşlarını çalıyordu. Halk, mebusları çılgınca ve yürekten gelen bir sevinçle alkışlıyordu. Bu alkış tufanı, bilhassa yıllarca hürriyet uğruna çalışmış olan Ahmet Rıza Bey'i görünce

şiddetlenmişti. Tam yirmi sene, dile kolay, bu insan, hayatını bu dâvaya vakfetmişti. Neden sonra Abdülhamit'in arabası gözükmüştü. İkişer koşulmuş dört atlı bir faytonda Abdülhamit resmî kıyafeti, neşesiz yüzü, vesveseli tavrı ile etrafına bakınıyor, karşısında şehzade Burhaneddin Efendi ile yeni Sadrazamı, Kâmil Paşa bulunuyordu. Arkasında muhafız süvari bölüğü, sırmalı elbiseleri, siyah kalpaklarıyla cidden heybetli idi. Padişahın arabası, caddelerden ağır ağır geçmiş ve Meclisin kapısında durmuştu. Heyet-i Vükelâ, padişahı bu kapının önünde tek sıra halinde bekliyordu.[8] Halk bu sırada padişahı alkışlamıştı.

Abdülhamit, bir müddet kendisine tahsis edilen salonda istirahat etmiş, biraz sonra meclisteki locasında görünmüştü. Ayağa kalkarak padişahı selâmlayan ve alkışlayan mebuslar, Sadrazam Kâmil Paşa'nın elinde tuttuğu mahfazayı başkâtip Cevat Bey'e verdiğini görmüşlerdi.

Abdülhamit, kendi nutkunun okunması müddetince ayakta durmuş, bu suretle mebusları da ayakta bu nutku dinlemeye mecbur eylemişti. Nutuk şöyle başlıyordu:

"Âyan ve Meb'usan,

Cülûsum sırasında vazetmiş olduğum Kanun-i Esasî nin mevkii tatbikinde bazı müşkülâta uğramış ve o zamanki devlet ricalinin gösterdiği lüzum üzerine, Meclis-i Mebusan'ı muvakkaten tatil etmiştim. Bundan sonra memalik-i şahanemde maarifin terakkisi ve halkın kabiliyet ve idrakinin inkişafı müşahede olunduğundan, bu mes'ut günde Meclis-i Mebusan'ın tekrar küşadına ve memalik-i şahanemin her tarafında mektepler tesisiyle maarifin tezyidine gayret edilmesini muvafık gördüm. İşte bu sebeple bilâtereddüt Kanun-i Esasî yi ilân ve intihabatın icrasını ve Meclis-i Mebusan'ın içtimaa dâvetini irede eyledim."

Abdülhamit'in açış nutku, bundan sonra sadaretin Kâmil Paşa'ya tevcih edildiğini ve onun vükelâsıyla Meclisini huzuruna çıkarak itimat isteyeceğini beyan ediyor, bir taraftan memleketin yeni kanunlara ihtiyacı, diğer taraftan da bu çalışma yıl-

8 Merasimin teferruatı o zaman padişahın arabasının sağında at üstünde giden Yaver İsmail Bey tarafından tamamlanmıştır. (S.N. TANSU)

larında bütün devletlerle devleti âliyyenin samimî münasebetler tesisine çalışması lüzumu anlatılıyordu.

Nihayet padişahın nutku şu cümle ile bitiyordu:

"İnşallah Meclis-i Mebusan'ımız, devletimize ve milletimize hayırlı işler görür, vatanımız her türlü saadete mazhar olur. Cenab-ı Hak cümlemizi tevfikat-ı samedaniyesine mazhar eylesin. Âmin."

Padişahın nutku, tam bir sükûnet içinde dinlenmiş, yalnız bir noktada "memleketimizin Kanun-i Esasî ile idaresi hakkındaki azmim kat'î ve lâyetegayyerdir" cümlesi, dakikalarca alkışlanmıştı. Abdülhamit, nutuk okunur okunmaz, locasını terk etmiş, arabasına binerek ve arkasından muhafızlarını sürükleyerek tekrar Yıldız'a dönmüştü.

Bir kaç gün sonra Meclis-i Mebusan padişahın nutkuna cevap vererek gösterdiği bu hürriyetperverane hareketten dolayı, kendisine teşekkür etmişti. Bunu Yıldız Sarayı'nda verilen bir ziyafet takip ediyordu. İlk defa bir Osmanlı Hükümdarı, tebaasıyla beraber yemek yiyor, o gece Yıldız Sarayı'nın salonlarıp bu mütevazı ve samimî hareketini alkışlıyordu. Hattâ meşhur Ahmet Rıza Bey, yemeğin ortasında padişaha hitaben söylediği nutukta şöyle diyordu:

- Dünya tarihleri bu akşamki Maide-i Hümayunlarını bir lisanı sitayişle yâd edecek, bütün Osmanlıların kudretlû ve şevketlû hükümdarlarının milletvekilleriyle bir sofrada taam buyurmalarını, bir karavanadan yemek yemelerini bir ibret levhası olarak tasvir eyleyecek, Müslümanların Halife-i Zişanı'nın cins ve mezheb farkı gözetmeksizin vatan evlâtlarından mürekkeb bir ailenin pederi olarak aramızda bulunmasını şükranla yâd eyleyecektir.

Cidden o gece, o yemek müstesna bir akşamı tarihe kaydetmişti. Fakat kim tahmin edebilirdi ki üç ay sonra, aynı padişah ve aynı hükümet, İstanbul'a gelmiş olan Rumeli avcı taburlarını bir irticaa teşvik eyleyecek, ve 31 Mart faciası gibi, Osmanlı tarihinde leke sayılacak bir sayfayı yazdıracak ve aynı gün de Meclis-i Mebusan'ın önünde bu asî askerler Adliye Nazırını öldüreceklerdi!

31 MART VAKASI

Daha önceden Bayezid meydanında, Bâbıseraskerî dahilinde silâh çatmış, çadır kurmuş avcı taburları içinde kaynaşma başlamıştı. Sarıklı, cüppeli bir takım şeriat adamlarının askerin içine daldıkları, fiskos yaparak bir şeyler söyledikleri, onları harekete getirdikleri görülüyordu. Rumeli'den gelmiş ve meşrutiyetin muhafızı addedilmiş bu saf ve masum askerin, yobazlar tarafından fitne ve fesada teşvik edildikleri muhakkaktı. Nitekim sabahın erken saatlerinde sokaklara dökülen bu asker grupları havaya silâhlarını boşaltıyor, genç zabitlerini yakalarından sürükleyerek öldürüyordu. İşitilen ses şu idi:

- Şeriat isteriz!

Fakat kim kimden bu şeriatı istiyordu. Şeriat denilen şey neydi? Bunu herhalde bağıranlardan hiç biri anlatmaya muktedir değildi. Olsa da kulaktan kulağa duyduğunu tekrarlıyordu. Onları teşvik eden hacı, hoca güruhuna göre, İttihatçılar ve onların devlet adamları, bu memlekette kendi tâbirleri veçhile "gâvurluğu" getirmişlerdi. Müslümanlık elden gitmiş, halk neuzübillâh kâfir olmuştu. Bunun mesulleri hükümet adamları olmakla beraber, başlarındaki genç ve mektepli zabitlerin de bu işte hisseleri büyüktü. Namaz ve niyazdan habersiz olan, oruç tutmayan, camiye gitmeyen bu züppe gençler, ordunun imanını bozmuştu. O halde evvelâ bunları temizlemekten işe başlamak lâzım geliyordu.

31 Mart Salı sabahı Bayezid Meydanı, Ayasofya Meydanı, on binlence insanın toplandığı sahalar, manzarasını almış, sağa sola çatanlar, kepenkleri kapalı dükkânlara saldıranlar, ortalığı kırıp geçirenlerle dolmuştu. Artık bu iki meydan arasındaki meşhur Divanyolu Caddesi de tıkanmıştı. Birçok meraklı da evlerinden çıkarak sokakları doldurmuştu. Asker şeriat isteğinden başka şeyler de talep ediyordu. Derhal, Meclisi Vükelânın top-

tan istifasını, mebusların dağılmasını, ahkâm-ı şer'iyenin tatbikini ve alaylı zabitlerin tekrar yerlerine iadesini şart koşuyor, güneş batana kadar, bu arzuları yapılmadığı takdirde, bütün hükümet erkânını katledeceklerini ilân ediyorlardı. İşin hayret edilecek tarafı, bu bağırıp çağırışmalarda padişahın isminin geçmemesi, sanki sarayın ve Sultan Hamid'in kendilerine bu hususta müsaade ettiği hissini vermesi idi.

Hakikatte Abdülhamit, vaziyeti geceden öğrenmiş ve tam bir sükûnet ve bitaraflıkla hâdiselerin inkişafını beklemeye başlamıştı. Sarih bir taraftarlık, neticesi meşkuk olan bu vak'ada, kendisi için tehlikeli olabilirdi. Padişah daha evvel, Kanun-i Esasî'ye sadık kalacağına dair milletvekilleri önünde yemin etmişti. Alâkasız gözükmek de doğru olamazdı. Şayet irtica muvaffak olursa, hürriyetperver bir hükümdar olarak âsiler tarafından tabiî ki hal' edilebilirdi. En iyisi sakit kalmak ve hâdiseleri uzaktan seyretmekti. Havadisi ilk defa öğrenmiş olan Hassa Askerî Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa, ihtilâli daha başlangıcında bastırmak istemişse de, padişahın sarih emri şu olmuştu:

- Kat'iyen tebaam arasında kan dökülmesini istemem. Hâdise sulh yolu ile halledilmelidir.

Bu kapalı maksadı, Harbiye Nazırı Rıza Paşa da desteklemiş. Mahmut Muhtar Paşa'nın ilk anlarda girişmek istediği şiddetli harekete mâni olmuştu. Kendilerine hiç bir şey yapılmadığını gören âsi asker, gittikçe küstahlaşarak Meclis-i Mebusan'ı sarmış, o sabah Meclise gelen mebusları tevkif eylemiş, bu meyanda vaziyete mâni olmak isteyen Adliye Nazırı Nazım Paşa ve Lâzkiye Mebusu Aslan Bey'i de Meclis-i Mebusan'ın önünde şehit etmişti.[9] Diğer taraftan şeriat isteyen askerler, genç mektepli bir zabiti de köprü üzerinde öldürmüşlerdi. Artık köşe başları tutulmuş, elinde silâhı olan, söz ve emir dinlemeyen bu askere, kimse mâni olamamıştı. Bu hâdise, kabinenin sukutunu intaç etmiş, yeni hükümeti Sadrazam Tevfik Paşa kurmuş. Harbiye Nazırlığı'na Gazi Ethem Paşa getirilmiş, bu kabineye daha

9 Her iki zat da İttihatçı erkâna benzetilmişti. Mesela Aslan Bey'i mürteciler Tanin gazetesi sahibi Hüseyin Cahit'e benzetmişlerdi. (S.N.T.)

sonra Abdülhamit'in hal'ine dair fetvayı imzalayacak olan Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi, Hariciye Nezaretine Rifat Paşa, Maarif Nezaretine Abdurrahman Şeref Bey, Ticaret ve Nafia Nezaretine Noradonkiyan Efendi, Orman ve Maadin Nezaretine de Mavro Bey getirilmişti. Asiler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nâşiri efkârı olan Tanin Gazetesi'yle gene hürriyetperver olan Şûrayı Ümmet Gazetesi idarehanelerini yağma etmişlerdi.

İstanbul tam üç gün, üç gece bu disiplin altına alınamaz âsi askerin elinde kalmış, mektepli zabitler, gençler, okumuş kimseler sokaklarda sürüklenerek telef edilmiş, halk korkudan dışarı çıkamaz olmuştu. Âsi taburların kumandasını Hamdi Çavuş üzerine almış, Hâzım Çavuş da ona yardım etmişti. İsyanda birinci, ikinci avcı taburlarının rolü büyüktü. Taksim kışlasındaki askerler de isyana karışmışlardı. Hâdisenin taşra şehirlerine aksi, müthiş olmuş, en büyük heyecanı Makedonya, Üçüncü Ordu merkezleri duymuştu. Selânik, Manastır'da hürriyetperver insanlar ayaklanmıştı. Hepsi bağırıyor, hiddetten köpürüyorlardı:

- Bu rezalet, bu ihanet nasıl olur? Bunu Rumeli'den giden Avcı taburları nasıl yapar? Bunda muhakkak padişahın parmağı vardır. Abdülhamit tekrar istibdat idaresine dönmek istiyor, milleti birbirine kırdırıyor, diye haykırıyorlardı.

Artık genç zabitleri zaptetmek mümkün değildi. Derhal Selânik Redif Fırkası Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa, kumandasındaki fırkasıyla yola çıkmıştı. Bu fırkanın Erkanıharp'i Mustafa Kemal Bey (Atatürk) idi. Bu suretle tertip edilen hareket ordusu, İstanbul üzerine yürümeye karar vermişti. İttihat ve Terakki umumî merkezi de bu hususta lâzım gelen bütün tertibatı almıştı. Hareket ordusu, 3 Nisan'da hareket ederek 6 Nisan'da Çatalca'ya gelmişti. Bağdatlı Mahmut Şevket Paşa da Çatalca'ya gelerek İstanbul'a girecek olan bu Hareket Ordusu'nun emir ve kumandasını ele almıştı. Paşanın yanında Erkânıharbiye Reisi Pertev Paşa (Emekli General), ikinci Reisi Rıza Paşa vardı.

Edirne'de hazırlanan bir fırka Şevket Turgut Paşa ve Erkanıharp Reisi Kâzım (Karabekir) Bey'le arkadan gelmiştir.[10]

İstanbul'da hâlâ Derviş Vahdeti isminde bir softa Volkan Gazetesi ile İttihat ve Terakki'cilere "Rumeli eşkıyası" diye hitap ediyordu. Abdülhamit son derece korkuya düşmüştü. Çünkü İstanbul'da kendisine sadık İkinci Orduya mensup kıtalarla Rumeli'den gelen Üçüncü Ordu birliklerinin sokak muharebeleri, pek kanlı olacaktı. Derhal Çatalca'ya Said Paşa'nın (Küçük Said) riyasetinde mümtaz bir heyet göndermişti. Bu heyet Padişahın Kanun-i Esasî 'yi kabul ettiğini ve irticaı teşvik edenlerin şiddetle cezalandırılmasına müsaade edeceğini bildirmişti. Nihayet Hareket Ordusu'nun 10 Nisan Cuma günü İstanbul'a resmen girmesi kararlaştırılmış ve Hareket Ordusu ile hürriyet taraftarları şehrin sokaklarından geçmişti. Bu ordu ile gelenlerin içinde şu meşhur kimseler vardı. Erkânıharp Feriki Mahmut Şevket Paşa, Erkanıharp Kolağası Selânikli Mustafa Kemal Bey, Erkanıharp Binbaşısı Pirlepeli Fethi Bey (Okyar) (Paris ateşemiliterliğinden geliyordu), Erkanıharp Kolağası İzmirli İsmet Bey (İnönü), Erkanıharp Yüzbaşısı Hafız İsmail Hakkı Bey (Paşa), (Viyana ateşemiliterliğinden geliyordu). Erkanıharp Kaymakamı Üsküdarlı Cemal Bey (Paşa), Erkanıharp Binbaşısı Faik Bey (Üsküdar Mutasarrıfı), Erkanıharp Binbaşısı Selânikli Remzi Bey (Birinci Cihan Harbinde Miralay), Erkanıharp Kolağası Vehbi Paşazade Süleyman Askerî Bey (daha sonra Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı olacak), Piyade Kolağası Ohrili Eyüb Sabri Bey (İttihat ve Terakki'nin bir numaralı kurucusu), Piyade Kolağası Resneli Niyazi Bey (Hürriyet kahramanı), Erkanıharp Yüzbaşısı Seyfi Bey (Kâzım Karabekir Paşa ile Şark cephesinde çalışmış, Ankara'da mebus olmuş), Süvari zabiti Nidai Bey (İstanbul'da gizli teşkilâtta çalışmış, süvari generalliğine kadar yükselmiştir), süvari Mülâzım-ı Evveli Tolcalı Süleyman Bey (Meşrutiyette süvari kıtalarında çalışmış, binbaşılığa terfi etmiş, gizli teşkilâta girmiş, Millî Mücadele'de Anadolu'ya geçmiş), Pi-

10 Harekct ordusuna ait tafsilatı Askerî, Temyiz Mahkemesi reislerinden emekli Korgeneral sayın Münür Kocaçıtak (Münür Ağa) lütfetmişlerdir. (S.N.T.)

yade Mülâzım-ı Evveli Yakup Cemil Bey (Bâbıali baskınında Nazım Paşa'yı vurmuş, Almanya'ya taraftar olması yüzünden Enver Paşa ile arası açılarak isyan etmiş, bilmuhakeme kurşuna dizilmiştir), Piyade zabiti Filibeli Hilmi Bey (Meşrutiyetten sonra İttihat ve Terakki müfettişi olmuş, Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış, Millî Mücadele'ye iştirâk etmiş, Ankara'da mebus olmuş, Mustafa Kemal aleyhindeki suikasta iştirâk ettiğinden idam edilmiştir), Süvari Yüzbaşısı İzmitli Mümtaz Bey (Enver Paşa'nın meşhur yaveri), Süvari Mülâzım-ı Evveli Selânikli Saffet Bey, Mülâzım-ı Evvel Ömer Naci Bey (İttihat ve Terakki Fırkasının konferansçısı, Bâbıâli baskınına iştirâk eylemiş, Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmiş, Birinci Cihan Harbi'nde İran hududundaki Mahtiyari aşiretlerini savaşa sokmaya çalışırken tifüsten vefat etmiştir), Baytar Yüzbaşısı Rasim Bey (Millî Mücadele'ye iştirâk etmiş, miralay olmuş, İzmir suikastına iştirâk ettiğinden idam olunmuştur), Piyade Mülâzım-ı Evveli Sarı Efe Edib Bey (İttihatçı, Mondrostan sonra Jandarma Yüzbaşılığına yükselmiş, İstiklâl Savaşı'nda yararlık göstermiş, İzmir suikasti üzerine idam edilmiştir.) Kastamonulu Şükrü Bey (İttihat ve Terakki merkezinin meşhur suikastine katıldığından idam edilmiştir.) Piyade Mülâzım-ı Evveli Yenibahçeli Nail Bey (İttihat ve Terakki teşkilâtına dahil olmuştur. Abdülkadir Bey (Ankara Valisi) pontusçularla çarpışmış, İstiklâl Savaşı'na katılmış, İzmir suikastına girmemiş olmakla beraber doktor Nazım ve Cavid Beylerle beraber asılmıştır), Topçu Mülâzım-ı Evveli Kızanıklı Cevat Bey (İttihat ve Terakki güzidelerindendir. Bâbıâli baskınında bulunmuş, hükümeti devirmiş, İstanbul Merkez Kumandanlığı yapmış, Miralaylığa yükselmiş, Millî Mücadele'de Anadolu'ya geçerek Millî Müdafaa Vekâleti Mahakim Şubesi Müdürü olmuş, hastalanarak vefat etmiştir), Piyade Mülâzım-ı Evveli Erzurumlu Necati Bey ve Piyade Mülâzım-ı Evveli Edremitli sağır Necati Bey (her ikisi İttihat ve Terakki Teşkilâtı'nda bulunmuş güzidelerdendir. Birinci Cihan Harbi'nde Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmışlar, Mondros'ta Anadolu'ya geçmişlerdir. Edremitli Necati Bey, Mustafa Kemal tarafından sonradan Millet Meclisi'ne me-

bus seçilmiştir), Piyade Yüzbaşısı Afyonkarahisarlı Ali Bey (Millî Mücadele'de mebus, İstiklâl Mahkemesi reisi, sonra Nafia Vekili olmuştur), Mülâzım-ı Evvel Japon Rıza Bey (İttihat ve Terakki'nin güzidelerindendir. Millî Mücadele'de Millî Müdafaa vekâletinde Levazım Şubesi'nde, Hesabat Komisyonu'nda istihdam edilmiş, hastalanarak vefat etmiştir), Mümtaz Erkanıharp Yüzbaşısı Köprülü Kâzım Bey (Meclis Reisi Kâzım Paşa), Doktor Abidin Bey (İttihat ve Terakki'de gizli hizmetler ifa etmiş, Millî Mücadele'de Büyük Millet Meclisi'ne âza olmuştur. İzmir suikastında idam edilmiştir), Mülâzım-ı Evveli İsmail Canbolat Bey (İttihat ve Terakki kurucularından ve güzidelerindendir. İzmir suikastine karıştığı için idam olunmuştur). Erkânıharp Kolağalarından Ali İhsan Bey (General Ali İhsan Sabis).

Bunlardan başka Hareket ordusunu piştar kumandanı olan Erkânıharp Binbaşısı Muhtar Bey şehit düşmüştür. Bugün adını taşıyan bir Cadde vardır. (Şehit Muhtar Caddesi).

İşte Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelen ve benim isimlerini ve sıfatlarını hatırladığım meşhurlardan bir kısmı bunlardır. Bunlardan başka daha nice zabitler olduğuna şüphem yoktur.

ABDÜLHAMİT'İN POLİTİKA HAKKINDA DÜŞÜNDÜKLERİ

Selânik'te sâkıt hükümdar Sultan Abdülhamit ile baş başa kalabilmiş olan arkadaşım süvari binbaşısı Debreli Zünnün, bilâhare beraber çalıştığımız M. M. Grubunda, Millî Mücadele yıllarında onunla yaptığımız hususî buhranları yüzyıldan beri sohbetlerde, padişahın iç ve dış politika hakkında düşündüklerini şöyle özetlemişti:

- Abdülhamit, herhalde konuşacak kimse bulamamış olmaktan mütevellit bir can sıkıntısı ile muhafazasına memur olduğum için benimle görüşmekten memnun olurdu,bir gün bana dedi ki: "Zünnün Bey, şimdi saltanattan uzak, günlük dedikodulardan uzak, size düşündüklerimi söyleyeyim, bizim memleketin malî buhranları yüzyıldan beri devam etmektedir. Giriştiğimiz sonu gelmeyen harpler, devletin hazinesini boşaltmış, memleket halkını fakirleştirmiştir. Memleketin inkişafı için Meşrutiyet idaresini yeniden kurarken, Meclis-i Mebusan'ı tekrar açarken, köyler ve şehirlerimiz için şunları düşünüyordum. Bizim kalkınmamızda ziraatın yanında, hayvancılığın büyük bir rolü olmalıdır. Bu memleket gerek küçük baş ve büyük baş, gerek kümes hayvanlarının yetişmesine, gelişmesine müsaittir. Bunun için köylümüzün hayvan yemini teşkil eden maddelerin ziraatına büyük ehemmiyet vermesi lâzım gelir. Sonra hayvanî maddeler olan, süt, sütlü maddeler, yumurta istihsali elzemdir. Bu suretle dahilde gürbüz bir neslin yetişmesine imkân vermiş, harice de bunları ederek esaslı bir gelir kaynağı elde etmiş oluruz. Millî servetimiz sayılan tütüncülükte rejinin aleyhindeyim. Hele tütün kolcularıyla kaçakçıların bitip tükenmeyen müsademeleri neticesinde kahraman halkımızın yıprandığına kaniim. Bizim mühim bir hususiyetimiz, meyve memleketi olmamızdır. Bilhassa bağcılık, sebzecilik ve konservecilik bu yurda büyük

bir istikbal vaat etmektedir. İşte ele alınacak mühim davalar! Köylerimizde bal arılarının petekleri de azdır. Halbuki bu memleket bu sahada iyi bir mahsul elde edebilir. Diğer taraftan yabani zeytin ve fındık ağaçlarını da aşılamak, bu iki mühim varidat kaynağımızı geliştirmek icap eder.

Sulama davalarımız da mühimdir. Nehirlerimizi kanallarla birleştirmek ve Mısır'da Assuvan'da olduğu gibi bir takım barajlar vücuda getirmek elzemdir. Fırat ile Dicle'yi, Seyhan ile Ceyhan'ı, Sakarya ile Kızılırmak'ı, bilhassa Karadeniz ve Akdeniz limanlarımızı baştanbaşa inşa etmek, Anadolu ve Rumeli demiryollarını çoğaltmak pek zarurîdir. Sizi temin ederim yüzbaşım, bütün müddeti saltanatım boyunca hep bunları düşündüm. Bazı imkânlar da aradım. Fakat bu noktada en korktuğum şey, yabancı sermayen in, mevcut kapitülâsyonları, daha tahammül edilmez bir hale sokması ihtimali idi. Esasen düşmanlarımızın malî tazyiki altındayız. Borçlarımız pek fazladır. Yabancı sermaye memleketi bu suretle daha müşkül bir vaziyete sokacaktır. Bir müstemleke haline gelmekten korktum."

Yüzbaşı Zünnün, sâkıt hükümdarın bunları dikkatli ve düşünceli bir tavırla anlattığını, sözlerinde son derece samimî olduğunu ve cidden görüşlerinin isabetli bulunduğunu bana söylemiş ve bilhassa bu malî yardımlar, borçlar ve ecnebilerle münasebetler hakkında mahlûl padişahın şu fikirde olduğunu ilâve etmişti:

- Saltanatım zamanında aslen Midilli ahalisinden olup, Fransız tebaalı bir sermayedara devletin altın akçe borcunun ödenmemesini, faiz ve taksitlerin hazineden verilmemesini Fransa hükümetinin nasıl bahane ederek Midilli'ye harp gemileri gönderip asker çıkardığını ve Adayı nasıl işgal ettiğini hâlâ unutamadım. Hattâ Fransızlar, daha ileri giderek İstanbul limanındaki rıhtım imtiyazının Fransızlara ait olması ve Fransız sefirinin kullanımına tahsis edilen hariç ez memleket imtiyazlara malik mahallin, bu nevi müsaadelere sahip oluşundan faydalanarak bu istasyoner yere, Fransız askerlerinin çıkarıldığını,

İstanbul rıhtımlarının işgali suretiyle devletin nasıl tazyik edildiğini de pek iyi hatırlıyorum.

Bu hareketi işittiğim zaman son derece üzülmüş ve derhal şu emri vermiştim:

"Hazine-i Hassa'dan bu borcu derhal altın para olarak ödeyiniz!"

Ancak bu sayede Midilli Adası ve İstanbul rıhtımları Fransızların işgalinden kurtarılmıştı. İşte beni korkutan bu iki misal, yabancı sermayeyi memlekete dâvetten alıkoymuştu."

Gene arkadaşım Debreli Zünnün, Abdülhamit'in dış siyasette oynak bir politika takibi taraftarı olduğunu söylerdi. O devrin Avrupa'da iki büyük zümresine başkanlık eden İngiltere ile Almanya'dan hiçbirini doğrudan doğruya tutmamak gerektiğini ilâve edermiş. Çok defa mahlûl hükümdar:

- İngiltere'yi, İslâm âlemi için dost tutmaya ihtiyaç vardır, dermiş. Bir gün Hindistan ve Afrika'nın şimalinde, muazzam Müslüman kütlelerinin herhangi bir tecavüzden korunmasında bu devletin yardımına İmparatorluğumuz muhtaçtır.

Diğer taraftan, kara Avrupa'sında orduları ve teçhizatı ile hiç bir zaman küçümsenmeyecek bir devlet olan Almanya'yı da darıltmamak zorundayız. Birisinin kara orduları bilgisinden, ötekinin deniz kudretinden istifade etmek için, Osmanlı İmparatorluğu'nun iki dostu olarak Almanya ile İngiltere'nin aynı seviyede muhafazası lâzımdır. Bu sebeple yıllarca İngiltere ile ahbaplığı idame ettirmek maksadıyla Avlonyalı Ferit Paşa'yı iki koz olarak daima elimde tuttum.

Bu iki lider dışında Rus Çarlığı bizim için hayatî bir ehemmiyeti haizdi. Ecdadı kiramım, Moskoflarla iki yüz seneden beri savaşmışlardı. Ben saltanatımın başında Ruslarla harp ettim. Buna şiddetle aleyhtar idim. O zamanki kaynaklarımızın bu muharebeyi yürütemeyeceğine kani idim. Fakat Mithat Paşa, gözünü zaferlerin verdiği hulyalara dikmişti. Bu işi çok kolay zannediyordu. Meclis-i Mebusan üzerinde tesir icra etti. Zaten memlekette her zaman için kolaylıkla tahrik edilebilen bir Mos-

kof düşmanlığı olduğu için savaş, kaçınılmaz bir hale gelmişti. Harp ettik, mağlûp olduk ve Rusları İstanbul kapılarına kadar getirerek, "hasta adam" tâbiriyle ifade edilen İmparatorluğumuzu müşkül bir duruma soktuk. Fakat bu bana, bir ders olmuştu. Ondan sonra daima savaştan çekindim. Yalnız Yunanlıların hareketlerine susmak kabil değildi. Fakat bu harbi de yüzde yüz kazanacağımızı hesap ederek açtık ve Dömeke zaferiyle Atina kapılarına kadar dayandık. Bu, bizim için bir kuvvet tecrübesi olmuş ve Alman İmparatorunu ayağımıza kadar da koşturmuştu. Yunanlılara biraz müsamahakâr davranmakla evvelâ Almanya'yı kazanmış, sonra da bu dostluktan kuşkulanan ve telâşa düşen İngilizleri de bizimle yeni anlaşmalara sevk etmiştik.

Padişah, biraz dinlendikten sonra şöyle devam etmişti:

- Göreceksiniz Yüzbaşım! İttihatçılar, İstanbul üzerine yürüyüşlerinden cesaret alarak bu devleti bir takım feci maceralara sürükleyecekler, belki de Turancılık gayretiyle veya İslâmcılık siyasetiyle korkarım ki hem Çarlık Rusya, hem de Büyük Britanya İmparatorluğu ile aynı zamanda harbe gireceklerdir. Allah göstermesin, böyle bir hal vukuunda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalandığına şahit olacağız, zira İngiltere'nin dahil olduğu bir harbin kaybedileceğini hiç zannetmiyorum. Çarlık Rusya ise, içi ne kadar köhne olursa olsun, mevcudiyetini muhafaza edebilecektir. Hiç olmazsa millet olarak ayakta kalacaktır. İnşallah, İttihatçılar böyle bir tecrübeye girişmek hevesinde bulunmazlar, zira bu bizim memleket için hakikî bir felâket olacaktır!

Aradan yıllar geçti, şimdi hâdiseleri daha yakından tetkik edebiliyoruz. 1909'da bu konuşmayı yapan Abdülhamit'e, uzakları gören bir hükümdar demeyip ne diyeceğiz?

ABDÜLHAMİT VE ERMENİLER

Sultan Hamit, Padişah olduğu zaman Çarlık Rusya'sının emeli, Osmanlılarla zahiren dost geçinmek, hakikatte Sırpları, Bulgarları, Karadağlıları istiklâle kavuşturmaktı. Nitekim basit bahanelerle açılan 1877 harbini Ruslar fırsat addetmişler, Balkanları yağma etmişler, Ayestafanos muahedesi ve onu tâdil eden Berlin 1878 kongresiyle de emellerine kısmen nail olmuşlardı. Yalnız Almanya'nın müdahalesi, Bulgaristan'ı istiklâlden mahrum bırakmıştı. O sırada Avrupa'da hâkim olan kanaat, her nevi ihtilâfın Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılacak, dağıtılacak parçalarla halledilmesi kabil olduğu merkezindeydi. Nitekim, Arnavutluk Bosna-Hersek, Kürdistan, Batı Trablus, Vehabî memleketleri ve Ermenistan'da bu metoda uygun bir çok meselelerin haline mevzu teşkil etmişti.

Ermeniler, bir çok defalar Çarlık Rusya'nın öncülüğünü yapmışlar, doğup büyüdükleri Anadolu toprakları üzerinde beraber yaşadıkları vatandaşları olan Türklerin imhasına çalışmışlardı. Saf Ermeni kütlesini bu kötü yola sevk eden, onları ekmeğini yedikleri bir memlekete karşı, nankörlüğe sevk eden hakikatte Ermeni Taşnak ve Hınçak komiteleri idi. Bu hal, İstanbul'daki Ermenilere de sirayet etmişti. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu ticaretinin gayrimüslimlerin elinde oluşu ve Ermenilerin de bu işte ehemmiyetli bir mevkide bulunuşu, onları devlete itaatten başka bir şekilde düşündürmemeli idi. İstanbul'daki Ermeniler Kumkapı'daki büyük Ermeni kilisesinde toplanarak Babıâli'yi bastılar, diğer bir grup da Galata'da Osmanlı Bankası'nı işgal etti. Hattâ sokağa bir de bomba atarak her zaman olduğu gibi, halkı korkutmak teşebbüsünde bulundular. Sadrazam Said Paşa derhal askerî kuvvetlerle Osmanlı Bankası'nı çevirmiş, Babıâli'yi basan Ermenileri de jandarma kıtaları ile tedip ettirmişti, gümrük hamalları ellerindeki sopalarla işe girişerek Ermenileri hem Babıâli'den, hem de Osmanlı

Bankası'ndan atmış, ellerindeki silâh, tabancaları toplamışlardı. Kumkapı'da Ermeni kilisesindeki mukavemetçiler, tabanca ve bomba kullanmışlardı. Askerî kıtalarla buradaki bozguncular, saatlerce müsademe etmiş, nihayet teslim olmuşlardı. Rus sefiri araya girerek Rus tebaası olan Ermenilerin Rus bandıralı bir vapurla memleketten çıkarılmasına müsaade etmişti. Buna muvafakat edildi. Bu suretle Ermenilerin yarattığı mesele kuvveden fiile çıkamamıştı.

Babıâli baskını, Galata'daki Osmanlı Bankası'nın işgali, Kumkapı'da Ermeni kilisesindeki mukavemet, örtbas edilmişti. Fakat ne Çarlık Rusya, ne de Ermeni Taşnak ve Hınçak komiteleri Ermeni istiklâlinden vazgeçmişti. Hattâ bu hâdiseden bir kaç gün sonra Sultan Abdülhamit'i sarayında ziyaret eden büyük devletlerin sefirleri, Padişahı yemekten kaldırmışlar, kendileriyle görüşmeye mecbur etmişlerdi. Abdülhamit soğukkanlılıkla sefirleri bir salona götürmüş, burada duran ve yığınlar teşkil eden Ermenilerden alınan silâh ve tabancaları göstererek tercümanlara şöyle demişti;

- Bu efendilere şunu söyleyiniz ki Rusya tebaası Ermeniler, tebaa-i şahanem olan Müslümanlara bu silâhlarla tecavüz etmişlerdir. Bunların fabrikası memâlik-i şâhanemizde yoktur.

Sonra misafirlerini ikinci bir odaya götüren Padişah, bu odada istif edilmiş bir yığın sopa göstererek, şunları söylemişti:

- Kendilerine şunu da anlatınız ki, tebaam da bu sopalarla nefsi müdafaada bulunmuştur. Bu değnekler bizim ormanlarımızdan tedarik edilmiştir.

Sultan Hamit'in bu mantıkî izahı karşısında söyleyecek bir şey bulamayan sefirler, Padişahı hürmetle selâmlayarak çekilmişlerdi. Rusya, Ermenilere bir yurt istemekte daima ısrar etmiş, fakat Abdülhamit her defasında hâdiseleri küllendirmiş, ne var ki kıvılcımlar, Birinci Cihan Harbi'nde tekrar parlamıştı. Ermeniler, İstanbul'daki isyanda muvaffak olamayınca, Abdülhamit'i ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi. Bu maksat için İsviçre'de komiteciler bir toplantı düzenlenmiş ve aralarında iş bölümü yapmışlardı.

Tam bu sırada müstakil bir İsrail yurdu olarak düşünülen Kudüs için taleplerde bulunmak üzere Siyonistliğin kurucularından Teodor Herzl ile Hahambaşı, girdikleri huzurdan Abdülhamit tarafından kovulmuşlardı.

İşte Siyonistler de Ermenilerle birleşerek müşterek düşmanlığa başlamışlardı. Suikastın plânları İsviçre'de hazırlanmış, Rusya'da ihtilâlci olarak yetiştirilmiş bir Yahudi ile, suikast işlerinde tecrübesi bulunan bir Macar Yahudi ve Fransız Edward Jores ile Ermeni komiteciler, bu plânda vazife almışlardı. Abdülhamit'in saatli bir bomba ile katledilmesi uygun görülmüştü. Bomba bir fayton arabasının yayları üstündeki ahşap kısmın içine konacak ve cuma selâmlığındaki merasime sokulacaktı. Bu arabanın Padişahın her zaman bindiği dört at koşulu saltanat arabasının civarında, Yıldız Sarayı'ndan Hamidiye Camisi'ne kadar kat ettiği mesafe dahilinde ve mümkün olduğu kadar ona yakın bir yerde bırakılması lâzım geliyordu. Bu araba Viyana'da imâl edilmiş ve her parçası ayrı ayrı gümrükten içeri sokulmuş, sonra bir araya getirilerek monte edilmişti. Parçaların rüşvetle gümrüklerden muayenesiz geçirildiği bilâhare yapılan tahkikatla meydana çıkmıştı.

Sultan Hamit, hususî ve resmî hayatında son derece muntazam bir insandı. Cuma selâmlığı da muayyen saat ve dakikalarda cereyan eder, hiç bir zaman gecikmezdi. Yıldız Sarayı'nın kapısından camiye kadar mesafe ancak üç yüz, beş yüz metrelik bir saha idi. Caminin yeşil parmaklıklı bahçe kapısının karşısındaki binalar saray mensuplarının, muhafızların, ağaların daireleri idi. Ecnebi sefaret ve konsolosluklarına mensup kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu, kavaslı, hademeli büyük bir kalabalık buraya davetiye ile girer, bahşişler dağıtarak bu dairelerin pencerelerinden selâmlık resm-i âlisini rahat rahat seyrederdi. Yolun iki tarafına padişahın muhafızları, süvari ve piyade hassa askerî iki sıra dizilir, mızıka Marş-ı Sultani'yi çalar, devlet ricali, askerî erkân bu merasimde hazır bulunurdu. Muayyen ve mutat zevattan başka hiç kimse, Cuma namazı için padişahla beraber camiye giremezdi. Her tarafta bendegân, hafiyeler, sivil

polisler de mevcuttu. İşte o gün de Padişah her zaman olduğu gibi saltanat arabasıyla saraydan camiye gelmiş, yabancı ve yerli seyircilerin alkışları, yaşa sesleri içinde içeri girmişti.

Minareden okunan ezan-ı Muhammediyi müteakip, padişah caminin ikinci katındaki kafesli balkonda cuma namazını, aşağıdaki cemaatle beraber kılardı. Bu sırada yan odalarda ve arka balkonda hükümdarların muhafızlarından başka kimse bulunmazdı.

Namaz ve dualar bittikten sonra Halife ve Padişah Abdülhamit, mermer merdivenlerden kum dökülmüş bahçeye inmiş ve Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'ye her zaman olduğu gibi iltifat etmek istemiş, bir kaç dakikayı bu suretle geçirmişti. Bu konuşma esnasında caminin avlusunda askerî erkân ve her tarafta kordonlu yaverler, sivil bendegân duruyordu. Tam bu sırada gökleri titreten bir cehennem bombası patlamış, atlar, araba parçaları insan kol ve bacakları havaya yükselmiş, ortalığı bir duman kaplamıştı. Bu sarsıntıdan bir taraftan caminin camları parçalanıp dökülürken diğer taraftan, askerî erkân, saray bendegânı çil yavrusu gibi dağılarak caminin içine kaçmışlardı. Ortada dimdik ve bir heykel sükûnetiyle duran, yüzü biraz sararmış, fakat hiç bir korku alâmeti göstermeyen yalnız Hükümdar idi. O, bir anda bulunduğu yerden bir çok şeyler görmüştü. Yaveran-ı Hazreti Padişahî'den Miralay Sadık Bey'in korku ve telâştan kılıcını yere düşürdüğünü, Miralay Süleyman Şefik Bey'in apoletini kaybettiğini, bendelerinin yalnız kendi canlarını kurtarmak sevdasına düştüklerini bir lâhzada fark etmiş, hâdiseden sonra yaveri için: "Kılıcını düşüren yaveri maiyetimde görmek istemem, Trablus'a sürgün gidecek!" diye de emir vermişti.

Neden sonra koşup gelenler, padişaha sıhhat ve âfiyet dileyenler, geçmiş olsun Efendimiz, sözleriyle riyakârlık edenler bulunmuştu. Abdülhamit, yalnız şu emri vermişti:

- Arabamı çekiniz, burayı kordon altına alınız, mesulleri tevkif ediniz!

Bu sırada muhafız kıtalarının tüfeklerine fişek sürdüğünü görünce merasimi idareye memur olan zabite:

- Selâm emrini verdir, ne duruyorsun! diye bağırmış, tiz bir ses duyulmuştu:

- Kıt'a selâm dur!

Bütün muhafız kıtaları resmî selâmı ifa ederken, caminin kapısına çekilen arabaya padişah binerek ve inadına ayakta durup, dizginleri bizzat kullanarak, saraya doğru hareket etmişti. Bu sırada köşklerin, mabeyin dairelerinin penceresindeki kadınlı erkekli ecnebiler, bu manzara karşısında bağırmışlardı:

- Vive le Sultan!

O gün birçok kimseler tevkif edilmişti. Elebaşların birçoğu hudut dışında bulunuyorlardı. Meşhur Necib Melhame'nin riyasetinde kurulan tahkik heyeti, geceli gündüzlü çalışarak kısa bir zamanda suikastın bütün gizli tertiplerini, faillerini meydana çıkarmıştı. Ermeniler bu işte başta geliyordu. Yalnız yakalanan birinci sınıf suikastçılardan bir Slav, ihtiyacını görmek üzere girdiği tuvalette, abdesthanenin teneke ibriği ile karnını ve kol damarlarını yırtarak intihar etmişti.

ABDÜLHAMİT VE YAHUDİLER

Arkadaşım süvari Yüzbaşısı Debreli Zinnun bana şunu da anlatmıştı.

- Sultan Hamit'in muhafazasına memur olduğum yıllarda sâkıt hükümdar bir gün bana dert yanmış, şöyle demişti:

- Bana en çok dokunan, bu mason taslağı Yahudi'nin hal' kararını tebliğ edişi olmuştur. Yıldız'a gelen mebuslar heyetinde Emanuel Karasu'yu hiç unutamıyorum. Bu suretle makamı hilâfete hakaret edilmiştir. Yahudilerin, Hazreti Peygamber zamanından beri sadrı İslâm'a ve makam-ı hilâfete karşı duydukları kin ve nefret, cümlenin malûmudur. Ben Osmanlı tahtında iken, Siyonistlik davası için bir gün huzuruma beynelmilel Yahudi teşkilâtının kurucusu Teodor Herzl ile Hahambaşı gelmişlerdi. Bunları Yıldız Sarayı'nda kabul etmiş ve maksatlarını dinlemiştim. Her ikisi Yahudiler için bir yurt dileğinde idiler. Bunun için de Kudüs'ü gösteriyorlardı. Hattâ utanmadan o Teodor Herzl: "Zâtı Haşmetpenahilerine arz ederim ki, Kudüs için her kaç milyon altın tensib buyurursanız, derhal takdime âmadeyiz," demez mi? Kan beynime sıçramıştı. Düşün ki Yüzbaşı, makamı saltanatımıza bu iki Yahudi, rüşvet teklifi cesaretinde bulunmuşlardı.

"Terk edin burayı, vatan para ile satılmaz," diye bağırmıştım. İçeri giren saray adamlarına da her ikisini almalarını söylemiştim. İşte bundan sonra Yahudiler, bana düşman oldular. Şimdi burada Selânik'te çektiklerim, Yahudilere yurt göstermeyişimin cezasıdır!

Arkadaşım Süvari Yüzbaşısı Zinnun, Millî Mücadele senelerinde bana bu hikâyeyi sık sık tekrarlardı. Şimdi bu acı günlerden sonra epey zaman geçti.

Ben Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışırken dünyaya hâkim olmak isteyen bu Milletlerarası Siyonist Teşkilâtı'nın elimize geçen 22

maddelik düsturları vardır ki, ne kadar manalıdır. Burada şöyle yazılıdır:

1. Genç nesilleri ahlâka mugayir telkinlerle bozmalı,
2. Aile hayatını yıkmalı,
3. İnsanlara aşağı sınıflarla tahakküm etmeli.
4. Sanatı zayıflatmalı, edebiyatı müstehcen ve şehevî bir hale sokmalı,
5. Mukaddesata hürmeti yıkmalı, hürmetle anılan kimseler hakkında rezil vakalar uydurmalı,
6. Sınırsız bir lüks, baş döndürücü modalar icat etmeli, çılgınca sarfiyatı teşvik eylemeli.
7. Kalabalıkların vakitleri, eğlenceler, oyunlarla oyalanmalı, herkes düşünmekten alıkonulmalı,
8. Müfrit nazariyelerle fikirler zehirlenmeli, gürültü ve kargaşalıklar yaratılmalı, içtimaî sınıflar arasına kin itimatsızlık sokulmalı,
9. Aristokratlara müthiş vergiler koyarak onları bunaltmalı, aralarına kin ve itimatsızlıklar saçmalı,
10. Mal sahipleriyle işçilerin arasını bozmalı, grevler, sabotajlar tertip ettirmeli,
11. Yüksek tabakanın manevî kuvvetini her çareye başvurarak kırmalı,
12. Sanayinin ziraatı ezmesine imkân vermeli, böylece köylü sınıfını ortadan kaldırmalı,
13. Saçma nazariyeleri ortaya atarak halkı gayri kabili tatbik fikirlerle dolambaçlı yollara sevk etmeli,
14. Hayat pahalılığını körüklemeli, ücretleri arttırmalı,
15. Beynelmilel meseleler ihdas ederek milletler arasına kin ve nefret tohumları serpmeli,
16. Milletlerin mukadderatını tahsil ve terbiyeden mahrum kimselerin ellerine tevdi ettirmeli,

17. Bütün hükümet şekillerini değiştirmeli, bir çok sırları ifşa etmeli,
18. Meşru hükümet tarzlarından mutlak bir istibdada gitmeli,
19. Siyasî, iktisadî buhranlar yaratmalı, servetleri mahvetmeli,
20. Malî istikrarı bozmalı, iktisadî krizleri çoğaltmalı, spekülâsyonlara, enflâsyonlara yol açmalı, altını mahdut ellerde toplamalı, muazzam sermayeleri felce uğratmalı,
21. Hükümetlerin ölümlerini hazırlamalı: İnsaniyeti elem, ıstırap ve yoksulluk içine atmalı.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın dikkatli tetkikleri neticesinde vardığımız hakikat şudur ki, 1892'den beri dünyamız, bu zihniyetteki Yahudilerle mücadele halindedir. Bunlar bir "cihan ihtilâli" hazırlamaktadırlar.

Bugün o Yahudilerin plânları dahilinde kurulmuş olmasa da bir müstakil Yahudi Devleti mevcuttur ve Beni İsrail ile Arap dünyası arasında devamlı bir mücadele vardır. Bundan dolayıdır ki, Arap dünyasını elinde tutan Ruslarla İsrail Devletini destekleyen Amerikan ve İngiliz bloğu arasında üçüncü bir Cihan Harbi'nin tohumu, Ortadoğu'da gömülüdür. Çıkacak bir savaşta Birleşmiş Milletler câmiasının dörtte üçü Yahudilere taraftar olacaktır. Diğer taraftan komünist liderler de Arapları, düşman blokun öncülerine karşı sürecektir.

Hiç şüphe yok ki, Abdülhamit daha o zamanlar, anlattığımız niyetlerle kurulacağı muhakkak görülen İsrail Devleti'ni sezmiş, buna kendisinin âlet olmasını istememişti. Yahudilerin masonlarla beraber hareket ettiğine kani idi. Esasen o, daima yerli, yabancı unsurların İmparatorluğu parçalanmaya mahkûm etmesinden çok korku duyuyordu. Arnavutların, Kürtlerin, Çerkeslerin ileri gelenleri sarayında eli altında bulunur, onları en yüksek rütbelere, hattâ müşirliğe kadar çıkarırdı. Onlar, bir nevi rehine gibi padişahın nezareti altında idiler. Araplardan, Ermenilerden, Yahudilerden de daima şüphe etmiş, onların da bir gün oyunbozanlık yapacağına inanmıştı. Abdülhamit ne kadar

müstebit ruhlu bir hükümdar olursa olsun etrafını tanıyor ve uzağı görüyordu. Harpten çok çekiniyor, sulh yolu ile halledilmeyecek bir şey olmadığına kani bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden anasır içinde sinsi oldukları kadar kurnaz ve çok becerikli olan Yahudilerden endişe duyuyordu. Padişah, Rum'un, Ermeni'nin, Arap veya Arnavut'un kıyamından korkmuyordu. "Bunları," diyordu, "kuvvetle, silâhla bastırabilirim, fakat Yahudiler daima zengin ve zeki olacaklardır, onlarla mücadele kolay değildir!"

Arkadaşım Süvari Yüzbaşısı Zinnun, Selânik'te Alatini Köşkü'nde Abdülhamit'le bir dert ortağı gibi hasbıhal etmiş, bilâhare de bütün bunları bana anlatmıştı.

ALİ SÜAVİ VAKASI VE 7 - 8 HASAN PAŞA

Büyük babam Abdülâziz'in Hasırcıbaşısı Rıdvan Efendi anlatırmış. Sultan Murad'ın Çırağan Sarayı'ndan kaçırılmasına teşebbüs olunduğu gün, 1878 senesi mayısının 20'nci Pazartesi günü, vakit ikindiye doğru imiş. Rumeli muhacirlerinden takriben dört yüz kişinin başında, İstanbul'da Aksaray'da doğmuş o tarihte kırk yaşlarında var yok, güçlü kuvvetli, sarıklı Ali Suavi Efendi bulunuyormuş. Çocukluğu ve gençliği medrese ve mekteplerde geçmiş, rüştiye hocalığına birincilikle kabul edilmiş, Bursa Rüştiyesi'nde edebiyat hocalığı yapmış, sonradan da "Muhbir" gazetesini çıkardığı için, Abdülâziz devrinde hoş görülmemiş ve nihayet yakalanacağını anlayınca Avrupa'ya firar eylemiş ve senelerce kaldığı Fransa'da Namık Kemal, Ziya Paşalarla tanışmak fırsatını bulmuş, sonra da Abdülâziz'in hal'i üzerine memlekete dönmüş ve 1876'da Birinci Murad'ın tahta çıktığı günlerde İstanbul'a gelerek "Basiret" adlı gazeteyi çıkarmış ve burada Mithat Paşa aleyhinde yazılar yazarak Abdülhamit'e hoş görünmüş. Bu sayede Mekteb-i Sultanî Müdürü olmuş bulunan Ali Suavi Efendi, Osmanlı - Rus harbi sırasında idaresizliği yüzünden Mektebi Sultani'den azledilmiş ve Üsküdar'a çekilerek bir müddet sesini, soluğunu kesmiş imiş. Fakat Sultan Murad'ın iade-i afiyet ettiğini ve Abdülhamit'in de meşru padişaha yazılı söz verdiği halde yerini terk etmediğini görünce, ortaya çıkarak zorla saltanat tebdiline teşebbüs etmiş ve bu hareketi, kendisi için sebebi felâket olmuştur. Büyük babam, bu vakayı bizim pedere şöyle anlatırmış:

- O gün, ılık bir Mayıs günü idi. Biz, Yıldız Sarayı'ndan bu haberi duymuş ve Çırağan'a koşmuştuk. Sultan Murad'ın emektar adamları vakayı şu suretle bize hikâye etmişlerdi: "Çırağan Sarayı'ının sokağa bakan kapılarından birinin önünde büyük bir kalabalık toplanmış, nöbetçi askerinin 'Yasak!' sözüne rağmen onu telef ederek bahçeye girmişler, orada da bekçiler, uşak-

lar ve bahçıvanlarla boğuşmaya başlamışlardı. Bu kalabalığın içinde talebe-i ulûm, bazı sarıklı hocalar, bir takım işçiler de vardı. Bunlar süratle Sultan Murad'ın dairesi önüne gelmişlerdi. Dairenin kapısını bekleyen iki nöbetçiyi de tabanca kurşunu ile öldüren âsiler, bu gürültü üzerine dairesinden dışarı çıkan Sultan Murad'ı karşılarında görmüşlerdi. Filhakika, o sırada Sultan Murad'ın aklî muvazenesi başında imiş. Onlara hitaben: "Ne oluyor kuzum, ne istiyorsunuz, sizlerin burada işiniz ne?" diyecek olmuş, kalabalığın içinden Ali Suavi Efendi: "Padişahım, millet sizi hükümdar görmek istiyor, sarayın kapılarında pek çok insan toplandı, buyurun sizi götürelim, buradan kurtaralım, hakkınız gasp edilmiştir. Zâlimler saltanatınıza hükmediyor," diye bağırmıştı.

Sultan Murad, soğukkanlılığını bozmadan Ali Suavi Efendi'nin ve kendisini kurtarmaya gelenlerin hayretleri içinde şu cevabı vermişti: "Rica ederim, devlet işlerine karışmayınız, her şeyin fevkinde Cenabı Hak var, O âdili mutlaktır. Mukadderatımıza razıyız!"

Büyük babam anlatırmış ki; Beşinci Murad'ın dairesi kapısında bu dram cereyan ederken, haber Beşiktaş muhafızlığına ve diğer taraftan Yıldız'a uçurulmuş. Bu tarihte Beşiktaş muhafızı Merzifonlu Hasan Çavuş imiş - ki sonradan paşa olmuş ve o zamana kadar imza namına parmak basmaktan başka bir şey bilmeyen bu cahile güçlükle öğretmişler, imzasını atacağı zaman, sonu 7 (eski ٧) ve başına 8 (eski ٨) rakamını yazıp aralarını bir çizgi ile birleştirirse buna muvaffak olacağı anlatılmış ٨-٧)). O da bunun kolayını bulduğu için lâkabı Yedi Sekiz Hasan Paşa olmuş. Bu Paşa, gayet sert, iri yarı ve zâlim yüzlü bir adammış. Çırağan Sarayı'na maiyetiyle beraber koşup gelmiş, hemen kalabalığı yarmak için askere:

- Süngü tak! Marş, marş diye bağırmış.

Asker de aldığı emir üzerine bu kurtarıcıları süngülemeye başlamıştı. Yedi Sekiz Hasan Paşa, elindeki demir topuzlu sopa ile Sultan Murad'ın önünde Ali Suavi Efendi'nin başına vurarak onu yere sermiş, ayakları ile tekmeleyerek, zavallının ölü-

müne sebep olmuştu. Sultan Murad, bu feci ve müthiş sahne karşısında sapsarı kesilmiş, dairesine çekilmiş, Beşiktaş muhafızının adamları, yüze yakın insanı süngüleyerek bir kısmını öldürüp, bir kısmını ağır yaralayarak vaziyete hâkim olmuşlardı. Yıldız Sarayı hâdiseyi öğrenince yardımcı taburlar da göndermişti. Diğer taraftan Çırağan Sarayı'nın karşısında demirli bulunan Donanma-i Hümayun'dan da bahriye askerleri, sandallarla sarayın rıhtımlarına çıkarılmıştı. İki asker arasında kalan bu dört yüz kişinin hemen hepsi imha edilmişti. Bunlardan bir kısmı denize dökülmüş, orada göz önünde boğulmuşlardı. Bir kısmı da ölü, yaralı olarak arabalara doldurulup Beşiktaş tepelerinde saraya hâkim mezarlığa defnedilmişti. Bir kısmı da sürgüne gönderilmişti. Abdülhamit, bu haberi alınca, Yedi Sekiz Hasan Paşa'yı muvaffakiyetinden dolayı tebrik etmiş, daha sonra kıymetli hizmetlerinden ötürü bu adam müşirliğe kadar yükselmişti. Üstelik hacca da giderek galiba günahlarını affettirmeye uğraşmış, avdetinde bir de Yedi Sekiz Hacı Hasan Paşa olarak Sultan Hamid'e yüzsuyu dökmüştü.

Abdülhamit, Ali Suavi vakasını hayatının sonuna kadar unutmamış, 28 sene Çırağan'da hapsettirdiği, daha sonra her türlü ihtilâtı men ettirdiği kardeşinin kaçırılmamasına azamî dikkat sarf eylemişti.

Gene büyük babam ilâve edermiş ki; Sultan Murad'ı kaçırmak için daha evvel de bir çok teşebbüsler yapılmıştı. Bunlardan mühimleri, saraya kadın kıyafetinde giren genç erkeklerle iki ecnebinin Yıldız tepelerinden geçirecekleri bir su yolu plânı idi. Kadın kıyafetinde girenlerin başında Rus sefaretine mensup bir Rum tercüman vardı. Güzel bir delikanlı olan bu Rum tercüman, kadın kıyafetinde müteaddit defalar saraya girmeye muvaffak olmuş, fakat nihayet yakayı ele vermişti. Rus sefaretine mensup olduğu anlaşılınca Rus elçiliğinin de müdahalesi ile serbest bırakılmıştı. Bu işe o zaman bir çapkınlık süsü verilmişti. Daha sonraları, Ali Şefkatî Bey ile Sultan Murad'ın Beyoğlu'nda şehzadeliğinde sık sık uğradığı avukat Kleanti Skalyeri Efendiler, bir İtalyan işçisinin gayretiyle su yolundan üç saat yürümek

şartıyla bir gece Çırağan Sarayı'na girmeye ve Sultan Murad'ın huzuruna çıkmaya muvaffak olmuşlardı. Bu sıralarda Beşinci Murad, daha serbest bir nezaret altında idi ve sadık adamları da henüz yanından uzaklaştırılmamıştı.

Sultan Murad, bu iki dostunu karşısında görünce heyecanını gizlemeden kollarını açarak onları kucaklamış:

- Benim sadık ve vefakâr dostlarım, hoş geldiniz, Allah sizleri korusun! diyebilmişti. Bu iki insan, Beşinci Murad'ı sıhhat, neşe içinde ve aklı selim halinde görmüşlerdi. Yalnız Sakalyeri kendini tutamayarak:

- Ah Efendimiz, son altesimiz, size ne olmuş, gençliğiniz kaybolmuş, saçlarınız ağarmış, yüzünüze çizgiler inmiş, demişti.

Sultan Murad tebessüm ederek:

- Aziz dostlarım demişti, beni bir buçuk sene evvel görmüştünüz. Aradan on beş ay geçti, evet saçlarım biraz ağardı. Fakat hiç bir zaman Mari Antuanet gibi bir kaç gece içinde çökmedim. Esasen merhum amcam Abdülâziz'in ölümünden sonra da başımda birkaç tel beyaz saç vardı. O zaman annem telâş ederek Beyoğlu'ndan bana bir saç ilâcı almıştı. Bunu başıma sürer, saçlarımı karıştırırdı. Fakat o zaman da baş ağrılarından kurtulamazdım. Doktorlarım, bu suyun içinde nitrat darjan olduğunu söylemişlerdi. Şimdi elhamdülillâh bu suyu saçlarıma dökmüyorum. Saçlarım ağardı amma, baş ağrılarım da geçti. Varsın şekli haricimiz ihtiyar görünsün, bizim içimizde neşe ve zindelik mevcuttur!

Bütün bu sözlerin, bir delinin ifadesi olmadığını avukat, müteaddit defalar hikâye etmişti. Fakat Abdülhamit, saltanat hırsı ile bir defa kardeşine bu damgayı vurdurmuştu, zaman zaman gelen buhranlar da işine yaramıştı. İkide birde kendi emirleri dışına çıkmayacak derecede mut'i yerli, yabancı doktorları toplayarak, Beşinci Murad hakkında bu "tedavi kabul etmez" ifadesiyle hülâsa edilen hastalığı etrafa yaydırır, hakkını gasbettiği sultanın, tekrar saltanata geçmesine mâni olurdu.

ABDÜLHAMİT DEVRİ RİCALİ

33 sene saltanat sürmüş olan Abdülhamit'in, bu uzun yıllarında devlet ricali olarak bir çok kimseler, saray erkânı olarak da pek çok zevat iş başında bulunmuşlardı. Devlet ricalini şu isimlerde toplamak mümkündür: Avlonyalı Ferit Paşa, Erzurumlu Şapur lâkabı ile meşhur Said Paşa, Kıbrıslı Kâmil Paşa, bir çok defalar sadarette bulunmuş olan Halil Rifat Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun en son sadrazamı olmak bedbahtlığına uğramış olan Tevfik Paşa, Şehreminli Rıdvan Paşa, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Müşir Çerkez Zeki Paşa, Arnavud Recep Paşa, Müşir Tatar Fevzi Paşa, Mabeyn Müşiri, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa, Dömeke kahramanı Gazi Ethem Paşa, Kars müdafii Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Müşir Şakir Paşa, Müşir Deli Fuad Paşa, Beşiktaş muhafızı ve Çırağan vakası kahramanı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve daha bir çok kimseler zikredilebilir.

Saray erkânı içinde ise başkâtip Tahsin Paşa, Abdülhamit'in bütün felâketlerinin müsebbibi Arap İzzet Holu Paşa, Mabeyinci Ragıp Paşa, şifre kâtibi Asım Bey, Mabeyinci Arif, Faik, Bekir, Dağıstanlı Emin Beyler, gene Abdülhamit devrinin bütün kötülüklerinin baş mesulü Fehim Paşa, Sakallı Mehmet Paşa, Tatar Şakir Paşa, serhafiye Ahmet Paşa, Abdülhamit devrinin zevk ve eğlencelerine vâkıf Kızlarağası Abdülgani Ağa, başmusahib Cevher Ağa, üçüncü musahip Nadir Ağa, Hazine-i Hassa Nazırı Ermeni Ohannes Paşa ve gene bu meyanda üçüncü, dördüncü plânda sayılabilecek bir çok kimseler mevcuttur.

Bu devlet ricali ile saray erkânını birer birer gözden geçirirken, zaman zaman bunların beraber, zaman zaman da rakip olarak çalışan ve birbirine muvazi sürüp gitmiş iki teşkilâtın uzuvları olduklarını söylemek faydalı sayılacaktır.

Şapur Çelebi Said Paşa, İkinci Abdülhamit devrinde 9 defa sadarete gelmiş olan müstesna zekâlardan biridir. Erzurum'da

doğmuş olup, Ankaralı Seyyidzade Ali Namık Efendi'nin oğludur. İstanbul'da ilk vazifesi Meclisi Vâlâ katipliği olmuştur. Abdülhamit'in cülûsu ile mabeyin başkâtibi olmuş ve siyasî hayata buradan başlamıştır. Şapur Çelebi lâkabı ona Şinasi'nin bir hediyesidir. Hazine-i Hassa ve Dahiliye Nazırlıklarından sonra sadarete getirilmiştir. Abdülhamit'in her ne zaman başı sıkılsa, Said Paşa, Sadrazam olurdu. İkinci Meşrutiyet inkılâbından sonra bile üç defa sadarete gelişi bu zekâsının eseridir. Said Paşa, mükemmel bir muharrirdi. Bir çok makaleleri gazetelerde yayınlanmıştı.

Kıbrıslı Kâmil Paşa, Said Paşa'nın bir rakibi idi. Kıbrıs'ta, Lefkoşa'da doğmuş olup topçu yüzbaşısı Salih Efendi'nin oğludur. Kıbrıs'ta ve Mısır'da tahsilini ikmal eden Kâmil Paşa, Arapça ve Farsça'yı ana dili kadar bilecek derecede vukuf sahibi idi. Askerliğe intisap etmiş, binbaşılığa kadar yükselmişti. Bir müddet Mısır Valisi Abbas Paşa'nın tercümanı ve kâtibi olmuş, sonra muhtelif valiliklerde bulunmuş, 1884'te Said Paşa'nın yerine Sadrazamlığa getirilmiştir. Siyasette İngiliz politikasına mütemayil bulunan Kıbrıslı Kâmil Paşa, idare-i maslahatçı bir devlet adamı olarak tanınmış, azledilip tayin olunduğu İzmir Valiliğinde oğlu Said Paşa'nın rüşvet aldığı ve meşhur haydut Çakırcalı'ya yardım ettiği şeklinde bir dedikoduya yer vermiştir. İkinci Meşrutiyetten sonra gene Sait Paşa ile halef selef olmuş, zamanında Babıâli baskını yapılarak zorla sadaretten alınmıştır. Nihayet Kıbrıs'a dönerek 80 yaşında orada vefat etmiştir.

Tevfik Paşa, son Osmanlı Sadrazamı'dır. Aslen Kırımlıdır. Bahçesaraylı Mirza Mustafa Efendi'nin torunu, Tuna havalisi kumandanı Ferik İsmail Hakkı Paşa'nın oğludur. Baba annesi Kırım Hanı Ahmet Giray'ın kızıdır. Üsküdar'da doğmuş ve tahsilini İstanbul'da yapmış olan Tevfik Paşa, Mekteb-i Harbiye'den süvari mülâzımı olarak çıkmış, fakat askerlikten çekilerek siyasî hayata atılmış, İtalya'da elçilik kâtipliği, Berlin, Viyana, Atina elçilikleri başkâtipliği, Petersburg maslahatgüzarlığı yapmış; fevkalâde murahhas olan Abdülkerim Paşa'nın karargâhında bulunmuş, bir çok sefirliklerden sonra İkinci Meşrutiyette sa-

darete getirilmiş, daha sonra gerek Sultan Mehmed Reşad, gerek Vahdeddin devirlerinde Sadrazam olmuş, 91 yaşında memleketinde vefat etmiştir.

Arnavut Recep Paşa, Debrelidir. Harbiye'den çıktıktan sonra bir çok hizmetleri ve Osmanlı - Rus harbindeki yararlığı üzerine paşa olmuş, Hersek fırkasına kumandan tayin ve ferikliğe terfi eylemiş, 6'ncı, 3'üncü ordular kumandanlıklarına getirilmiş, 1896'da Trablusgarb kumandan ve valiliğine gönderilmiş, Meşrutiyetin ilânına kadar orada kalmış, fakat sürgün gelen zabitlere son derece iyi muamele ettiğinden Hürriyeti müteakip İstanbul'a gelince, görülmemiş merasimle karşılanmış, Harbiye Nazırı olmuş, fakat üç gün sonra kalp sektesinden vazifesi başında ölünce, muazzam bir törenle Sultan Mahmud türbesi kabristanına gömülmüştür.

Gazi Osman Paşa, Plevne kahramanı, Tokatlı Yağcıoğullarındandır. Bir çok savaşlara girmiş, bir çok mevkilere getirilmiş, Plevne'den dönünce müşir olarak 7 sene seraskerlik yapmış ve nihayet mabeyin müşavirliğine tayin olunmuştur. Abdülhamit, vehim ve vesvesesi yüzünden bir çok meşhur adamları sarayında bulundurmaktan, onları işlerine karıştırmaktan çekinmiştir. Nitekim Yıldız mahkemesinde Mithat Paşa'nın Abdülâziz'in ölümünde hissesi olduğuna dair kararda, Osman Paşa'nın da imzası vardır.

Gazi Ethem Paşa, Dömeke kahramanı, Müşir Etem Paşa, İstanbul'da doğmuş olup gümrük memurlarından Mustafa Ferhat Efendi'nin oğludur. Harbiye'den çıktıktan sonra Osmanlı - Rus harbinde yararlıkları görülmüş, miralaylığa kadar yükselmiş, bir çok birliklerin kumandanlığında bulunarak 1895'te Müşir olmuştur. 1897'de Osmanlı - Yunan harbinde başkumandan olarak orduyu zaferden zafere koşturmuş, Yunanlıları Dömege'de bozguna uğratmıştır. Hürriyetin ilânından sonra Harbiye Nazırlığı'na gelmiş ve Mısır'da vefat ettikten sonra na'şı İstanbul'a getirilip Eyüb'e gömülmüştür. Abdülhamit, Ethem Paşa'nın da halk arasındaki iyi şöhretinden istifade ederek onu

yanına almış ve Yıldız mahkemesinde Mithat Paşa aleyhindeki kararda imzası görülmüştür.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 93 Osmanlı - Rus harbinde Zivin'de Ruslara müthiş bir darbe indirmiş, Kars ve Erzurum kalelerinin müdafaasında büyük bir şöhret temin etmiş ve Abdülhamit tarafından gazilik, Müşirlik rütbeleri ve altın kılıçla taltif edilmiştir. Mısır'a fevkalâde komiser tayin edilerek tam 23 sene bu vazifede kalmış, Bursa'da bir katırcının oğlu iken Harbiye'den Erkânıharp Yüzbaşısı olarak birincilikle çıkıp en yüksek mevkilere ulaşmıştır. Hürriyetten sonra Âyan Reisliği ve Balkan Harbinde Sadrazamlık yapmış, Fatih Camisi avlusuna gömülmüştür. Darüşşafaka'nın ilk kurucularındandır.

Müşir Deli Fuad Paşa, Üsküdar ve Kadıköy'ün tarassudu da Abdülhamit devrinde Müşir Deli Fuad Paşa'ya verilmiştir. İncirköylü Müşir Hasan Paşa'nın oğludur. Mısır'da doğmuş, İstanbul'da okumuş, Şûrayı Askeriye'ye âza olmuş, İşkodra isyanını, Kürt kıyamlarını bastırmış, Osmanlı - Moskof Harbi sırasında düşmana zaman zaman baskınlar yapmış, fevkalâde hizmetleri görülerek Müşirliğe yükselmiş, Başkumandan vekilliği yapmış ve halkın sevgisini kazanmıştır. Yalnız hürriyetperver fikirlerin mümessili bulunur. Abdülhamit'e de zaman zaman kafa tutar, tenkitler yapardı. Abdülhamit, damat Mahmut Celâlettin Paşa aleyhindeki tahkikat sırasında bir bahane bularak Fehim Paşa'nın raporu üzerine onun rütbe ve nişanlarını alarak Şam'a sürmüş, paşa 6 sene orada kaldıktan sonra Meşrutiyette Âyan âzası olmuş, Balkan Harbi'nde kendi isteğiyle 77 yaşında askerî Şûraya iştirâk etmiş, düşmanın Çatalca'da durdurulmasında hizmeti olmuştur. Berlin ve Viyana'ya gönderilen askerî heyet reisi olarak bulunmuş, Millî Mücadele'de Sivas Kongresine iştirâk etmiş, Anadolu'nun mümessili olarak İstanbul'a gelip sarayı sıkıştırmış, Ferit Paşa'yı istifaya mecbur etmiş ve memleketin kurtuluşunu gördükten sonra 96 yaşında ölmüş, Eyüb'e gömülmüştür.

Abdülhamit devrinin saray erkânı içinde en mühimlerinin başında Başkâtip Tahsin Paşa vardı. Abdülhamit'e son derece

sadık, verilen emrin bir kelime dışına çıkmayan bu zat, Türkçe'den başka lisan bilmez, Bahriye Mektupçuluğundan saraya gelmiştir. Hiç bir fikir dermeyan etmez, vazifesinden başka hiç bir işe karışmazdı. Tahsin Paşa saraya erken gelir, gece yarılarına kadar odasında çalışırdı. Daha sonraları Arap İzzet Paşa onun salâhiyetlerini almış, ona esnemek ve mutfaktan gelen yemekleri yiyip maaşını almak düşmüştü. İzzet Paşa gözden düştükten sonra daha tecrübeli olarak vazifesine devam etmiştir.

Arap İzzet Paşa, Şam'da rüşvetle meşhur olmuş Holo Paşa'nın oğludur. Beyrut'ta Fransız Koleji'nde okumuş, İstanbul'a gelerek hafiyeliğe intisap etmiştir. Serkil Doryan'da mühimce bir zatın paltosunun cebinden bir mektup ve bir cüzdan aşırmış, fakat yakalanmıştır. Hafiyeliği yüzünden ticaret mahkemesi reisi olmuştu. Meşhur falcı Ebülhüda'nın desteklemesi ile sarayda iş bulmuş, Abdülhamit'in maiyetine girmiştir. Abdülhamit müteaddit defalar:

- Memleketimde İzzet gibi bir adamım varmış da niçin haberim olmamış, ben asıl böyle bir adam arıyordum. Bu kadar yakınımda olduğunu neden kimse haber vermedi, dermiş.

İzzet, Sadrazam Halil Rifat Paşa'yı çekiştirmekle işe başlamış, fakat muvaffak olamamıştı, yalnız Said Paşa'yı Yıldız'da tehdit etmiş, İngiliz sefaretine ilticaya mecbur eylemişti. Daha sonra Ebülhüda'yı bile gammazladı. O bile Padişaha:

- Efendimiz, İzzet öyle ahlâksızdır ki bir gün sizi, vatanı bile satar, herkese hıyanet eder demiş hattâ Padişaha bu adamı niçin yanınızda tutuyorsunuz diye sormuştu da gene de sürdürememişti. Abdülhamit'in akıl hocası idi. Rus sefiri tarafından Yıldız'da odasında tokatlanmış, fakat bunu da hazmetmişti. Sarayda küçük bir odada oturur, yer, içer, çalışırdı. Acele yemek yer, birkaç lokma ile doyurdu. Her kim, hangi saatte saraya gelse, İzzet'i karşısında bulurdu. İmparatorluğun bütün nişanlarını aldı. Meşrutiyet inkılâbı ile Avrupa'ya kaçtı, Mısır'da öldü.

Diğer saray erkânı içinde Ragıb Paşa, Fehim Paşa Serhafiye Ahmet Paşa mühimdir. Bunlardan Fehim Paşa, Esvabçı İsmet Bey'in oğludur. Sarayda büyümüş, Harbiye'den zadegân sınıfın-

dan Yüzbaşılıkla çıkmış. Padişahın yaveri olmuş, yirmi beş yaşında Paşa olmuş, namuslu adamları sürdürmüş, halka kan kusturmuştur. Meşrutiyeti müteakip Bursa'dan kaçarken yakalanarak halk tarafından linç edilmiştir. Sarayın musahipleri Gani Ağa, Hafız Behram Ağa, Nadir Ağa Padişahın bütün hususiyetlerine vâkıf kimselerdi. Abdülhamit devri, bir çok kimselerin saray etrafında toplanıp istikbal beklediği bir devirdi.

ABDÜLHAMİT VE MİTHAT PAŞA

Sultan Aziz'in hal'i, kısa bir zaman sonra hâlâ esrarı çözülmemiş bulunan ölüm tarzı, halk efkârını yakından meşgul ettiği bir sırada, Osmanlı tahtına oturmuş olan Sultan Murad'ın cuma günleri selâmlık resmine çıktığı zaman gösterdiği cinnet âsarı ve ağızdan ağza dolaşan cinnet getirdiğine dair şayialar, İstanbul'u karıştırmış, her kafadan bir ses çıkmasına sebep olmuştu.

"Abdülâziz'i öldürdüler. Sultan Murad, amcasının ölümünden dolayı oynattı!" diyenler bulunduğu gibi; "Abdülâziz, intihar etti, zaten onun soyunda cinnet alâmetleri görülmüştür," fikrinde bulunanlar da mevcuttu. Abdülâziz'in iddia edildiği şekilde ve içinde Mithat Paşa'nın, başında Serasker Avni Paşa'nın bulunduğu, kuvvetli bir kaç pehlivanın da bu işe katıldığı bir şebeke tarafından feci bir şekilde öldürülerek, işe bir intihar süsü verildiği haberini, ısrarla yayanlar bulunduğu gibi, hakan-ı sakıtın son derece izzet-i nefsine düşkün bulunduğu, iktidar ve kudretinin tahdidine asla tahammül edemediği için bizzat nefsine kıydığını söyleyenler de mevcuttu. Bu muamma, bir türlü halledilemiyordu. İşte bu sırada, yeni padişahta da görülen gayritabiî alâmetler, devlet ricalini hem korkutmuş, hem de telâşa düşürmüştü. Bu hale tam 93 gün tahammül edilebilmişti. Fakat bir gün, Yıldız'daki havuza Sultan Murad'ın kendisini kaldırıp atması: "Amcam, amcamı öldürdüler, bunu ben söylemedim," diye feryad etmesi üzerine, padişahın hastalığı son derece vahim bir şekil almış, çağrılan yerli, yabancı doktorlar, Beşinci Murad'ın ciddî bir dinlenmeye muhtaç olduğunda ittifak eylemişti. Şeyhülislâm ise "cinneti tahakkuk eden bir Hükümdar ve Halifenin emir ve nehy etmesi, ümmeti İslâm için hafazanallah, badii tehlike olacağı ve bu sebeple ol kimsenin makamı muallâyı hilâfette ve saltanat-ı seniyye-i Osmaniye'de kalması tecviz edilir mi?" diye fetvâda sual sorması, "el-cevab; caiz olmaz" hükmüne vararak Sultan Murad'ın "iade-i âfiyet" edinceye kadar

makamı hilâfetten ve saltanatı Osmaniye'den uzaklaştırılmasını istemesi tabiî idi.[11] Bu hal karşısında devlet ricali ittifakla saltanata şehzade Abdülhamit Efendi'yi dâvet etmişler ve Mithat Paşa, padişahtan bu hususa dair yazılı bir vesika almıştı.

Esasen o zamanki devlet adamları Çerkez Hasan vakası ile dünyasını değiştirmiş olan Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın diktatörlüğünden kurtulmuş bulunuyor, yeni padişahı da avuçları içine aldıklarını zannediyorlardı. Fakat Abdülhamit'i, hiç tanımıyorlardı. Gayet kurnaz ve sinsî bir insan olan yeni padişah, Heyeti Vükelâ'nın nüfuzundan kendisini kurtarmak, istiklâlini ele almak dâvasında idi. Bunu bilhassa Mithat Paşa'ya bidayette hissettirmemek için, azamî bir itina göstermiştir. Ne dedi ise onu yapmış, ne istedi ise onu tasvip eylemişti. Bu vesikayı da bu sebeple imzalamış, Mithat Paşa'ya teslim etmişti. Fakat üç ay sonra Sultan Murad'ın şuuru yerine gelmeye, hastalık normal bir hal almaya başlamıştı. İşte Abdülhamit, bu hâdiseden son derece korkmuştu.

Mithat Paşa'ya verdiği yazılı vesikayı geri almaya kalkmıştı. Tabiî, Mithat Paşa, buna muvafakat edemezdi.

Bir gün kendisini ziyarete gelen Mithat Paşa'yı, bir saat Yıldız'da intizar odasında beklettikten sonra, onu dört yâverin refakatiyle tevkif ettirip bir kaç saat sonra, Dolmabahçe Sarayı'nın önünde istim üzerinde duran "İzzeddin" vapuru ile sınır dışına, Brendizi limanına gönderip, çıkartmıştı. Bir müddet Avrupa'da yaşayan Mithat Paşa'yı, memlekette gördüğü kuvvetli taraftarlarından korkarak cazip tekliflerle tekrar memlekete dâvet etmiş, ona eski mevkiini vereceğini vaat eylemişti. Halk, hürriyet kahramanı Mithat Paşa'ya hayrandı. Padişahın, ne 1293 Moskof seferinin mesuliyetlerini Mithat Paşa'ya yükletmesi, ne de Abdülâziz'i ölümünde Mithat Paşa'nın suçu bulunduğuna dair çıkardığı rivayetler, halk üzerinde tesir etmişti. Hiç bir çare, Mithat Paşa'nın, gönüllerde kurduğu kahramanlık âbidesini yıkamıyordu. Memleketini seven, çok temiz bir karakterde bulunan

11 O zamanlar şu tarih düşürülmüştü: "93'te 93 gün nâmurad oldu Murad" = 1293 (S.N. Tansu)

Mithat Paşa, bu defa da Abdülhamit'in tuzağına düşmekte gecikmemişti. Yurda dönmüş, evvelâ Suriye Valisi olmuş, sonra da İzmir Valiliği'ne getirilmişti. Hele bir akşam yoklamasında Mektebi Harbiye talebesinin bermutat: "Padişahım çok yaşa!" diye bağıracağı yerde, "Mithat Paşa çok yaşa!" diye haykırması, bu haberin de hafiyelerin jurnalleriyle saraya yetiştirilmesi, Abdülhamit'i deliye çevirmişti. Abdülhamit, saltanata geçtiği ilk günlerde imzaladığı vesikanın hâlâ peşinde idi. Mithat Paşa'dan bunu cebren almaya karar vermiş, gizlice İzmir havalisi kumandanı, Rıza Paşa ile İzmir'de ikamete memur Çerkez Hasan'ın biraderi, Çerkez Osman'ı, Mithat Paşa'nın tevkifine memur eylemişti.

Bunu haber alan Mithat Paşa, dostu bulunan Fransız konsolosuna giderek siyasî mülteci muamelesi yapılmasını rica etmiş, fakat Abdülhamit telâşa düşerek İstanbul'daki Fransız sefiriyle alelâcele anlaşarak ve Tunus üzerindeki taleplerinden vazgeçmek şartıyla Mithat Paşa'nın teslimine sefiri ikna eylemişti. İşte bunun üzerine Mithat Paşa, mahfuzen İstanbul'a getirtilmiş, Yıldız Sarayı'nın Çadır Köşkü'ne sokularak burada hapsedilmişti. Mithat Paşa'nın kâtibi Osman Sırrı Efendi, şiddetli bir işkenceye tâbi tutulmuş iken bu vesikanın nerede bulunduğunu bir türlü söylememişti. Padişah, buna hiddetlenerek mumaileyhin ailesi efradı ile beraber Bitlis'e sürülmesini emretmiş, Bitlis Valisi de işkenceye devam eylemişti. Fakat Osman Sırrı Efendi'nin zevcesi Safiye Hanım, buna dayanamamış, evrak içinde bulunduğu bir kâğıdı ateşe tutmak suretiyle yazılarının okunmasına hizmet etmiş, hâdise telgrafla saraya arz edilmiş. Abdülhamit, Osman Sırrı Efendi'yi affederek İstanbul'a çağırmış, meşhur vesikayı nihayet ele geçirmişti.[12] Bu başarı üzerine Çerkez Osman Bey, padişahın yâverliğine tayin edilmiş, Rıza da terfi ederek evvelâ İzmit ve havalisi kumandanı olmuş, sonra da müşirliğe yükseltilerek Serasker, nasip olunmuştur.

12 Osman Sırrı Bey, Bursa'da Evkaf Müdürlüğünde bulunmuş Cahit Bey ile Denizyolları kontrol şubesi memurluğu yapmış Ercüment beylerin babasıdır.

Yıldız'da, Kadıasker Sırrı Efendi'nin riyasetinde kurulan fevkalâde mahkemede, Abdülâziz'in katli mevzuu ele alınarak serkâtib-i şehriyârî Zülüflü Said Paşa'nın tertip ettiği suallerle Mithat ve Mahmut Paşaların ve mabeyinci Fahri Bey'in bu cinayette iştirâkleri bulunduğu, Necib Bey'in bizzat hükümdar-ı sâkıtı öldürdüğü, bir kaç pehlivanın da bu işe yardım ettiği heyetini kararı ile güya meydana çıkarılmıştır. Elimizde fotokopileri bulunan Yıldız mahkemesi zabıtlarında, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa, Dömeke Fâtihi Gazi Ethem Paşa gibi, daha bir çok paşaların ve beylerin bu uydurma hâdiseye imza koymuş olmaları, Sultan Abdülhamit'in onların üzerindeki hudutsuz nüfuzunun bir tezahürü sayılmak lâzım gelmektedir. Gerek bu muhayyel cinayette bizzat rolleri olan, gerek iştirâkleri güya zâhire çıkarılmış bulunan kimseler hakkında Yıldız mahkemesinin verdiği idam hükmü, hakikatte padişahın arzusuna uygun bulunmuş, fakat zâhiren Abdülhamit, bir merhamet hissiyle ve alicenaplık jestiyle adı geçen kimselerin cezalarını müebbet kalebentliğe tahvil eylemişti.

Nuri, Mithat ve Damat Mahmud Paşalar, bu sebeple Arabistan'ın bir köşesinde ikliminin şiddeti, hararetinin fazlalığı ile şöhret almış, kuş konmaz, kervan geçmez sözüne uygun bir çöl kalesi olan Taife sürülmüşlerdir. Nuri Paşa yolda çıldırmış, diğer ikisi tam üç sene, bu korkunç zindanda hücre hapsine tahammül etmişlerdir.

Abdülhamit, bu ceza ile de halkın nazarlarından düşmediğini gördüğü paşaların, kesin surette vücutlarının ortadan kaldırılmasına karar vermiş ve feci hâdise 1884 yılı Mayısının 7'inci gecesi cereyan etmiştir. Mithat Paşa'nın yanına girenler, paşayı kement atarak boğmuşlar, çok güçlü kuvvetli olan Damat Mahmud Paşa, uzun müddet mukavemet ettiği için, bir çok kimselerin yardımı ile tenasül âletleri koparılmak suretiyle şehit edilmiştir. İşte bu hizmetleri üzerine Hicaz Valisi Topal Osman Paşa Müşirlik rütbesine terfi ettirilmiştir. Zavallı hürriyet kahramanı Mithat Paşa'nın son sözü şu olmuştu:

- Allah, devlet ve millete zeval vermesin!

ERZURUM, HÜRRİYETİN İLÂNI ŞEREFİNİ AZ KALSIN MANASTIR VE SELÂNİK'İN ELİNDEN ALACAKTI

Meşrutiyeti memlekette yeniden tesis etmek azmiyle, hürriyetperver arkadaşlarla beraber çalıştığımız günlerde, içimizden ben de diğerleri gibi sürgüne mahkûm edilmiş, Erzurum'un yolunu tutmuştum. Oraya vardığım zaman Erzurum'da kaynaşan bir gençlik ve zabitan kütlesiyle karşılaşmış, âdeta orada bulunan Vali Arnavut Abdülvahhab Paşa, Örf-î İdare'yi ilân etmemiş, Erzurumlu vatanperverleri Sinop kalesine sevk etmemiş olsaydı, Erzurum hürriyetin ilânı şerefini, Manastır ve Selânik'in elinden almış olacaktı. Yalnız Abdülvehhab Paşa'nın zabitana dokunmak arzusunu, Ordu Müşiri Zeki Paşa önlemiş, buna mâni olmuştu.

Benim vazifem, Rus hududu üzerindeydi. Süvari Yüzbaşısı olarak bulunduğum yer, Sarıkamış cephesindeki Azap köyü idi. Dağ yollarından ve Rus hududundan kaçak olarak gelecek Ermeni komitecilerini yakalamak, onların İmparatorluk dahiline, silâh, bomba, cephane sokmalarına mâni olmaktı. Komitecilerin hüviyetlerini tespit etmek de mühim vazifelerimiz meyanında idi. Hiç unutmam bir gün neferlerimiz, başında Çerkez kalpağı, belinde Çerkez kaması ve üstünde Çerkez elbisesi olan bir yolcuyu tutmuş, karakola getirmişlerdi. Kendisine nereden gelip nereye gitmek istediğini sormuştum:

- Biraz müsaade edin de nefes alayım, yorgunluktan bitkin bir halde olduğumu görmüyor musunuz? demişti. Erleri savdıktan beş, on dakika dinlenmesine müsaade ettikten sonra, ilk önce söze başlayan gene o olmuştu.

- Hüsamettin Bey, beni tanımadın mı? diye söze başlayınca enikonu şaşırmıştım. O, yüzüme bakarak sözüne devamla:

- Ben, demişti Harbiye'de senin mektep arkadaşın Hüseyin Tosun değil miyim? Yoksa, bizi de Ermeni komitecisi mi sandın?

O zaman Hüseyin Tosun'u tanımıştım. O da, benim gibi Jöntürklerdendi. O da, bizim gibi tevkif edilmiş Taşkışla'da yatmıştı. Sonra da Şeref vapuruyla Trablusgarb'a sürülmüştü.

Hemen kendisine sokularak:

- Peki ama, Tosun dedim, Trablusgarb neresi, Kafkasya hududu neresi? Şimdi burada ne arıyorsun?

Güldü:

- Acele etme Hüsam, dedi Trablusgarb'tan bir kolayını bularak çöl yolu ile kaçtım. Afrika sahilinden bir gemiye atlayarak Fransa'ya geçtim ve Paris'e gittim. Jöntürklerle temas ettim. Teşkilâtın yardımı ve talimatı ile yola çıktım. Rus tebaası olarak Kafkasya'ya geldim. Oradan da hududu geçerek Erzurum'a gitmek ve teşkilât kurmak arzusundayım, dedi.

Bir müddet, baş başa, uzun uzun konuştuk. Aynı teşkilâtın iki adamı, üstelik iki birbirini seven ve birbirine inanan mektep arkadaşı olarak çabuk anlaştık. Yalnız merak ettiğim bir iki noktayı sormak lâzım geliyordu. Dedim ki:

- Kuzum Hüseyin, hepsi güzel, fakat muhaberatı nasıl temin edeceksin?

- Rusya'da Kars şehrinde postane Müdürü Ermeni Çarpan, Rus kuryesidir. Onun vasıtasıyla mektuplar, gazeteler huduttan geçecek, Erzurum postanesi müdürüne verilecektir. O da teşkilâttandır. Ben de Erzurum'da kalpak derileri ve sair Rus emtiası satılan bir dükkân açacağım diye anlattı.

Çabucak her noktada mutabık kaldık. Ben hududun bu noktasından geçecek mektupları ve evrakı matbuayı postane müdürüne gönderiyordum, o da Hüseyin Tosun'a veriyordu.

Paris'ten bilhassa "Meşveret" gazetesi geliyordu. Bunları Van, Bitlis, Diyarbakır, Muşa, Erzincan'a gönderiyorduk. Hüseyin Tosun Bey'e talimat verenler, ona bu hususta salâhiyet bahşedenler Ahmet Rıza ve doktor Bahaddin Şakir Beylerdi. Nihayet

Erzurum'da bir baskın tertip edilmişti. Nizamiye Tabur Kumandanı Binbaşı Saffet Bey'de teşkilâttandı. Onun müsamahası sayesinde hürriyetperverlerden, zabitan ve vâizlardan mürekkep bir kalabalık, postaneyi işgal etmişti. Buradan Yıldız Sarayı'nın telgrafhanesi bulunmuş makine başına gelen Arap İzzet Paşa'dan, Erzurumluların Meşrutiyetin ilânı hususunda duydukları kuvvetli istek ve heyecanın padişaha arzı istenmişti. Abdülhamit'in sadık bendesi Arap İzzet Paşa, telgrafla halkın bu meşrû isteğinin zatı şahaneye arz edileceğini ve temennilerin yerine getirileceğini vaat etmişti. Fakat çok az sonra Erzurum Valisi Nazım Paşa azledilmiş, yerine Arnavut Abdülvahhap Paşa tayin edilmiş, o da Yıldız'dan aldığı emirleri yerine getirmeye başlamıştı. Padişahı telgraf başına çağıranların hepsi tutulmuş, tazyik edilerek söylettirilmişlerdi. Bir çok vatanperverler bu yüzden Sinop kalesine yollanmıştı.[13] Abdülvahhap Paşa, Erzurum'daki Kolordu Kumandanı Erkânıharp Mirlivası Ahmet Abuk Paşa'nın ve Rus Hudut Kumandanı Erkânıharp Miralayı Fahri Bey'in tebdilini, benim ve bütün zabitanın tevkifini istemişti. Fakat Erzincan'daki 4'üncü Ordu Müşiri Çerkez Zeki Paşa, buna müsaade etmemişti. Çünkü tam bu sırada Rusların Kafkasya askerî Valisi General Avriyanof ile Kafkasya Rus Süvari Alayları Kumandanı Erkânıharp Miralayı Maksimof, Erzincan'da Müşir Zeki Paşa'nın misafiri bulunuyor, onu ziyaret ediyorlardı. İşte bu hâdiseler şarkta cereyan ederken, Rumeli Müfettişi Umumîsi Hilmi Paşa da, Abdülhamit'e çektiği telgrafta:

- *Zat-ı şahanelerine şunu arz ederim ki bu taraflarda benden başka herkes İttihatçıdır!*

Cevabını veriyordu.

Biraz sonra ferik Şemsi Paşa'nın Manastır'da katli vâki olmuş ve Meşrutiyet, İmparatorluğun her tarafında câri olmak şartıyla ilân edilmişti. Abdülvahhab Paşa, zabitanı tevkife hazırlanırken, canını kurtarmak için dar kaçabilmişti. Meşrutiyetin ilânı üzerine Erzurum'da 1 ve 2 numaralı İttihat ve Terakki

13 Sinop'a sürülenlerden hatırımda kalanlar: Erzurum'da Arkalı Mevlûd, Kapalıçarşı'da Kuyumcu Hacı Akif, dava vekili Seyfullah, Vaiz Şevket Hoca. (H.E.)

kulüpleri açılmıştı.[14] Bunlardan ikincisinin kurucusu olmak şerefini taşıdığım için büyük bir sevinç duyuyordum. Enver Paşa'nın amcası Halil Bey (Paşa), tayyareci Salim, meşhur Yakup Cemil, mücahit ve konferansçı Ömer Naci ve Filibeli Hilmi Beyler oraya gelmişlerdi. Ermeni vatandaşlardan hiçbirisi kulübe kaydedilmemişti. Halbuki merkezi umumî, gönderdiği talimatta şöyle diyordu:

- Şayet Ermenileri kulüplerimize kaydettirmezseniz, bunların hepsi Prens Sabahaddin'in "Adem-i Merkeziyetçi" Partisine kayacak ve oraya dahil olacaklardır. O zaman başımıza yeni gaileler çıkacaktır. Âzamızın bu hususta müteyakkız olması lâzımdır! Bir numaralı İttihat ve Terakki kulübünü ziyaret eden heyet, Erzurum'dan İran'a geçtiler. Çünkü orada da vatanperverler, İran hükümetine Meşrutiyet idaresini kabul ettirmişlerdi, İkinci reisliğe seçilen baytar yüzbaşısı Ali Rıza Bey'le el ele vererek çalışmaya başlamıştık. Biz, Gregoryen olan Ermenilerin kilise heyetiyle, sık sık temas ediyorduk. Çok iyi hatırlıyorum, her haftanın pazar günü, büyük kilisenin bahçesinde kadın, erkek bütün Ermeniler toplayarak nutuklar veriyor, onları ikna etmeye çalışıyorduk. Ermenilerin kayıtları çoğalmıştı. Kulübün açılış töreninin yapıldığı gece aramızda dâvetli olarak, Fransız İngiliz konsolosları ile Rus general konsolosu da madamlarıyla beraber bulunmuşlardı. Ermeni ileri gelenleri de oradaydı. Sonraları toplantıları cuma, pazar geceleri olarak ikiye çıkarmış ve Ermeni vatandaşların dertlerini dinleyerek yerine getirmeye başlamıştık. Ermenilerin Prens Sabahaddin'in fırkasına geçmesini böylece önlemiştik. İşin garibi, kulübe Ermeni Taşnaksütyun'larından bile girenler olmuştu. O zamanlar Azerbaycan'dan gelen Ermeni tiyatro grupları Erzurum'da Gölbaşı'nda kiraladıkları tiyatroda, geceleri verdikleri oyundan önce, İttihat ve Terakki'nin iki numaralı kulübünden gördükleri himaye ve muavenete şükranlarını ifade ediyorlardı. Bütün konsoloshanelerin Ermeni tercümanlarını elde etmiştik. Nihayet bu genel uyum-

14 Birinci İttihat ve Terakki klubünü, o tarihte ahz-ı asker reisi Erzurumlu Süleyman bey kurmuştu. (H.E.)

dan hoşlanan Fransız, İngiliz konsolosları beni yemeğe dâvet etmişlerdi. Rus general konsolosu da tertip ettiği çayda bana teşekkür ediyor, İttihat ve Terakki'nin cins ve mezhep farkı gözetmeden gösterdiği faaliyete karşı duydukları memnuniyeti ortaya koyuyorlardı.

Bu hâdiseler, Paris, Londra matbuatına kadar aksetmişti. Rus general konsolosunun madamı da, Türk - Ermeni dostluğunu övmüş, İstanbul'da intişar eden bir gazetenin başmuharriri Yervant Efendi de buna dair bir yazı yazmıştı. Benim toplantılarda Ermenilere tavsiyem, Osmanlı İmparatorluğu camiasına sadık kalmaları idi. Onlara tarihte, Türk ile Ermeni ve Rum'un hep beraber kardeş gibi yaşadıklarını anlatmış, ekmek yedikleri bu mübarek toprağa, nankörlük etmemelerini söylemiştim. Fazla olarak da Prens Sabahaddin'in ademi merkeziyetçi partisinin bu memleketi parçalamaya götürdüğünü anlatmıştım. Üstelik:

- Ermeni münevverlerinin, Osmanlı İmparatorluğu saraylarında, devlet erkânı arasında gördüğü kıymet ve ehemmiyeti unutmayınız. Noradonkiyan Efendi, gibi zevat, sizlerin arasından çıkmış Osmanlı hazırıdır, demiştim.

Ermenilerin, mimar, kalfa, tüccar ve sanatkâr olarak bu memlekette şöhret yaptıklarını, İslâm adaletinden emin olmalarını, Meşrutiyet nimetlerinden Türklerle beraber faydalanmalarını temenni etmiştim. Ermeniler bu konuşmalarımdan çok memnun olmuşlardı. Fakat tıpkı İstanbul'da olduğu gibi, Erzurum'da da biraz sonra bir irtica vuku bulmuş, padişahın bendesi Arapkirli Yusuf Paşa, kulüplerin Ermeni propagandası yaptığını ve şeriatın elden gittiğini ileri sürerek bunları kapatmış, zabitanı tevkif ettirmişti. O zaman canımızı kurtarmak için Fransız konsoloshanesine iltica etmiş ve Erzurum'dan kaçmıştık.

MUSTAFA KEMAL'İ NERDE VE NASIL TANIDIM?

Erzurum'da vuku bulan irtica üzerine kaçmaya mecbur olmuştum. Zira orada da "şeriat isteriz!" diye bağıran insanlar vardı. Halk kütleleri süratle istenilen tarafa sevk edilebiliyordu. Askerin ve cahil halk tabakalarının öldürmek istediği kimselerin başında münevver insanlar, zabitler vardı. Beni de öldürmek istemişlerdi. Evim, Dabağhane mahallesindeydi. Hükümet konağının önünde kendisine rast geldiğim Fransız Konsoloshanesi tercümanı Ermeni Sürebyan Efendi:

- Neredesiniz Hüsamettin Bey, sizi vuracaklar, gelin konsoloshanede size yer ayırdık! diye haykırmıştı.

İlk işim, validemi ve ailemi Vali Tahir Paşa'nın himayesine götürüp teslim etmek olmuştu. Vali, çok temiz ve namuslu bir insandı, aynı zamanda İttihat ve Terakki'ye de mütemayildi. Bu sırada orada bulunan bir polis memuruna:

- Hüsamettin Bey'i Fransız Konsoloshanesine götürünüz, emrini vermişti.

Gittik. Fakat bu sırada âsiler evime taarruz etmişler, eşyalarımı götürmüşler, yatak ve yastıklarımı delik deşik etmişlerdi. İttihat ve Terakki Merkez-i Umumîsine bu irticanın müsebbibi olarak gösterilen Arapkirli Yusuf Paşa, bilâhare İstanbul'a dâvet edilmiş, yargılanarak idam edilmişti.

Diğer taraftan o sırada Erzincan'da bulunan 4'üncü Ordu[15] Müfettişi Müşir İbrahim Paşa bu irticaa Erzurum'daki 2 numaralı İttihat ve Terakki Kulübü sebep olmuştur hükmüne varmış, beni de onun reisi sıfatıyla suçlu görmüş, maaş ilmühaberimi alarak İstanbul'a gitmem ve Merkez Kumandanlığı'na teslim olmam hususunda alâkadarlara emir vermişti.

Müşir İbrahim Paşa'nın bana düşmanlığı şundan doğuyordu: Kendisi Meşrutiyeti takiben 4'üncü Ordu Müfettişliği'ne İttihat

15 4. Ordu merkezi Erzincan idi. (H. E.)

ve Terakki Merkez-i Umumîsi'nin muvafakatiyle tayin edilmişti. Halbuki bu zat İstibdat devrinde Serezde Kumandan iken İttihatçı zabitanın Selânik ve Manastır'daki şubelerle irtibat yapmasına mâni olmuş, bu suretle Abdülhamit'in teveccühünü kazanmıştı. Bu tayin haber alınınca Erzurum garnizonundaki zabitanın isteklerine uyarak kendisine şöyle bir telgraf çekmiştim:

"Abdülhamit devrinde, Selânik ve Manastır'daki İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerine sert emirlerle mâni olmaya çalışmıştınız. Şimdi de 4'üncü Orduya ve buradaki İttihat ve Terakki'cilere ihanet edip etmeyeceğinizi öğrenmek istiyoruz?"

Altında imzamla çekilen bu telgrafı Trabzon'da alan Müşir Paşa, çok mağrur ve müstebit ruhlu bir insan olmasına rağmen, mecburen şöyle cevap vermişti:

4'üncü Orduya mensup bilcümle zabitanın arzularını yerine getirmek emeliyle şanlı ordunun kumandanlığını deruhte ettiğimi sizlere haber verebilirim.

Fakat o bunu unutmamış ve beni Erzurum'dan sürmüştü. Erzurum'dan deve katarlarıyla Trabzon'a gidilirdi. Bu nakliyatı üzerine almış bulunan cilâvdarlar İranlı idi. Ben de İran Konsolosunun delâletiyle katara ailemle beraber katılmıştım. Teşyiimde konsoloslar bulunmuş, fakat zabit arkadaşlarıma izin verilmemişti. Erzurum'dan, İstanbul kapısından çıkarak yola koyulmuştuk. Deve katarı, Kop dağlarını ve Ziganalar'ı arkasında bırakarak Trabzon'a varmış, biz de Şakir Efendi'nin oteline inmiştik. Trabzon Kumandanı Erkanıharp Mirlivası Abuk Ahmet idi. Paşa beni hudut karakollarından tanır ve severdi. Parasız olduğumu söyleyince gülerek:

- A Hüsamettin Bey iş paraya kalsın, al şimdilik şu on altını, ne zaman elin değerse verirsin! demişti.

Trabzon'dan kalkan seyr-ü sefainin bir vapuru ile İstanbul'a gelmiş, validemi ve ailemi akrabalarımın evine bırakarak Merkez Kumandanlığı'na gitmiştim. Merkez Kumandanı Piyade Kaymakamı Kalkandelenli Şahab Bey idi. Odada mektep arka-

daşım İzmitli Süvari Yüzbaşısı Mümtaz'la karşılaşarak kucaklaşmıştık.

Merkez Kumandanı hâdiseden haberdardı.

- Hüsamettin Bey, demişti. Size vereceğim inzibat çavuşu ile Divan-ı Harbe müracaat edeceksiniz!

Bunu işiten Mümtaz Bey:

- Ne münasebet, Şahab Bey, dedi, onu ben Divan-ı Harbe götürür, ben refakat ederim. Ve filhakika beraberce Divan-ı Harbe gitmiştik. Hepsi Mümtaz'ın arkadaşları idi. Beni hürriyetperver, İttihatçı, güzide bir zabit olarak tanıtınca, reis:

- Hepsinden haberimiz var, onu Süvari Şubesine götürünüz de tayinini yapsınlar, demişti.

Süvari Şubesi Müdürü Binbaşı Zeki Bey, defterleri açarak biraz düşündükten sonra, yüzüme bakarak şöyle demişti:

- Sizi, dedi en civcivli bir yere, Serez'deki 25'inci alayın 4'üncü bölüğüne kumandan tayin ediyoruz, yolunuz açık olsun!

Serez'deki askerî kulübde konferanslar veriliyordu. Süvari Müfettişi Mirliva Tayyar Paşa, Erkanıharp Reisi Miralay Raşid Galib Bey, Süvari mesleğine ait konferansları da bana verdiriyorlardı. Bu konferanslar kısa zamanda dikkati çekmişti. Askerin talim ve terbiyesi mükemmeldi. Yapılan bir manevrada süvari alayları içinde bizim bölük birinciliği kazanmıştı. Ordu Kumandanlığı bu neticeyi Harbiye Nezareti'ne yazdı. Takdirname geldi. Bölüğümüze mızrak verildi. Bu, süvarilikte bir nevi imtiyazdı. Efradın süratle yetiştirilmesi emredildi. Selânik'teki Ordu Müfettişliği de bizimle yakından alâkadar oldu. O sırada Osmanlı Erkânı Harbiye-i Umumiye riyaseti, muhtemel bir Balkan Harbini sezmiş ve bunu göz önüne alarak (Bulgar, Sırp, Yunan, Karadağ) devletlerine karşı 4 cepheli bir harp için icap eden manevranın hazırlanmasını emretmiş, 30 kadar Erkanıharp zabitini bu işe memur etmiş ve bizim bölüğü de bu manevralarda kırmızı - mavi kuvvetlerin harekâtında istihdam etmek üzere seçmişti. Bölüğümle beraber Selânik'e gitmek emrini almış ve

şehre de gelmiştim. Manevranın münakaşasını yapacak zabitan Selânik'te toplanmıştı.

İşte ilk defa burada Mustafa Kemal'i görmüş ve tanımıştım. O zaman çok gençti. Orta boylu, altın renginde sarı saçları vardı yeşil gözlü, pembe yüzlü, vakur ve ciddî bir zabitti. Giyinişi çok temiz ve muntazamdı. Konuşması son derece dikkatimi çekmişti. Bakışlarında insanı kendisine hayran eden bir cazibe mevcuttu.

Otuz Erkanıharp subayının içinde bir Erkanıharp Kolağasısı olarak en çok konuşan, dikkat ve lezzetle dinlenen bir kimse idi. Parmaklarını harita üzerinde gezdirerek, isabetli fikirler ortaya atıyor ve mühim tenkitler yapıyordu. Mustafa Kemal bu kurmaylara:

- Vaziyet Balkanlar'da bir harp vuku bulacağını göstermektedir. Bu takdirde dört küçük devletin hücumuna uğrayacağımızı, bu ordular birbirleriyle birleşmeden tıpkı Napoléon'un harplerinde tatbik ettiği tâbiye gibi, hepsini teker teker mağlup etmemiz lâzım geldiğini söyleyebilirim. Bulgarların, Yunanlılarla ve Sırplarla anlaşamayacağını tahmin ediyorum. Bu takdirde ilk mücadelenin Bulgarlara karşı olması lâzım gelmektedir. Taarruzu, Bulgaristan üzerine yapmalıyız. Burada süratli netice aldıktan sonra, Yunanlılar üzerine yürümek ve Sırp, Yunan ordularının birleşmesine mani olmak zorundayız. Karadağ'a karşı bir müdafaa harbi yapmak ve onu en sona bırakmak icap ediyor. O halde iki mühim cephemiz olacaktır. Şark cephesi, garp cephesi. Bu iki ordu arasının kapanmaması da lâzımdır. Fikrimce, harekâtın düğüm noktası Manastır önü olacaktır, demişti.

Mustafa Kemal'i, herkes dikkat ve ehemmiyetle dinliyordu. Kararlarında seri, fikirlerinde münakaşacı olan bu genç zabiti her zaman, ilk gün gördüğüm heyecanla hatırlarım. Yaptığımız manevra, hep onun tavsiyeleri üzerinde cereyan etmiş, doğuda mavi kuvvetler, batıda kırmızı kuvvetler yenilgiye uğramıştı. Mustafa Kemal bundan şu neticeyi çıkarmıştı:

- Eğer, demişti, sarih bir tâbiye hatası yapılmazsa, doğuda Bulgarlara karşı muvaffak olmamız mümkündür... Fakat batıdaki kuvvetlerimizin vaziyeti her zaman için tehlikelidir...

O günden sonra bu genç zabitin mukadderatı ve hayati ile yakından alâkadar olmayı kendime iş edinmiştim.

1909'da Selânik'te büyük bir salonunda konuşan bu genç ve yakışıklı subay, bilgisine güvenen, ikna kabiliyeti olan bir insandı. Cesurdu, pervasızdı. Şikâyet ettiği bazı mühim meseleler de vardı. Orduda partizanlık müşahede ettiğini ve bunun memleket için büyük tehlikeler doğuracağını söylüyordu:

- Yüksek rütbeli zabitan hürriyet ve itilâf, küçük rütbeliler de İttihat ve Terakki mensubiyeti ile övünüyor. Ordu, siyasetten daima uzak kalmalıdır. Hepimiz hürriyet ve emniyetin, adalet ve müsavat prensiplerinin bu memlekette hâkim olması için mücadele ettik. Hareket ordusu ile İstanbul üzerine yürüyerek Meşrutiyeti elde ettik. Nihayet bunlar rejim meselesi idi. Ordu, kendisine düşen vazifeyi yaptı. İrticaı bozguna uğrattı. Fakat artık kâfi, şimdi işimize bakalım. Yarın bir harp zuhur eder de orada Osmanlı zabitanı particiliğe düşerse, zavallı Mehmetçiklerin hali ne olur, sorarım sizlere?

Bu genç zabitin hâlâ kulaklarımda çınlayan bu haklı şikâyetlerini, Balkan Harbi'ne iştirâk etmiş ve muazzam çöküntünün içinde günlerce çırpınmış, düşman ordularının süratle birleşmelerine şahit olmuş, Rumeli'nin bir fırtına, bir kasırgaya tutulmuş sandal gibi altımızda battığını görmüş bir ordu mensubu olarak, Mustafa Kemal'in Selânik'teki konuşmalarını, harekât ve manevra tenkitlerini ve tam bir erkanıharp zabiti olarak, her şeyi bütün cepheleriyle birer birer nasıl gözden geçirdiğini hatırlıyorum. Ona karşı duyduğum bu hayranlık, bizi daha sonra bir çok yerlerde karşılaştırdı, bize. O'nun emrinde çalışmak şeref ve bahtiyarlığını da bahşetti. Mütareke yıllarında merhum Mareşal Fevzi Çakmak'ın da bana tevdi ettiği mühim bir vazife dolayısıyla, Anadolu'da kurduğu mücadeleye müvazî

olarak İstanbul'da, düşman işgali altında gizlice yürüttüğümüz teşkilât ile yaptığımız mühim yardımlar, bilâhare Gazi Mustafa Kemal'i, Büyük Atatürk'ü memnun etmiş, müteaddit defalar takdir, teşekkür ve iltifatlarını kazanmaya vesile olmuştu. Kaymakamlıktan sonra kazandığım rütbe, elimdeki takdir ve sitayiş mektupları, resmî tezkereler, O'nun bu memnuniyetini ispat eden deliler olarak muhafaza edilmektedir.

YILDIZ YAĞMASI

Batılıların bir ata sözü vardır. *"Kral öldü, yaşasın kral"* derler. Bu küçük satırda neler gizlidir bilseniz!

Ben de Yıldız yağması için bunu tekrarlayacağım. Filhakika Abdülhamit tam 33 sene bu memleketin başında hükmetmiş, bir çok gençleri uzak diyara sürmüştü.

Fakat gönül isterdi ki, büyük bir fikir bağlılığını temsil ettiklerini iddia eden İttihat ve Terakki'ciler, istibdat idaresini tarihe karıştırırken, iktidarı ele alırken ve bir saltanat değiştirirken, o zamana kadar yokluğundan şikâyet ettikleri, hürriyet, adalet, müsavat ve kardeşlik prensiplerine sadık kalsınlar, bize de örnek bir idare tarzı göstersinler, ne gezer! İstanbul'u mukavemetsiz alan "Hürriyet-i ebediye" tepesi diye sonradan adlandırdıkları yerde çadır kuran, silâh çatan, beli fişekli, omuzları tüfekli bu idealistler, halka kendilerini sevdirecekler ve eski idarenin kötülüklerini süratle ortadan kaldıracaklardı. Bu babda mümkün olanı kısmen yaptılar.

Yeni devrin resmi açılışını, Yıldız yağmasıyla yaptılar. Abdülhamit, bu 33 senelik saltanatında her taraftan kendisine hediye olarak gönderilen binlerce mücevherleri, altın, gümüş takımlarını, pırlanta, yakut, zümrüt, necef ve daha bin bir renk ve çeşitte gözleri kamaştıran büyük bir serveti, Yıldız Sarayı'nda, büyük bir dikkat ve itina ile saklamıştı. Sonradan kendi ifadesiyle[16]:

- Ben bu kıymetli hazineyi, Yıldız Sarayı'nda hususî surette inşa ettirdiğim bir dolapta demir kasalar içinde saklardım, demişti.

16 İttihat ve Terakki muhalifleri Hareket ordusu İstanbul'a geldiği zaman, Yıldız Sarayı'nın yağma edildiği hakkında isnadatta bulundukları gibi, Yıldız Sarayı bahçesindeki havuzun altında gizli mahzende bulunan hazineyi İttihat ve Terakki ricalinin ellerine geçirmeleri üzerine Osmanlı maliyesinin yüzünü güldürdükleri halde, sayısını Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına bildirmedikleri hakkında mezkûr ricale istinatta bulunmuşlardır.

Bunlar yağma edilmiştir. Kimin neyi aldığı da meydana çıkmamıştır. Bu hazinenin milyonları aşan kıymeti üzerinde durulmaktadır. Sakıt Sultan Abdülhamit, Selânik'te Alâtini köşkünde arkadaşım Debreli Zünnun'a:

- Ne yazık ki, İttihatçılar, bu büyük hazineden hiç olmazsa Meclis-i Mebusan'ı haberdar edeceklerdi, onu da yapmadılar ve bu muazzam servetin üzerine bir perdei nisyan örttüler! demiştir.

Halbuki hakikatte yağma edilen yalnız mücevherat değildi. Sarayın kadife ipek perdeleri, göz kamaştırıcı avizeleri, Harekede hususî surette imâl edilmiş halıları, sedef tablaları, oyma işlemeli kapıları, altın vazo ve gümüş şamdan ve mangalları, ceviz ve maun ağacından imâl edilmiş koltuk ve kanepeleri, kuştüyünden yatak, yorgan ve yastıkları, gümüş mutfak takımları, kaşık ve çatal koleksiyonları, memlekete yeni bir devir getirdiklerini iddia eden hareket ordusu haricindeki fedai çeteler tarafından taksime uğratılmıştı.

Diğer taraftan da saray bendegânı, yâverler, mabeyinciler, saraydan ekmek yiyen yüzlerce insan, erkek olsun, kadın olsun, onlar da ellerine geçenleri ceplerine atarak savuşmuşlardı. İşin en hazin tarafı, Abdülhamit'in sevgili kızı Ayşe Sultan'la, alelacele bir kat çamaşırla saraydan çıkarılıp Sirkeci'ye getirilmeleri, oradan da ışıkları yanmayan bir vagon içinde şimendiferle Selânik'e gönderilmeleri idi. Yolda, sudan başka bir şey verilmeyen sakıt hükümdarla kızı, Selânik'te uzun zamandan beri kullanılmayan, bomboş odalar ile insana her şeyden evvel hüzün veren bir köşkte ikamete mecbur edilmişlerdi. Birçok geceler, çok üşüyen Abdülhamit, köşkün kadife perdelerinden birini yorganının üstüne örterek ısınmaya çalışmıştı. Bereket versin ki, ittihatçıların kalbine inen bir korku vardı:

- Ya sakıt padişahı bendegânı veya ona hayran olan ecnebiler kaçırır da başımıza bir gaile açarsa? İyisi mi, biz onu tekrar İstanbul'a getiririz. Hiç olmazsa Abdülhamit, gözümüzün önünde bulunur!

Ve öyle yapmışlardı. Abdülhamit'i üç sene sonra tekrar İstanbul'a getirtmişlerdi. Fakat bu defa da hal' edilmiş hükümdar, kardeşinden:

- "Hiç olmazsa insan gibi yaşanacak bir köşk isterim!" dileğinde bulunmuş ve Sultan Mehmet Reşat'ın iyi kalpli oluşu da ona, ölünceye kadar Beylerbeyi Sarayı'nda ikamet etmek şansını bahşetmişti. (Abdülhamit Alman İmparatorluk yatı ile gelmiştir.)

Yıldız yağması, menfi tesirini yalnız Abdülhamit ve Türk milleti üzerinde göstermekle kalmamış, İmparatorluğun içinde ve dışında yaşayan insanları derin bir sukutu hayale düşürmüştü. Bu hissi bize, hâlâ dillerde bir şarkı gibi söylenen, idealist bir insan, büyük sanatkâr Tevfik Fikret'in şu mısraları ne güzel anlatmaktadır:

Yiyin efendiler, yiyin bu han-ı iştiha sizin,
Yiyin, yemezseniz bugün, yarın kalır mı kim bilir?
Bu hakkıdır gazanızın, evet o hak da elde bir!
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin![17]

Fakat onlara da yar olmadı. Parlayan ocak söndü; hepsi çil yavrusu gibi dağıldılar, kimisi uzak diyarlarda Ermeni kurşunlarıyla, kimisi yurdun içinde karıştıkları menfur bir suikastın muhakemesi sonunda darağacında can verdiler. Başlangıcında büyük bir heyecan ve vecd ile girilen, tabancalar üzerine namus ve şeref yemini yapılan, bütün Türkleri bir arada toplama ülküsü ile mensuplarını birleştiren bir cemiyetin, 9 senelik bu kısa devirden sonra tarihe gömülmesi, cidden hazindi. Başta Enver Paşa, şu sözleriyle gittikleri yolun ne kadar yanlış bulunduğunu sonradan ifade etmişti:

- Dâvamızı muvaffakiyetle neticelendirmek için önümüzde hiçbir mâni yoktu. Kazanmamıza ramak kalmıştı. Eğer Birinci

17 O zamanlar Tevfik Fikret merhumun şiirleri içinde "Yağma Sofrası" ki "Han-ı Yağma" adıyla dillerde dolaşıyor ve elden ele geziyor, çok rağbet görüyordu. (S.N.T.)

Cihan Harbi'nde muvaffak olsaydık, büyük Turan İmparatorluğu kurulmuş, Rus Çarlığı çökmüş olacaktı. Ne çare ki, talih yüzümüze gülmedi, viran olduk.

Hiç şüphe yok Enver ve Talât Paşalar mert, dürüst, namuslu ve idealisttiler. Fakat İttihat ve Terakki'nin merkez-i umumîsi, hükümet işlerine öylesine karıştı ki, ortada partinin yüksek kademelerindeki şahıslardan başkası görülmedi.

İttihat ve Terakki'nin en mühim simaları, Talât Paşa, Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, umumî kâtip Doktor Bahaeddin Şâkir, Doktor Nâzım, Kara Kemal, Maarif Nazırı Şükrü, İsmail Canpolat, Prens Said Halim Paşa. Bunlar ne oldu?

Talât Paşa ki bütün hayatı müddetince, hürriyet ve meşrutiyet uğrunda çalışmış, İmparatorluğun en ağır yükünü omuzlarına almış olmasına rağmen nihayet partizan bir idarenin varacağı korkunç bir akıbetle karşılaştı. İmparatorluğun inhidamına şahit oldu ve memleketi bırakıp kaçmak zorunda kaldı. İltica ettiği Berlin'de de samimî olarak, mağlûbiyetin zararlarını telâfi etmek, bir gün tekrar güzel yurdunu kurtarmak düşüncesinde idi. Fakat kahpece atılmış bir Ermeni kurşunu ile Berlin sokaklarına serildi.

Enver Paşa, bir denizaltı ile Odesa'ya çıkarak Moskova'ya gitmiş, düşmanımız Ruslarla zâhiren İngilizlere karşı mücadele hususunda anlaşmıştı. Oradan Kafkasya'ya gelerek Batum kongresinde Türk illerinin her tarafından gelen murahhaslara kapitalist devletlerin kötü niyetlerinden bahsetmiş, Bolşevik Rusya'yı da bu ideal uğrunda yanlarında mücadele ediyor diye göstermişti. Başka yapacak şey de yoktu. Rusları şüphelendirmekten çekinmişti. Batum'da iken Türkiye'ye gelmek arzusunu göstermiş, fakat Mustafa Kemal haklı olarak dünyaya, henüz başlamış olan Millî Mücadele'nin bir İttihat ve Terakki hareketi olduğu zehabını vermekten çekinmişti. O zaman Enver, Moskova'ya dönmüş, Bolşevik liderleriyle İngilizlere karşı Afganistan'da, Türkistan'da, kabil olursa Hindistan'da evvelce gönderdiği

Teşkilât-ı Mahsusa mensupları ile işbirliği yaparak mücadeleyi kararlaştırmıştı. Fakat Ruslar paşadan şüpheleniyor, Enver Paşa da Rusları aldatmaya çalışıyordu. Bir gün Moskova'dan kaçtı.[18] Doğu Türkistan'a geçti. Buhara, Semerkant ve Taşkent'te teşkilât yapmaya koyuldu. Maksadı bu doğu ve batı Türk illerindeki Türkleri Ruslara, Bolşeviklere karşı savaşa sevk idi. Fakat iki düşmanı, Ruslar ve İngilizler birleşerek Enver Paşa'yı sıkıştırdılar. Nihayet 1922 senesi ağustosunda Kızıl Ruslara karşı giriştiği savaşta bizzat kumanda ettiği Türkmen süvarilerinin başında vurularak şehit düştü. Makedonya'da doğan, Türkistan'da ölen ve bütün ömrü boyunca *Turan İmparatorluğunu* kurmak sevdasıyla çırpınan Enver'de, böylece gurub etti.

Cemal Paşa, Umumî Harp senelerinde yaptığı birçok hatalara rağmen dürüst, namuslu bir askerdi. O da idealistti. Mağlûbiyeti gördükten sonra yurt dışında, fakat Türk memleketlerinde yeni teşkilât kurmaya, mücadeleye karar vermişti. Bir müddet Afganistan ordularının nizamında, bir müddet de Kafkasya'da uğraştı. Fakat Tiflis'te bir gün Taşnak çetesine mensup bir Ermeni kurşunu ile şehit oldu. Aynı akıbet Dr. Bahaeddin Şakir'i Berlin'de, Prens Said Halim Paşa'yı Roma'da, Trabzon Valisi Cemal Azmi'yi de Berlin'de bulmuştu. Ermeniler her tarafa dağılarak ve gönüllüler teşkil ederek, ırkdaşlarını Türkiye'den çıkarmış olan bu İttihatçı şeflerini ifnaya yemin etmişlerdi.

İttihatçıların, mağlûbiyete rağmen memlekette kalanları İstanbul'un işgali sırasında Malta'ya sürüldüler. Esasen o devrin bütün Türk münevverleri için Malta zindanlarını görmek mukadderdi. Fakat Anadolu harekâtı inkişaf ettikçe ve İngilizler millî hükümetle bir anlaşmaya vardıkça bu münevverlerin tahliyesi başlamıştı. Mustafa Kemal, bir zamanlar bu memlekette hürriyet uğruna mücadele etmiş bu gayretli insanları Büyük Millet Meclisi'ne âza yaptı. Hepsine mevki verdi. Maksadı artık tek bir bayrak altında ve inandıkları bir ülkü arkasında bütün münevverleri birleştirmek, yeni inkılaplara doğru yürü-

18 Lenin ona inanıyordu, fakat diğer Bolşevik liderler aleyhinde idiler. Lenin onu gizlice gönderdi. Vazifesi İngilizlerle mücadele idi. (H.E.)

mekti. Fakat bazı İttihat ve Terakkicilerin kafasında hâlâ partilerini diriltmek, eski günleri tekrar yaşamak hırsı vardı. Bu hırs, maalesef iğrenç bir suikastın tertibine kadar götürüldü. Ezcümle Mustafa Kemal'i vurmak! Bu Türk milleti için ne feci bir nankörlük olacaktı. Hâdise vaktinde haber alındı. Alâkadarlar her tarafta yakalandı. İşte o meyanda İttihatçıların Maarif Nazırı Şükrü ve güzide şeflerinden İsmail Canpolat, Miralay Arif, Topçu Rüştü Paşa, Ziya Hurşid, Halis Turgut, Çopur Hilmi, İzmir'de asıldılar. Doktor Nâzım, Maliye Nazırı Selânikli Cavit, Ankara Valisi Abdülkadir, Yenibahçeli Nail, Filibeli Hilmi Ankara'da idam olundular. İaşe Nazırı Kara Kemal'de evinde saklandığı tavuk kümesinde yakalanacağını anlayınca intihar etmek suretiyle hayatına son vermişti.

TRABLUSGARB HARBİ VE GÖNÜLLÜ ZABİTAN

İtalya, 1919 sonbaharında donanmasının himayesinde ve baskın şeklinde Trablusgarp'a, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu son müstemlekesine asker çıkarmıştı.

Müddet-i saltanatının birçok yıllarında İtalya'nın böyle bir hareket yapacağını sezmiş ve devlet adamlarına söylemiş olan Abdülhamit, İtalyanlar için şöyle demişti:

- Bu makarnacılar, korkarım ki bir gün, Afrika'daki topraklarımıza çıkmasınlar! Bize uzak olmasa hadlerini bildirmek her zaman mümkün olur. Fakat uzaklık ve deniz üstünlüğü, müessir müdahale yapmamıza imkân vermez. Bu yüzden Trablusgarp'ı da er ve geç kaybedeceğiz!

Abdülhamit, ermiş gibi konuşmuş, yıllarca sonra hayatında bu feci âkıbeti görmüştü. O zaman Selânik'te Alâtini köşkünde nezaret altında bulunuyordu. Arkadaşım Debreli Zinnun'a:

- Yüzbaşı demişti, biz vaktiyle bu feci akıbeti söylemiştik. Şimdi İttihatçıların gönüllüleri çarpışıyormuş, güzel ama neticesiz bir gayret!

Biz Rumeli'de dört cepheli bir muhtemel savaşın tatbikatıyla uğraşırken, İtalyanların Trablusgarp'ı istilâsı haberi, bomba gibi Balkanlarda patlamıştı. Bütün Rumeli kalkıp kopmuştu. O günleri ancak Rumeli'de bulunanlar hatırlayabilecekti. Trakya, Makedonya'da, Arnavutluk'ta halk âdeta silâha sarılmış, bu alçaklığa karşı içinde duyduğu isyanla askerlik şubelerine koşarak gönüllü yazılmak istemişti. Babıâli bermutat, diplomasi yoluyla meseleyi halletmek fikrinde idi. Harbiye Nezareti'nde Hareket Ordusu'nun kahraman kumandanı Mahmut Şevket Paşa bulunuyor ve bazı fedai zabitanı gizlice, ya Balkanlar'dan Yunanistan üzerinden veya Mısır'dan Afrika şimalinden Trablusgarp'a koşturuyordu. Bunların içinde Berlin Ateşemili-

teri Erkânıharp Binbaşısı Enver Bey, Paris Ateşemiliteri Binbaşı Fethi Bey (Okyar), Hareket Ordusu Kurmay Başkanı kıdemli Kolağası Mustafa Kemal Bey ilk koşup gidenler içinde sayılabilirdi. Trablusgarp'taki kuva-i askeriyenin başında Halepli Ethem Paşa bulunuyordu. Gönüllü zabitan içinde Cevat Abbas, Atıf (İsmet Paşa'nın yaveri), Fuat Bulca, Süleyman Askerî (Teşkilât-ı Mahsusa'nın sonradan reisi), Gazzeli Cemal, Manastırlı Nuri, Piyade Mülazımı Boşnak Fazıl, Doktor Refik Saydam, Doktor Nihat Sezai, Kuşçubaşızade Eşref, Afyonkarahisarlı Ali (Çetinkaya), İşkodralı Ali Rıza, Müşir Fuat Paşa'nın oğlu Reşit, diğer oğlu İslâm, Jandarma Yüzbaşısı Kadri, Süvari Mülâzımı Fuat, Topçu Yüzbaşı İsmail Hakkı, Mülâzımıevveli Arif, Yüzbaşı Ali (Tayyareci Sadık Bey'in ağabeyi), Süvari Yüzbaşısı Çerkez Reşit, Piyade Mülâzımıevveli meşhur Yakup Cemil, Bingazili Yusuf Şetvan, Doktor Kaymakamı İbrahim Tali, Erkânıharp Binbaşısı Halil (Enver Paşa'nın amcası), Nuri Bey (Enver Paşa'nın biraderi), Trablusgarplı Süleymanilbâruni, Erkânıharp Miralayı Neşet Beyler, Trablusgarp'ta Derne, Tobruk, Mısata cephelerinde harbe girmişlerdi, Enver Bey Bingazi'deki ve Derne'deki, Mustafa Kemal Tobruk'taki kuvvetlerin başına geçmişti. Bu iki ateşli ve hürriyetperver zabıt, talihlerinin başlangıcında birbirlerine rakip vaziyette bulunuyorlardı. Yerli Arap mücahitler de bu istilâya karşı duydukları nefret ve intikam hissiyle savaşıyorlardı. İtalyanlar, donanmalarının himayesinde, fakat Trablus kumsallarından bir adım ileri atamıyorlardı. Enver Bey Derne zaferinin, Mustafa Kemal'de Tobruk galibiyetinin kahramanı olmuşlardı. Başarılar, mücahitleri daha fazla heyecana getirmiş, İtalyanlara karşı mukavemet pek şiddetlenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu son müstemlekesi ana vatandan ayrılmamak için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Mustafa Kemal ile Enver, bu Trablusgarp kumsallarında iki İttihatçı, iki hürriyetçi, iki idealist arkadaş olarak müşterek bir düşmana karşı dövüşüyorlardı. Fakat Hareket Ordusu'nda yan yana bulunurken birbirlerine karşı duydukları sevgi ve muhabbeti şimdi kaybetmiş

görünüyorlardı. Çünkü Yıldız yağması, şahsî hareketler, Mustafa Kemal'in hoş görmediği şeylerdi. Hele İttihat ve Terakki Umumî Merkezi'nin ordu üzerindeki müdahalesi onu daha fazla sinirlendirmiş bulunuyordu. Şimdi orduda iki nevi zabıtan fark ediliyordu. Biri partizan subaylar, diğeri ordunun disiplin ve ananelerine sadık zabitler. Mustafa Kemal ikinciden, Enver ise birinci gruptan idi. İleride her iki tarafın birbiriyle mücadele edeceği muhakkaktı. Talih bu tezahürü, Birinci Cihan Harbi'nin son yıllarında göstermişti. Enver'in partiye dayanarak vâki şiddetli müdahalesi, nihayet Mustafa Kemal'i isyan ettirmiş, bir ara onu istifaya bile mecbur etmişti. Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'ye karşı cephe alması daha Trablusgarp'tan başlamıştı. Mustafa Kemal, bu kumsallarda savaşırken bir gün emrindeki kabile reislerinden biri kum üstünde fala bakmıştı. Bedevinin şu sözleri mühimdi:

- Ne görüyorum beyefendi, ne görüyorum!

Parmağındaki sigarayı asabî bir hareketle içen ve dumanlarını burnundan soluyarak savuran Mustafa Kemal, yüzünü buruşturarak sormuştu:

- Ne görüyorsun, aynen söyle!

- Aman beyim, bu olamaz, sizin bir gün bir taht yıkacağınızı görüyorum. Osmanlı hanedanı yıkılıyor, bu nasıl olur?

Mustafa Kemal o zaman bir kahkaha atmış:

- Biz o tahtı 1909'da devirdik, buraya geldik... Sen maziden mi, yoksa istikbalden mi bahsediyorsun?

Bedevi, başını sallayarak ve Arapça fikirlerini ifade ederek itiraz etmişti:

- Hayır beyim, hayır, bundan sonra, bundan sonra, hem de Osmanlı hanedanının sonuncusunu demişti.

O günden sonra Mustafa Kemal bu vakayı dostlarına, arkadaşlarına sık sık tekrar etmiş, falcının bu hikâyesini de bana Beşiktaş'ta, Akaretler'de kaldığı annesi merhum Zübeyde Hanım'ın evinde bir gece anlatmıştı...

- Ne dersin Hüsamettin, demişti, bu fala inanalım mı?

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse Birinci Cihan Harbi'nin bitmek üzere olduğu günlerde, Veliaht Vahideddin'in yaveri bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan, bir gün Osmanlı hanedanının bu sonuncu hükümdarını, yani yaveri olduğu Padişah'ı, bizzat devireceğini düşünmek bile hatırından geçmemişti. Fakat kendisine bu tarzda söylemek kabil değildi.

- Kim bilir, Paşam, dedim, gün doğmadan neler doğar!

- İşte Hüsamettin, dedi, bir gün senin Teşkilât-ı Mahsusa mensuplarından, vaktiyle Trablusgarp'ta, çölde kumların üstünde elindeki hançerle kumları karıştırıp, bana bu sözleri söyleyen falcının rüyasını hakikat yapmak hususunda yardım bekleyeceğim!

- Hele o günler gelsin de Paşam, herhalde hizmetinizde bulunmaktan zevk duyacağız!

Trablusgarp harbi başladığı zaman, Osmanlı erkânıharbiyesi, Serez'de bulunan süvari birliklerinin sahilde Urfani Limanı ile Sarışaban mıntıkası arasındaki sahile herhangi bir korsan baskını yapılmaması için alınması lâzım gelen zarurî tedbirler dolayısıyla müteyakkız olmamızı emretmişti. Selânik'teki Kara Said Paşa'nın tamimi üzerine süvari bölükleri, bu hatta muvazi yayılmış ve mühim noktaları tutmuştu. Ben de bölüğümle muhtemel bir İtalyan taarruzu için gece ve gündüz ve sahillerde nöbet bekliyordum. Fakat aradan geçen aylar, Trablusgarp harbini müzminleştirmiş, diğer taraftan Balkan Harbi'ni de bir emrivaki haline getirmişti.

Dört Balkanlı küçük devletin de harp ilân etmeleri o kadar anî olmuştu ki, bu sırada Osmanlı hükümeti terhis emrini vermiş, orduyu dağıtmış bulunuyordu. Yeniden bir seferberlik emrinin güçlüğünü ortalığın muazzam kargaşalığını tarif etmek de kabil değildi. İşte bu sırada Yunanistan ve Mısır üzerinden Trablusgarp'a giden gönüllü zabitan tekrar Rumeli'ye dönmeye başlamışlardı. Gerek Enver, gerek Mustafa Kemal ve Fethi Bey,

Trablusgarp'taki diğer zabitan bu defa da İkinci Balkan Harbi'ne giren ordu birliklerinde vazife almışlardı. Onların gelmesi, İkinci Balkan Harbi'nden biraz evvel olmuş, Enver Babıâli baskınına iştirak etmiş, Mustafa Kemal, daha sonra Bolayır'daki süvari birliklerine katılmış, her ikisi de Edirne üzerine yapılan yürüyüşe iştirak etmişlerdi. Mustafa Kemal'in telâşı daha fazla idi. Çünkü annesiyle hemşiresi Selânik'te idi. Onların hayat ve sağlığından haber almak endişesi için terk etmiş, Bolayır süvari birlikleri ile ilk önce Edirne'ye O girmişti.

BALKAN HARBİ

Trablusgarp kumsallarında İslâm mücahitleri Türkiye'den giden gönüllü zabitan el ele vererek müstevli İtalyanlara karşı birçok mahrumiyetler içinde kahramanca savaşırken, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında gayrimüslim mebuslar, Hürriyet ve İtilâf fırkasına mensup mebuslarla birleşerek İttihat ve Terakki hükümetini devirmeye karar vermişlerdi. Bu tarihte Sadarette Küçük Said Paşa bulunuyordu. Abdülhamit devrinde 9 defa Sadarette ve âyan reisliğinde bulunmuş olan Said Paşa, hürriyetperverane fikirlerinden dolayı İttihatçılar tarafından da tutulmuş ve Balkan Harbi başlamadan evvel de hükümetin başında bulunmakta idi. Dışarıda İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Avusturya el altından Balkanlı milletlerini aleyhimize kışkırtmakta idiler. Bize mutlaka 4 cepheli bir harbi kabul ettirmek istiyorlardı. Matbuatın şiddetli hücumları karşısında ve muhalefetin birleşmesi üzerine Küçük Said kabinesi istifaya mecbur oldu. Vaziyetin vahameti karşısında yeni hükümeti tarihte "Büyük Kabine" adıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa kurmaya muvaffak olmuştu (12 Temmuz 1912).

Bu kabineye Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, Avlonyalı Ferit Paşa gibi üç eski Serdarazam, Noradonkiyan Efendi gibi muktedir bir Hariciye Nazırı, Mahmut Muhtar Paşa gibi değer bir Bahriye Nazırı, Nazım Paşa gibi sert ve kudretli bir Harbiye Nazırı katılmıştı. Şeyhülislâmlığa meşhur Cemaleddin Efendi, Maliye Nazırlığına Tatar Abdurrahman Bey getirilmişti ki, bu zevatın hemen hepsi Hürriyet ve İttihat fırkasına mensuptular. Çünkü mecliste muhalefetin birleşmesi ile iktidar, İttihat ve Terakki'den, Hürriyet ve İtilâf partisine geçmiş oluyordu. Bu kabine büyük devletlerle temasa geçerek, sulh yolu ile meseleyi halletmek arzusunda idi. Fakat Hürriyet ve İtilâf fırkası müfritleri olan gençler, Babıâli'ye hücum ederek camları kırmış, "Balkanları vermeyiz, harp isteriz!" diye bağırmışlardı. Gazi Ahmet

Muhtar Paşa bu arzuya uyarak harbe girdi. Ekim 1912 Lüleburgaz hezimeti üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi istifa ederek yerini Kıbrıslı Kâmil Paşa'ya terk etmişti (29 Teşrinievvel 1912).

Büyük devletler bir ağızdan: "*Harbin neticesi ne olursa olsun, galipler ve mağlûplar asla arazi kaybetmeyecektir, statüko muhafaza edilecektir!*" şeklinde bir deklârasyonda bulunmuşlardı. Fakat vaktiyle Selânik garnizonunda tatbikatını yaptığımız dört cepheli savaş başlamıştı. Bulgar Kralı Ferdinand ise bir nutkunda: "Çatalca çitini atlayıp, İstanbul'a gireceğiz!" diye ilân etmişti.

İşin en hazin ve feci tarafı, particilik mücadelesi yalnız mecliste mebuslar arasında, yahut şehirlerde münevverler beyninde cereyan etmiyor. Ordu da bu kötü hastalığa bulaştırılmış bulunuyordu. Meselenin en vahim manzarası, yüksek kumanda heyeti ile genç zabitler arasındaki anlaşmazlık idi. Kumandanlar, askerî erkân yaşını başını almış zabitan padişah ve halifeye sadık kalmak kararında bulunmuş, Hürriyet ve İtilâf fırkasına mensup kimselerden ibaretti. Genç zabitlerin hepsi İttihatçı idiler. Gayeleri, Hürriyet ve İtilâf fırkasını devirmek, idareyi ele almak, düşmanlarla savaşarak yeni zaferler ve yeni fetihler meydana getirmekti. Bu iki zümre birbirini dinlemiyor, birbirinin verdiği emir, diğerleri tarafından kasten tatbik olunmuyordu. Bu meyanda saf Mehmetçikler de zehirleniyordu. Hele gayrimüslim efrat arasında itaatsizlik ve ihanet vakaları çoğalıyordu. Bu tarihte ordularımız iki grup altında toplanmıştı. Bunlardan biri ve büyüğü şark orduları grubu idi ki başlarında Abdullah Paşa vardı. Paşanın plânı şu idi: "Ben" diyordu, "Bulgar ordusuna anî bir baskın yapacağım."

Fakat bunun için de bu kuvvetin gerekti. Mahmut Muhtar Paşa kolordusu, gerek sol kanadındaki kolordularla irtibatını muhafaza etmesi lâzımdı. Hâlbuki paşa, şanlı bir galibiyet kazanmak pahasına bu mühim noktayı ihmal etmiş, Kırk kilise (Kırklareli) istikametinde taarruza kalkmıştı. Karşısında bulunan Bulgar kumandanı ise Muhtar Paşa'nın sol kanadının boş

olduğunu anlayınca, cepheden bastırmakla beraber, gerilerine sarkmış ve bu durum karşısında düşmanın kıskacına gireceğini anlayan Mahmut Muhtar Paşa, ricat emrini vermiştir. Perişan ve asî asker, yağmur ve çamur altında çekilirken, bir bataklığa saplanmış olan paşanın üstüne hücum ederek nişanlarını koparmış, paşaya hakaret eylemişti. Gayrimüslim efrat ise bozgunculuk yapıyor ve ikide birde: "Bulgarlar geliyor, Bulgarlar hepimizi kılıçtan geçirecek, çabuk kaçalım!" diye bağırıyorlardı.

Osmanlı ordusunda müthiş bir panik görülüyor, bozgun, bütün dehşetiyle göze çarpıyordu. Çekilmekte olan bu kolordu, bir taraftan yolları tıkamış, bir taraftan, sivil halkı korku ve heyecana düşürmüş, diğer taraftan başka kolordular üzerine düşerek, irtibatı bozmuş, emsalsiz bir hezimete sebep olmuştu. Bu hal, Kırklareli'nden Çatalca'ya kadar geniş bir cephe üzerinde devam etmişti. Bulgarlar bundan istifade ederek yalın kılıç süvarilerini, kaçmakta olan ve yaya giden Türk askerleri üzerine sürmüştü. Fakat Çatalca müstahkem mevkiinde onları Harbiye Nazırı Çerkez Nâzım Paşa emrindeki taze ve harbe girmemiş kuvvetler bekliyordu. Bu bozguncu kıtaların daha fazla çekilmelerine mâni olmak için Çerkez Nâzım Paşa tereddütsüz, "Âteş ediniz!" Emrini vermiş ve eline geçen zabitanı da kamçısı ile dövmüştü. Bu sert kumanda, bu amansız disiplin sayesinde kendine gelen ve içindeki bozguncu unsurları temizleyen Türk ordusu, Çatalca müstahkem mevkiinde aşılmaz bir set, yol vermez bir dağ silsilesi gibi düşmanın karşısına dikilmişti. Balkan Harbi'nin birinci safhasında Çatalca müstahkem hatlarında Türk ordusunun bu kahramanca müdafaası, Balkan Harbi'nde ona sürülmek istenen lekeyi çoktan temizlemişti. Bulgar Kralı Ferdinand'ın çit dediği hatları en güzide Bulgar kıtaları aşamamış, büyük zayiat vermişti. Üstelik Karadeniz'le Adalar denizinde işbirliği yapmış Bulgar ve Yunan donanmasının makas ateşi altında dahi bu hatlar, bir türlü çökmemişti.

Osmanlı ordusunun bu müşkül duruma düşmesinde Mahmut Muhtar Paşa'nın büyük bir suçu vardı.

Mahmut Muhtar Paşa'nın ricat emri, Abdullah Paşa'nın muazzam hatası, küçük rütbeli zabitanın ittihatçılık gayretiyle bu mağlûbiyete karşı kâfi derecede mukavemet etmemeleri, büyük bir felâkete sebep olmuş, şark orduları ancak Çatalca müstahkem mevkiinde, bir müdafaa harbine koyulmuştu. İşte bu sırada ben de cenupta garp ordularına bağlı birliklerde Yunanlılara karşı açılan savaşa girmiş, yaralanmış, esir edilmiş, nihayet tedavi olunarak Selânik'ten ailemle firar etmek suretiyle İstanbul'a dönmüştüm. Çatalca müstahkem mevkiine Çerkez Ahmet Abuk Paşa'nın kumanda ettiğini haber alınca, derhal Çatalca'ya hareket etmiştim. Evvelâ yaverini gördüm ve kendimi tanıttım. Hatta lâtife olsun diye yavere:

- Paşa Hazretlerinden Trabzon'da ödünç aldığım 10 altın lirayı ödemeye gelmiş dersiniz, dedim.

Paşa, derhal beni huzuruna kabul etti.

- Hoş geldin Hüsamettin, dedi; garp ordusundan ne haber getirdin? İnşallah orası bari iyidir, başımıza neler geldiğini gördün mü?

Ben, Ahmet Abuk Paşa'nın elini öptüm. O da sırtımı okşadı.

- Garp ordularımızın da hali feci paşam dedim. Komanova meydan harbini kaybettik. Arnavutlar, bizi arkadan vurdular...

- Desene ki her taraftan mahvolduk, bakalım şimdi ne olacak...

Sonra sesi mülâyimleşti. Bana kendi karargâhında kalmamı tavsiye etti.

- Paşam, dedim, yaralarım henüz kapanmış değildir. Onun için İstanbul'a döneceğim, size borcumu ödemeye geldim...

Paşaya veda ettim. Ona muvaffakiyet dileyerek ayrıldım. Karargâhta çalışan topçu binbaşısı Kızanlıklı Cevat Bey arkadaşımdı. Kulağıma eğilerek ve son derece mahrem olduğunu ilâve ederek dedi ki:

- İstanbul'daki zabitan arkadaşlar hükümeti devirecekler, biz de cepheye aynı işi yapacağız.

Son derece mahzun ve düşünceli İstanbul'a döndüm. Selânik'ten kaçıp geldiğim zaman getirdiğim alay sancağını, Harbiye Nezareti Süvari Şubesi Müdürü Binbaşı Zeki Bey'e vermiştim. Bunun Askerî Müzeye konup konmadığını öğrenmek istiyordum. Zeki Bey:

- Evet, müsterih ol binbaşım dedi, sancak müzededir.

- Bana bir makbuz verir misiniz?

- Hüsamettin Bey, memleket can çekişiyor, sen makbuz düşünüyorsun, bugün Çatalca müstahkem mevkiinde, en güvendiğimiz hatta İttihatçılık, İtilâfçılık diye zabitan ikiye ayrılmış bulunuyor. Orduda korkunç ve sarî bir hastalık var. Bunun adına particilik diyorlar. Bu vaziyette Bulgarlar İstanbul'a girebilirler ve şayet girerlerse hepimizi kılıçtan geçirirler. Bir mucize olmazsa muhakkak ki mahvolacağız!

Şimdi Binbaşı Zeki Bey'in sözlerini hatırlıyorum ve Cenabı Hakkın Türk milletine bir değil, birçok mucizeler yaratmak fırsatını verdiğini de şükranla kaydediyorum.

KAYALAR SAVAŞI, ESARET VE KURŞUNA DİZİLMEM KARARI

Balkan Harbi'nin birinci safhası bütün şiddetiyle devam ediyordu. Kara Sait Paşa'nın emriyle Serez'den üç süvari bölüğü ile hareket ederek Urfani körfezinden Kavala limanına kadar sürüp giden sahilin muhafazasına memur edilmiş ve karargâhımı, Kavala civarında İbrahim Paşa çiftliğinde kurmuştum. Bu sahillere mayın dökülmüştü. Çünkü bütün köylerde ikamet eden Rumların sandallarla denize açılmaları ve Yunan donanmasıyla irtibat yapmaları mümkündü. İşte biz bu yasağı tatbikle vazifeli idik. Balkan Harbi başladığı zaman Karasaid, Cavid, Fethi Paşalar kolordularının Sırplara karşı cephe tutmaları emredilmişti. Fethi Paşa kolordusunda Arnavutlar vardı. Bunlar bir müddet sonra Sırp propagandacılara uyarak cephenin bu kesimini çökertmiş, kolordularını terk ederek karşı tarafa geçmişlerdi. Bu suretle Cavid Paşa Kolordusunun sol kanadını boş bırakmış oluyorlardı. İşte bu sırada bu iki kolordu, Manastır önünde bir meydan muharebesi vermeye zorlanmış oluyordu. Sırplar bu boşluğu görmüş ve bu noktadan hücuma geçmişlerdi. Kara Said Paşa'nın kolordusu da müşkül bir duruma düşmüştü. Selânik havalisinde harp etmekte olan Tahsin Paşa kolordusu da Yunanlılarla anlaşarak Selânik'i Yunanlılara terk etmişti. Yunan ordusu böylece serbest kalınca, Manastırdaki kolordulaın ricat hattını kesmeye başlamıştı. Bu iki kolordunun Yunan kıskacı içine girdiğini görünce, Kayalar civarında Komana karyesinde Soroviç harbine, emrimdeki üç süvari bölüğü ile girmiştim. Karşımda üçüncü sınıftan oluşan Yunan kıtaları mevcuttu. Biz atlarımızdan inip mecburen, yaya olarak harbe tutuşmuştuk. Düşmanın topçusu, süvarisi, piyadesi karşımızda idi. Yaptığımız savaş muhakkak ki bir çemberlemeyi önlemiş, fakat bunun için epey zayiat vermiştik. Ben de kalçamdan yaralanarak Yunanlılara esir düşmüştüm. Sediye ile Florina istasyonuna ge-

tirilerek, trene bindirilmek üzereydim. Bu sırada meşhur hürriyet kahramanı Niyazi Bey'de maiyetindeki çetelerle Komana mevkiine gelmiş, fakat müsademe ederek çekilmişti. Biraz sonra Yunan Başkumandanı Prens Konstantin ve onun yaveri süvari Yüzbaşısı Metaksas (sabık Başvekil), yüz kişilik bir süvari kuvvetiyle Florina istasyonuna gelmişti. Metaksas, kayalar, Komana savaşlarında telef olmuş yüzlerce Yunanlı görmüş, birçok da burunları, kulakları kesilmiş Yunan yaralılarıyla karşılaşmıştı. Son derece hiddetli idi:

- "Bunları kim yaptı böyle!" diye bağırıyordu.

Yunan erleri de yaralı olarak sedyede yatan beni gösterip:

- Kumandanları burada yaralıdır diye cevap veriyorlardı.

Metaksas benim yüzüme bakıp bütün hiddetiyle:

- Derhal bu zabiti kurşuna diziniz! Yaralı falan dinlemeyiniz! Emrini vermişti.

Ben bir tek şey söylemeye muktedir değildim. Artık ölümün benim için muhakkak olduğunu anlamıştım. Yunan erleri sedyeyi taşıyarak beni ileride bir çukura götürmüşlerdi. Sırtımdan elbiseyi çıkarmışlardı. Ayağımda bir pantolon kalmıştı. Yaramdan kan akıyordu. Ayakta durmaya mecalim yoktu. Beni önümdeki çukura yarı belime kadar sokmuşlardı. Ecel terleri dökülüyordum. O sırada bir Rum neferin Yüzbaşı Metaksas'ın karşısına dikilerek ve selâm durarak:

- Yüzbaşım durun, ateş emrini vermeyin, bunları yaptıran bir zabit değildir. Hürriyetçi Niyazi'nin çeteleridir. Ben bu zabitin maiyetinde bulundum, Yunan esirlerine bilâkis iyi muamele etmiştir, dediğini duymuş ve biraz da Rumca anladığım için, sözlerin benim için sarf edildiğinin farına varmıştım. Ben bitkin ve harap bir halde bu sözleri söyleyenin yüzüne bakıp dikkat edince, bizim süvari bölüğündeki borazanlardan Kumkapılı Panayot'u tanımıştım. Rumca söylenmiş bu sözler üzerine Yüzbaşı Metaksas, silâhlarına kurşun sürmüş ve ateş emri bekleyen müfrezeye "dur" işaretini vermişti. Rum delikanlısı, üç sınıf karşısında yaptığım cesur savaşı anlatınca, Yüzbaşı Metaksas ya-

nıma kadar gelerek elimi sıkmış, beni tebrik etmişti. Yanındakilere tedavim için lâzım gelen emirleri verdikten sonra beni giydirmiş, sedyeye tekrar koymuşlardı. Üstelik kuru üzüm ile konyak da vermişlerdi. Yanıma benimle beraber esir olmuş sıhhiye neferi Beylerbeyli Şahab ve İstanbullu nefer İsmail Efendiler de katılmıştı. Atina'da bir konyak fabrikasının sahibi olan ve ismine izafe edilen konyağı bana hediye eden Yüzbaşı Metaksas, kendi dili ile ve gülerek:

- Sizi şimdi Selânik'e gönderiyorum, orada tedavi edileceksiniz, orada görüşürüz Yüzbaşım... demişti.

Sıhhiye neferim Beylerbeyili Şahab, Yunan Kızılhaçı'nın da yardımı ile orada yaramı yıkayıp sarmış ve beni biraz rahatlatmıştı. Sedye ile nakledildiğimiz vagonun üstüne Yüzbaşı Metaksas'ın emriyle şu ibare tebeşirle yazılmıştı:

- Burada yaralı vardır. Bu vagon kesilmeden Selânik'e kadar gidecektir.

Harp çok feci bir şeydi, hele Balkan Harbi, bütün harplerin yüzkarası idi. Etrafımızda, yüzü gözü dağılmış insanlar, kolları, bacakları kesilmiş, sarılmış, kırılmış askerler, zabitler vardı. Her taraftan ahlar, oflar, yükseliyor, ortalıkta inleyenlerden bağıranlardan, sızlananlardan geçilmiyordu. Tren bu hay ve huy içinde güçlükle istasyondan kalktı. Her an, nereden geleceği ve kime mensup olacağı bilinmeyen çetelerden korkuluyordu. Fakat insan yaralı yatarken, dünya umurunda değildi. Bize verdikleri yiyecekle o geceyi trende geçirmiş, ertesi gün öğleye doğru Selânik'e varmıştık. Şimendifer birçok istasyonlarda durmuş, bir sürü manevralarla vagonlardan bazıları kesilmiş bazıları yeniden takılmıştı. Fakat bize dokunmamışlardı... Selânik'e gelince Yunan Kızılhaçı bizi alarak hasta arabasıyla hastaneye götürmüştü. Yatağa yatırıldığım zaman, Sırp cephesinden yaralanıp gelen Türk zabitleriyle karşılaşmış, biraz sonra da onlarla ahbap olmuştum. Yanımdaki erler hizmetimde bulunuyor, bana ihtimamla bakıyorlardı. Bir kaç gün sonra da yapılan basit bir ameliyat ile kalçamdaki kurşunu almışlardı. Hastane koğuşunda muhtelif cephelerden gelmiş zabit arkadaşlarımızın

hepsi, harbin bizim için büyük bir hezimet ile biteceğinden emin idiler. Karadağlılar bile kendi sahalarında bizim kıtaları müşkül duruma sokmuşlardı. Sabahtan akşama kadar memleket meseleleri üzerinde konuşuyorduk. Hiç biri Arnavutlardan emin değildi. Bunların bize ihanet edeceklerini söylüyorlardı.

- Garp cephemizdeki yetersizliği görmüş bir insan olarak, ben de sizlerin fikrindeyim. Orduda siyaset hâkim oldukça, kudretli, şanlı ordumuzun, bu küçük düşmanlar önünde bir şey yapamayacağını zannederim, diyordum.

Bir taraftan Yanya'nın, İskodra'nın, Edirne'nin kahramanca müdafaasını duyuyor, seviniyorduk. Tarihten, maziden, ananelerimizden arta kalan işte bu parlak müdafaalardı. Her gün iyi ve kötü haberler içinde maneviyatımız bozulmuş bir halde yaşarken, bir gün bulunduğumuz koğuşa Bulgar Kralı Ferdinand gelmişti. Hürriyetin ilânından beri ismini işittiğimiz bu iri yarı, uzun boylu, palabıyıklı ve Kayzer Wilhelm mukallidi hükümdarı yakından seyretmek fırsatını bulmuştuk. Hepimizin hatırını Bulgarca sorup gitmişti. Aradan bir kaç gün geçmişti. Sırp Kralı Birinci Pier de hastaları, esirleri görmeye gelmişti. Selânik, Sırpların da iştahla oturmaya hazırlandığı zengin bir sofra idi. Fakat hiç bir Kral, Yunan Kralı Birinci Yorgi kadar nazik olmadı, hepimizin karyolalarını ayrı ayrı ziyaret etti. Hepimize ayrı ayrı sordu. Bana Rumca:

- Nerede yaralandınız Yüzbaşı Efendi dedi.

Ben de Rum tercümana Türkçe:

- Kayalar köyü, Komana harbinde dedim.

Tam bu sırada Kralın yanına Giritli Nesimi Bey gelmişti. Onun tercümanlığı ile sözüme devamla:

- Haşmetpenaha arz ediniz ki, bu harpte şayet Florina istasyonuna yüz süvari ile tam vaktinde yetişen yüzbaşı Metaksas gelmeseydi, telgrafhaneyi işgal eylemese ve vagonlarda bulunan silâh ve cephanelerimize el koymasaydı, Sırplar, Selânik'i muhakkak surette alırlardı. Kral Hazretlerine lütfen söyleyiniz ki, Yüzbaşı Metaksas'ın kahramanca savaşı, ancak bir meydan

muharebesiyle kazanılacak bir zaferdir. Bu mühim vaziyeti bilmelerini ve düşman bir zabitin ağzından duymalarını çok isterdim. Haşmetpenahlarının Yüzbaşı Metaksas'ı bu hususta taltif buyurmalarını temenni ederdim. Deyip de tercüme edilince fevkalâde memnun olan Kral, elimi sıkarak ve yüzümü okşayarak:

- Yüzbaşı Metaksas vazifesini yapmıştır, fakat sizin isteğinizi de yerine getireceğim! demiş ve Nesimi Bey de bunları bana tercüme etmişti.

Bir kaç gün sonra, Yüzbaşı Metaksas, askerî bir heyetle hastaneye geldi. Sevinç içinde idi. Binbaşılığa terfi etmiş, nişan ve kordonlarını da takmıştı. Bu heybetle karyolamın başına gelerek ve Nesimi Bey'in tercümanlığı ile:

- Krala söylediğiniz sözlerden dolayı size minnettarım, derhal binbaşılığa terfi eyledim ve Selânik Merkez Kumandanlığı'na tayin olundum, demiş ve her neye ihtiyacım varsa lütfen söylememi, bu dostluğumu asla unutmayacağını ilâve eylemişti. İstikbalin General Metaksas'ı ve Yunanlıların meşhur Başvekili ile daha yüzbaşılığında ahbap olmuştuk.

METAKSAS İLE AHBAPLIĞIMIZ

Hemen her gün karyolamın başına Başkumandan Yaveri Süvari Binbaşısı Metaksas geliyor, bir şey isteyip istemediğimizi soruyordu. Bir defasında:

- Kuzum binbaşım, şayet paraya ihtiyacın varsa söyle! diye ısrar etti. Ben de:

- Paradan evvel başka ricalarım olacak binbaşım, dedim. 10 yaşında hasta kızımı yatakta bırakarak Serez'den ayrıldım. Oranın Bulgar çetecileri tarafından basıldığını ve halkın Dedeağaç'a götürüldüğünü ve orada bir camiye sokularak yakıldığını bana söylediler. Bu sebeple ailem ve kızım için büyük heyecan ve merak içindeyim. Bunların tahkikini sizden rica ediyorum. Paraya gelince, benim varlığım bir hiçtir. Buradaki Türk zabitlerine hiç olmazsa bir maaş nispetinde yardım yapılmasını isterdim.

Ellerimi samimî bir eda ile tutan Binbaşı Metaksas, beni temin eden bir sesle:

- Bütün arzularınızı yerine getireceğim, dedi; şimdi aileniz ve kızınız hakkında tahkikat yaptıracağım. Maaş meselesine gelince, lütfen siz, buradaki zabitanın rütbelerini, isimlerini bir liste halinde yazıp tasdik ediniz, yapacağınız deftere ve listeye göre derhal kendilerine birer maaş verdireyim.

Binbaşı Metaksas'ın istediği defteri hazırladık. Koğuştaki zabitan bu haberden son derece memnundu, filhakika bütün subaylara birer maaş nispetinde para verilmişti. Benim rütbem binbaşı idi, bana iki maaş vermişlerdi. İki gün sonra Binbaşı Metaksas daha sevinçli bir tavırla karyolamın yanına geldi. Tercüman da beraberinde idi:

- Binbaşım,[19] dedi, aileniz ve kızınız Serez'den hicret ederek Selânik'e gelmişler, Hahamhane'ye ait binalara yerleştiril-

19 Kayalar harbi sırasında binbaşılığına terfi ettiğimi, Kızılay delaletiyle ancak Selânik Hastanesi'nde öğrenmiş ve hastane defterine bu suretle yazdırmıştım.

mişler, bütün muhacirler esasen oraya iskân edilmiştir. Sıhhattedirler, merak edecek bir şey yok!

- Çok teşekkür ederim, Kirya Metaksas, yalnız onları hemen görmek, ziyaret etmek isterim.

Sırtımı okşayarak, neşeli bir halde:

- Yok, yok, dedi; şimdi olmaz, henüz ameliyat olmadınız, bir kaç gün sonra onları hastaneye göndertirim!

Benim için sabırlı olmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Ertesi günü Fransız Doktoru Dreyfus, ustalıklı bir ameliyatla kalçamdaki kurşunu çıkarmıştı. İki gün sonra da ailem hastaneye gelerek beni ziyaret etmişti. Bu kavuşma gözlerimi yaşartmış, onları da ağlatmıştı. Fakat kızım yoktu.

- Niçin onu getirmediniz? dedim. Annesi yaşlı gözlerini silerek:

- Biraz hasta, şimdi Yahudi hastanesinde yatıyor. İyi olunca elbette gelecek, dedi.

Fakat ben sabredebilir miyim? Ameliyattan bir hafta geçmişti, Binbaşı Metaksas, yanıma şehri bilen bir Yunanlı sıhhiye neferi katarak beni araba ile Yahudi hastanesine göndermişti. Yolda güzel bir oyuncakçı dükkânından, onun hoşuna gidecek birçok şey almıştık. Nöbetçi doktoru odasında biraz bekledikten sonra, hasta çocukların yattığı koğuşlara girmiştik. Fakat kızımı bulamıyordum. Nihayet başhekim gözükmüştü, yüzünde büyük bir ıstırap vardı.

- Bunların hepsi, hepimizin çocuğu binbaşı efendi! dedi.

- Ben şimdi kızımı arıyorum!

- Maalesef binbaşı dedi, kızınız buraya geldiğinin ertesi günü öldü!

Sonradan anladım ki, Serez'den kaçış, pek müşkül şartlar içinde olmuştu. Yağmur ve çamurda, soğukta, gece, gündüz bu muhacir kafileleri, yalınayak, başı açık, günlerce yol yürümüşlerdi. Arkalarından her an Bulgar çetecilerinin gelmelerinden korkuyor, durup dinlenmeden, oturup kalkmadan yola koyuluyorlardı. İşte bu esnada kızım da terlemiş, soğuk almış, Balkan-

ların ayazını göğsüne çekmişti. Muhakkak ki o, zatürreeden ölmüştü. Vaziyetim çok hazindi, benim ve Yunan sıhhiye neferlerinin elinde oyuncaklar, etrafımızda bize değil, bu oyuncaklara bakan masum çocuk yüzleri, karşımda başhekim! Daha ne duruyordum? Bu muhacir çocukları da yurdumun toprakları üstünde doğmuş, büyümüşlerdi. Elimizdeki oyuncakları onlara dağıtmış ve boynumuzu bükerek hastaneden ayrılmıştık.

Fakat içimde Bulgarlara karşı derin bir nefret ve zapt edilmez bir intikam hissi vardı. Tanrıdan bana bu günü göstermesini diliyordum. (Selânik'ten kaçıp geldiğimiz İstanbul'da ailemi yerleştirdikten sonra ilk işim, tekrar cepheye gitmek oldu. O zaman Balkan Harbi'nin ikinci ve Türk milleti için şerefli bir safhası başlıyordu. Edirne üzerine yürüyen süvari kolordusunda, hem de öncü bölüklerinde idim. Kızımın intikamına yetecek kadar Bulgar tepelemiştik, Edirne'ye girdiğimiz zaman sevinçten hepimiz ağlıyorduk.)

Hastaneye döndüğüm zaman, arkadaşlar beni teselli etmeye çalışmışlardı. Günler geçtikçe insan her şeye alışıyor, Ailem hemen her gün ziyaretime geliyor, Binbaşı Metaksas'da her vakit hatırımı soruyor, ihtiyaçlarımı ve isteklerimle ilgileniyordu. Son günlerde bir şeyde tutturmuştu.

- Binbaşı, diyordu, seni pek sevdim, böyle kahramanca harp ettikten, yaralandıktan sonra seni esir garnizonuna göndermeyeceğim, benim Atina civarında güzel bir villâm var, seni orada ailen efradı ile beraber misafir edeceğim, biraz dinlenir, gezer eğlenirsin. Nasıl olsa harp bitecek, o zamanda istersen memleketine dönersin!

- Teşekkür ederim Kirya Metaksas, bu iyiliğini asla unutmayacağım!

Fakat benim aklım Bulgarlarda idi. İntikam ateşiyle yanıyordum. Bunun için de Selânik'ten çıkmak, kaçmak ve memlekete dönmek lâzımdı. İzinli çıktığım günlerden birinde Hahambaşıya uğramış başımdan geçenleri anlatmış ve ona:

- Muhterem Hahambaşı, demiştim, şayet bana, ailem efradına ve iki sıhhiye erime birer muhacir pasaportu uydurur, hepsiyle beraber ve delâletinizle bizi İstanbul'a yollarsanız, size ölünceye kadar minnettar kalacağım.

Hahambaşı iyi bir adamdı. Hakikaten üç gün sonra istenilen pasaportu ve izni hazırlamıştı. Hastaneye döndüğüm zaman, sıhhiye erim Beylerbeyli Şahab, koşarak yanıma gelmişti. Kulağıma yavaşça:

- Binbaşım dedi, size sevineceğiniz bir haber, süvari 25 inci alayın üç bölüğü Struma kolordusu emrinde Bulgarlarla savaşmışlar, onlara büyük zayiat verdirmişler, fakat alay sancağını bir sandık içinde getiren Sandık Emini de şimdi Selânik'tedir. Muhacirleri narasına karışarak buraya gelmiş, alayın sırma işlemeli atlas bayrağı da yanındadır. Bunu ne Bulgarlara, ne de Yunanlılara kaptırmıştır, olduğu gibi alıp getirmiştir.

Hemen sıhhiye eri Şahab ile muhacirlerin misafir edildiği binaya koştuk. Sandık Emini'ni bulduk. O da bana atlas alay sancağını teslim etmek istiyordu. Bu sancak 1293 Osmanlı-Moskof seferine iştirak eden Ejder alayı namı altındaki süvari 5'ci alayın mukaddes sancağıdır. Hemen Sandık Emini ile buluştuk. Bu sancak, alayın sırma işlemeli ve üstünde âyet-i kerime bulunan bir bayrağı idi. Bunu Yunanlıların ele geçirmemesi için kaçırıp götürmek lâzımdı. Bu alay, Moskoflarla çok muvaffakiyetli savaşlar yapmış, Rus Kazak alaylarını yıpratmış olan bir muharip sınıfı, işte bu harpten sonra sancak ve nişan almışlardı. Bu süvari alayına verilen vazife, Manastır önünde harbe tutuşan Kara Said ve Cavid Paşa kolordularının ricat hatlarını kestirmemek idi. Bu alayın kumandanı Gelibolulu Miralay Mahmut Bey'di. Süvari bölükleri, girdikleri çetin savaşların sonunda bu tehlikeyi önlemiş ve her iki kolordunun Florina istikametinde çekilmesini temin eylemişti.

Alay sancağının Yunanlıların eline geçmemesini haber veren de, İstanbul'da, Haliç'te, Defterdar civarında ikamet eden bu alayın erlerinden Alâeddin idi. Şahab, bana bu haberi getirince izinli çıktığım ertesi günü Sandık Emini'ni bulup gizlice

alay sancağını ondan almış, bir bohçaya koyup saklamıştık. Emir erlerimi, Yahudi muhacirhanesinde kalan validemle refikamın hazırlanmaları için gündüzden oraya göndermiştim. Selânik'in rıhtımında İstanbul'a harekete hazır bir İtalyan vapuru vardı. Hahambaşının hazırladığı pasaportlarla ve gene onların delâletiyle aldığımız biletlerle bu vapura yerleştik. Ne hastane ve ne de muhacirhane bizlerin o günün akşamında Selânik'i terk edeceğimizi tahmin bile edememişti (Vapurda ben, validem ve refikam, çocuklarım Safi - bahriye kurmay albayı -, Sabahattin - bahriye binbaşılıktan emekli -, diğer kızım, sıhhiye neferlerimiz Şahap ve terlikçi İsmail olmak üzere toplam sekiz kişilik bir kafile idi). İstanbul'a salimen gelmiş, daha Sarayburnu açıklarında Salâtin camileri, narin minareleri, güneşli seması ile sevgili vatanımızı hasretle, sevinçle seyretmiş, sevinç gözyaşları dökmüştük.

Aradan yıllar geçtikten sonra Türkiye'ye gelen General Metaksas ile kucaklaştığımız zaman:

- Hüsameddin Bey oldu mu ya, böyle firar etmek sana yakışır mıydı? Benim Atina'daki villâmda rahat edecektin! diye bana takılmıştı.

- Bülbülün hikâyesi, bizim için vatanın sinesi, altın kafesten çok daha iyi idi, diye cevap verdim.

BABIÂLİ BASKINI

Kırkkilise hezimeti, Balkan Harbi'nin birinci safhasını sona erdirmişti. Şimdi Osmanlı ordusu Çatalca müstahkem mevzileri önünde, payitahtın, İstanbul'un mukadderatını tayin edecek bir müdafaa harbine girişmişti. Daha küçük çapta, fakat aynı muvaffakiyetsizlikle biten Lüleburgaz meydan harbi de, çekilen ve kaçan birlikleri bu son müdafaa çukurlarına sürüklemiş oldu. İstanbul, büyük bir tehlike karşısında idi. Atılan toplar, İmparatorluk merkezindeki evlerin camlarını sarsıyor, halkın âsabını fena halde bozuyordu. Bu hal büyük kabinenin büyük kurucusu Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın riyasetindeki hükümeti devirmiş, onları toptan istifaya sevk etmişti. Ondan sonra kabineyi, Abdülhamit'in akıl hocalarından biri olan Sadr-ı esbak Kâmil Paşa kuruyordu. Bu hükümetin Harbiye Nazırı da Çerkez Nâzım Paşa oluyordu. O Nâzım Paşa ki, görüp korkmamak kabil değildi. Sert ve haris bir asker olan, Sadrazam olmak hülyasına kapılan fakat sonunda İttihatçılar tarafından aldatılan Nâzım Paşa'yı, kabinesinde bulunmasını da paşanın fevkalâde zamanları göz önüne alarak yaptığı bir fedakârlığa atfediyorlardı.

Bu sırada, Bulgarlar ile gizli bir anlaşmaya teşebbüs edildiği ağızdan ağza yayılmıştı. Bunun sebebi de, Londra'da toplanan Sefirler Konferansı'nın, Osmanlı devletinin bir takım fedakârlıklar yaparak sulha başvurması, bu suretle dünyayı bir umumî harp tehlikesinden kurtarması tavsiyesi olmuştu. Kâmil Paşa kabinesinin bu tavsiyeye uyacağı söyleniyordu. Bu haberlerin içinde bir tanesi, herkesi teessür ve hiddetten çılgına döndürmüştü. Kulaklara akseden haber şu idi:

- Hükümet, Edirne'yi Bulgarlara terk ediyor, bütün Rumeli'den vazgeçiyor! diyorlardı.

Teessür, en fazla bu haberi duyan İttihatçı zabitan üzerinde azamî had dine vasıl olmuştu. Ecdat kanı ile sulanmış, fatih bey-

lerin bin bir akınlarla at sürdüğü ovalar, yamaçlarında eşkıya kovalanmış dağlar, delikanlıların kahkaha atarak yüzdüğü köpüklü sular, dereler, yeşil vadi kenarları, demek hepsi, hepsi düşmana bırakılacak; Sinan'ın minarelerinin bir sülün gibi yükseldiği yıldızlı gökleri, güneşli ufukları, boynu bükülmüş medreseleri, sebilleri, tekkeleriyle bütün bunların hepsi düşmanlara terk edilecekti öyle mi?

İşte ordu mensuplarının tahammül edemediği şey bu idi. Bu şayia müthiş bir feveran uyandırmıştı, denilebilirdi ki her ân, patlaması muhtemel bir bomba, her ân sarsılması mukadder bir yer var gibi idi. O tarihlerde İttihat ve Terakki'ye mensup zabitan, Babıâli'deki Meserret kıraathanesinde toplanıyordu. Ben de buraya devama başlamıştım. Bir gün Harbiye'den sınıf arkadaşım süvari yüzbaşısı İzmitli Mümtaz'la karşılaştım, sonra da bir köşeye çekilerek baş başa konuştuk. Ben ona başımdan geçenleri anlattım. Çatalca'da yerleşen Ahmet Abuk Paşa karargâhındaki Kızanlıklı topçu binbaşısı Cevat Bey'in söylediklerini fısıldadım. Mümtaz:

- Evet, dedi, hepsinden haberim var, biz de hazırlanıyoruz. Bak Hüsam, burada gördüğün zabitlerin hepsi İttihatçıdır. Üstelik Hürriyet ve İtilafçıların Heyeti Vükelâ muhafızı olan Memduh Paşa, Muhafız Nizamiye Tabur Kumandanı, Jandarma Bölük Kumandanı da bizim tarafa geçmiştir. Hüsameddin, her gün Meserret kıraathanesine gel, bir gün buradan Babıâli üzerine yürüdüğümüzü göreceksin!

- Ne, dedim, o Çerkez Nâzım Paşa varken mi, bunu yapacaksınız?

Arkadaşım Mümtaz güldü:

- Asıl o senin Harbiye Nâzırı Ferik Nâzım Paşa dediğin, yaveri, Çerkez Yüzbaşı Ziya Bey, hepsi bizden değil mi?

- Muhakkak sen aklını oynatmışsın birader, buna imkân var mı?

- Seni yeminle temin ederim Hüsameddin, bütün bunlar hakikat, sen de aramıza karış, baskın pek yakın, ben seni Babıâli önünde yalnız bırakmam merak etme...

Mümtaz'la çabuk anlaştık. Plânımız şu idi: Baskın günü, Polis Müdüriyeti, Merkez Kumandanlığı, Posta ve Telgraf İdaresi işgal edilecek, sefaretlere hiç bir haber sızdırılmayacak. Estern kablo idaresi ele geçirilecek, Büyükdere'de Rus sefaretinin bahçesinde telsiz istasyonu da zapt edilecekti.

Mümtaz, Nazırlar Heyeti içtima halinde iken baskın yapılacağını söylüyordu. Bunun geniş mikyasta bir Çerkez Hasan vakasından ne farkı olacaktı? Esasen 21 Teşrinisani 1912'de Çatalca'da Bağşayış köyünde Türk - Bulgar mütareke komisyonu düşmanlığa son vermişti. İki aydan beri hükümetin her ân Bulgarlarla anlaşacağı, fakat bunun güzel Edirne'mizin feda edilmesi mukabilinde kabil olacağı söyleniyordu. Nihayet soğuk bir gün, 1913 senesi Kânunusanisinin 23'üncü perşembe günü, öğleden sonra, vakit ikindiye yakındı. Meserret kıraathanesinde, görünürde kimse yoktu. Fakat İttihat ve Terakkiciler hemen her tarafta muayyen bir plân dâhilinde harekette idiler. Talât Paşa ile Sapancalı Hakkı'ya verilen vazife, Babıâli ile Meserret kıraathanesi arasında gözcülük etmek, baskına iştirak edecek resmî ve sivil subayların toplandığını, Enver Bey ve arkadaşları, İttihat ve Terakki Umumî merkezinin (şimdiki Cumhuriyet gazetesi idarehanesi) karşısındaki Askerî Menzil Müfettişliğinde gelecek işarete muntazır bulunuyorlardı. Burada meşhur Yüzbaşı Yakup Cemil, İttihat ve Terakki'nin bir numaralı âzası Mustafa Necib, İzmitli süvari yüzbaşısı Mümtaz (Enver Paşa'nın yaveri) hazırdılar. Ona yakın da resmî elbise giyinmiş zabit bekleşiyordu. Meşhur konferansçı Mücahit Ömer Naci, Nafia Nezaretinin (Maarif Müdürlüğü) merdivenleri üzerinde ve Babıâli önünde hitabette bulunacaktı. Hareketin öğleden sonra saat üçte başlaması bir kaç gün evvel üst üste Vefa'da Emin Beşen'in evinde yapılan gizli içtimada takarrür etmişti. Hatta birincisine Enver Bey gelmemişti. Bu baskına itiraz edenler olmuştu. Fakat ikinci toplantıda Enver'in zoru ile muhalif de kalmamıştı. Tam

saat iki buçukta, Meserret Kıraathanesi önünden Babıâli'ye çıkmakta olan Talât Bey, Sapancalı Hakkı'ya:

- Haydi Hakkı Bey, git Enver'e, her şeyin tamam olduğunu söyle! dedi, vakit kaybetmeye gelmez.

Sapancalı Hakkı, yokuşu acele çıkarak Düyunu Umumiye'nin bulunduğu sokağa sapmış Menzil Müfettişliğine gelip Enver'e:

- Her şey hazırdır! dediği zaman, Enver'in rengi kıpkırmızı olmuş, kapının önünde bekletilen kır bir ata atlayarak:

- Haydi arkadaşlar! Allah yardımcımız olsun! diye bağırmıştı.

Enver kır atın üzerinde ilerliyor, zabitan sağdan, soldan yürüyorlardı. Enver'in sağında İzmitli Mümtaz, solunda Yakup Cemil ve Mustafa Necib, yaya olarak geliyor, onu bir nevi muhafaza altına almış bulunuyorlardı. Tam bu sırada caddeye açılan sokaklardan birer ikişer, tertiplenen baskında vazifeli olanlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat hiç kimse, atının üstünde, gözlerini Babıâli'nin demir parmaklıklı kapılarına dikmiş bir zabitin, biraz sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını değiştireceğinden şüphelenmiyordu. Yalnız Enver Bey, Babıâli'nin önünün tenhalığını görünce, Sapancalı Hakkı'ya ters ters bakarak âdeta:

- Her şey hazırdır dediğin bu mu? Bizi ölüme sevk ettin ha! der gibi öfkeli nazarları ile onu süzmüştü.

Babıâli'nin muhafız taburundan da haber yoktu. Zabitleri elde edilmiş olan bu Uşşak taburu, Sadaret binasının aşağı katında silâh çatmış duruyordu. Tam bu sırada ateşin bir hatibin heyecanlı sözleri duyulmuştu.

- Vatandaşlar, hükümet Edirne'mizi Bulgarlara teslime karar verdi, Babıâli'ye yürüyünüz!

Yalan da değildi. Bir gün evvel Sultan Reşad'ın riyasetinde toplanan Şûrayı Saltanat, Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın sulh yolundaki mütalâasına uymuş, Trakya'da, Midye, Enez hattını hudut olarak kabul etmişti. Bu suretle asırlarca koynumuzda en değerli Müslüman âbideleri ve Osmanlı sanat hârikaları ile iftihar

eden Edirne, Bulgarlara bırakılmış oluyordu. Halk, bu heyecanlı hitabet karşısında coşarak bir hamlede bir sel gibi Babıâli önüne akmış, Meserret kıraathanesinden ve civardaki kahvelerden koşup gelen zabitan ile ortalık dolmuştu. Ben Enver'i, Menzil Müfettişliğinden beri takip etmekte idim. Kır at demir parmaklıklı kapılardan girince, Enver üstünden atlayarak Doktor Abidin Bey'e:

- Kapıları derhal kapayınız, vazifelilerden başkası içeri kimse girmesin! Emrini verdi. Sonra üç, dört arkadaşıyla Babıâli'nin mermer merdivenlerine sıçradı. Bir sivil komiser (Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin muhafızı) girmek isteyenlere mâni olunca Sapancalı Hakkı Bey hiddetle bağırmıştı.

- Çekil oradan, yoksa başın belâya girer!

Kapıda duran iki nöbetçiye de askere de:

- Selâm dur! emrini vermişti.

Nöbetçiler bu emre uyarak selâm dururken, Enver ve arkadaşları büyük salona girmişlerdi. O sırada içerdeki odalardan birinde çay içmekte olan ve bir misafiri ile görüşen Sadaret yaveri Ohrili Nâfiz Bey tabancasıyla dışarı fırlamış, zabitana ateş etmişti.

İşte bu sırada Mustafa Necib, kendilerine mümanaat eden komiseri ve Ohrili Nâfizi yaralamış, kendini içerideki odaya atan yaverin arkasından koşan Necib Bey, bir taraftan ona tabancasını boşaltırken, Nafiz Bey de masasına çöktüğü sırada silâhını kullanarak Necib Bey'i ruhsuz yere sermiş, fakat kendisi de gözlerini kapamıştı. Bu tabanca sesleri üzerine yaverlerden Kıbrıslı Tevfik Bey ve Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa odalarından fırlamışlardı. Nâzım Paşa, Enver'i görünce şaşırmış:

- Bu ne cüret, burada ne arıyorsunuz, asî herifler diye bağırmaya başlamıştı.

Enver, Paşayı askerce selâmlamış:

- Vatanı satanlara ordu müsaade etmeyecektir demişti. İşte tam bu sırada, yanında duran Yakup Cemil, kolunu Paşanın ar-

kasından çevirip, sağ şakağına tabancayı yaklaştırarak onu vurmuş ve yere sermişti. Enver hiddetle:

- Eyvah, ne yaptınız, bu cinayete ne lüzum vardı? diye bağırınca hâlâ tabancasından duman çıkan Yakup Cemil, Nâzım Paşa'ya bir kurşun daha sıkarak:

- Bu herife lâf anlatılır mı? diye cevap vermişti.

Sonra zabitan, Meclisi Vükelânın toplandığı salona girmişlerdi. Nazırlar korkudan kaçmışlar, yalnız masa başında Osmanlı İmparatorluğu'nun meşhur Sadrazamı Kıbrıslı Kâmil Paşa kalmıştı, yerinden oynamamıştı. Yalnız içeri girenlere:

- Ne istiyorsunuz oğlum, bu hareketi yapmasaydınız, memleketimiz sulha kavuşmuş olacaktı, demiş ve içeri girenlerden, Enver Bey'e:

- Bu baskın olmasaydı, Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar işgal ettikleri yerleri bize bırakacaklardı. İstediğiniz mühür değil mi alınız, demiş ve mührü atmıştı. Daha sonra da kâğıt ve kalem alarak zabitanın zoru ile istifa ettiğini yazarken, Enver Paşa elini tutup:

- 'Milletin arzusu ile' ibaresini koyunuz, demişti. Sadrazam da istenileni yaparak kâğıdı onlara vermişti.

Enver, Yakup Cemil ve İzmitli Mümtaz'la, buradan çıkarak kapının önünde Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin otomobiline atlamışlar, şoförü tehdit ederek Dolmabahçe'ye, Saraya arabayı sürdürmüşlerdi.

Bu sırada Babıâli, ordu mensupları tarafından işgal edilmiş, İttihatçıların meşhur siması Azmi Bey ve muavini Sûdi Bey, Polis Müdürlüğüne, Erkânıharp Binbaşısı Cemal (Paşa) Merkez Kumandanlığına, Kara Kemal Posta ve Telgraf Nezaretine, Talât da Dâhiliye Nezaretine vaziyet etmişti.

Saraya varan grup derhal Padişahın huzuruna çıkmışlar, Heyet-i Vükelâ'nın vatan hıyanetinden, Edirne'nin Bulgarlara terkinden, ordunun buna asla razı olmadığından bahsetmişlerdi. Sultan Reşad, gürültüden, isyandan hiç haz etmezdi.

- Peki, oğlum Enver, ne yapmamı istiyorsunuz?

- Sadarete Mahmut Şevket Paşa kulunuzu getirmek, mührü ona teslim eylemek dileğindeyiz, efendimiz!

- Peki öyle yapınız, memnun oldum. Beni bu âciz adamlardan kurtardınız. Var ol oğlum, Allah size muvaffakiyet versin. Mahzuziyet-i Şahanemi orduya iblâğ ediniz!

İşte Babıâli baskını adı ile tarihe geçen meşhur vaka bu selâm ile sona ermiş, geceleyin Üsküdar'daki evinden sadarete getirilen Mahmut Şevket Paşa, o gece Talât Bey hariç, kabinesini kurmuştu.

EDİRNE'NİN KURTARILIŞI

Balkan Harbi'nin ikinci safhası daha ziyade Bulgarlara müteveccih idi. Türklerin gayesi, şanlı ve tarihî Edirne'yi geri almaktı. Bunun için Bulgarlarla savaşmak lâzım geliyordu. Kırkkilise, Lüleburgaz meydan harplerini kaybetmiş olan Osmanlı ordularında, savaşa girmiş her zabit, zapt edilmez bir heyecan ve sevinçle mütarekeden sonra başlayan bu ikinci devrenin harekâtına iştirak için gönüllü yazılmış bulunuyordu. Nitekim ben de Bulgarlarla karşı açılan harbe dâhil olmak için yaramın kapanmasına bakmadan süvari alaylarından birine tayinimi istemiştim. Süvari şubesi, beni süvari 7'nci alayın münhal bulunan bir binbaşılığına tayin etti. Esasen bu tayin benim Kayalar harbiyle meşgul olduğum sırada yapılmıştı. Alayın karargâhı bidayette Eyüpsultan'da idi. Hareket emrini aldık. Alay Kumandanımız süvari kaymakamı Sivaslı Hakkı Bey idi. Edirne'ye kadar bütün yol güzergâhında Bulgarlarla çarpışmıştık. Nihayet Edirne'ye yaklaştık. Hurşid Paşa'nın emrindeki süvari kıtalarının Erkânıharp Reisi Erkânıharp Kaymakamı Enver Bey'le bir gece konuştum. Bana:

- Bak Hüsameddin Bey, gökyüzüne bak! dedi...

Başımı kaldırıp gökyüzüne baktığım zaman ay ile yıldız birbirine çok yakın, tıpkı Türk bayrağında olduğu gibi görünüyordu.

- Hayırdır inşallah beyim, dedim, bu bizim için hayâ dalalettir!

- Evet, ben de onu demek istiyorum, bakınız şehir cenup mahallelerinden yanıyor, topçumuz. Bulgarlara göz açtırmayacak!

Hakikaten şehrin üstünde bir kızıllık vardı, uzaktan uzağa da top sesleri işitiliyordu. Enver sözüne devamla:

- Hüsamettin, dedi, yarın sabah şafakla beraber şehre gireceğiz... Öncü birliklerin başında bulunacaksın!

- Baş üstüne Kaymakamım!

Hâlbuki Enver sabaha kadar sabredememiş, gece şehre girmişti, biz de sabaha karşı Erkânıharp Reisi'nin emrini yerine getirmiştik. Bulgarlar askerî teçhizatı Sultan Selim Camisi'ne yığmışlardı. Müslüman mahallelerini de ateşe vermişlerdi. Bizden evvel Bolayır'dan gelen süvari birlikleri şehre dâhil olmuşlar, Bulgarlardan kimi görmüşlerse kılıçlarıyla üstlerine yürümüşlerdi. Birçokları süvari beygirlerinin nalları altında ezilmişti. Ayrıca ve özellikle İstanbul'dan Kuşçubaşızade Eşref adlı meşhur İttihatçıların önde gelenlerinden bir reis, çetesiyle Edirne'ye gelmiş, o da birçok Bulgar'ı telef etmişti. Bu çete içinde Müşir Fuad Paşa'nın oğlu Reşit Bey de vardı. Reşit Bey kahramanca dövüşerek şehit olmuş, ölümü herkesin teessürünü mucip olmuştu.[20] Erkânıharp Kaymakamı Enver Bey, bana:

- Göreyim sizleri, daha ileri gidiniz, Bulgaristan'a giriniz. Her yeri dehşete veriniz, anlasınlar Türk illerine tecavüz ne demektir! diyordu.

Kumandam altındaki süvari birlikleri ile Yanbolu'ya kadar girmiştim. Bulgarlar, çok müşkül bir vaziyette idiler. Hem Sırplarla, Hem de Yunanlılarla harp ediyorlardı. Bizim müdahalemizle üçlü bir kıskaç içine düşmüşlerdi. İşte bu sırada Rus çarlığının müdahalesi vâki olmuş, iştahımız kursağımızda bırakılmıştı. İntikam hissinin Türk zabitan ve erlerini ne hale getirdiğini anlatmak kabil değildir. Bu zümrelerden hiçbiri geri çekilmek istemiyordu. Âcizlere, zavallılara, kadın ve çocuklara dokunan, onları katliam eden, zayıfı ezen Bulgar sürüleri için beynelmilel hiç bir kaideye riayet etmemek arzusu, içimizi yakıyordu. Fakat yüksek kumanda heyetimiz bu isteklere asla yer vermiyor, sadece esir alınmasını, onlara gayet iyi muamele edilmesini de emrediyordu.

20 Reşit bey'in namına bir abide dikilmiştir. (H.E.)

Balkan Harbi'nin ikinci safhası, orduyu ikiye ayıran partizanlıktan eser göstermiyordu. Her şeyi iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi eline almış, kumandanları ve zabitleri bu temayüldeki kimselerden seçmişti. Orduda yeni bir aşk, yeni bir heves hâkimdi.

Süvari birliklerinin arkasından Teşkilât-ı Mahsusa'nın çeteleri de geçmiş Garbi Trakya'yı Bulgarlardan kurtarma işine devam etmişti. Bu sırada Bulgarlar, Sırplar ve Yunanlılarla savaş halindeydiler. Güneyden ve batıdan idare ettikleri bu harplere bir de kuzeyden Romenlerin tecavüzü katılmıştı. Bulgarlar mevcutlarını bu üç cepheye hasretmişlerdi. Trakya'yı çete harpleriyle müdafaaya karar vermişlerdi. Garbi Trakya'daki faaliyette bulunan Teşkilât-ı Mahsusa çetecileri şunlardan mürekkep idi: Çerkez Ethem ve biraderleri Tevfik, Reşid Beyler, Manastırlı Hüsrev Sami, Kuşçubaşızade Eşref[21], kardeşi Hacı Sami, Sapancalı Hakkı, topçu zabiti İhsan (eski Bahriye Vekili), İskeçeli Mülâzım Arif, süvari zabiti deli İbrahim, piyade zabiti Şehreminli Çerkez Sadık, piyade Mülâzımıevveli Filibeli Halim Cavid, Kırkkiliseli Yüzbaşı Ali Rıza, Mülâzimievvel mitralyöz Lütfi, piyade Mülâzımıevveli Beykozlu Reşat, biraderleri piyade Mülâzımıevveli Hasan ve sivil Hüseyin silahçı piyade zabiti Tahsin, piyade Mülâzımıevvcli Refik, Selânikli Kuzguncuk'ta mukim Karakaş İbrahim Beyler, çetelerin başında veya içinde Bulgarlarla mücadeleye girişmişlerdi, çete harpleri daha kanlı, daha kırasıya cereyan ediyor, tarafların ölümü ile neticeleniyordu. Bulgarlar bu savaşlarda pek çok zayiat veriyordu.

İntikam arzusu, iki tarafı da korkunç bir hırs ile dövüştürüyordu. Bulgarlar, ellerine geçen çetecilerin kulak ve burunlarını kesiyor, gözlerini oyuyordu. Bizim çetelerin de mukabelesi bunlardan aşağı olmuyordu.

Yalnız Bulgar sivil halkına biz dokunmadığımız halde onlar, Türk hâmile kadınlarını süngülemek, ihtiyarlarını çocuklarının feryadı karşısında katletmek gibi canavarlıklara teşebbüs

21 Kuşçubaşı Eşref, Trakya'daki çete savaşlarına katılmış ve Bulgaristan içindeki harekatta çok başarılı olmuştur. (H.E.)

ediyor ve merhamet hissinden daima uzak yaşıyorlardı. İttihat ve Terakki, Garbî Trakya'nın Bulgarların idaresinde muhtar bir bölge kalmasını şart koşmuş ve bunların hukuklarını müdafaa etmişti. Fakat Bulgar çetecileri bu şarta bağlı kalmadılar. Garbî Trakya'yı baskınlar, çeşitli suikastlarla altüst ettiler. İşte İttihat ve Terakki'nin bu havaliye çeteciler göndermekten maksadı, bu hareketlere mâni olmaktı. Bilhassa İskeçeli Arif Bey, Batı Trakya işinin başında idi. Bu kahramanlardan bir kısmı ölmüş, bir kısmı yaralanmış ve bu hal sulhun akdine kadar devam etmişti. Trakya'da mühim faaliyetleri görülen Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Mümtaz Kolağası Süleyman Askerî Bey de bulunmuştur.

Enver Paşa'nın maksadı Makedonya ve Batı Trakya'dan tehcir edilen Türkleri, Doğu Trakya ve Anadolu'ya yerleştirmekti. Bu muhacir işleriyle İskeçeli Arif, piyade zabiti Filibeli Halim Cavid, Şehreminli Çerkez Sadık, Piyade Yüzbaşısı Kırkkiliseli Ali Rıza Beyler vazifelendirilmişti.

Bulgarlarla anlaşma imza edilince Garbî Trakya, serbest bir idareye kavuşmuş olacaktı. İskeçeli Arif orada kaldı. Diğer taraftan Makedonya'dan da Anadolu'ya göç etmek isteyenler, pek çoktu. Makedonya, Balkanların zaten her zaman en karışık yeri idi. Teşkilât-ı Mahsusa'dan buraya, İzmitli Mümtaz (Enver Paşa'nın yaveri), Topçu Yüzbaşı İhsan (Bahriye Vekili) Piyade Zabiti Sapancalı Hakkı, Süvari Binbaşısı olarak Ben, Makedonya'ya gönderildik. Arnavutluk'a da Ohrili Eyüp Sabri, Jandarma Alay Kumandanlığından emekli Hayreddin Beyler seçilmişti. Enver Paşa, Garbî Trakya, Makedonya, Arnavutluk mıntıkalarına Bulgarlarla, Yunanlılara ve Sırplara karşı çete harbi yapacak ve zahiren ticaretle meşgul, hakikatte teşkilâtta çalışacak zabitler gönderiyordu. Atıf (Atıf Kamçil), Bahaeddin Şakir, Doktor Nâzım, topçu kolağalığından müstafi Trabzonlu Rıza Beylerle İttihat ve Terakki umumî merkezinden İsmail Canpolat bu işle meşguldür. Fakat Süleyman Askerî Bey'e göre bu teşkilât daha evvel yapılmış olsaydı, Balkan harbi kaybedilmemiş olacaktı. Merkezi umumî bu hazırlanan teşkilât projesini kabul etmiş, fakat Enver Paşa projeyi tatbikte bir müddet gecikmişti. Biz Trakya ve

Makedonya dâvalarıyla meşgul olurken İşkodra'daki kolordunun Erkânıharp Reisi Rıza Paşa bir suikast ile öldürülmüştü. Balkan harbinde İşkodra havalisindeki kolorduya Esad Toptanî Paşa kumanda ediyordu. Filhakika bu harpte Türkler, Boşnaklar, Arnavutlar, Sırplarla kahramanca harp etmişlerdi. Fakat Toptanî Arnavutluk'a Kral olmak hevesine düşmüş, Sırplarla anlaşmıştı. Bu kolordunun Erkânıharp Reisi olan ve Abdülhamit'in vaktiyle Tophane Müşiri bulunan Zeki Paşa'nın damadı, Trablusgarp Valisi Haşim Paşa'nın oğlu Rıza Paşa, İşkodra'nın Karadağlılara teslimine muhalefet etmiş, burada kahramanca harp etmişti. İşte Esad Toptanî Paşa, bu tehlikeli addettiği kimseyi bir ziyafete davetle orada adamları vasıtasıyla bastırıp onu şehit ettirmişti. Kolordu karargâhındaki zabitan ve efrat bilâhare Enver Paşa'nın maiyetinde Balkan Harbi'nin son savaşlarına dâhil olarak yeni yararlıklar ve başarılar göstermişlerdir. Nihayet Bulgarlar, bu 4 cepheli harpten yıpranıp usanarak barışa talip olmuşlar ve ilk önce Türklerle anlaşmışlardı. Bulgarlarla yapılan sulh ile Balkan Harbi'nin ikinci safhası da kapanıyordu. Enver ve arkadaşları Babıâli baskınıyla yaptıkları teşebbüs sayesinde kötü bir muahedeyi parçalamışlar, Edirne'yi kurtarmışlar, Bulgarlardan intikam alarak, hiç olmazsa Birinci Balkan Harbi devrinin yüz karasını, iki meydan harbinin lekesini temizlemişlerdi. Fakat tam alınlarının terini sildikleri zaman, ufukta "Cihan Harbi" tehlikesi kendini göstermişti.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA'YA YAPILAN SUİKASTİN İÇYÜZÜ

Babıâli baskını ile iş başına gelen Mahmut Şevket Paşa, Hürriyet kahramanlığı ve Hareket Ordusu Kumandanlığı vasıflarına, evvelce Harbiye Nazırlığı, daha sonra da Sadrazamlık pâyesini katmış bulunuyordu. Bağdatlı idi ve namuslu bir asker olarak tanınıyordu. Memlekete bağlı ve imparatorluğun kötü kaderini değiştirmek azminde idi. Muhaliflerinin nazarında en büyük kusuru, kuvvetli bir İttihatçı olması, hürriyete âşık, zabitana fazla yüz vermesi idi. Yoksa, geceli gündüzlü çalışıyordu. Hem Sadaret ve hem Harbiye Nazırlığı vazifelerini uhdesinde toplamış olan Mahmut Şevket Paşa, şüphe yok ki çok yoruluyordu. Bu sırada Balkan Harbi'nin ikinci devresi başlamıştı.

Balkan Harbi'nin bu ikinci safhasında Bulgarların vaziyeti son derece müşkülleşmişti. 4 cepheli harp yapmak sırası komşumuz Bulgaristan'a gelmişti. Sırbistan ile Yunanistan esasen müttefiktiler. Bunlar Manastır önünde Bulgarlarla kanlı bir savaşa tutuşmuşlardı. Müttefikleri Romanya'da Bulgaristan'dan Dobruca'yı kurtarmak ve kendisine katmak ümidiyle harbe dâhil olmuştu. Bulgarlar bu suretle birdenbire üç devletle savaşa tutuşmuşlardı.

Diğer taraftan kahramanca müdafaa yapmış, son erine ve son kurşununa kadar dövüştükten sonra, Bulgarların eline geçmiş ve halkının mühim bir kısmı kılıçtan geçirilmiş, camilere doldurularak diri diri yakılmış olan güzel ve kahraman Edirne'de Türk askerini bekliyordu. Kaybedilmiş bir şehri almanın zevkini, ancak bu savaşa girenler bilir. Hele benim gibi bir de kızını bu uğurda kaybetmiş bir baba için, bu harp, bir intikam savaşından başka bir şey olamazdı. Ben de arkadaşlarım gibi 7'nci süvari alayının birlikleri başında binbaşı rütbesiyle Edirne üzerine yürümüştüm. Cephelerden gelen muvaffakiyet haberleri

Mahmut Şevket Paşa'yı çocuk gibi sevindiriyordu. Bulgarlar, mühim kuvvetlerini bizim karşımızdan çekmişlerdi. Edirne'de bıraktıkları zayıf kuvvetler, içlerinde çılgın bir intikam arzusu uyanan, Türk ordusunun karşısında duramazdı. Nitekim Edirne düşmandan kurtarılmış, mukavemet eden Bulgarlar süngülenmişti. Bunlara asil bir muharipten ziyade, ırza, namusa tecavüz etmiş, masum kadın ve çocukları, yerlerinden kalkamayan ihtiyarları katletmiş katiller, haydutlar nazariyle bakıyor ve cezalarını bu ölçüler içinde veriyorduk. Edirne'nin zaptı ile değişen vaziyet karşısında ve İkinci Balkan; Harbinin bilhassa Bulgarlarla, Sırpları alâkadar eden kanlı meydan savaşları, büyük devletleri son derece heyecanlandırmıştı. Bu ihtilâfın küçüklerin hâmileri arasına da nüfuz edeceği ve Sırbistan'ı himaye eden Rus Çarlığı ile Bulgaristan'ı destekleyen Alman İmparatorluğu ile Avusturya - Macaristan arasında, muhakkak bir harbi intaç edeceği söyleniyordu. İngiltere, Fransa henüz bir Cihan Harbi'ne hazır değildiler. Araya girerek bu üzücü vaziyeti düzeltmek niyetinde idiler. Bulgarlar, bizim taraftaki emrivaki kabul etmiş, bizimle bir an evvel anlaşmak yoluna girmişlerdi. Edirne'yi terk ediyor, fakat Karaağacı muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Yunanlılara gelince, garbî Trakya'dan çıkmak fikrinde değildiler. Sırbistan, Selânik üzerinde bazı iddialar talep ediyordu, Karadağ'da çok geniş hayaller peşinde idi. Yunanlılar da parlak bir müdafaadan sonra Yanya'yı almışlardı. İşte bu karışık ve dağdağalı bir zamanda, hemen her gün öğleye kadar çalıştığı Harbiye Nezaretinden öğleye doğru Babıâli'ye otomobille giden ve günün yarısını da Sadarette geçiren ve geç vakitlere kadar uğraştıktan sonra evine dönen Mahmut Şevket Paşa'nın bu muntazam ve yorucu hayatı, düşmanlarının kendisi için tertip ettikleri bir suikasta mükemmelen yer vermişti. Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Babıâli baskınının intikamını almaya ve iktidardaki partinin bu çalışkan Sadrazamını ortadan kaldırmaya karar vermişti.

Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretinden çıktığı zaman ki, bu her zaman belirli saatte vâki oluyordu. Şimdiki Bayezid meydanını dönmeden evvel, Leblebiciler sokağından bir cenaze

alayı ortaya çıkmıştı, bu suretle Sadrazamın otomobili, ölüye hürmet zorunda kalarak durmuştu. İşte ne olduysa bu sırada olmuştu. Sağda, solda sanki hiçbir işle alâkası yokmuş gibi görünen, suikastçılar, tabancalarıyla her istikametten ateş etmişler, bir kısmı da yolda duran bir otomobilden kurşun atmıştı. Paşayı ve yaverlerini otomobilin içine yıkmışlardı.

Sağda bir yıkık duvarın üstünden Topal Tevfik adında biri, sol taraftan da daha çocukluğunda bir mahkeme huzurunda ağabeyinin katili Arnavut Mustafa'yı tabanca ile öldüren Çerkez Ziya isminde diğeri, otomobile ateş etmekte idiler. Bu çaprazlama ateş sonunda, Sadrazam ve Harbiye Nazırı, Hareket ordusunun meşhur Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, vurulup arabanın içine yığılmış, seryaver süvari binbaşısı Eşref Bey, otomobilin kapısını açıp atlayarak canını kurtarmış, fakat bahriye subayı olan genç İbrahim Bey de şehit düşmüştü. Şoförün yanında Paşanın sadık ağası da katillere silâh kullandığı için vurulup orada şehit olmuştu.

Bu hâdisede, şoför soğukkanlılığını muhafaza ederek arabayı süratle çevirip Harbiye Nezareti'ne dönmüştü. Fakat Mahmut Şevket Paşa, orada kan kusarak hayata gözlerini kapamıştı. Benzincinin önünde duran bir otomobile katiller alelacele binerek olay yerinden uzaklaşmışlar, Topak Tevfik, sakatlığı dolayısıyla, bu otomobile yetişememiş, girdiği hanlardan birinin helâsından çıkarken, onu görmüş olan bir kadının ihbarı üzerine sivil polislerce yakalanmış, helâya attığı tabanca da bulunmuştu. Birkaç gün sonra katillerden yüzbaşılıktan uzaklaştırılma Çerkez Kâzım'la, Ziya ve bir iki arkadaşı, Beyoğlu'nda Ağacamisi'nin arkasında, Pire Mehmet sokağında sığındıkları evde zabıtaya, akşama kadar mukavemet etmişlerdi. Bütün Beyoğlu'nu ayağa kaldıran bu müsademede merkez memuru Samuel Efendi yaralanmış, bir polis de şehit olmuştu. Nihayet Babıâli baskını kahramanlarından süvari yüzbaşısı İzmitli Müm-

taz (Enver Paşa'nın yaveri) katilleri teslim almış ve Merkez Kumandanlığı'na getirmişti.

İttihatçıların meşhur Polis Müdürü Azmi Bey ve İstanbul Merkez Kumandanı Kaymakam Cemal Bey (Bahriye Nazırı) bütün tedbirleri alarak, suikastçıları her tarafta tevkif ettirmişlerdi. Yakalananlar 12 kişi idi. 12 kişi de firarî vardı. Kaçanların başında Prens Sabahaddin'in bulunulduğu iddia ediliyordu. Tutulanların içinde en mühim şahsiyet, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu damad-ı şehriyarî Salih Paşa idi. Karısı Sultan'ın, amcası Sultan Reşat nezdindeki bütün yalvarmaları hiç bir tesir icra etmemişti. İstanbul Divanıharp Reisi Remzi Bey'in ve Müddeiumumîsi Bedri Beylerin huzuruna çıkanlar, Salih Paşa'dan başka, erkânıharp miralayı Çerkez Fuad, Yüzbaşı Tevfik, yüzbaşılıktan uzaklaştırılma Çerkez Kâzım, Polis Müdüriyet-i Umumiye'si 1. Şube Müdürü Muhib, Topal Tevfik, Çerkez Ziya, bahriye mütekaidi Miralay Ali Kâmil Bey'in oğlu Nazmi, tütün kaçakçısı Kavaklı Mustafa, Darüşşafaka mezunu Gelenbevide mubassır Abdullah Safa idi. Bunların hepsi vicahen, yakalanmayan diğer 12'si de gıyaben idama mahkûm edilmişlerdi. Suikast 29 Mayıs perşembe günü öğle vakti cereyan etmiş, idam hükmü ise 13 Haziran 1913 cuma sabahı güneş doğmadan evvel Bayezid meydanında infaz edilmişti. İzinli olarak bulunduğum aya tesadüf eden bu vakada bütün zabitanın askerlik dairelerine müracaatları ilân edilmiş ve bana şubece Bekirağa bölüğündeki mevkuflara nezaret emri verilmişti.

Ortalığın henüz aydınlanmadığı o sabahın erken saatlerinde, Beyazıt semti derin bir sessizlik içinde idi. Minarelerden sabah ezanı okunurken, jandarma ve polisin kordonu altındaki kafile, elleri arkalarına bağlı ve gömlekleri giydirilmiş olarak darağaçlarına doğru yürümüşlerdi. Cellâdın yağlı ipleri, boyunlarına geçerken hepsi, sonbahar fırtınasına tutulmuş, benizleri solmuş, yapraklar gibi titriyorlardı. Siyasetin bu korkunç cilvelerini, genç nesillerin daima göz önünde tutmasını tavsiye ederim. Hiç kimse,

şehrin bu semtinde cereyan eden faciayı bilmiyordu. Ancak güneş doğduktan sonra öğreneceklerdi. İşin garibi, Fransız sefaretinden birkaç tercüman gelmişti. Tercüman, cellâtlardan birine idamdan sonra Salih Paşa'nın yağlı ipini rica ediyordu. Dayanamadım. Ermeni tercümana sordum:

- Bu neye yarayacak tercüman efendi?

- Efendim, paşanın babası Tunusludur. Fransızlar bu ipi İnkılâp Müzesi'ne koyacaklar!

- İyi amma, bu ihtilâl bize ait, onlara ne oluyor!

- Onlar, her şeyle alâkadardırlar!

Kendi kendime düşündüm. Öyle ya, ihtilâllerin en büyüğünü onlar yapmışlardı. Kuleli Askerî Lisesi'nde tarih hocamız, merhum miralay Cin Ali Bey, Fransız ihtilâlini ballandıra, ballandıra bize anlatırdı. Kendisi hürriyete taraftardı. O zaman biz de Fransızlara hayran kalır, gözümüzün önünden kahraman bir milleti geçirirdik. Bir de Mütareke yılları olup da, onların Türk erlerine ellerindeki kırbaçla vurduklarını, kadınlara saldırdıklarını, hele Maraş ve Urfa'da babalarına, ağabeylerine cephane yetiştiren, küçük çocukları kurşuna dizdirdiklerini duyunca, ben de Darülfünunun konferans salonundan haykıran merhum Süleyman Nazif gibi:

- Büyük ihtilâli yapan, beşer hukuku beyannamesini dünyamıza hediye eden millet bu mu? diye bağırmaktan kendime alamamıştım.

Kaçanlardan biri, Ali Kâmil Bey oğlu Nazmi, bidayette Romanya'ya kaçmış, fakat sonra gizlice İstanbul'a geldiği, Cibali'deki hanesinde saklandığı haber alınınca, bizzat Polis Müdür-ü Umumîsi Azmi Bey tarafından evi sarılarak, teslim olması talep edilmişti. Onun pencereyi açıp polise verdiği cevap şu olmuştu:

- Sizin gibilere teslim olmaktansa, intihar etmek daha iyidir!

Ve biraz sonra patlayan bir tabanca, Nazmi'yi kanlar içinde yere düşürmüştü.

Firarilerden bir diğeri Kavaklı Mustafa idi. Yunanistan'a kaçmıştı. Fakat Rus bandıralı bir vapurla İstanbul'dan Karadeniz'e transit geçeceği haber alınınca, rıhtıma yanaşmış olan vapurdan onu zorla girip alan da gene Azmi Bey olmuştu. O gece idam hükmü yerine getirilmiş ve buna son derece hiddetlenen Çarlık Rusya elçisinin ültimatomu üzerine, İttihat ve Terakki Umumî Merkezi, bu gayretli Polis Müdürünü ister istemez Beyrut Valiliği'ne tayin etmişti. Mesele de bu suretle kapanmış oluyordu.

TEŞKİLÂT-I MAHSUSA

Teşkilât-ı Mahsusa'yı Birinci Cihan Harbi'nden biraz evvel, hürriyet kahramanı, Harbiye Nazırı, daha sonra Başkumandan vekili olan Enver Paşa kurmuştur. Bu teşkilâtın gayesi, bir taraftan bütün İslâmları bir bayrak altında toplamak, bu suretle Panislâmizm vasıl olmaktır. Diğer taraftan da Türk ırkını siyasî bir birlik içinde bulundurmak, bu bakımdan da Pantürkizm'i hakikat sahasına sokmaktır. Enver Paşa'nın bir yandan Emirî Efendi'nin İttihat ve Terakki programındaki Panislamizm'inden, diğer taraftan da Ziya Gökalp'ın Pantürkizm'inden ilham aldığı muhakkaktır. Bu teşkilâta büyük ümitler bağlamış olan İttihat ve Terakki, seçtiği fedakâr zabitan sayesinde Birinci Cihan Harbi başlarken ve bütün harp devamınca İslâm memleketlerinde olsun, diğer Türk diyarlarında olsun oralarda çeşitli hareketler ihdasına, isyanlar tevlidine muvaffak olmuştur. Bilhassa harp esnasında, bir memleketin maddî ve manevî cephelerini sarsmak, onu içinden çökertmek için böyle fedaî bir teşkilâta ihtiyaç vardır. Nitekim İspanya dâhilî harbindeki meşhur 5'inci kolun gayesi, İkinci Cihan Harbi'nde Gerilla adiyle isimlendirilen çetelerin vazifesi, bundan başka bir şey olmamıştır. Birinci Cihan Harbi'nde Enver Paşa'nın bu metodu, belki de ondan sonra birçok milletlerin dikkatini çeken ve üzerinde ehemmiyetle durdukları bir teşkilât olarak tarihe mal edilmiştir.

Enver Paşa, bu teşkilâtın başına ilk önce mümtaz kolağası Süleyman Askerî Bey'i getirmişti. Mektebi Harbiye'den erkânıharp yüzbaşılığı ile çıkmış olan ve Birinci Harbi'nden evvel Bağdat'ta, Bingazi'de muvaffakiyetli hizmetler ifa eylemiş, Balkan Harbi'nde Garbî Trakya'da çalışmış bulunan Süleyman Askerî Bey, teşkil edilen Osmancık gönüllü alayı kumandanlığına getirilmişti. Rütbesi erkânıharp binbaşısı olan Süleyman Askerî Bey, biraz sonra harp kıdem zamları alarak kaymakamlığa yükselmiş ve alayına Teşkilât-ı Mahsusa'nın güzide zabitanı olan piyade yüz-

başısı Beylerbeyli Hayri, Filibeli Halim Cavid, mitralyöz bölüğü yüzbaşısı Lûtfi, piyade Mülâzımıevveli Şehreminli Sadık, süvari yüzbaşısı Harputlu Avni, Doktor Eğinli Hasan Rıza, gene doktor topçu mirlivası Sezai Paşazade Nihad Sezai, sıhhiye memuru küçük Arslan Beylerle, Adapazarı, Kandıra, Gönen havalisinin Çerkez efrat ve zabitanından mürekkep bir kadro ve Rumeli'den seçilmiş erlerden mürekkep bir kuvvetle Irak'a hareket etmişti. Bu alaya çetelerin başında bulunan bir takım kaptanlar da ithal edilmişti. Hatta alayın Irak'a vusulünden evvel Bağdat'a, istihkâm yüzbaşısı Bağdatlı Kasım, Süleyman Askeri'nin eniştesi jandarma yüzbaşısı son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı azasından Nuri Beyler gönderilmiş, bunlar da kabile reisleriyle İngilizlere karşı yapılacak harekât üzerinde mutabık kalmışlardı. Hakikaten ilk günlerde bu kabileler, Osmanlı alayına yardım etmişlerdi. Fakat İngilizler, miralay Lavrens'i göndermişler, o da kabile reisleri arasına girerek ve onlar sandıklarla altın dağıtarak, ihanetlerini temine muvaffak olmuştu. İşte bu savaşlarda yaralanmış olan erkânıharp Kaymakamı Süleyman Askerî Bey, yaralı olmasına bakmadan, sedye içinde savaşlara iştirak etmiş, nihayet muvaffakiyetsizlikler karşısında fena halde sinirlenerek kendi tabancası ile intihar eylemişti. Teşkilât-ı Mahsusa'cılar, bu fevkalâde ve kahraman Osmanlı zabitinin hizmetlerini ve ilk reisliği zamanındaki faaliyetlerini asla unutmayacaklardır.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın ilk kurulduğu günlerde en mühim simaları ve faal azaları şunlardan mürekkepti: Üsküdarlı Yüzbaşı Muhtar Bey, piyade zabiti Rüsuhi (Atatürk'ün yaveri), Hasekitarlalı Fuad, piyade zabiti Şevket, mümtaz kolağası Trabzonlu Rıza, piyade zabiti Dağıstanlı Nuri (Millî Mücadele'de general oldu), erkânıharp yüzbaşısı Şerif ve âcizleri o tarihte süvari binbaşısı Eyüplü Hüsamettin.

Bir müddet sonra bu arkadaşların bir kısmı Teşkilât-ı Mahsusa'dan ayrılmış, sonuna kadar kalanlar içinde Üsküdarlı Yüzbaşı Muhtarı, Kırkkiliseli piyade yüzbaşısı Ali Rıza'yı ve süvari kaymakamı beni sayabilirsiniz.

Teşkilât-ı Mahsusa, muhtelif mıntıkalarda faaliyete geçmişti. Doğu Anadolu'ya gönderilenlerin başında Küçük Efendi lâkabıyla maruf, meşhur Kara Kemal, Yenibahçeli Nail Beylerle topçu binbaşısı Trabzonlu Rıza Bey vardı. Ayrıca Trabzon Valisi Cemal, Erzurum Valisi Tahsin ve İttihat ve Terakki Merkezi Umumîsi azasından Doktor Bahaeddin Şakir, Doktor Fuad Sâbit Beyler de vazifelendirilmişti.

İttihat ve Terakki'nin konferansçısı Ömer Naci Bey, Çerkez Ethem'in büyük kardeşi Yüzbaşı Reşid Bey, Van jandarma kumandanı Binbaşı Köprülü Kâzım Beyler, Teşkilât-ı Mahsusa'ya dâhildiler. Harp başladığı ve Osmanlı İmparatorluğu da savaşa katıldığı zaman Almanların doğu cephesindeki yükünü azaltmamız için Alman Erkânıharbiyesi'nin talebi ile bizim Kafkasya üzerinden harekete geçmemiz istenmişti. Enver Paşa ilk zamanlarda tereddüt etmiş, bir türlü karara varamamıştı. Fakat Rusların şayet İstanbul üzerinde bir anlaşmaya varılırsa Almanlarla harbi durduracaklarına dair istihbaratımız üzerine Enver Paşa, derhal harekete geçmeyi lüzumlu görmüş, erkânıharbiyesiyle beraber İstanbul'dan Erzurum'a gelmişti. Başkumandan vekili ve Şark cephesi kumandanı sıfatıyla Enver Paşa'nın Sarıkamış etrafında cereyan eden harbi, bizzat idare etmesi bundan doğmuştu. Kış, son derece şiddetli idi. Askerin mühim bir kısmının harekât sırasında Allahüekber dağı ormanlarında, kar tipisi yüzünden yollarını kaybettikleri, kötü teçhizat ve elbise noksanından dondukları, aç kaldıkları muhakkaktı. 90 bin kişilik bir kolordunun harpten ziyade soğuktan, hastalıktan ve açlıktan kırılması hakikaten feci idi. Birlikler arasında irtibat kaybolmuş, velhâsıl, Sarıkamış hezimeti, harpten ziyade, tabiatın bir azizliği olarak vuku bulmuştu. Bunlar olmasaydı, Kafkasya'yı fethetmek Enver Paşa'ya nasip olacaktı. İşin ehemmiyetini göz önünde tutan Yüksek Rus erkânıharbiyesi, başta Çar İkinci Nikola olmak üzere, bizzat Kafkasya'ya gelmişlerdi.

Birinci Cihan Harbi başlamadan biraz evvel Afrika'da, Bingazi, Trablusgarp'ta hâlâ mukavemet eden grupların başında Teşkilât-ı Mahsusa'dan Enver Paşa'nın biraderi o tarihte Binbaşı olan Nuri Bey vardı. Nuri Bey sonra uhdesine fahrî paşalık tevcih edilerek Nuri Paşa olmuştu. Onun emri altındaki zabitan, Mısır, Habeşistan ve Sudan'a gönderilmiş Cihadı Mukaddes başlarken ora Müslümanlarının iştiraklerini temine çalışmaları da kendilerine bildirilmişti. Bu zabitlerin başka gizli vazifeleri de olacaktı. Mısır'da Nil üzerindeki su depoları, baraj ve mahzenleri havaya uçuracak, Nil'in Habeşistan ve Sûdan içindeki mecralarını değiştirmeye çalışacaktı. Fakat İngiliz İstihbarat Servisi bu mahrem emirleri ele geçirerek mukabil teşkilâtla bu fedailerin bir kısmını yakalamıştı. Afrika grubu kumandanlığının sahasına, Fransız müstemlekeleri olan Tunus, Cezayir, Fas dâhilindeki Müslümanlarla meşgul olmak da giriyordu. Fransız ve İngilizler ise buna mukabil şöyle bir propaganda tutturmuşlardı:

- Halife ordularındaki askerlerin başlarında fes vardır. Şayet kalabak[22] veya önü siperli serpuşlar görürseniz bunlar Müslüman askerleri değildir. Bunlar Enver'in Almanlarla birleştirdiği ve Müslümanlığını kaybetmiş askerlerdir. Bunlara karşı savaşınız.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Suriye'deki faaliyetlerine gelince, burada Süvari Binbaşısı İzmitli Mümtaz, Suriye'deki Arap kabileleri arasında mükemmel bir teşkilât kurmuştu. Bunlar Kanal harekâtını idare etmişler, Mısır'a baskın vermeye çalışmışlardı. Şayet Şerif Hüseyin Osmanlı İmparatorluğu'na ihanet etmeseydi, bu teşebbüsle mühim neticeler elde edilecekti. Bilâhare İzmitli Mümtaz Bey Kaymakamlığa terfi etmiş ve Enver Paşa'nın Yaveri olmuştur. İdealist bir zabitti. Aslen zabit olup bilâhare sivil olunca İttihat ve Terakki'nin Müfettişi seçilen Sapancalı Hakkı, Kuşçubaşızade Eşref, Süvari Kaymakamı Çorumlu Aziz, piyade

22 Güneş siperlikli bir başlık türü. Askere Enver Paşa tarafından giydirildiği için "Enveriye" de denilir. (İ.Y.)

zabiti Çerkez Ziya Beyler de Teşkilât-ı Mahsusa'da mühim vazifeler deruhte etmişlerdir. Bilhassa Kuşçubaşızade Eşref, Hicaz Araplarından muazzam teşkilât kurarak Kanal harekâtına iştirak etmiş, fakat Süveyş kanalındaki İngiliz garnizonlarının pususuna düşerek kıtalarıyla beraber esir olmuştur.

Peygamber sülâlesinden gelen ve Mekke Emiri bulunan Şerif Hüseyin, Hicaz, Suriye, Irak'ı kendi riyasetinde birleştirerek müstakil bir Arabistan Krallığı kurmak istemiş ve İngilizlere dayanmıştı. İstihbarat Servisin şefi ve güzel Arapça konuşan İngiliz Miralayı Lavrens, altınlar saçarak ve Müslüman görünerek pek çok kimseleri İmparatorlu aleyhine kıyam ettirmişti. Buna mukabil bir hareket bir propaganda olmak üzere harbin son senesi Enver Paşa'nın emriyle memuren gönderdiğimiz Yusuf Şetvan Bey, Bingazi'den Şeyh Esseyid Şerif Ahmet Es-Sünusi hazretlerini İstanbul'a bir Alman denizaltısı ile getirmiştir. Fakat tam Suriye'ye giderek Arapları, Halife lehine İngilizlerin cephesinden ayıracağı tahmin edilen Şeyh Şerif Sünusi'nin Padişah Sultan Reşad'ın vefatı ve harbin birdenbire bitmesi üzerine yurdumuzda kaldığı ve Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğü, bütün âlemi İslâm'ın Millî Mücadele'ye müzaheret etmesine çalıştığı görülmüştü. Fikrimce bu talihsizlik olmasaydı, Suriye cephesindeki çöküntü bu kadar seri olmayacak ve İngilizler bu kadar süratle Halep önlerine gelmeyecekti. Birinci Cihan Harbi sırasında Vahhabiler arasına gönderilen Teşkilât-ı Mahsusa'cı süvari Kaymakamı Çorumlu Aziz Bey, şeyhlerden sadakat yemini almış ve bazı reislerle İstanbul'a avdet etmişti. Bu şeyhler Teşkilât-ı Mahsusa tarafından izaz ve ikram edilerek İstanbul'da misafir edilmişlerdi. Fakat Suriye Hezimeti her şeyi altüst etmişti. Gene Enver Paşa'nın emriyle İstanbul'daki leyli sultanilerde okutulmak bahanesiyle Suriye'deki kabile reislerinin evlatları da rehine olarak İstanbul'a getirilmişti. Teşkilât-ı Mahsusa'nın bazı zabitleri İran, Turan, Afganistan ve Hindistan'a gönderilmişti. Bunların hepsi bütün Cihan Harbin devamınca gizli olarak bulundukları yerlerde çalışmışlardı. Mütareke olunca

İstanbul'dan kaçan ve Odesa yolu ile Moskova'ya giderek Bolşevik liderlerle, bilhassa Lenin ile konuşarak anlaşan Enver Paşa, İngiliz İmparatorluğu'na karşı bu ajanların çalışmasına lüzumlu parayı da onlardan temin etmişti.

Gene Birinci Cihan Harbi sırasında, Müslüman Boşnak ve Arnavutlar arasında teşkilât yapan İttihat ve Terakki'nin bir numaralı kurucusu Ohrili Eyüp Sabri Bey, Saraybosna Müftüsü Cemaleddin, Debreli Zinnun, Jandarma Kumandanı Arnavut Hayreddin, İzonzo cephesinde İtalyanlara karşı harbeden bu Bosnalı ve Arnavutları gayrete getirmişlerse de Arnavutluk hükümetinin ihaneti ile onlar, İtilâf Devletlerinin eline düşerek Malta'yı boylamışlardı.

TRAKYA DÂVASI TRAKYA PAŞELİ CEMİYETİ

Trakya davası, Balkan Harbi'nden sonra baş göstermiş ehemmiyetli meselelerden biridir. Bu harpteki feci mağlûbiyetimiz üzerine Trakya ikiye ayrılmış, Batı ve Doğu olarak Meriç nehri, bu iki parçayı ortasından bölmüştür. Vakıa tabii mıntıka olarak da Trakya her zaman iki kısımda mütalaa edilecek bir bölgedir. İstanbul hudutlarından Meriç'e kadar uzanan ağaçsız düzlükleri Doğu Trakya ve Meriç'ten, Mesta - Karasuya kadar nehirler, hiçbir zaman bu toprağın hakikî hüviyetini ikiye ayıramamıştır.

Trakya bir bütündür. Halkı ile, dili ile, dini ile ve folkloru ile Trakya bir küldür. Bugün maalesef iki ayrı devletin idaresinde bulunan bu iki kısmın coğrafya ve tarih bakımlarından birbirinden ayrılmaz bir parça, bir bütün olduğunu itilaf etmeliyiz. Meriç'in ötesinde kalan ve öz Türk olduklarına asla şüphe etmediğimiz bu ırk ve din kardeşlerimiz için, Cenabı Haktan bir gün ana vatan sınırları içine katılmalarını temenni edelim.

Balkan Harbi'nin ikinci devresinde Bulgar orduları, Türk birliklerinin tazyiki karşısında Çatalca'ya kadar geldikleri zaman Doğu Trakya'yı ordularımıza terk etmiş ve Batı Trakya'yı ellerinde bulundurmuşlardı. Bulgarlarla aramızda takarrür eden barış gereğince de bu, böyle olmuş, yalnız Garbî Trakya'nın muhtar bir idareye kavuşacağı ayrıca tasrih olunmuştu. Bu sebepledir ki Birinci Cihan Harbi'ne girildiği sene de Sobranya Meclisinde, Batı Trakya mebusu Nevrekoplu Celâl Bey ile, Abdülhamit devrinin meşhur şeref kurbanlarından ve Trablusgarp'a sürgün gidenlerden, Jöntürkler Cemiyetine dâhil Küçük Ethem denilmekle meşhur: Karagümrüklü Ethem Ruhi Bey (Balkan gazetesi sahibi) de onunla beraber, Bulgar Meclisinde, bu bölge Türklerini temsil etmekte idi. Bunlardan başka iki Türk mebusu daha vardı. Bunlardan biri Bulgaristan'ın Aydos kasabasında

doğmuş, Harbi Umumî senelerinde Sobranya'da milletvekilliği yapmış ve Mütareke yıllarında da kısa bir zaman için Adapazarı'nda Belediye Reisi bulunmuş, fakat maalesef şimdi ismini bilmediğim bir zat ile, tütün işleriyle meşgul muteber tüccarlardan Kırcaalili Salim Ağa da, Cihan Harbi senelerinde Sobranya'da bulunmuşlardı. Bulgaristan hâkimiyetinde Batı Trakya, muhtar bir idareye malikti. Fakat Birinci Cihan Harbi sona erip de Almanya ve müttefikleri, bu meyanda Bulgaristan'da mağlûp olarak savaştan çıkınca, Selânik'te çıkardığı ihtilâlle harp senelerinde bitaraf kalmış Yunanistan'ı, ikiye bölen ve Makedonya ile Tesalya'yı elinde tutan, muvakkat bir hükümetin başında bulunan Giritli Avukat Venizelos, bu limanı, İtilaf ordularına teslim etmesinin karşılığı olarak, Batı Trakya'yı müttefiklerden talep etmişti. Garbî Trakya'nın, bu hizmetlerine mukabil Yunanistan'a terkedileceği, İngiliz ve Fransızlar tarafından San Remo konferansında karara alınmıştı. Hâlbuki Cihan Harbi'nin son günlerinde 29 Eylül 1918'de, Bulgaristan'ın ansızın teslimi ile biten Mütarekenin imzalanmasını müteakip, Fransız Generali Franchet d'Esperet kumandasındaki ordular, Selânik'ten İstanbul üzerine yürümüş, bu suretle her iki Trakya'yı idaresi altına almıştı. Fakat Garbî Trakyalılar, Fransız mandası altında muhtar bir idareyi, nefret duydukları Yunan hâkimiyetine tercih edeceklerini, galip devletlere duyurmuşlardı. Fransızların Rumeli'deki başkumandanları da, Trakya Umumî Valiliği'ne bir Fransız generali olan Şarpi'yi tayin etmişti. General Şarpi, Trakya'daki Müslümanların, kanun ve nizamlara riayet hususunda gösterdikleri intizam ve inzibatı öven beyannamesiyle işe başlamış ve şayet halkın Fransız idaresine karşı bu hürmet hissi devam ederse, ileride Trakya'nın mukadderatı tayin edilirken, onun Fransa himayesinde müstakil bir cumhuriyet olacağını da müjdelemişti. Esasen Wilson prensipleri de Trakyalılara bu hakkı tanıyordu. Çünkü Trakya'daki Türkler, bir azınlık değil, bir ekseriyetti. Wilson prensiplerine göre her memlekette ekseriyetin hâkim olması ve her milletin kendi mukadderatını kendisinin tayin eylemesi lâzımdı. O halde Trakya'da ekseriyet Türk idi.

Türk halkının dilediği olacaktı. Amerika'nın iyi niyetle ve büyük bir diğerkâmlıkla ortaya attığı bu esasları, Avrupa'nın iki Makyavelist diplomatı olan ve karanlık işlerden ve gizli tertiplerden hoşlanan iki büyüğü, Türk düşmanı Liyod Georg ile Fransız menfaatlerinden başka bir şey gözetmeyen, ihtiyar kaplanı Klemanso, değiştirerek San Remo'da Yunan Başvekili Venizelos'a, Trakya'yı vaat etmişler, fakat bunun tedricî bir intikal ile gerçekleşeceğini de söylemişlerdi. İşte o zaman vaziyetten hakikî bir endişe duyan Nevrekoplu Celâl Bey, İstanbul'a gizlice gelmiş ve Teşkilât-ı Mahsusa'mıza müracaat ederek bu dâvaya yardımımızı talep etmişti. O zaman gizli ajanlarımızı Rami kışlasındaki Müslüman Fransız askerlerinin içine göndermiştik. Tunuslu, Cezayirli, Senegalli Müslüman müstemleke askerleri, bir gün silâh çatarak yemeğe girmemişler, kumandanlarına bir heyet göndererek Müslüman Trakya'nın Yunanlılara devredilmesine aleyhtar olduklarını bildirmişlerdi. Bu hareketi, isyan mahiyetinde telâkki eden İstanbul'daki Fransız Kumandanlığı, Rami'deki bu Müslüman askerlerini hemen değiştirmişti. Fakat Millî Teşkilâtımız, Trakya dâvasını hiçbir zaman ihmâl etmemiş, İstiklâl Mücadelesi senelerinde daima uyanık bulunmuştu. İşte Trakya - Paşaeli Cemiyeti'nin kurulmasındaki gaye bu idi. Hiç olmazsa Doğu Trakya, Yunanlılara kaptırılmayacak, şayet Osmanlı İmparatorluğu parçalanacaksa, orası müstakil bir cumhuriyet olacak, eğer bu da mümkün görülmezse, Fransa hükümetinin himayesi altında bir manda idaresine kavuşturulacaktı. Diğer taraftan kardeş Garbî Trakya'da çırpınıyor ve bir cumhuriyet kurmak peşinde koşuyordu. Hatta bir aralık Fransızlar bunu tasvip etmişler. Tevfik Bey isminde Garbî Trakyalı bir zatın Cumhur Reisi seçilmesine göz yummuşlardı. Mülkî ve idarî teşkilâtın derhal harekete geldiğini gören İngilizler ise, Yunanlıları teşvik ederek Garbî Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından resmen işgalini ilân etmişlerdi. Bu tehlikeyi anlayan Fransızlar, o zaman İngilizlere açıkça cephe almamakla beraber, Doğu Trakya'nın, Türklerin idaresinde, fakat bir Fransız mandası ola-

rak kalmasını teminen, gizlice oradaki kolordumuzun silâh ve cephane noksanlarının hemen ikmalini vaat etmişlerdi. Mütareke yıllarında Doğu ve Batı Trakya'nın idaresi dâvası, İngiltere ile Fransa'nın zıt siyasetlerinin çarpıştığı bir bölge olarak telâkki ediliyordu. Fransızlar bu görüşlerini gizlice İstanbul hükümetine bildirmişler, İstanbul hükümetinin Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi, Cakacı lâkabı ile şöhret almış olan Hamdi Paşa, erkânıharp binbaşısı Sadi Bey'i bana göndererek silahlı millî kuvvetlerin de bu hususa yardım etmesini, gizli sevkiyatın yapılmasını teklif etmişti. Adamlarımız, Bakırköy'deki Fransızların askerî ambarlarından alacakları cephane ve silâhları, Edirne'deki kolorduya ve onun komutanı erkânıharp Miralayı Cafer Tayyar Bey'e ve ondan sonra bu kolorduya kumandan olan Erkânıharp Miralayı Muhiddin Bey'e ulaştıracaklardı.

Bir müddet sonra Cafer Tayyar Paşa, Trakya'daki Müdafaa-i Hukuk şubelerine umumî reis olunca, bu gizli nakliyatın takalarla Çekmece sahillerine yapılması ve oradan kendi teşkilâtına mensup kimseler ve vasıtalarla dahile sevk edilmesi kararlaştırılmıştı. Edirne'deki kolordunun Erkânıharbiye riyasetinde çok değerli bir harp subayı olan ve Umumî Harp senelerinde Afrika Ordular Grubu Erkânıharbiye riyasetini ifa etmiş ve Mondros mütarekesi üzerine İstanbul'a avdet etmiş bulunan Erkânıharp Kaymakamı Akhisarlı Abdürrahman Nafiz Bey (Cumhuriyet devrinde Genel Kurmay Başkanı) bulunuyordu. Kendisini, evvelâ Teşkilât-ı Mahsusa müntesibi olması, diğer taraftan Umumî harp senelerinde Afrika Grupları Erkânıharp riyasetinde bulunması dolayısıyla tanımış ve Harbiye Nezareti'nin emriyle Afrika'ya gittiğim zaman da onunla konuşmuş ve bilgisine hayran olmuştum. Çok dürüst ve namuslu bir asker olan, iyi bir komutan bulunan Abdürrahman Nafiz Bey (Orgeneral), Teşkilât-ı Mahsusa, namı diğerle umuru şarkiye işlerini tasfiye etmekte olduğum bu mütareke yıllarında odama gelerek benimle dertleşmiş ve kendisini Edirne kolordusu Erkânı Harbiye riyasetine tayin edildiğinden dolayı ayrıca tebrik etmiş, ona muvaffakiyet-

ler dilemiştim. İşte Erkânıharp Kaymakamı Abdürrahman Nafiz Bey, takalarla Trakya sahillerine nakledilecek silah ve cephanenin, kolordu birliklerine sureti tevziini organize edecekti. Bir taraftan Cakacı Hamdi Paşa'nın mutemet adamı Erkânıharp Binbaşısı Sadi Bey'le de devamlı görüşerek bu nakliyatı bize düşen kısımda tamamlayacaktık. Sadi Bey bana:

- Hüsamettin Bey, bu takacılara verilecek parayı Çekmece Malmüdürlüğü'nden alacaksınız, bir otomobille ve takacıların kâhyası Rizeli Osman kaptanla yola çıkacaksınız, demişti.

Bir kaç gün sonra, Rizeli Osman Kâhya ve Harbiye Nezareti İnşaat şubesi memurlarından Enver Bey'le beraber yola çıkmıştık. İstanbul - Çekmece arasındaki şoseyi İngiliz askerî birlikleri sıkı bir kontrole tâbi tutmuşlardı. Geçitten geçebilmek için icap eden müsaadeyi Rizeli Osman Kâhya, İngiliz Yüzbaşısı Bennet'ten tedarik etmişti. Çünkü sandalcılar kâhyası Rizeli Ali Osman, ikiyüzlü bir siyaset takip ederken, İngiliz istihbarat şefi Yüzbaşı Bennet'in emrinde gözüküyordu. Osman kâhya sözde Kuva-i Milliye'cilerin teşkilâtlarını öğrenerek, Kuva-i İnzibatiye'cilere bildirecekti. Yüzbaşı Bennet sabah gidip akşam gelmek şartıyla günlük bir vesikayı kâhyaya vermiş bulunuyordu. Bu sayede Çekmece'ye selâmetle vasıl olmuş ve Malmüdüründen de takacılara tevzi edilmek üzere bin lira almıştık.

Çatalca'yı telefonla bularak vaziyeti M.M. mümessili olan Emin Ali Bey'e haber vermiştim. O da derhal bir vasıtaya atlayarak Çekmece'ye gelmişti. Emin Âli Bey, halka silâh ve cephane dağıtıldığı takdirde, şayet Yunanlılar Doğu Trakya'ya bir tecavüzde bulunurlarsa, onların silâhla mukabele edeceğini ve maneviyatlarının yüksek olduğunu bize temin etmişti. Yalnız Emin Ali Bey, Trakya'da mülki âmirlerle, jandarma kumandanlarının İstanbul hükümetine, Hürriyet ve İtilâf fırkasına hizmet ettiklerini söylüyor, bunların değiştirilmesi lüzumunda ısrar ediyordu. O gün gene otomobilimize binerek ve Emin Ali Bey'e muvaffakiyet dileyerek Çekmece'den İstanbul'a dönmüş, geçit yerinde mahut müsaadeyi göstererek salimen şehre gezmiştik.

Biraz sonra İstanbul hükümeti Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Cakacı Hamdi Paşa'nın kardeşi Abdülhamit devrinin sürgünlerinden ve Cezayir'de yerleşerek Fransız tebaasına geçmiş bulunan, bu suretle müstemleke lejyonunda Yüzbaşılığa kadar yükselen Halid Bey gelerek, kardeşinin bizim gizli çalışmalarımızdan, Fransızların da bu nakliyatı idare edeceğimizden duydukları memnuniyeti bana bildirmişti. Trakya dâvasını, İstiklâl Savaşı yıllarında bütün Trakya'nın büyük heyecanla tuttuğu muhakkaktı. Ne yazık ki, Trakya Paşaeli Cemiyeti, silâh ve cephaneye bir türlü kavuşamadığı için bütün bu çalışmalarımız neticesiz kalmıştı.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİNE İSTEYEREK GİRMEDİK!

28 Haziran 1914'te Saraybosna suikastı muvaffak olup Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Veliahdı Fransuva-Ferdinand, karısıyla beraber bir Sırplı talebe tarafından otomobilde vurulunca, yer yerinden oynamış, devletler birbirlerine şiddetli ültimatomlar yağdırmış ve 28 Temmuz sabahı Avusturya kolorduları, Küçük Sırbistan'ı imha etmek üzere hudutları muhtelif noktalardan geçmişti. Rusya'nın bu tecavüze seyirci kalacağı asla umulmazdı. Nitekim, Rusya'nın, Avusturya-Macaristan'a, Almanya'nın da müttefikini korumak maksadıyla Rusya'ya ve üçlü anlaşma gereğince İngiltere ve Fransa'nın da bilmukabele Almanya'ya karşı harp ilân etmeleri, önünden kaçılmaz bir netice olarak bir hafta içinde birbirini takip etmiş, böylece Birinci Cihan Harbi başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu durum karşısında üçlü zümrelerden birini ya Almanya tarafını, yahut da İngiltere grubunu tercih etmesi lâzım gelecekti. Teşkilât-ı Mahsusa'da çalıştığım bu 4 harp yılında, Enver Paşa ile vazifem icabı, pek sıkı temas ettiğim için, Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili sıfatlarını şahsında birleştirmiş olan İttihatçı ve cesur kumandanın hemen hemen bütün düşünce ve maksatlarını pek iyi biliyordum. Enver Paşa'nın maksadı, harp başlamadan evvel, Çarlık Rusya ile samimî bir anlaşmaya varmaktı. O, Balkan Harbi'ni bir türlü hazmedemiyor, Rumeli'nin kaybına çok üzülüyor, doğduğu yer olan Makedonya'nın bir köşesi, Manastır'ı asla unutamıyordu. Kaç defa bana:

- Hüsam, demişti. Ecdat kanıyla sulanmış o ovaları, o yaylaları insan nasıl unutur, tam dört yüz sene, Türk akıncılarının at koşturdukları o meydanları, camilerimiz, türbelerimiz, tekkelerimiz, köprülerimiz ve kalelerimizle onları dünkü uşaklara bırakmak ve Rumeli'nden kovularak Anadolu'ya geçmek, insanın tahammül edemeyeceği bir şeydir. Bulgarlardan, Yunanlı-

lardan, Karadağlılardan intikam almak için, ömrümün bundan sonraki yıllarını seve seve fedaya hazırım.

Evet, Enver Paşa bana bunları söylerken heyecanlanıyor, yüzü kızarıyor, gözlerinden şimşekler çakıyordu. Hakikaten Balkan Harbi'nin intikamını almak istiyordu. Bunun için de her şeyi göze alıyordu. Fakat gene pek iyi biliyordu ki bunun için Alman ve Avusturyalılarla beraberce harbe girmek lâzım geliyordu. Ancak o zaman bu küçük devletlerin hâmisi sıfatıyla ahde vefasızlık etmiş olan İngiliz ve Fransızlarla da çarpışmak mukadderdi. Şayet Rusya ile iyi bir neticeye varılırsa Kafkasya'daki kıtaları batıya nakledecekti. O zaman Alman kurmay subaylarını gemilere bindirip gönderecek, bir müddet bitaraflığı muhafaza edecekti. Enver Paşa bu maksatla Rus sefiri ve Rus Ataşemiliteri ile gizlice görüşüyordu. Hatta bazı meseleler de bunlarla anlaşmış bulunuyordu. Bundan Sadrazam Said Halim Paşa'nın malûmatı vardı. Alman sefiri bunu haber alınca İmparatora telsizle bildirmiş ve bir emrivaki ihdasına lüzum görülmüştü. İşte Alman harp gemilerinin yurdumuza sığınması bu plânın icaplarına uygun icra edilmişti. Goben ve Breslav bir defa İstanbul limanına girip de bizi müşkül bir duruma sokunca, Alman Amirali Souchon da gemileri enterne etmeye yanaşmayınca Talât Paşa'nın bulduğu bir formülle ancak muvakkaten tarafımızdan kiralanmış olan bu harp gemileri ile, Alman bahriye zabitan ve erleri Osmanlı İmparatorluğu emrine girmişlerdi. Rus, Fransız, İngiliz sefirlerinin müteaddit müracaatları, protestoları para etmeyince, sefirler memleketimizi terk etmişlerdi. İşin vahim neticesini gören ve bizim muhtemel bir anlaşmamızın önüne geçmek isteyen Alman Amirali Souchon Paşa, donanmamızın manevrasını kasten Karadeniz'e nakletmiş ve Türk bayrağı altında seyreden bu harp gemilerine bir Rus nakliye gemisini batırtmış, sonra Rus torpidolarını takiben Sivastopol harp limanını bombardıman ettirtmişti. Bu Karadeniz faciası vuku bulmakla Alman Erkânıharbiyesi'nin, Türkiye'yi zorla kendileri tarafından harbe sokmak tasavvuru, kuvveden fiile çıkmış, olanlar olmuştu. Harp evvelâ bir kurban bayramının

arifesinde 29 Birinci teşrin 1914'te Rusya ile aramızda başlamış, buna Rusya'nın müttefikleri sıfatıyla İngiltere ve Fransa da katılmıştı. Fakat tarihlerde görülen, bunu Enver Paşa'nın düşündüğü ve dostu Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'e bir cemile olsun diye Osmanlı İmparatorluğu'nu kasten savaşa soktuğu, şeklindeki mütalaanın, tamamen yanlış ve yalan olduğunu söylemek zorundayım. Sivastopol'ün bombardıman edildiği haberinin Harbiye Nezareti'ne geldiği gün, en çok hiddetlenen, şaşıran gene Enver Paşa olmuş, "Bunu niçin yaptılar? Buna niçin meydan verildi?" diye bağıra bağıra odasında bir aşağı, bir yukarı gezinmişti.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın eline geçen çarlık Rusya Hariciyesi'nin mahrem dosyalarından birinde Rusya'nın Roma Büyük Elçisi'ne çektiği telgrafta aynen şöyle denilmekte idi:

"Goben ve Breslav adlı Alman harp gemilerine sığınacak yer vermek suretiyle Osmanlı hükümetinin merkezî devletler tarafına temayül etmesi, İstanbul'da mevcut ve meşum bir cereyanın, Almanya tarafında harbe girmek hevesinin inkişafına yer vermiştir. Babıâli üzerinde Büyük Britanya, Fransa ve bizim devamlı ve ısrarlı teşebbüslerimiz müessir olamamış, Türkiye böylece Alman şekavedine kapılmıştır. Bu hâdise, müstakbelde Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini intaç edeceğinden Akdeniz ve Karadeniz sahillerinin emniyetini ve Boğazların Rusya elinde muhafazasını icap ettirmektedir. Müttefiklerimiz tarafından Türkiye'ye istiklâl ve toprak bütünlüğünün temini teklif edilmiş olup, buna mukabil İmparatorluğun bitaraf kalması arzu edilmişti. Fakat maalesef 29 Birinci teşrin 1914'te sabahın erken saatlerinde, Türk bayrağını çekmiş Alman harp gemilerinin Odesa ve Sivastopol limanlarımızı bombalamış olmaları, ortada hiçbir tahrik yok iken ve dostluk devam ederken bu feci suikastın yapılmış bulunması, Türkiye'yi sonu gelmez bir maceraya sürüklemiştir.

Bu tehlikeye kendisini düşürmemesi için İtalya hükümet adamlarına bu misalin anlatılmasını ve bugüne kadar muhafaza ettikleri bitaraflığa devamın onlar için ne derece hayatî olduğuna işaret edilmesi ve sonunda mutlaka galip gelecek olan itilâf züm-

resine iltihaklarının teminini gayretinizden bekler ve bu hususun göz önünde tutulmasını rica ederim."

Çarlık Rusya'nın o zamanki Başvekili ve Hariciye Nazırı Mösyö Sazanof'tan Rusya'nın Roma Büyük Elçiliği'ne gelen bu telgraf, itiraf edelim ki, sefirin de gayretiyle hakikat olmuş ve Almanya'nın bu çürük müttefikini cephe değiştirmeye sevk eylemişti. Fakat hâdiseler ilerledikçe Enver Paşa'nın Bulgarlardan intikam almak arzusu, yerini Almanların tazyikiyle Bulgaristan'ı Almanya tarafında taraf tutmaya teşvik eylemek şekline terk etmiş oldu. Enver Paşa, Teşkilât-ı Mahsusa'mızın Reisi merhum Süleyman Askerî Bey'i çağırdı:

- Askerî Bey, dedi; derhal Sofya'ya hareket edeceksiniz, sefirimiz Fethi Beyefendi'ye ve ataşemiliterimiz erkânıharb Binbaşısı Mustafa Kemal Bey'e, Bulgaristan'ın bizim tarafta mevki alması hususunda ellerinden gelen bütün gayret ve teşebbüsü sarf etmeleri için hükümetin ısrarlı arzusunu tekrarlayacaksınız! dedi.

Süleyman Askeri Bey bu kati karar karşısında bir şey söyleyemedi, müteaddit defalar Sofya'ya gitti, sefirimiz ve ataşemiliterimizin bulunduğu konuşmalara kendisi de şahit oldu. Bu temaslarımız, Rus gizli istihbaratı tarafından öğrenildi. Çarlık Rusya da mukabil harekete geçmesi için Sofya Elçisi'ne emir verdi. Şayet Bulgaristan Rusya tarafına iltihak ederse, Doğu Trakya'nın harp sonunda Bulgarlara bırakılacağını bildirdi. Teşkilâtımız sayesinde bunu haber alan Enver Paşa telâşa düştü. Piyade Yüzbaşısı Manastırlı Çolak İbrahim Bey'i hemen Sofya'ya gönderdi. Üstelik Teşkilât-ı Mahsusa'mızın becerikli bir uzvu olan İbrahim Bey'in yanına çeteciler, kaptanlar da kattı. Bu kafilenin Sofya'ya gelmesini, Sefirimiz Fethi Bey ve ataşemiliterimiz Erkânıharp Binbaşısı Mustafa Kemal Bey, hoş görmediler. Daha ortada tam bir anlaşmaya da varılamamıştı. Fakat Enver Paşa, bir emrivaki yapmak fikrinde ve kararında idi. Çolak İbrahim Bey de bunu becerebilecek bir tipte idi. Nitekim de öyle oldu. Türk - Bulgar çetecileri, plân gereğince, Sırpların Valandova'daki köprüsünün ayaklarına dinamit koydular. Ve bir gece

dinamiti ateşlediler bu suretle köprüyü havaya uçurdular. Bu hâdise üzerine Sırbistan, Bulgaristan'a harp ilân etti. Bulgaristan'da bu sayede Almanya ve müttefikleri tarafına geçmiş oldu. İttihat ve Terakki ileri gelenleri, Birinci Cihan Harbi'ne uluorta girmemişlerdir. Hiç kimse neticesi malûm olmayan bu macerayı, hoş görmemiştir. Rus limanlarının bombardıman edildiği haberini aldığı zaman Sadrazam Prens Said Halim Paşa, hüngür hüngür ağlamış ve:

- Bu kundakçılıktır, bu alçaklıktır. Başımızı ateşe yaktılar, yazık oldu Osmanlı devletine! diye bağırmıştı.

Esasen Sadrazam Said Halim Paşa, İngiliz Sefiri'yle mektuplaşıyordu. İngiliz sefirinin dostça, bize bu felâkette tarafsız kalmamızı tavsiye eden satırları, Sadrazamın kafasında yer etmişti. O da samimî olarak bunların doğruluğunu tasdik ediyordu. Ne Dâhiliye Nazırı Talât Bey'de ne de Cemal Paşa da, herhangi bir harbe girme, heves ve arzusu asla mevcut değildi. Enver Paşa da, haberi duyduğu zaman son derece sinirlenmişti. Bizim emrimizde fakat kendi memleketine faydalı olmaya çalışan Alman Amirali Sason Paşa, bu emrivaki kasten yapmıştı. Hâtıratında bunu itiraf etmiş: *"Bu bombardımanı yapmaya mecburdum. Ötede vatandaşlarını kan ve ateş içinde ana vatanı müdafaa ederken, ben burada, Bosfor'un mavi sularına, güzel mehtaplarına bakarak koskoca harp yıllarını elbet boş geçiremezdim. Benim yapacağım, ana vatanın yükünü hafifletmekti, işte o da bu suretle yapılırdı, Türkleri yanı başımızda harbe mecbur etmekle olurdu"* demişti.

Vakıa, seferberliğin ilânı, bütün bir memleket sathında sevinç uyandırmıştı. Çünkü, savaş atalarımızın ezelî bir düşmanı olan Moskoflarla başlıyordu, buna sevinmeyecek bir Türk tasavvur edilemezdi.

İNGİLİZ SEFİRİNİN SADRAZAMA MEKTUBU

1914 senesinde Birinci Cihan Harbi başladığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu evvelâ tarafsızlığını ilân etmiş, iki zümreden herhangi birine katılmayacağını beyan eylemişti. Fakat aradan üç ay geçmeden hiç de tahmin edilemeyen hâdiseler, İmparatorluğun kapılarına dayanmış, onu savaşa girmeye zorlamıştı. Bunların başında Akdeniz'de korsanlık yapan iki Alman harp gemisinin (Goben - Breslav) macerası geliyor idi. Alman Genel Kurmayı, çıkması muhtemel bir harp esnasında Fransızların, Şimalî Afrika'daki müstemlekelerinden garp cephesine nakli mümkün cesur Müslüman askerlerinin ağır basacağını hesap ederek bu sevkiyatı yerinde sabote etmeye karar vermişti. Tunus, Cezayir ve Fas'tan Avrupa harp sahalarına getirilecek bu kuvvetin, Alman taarruz plânını akamete uğratması mümkündü. O halde bu nakliyat vaktinde durdurulmalı, yok edilmeli idi. 1912'de tezgâhtan inmiş olan Goben 28 mil sürati ve 28'lik toplarıyla o zamanın korkunç deniz silâhlarına sahipti. Breslav yardımcı bir kruvazördü ki, Goben'in ikmal işlerini başarmaya memurdu. Bu iki gemi harpten 6 ay evvel, Akdeniz'de bir nezaket ziyaretine çıkmıştı. İtalyan limanlarında duruyor, dinleniyor, şerefine verilen ziyafetler birbirini takip ediyordu. İşte tam bu sırada 28 Haziran Saraybosna suikastı muvaffak olmuş ve tam bir ay sonra da 28 Temmuz harp patlak vermişti. Bir hafta içinde başta Avusturya - Macaristan, Sırbistan olmak üzere, Çarlık Rusya, Alman İmparatorluğu, nihayet Fransa ve İngiltere, daha sonra Belçika savaşa birbirleri arkasından girmişlerdi. 4 Ağustos gece yarısı, İngiltere'nin harbe girmesi, bu iki Alman korsan gemisini müşkül duruma sokmuştu. Fakat bu gemiler kendilerine verilen vazifeyi mükemmelen başarmışlar, derhal Korsika adasında Ajaksiyo limanını bombardıman etmişler ve Afrika'dan Avrupa'ya nakledilmekte olan Müslüman askerlerle yüklü nakliye gemilerini batırmışlardı. Fakat İn-

giliz ve Fransız harp gemileri de avını arayan zağarlar gibi bunların peşine düşmüşlerdi... Alman Amirali Souchon kendisini takip eden filoları atlatmak için, vaktiyle İngiliz Amirali Nelson'un Napoléon'a karşı düştüğü hatayı tekrar ettirmiş, onları şaşırtmış, sanki Septe Boğazı'na gidiyormuş gibi yaparak dümeni Girit istikametine kırmış ve Adalar denizine sapmıştı. Gene Alman Erkânıharbiyesi'nin seferde hazırladığı plân mucibince Midilli'de kömür almakta olan Alman nakliye gemisi Korkovado (sulh) bu harp gemilerini kendisine verilen mevkide beklemekte idi. Harp gemileri bu limanda bulunan gemiden kömür alarak onu da beraberlerine takıp Çanakkale Boğazı'na gelmişler mayın tarlaları önünde durmuşlardı. Telsiz muhabereleri sayesinde Alman İmparatoru'nun bizzat Enver Paşa'dan bu gemilerin kabulünü rica etmesi üzerine, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının kabinenin müsaadesini alarak Boğaz Kumandanlığı'na verdikleri emirle, Souchon emrindeki üç gemi ile ve kılavuzların delâletiyle Çanakkale'den geçip İstanbul'a gelmiş ve Kızkulesi açığına demirlemişti. Bu iki Alman harp gemisi, İmparatorluğun feci kaderinin felâket müjdecileri olmuş, beynelmilel bir mesele ihdas etmişti. Devletler hukuku gereğince bu gemiler, tarafımızdan teslim alınacak, toplarının kaması sökülecek subay ve erleri de karada kurulacak bir kampta enterne edilecekti. Fakat buna Amiral asla müsaade etmemişti. İmparatora vâki müracaat da tesirsiz kalmıştı. Hâlbuki İngiliz, Fransız ve Rus Büyük Elçileri müşterek bir nota ile Babıâli'den bitaraflık kaidelerine tamamen uymasını istemişlerdi. Bu kritik zamanda bu işe bir formül bulan adam vaktiyle Edirne postanesinde basit bir telgraf memuru olan Dâhiliye Nazırı Talât Bey idi. Gemiler bize muvakkaten kiralanacak, zabitan ve neferler bizim ordumuzda mütehassıs subay ve er addedilecek donanmamızın talim ve terbiyesinde bizim bahriye kıyafeti ile çalışacaklardı. Fikir, Meclisi Vükelâca yerinde görülmüş, Alman İmparatoru da 80 milyon mark mukabili bu şartlara muvafakat etmiş görünmüştü. Bu garip emrivaki Büyük Elçiler, kabul etmek zorunda kalmışlardı. İş bununla kalsaydı, tehlike geçiştirilmişti. Fakat

Alman Amirali Souchon Paşa donanmamızı talim ve terbiye ettirmek bahanesiyle Karadeniz'e çıkarmış, orada Rus Harp gemilerine ve Odesa, Sivastopol gibi Rus limanlarına taarruz ederek bizi, ister istemez Rusya ile 29 Ekim 1914'te harbe sokmuştu. İşte bu emrivakiden evvel, tehlikeyi gören İngiliz sefiri, henüz İstanbul'da bulunduğu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun Sadrazamı Prens Said Paşa'ya şu mektubu göndermişti:

"Aziz Paşam,

İlk önce Talât Bey'in (Dâhiliye Nazırı) size açmış olduğu bahse dair İngiltere sefareti baştercümanı vasıtasıyla gelen dostane ve cidden cemilekârane sözlere teşekkür ederim. Dostluğumuzdan hiç bir zaman şüphe etmiş değilim. Amiral Limbos'un (Türk donanmasının ıslahına memur Amiral) raporuna gelince onu görmedim. Ancak, Türk zabitan ve bahriyelilerinin iktidarları hususundaki sui tefehhümü, ancak Amiralin sulh zamanından bahsettiği devreye ait kanaatinden doğmaktadır. Donanmamızın herhangi bir tecavüzden korktuğu asla vârit değildir. Ben de bahriyelilerinizin donanmanızı elde tutacak... (bir kelime okunamamıştır) vaziyette olduğuna inanmıyorum. Hatta kanaatim bile mevcuttur. Fakat iki Alman harp gemisinin mukadderatı hakkında hükümetimin nokta-i nazarını bildiğinize göre meseleyi münakaşaya lüzum yoktur.

Osmanlı hükümetinin umumî siyasetinden elbette siz mesul olacağınıza göre, Türkiye'nin menfaati nerede ise ona göre hareket edeceğinizi ümit ederim. Fakat itilâf devletlerinin ve bahusus İngiltere'nin sözlere karşı beslediği sempatiyi gitgide kaybetmenin ve aleyhimizde şiddetli propagandada bulunulmasına müsaade ve hatta bunu teşvik eylemenin Osmanlı menafii icabı olduğunu nasıl tasavvur edeceğinizi bir türlü anlayamıyorum. Ben buraya İngiltere ve İttihat ve Terakki hükümeti arasındaki anlaşmazlıklara nihayet vermek için gelmiş bulunuyorum. Harpten evvel tayin edildiğim ve 8 aydan beri bir takım terakkiler kaydettiğim bu meselede memleketinize hizmet eylediğime kaniyim. İngiltere ile Türkiye arasında her zaman bir dostluk ve anlayış kurulabileceğine ve bunun devam ettirileceğine ve bu halin her iki devletin

hakikî menfaatlerine tekabül eylediğine de samimî olarak inanmış bulunuyorum. Fakat bugün, gördüklerimi izah etmeye imkân yoktur. Almanya'da bile matbuat, bize karşı buradaki kadar hasımane bir tavır takınmamıştır. Bu şikâyeti yaptığım zaman hükümet erkânınız: 'Bizim matbuatla alış verişimiz yoktur. Burası hür bir memlekettir,' cevabını vermiştir. Hükümetin tek bir işareti bu neşriyatı durdurabilirdi. Fakat bu yapılmadığına göre matbuat el altından teşvik edilmiş sayılacaktır. Bundan başka türlü düşünmeye imkân yoktur. Vilâyetlerden aldığım haberlerde vaziyet oralarda daha kötüdür. Bir takım plânlar hazırlandığını öğreniyorum.

Ekselânslarınıza müsaadenizle şunu sormayı pek isterdim. Bu siyaset Türkiye'yi nereye kadar götürecektir? Bugünkü İmparatorluğun, yani İttihat ve Terakki hükümetinin İngiltere için en amansız ve en şiddetli bir düşman olduğu neticesine varıyorum. Hâlbuki İngiltere, bu harpten behemehâl muzaffer ve her zamankinden daha kuvvetli çıkacaktır. Vaziyetinizi değiştirmek hususunda henüz geç kalınmamıştır. O büyük nüfuzunuzu bu yolda kullanamaz mısınız? Bu suretle vatanınıza emsalsiz bir hizmette bulunmuş olacaksınız! Size bu kadar açık yazdığımdan dolayı özür diler, en derin saygılarımı takdim ederim.

Samimî dostunuz
İngiltere Büyük Elçisi"

Bu mektup son derece tarihîdir. Teşkilât-ı Mahsusa ajanlarımız tarafından sureti alınmıştır. İngiliz diplomatının dünya tarihi muvacehesinde felâketi bu derece müessir bir dille Sadrazam'a anlatmak istemesi ve Kızkulesi açıklarında demirli bulunan Alman harp gemilerinin günün birinde bir emrivaki yapacağını kapalı bir lisanla da olsa, devletin birinci derecede mesulü sayılan o zamanki Sadrazam Prens Said Halim Paşa'ya anlatmış bulunması, yarın bu tarihi yazacak kimseler için mühim bir vesika sayılmalıdır.

Fakat ne yazık ki, ne Prens Said Halim Paşa, ne zavallı bunamış ve saf bir hükümdar olan Sultan Mehmed Reşad, ne de İttihat ve Terakki umumî merkezi ve onun kabinesi, bu felâketi bir türlü görememişlerdi. Garp dillerinde bir halk sözü vardır: "Postacı kapıyı bir defa çalar!" Hakikaten bu da böyle olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu felâketin uçurumuna sürüklenmiş ve günün birinde bayırdan aşağı yuvarlanmıştır. Alman harp gemilerinin bir gün böyle bir emrivaki yapacağını, acaba o zamanki devlet adamları tahminden âciz mi idiler? Şayet bu kadar dar görüşlü idilerse, başımıza gelenlere razı olmaktan başka ne yapılabilirdi. Şayet bu işe bile bile lâdes demişlerse o halde Birinci Cihan Harbi'nin mesuliyetini yüklenmek istemeyişlerindeki müdafaalarının manası ne demek olacaktır. Bizim kanaatimizce ve elimizdeki vesikalara dayanarak denilebilir ki, İttihat ve Terakki umumî merkezi ve her zaman onun tesiri altında bulunan Osmanlı Heyeti Vükelâsı, Balkan Harbi'nin intikamını almak, büyük, küçük, dost addedilen memleketleri amana getirmek için, ilk ayların parlak zaferlerinden heyecana kapılmış ve Almanlar tarafına temayül eylemişlerdir.

DEVLET İÇİNDE DEVLET OLAN ADAM: YAKUP CEMİL

Saltanat devrinin nasıl bir Çerkez Hasan'ı var idiyse, Meşrutiyetin de bir Yakup Cemil'i olmuştur. İttihat ve Terakki'nin bir numaralı zorbası olan bu eli tabancalı, âsi adamın mevcudiyeti, "devlet içinde devlet olan adam" denilmeye yakışır bir durumda idi. Astığı astık, kestiği kestik olan Yakup Cemil'i devrin ne Harbiye Nazırı, ne Dahiliye Nazırı, ne de herhangi bir devlet ricali zapt edebilmiş, herkes bin bir korku ve dehşet içinde titreyerek: "Aman bana çatmasın da, kime musallat olursa olsun!" diye düşünmüş ve kendisinden fevkalâde çekinmiştir. Maiyetindeki çeteleri, asker kaçakları ve yol kesen eşkıya ile teşkil eden, içine pek az da vatanperver katan akla hayale gelmeyen maceraların bu tehlikeli kahramanını, koskoca İmparatorluk içinde önleyecek kuvvet de yoktu. Tabancasıyla vurdukları, emriyle ağaçlara astırdıkları kimseler, hiç bir kanuna ve nizama dayanmayan fevrî kararlarının bu gün zapta geçmiş hâtıralarıdır. O, bu kuvveti nereden almıştır? Kim kendisine müsaade etmiştir? Bunu anlatmak için evvelâ Yakup Cemil'in kim olduğunu söylemeye, sonra da İttihat ve Terakki'nin bünyesine ârız olan türlü komploları tahlil etmeye mecburiyet vardır.

Yakup Cemil, İstanbul'da Yenibahçe'de doğmuş, mütevazı bir memur ailesinin çocuğudur. Harbiye'den neşet ettiği tarih 319'dur. Askerliğe hevesi çocukluktan başlamış ve bu kuvvetli istek, onu kılıç kuşandıktan sonra Rumeli'de eşkıya takibine kadar götürmüştür. Bulgar - Rum çeteleriyle muvaffakiyetli çarpışmaları vardır. Çok iyi silâh kullandığı, pireyi gözünden vurur denilecek derecede nişancı olduğu cümlenin malûmudur. Ateşli bir karaktere, isyankâr bir ruha mâlik olan Yakup Cemil'de genç zabitler gibi Meşrutiyetten evvel, Abdülhamit'in müstebit idaresine karşı ruhunda sonsuz isyan duymuş ve o da diğerleri

gibi tabanca üzerine el koyarak, gözleri bağlı olduğu halde şerefi, namusu ve Allah'ı üzerine yemin ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dahil olmuştu. Abdülhamit'in saltanatını yıkmış, sonra da partinin vilâyet merkezlerinde, İttihat ve Terakki prensiplerini yürütmek için valiler kadar salahiyetli kabul ettiği murahhas mesullüklerden birini ele geçirmiş, askerlikten çekilerek bu parti vazifesiyle Adana şehrine gitmiştir. Fakat Yakup Cemil'in haşin ve mücadeleci ruhu, particiliğin kaypak hareketleriyle bağdaşamamış, bu sırada İtalyanların Trablusgarp'a âni baskın yaptığını haber alınca gönüllü zabit olarak Milis kuvvetlere karışıp bin bir tehlikeyi göze alarak, İmparatorluğun bu uzak ve sıcak vilâyetine koşmuştur. İtalyanlara yapılan müteaddit savaşlara iştirak eden Yakup Cemil, burada da kanun dinlemez bir insan olduğunu göstermiştir. İlk cinayeti, uykusunda her şeyden bihaber uyuyan zenci mülâzım Şükrü Efendi'yi vurmak olmuştur. Yakup Cemil, bu zabitten şüpheleniyor, renk farkı onun havsalasına sığmıyordu. Ayın zamanda vehimli idi. Bu zencinin bir casus olacağını tahmin etmiş ve sırf böyle bir vehimle zavallıyı şehit etmişti. O zaman, en samimî arkadaşı Erkânıharp Binbaşısı Enver Bey de bu hareketini beğenmemişti. Yakup Cemil'i oradan uzaklaştırmış, o da çöl yollarından ve bin bir maceradan sonra Afrika'yı dolaşarak İstanbul'a gelmişti. Balkan Harbi'nin ikinci kısmı başlıyordu. Bu fasılda zabitanın Babıâli üzerine yaptığı baskında Enver'in yanında yürümüş, Sadaret konağına beraber girmiş, kendilerine sağdan, soldan ateş edenlerin üzerine tabancasını kullanmış ve karşılarına çıkıp onlara bağıran Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı, hiç beklemediği bir zamanda ve hiç tahmin etmediği bir taraftan, yanı başından ve şakağından bizzat vurmuştu. Üstelik kendisine bağıran Enver'e cevap verirken: "Bu adamlara lâf anlatılmaz, onları böyle susturmak lâzımdır!" diyerek ve henüz can çekişen Nâzım Paşa'ya elindeki tabancasının diğer kurşunlarını boşaltarak, mukabele etmişti. Bu da ikinci cinayeti sayılabilirdi. Fakat hiç kimse kendisine bir şey söylememiş, koskoca Harbiye Nâzırı'nın ölümü de örtbas edilmiş, güya bir nefsi müdafaa zarureti telâkki olunmuştu.

Enver'le beraber Sadrazam Kâmil Paşa'nın karşısına çıkan ve sadaret mührünü isteyenlerin başında o da vardı. Saraya koşanların içinde vardı. Bir gün sonra otomobilin içinde çıkan Nagand tabancasının mermi kovanları onun tabancasına aitti. Daha sonra Edirne'nin istirdadına iştirak etmiş ve Mahmud Şevket Paşa'nın Beyazıt'ta şahadeti üzerine Enver'in Harbiye Nezaretine getirilmesinde merkezî umumî üzerinde baskı yapanların başında o bulunmuştu. İttihat ve Terakki Merkezi Yakup Cemil'den korktuğu kadar kimseden ürkmemişti. Cihan Harbi başlar başlamaz Enver Paşa, bu baş belâsını Teşkilât-ı Mahsusa'ya sokmuş ve bir müfreze ile Kafkas cephesine göndermişti. Maiyetinde iki bine yakın insan vardı. Bu kuvvetlere Trabzon'da Rıza Bey kuvvetleri de katılmıştı.

Vatanperver yardımcıları arasında, Lâzistan mebusu Sûdi Bey (sabık Merkez memuru), Şakir Bey (Kesebir), Binbaşı Asım (Esbak İktisat Vekili), Memduh Şevket (C.H.P. genel sekreteri), Cemil Ferit (mebus), Yüzbaşı Halit (Deli Halit Paşa), Yüzbaşı Ethem Basri Bey (İttihat ve Terakki kâtib-i mesullerinden) ve Abdülhamit Beyler vardı. Bu çete, Ardahan ve Batum'u, Rus ve Ermenilerden geri almıştı. Yakup Cemil kendisine daima Ardahan ve Batum fatihi denilmesini isterdi. Fakat bir müddet sonra çetesi Rus ve Ermeni kuvvetleriyle yaptığı savaşlarda erimişti. Erzurum'a döndüğü zaman, Yakup Cemil, ordu kumandanı olarak karşısında Halepli Miralay Mahmut Kâmil Bey'i bulmuştu. Tekrar çete kurmaya teşebbüs eden Yakup Cemil'den çok çekinen Mahmut Kâmil Bey ona müsamahakâr davranmıştı. Ordunun gerisini vurmak isteyen Ermeni çetecileriyle savaşan Yakup Cemil, bunları bir hayli hırpalamıştı. Fakat bazen onlara mağlûp oluyor ve bunun intikamını maiyetinden çıkararak en ufak bir emrinin yerine getirilmediğini görünce, müsebbiplerini derhal astırıyor veya kurşuna dizdiriyordu. Nihayet ordu kumandanı Yakup Cemil'in bu keyfî hareketlerine dayanamayarak onu Bitlis'teki alaya gönderdi. Burada alay kumandanı, Afyonkarahisarlı Ali Bey var idi. Gözünü budaktan sakınmayacak kadar cesur ve sert bir asker olan Ali Bey, bir gün

Yakup Cemil'in bu kanun, nizam tanımayan hallerine fena halde kızarak onu karşısına almış ve şöyle demişti:

- Bana bak, ikide birde tabancaya sarılmakla iş olmaz. Ordu nizamlarına uymazsan seni bitiririm. İflâhını keser, seni mahvederim. Gözünü aç, edebinle otur!

Herkese ve her kuvvete karşı gelen Yakup Cemil her nedense, Afyonkarahisarlı Ali Bey'den yılmış, sesini çıkarmamıştı. Hayatında yegâne sükût ettiği hâdise bu olsa gerekti. Fakat Ali Bey'de bu adamın ne dehşetli bir komiteci olduğunu anlamış olacak ki, bir müddet sonra onu Bağdat'a, 6'ıncı ordu merkezine vazife ile göndermekten de kendisini alamamıştı. Bu tarihte bu ordunun başında Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa bulunuyordu. Kısa zamanda Halil Paşa da, Yakup Cemil'in ne biçim bir adam olduğunu anlamıştı. Bir gün onu huzuruna çağırdı ve şöyle dedi:

- Yakup Cemil Bey, şimdi İstanbul'dan, Harbiye Nezaretinden bir telgraf aldım. Sizi oradan istiyorlar. Hemen hareket ediniz.

Hakikatte Halil Paşa İstanbul'a yazarak, Yakup Cemil'in yanından alınmasını ısrarla Enver Paşa'dan istemişti. Yakup Cemil, İstanbul'a dönmek sevinci ile ve kaymakam olmak ümidiyle Bağdat'tan ayrılmıştı. Fakat İstanbul'a gelip Enver'in soğuk muamelesiyle karşılaşınca atlatıldığını anlamıştı. Gönüllü zabitanın rütbesi ancak binbaşılığa kadar yükselebilirdi. Yakup Cemil'de bu suretle ihtiyat binbaşı olmuştu. Fakat o, kaymakam olmak ve sıra ile diğer rütbeleri ihraz etmek istiyor, her defasında arkadaşı Enver'i sıkıştırıyordu. Bir defasında benim de şahidi bulunduğum bir konuşmada Enver Paşa'ya:

- Bana, demişti, fırka kumandanlığı vermelisin, seni şu makama oturtan kimdir? Ne çabuk unuttun bunları?

Enver Paşa, ona hiddetli bir nazar atfetmişti. Bununla beraber, kadir ve kıymet bilen ve Yakup Cemil'in kurşunları ve tazyikiyle bu makama geldiğini anlayan Enver Paşa onun idaresi lâzım geldiğini de düşünmüş olacak ki:

- Fakat İhtiyat zabitanı binbaşılıktan yukarı çıkamaz. Bu hususta elde mevcut kanun sarihtir. Yakup Cemil Bey!

Deyince, Yakup Cemil, fena halde kızarak:

- Öz kardeşiniz Nuri Paşa'ya, fahrî feriklik nasıl verildi?

- Onun ki fahrî, siz muvazzaf rütbe istiyorsunuz, bu olamaz!

- Fahrî ferikliğin salâhiyeti muvazzaf ferik derecesinde değil mi?

Bu karşılıklı çatışma bir müddet sonra yatıştı. Fakat Yakup Cemil, kaymakam olamadı.

Yakup Cemil, bu hâdiseyi bir türlü unutmadı. Askerlikten ayrılmış, ticaretle meşgul bulunan en samimî arkadaşı Sapancalı Hakkı'ya bir gün:

- Bâbıâli'yi basmasaydık, Nâzım Paşa'yı vurmasaydım, İttihat ve Terakki asla iktidara gelemezdi. Her şeyi ben yaptım. Enver'in Harbiye Nazırı olması da benim eserimdir. Talât'ın gizli mukavemetine rağmen Said Halim Paşa'yı gidip tehdit eden ben değil miyim? Benden bir rütbeyi esirgiyorlar. Kafamı kızdırıyorlar, vallahi bir gün, hükümeti yeniden devireceğim!

Seyr-ü sefain İdaresi'nin üst katındaki yazıhanesinde Yakup Cemil'e görüşen Sapancalı Hakkı ona:

- Sen de halt ediyorsun ha! Senin de, benim de nispeti askeriyemiz kesilmiştir, böyle saçma şeyler konuşma! Vuracağım, kıracağım diyorsun, başımızı belâya mı sokacaksın, git evine otur, ben Enver'le konuşur, lâzım gelen şeyleri temin ederim. Benim haberim olmadan sakın ha, hiç bir şeye teşebbüs etme! demişti.

Fakat Yakup Cemil'i, sabit fikirlerinden döndürmek asla mümkün değildi. O, ikinci bir Babıâli baskınını düşünüyordu. Bu baskın öyle olmalı idi ki, başta Enver, Talât olmak üzere İttihatçıların hepsini, Çerkez Hasan gibi birer, birer vurmak, bütün kabineyi ve umumî merkezi bir anda inhilâl ettirmek mümkün olsun!

BABIÂLİ'Yİ BASMAYA KALKAN YAKUP CEMİL

İstanbul'a gene bin bir hayal peşinde koşan Yakup Cemil, bu sırada Trabzon'da İttihat ve Terakki'nin murahhası mesulü iken vali ile geçinemeyerek onu merkezi umumiye Dahiliye Nezaretine şikâyet etmesine rağmen, arzusu isaf edilmediği için vazifesinden istifa ederek gelen, Hüsrev Sami'ye rast gelmişti. Her ikisi de İttihat ve Terakki merkezi umumîsine, Enver ve Talât'a bir hayli atıp tuttuktan sonra, kafalarını dinlendirmek için beraberce Bursa'ya, kaplıcalara gitmişlerdi. Orada tanıdıkları bir otel, kendilerine hürmet edecek bir adam vardı. Çekirge'de Servinaz otelini bu tarihte Satvet Lûtfi Bey işletiyordu. Satvet Lûtfi Bey'i Bursa'da bir otel işletmeye mecbur eden sebepler, ne bir maişet, zarureti, ne de bir tesadüf eseri idi. Onun ismi, Mahmut Şevket Paşa suikastına yanlış olarak karışmıştı. Zira meşhur ademi merkeziyetçi Prens Sabahaddin'in en mutemet adamı idi. Bu işleri Paris'ten idare eden, Şerif Boşe adamı Pertev'e, kucak dolusu altın dökmüş, sırtını okşamış:

- Haydi göreyim seni, bu işi başar, bizi de bu İttihatçılardan kurtar, demişti.

Demişti ama, evdeki hesap da çarşıya uymamıştı. Koskoca İttihat ve Terakki hükümeti, bir iki sergüzeştçi Çerkesle, Lazla kolay kolay ortadan kaldırılamazdı. Nitekim, suikast failleri, eğer yurt dışına çıkmamışlarsa, hepsi bir tarafta ele geçmiş, Polis Müdürü Azmi Bey, bunların hakkından gelmişti. İttihat ve Terakki hükümeti merkeziyetçi ve otoriter idi. İşte bu işe karıştığı iddia edilen Satvet Lûtfi Bey, hâdise ile derece-i alâkası katî olarak tespit edilememekle beraber Divanı Harp kararıyla evvelâ Çorum'da, daha sonra Bursa'da ikamete memur edilmişti. İşin garibi, ademi merkeziyetçi Satvet Lûtfi Bey'le İttihatçı Hüsrev Sami'nin dostluğu idi. Biri zaten İttihatçıların amansız düşmanı idi. Diğeri yani Hüsrev Sami de Talât Paşa'ya kızmış ona bu his-

leri kâfi gelmişti. Şimdi geriye Yakup Cemil kalıyordu. Hüsrev Sami, Satvet Lûtfi'ye, pohpoha çok gelen ve Enver'e, Talât'a kızan, gözü pek, eli tabancalı bu adamdan faydalanmak lâzım geldiğini anlamıştı. Satvet Lûtfi böyle bir istifadeye yanaşmamış, yalnız memleket işleri hakkında düşüncelerini de anlatmaktan geri kalmamıştı.

- Harp çok fena gidiyor. İttihatçılar, bu işin sonunda, memleketi mahvedecekler, vatanperverler birleşmeli, bu hükümeti behemehal devirmeli, münferit sulh yapılarak zararın neresinden dönülse kârdır, sözüne uyulmalı! diyordu ve ilâve ediyordu:

- Çanakkale zaferinin Avrupa'daki tesirleri henüz yaşarken münferit sulh yapmak mümkündür. Fakat ah, bu ittihatçı ve zalim Enver'le, diktatör ruhlu Talât'a bunu kim anlatacak?

İşte Bursa'da geçen bir haftanın bilânçosu, sonra her iki arkadaş, Satvet Lûtfi'ye teşekkür ve veda ederek İstanbul'a dönmüşlerdi. Yakup Cemil Enver'e çıkıyor, münferit sulhtan bahsediyor, İngiltere ile anlaşmayı tavsiye ediyor, ileri, geri söylüyordu.

Bir gün Enver Paşa beni çağırmıştı.

- Hüsamettin Bey, dedi; Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışan Yakup Cemil'in yeni bir çete teşkili ile İran'a gönderilmesi fikrini nasıl buluyorsun?

Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı'nın lütfen ve nezareten sorduğu suale benim verilecek ne cevabım olabilirdi. Ben pekâlâ anlıyordum ki Enver Paşa bu adamdan kurtulmak istiyordu. Vaktiyle papaların, imparatorlar ve krallardan kurtulmak için tertip ettiği haçlı seferler gibi Enver Paşa da bu tehlikeli insanı, İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyordu.

- Emredersiniz Paşam, fena olmaz. Belki de İran'da yüzümüzü güldürecek başarılar elde eder! dedim.

Enver Paşa, dikkatle yüzüme bakarak ve herhalde içinden, "sen de zamana uyuyorsun!" diyerek, bana; Yakup Cemil'in Teşkilât-ı Mahsusa'dan isteyeceği silâh ve cephaneyi vermemi emretti.

Yakup Cemil bir ara bu tertip edilen heyeti seferiye ile oyalandı. Bu sırada Sapancalı Hakkı Bey ticarî işleri için henüz harbe girmemiş olan Romanya'ya gitmişti. Bükreş'te İtilâf devletleri ajanları, İttihatçıları güzide bir âzası olan, Enver Paşa'nın büyük itimadını kazanmış bulunan Sapancalı Hakkı Bey'e, münferit sulh için, hükümeti nezdinde tavassutunu rica etmiş, ona menfaat göstermişlerdi ve hakikî vatanperverliğin, daha harbin ortasında Osmanlı devletinin münferit bir sulh ile bu badireden çıkması olabileceğini anlatmışlardı. Sapancalı Hakkı Bey, mert ve cesur bir insandı. Hemen bu mutavassıtlara:

- Benim aklım siyasete ermez, kimseye de telkin yapacak bir adam değilim, ben karışmam! diyerek işin içinden sıyrılmıştı.

- Fakat İstanbul'a dönünce, güya tavassut edeceği ve münferit sulh taraftarı olduğu şayi olmuş, bu da Enver Paşa'ya duyurulmuştu. Maksat, Enver'in adamlarından Paşayı uzaklaştırmak ve onu tecrit etmek idi.

Diğer taraftan Yakup Cemil, tertip edeceği çeteye istediği zabitleri almak için Harbiye Nezareti Müsteşarı Mahmut Kâmil Paşa'ya başvuruyor, onunla kavga ediyordu. Alacağı silâh ve cephane ile erzak için de bir gün Merkez Kumandanlığında benim üzerime yürümüştü. Bu tarihte Merkez Kumandanlığı inzibat subayı Nevzat'ın odasında bulunuyorduk. Yakup Cemil daha evvel Harbiye Nezareti Levazım Şubesi Reisini görmüş, ihtiyaçlarını söylemişti. Levazım Reisi de ona, Teşkilât-ı Mahsusa dairesinden maiyetinizde bulunan zabitan ve efradın bir listesini tasdik ettirip getiriniz, ona göre verelim, demişti. Beni Nevzat'ın odasında görünce cebinden çıkardığı uzun bir listeyi hemen orada tasdik ettirmek istemişti:

- Bu iş ayak üstünde olmaz Yakup Cemil Bey, daireye zahmet ederseniz orada tetkik ederiz, deyince hemen üstüme yürüyerek ve tabancasını çekerek:

- Sana da çok yüz vermişler, ne demek, nerede istersem bu listeyi orada tasdik edersin! deyip yakama yapışınca, Nevzat Bey araya girerek ayırmıştı.

- Şimdi bu zatı odanda hapsedeceksin, yeni bir emre kadar nezaret altında kalacak!

Diyen Yakup cemil, hiddetle odadan çıkmıştı. İnzibat Subayı Nevzat Bey şaşırmıştı. Derhal telefona sarıldı. Merkez Kumandanı Kızanlıklı Miralay Cevat Bey'i buldu. Cevat Bey'in verdiği cevap şu olmuştu:

- Hüsamettin Bey Kaymakam rütbesindedir, muvazzaftır. Yakup Cemil Bey ise ihtiyat binbaşıdır. Bir Binbaşı nasıl bir Kaymakamı hapseder, böyle saçma şey sorulur mu? Hüsamettin Bey'i hemen al benim yanıma gel!

Beraberce Cevat Bey'in yanına gittik. Merkez Kumandanı Miralay Cevat Bey, benim hatırımı aldı. Fakat çok canım sıkılmıştı.

Bu vakadan bir kaç gün sonra yolda İttihat ve Terakki Merkezi Umumisinden Doktor Baheddin Şakir ile Nâzım Bey'lere rast geldim. Onlar hâdiseyi duymuşlardı. Bahaeddin Şakir bana:

- Ah Hüsamettin Bey, böyle fırsat bir daha insanın eline geçer mi? Sen de ona mukabele eder, şu herifi ortadan kaldırırdın. Merkez-i Umumiyi de bu baş belâsından kurtarırdın, sana sanki kim hesap sorardı? demişti.

Fakat benim tabiatım kavgadan hoşlanmazdı, hele gelişigüzel, adam vurmak da âdetimiz değildi. Velhasıl Yakup Cemil, lâf dinlemez kimseyi tanımaz bir insan olmuştu.

Yakup Cemil bir ara Sadrazam Said Halim Paşa'ya çıkarak, İngilizlerle bir münferit sulh yapılmasını teklif etmiş ve Sadrazamı hayretler içinde bırakmıştı. Said Halim Paşa, bu adamın cüret ve cesaretine hayret ve dehşetle bakmıştı. Aynı şeyleri Harbiye Nezareti Müsteşarı Mahmut Kâmil Paşa'ya söylediği zaman Paşa:

- Ben askerim, böyle şeylere karışmam! diye cevap vermişti.

Diğer taraftan Sapancalı Hakkı Bey, Enver'e giderek:

- Bu adama bir vazife ver, hepimizin başını belâya sokacak! deyince Enver Paşa da ona:

- Be birader, yeni bir çete kurarak İran'a gitmesini teklif ettik. İstediği zabitleri, istediği adamları seçip alacak, daha ne ister bu adam, devlet içinde devlet olmak mı ister, ne yapalım! diye cevap vermişti.

İşte Yakup Cemil, gün geçtikçe kabaran listesi, seçtiği zabitan ve erleri, Harbiye Nezaretinin Mercan'a bakan kapısının iki tarafındaki dükkânlara, bir kısmını Sirkeci'deki otellere yerleştirmişti. Kendi de karargâhını Meserret otelinde kurmuştu. Silahlanmış, hazırlanmış bir kuvvet her zaman bir hâdise çıkarabilirdi. Bunu Dahiliye Nazırı Talât Bey yakından takip ediyor, Enver'i, asker taraftarlarından tecrit edebilmek için, Yakup Cemil'in bazı mühim hareketlere teşebbüs etmesini bekliyordu. Bu müsamahadan habersiz olan Yakup Cemil, İran'a gitmeye değil, hazır eli değmişken Babıâli'yi basarak hükûmeti devirmeye hazırlanıyordu. Meserret otelinin 13, 14 numaralı odaları, onun karargâhı idi. Böyle velveleli, dağdağalı bir baskın teşebbüsünden polisin haberdar olmaması imkânsızdı. İstanbul'a gelen çete reisleriyle görüşen, hatta fikirlerini Merkez Kumandanlığı İnzibat Subayı Yüzbaşı Nevzat'a, İdare-i Örfiye Divanı Harp Reisi Nafiz Bey'in yaveri Murad'a söylemekten çekinmeyen Yakup Cemil, nihayet bir gün baskına karar vermişti (13 Temmuz 1916). Artık İttihat ve Terakki'nin sivil kısmı yani Talât Paşa taraftarlarıyla, asker kısmı yani Enver Paşa'nın adamları, katî bir mücadele saatine yaklaşıyorlardı. Meserret otelinde toplanmış olan çete reisleri vazifelerini almışlardı. Bu sırada sokaklar, polis, jandarma ile sarılmıştı. Son dakikada vaziyetten haberdar olan Sapancalı Hakkı, bir taraftan Babıâli Muhafız Jandarma Kumandanına telefon ederek, diğer taraftan Meserret oteline koşarak, Yakup Cemil'e:

- Yahu sen delirdin mi, derhal çeteni, adamlarını dağıt. Talât'ın komplosuna düşeceksin! Enver'e bu kadar fenalık yapmaya hakkın yok! diye bağırmıştı.

Yakup Cemil güçlükle tasavvurundan vazgeçti. Fakat pek az sonra tevkif edilerek Bekirağa bölüğüne sevk edildi. Bu suretle ikinci Babıâli baskını akim kalmış oldu.

YAKUP CEMİL'İN, ENVER PAŞA'NIN EMRİYLE TEVKİFİ

Yakup Cemil, İran'a gidecek müfrezesini kurarken Anadolu'dan bir çok maceraperestler İstanbul'a akın etmişti. O, asker kaçakları, dağa çıkmış eşkıya için, af çıkarmıştı. İstediği zabitanı, arzu ettiği eratı etrafına toplamıştı. O zamanlar ağaçsız büyük bir meydan olan Harbiye Nezareti'nin duvarları içinde (şimdiki Üniversite'nin Hukuk - İktisat Fakülteleri) bu başıboş kafileyi tutuyordu. Harbiye Nezareti'nin içi, dışı zapt-u rapttan mahrum bulunan, boyunlarında asılı Çerkez kamaları, gümüşten mamul fişekleri, silâhları, ayaklarında garip ve rengârenk çizmeleriyle gidip gelen uzun boylu delikanlılarla dolmuş bulunuyordu. Onların nazarında Yakup Cemil her şey demekti. Çünkü kulaktan kulağa dolaşan şayialarda onun da arkasında Enver Paşa vardı. Kimin haddine, Yakup Cemil'e, kimse el süremezdi. Diğer taraftan İttihat ve Terakki'nin meşhur merkezi umumisi, başta Talât Bey ve arkadaşları Bahaeddin Şakir, Doktor Nâzım olmak üzere başka bir grup, memleketi bu maceracı adamdan kurtaramadıklarından, bu fırsattan bilistifade Enver'in en yakın ve fedakâr arkadaşları olan Mümtaz, Hüsrev Sami, Yenibahçeli Nail ve Sapancalı Hakkı Beyleri saf dışı edemediklerinden, İttihat ve Terakki kongrelerinde kendilerine daima muhalefet eden bu adamlardan sıyrılamadıklarından çok müteessir idiler. Yeni bir tertip düşünüyorlardı. Bir akşam Talât Bey merkezi umumide otururken hatırına kurnazca bir fikir gelmişti. Yakup Cemil, İran'a gidecek müfrezeyi teşkil etmekle ve zaman zaman da hükümeti devirmeyi tasarlamakla meşguldü. Teşebbüs haline dahi gelemeyen, Babıâli baskını hareketini gizli olarak hatta tertip edenlerden biri olan Dahiliye Nâzırı, hemen Kara Kemal'i merkez-i umumiyeye çağırtmış ve onun huzurunda Polis Müdürü Bedri Bey'i kabul etmişti. Ona ilk hitabı şöyle olmuştu:

- Sen uyuyorsun! Bütün istihbaratın boş, bu saflığınla bizi ve hepimizi mahvedeceksin!

Bu sözlerden bir şey anlamayan Bedri Bey:

- Beyefendi, sözlerinizden bir şey anlayamadım, af buyurun!

- Burada anlamayacak bir şey yok. Yakup Cemil, Enver'e, bize, hepimize suikast hazırlamıştır. Harbiye Nezareti'nin Mercan kapısından girerken, Enver Paşa'yı yaylım ateşe alarak öldüreceklermiş. İşte herhalde sen ancak o zaman Polis Müdürlüğünü yaparsın. Fakat bu dünyada değil!

Bedri Bey büsbütün şaşırmış kalmıştı. Talât Bey şiddetle sözüne devamla:

- Haydi uyuma, git bu esas dahilinde bana bir rapor hazırla ve bundan sonra istihbaratı yeniden tanzim et. İkinci bir ihtar yapmayacağım. Bunu ümit ederim ki anlarsın?

Bedri Bey telâşla merkezi umumiden çıkmış, yolda bana rast gelmiş, vakayı teferruatıyla benden öğrenmiş ve başına gelenleri de bize anlatmıştı. Bedri Bey o kadar şaşırmış bir halde idi ki bana:

- Yukarısı bıyık, aşağısı sakal, ne halt edeceğimi şaşırdım vesselâm. O kadar şaşırmışım ki Hüsamettin Bey, Talât Beyefendi'den af diledim ve derhal raporu hazırlamayı vaat ettim, demişti.

İki saat sonra rapor hazırdı. Polis Müdürü Bedri Bey bu raporu Talât Bey'in istediğinden daha mükemmel hazırlamıştı. Burada vaka pek mübalağalı ve korkunç bir şekilde hikâye ediliyor ve Yakup Cemil'in etrafında bulunan kimseler de müphem bir şekilde ima ediliyordu.

Raporu alan ve memnuniyetini gizlemeyen Talât Bey, Kara Kemal, Bahaeddin Şakir ve Nâzım Beyleri otomobile bindirerek Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısına ertesi günü alessabah göndermişti. Yalnız bu arkadaşlara Talât'ın sözü şu olmuştu:

- Enver'i en ziyade Mümtaz'dan ayırmak yolunu tutacaksınız!

Hep beraber Enver Paşa'nın huzuruna girmişlerdi. O sabah Teşkilât-ı Mahsusa'ya ait bir emrin tebellüğü için ben de yalıya çağırılmıştım. Paşa onlarla beraber beni de içeri, almakta tereddüt etmemişti. Kara Kemal, kendine itimat eden bir insan sükûnetiyle söze başladı:

- Yakup Cemil'in hükümeti devirme teşebbüsü pek hafif değil Paşa, dedi; yanında senin yaverin Mümtaz, onun arkadaşları Hüsrev Sami, Nail ve Sapancalı Hakkı'da var. Maksatları, seni Harbiye Nezaretinde, bizi merkezi umumîde bastırıp katletmek, Fethi Bey'i (Okyar), İstanbul muhafızı Cemal (Paşa) ve İzmir Valisi Rahmi'yi iktidara getirmek, Hüsrev Sami'yi de Hariciye Vekili yapmaktır.

Enver Paşa da, ben de şaşırmıştık. Paşa sordu:

- Raporu göreyim.

Kara Kemal soğukkanlılıkla cevap verdi:

- Dahiliyededir.

- Hayret, Mümtaz da mı bu işe dahil?

- Evet Paşam, evet; bütün fesat bu adamdadır. Zaten Meserret oteli hâdisesini Yakup Cemil yapmasaydı, o yapacaktı.

Enver Paşa'nın yaveri her şeyden evvel mert ve dürüst bir askerdi, Enver Paşa'ya da çok bağlı idi. Teşkilât-ı Mahsusa'mızın da güzide bir âzası idi. Enver Paşa'yı hırslandıran keyfiyet de bu idi. O zaman Kara Kemal'e dönerek:

- Peki, dedi; kâfi, siz şimdi gidin!

Misafirlerini uğurladıktan sonra bana:

- Haydi Hüsamettin, dedi; iş başına, Harbiye Nezaretine gidelim.

Gayet asabî idi. Hiddetinden korkunç bir hal almıştı. Telefonu eline alarak Talât Bey'i buldu, rapor üzerinde konuşmaya kalktı. Talât Bey ona şöyle demişti:

- Bu iş telefonla olmaz, ben şimdi oraya geliyorum.

Filhakika bir çeyrek saat sonra Talât Paşa, Enver Paşa'nın yanında idi. Yüzü asık ve sözleri serzenişkâr idi. Enver'in bu adamları himaye ettiğinden müşteki idi.

- Enver kardeşim, diye söze başladı, işte uzun yıllar himaye etmek istediğin adamlar, bizi mahvetmek üzeredirler. Bereket Müdüriyetin istihbaratı imdadımıza yetişti. Buyurun Polis Müdürü Bedri Bey'in raporu!

Bu raporu masaya koydu. Benim hayretim gizlenmeyecek kadar barizdi. Zira Bedri Bey hiç bir şey bilmediğini bana söylemişti. Kendisinden rapor istendiği de malûmdu. Şimdi güya bütün bunları o yazmış gibi Enver Paşa'ya getiriliyordu. Her iki eski ve iyi arkadaşın arkasını bozmak bize düşmezdi. Fakat raporu okuyunca Enver Paşa çılgına dönmüştü. Enver Paşa'nın, Polis Müdürü Bedri'yi hiç sevmediğini, hatta ondan nefret eylediğini biliyordum. Zira Bedri Bey, merkezi umuminin emri altında idi. Odanın içinde bir aşağı, bir yukarı gezinerek bağıran Paşa:

- Mümtaz da mı buraya dahil, bu nasıl olur? deyince Talât Bey cevap verdi:

- Baş suikastçı o, ne zannettin! Sor bakalım gizli teşkilâtın reisine, bak sana ne diyecek!

Enver Paşa yüzüme baktı, ben tek bir kelime bile söylemedim. Zira Talât Bey'in fikrine iştirak etmiyordum. O, fikrini teyit için yeni sebepler zikretmeye başlamıştı.

- Yaverliğinizden istifası iğbirarındandır. İzmit'ten bunun için de İstanbul'a gelmiştir.

Halbuki pek iyi biliyordum ki zavallı Mümtaz, Yakup Cemil'i bir an evvel İstanbul'dan uzaklaştırmak için, kalkıp İstanbul'a gelmiştir.

Enver bu söz üzerine yerinden sıçrayarak:

- Ne, Mümtaz burada mı?

Talât Bey soğukkanlılıkla:

- Evet... deyince Enver Paşa hemen telefona sarılarak:

- Merkez Kumandanı Cevat Bey'i bana verin. (Biraz sonra da) Cevat Bey, ben Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver, şimdi Yakup Cemil'i tevkif ediniz! Emrini verdi.

Bu emir verildiği zaman, odada bulunan Talât Bey ile ben, Enver Paşa'nın bu kadar yakın arkadaşı hakkında bu emri vereceğini asla tahmin etmiyorduk. Sonradan öğrendik ki asıl şaşkınlık ve hayret Merkez Kumandanı arkadaşım Miralay Cevat Bey'i perişan etmişti. Adeta dehşet içinde kalmıştı. Cevat Bey'in dönen şeylerden haberi yoktu. Çünkü Polis Müdürü Bedri Bey, meseleyi ciheti askeriyeye aksettirmemiş, onların müdahalesinden çekinmişti. Enver Paşa'nın bu katî emrinde, Cevat Bey'in vazifesini hakkiyle başaramadığının ve ihmallerinin manası vardı. Bu hakikatte bir emir değil, bir ihtardı. Enver Paşa'nın odasında Talât Bey muğber ve müteessir bir pozla oturuyor, büyük bir tehlikeden en salahiyetli makamı haberdar etmiş bir kimse huzuruyla bize bakıyordu. Enver Paşa da bu eski arkadaşını bu kadar müteessir görmemişti. O da sessizdi. Talât Bey, Yakup Cemil'in tevkifi haberini almadan Nezaretten ayrılmamaya karar vermiş gözüküyordu. Koltuğun birinden kalkıp diğerine oturuyor, Yakup Cemil'in aleyhinde söylenip duruyor, Enver Paşa asabî adımlarla odada bir aşağı, bir yukarı dolaşıyordu. Ben dosya koltuğumda Paşa'nın Teşkilât-ı Mahsusa işlerine ait emirlerine intizar ediyor ve ayakta duruyordum. Enver Paşa bir ara bana dönerek:

- Hüsamettin Bey, Merkez Kumandanlığı'na gidiniz, Yakup Cemil'in tevkifine şahit olunuz. Sizden neticeyi öğreneceğim.

Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekilini selâmlayarak huzurundan çıkmış ve Merkez Kumandanlığı'na gitmiştim. Ben oraya geldiğim zaman (şimdiki üniversitenin Rektörlüğe mütenazır olan köşkü Merkez Kumandanlığı idi) koridorlar inzibat subayları, çavuşlarla dolmuştu. Yakup Cemil'i bir çavuşla çağırtmışlardı. Çavuş ona:

- Sizi Merkez Kumandanı Cevat Bey bekliyor, lütfen teşrif eder misiniz, demişti.

Yakup Cemil, Merkez Kumandanlığı'na gelince, alınmış olan fevkalâde tertibatı görmüş, hayretle bakarak Merkez Kumandanının odasına vurmadan girmişti. Miralay Cevat Bey masasının başında ayakta duruyordu. Yanında üç inzibat subayı da ayakta idiler. Yakup Cemil selâm verdi. Cevat Bey selâma mukabele etmeden:

- Yakup Cemil Bey, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın emriyle mevkufsunuz, dedi.

Tam bu sırada diğer inzibat subayları ve çavuşları odanın kapısından girmişlerdi.

YAKUP CEMİL'İN MUHAKEMESİ

Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekilinin tevkif emri, Yakup Cemil'e tebliğ edildiği zaman, Merkez Kumandanı Miralay Cevat Bey'in oda kapısından içeriye giren inzibat subayları ve çavuşları, hazır ol vaziyetinde Yakup Cemil'in etrafını çevirmişlerdi. Yakup Cemil'in en büyük hususiyetlerinden biri de hasımları kuvvetli olduğu zaman, son derece itaatkâr bir vaziyet alması idi. Yalnız şu kadarını sordu:

- Başkumandan Paşa Hazretleri'nin emriyle mi?
- Evet. Soğuk ve katî bir cevap duyulmuştu.
- Baş üstüne!

Yakup Cemil askerce resmî selâmı ifa ederek geri dönmüştü. Merkez Kumandanı, inzibat zabitlerinden birine:

- İhsan Bey, Yakup Cemil Bey'e, Bekirağa bölüğüne kadar refakat ediniz!

Bir çok inzibat zabit ve çavuşları, gözleriyle Yakup Cemil'in en ufak hareketlerini uzaktan, yakından takip etmekle beraber, ona sokulmamayı tercih ediyorlardı. İki zabit Harbiye Nezaretine ve oradan arkadaki Bekirağa bölüğü hapishanesine giden uzun yolu beraberce kat ettiler. Meydanda duran veya gelip geçenlerden büyük rütbeli, küçük rütbeli, er, sivil hiç kimse bu iki zabitin gidişindeki hakikî manayı asla anlamamıştı. Onlar da mevkufiyeti sezdirmemek için azamî dikkati muhafaza ediyorlardı. Yakup Cemil, gururlu ve haysiyetine düşkün bir insandı. Zaafını göstermektense ölümü tercih ederdi. Devlete mukavemetin imkânsız olduğunu nihayet anlamıştı. Yakup Cemil, Bekirağa bölüğünün alt katında bir odaya hapsedilirken, Avrupa'ya gene ticarî işleri için gitmek üzere tesadüfen o akşam Sirkeci trenine binen Sapancalı Hakkı Bey, sivil polisler tarafından tevkif edilerek Bekirağa bölüğünün diğer bir odasına getirilmişti. Hüsrev Sami ise o sırada İzmir'de meşhur kafileye asker yazıyordu.

İzmir Valisi Rahmi Bey'e tevkifi için yazılan telgrafa Rahmi Bey, komployu anladığı için aldırış etmemişti. Düşmanları ise başka türlü bir plânla Hüsrev Sami'yi acele İstanbul'a çağırmışlar, onu da Galata'da vapurdan çıkarken yakalatmışlardı. Fakat bir kaç saatlik bir mevkufiyetten sonra Enver Paşa'nın emriyle Hüsrev Sami Bey serbest bırakılmıştı. Mümtaz ise ellerini, kollarını sallayarak geziyor. Oradan oraya koşarak 'Bu nasıl olur?' diyordu. Nihayet Enver Paşa'nın huzuruna çıktı. Paşa onu soğuk karşıladı. Mümtaz, eski arkadaşına:

- Bu Talât'ın bir tertibidir. Sapancalı Hakkı, sulhu münferit teşebbüsünde bulunmamıştır. Bahaeddin Şahir, Talât'ın tertibiyle Romanya'ya gönderilmiştir. Gerek onun, gerek kâtibi mesullerden Ali Bey'in raporları yalandır. Hüsrev Sami, Sapancalı Hakkı sana son derece bağlıdır. Hepimiz senin yolunda hayatımızı fedadan çekinmeyiz, şimdiye kadar da çekinmedik... Bizleri senden mahrum etmek istiyorlar. Bunların başında Talât vardır. Bunların tertibine kurban gidiyorsun!

Enver Paşa soğukkanlılıkla Mümtaz'a şunları sormuştu:

- Mümtaz Bey, peki ama Harbiye Nezareti'nin Mercan kapısındaki dükkânların iki tarafını tahliye ettirip oraya çetecileri iskân etmek, ne maksada binaen idi? Bunu bana söyle kâfi!

- Paşam, bunun ne kadar hesapsız bulunduğunu, Yakup Cemil'in ne kadar cüretkâr, akılsız olduğunu size ben mi anlatacağım!

- Görüyorum ki sizi de aldatmış, yeni kabine tasarlıyormuş, hepinize ayrı vazifeler verecekmiş!

Sınıf arkadaşım Mümtaz'ı çok iyi biliyordum. O Enver Paşa'ya son derece sadık idi ve Paşayı çok seviyordu. Fakat bu iddia karşısında çılgına dönmüş, yalnız soğukkanlılığını değil, hatta ümidini de kaybederek şunu söylemişti:

- Ne yazık ki Talât'ın ve Muhittin'in tezvirine kapılmışsınız görüyorum ki düzme rapor sizi çıldırtmış, isterseniz beni de tevkif ettiriniz demiş ve selâm vermeden Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekilinin yanından çıkmıştı. Mümtaz Bey, çok

genç iken Selânik'te Müşir İbrahim Paşa'nın yaverliğini yapmış, Erkânıharp Binbaşısı Arnavut Sedat Bey'i vurmuş ve müebbet hapis cezasıyla Akkâ kalesine sürülmüş, Hürriyet ilân edilince affedilerek İstanbul'a gelmişti. Çok sert fakat çok namuslu bir insandı. Sözünü de kimseden sakınacak tabiatta değildi. Filhakika Enver Paşa da eski yaveri hakkında hiç bir emir verememişti.

Diğer taraftan Bekirağa bölüğünün bodrum katında bir hücreye kapatılmış olan Yakup Cemil, üzerinde taşıdığı müteaddit tabancalardan hiç birini kimseye teslim etmemişti. İlk defa hükümet, bir mevkuftan silâhlarını alamıyordu. Çünkü Yakup Cemil için silâh, namus kadar kıymetli idi. Hemen Binbaşı Rıza Bey'in riyasetinde teşkil edilen tahkik heyetinde üç yüzbaşı, bir mülâzım ile Adliye nezaretinden tayin edilmiş kıymetli bir müstantik olan Vehbi Bey bulunuyordu. Evrak-ı tahkikiye tekemmül edince, İstanbul Jandarma Kumandanı olup Divanı Harbi Örfi Riyasetini deruhte etmiş olan Selânikli Miralay Nafiz Bey, Yakup Cemil'i muhakemeye başlayacaktı. Fakat burada hiç bir mahkemenin veya Divanıharp'in başına gelmeyen garip bir vaziyet gelmişti. Yakup Cemil'i iki gün geçtiği halde kimse tahkik heyetinin huzuruna çıkaramamıştı. Silâhları elinden alınamamıştı. Hiç kimse onun odasına girmeye cesaret edemiyordu. O, bir iskemle üzerinde oturuyor, yatağına girmiyor, getirilen yemekleri de yemiyordu, zehirlenmek veya uyutulmaktan korkuyor, her an tetik üzerinde duruyordu.

Koridorlarda süngülü nöbetçiler vardı. Yalnız üç süngülü er, onun kapısını bekliyordu. Kimse kendisiyle temasta değildi. İki gün sonra Müstantik Vehbi Bey Divanı Harp Reisi Nafiz Bey'i ziyaret ederek:

- Beyefendi, demişti. İki gün oldu, mevkufu isticvap etmek üzere bekliyoruz. Kimse içeri giremiyor, silâhlarını alamıyor, bunun sonu ne olacak? Sizin rütbeniz Miralay, vazifeniz İstanbul Jandarma Kumandanlığı, Yakup Cemil'in eski arkadaşısınız. Bendenize kalırsa, sizin bizzat onu görüp silâhlarını teslim etmesini istemeniz muvafık olacak!

Nafiz Bey bu sözlere bir şey diyememiş ve nihayet Yakup Cemil'i ziyaret etmişti. Gayet sıcak bir Ağustos günü idi. Kapıyı vurup içeri giren Divanı Harp Reisi, Yakup Cemil'i iskemle üzerinden fırlamış bir yay gibi karşısında bulmuştu. Nafiz Bey hürmetkâr bir eda ile:

- Merhaba Yakup Cemil Bey! Yakup Cemil Bey müteredditve soğuk bir sesle mukabele etmiş ve ortada duran tek iskemleyi ona göstererek:

- Buyurun! demişti.

Nafiz Bey yatağın kenarına ilişerek lâfın neresinden başlayacağını bir hayli düşündükten sonra yemeklerden, rahat olup olmadığından, bir arzusu bulunup bulunmadığından bahsettikten sonra işi silâhlarını istemeye getirmişti. Fakat bu sırada hayli terlemiş, gözlüklerinin camları buğu yapmıştı. Bunları silmek üzere cebinden güderi çıkarmak üzere elini pantolonuna sokarken buz gibi soğuk bir tabanca namlusunu alnının ortasında bulmuştu. Şaşkınlıktan, korkudan titreyen Nafiz Bey:

- Ne oluyorsun Yakup Cemil Bey, bak ben gözlüğümü silmek için güderi çıkarıyorum diyebilmişti. Üstümde bir şey yok, istersen ara beni!

Nafiz Bey ecel terleri döküyordu. O zaman anlamıştı ki bu korkunç adamdan silâhları istenemezdi. Yakup Cemil Bey de pek ileri gittiğini hissetmiş olacak ki Jandarma Kumandanına:

- Affedersin birader, alışkanlık, demişti.

Pek az sonra Nafiz Bey ayağa kalkmış, sözü burada bırakmış ve Yakup Cemil'e:

- Allah'a ısmarladık! diyerek kendisini dışarı atmıştı. Dairesine geldiği zaman soğuk ter döküyordu.

O gün başka bir şey olmadı. Mesele Merkez Kumandanlığına anlatıldı. Kızanlıklı Cevat Bey ile uzun boylu görüştüler. Nihayet şöyle bir tertip hazırlandı. İnzibat subaylarından İhsan ve Vasfi Beyler bu işe memur edildi. Bunlarda yanlarına Divanı Harp Başgardiyanı Ömer Çavuş'u, Pehlivan Kara Emin'le, Ali Ahmed'i alarak Bekirağa bölüğü hapishanesinin koridorlarında

nöbet bekleyen süngülülerin arkasına saklanarak, helâya gitmek üzere odasından çıkan Yakup Cemil'in arkasından birdenbire üzerine atıldılar. Kollarını kenetlediler ve beraberce yere yuvarlandılar. Yakup Cemil güçlü ve kuvvetli idi. Fakat üçünün hücumuna dayanamadı. Tabancaları alındı. O, bundan memnundu, yalnız şöyle bir ihtar yapmaktan da vazgeçmedi:

- Aman dikkat edin, tabancaların tetikleri açık ve kurşunlar namludadır, bir kaza olur.

O kızacağı yerde memnundu, çünkü silâhlarını eliyle veremezdi. Şimdi müsterih idi. Hemen odasına döndü. Kaç gündür çamaşır değişmemişti. Onları değiştirdi. Kaç gecedir baskına uğrarım diye uyumamıştı. Şimdi de uykuya sıra gelmişti. Yatağına uzandı ve mışıl mışıl uyudu. Tevkifinin 4'üncü günü heyeti tahkikiye huzuruna çıktı. Kimsenin ummadığı bir soğukkanlılıkla ve açıklıkla itiraf etti. Kabahatlerin hepsini kabul ediyordu, kimseyi suçlu göstermiyordu. Müstantik Vehbi Bey Enver Paşa'ya nasıl suikast yapacağını soruyordu. Birden heyecanlanmıştı.

- Enver Paşa'ya suikast mı, bu hâşâ. Ben, diyordu, vatanımın bu harp neticesinde büyük felâketlere uğrayacağını gördüğüm için, Kara Kemal'e, Talât'a başvurdum, sulhu münferit için müracaat ettim. Onlar beni cesaretlendirdiler, "biz de senin fikrindeyiz, fakat Enver Paşa'ya lâf anlatmak kabil değil," dediler, ciheti askeriyeyi temin etmek lâzım! Bunun üzerine Harbiye Nezareti Müsteşarı Mahmut Kâmil Paşa'ya müracaat ettim. O da, "doğrudur, gidişat iyi değil, fakat ben askerim ve emre itaatle mükellefim, bu ciheti temin edemem, haklı olduğunu görüyorum" dedi. Sadrazam Said Halim Paşa'ya çıktım, o da beni tasdik etti. Sapancalı Hakkı Bey'e de Romanya'da sulhu münferit için siyasî adamlar müracaat etmişlerdi. Vatanın tehlikede olduğu günlerde istikbale giden yolu değiştirmek vazifemizdir. Onun için Babıâli'yi basacaktım. Fakat Sapancalı Hakkı beni menetti!

Müstantik sormuştu.

- Babıâli'yi nasıl basacaktın, hangi silâh ve kuvvetle?

- Merkez Kumandanlığı Bölük Kumandanı Yüzbaşı Nevzad, silah ve bombaları Meserret oteline getirmişti. Divanı Harp Reisi Miralay Nafiz Bey'in Yaveri Murad, Dramalı Yahya Kaptan'ı ve 17 kişilik adamını getirmişti. Bunlar da hazırdılar. Ben Babıâli'ye girdim mi, jandarma yüzbaşısı Hasan Hoca bana selâm verecek, hiç bir mukavemete maruz kalmadan Meclis-i Vükelâ'ya girecektim. Mukavemet edenler olursa onları tabancamla yere serecektim, fakat kaçarlarsa Paşadan istifasını alıp istediğimiz kimseleri iş başına getirecektim.

Müstantik Vehbi Bey sordu:

- Ya Enver Paşa'yı ne yapacaktın?

- Allah ya ona, ya bana yaşamayı nasip edecekti. Herhalde vuruşacaktık...

Heyet-i hâkimenin hayreti fazla idi, bu adamı herkes âdeta arkasından itmiş, zorla sahneye çıkarmıştı.

Diğer suçluların hepsi dinlendi. Bunlardan Sapancalı Hakkı'nın ifadesi dikkate değerdi.

- Bütün bunlar Talât'ın komplosudur. Talât ve arkadaşları bu deliyi teşvik ettiler. Bizi toptan imha etmek, Enver'i yalnız bırakmak istediler. Taklibi hükümet, sulhu münferit, bunlar ne demektir hâkim bey, yüksek dirayet ve zekânız bu komployu meydana çıkaracaktır. Meserret oteli toplantısını dağıtan benim, şimdi suçlu mu oluyorum?

Heyet-i tahkikiye her şeyi öğrenmişti. Şimdi Divanıharb'in kararı ne olacaktı? Herkesin merakı burada idi.

YAKUP CEMİL'İN İDAMI

Yakup Cemil'e, arkadaşlarına ait tahkikat zabıtlarının suretlerini her gün Kara Kemal Bey, Talât Paşa'ya götürüp okuyor, ben de her gece bu tahkikata ait evrakın suretlerini heyeti tahkikiyeden alıp Enver Paşa'ya götürüyor, onların hülâsalarını kendisine takdim ediyordum. Enver Paşa okudukça son derece hiddetleniyor, fakat Talât ve arkadaşlarının çevirdiği manevrayı pek güzel anlıyordu. Maznunlardan Yüzbaşı Nevzat, silâh ve bombaları Meserret Oteli'ne kendisinin götürdüğünü itiraf etmiş. Divanı harp Reisi'nin yaveri Murat Bey'de Yahya Kaptan'la 17 kişilik maiyetini Meserret Oteli'ne götürdüğünü gizlememişti. Heyet-i tahkikiyeyi düşündüren mesele bir sulh-ü münferit teşebbüsünün Heyeti Vükelâ'ya duyurulması arzusundan başka, ortada bir şey olmadığı idi. Taklib-i hükümet mevzuu bahis olamazdı. Çünkü başta Dahiliye Nazırı, Harbiye Müsteşarı, Sadrazam, hepsi Yakup Cemil'e hak vermiş, âdeta onu teşvik etmişlerdi. Suçlu diye gösterilen diğerlerinin ise, değil cürümleri aranmak, bilâkis bu menfur baskını önlemek için ellerinden gelen her şeyi yaptıkları muhakkaktı. Acaba, Yakup Cemil'i teşvik edenlerin, onu bu yola sevk edenlerin hakikî maksadı ne idi? Bu da, Enver Paşa'nın arkadaşları ile Talât'ın adamları arasında cereyan etmekte olan savaş değil mi idi. Heyeti tahkikiyenin vardığı bu neticenin meydana çıkması, Talât'ı ve arkadaşlarını fena halde telâşa düşürmüştü. Enver Paşa, bunu sezerse onlar için her şey mahvolabilirdi. O halde ne yapmalı idi? Talât, derhal Kara Kemal'i çağırdı. Ona tehlikeyi anlattı, bu sebeple Yakup Cemil'in verdiği ifadeyi değiştirmesi lâzım geliyordu.

- Bu gece git, onu hücresinde gör, onunla konuş, onu ikna et, ifadesini değiştirsin, Enver, her şeyi anlamasın.

Kara Kemal Bey, Talât'ın bu katî emrine itiraz etmeye kalkınca o bağırmıştı:

- Mutlaka onun yanına gidecek ve dediğimi kabul ettireceksin, başka şey tanımam!

Sonradan Kara Kemal'i Divanı Harp Reisi Nâfiz Bey'e göndererek onun yardımını rica etmişti. Nâfiz Bey'de bunu yapamazdı. Her ikisi kalkıp Merkez Kumandanı Miralay Cevat Bey'e gittiler. Cevat Bey çok düşünmüş, fakat her ikisini kıramamıştı. Nihayet beraber gitmelerine müsaade etti. Ziyaret saati ve şekli tayin edildi. 1916 senesi Eylülünün 7'nci günü gece yarısından iki saat sonra, Kara Kemal, Nâfiz Bey, beraberlerin de bir inzibat subayı olmak üzere hapishaneye geldiler. Vakit, gecenin üçüne gelmekte idi. Bu saatte bu yarı karanlık, yarı loş koridorlarda kuş uçmaz, kervan geçmez bir ıssızlık vardı. Yakup Cemil'in kapısını vurarak odasına girdiler. Zabit onları bırakıp çıkıp gitti. Dışarıda süngülü nöbetçiler, vazifelerini ifa etmekte idiler. Gecenin bu saatinde bu iki misafiri gören Yakup Cemil şaşırmıştı. "Acaba beni idama mı götürecekler!" diyordu. Onları soğuk karşılamıştı. Her ikisi hürmetkâr selâm verdiler. Biri sandalyeye, diğeri yatağın kenarına oturmuştu. Yakup Cemil, Kara Kemal'i hiç sevmezdi. Fakat merakla onları dinlemeye koyuldu.

Kara Kemal bin bir dereden su getirdi. Ona:

- Enver Paşa seni harcıyor, ötekilerini kurtarmaya çalışıyor, her şeyi onların üstüne atacaksın, onlar kurtulunca seni de kurtarmamız mümkün olacak, sen İttihat ve Terakki'nin vefakâr ve kahraman adamısın, ne Talât'ın, ne de benim ve arkadaşların gönlü razı değildir. Seni feda edemeyiz, ifadeni değiştirmelisin!

Yakup Cemil katî bir ifade ile cevap verdi:

- Ben arkadaşlarıma iftira edemem!

- İftira değil, hakikat. Bak Mümtaz. Hüsrev Sami, ellerini kollarını sallayıp geziyorlar. Kabak senin başında patladı. Bu olur mu? Sulh-ü münferit için, yalnız sen mi çalıştın, ya Sapancalı Hakkı, onu neye sıkıştırmıyorlar!

Nihayet uzun münakaşalar oldu. Bir ara Nâfiz Bey odadan çıktı. Sonra tekrar geldi. Kara Kemal, bu sıcak Eylül gecesinin

hayatında bir dönüm noktası olduğunu pekâlâ biliyordu. O gece var kuvvetiyle çalışmış, nihayet Yakup Cemil'i ikna etmişti.

Fakat hayatta ne garip tesadüfler vardı. Sıcaktan, sabaha kadar uyuyamamış olan Sapancalı Hakkı, su dökmek üzere helâya çıkmış ve Yakup Cemil'in camlı kapısından içeride lâmba yandığını ve Kara Kemal'in onun karşısında oturduğunu, yanında da Divan-ı Harp Reisi Nâfiz Bey'in bulunduğunu görünce deliye dönmüştü. Bu, hayra alâmet değildi. Bunlar bu saatte burada ne yapıyorlardı? Sapancalı Hakkı, derhal odasına gitmiş ve sabahı beklemişti. Sabah olunca inzibat subayı İhsan Bey'i çağırttı.

- Beni dedi, derhal heyeti tahkikiye huzuruna çıkaracaksınız, yeni ifşaatım var. Hiç vakit kaybetmeye gelmez!

Sapancalı Hakkı'yı o gün çağırdılar. Gece gördüklerini anlattı. Bir taraftan tanıdığı muhafızlardan biriyle vaziyeti Mümtaz Bey'e bildirdi. Enver Paşa'nın sabık yaveri çılgına döndü. Hemen Harbiye Nezareti'ne koştu. Bize geldi, bütün bunları anlattı. O sırada Mümtaz'a sadık inzibat çavuşlarından biri de o geceyi görmüş ve hepsini kendisine söylemişti. Mümtaz, Enver Paşa'yı görmek için ısrar etti. Nihayet Paşa'ya girerek vaziyeti arz ettim. Mümtaz'ı içeri kabul etti ve onu dinleyince son derece hiddetlendi.

Enver Paşa, Mümtaz'a dönerek bağırmıştı:

- Olamaz dedi, bu ne demektir, Merkez Kumandanı, Divanıharp Reisi, hepsi benim düşmanlarım mı?

- Evet Paşam, bizler senin yolunda sonuna kadar yürüyeceğiz, fakat bunların kasti sana!

Ben de ayakta duruyordum. Başımdan aşağı kaynar su dökülüyor gibi idi. Bu siyasî hareketlerin memleket ve devlet bünyesinde büyük sarsıntılar doğuracağına kaniydim. Mümtaz çıkıp gitti. Enver Paşa bana, telefonla Nâfiz Bey'i davet etmemi ondan sonra da Merkez Kumandanı Cevat Bey'i çağırmamı em-

retmişti. Nâfiz Bey Paşanın yanına girince soğuk bir muamele ile karşılaştı:

- Nâfiz Bey, siz dün akşam Kara Kemal'i ne suretle Yakup Cemil'in yanına götürdünüz?

Nâfiz Bey şaşırmış kalmıştı. Her şeyi söylemeyi doğru bulmuştu.

- Evet Paşam, bir dostluk ziyaretinde bulunması için götürdüm. Cevat Bey'in de malûmatı vardır. Yanlarında bulundum. Hiç bir şey konuşmadılar. Kara Kemal üzüldüğünden bahsetti ve çıkıp gitti...

- Gece yarısı, sabaha karşı mı, hatır sormak aklına gelmiş, bu usulsüz, nizamsızdır. Nasıl olur?

Nâfiz Bey'e şiddetle çıkıştı. Sonra Merkez Kumandanı Cevat Bey'i kabul etti. Ona da fena halde bağırdı. Bir ara sesi dışarıya kadar aksetti.

- Hiç birinize itimadım kalmadı. Çıkınız!

Fakat Enver Paşa hiçbirini değiştiremezdi. Yalnız Merkez Kumandan Muavinliğine Kaymakam Şerif Bey'i tayin ederek Miralay Cevat Bey'i bir nevi kontrol altına aldı ve Divanıharb'e de İstihbarat Müdürü Seyfi Bey'i müşahit olarak gönderdi. Ertesi gün heyeti tahkikiye huzuruna getirilen Yakup Cemil Bey, biraz tereddüt ettikten ve bocaladıktan sonra ilk ifadesinden ricat ederek Kara Kemal'in talimatını yerine getirdi. O zaman heyeti hâkime muvaceheyi emretti. Karşılaştırıldılar. Vaziyet vahim bir şekle girmişti. Talât, hemen Harbiye Nezareti'ne geldi. Enver Paşa ile gayet sert ve ciddî bir münakaşa yaptılar.

Talât Paşa burada, Enver'e şöyle demişti:

- Bu adamları himaye etmek yüzünden, partiyi ikiye bölecek, mahvedeceksin, aramızdaki eski ve samimî arkadaşlığı düşün. Kara Kemal'in, Yakup Cemil'i ziyaretinden ne çıkar? Bu kadar itimatsızlık gösterirsen, kime inanacaksın, harbin bu en tehlikeli ânında, partide doğacak bir ihtilâfın maazallah memleketi de mahvedeceğini düşünmüyor musun?

Bir ara sesi tatlılaşmış, Enver'in zayıf taraflarını bulmuş, kâh rica, kâh tehdit ile, bütün yollardan giderek onu yumuşatmıştı. Hatta bir ara işi lâtifeye dökerek:

- Canım ne fazla ısrar ediyorsun (Sapancalı Hakkı'yı kastederek) bir sizden, (Yakup Cemil'i benimseyerek) bir de bizden! Olur biter... demişti.

Enver çok müteessir, çok müterediddit idi. Tahkikatın 12'nci günü öğleden sonra idi. Berlin'den, Alman general karargâhından bir şifre almıştık. Enver Paşa'nın derhal o gün akşam hareket ederek, Romanya'da Mareşal Makenzen karargâhına uğrayarak Berlin'e gelmesi talep ediliyor ve bu ziyaretin 7 gün süreceği bildiriliyordu. Enver Paşa, o akşamki Semplon ekspresine binmek üzere hazırlanmıştı. Harbiye Nezareti'nden ayrılırken Talât Paşa'ya, kendisine vekâlet etmesini rica etmiş ve Yakup Cemil için yanımızda:

- Ben gelmeden hiçbir karara varmayacaksınız! diye söylemişti.

O gece, Enver Paşa'yı uğurlarken bana:

- Yakup Cemil meselesiyle meşgul olunuz ve her şeyi adım adım takip ediniz, demişti. Hareketinden sonra, evrakı tahkikiye tekemmül ettirilerek divan-ı harbe verilmişti. Bugünlerde ben de Kafkasya'da Yakup Cemil'in Teşkilât-ı Mahsusa'da vazife ile bulunduğu ve orada harp ettiği sırada maiyetinde şehit düşmüş kimselerle, askerlik etmiş zevatın ailelerine hidemat-ı vataniye tertibinden bağlanacak maaş ve ahz-ı asker şubelerine ifa edilmiş askerlikleri için yazılacak tezkerelerin hakikatini tetkik için kendisinden soracağım hususlar dolayısıyla onu hapishanede ziyaret etmiştim. Beni gülerek karşılamış:

- Hoş geldin, vefakâr dost, nasılsın, demişti. Ben de:

- Geçmiş olsun Yakup Cemil Bey, evvelâ hatırını sormak, sonradan şu listede yazılı kimseler hakkında malûmatını almaya geldim.

- Gel otur yahu... dedi.

Bu suretle barışmıştık. Bana birer birer hepsi hakkında izahat verdi, ayrılırken de:

- Vaziyet anlaşıldı, bir kaç güne kadar tahliye edileceğim, demişti.

Halbuki Enver Paşa'ya müteaddit mektupları gelmişti. Birinde harbe gönderilmesini istiyor, diğerinde Anadolu'nun bir yerinde ikamete memur edilmesini rica ediyor, kimisinde Paşa'nın yardımı, kimisinde affetmesi temenni olunuyordu. Paşa, bunların hiçbirine cevap vermemişti. Çünkü o düşmüştü, düşenin de dostu olmazdı.

Nihayet Divanıharb-i Örfi kararını verdi. Divanı Harp Reisi Miralay Nafiz Bey ve bir kaç arkadaşı Yakup Cemil'in idamına, ikinci reis Salim Muammer Bey ve arkadaşları müebbet hapsine hüküm vermişlerdi. Ekseriyet Nafiz Bey'in tarafında idi. Yakup Cemil'in Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun 14'üncü maddesinin 6'ncı fıkrasına tevfikan idamına hüküm olunmuştu. Arkadaşlarından Sapancalı Hakkı, Hüsrev Sami, Nail, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ikamete memur edilecekler, Yaver Murad'ın ademi mesuliyetine, Yüzbaşı Nevzat'ın kıtasının değiştirilmesine, Yahya Kaptan'la arkadaşlarının tahliyesine hüküm olunmuştu.

Bu haberi alan Merkez Kumandanı Cevat Bey şaşkına dönmüş eski arkadaşı için infazın tehirini Talât Paşa'dan rica etmişti. Mektubun arkasına Harbiye Nazır vekili şunu yazmıştı. "Emir katîdir. Hüküm derhal infaz edilecektir." Bu suretle Talât Paşa, hükmü tasdik ediyor, karar da katiyet kazanıyordu. Merkez Kumandanlığı bütün inzibatî tedbirleri aldı. 10'u 11 Eylüle bağlayan perşembe gecesi (1916), Hapishane Müdürü İsmail Hakkı Bey'e sordu:

- Hakkı'cığım, (parmağıyla tetiği çeker gibi yaparak) böyle mi, (eliyle boğazını sıkarak ve iple asılmayı kastederek) böyle mi?

- Vallahi ben bir şey bilmiyorum. Sizi yukarıdan istiyorlar. Hemen giyindi. Cepheye gider gibi odadan çıktı. Dış kapının önünde yüzlerce jandarma, inzibat gördü. Bir bölük süngü takmış süvari onu bekliyordu.

- Bu çocuklara zahmet ettirmişsiniz. Bir kişi için bu ne külfet, ben hükümete itaat eden bir adamım.

Üç araba hazırdı. Birincisinin kapısını açarak bir hamlede sıçrayıp içine girdi. Bir gardiyan çavuşu soluna oturdu. Diğer arabaya Müddeiumumî muavini Reşid Bey'le hapishane müdürü bindiler. Ben de kafileyi takip ettim. Arabaların etrafı süvari bölüğüyle muhafaza altına alınmıştı. Kafile Eyüb'e tevecüh etti. Sabah olmak üzere idi. Edirnekapısı dışında bir karpuz sergisinden karpuz istedi. Derhal arzusu yerine getirildi. Onu büyük bir iştah ile kesip yedi. Sonra kafile Silâhtarağa köprüsünden geçti ve Kâğıthane köşkünün yanındaki sırtta durduruldu. İnzibat zabiti İhsan Bey atından indi. Bir sırık dikilmişti. Yakup Cemil Mütemadiyen sigara içiyordu. Müddeiumumî Reşid Bey, mahkûm arabasından inince idam hükmünü okumaya kalktı.

- Reşid Beyefendi, zahmet buyurmayın ben idam edilmemin sebebini biliyorum, dedi. Biz memleketi felâketten kurtarmak istedik. Bizi bu akıbete sürükleyenlerin yarın aynı felâkete uğrayacaklarına katî kanaatim vardır...

İmam telkinde bulunmak istedi. Ona da:

- Hocam, zahmet buyurma, ben Allah'a vazifemi yaptım. Vatana ve dinime bütün hayatımı vakfettim, dedi.

Müddeiumumî muavini Reşid Bey[23] sordu:

- Vasiyetinizi yazabilir miyim?

Ona güldü:

23 [Kitabın ilk yayına hazırlanması sırasında] Halen Ankara'da avukatlık yapan sayın Reşit Erer, S. N. Tansu'ya yazdığı bir mektupta, vakanın aynen anlatıldığı gibi olduğunu tasdik etmiştir. (S.N. TANSU)

- Malım yok ki vasiyet edeyim. Yalnız şu yüzüğümle saatimi birinci hanımıma verirsiniz. Benim çocuklarımı İttihat ve Terakki ve arkadaşlarım elbette aç bırakmazlar.

Sonra zabite döndü:

- Zabit efendi, hükümetin emrini yerine getiriniz. Vazifenizi iyi yapınız. Yaşasın İttihat ve Terakki...

O sırada tiz bir düdük sesi duyuldu. 14 silâh birden patladı. Fakat 14 kurşun bu İttihat ve Terakki fedaisini öldüremedi. Tam 30 dakika can çekişti. Yere sızan kanlarında âdeta İttihat ve Terakki yazılı idi.

Hıyanet-i vataniyeden idama mahkûm Yakup Cemil'in 4 nüfuslu ailesine, vatana hizmetten her bir nüfusa otuz üçer kuruş maaş bağlanmıştı!

ABDÜLHAMİT'İN ENVER PAŞA'YA NASİHATLERİ

Sultan Abdülhamit II, hal' edildikten ve Selânik'e kadar gidip orada üç sene kaldıktan sonra, İstanbul'a getirilip Beylerbeyi sarayında nezaret altında yaşamaya mahkûm edilmişti. Bu da onun son dileği idi. Vaktiyle saltanatını çok severdi. Fakat sukuttan sonra hiç olmazsa İstanbul'dan uzak kalmamayı temenni etmiş ve kardeşi Sultan Mehmed Reşad'dan bunu istemişti. Haberi götüreceklere de şöyle demişti:

- Ben biraderim Murad Efendi'yi 28 sene Çırağan Sarayı'nda muhafaza ettim. Menkûbiyet olmakla beraber, ona rahat nefes aldırdım. Şimdi de diğer kardeşimden bunu istemek hakkımdır. Benim ricalarımı lütfen kendisine ulaştırınız!

Sultan Mehmed Reşad, gayet babacan, iyi kalpli, saf bir padişahtı. Beylerbeyi Sarayı, sakıt Sultana tahsis edilmişti. Alt katta denize bakan küçük bir odada Abdülhamit yatmakta idi. Bir paravana yatağını dışardan görünmez bir şekle sokuyordu. Yanındaki odada onun banyo adası idi. Mamafih sarayın muhteşem salonlarında gezinebiliyor, hele baharda açan leylâklar, salkımlar ve envai çiçeklerle süslü bahçelerinde dolaşabiliyordu. Önünde masmavi bir deniz, karşısında Bebek koruları, Arnavutköyü burnu vardı, uzakta hisarlar görünüyordu. Abdülhamit 1913'den ölümü olan 1918 yılına kadar, hayatının geri kalan 5 senesini bu sarayda geçirmişti. Birinci Cihan Harbi'nin başında sakıt hükümdar, Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı Beylerbeyi Sarayı'na dâvet etmiş ve onunla şöyle konuşmuştu:

- Enver Paşa, sana oğlum diyorum, evet çünkü sen de bizim aileye karışmış bulunuyorsun, hanedanımızın sevgili damadısın. Kahraman bir asker, mert bir adamsın. Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin söylediklerine gücenme. Cümlece malûmdur ki Gazi Müşir Osman Paşa Tokadlı Osman iken, Plevne'deki kahramanlığından dolayı şan ve şöhret sahibi olmuş, müşirliğe

kadar terfi ettirilmiştir. Onun oğullarını kendi hanedanımıza intisap ettirdim. Derviş Paşa'yı da Lofçalı bir vatandaş iken Batum'daki kahramanlığı üzerine şan ve şöhret sahibi bir kumandan olarak terfi ettirdim. Oğlunu da hanedanımıza damat olarak kabul ettim. Gene bilirsiniz ki Müşir Gazi İsmail Paşa da Kürdistan'da lâlettayin bir fert idi. Şarkta Moskoflara karşı kazandığı zaferler üzerine onu en yüksek kademeye kadar terfi ettirmiş, oğlunu da hanedanımıza damat yapmıştım. Ahmet Muhtar Paşa'ya gelince, o da Bursalı bir katırcının oğlu iken şarkta Moskoflara karşı gösterdiği kahramanlık ve hizmetlere mükâfaten hükümdarlık payesinde Mısır'a fevkalâde komiser yaptım. Senelerce de aynı vazifede bıraktım. Oğlunu da paşalık rütbesine kadar yükselttim. Hanedanımızdan bir gelin de vermek isterdim, fakat o bir Mısırlı prensesi tercih etti. Şimdi sen, Başkumandan vekilimiz ve damadımızsın, hanedanı Âli Osman'ın bir âzasısın, Yusuf İzzeddin Efendi dimağen hastadır. Onun şuur harici sözlerini mazur gör.

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, Enver Paşa'nın damat olmasına şiddetle muhalefet etmişti. Abdülhamit burada durmuş, Enver Paşa'nın yüzüne bakmış, onun dikkatle kendisini dinlediğini görünce sözüne devam etmişti.

- Oğlum Enver, 33 sene saltanat sürdüm, padişahlığım müddetince ferdin hürriyetine, şahsiyetine daima taraftar idim. Fakat keyfemâ yeşâ' bir hürriyeti, gelişigüzel bir serbestiyi de hiç bir zaman hoş görmedim. Hele matbuatta pek revaçta görülen müstehcen resim ve yazılara, sinsi fikirlerin hâkim olmasına asla müsaade etmedim. Millî ananelerimizin bozulmasına da taraftar olmadım. Avrupalıların medeniyetini daima takdir ederim. Fakat Hıristiyanlığı hiç bir zaman Müslümanlığa tercih etmedim ve üstün tarafını da görmedim. Başkalarını gelişigüzel taklit etmekten hoşlanmam. Marifet bu medeniyeti kendi bünyemize uydurabilmektir. Ben de bu medeniyetin iyi taraflarını hattâ sarayıma getirdim. Yıldız'da cuma ve pazartesi geceleri temsiller, konserler verilmesini emretmiştim. Garbın sanatkârlarını bizzat sarayda hem seyrettim, hem müziklerini dinledim. Bu

toplantılara haremi, sultanları, damatları, hattâ harem ağalarımla kalfalarımı dahi davet ettim. Ben de güldüm, onlar da güldüler; ben de dinledim, onlar da dinlediler; seyrettiler, neşelendiler veya mahzun oldular. Maksadım saray, halka örnek olsun, garbın Terakki'yatı yukarıdan aşağıya memlekete kontrollü girsin diye idi. Arzum Rumeli ve Anadolu halkının içtimaî seviyesinin yükselmesini teşvik idi.

Padişah olarak bu memleketin tarihinde ilk Meclis-i Mebusan'ı ben açtırdım. Fakat mebusların kâfi derecede olgunlaşmamış olduğunu görünce, aynı meclisi ben kapattırdım. Bilir misin ki Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının verdiği ilân harp kararı bize neye mal oldu?

Bu Rus harbi ile tekmil Balkanları, Rumeli'yi kaybettik. Bu kararı hiç beğenmedim. Fakat önleyemedim. Mithat Paşa bu hususta çok ısrar etmişti. Harbin korkunç sonuçlarını çabuk gördüm. Plevne'nin şanlı müdafaasına, Kars'ın kahramanca savaşına rağmen mağlûp olduk. Rus orduları Ayestafanos'a kadar geldiler. Zabitanı İstanbul'a girdi ve bize şerefsiz bir muahede imza ettirdiler. Bunu imzalarken Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın hüngür hüngür ağladığını işittiğim zaman son derece kederlenmiştim.

Şimdi sizler de bir harbe girmiş bulunuyorsunuz. Bu da acele olmuş, hissiyata kapılarak memleket tehlikeye atılmıştır. İnşallah devletimiz ve milletimiz için hayırlı ve şerefli biter. Fakat hafazanallah felâketli biterse ister misiniz ki bu da bize bir Anadolu'ya mal olsun, o zaman elimizde ne kalır damat?

Enver Paşa'yı derin bir düşünce almıştı. Abdülhamit, zâlim padişah idi, söylediklerini kısmen kendisini temize çıkarmak gayretiyle değiştiriyor, anlatıyor, bazı hakikatleri tahrif ediyordu. Fakat uzakları pekâlâ görüyordu. Padişahın sözleri asla yabana atılamazdı. Abdülhamit tekrar sözüne devamla:

- Hareket ordusu ile İstanbul üzerine yürüdünüz, muzaffer oldunuz, şehri zaptettiniz, saraya kadar dayandınız, beni de hal' ettiniz, hepsi güzel. Unutmayınız ki emrimdeki kuvvetlere aslâ ateş etmemelerini, kan dökmemelerini bildirmiştim. Eğer

bir mukavemet görseydiniz bu size pek pahalıya mal olacaktı. Ancak bu sayede hiç kimsenin burnu kanamamıştır. Fakat arkadaşlarınızın gözü hiç bir şeyi görmemişti. Tedbirlerimi beğenmediler. Beni kaldırıp bir paçavra gibi sokağa attılar. Üstelik 31 Mart hâdisesini benden bildiler. Halbuki bunda hiçbir alâkam yoktu. Âsileri tahrik edenler elbet de vardı. Fakat bunlar asla saraya mensup kimseler değildi. Her devirde devletin düşmanları olacaktır. Bunları tahkiksiz, mesnetsiz kuru iftiralarla herkese bulaştırmak vicdanî bir hareket değildir. Beni en çok üzen şey, huzurumdan kovduğum bir insanı, beni saltanattan uzaklaştıran kararı tebliğe memur bir heyete katmanız olmuştur. Bu, Emanuel Karasu'dur. Bu Yahudi'yi ne diye karşıma çıkardınız? Bununla makamı hilâfet ve saltanatı elin Yahudi'sine tahkir ettirdiniz. Selânik'te bir mason locasının üstadı âzamı olan bu zat ile Hazreti Peygamber'den beri el üstünde tutula gelen hilâfet, encam bir Musevi'nin tebligatı ile Hanedan-ı Âl-i Osman'ının bir rüknünden alınmış oldu, iftihar edebilirsiniz. Şimdi iktidardasın, neşen yerinde ve huzur içindesin, istikbalin parlak görünmektedir. Fakat bütün bunlara güvenme oğlum, sana son bir nasihat vereyim: Bugün insanı alkışlayanlar, yarın onu paralamasını da bilirler! Dikkat et! Allah yolunu açık etsin... Allah millete, devlete zeval vermesin...

Abdülhamit nasihatini burada bitirmişti. Enver Paşa ayağa kalkarak sakıt Hükümdarı asker gibi selâmladı ve hürmetle elini sıktı, Abdülhamit, misafirini odanın kapısına kadar geçirdi. Gözlerinde müşfik bakışları pek âşikârdı. İşittiklerinden fevkalâde heyecana düşmüş olan Enver Paşa, Kuruçeşme'deki yalısına geldiği zaman, hâdiseyi zevcesi Naciye Sultan'a anlatmıştı. Daha sonra bu tarihte Teşkilât-ı Mahsusa Dairesi Reisi olan Ali Başhampa Bey'e söylemişti.

- Ne dersin Ali Bey, Hâkan-ı mahlûnun sözlerinde hakikatin hissesi büyük! diye de bu fikirlere iltihak ettiğini göstermişti.

Enver Paşa için o zaman her şey mümkün, her tasavvur muhakkaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkumandan vekili idi. Kara ve deniz kuvvetleri emrinde idi. Hanedan-ı Âl-i Osman'ın

gözbebeği sevgili damadı idi. Akrabaları, amcası, yeğeni, babası hepsi paşalık rütbesine erişmişlerdi. Şöhretleri, servetleri birbirleriyle at başı yarışıyordu. Üstelik bütün Avrupa'nın o tarihte yıldızı Kayzer Wilhelm II'nin de en aziz dostu idi. Çarlık Rusya mahvolmuş, Türkün en büyük düşmanı yıkılmıştı. Bütün Türk dünyasını bir bayrak altında toplamak, Ziya Gökalp'ın sevgili turanına gitmek, kızıl elmayı ele geçirmek için artık hiç bir mâni yoktu. Buna İslâm âlemini de katmak mümkündü. Dünyanın en büyük İmparatorluğu doğuyordu. Fakat kısa zamanda her şey nasıl değişmiş, İmparatorluk birdenbire mağlûp olmuş, Enver, evvelâ Rusya'ya kaçabilmiş, sonra pek istediği Anadolu mücadelesine karışamamış, nihayet Türk dünyası uğrunda Moskoflarla savaşarak uzak bir diyarda şahadet şerbetini içerek gözlerini dünyaya kapamıştı.

ALMAN DENİZALTILARI İLE YAPTIĞIM TEHLİKELİ SEFERLER

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Cihan Harbi'ne girdiği zaman devletin, İtalyanlarla 1912'de imzaladığı Uşi muahedesine rağmen hâlâ Afrika'nın şimalinde Trablus ve Bingazi denilen toprak parçasında bulundurduğu silahlı kuvvetlerle, bu işgali kabul etmek istemeyen ve sonuna kadar mukavemete azmetmiş mücahitler mevcuttu. Cihan Harbi sırasında Osmanlı Erkânıharbiyesi burada bir Şimalî Afrika Grupları Kumandanlığın emrine vermişti. Bu havalinin ilk kumandanı bizzat Başkumandan vekilinin biraderi fahrî Ferik Nuri Paşa idi. Harp senelerinde Nuri Paşa'nın İstanbul'a celbi ile yerine benim kendisini Dalmaçya sahilinde Pola limanından bir Alman denizaltısı ile götürdüğüm Süleymanibaruni'yi ve harp bitmeden biraz evvel de son kumandan olarak Afrika'ya giden Şehzade Fuat Efendi'yi saymak mümkündür. Bütün harp seneleri boyunca buradaki birliklerin muhtaç olduğu top, tüfek, mermi ile elbise, çamaşırın sevkini ve oradaki zabitanın maaşlarının tesviyesi meselesini, Harbiye Nezareti'nin emriyle Teşkilât-ı Mahsusa üzerine almış bulunuyordu. İşte bu münasebetle bizzat maiyetimde zabitan hatta Erkânıharpler olduğu halde Dalmaçya sahillerinin şirin limanları Pola, Cattaro ve Fiyumeden Alman denizaltılarına bindiğim gibi bazı zamanlarda da Anadolu'nun Kuşadası'ndan, Milâs'ın iskelesi Küllük limanından, bazen de Bodrum veya Megri körfezinden yahut da Fethiye'den Alman tahtelbahirleriyle denize açılmış, kâh denizin üstünde, kâh denizin altında seyrederek ve bin bir tehlike ile karşı karşıya kalarak bu Afrika sahillerine malzeme, silah ve zabitan çıkarmış ve Afrika'daki kıtalar grubuna ihtiyaçları olan her şeyi temin eylemiştik.

Çok defa bu seyahatlerim günlerce, haftalarca ve bir kaç defa da aylarca devam etmişti. Bütün harp senelerinde Akdeniz, Ka-

radeniz ve bir defa da Şimal denizi ile Atlântik'te bu uğurda mesafeler kat etmiş, çok defa da denizaltı harplerine şahit olmuştum. Birinci Cihan Harbi'nin her yılı beşeriyete ölçüsüz felâketlere, sonsuz fedakârlıklara mal olmuştu. Su üstüne çıktığımız zaman, düşman donanmasıyla uçaklarının tehdidi altına girmiş, su altında seyrettiğimiz sıralarda muhasım tarafın tahtelbahirleri ve mayın tarlaları, çok defa yolumuzu kesmişti. Bir çok seferlerde de biz düşman nakliye gemileri için, hattâ harp gemileri için, tahmin edilmeyen bir felâket ve musibet olmuş, onları hiç beklemedikleri yerlerde, hiç ummadıkları taraflardan torpilleyerek, denizlere gömmüştük. Böyle bir hal vukuunda denizaltımızda bulunan Bavyeralı, Saksonyalı, Prusyalı Almanların "Hurra" sesleriyle dar bölmeleri nasıl inlettiklerini pek iyi bilirim. İlk yıllar karşılaştığımız bu sevinç naraları, harp uzadıkça bezginlik, bıkkınlık ve yeis teranelerine inkılâp ediyor, hepsi harbin sonunun çıkmayacağından şikâyet ediyordu. Hele Bavyeralıların ümitsizliği, insana hüzün veriyordu. Harbin başında gerek Almanya'da, gerek bizim birliklerdeki Alman efrat ve zabitanından şahit olduğumuz mükemmel talim ve terbiye, üste gösterilen saygı ve itimat, yıllar geçtikçe sıfıra müncer oluyordu. Henüz mütareke olmadan bir kaç defa Alman denizaltılarıyla daldığımız Karadeniz sularının altında ve Rusya sahillerinde bu bezmiş, bıkmış Alman bahriyelileri, bana muhtemel bir mağlûbiyetten daha fazla endişe vermişti. 7 Ekim 1918'de Wilhelmshafen'de denize açılma emri aldığı halde son dakikada isyan ettiğini duyduğumuz Alman bahriyelilerinin bu hali, dünyayı hayret içinde bıraktığı zaman, beni hiç şaşırtmamıştı. Ben çünkü onların içinde bütün bir harp yılları bir çok vesilelerle bulunmuş, harbin gidişini o denizcilerin yüzünde, ruhunda okumuştum. Alman denizaltılarıyla giriştiğimiz yardımları, hizmetleri iki bölümde anlatmak mümkündür. Bunlardan birincisini, Cihan Harbi'nin devamı yıllarında Afrika'daki gruplara götürülen silah ve malzeme olarak tayin etmek, diğerini de Karadeniz'de henüz mütareke imzalanmadan fakat mütarekeye takaddüm eden aylarca Karadeniz'in şimalinde Rusya sahillerine çıkardı-

ğımız Türk ve Müslüman ihtilâlcileri olarak zikretmek doğru olur. İtiraf etmeliyim ki her iki iş de son derece güç, sabır ve tahammül isteyen bir karaktere malikti. Akdeniz'de İngiliz, Fransız ve İtalyan donanması devriye geziyor, uçaklar, donanma ile telsizle işbirliği yaparak bizim tarafın denizaltılarını haber veriyordu. Bizim tarafta bizi havadan destekleyecek kâfi miktarda tayyare de mevcut değildi. O zamanki tekniğe nazaran denizaltıların devamlı olarak suyun altında kalması bir kaç günü geçmiyordu. İhtiyaçlarımızı temin etmek de her denizde ve her sahilde kolay olmuyordu. Diğer taraftan biz de her geçtiğimiz yerde düşmana zarar vermekle mükelleftik. Almanlar, 100 gemi batıran deniz altı süvarisine "Pour le Mérite" nişanını, 150 gemi batırmış olana da "Cor de d'honneur" nişanını tevcih ediyorlardı. İştirâk ettiğim denizaltı seferlerinde 75'e yakın nakliye ve harp gemisinin batırıldığına şahit olmuş ve iştirâk eylemiş bulunduğum için gerek Alman Bahriye Nezareti ve gerekse Avusturya - Macar İmparatorluğu tarafından ihdas edilmiş iki harp nişanına mâlik bulunuyorum. İstanbul'dan kafilemiz trenle Belgrad'a geliyor, oradan Dalmaçya sahillerindeki limanlara gidiyordu. Limanda bize Avusturya'nın meşhur Scoda silâh fabrikalarının sahra topları, ağır makinelileri, top ve tüfek mermisi, icap eden silâh ve askerî mühimmat teslim ediliyor, bunlar da denizaltılara bindiriliyordu. Denizaltılarda ağır silah da bulunuyordu. Bir çok defalar çıkacağımız sahilleri tehlikeli buluyor, bu noktaların biraz yukarısına veya daha uzağına ihraç yapıyor ve bunu dâhile sevk ediyorduk. Bazen de düşman istihbaratı bunu öğreniyor, ihraç noktaları ya havadan veya denizden bombardıman ediliyordu. Bir defasında Afrika Gruplar Kumandanı Süleymanilbâruni Hazretleri'yle onun değerli Erkânıharp Reisi Kaymakam Abdürrahman Nafiz Bey'le (Orgeneral) Pola limanından bir Alman denizaltısıyla hareket etmiş ve bin bir meşakkatten sonra Afrika'ya vasıl olmuştuk. Denizaltıların bütün sıkıntısı dalma yaptıktan sonra insana basan ruhî tazyik idi. Fakat zamanla buna da alışmak mümkündü.

Karadeniz'de yaptığımız işler ise Çarlık Rusya yıkıldıktan sonra İmparatorluk dahilindeki Müslüman ve Türk anasırı kıyam ettirerek yer yer, müstakil Türk ve Müslüman devletlerin kurulmasına hizmet edecekti. Bizim işimiz, Berlin, Viyana, Bükreş esir kamplarında İstanbul'a getirilmiş Kırımlı, Kazanlı, Kafkasyalı Türk ve Müslüman mücahitleri, payitahttan alarak Rusya sahillerine çıkarmak, onlara verilen talimat mucibince hareketlerini kolaylaştırmaktı. Bidayette Bolşevikler bunlara müzahir iken Kerenski hükümetinden sonra, bizim adamlarımızı tehlikeli görmüşler, ele geçirdiklerini imha yoluna gitmişlerdi.

Harbin üçüncü senesinde Alman deniz üssü olan Heligolan'daki silâh ve cephaneyi tesellüm etmek üzere bir heyetin başkanlığında İstanbul'dan trenle Almanya'ya gitmiş ve Berlin'den Schnellzug denilen ekspresle Wilhelmshafen'e varmış, oradan da bir harp gemisine binerek bu meşhur adaya ulaşmıştık. Beraberimde Erkanıharp zabitanı ve küçük rütbeli subaylar mevcuttu. Heligoland adası iki kilometre uzunluğunda, bir kilometre genişliğinde, deniz sathından dağ kısmı 90 metre yükseklikte bir toprak parçası idi. Üç kısma ayrılmıştı. Adanın zemininde denizaltı tamirhaneleri, ikinci katta hastaneler ve üçüncü katta çelik istihkâmlar vardı. Ağır toplar bu yüksek kısma yerleştirilmiş olmakla beraber otomatik tertibatı ve çelik istihkâmlar icabında asansörle iniyor, kayboluyor, lâzım gelince de yükseliyordu. Adanın her tarafı ağır toplar, hava dafi bataryaları, ağır makineli tüfeklerle teçhiz edilmişti. Adanın üstünde tulânî sütun üzerinde lantemazik cihazı vardı. Bununla şimdiki radarların vazifesine yakın bir hizmet ifa ediliyor, 80 mil uzakta 360 derecede devreden bir aydınlık ile müşahede edilir bir hale sokulmuş bulunuyordu. Bu cihaza bağlı başka bir tesis ile tehlike zamanında canavar düdükleri kendiliğinden çalmaya başlıyordu. Heligoland adası İngiliz donanmasının müteaddit hücumlarını muvaffakiyetle atlatmıştı. Adanın cenup sahilinde zabitanın ikametine mahsus tek evler de hususî bir tertibat ile bombardıman zamanları asansörlerle zemine inerek gömülüyor, ortadan kalkıyordu. Biz bu adaya burada hazırlanmış olan

malzemeyi denizaltılara yükleyerek Şimal Denizinden geçip, Gaskonya körfezinden aşıp Cebelitarık Boğazı'nın altından dalarak Fas sahillerine çıkarmak için gelmiştik. Bu fırsattan istifade ederek adanın kumandanı olan Amiral bizim şerefimize bir akşam yemeği vermiş, bu ziyafette büyük, küçük rütbeli bütün ümera ve zabitan hazır bulunmuştu. Mihmandarlığımıza da Türkçe bilen bir bahriye subayı vermişlerdi. Ziyafetin sonunda Alman İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti şerefine kadehler kaldırılmış ve tatlı sohbetler yapılmıştı. Bir ara Alman Amirali bana sormuştu:

- Sayın başkandan sorabilir miyim ki, Türk ordusu, Osmanlı zabitanı Enver Paşa'yı çok seviyor mu?

Ben de tereddüt etmeden:

- Evet, Enver Paşa'yı ordumuz mensupları çok sever, dedim.

Bunun üzerine Amiral tekrar bana dönerek ve herkesin duyabileceği bir şekilde şu suali sormuştu:

- Her Ober Leutnand, Halife ve Padişahınız Sultan Reşad vefat ederse, yerine Enver Paşa'yı Halife ve Padişah yapar mısınız?

Ben, bu soru karşısında birdenbire şaşırmıştım. Fakat süratle kendimi toparlayarak:

- Ekselâns Amiral, siz başkumandanınız Mareşal Hindenburg'u seviyor musunuz?

- Evet, hepimiz onu takdir eder ve severiz!

- Allah geçinden versin, şayet Kayzer Wilhelm Hazretleri'ne bir şey olursa, onun yerine Mareşalı geçirir misiniz?

Bu defa şaşırmak sırası Amirale gelmişti. Fakat derakap şöyle cevap verdi:

- Nein, nein!

Ben de onun gibi tekrarladım ve aynen:

- Hayır, hayır! diye bağırdım.

Bu buluşumdan dolayı beni alkışladılar ve çok güldüler.

Bir kaç gün sonra denizaltı ile hareket ettik. Mütemadiyen kuzeye çıkarak İngiltere'nin ve İskoçya'nın şimalinden geçtik.

Sonra İrlanda'nın batı sahillerini takip ettik. Yolda bir çok tehlikelerle karşılaşmakla beraber 60 gün süren bu yolculukta denizaltımız tam 25 nakliye küçük harp gemileri batırdı. Atlantik denizinde seyrettik. Gaskonya körfezinden Portekiz sahillerinden, Kanarya adaları civarına geldik. Cebelitarık boğazından bir dalma yaparak Akdeniz'e girdik ve Fas sahillerine bu silâh, cephane ve malzemeyi çıkardık. Dahilde yirmi gün yol kat ederek Şehzade Osman Fuad Efendi'ye mülâki oldum. Onun karargâhına vararak silâhları, eşyayı ve parayı kendilerine teslim ettim. Bir ay sonra evvelce mukarrer noktada beni bekleyen denizaltıya binerek Adriyatik boğazından, mayın tarlaları içinden zikzak hareketlerle Pola limanına vardık. Avdet ettiğim zaman müşahedelerimi bir raporla Enver Paşa'ya bildirdim. Raporumu takdim ederken şifahî izahat da veriyordum. Yanında Harbiye Nezareti Müsteşarı ve Levazımatı Umumiye Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa ile Harbiye Dairesi Reisi Miralay Esad Bey vardı. Kendisine Almanların nazarında Türkiye'nin bir Enverland olduğunu, Haydarpaşa - Bağdat projesini söyledim. Bana teşekkür etti. O da tehlikeyi görmüştü. Esat Bey'e:

- Almanya ve Avusturya'dan seferberlik kadrosuna göre silah ve cephane, teçhizat, sıhhiye malzemesi isteyiniz ve bütün bunları askerî ambarlara yerleştiriniz. Harbin sonunda ya galip düşmanlarımızla yeniden veya bizi tahakküm altına almak isteyecek Almanlarla harp edeceğiz. (Sözün burasında Enver Paşa ayağa kalkarak) Hüsamettin Bey bizi ikaz etti, kendisine teşekkür ederim. Fakat daima hazır bulunalım, demişti.

TALÂT PAŞA VE SONU

Dürüst ve temiz karakteri, müfrit milliyetperverliği ve hürriyete derin aşkı ile haklı bir şöhret kazanmış olan, İttihat ve Terakki'nin bu son sadrazamını, gerek Selânik'te bulunduğu zamanlar, gerek Balkan Harbi sırasında ve gerekse Birinci Cihan Harbi içinde müteaddit defalar yakından tanımış, onunla konuşmuş ve fikirlerini öğrenmiştim. Benim bildiğim Talât Paşa, sözü özü bir olan bir adamdı. Abdülhamit'i asla sevmezdi, fakat zeki ve akıllı bir Hükümdar olduğunu her zaman tasdik ederdi. Birinci Cihan Harbi yıllarında Sultan Hamid, Beylerbeyi Sarayı'nda muhafaza altında bulundurulduğu sıralarda, bir kaç defa ziyaretine Enver Paşa gittiği halde, Talât Paşa buna lüzum görmemiş ve mahlû' hükümdarın semtine bile uğramamıştı. Fakat Abdülhamit'in hastalandığını ve hastalığının ağırlaştığını haber aldığı zaman telâşa düşmüş ve yanındakilere:

- Ben, Abdülhamit'in herhalde dostu değilim, fakat şunu da itiraf etmeliyim ki, o, Avrupa siyasetinde büyük bir tecrübe sahibi idi, hattâ bazı hükümdarlarla, diplomatlar üzerinde mühim tesirleri de vardı, yazık, bir gün bizim işimize yarayabilirdi... demişti.

Talât Paşa, nasıl bir insan olduğunu bilhassa Abdülhamit'in ölümü günü göstermişti. O da herkes gibi sâkıt hükümdarın cenazesinde bulunmuştu. Cenaze denizden Beylerbeyi Sarayı'ndan alınarak Sarayburnu'na ve oradan Topkapı Sarayı'na getirilmişti. Cenaze alayı, hocaların Tekbirleriyle kaldırılmış, Sultan Mahmut türbesine getirilmişti.

Tabutun üstünde kıymetli sırma işlemeli Âyet-i Kerime yazılı yeşil bir atlas örtü vardı. Elmas taşlı bir kuşakla bağlı idi. Cenazenin arkasında sükûnetle yürüyen Talât Paşa, Sultan Mahmut türbesinin köşesini dönerken dayanamamış, saf elini yüzüne kapayarak hıçkıra, hıçkıra ağlamıştı. Halbuki Sultan Hamid'i

devirenlerin başında geliyordu. Merkez-i Umumi'nin en nüfuzlu şahsiyeti idi. Acaba bu cenazede niçin ağlamıştı?

Bunu şöyle tahlil etmek mümkündü: Cihan Harbi sonuna yaklaşmıştı. İmparatorluk her tarafta mağlûp olmuştu. Büyük bir felâket memleketin mukadderatına el koymuştu. Halk heyecan ve teessür içinde idi. Herkes onlara lânet ediyordu. Yıllarca iktidardaki partinin nimetlerinden büyük servet yapmış olanlar birer tarafa çekilmekle kalmamış, onlar da halka katılarak baştakileri zemmetmeye başlamışlardı. Baştakiler bu müşkül vaziyeti ıslaha muktedir olamıyor, samimi başladıkları işlerin bu kötü ve feci neticeye erişmesine müteessir bulunuyorlardı. Fakat her şey bitmiş iş işten geçmişti. İşte, bu cenaze ona bütün bunları hatırlatmıştı. Bir zamanlar ne ateşli ne hararetli, içinde bin bir heyecan kaynaşan bir hürriyet taraftarı idi. Bulgaristan'ın Kırcaali kasabasında doğmuş bir babanın oğlu idi. Doğduğu yer, şimdi minareleri göklere yükselen ve beş vakit namaz zamanlarında şerefelerinden Meriç'in suladığı geniş düzlüklere ezan-ı Muhammediyi aksettiren sevimli Edirne'nin Müslüman mahallelerinden biri idi. İlk tahsilini orada yapmış, orta tahsilini Alyans ismini taşıyan bir Musevi mektebinde devam ettirmişti. Selânik Hukuk mektebinde de iki senesi vardı. Fakat ailenin biricik çocuğu olmak onu genç yaşında memuriyete atmış, tekrar Edirne'ye gelerek postanede küçük bir memur olmuştu. Eğer bu kadarla kalsaydı ağır ağır memuriyetin ona açılan merdivenlerinden çıkacaktı. Fakat ruhunda fırtınalar, kasırgalar esiyordu. O siyasetten hoşlanıyor, partiye intisap ederek çalışmak istiyordu. İşte bu arzu, onu yerden göğe çıkardı, sonra da en yukarıdan birdenbire aşağıya fırlatıp attı. Bu posta memuru 1908 inkılâbında mebus olmuş, daha sonra Dâhiliye Vekili ve nihayet koskoca İmparatorluğun Sadrazamlığına yükselmiş, orada iki sene kalarak harbin sonunu görmüş, İmparatorluğun muazzam yıkılışına şahit olmuştu.

Talât Paşa'yı, Mütarekede 1921 yılına kadar Berlin'de *Umum Âlemi-İslâm İhtilâl Komitesi*'nin başkanı sıfatıyla görüyoruz. Bu yabancı ve mağlûp bir devletin merkezinde, yabancılar içinde

memleketi için neler duymuş ve neler düşünmüş olursa olsun, yalnız bulunduğunu acı acı idrak etmişti. Bir Ermeni Komitecisinin, Taleyran'ın kurşunu onu Kurfüstendam caddesinin kaldırımları üzerine kanlar içinde serdiği zaman, Rumeli'de başlamış ve Berlin'de bitmiş macera dolu bir hayat dramının son perdesi inmişti.

Talât Paşa, vatanperverdi. Balkan Harbi'ne kadar askerlik yapmamış, buna fırsat bulmamıştı. Balkan Harbi'nde orduya gönüllü kaydolunmuş ve nefer olarak talim görmeye başlamıştı. Yeri Edirne idi. Çadırlı ordugâhta Mehmetçiklerin içinde yaşamaktan âdeta zevk duyuyordu.

Muhalifleri onu harcamak için bu vaziyetten istifade etmek hülyasına düşmüşlerdi. Balkan Harbi'nin fecaatini yudum yudum bir zehir gibi içmiş, felâketi yakından görmüştü. Fırsatını bulup izin alarak İstanbul'a gelmiş ve bu sırada Babıâli baskını cereyan ederek hükümet devrilmişti. Böylece er olarak hasımlarının sinsi suikastından kurtulmuştu. Fakat Cihan Harbi ilân edilince İttihatçılar bu tehlikeyi göz önünde tutarak nazırlara ve büyük mevkide olanlara fahrî zabitlik rütbeleri tevcih etmişlerdi. İşte, Talât Bey, o zaman maiyet-i seniyye süvari bölüğüne fahrî mülâzımıevvel kaydedilmişti. Eğer isteseydi bu rütbeleri sık sık terfi ettirip paşalığa varır ve askerî üniformayı da giyerdi. O, buna lüzum görmedi. Fakat Sadrazam olunca sivil paşa olmuştu ve İmparatorluğun Talât Paşa'sı böylece doğmuştu. Sultan Reşad, harbin son senesi gözlerini kapayıp da yerine Vahidettin geldiği zaman, İttihatçıların bu amansız düşmanı, onların hepsini iktidardan uzaklaştırabilirdi. Fakat son hükümdar da kurnazdı. Zaman nazikti, üstelik İttihatçılar orduya hâkimdi. Padişah, tehlikeli bir tecrübeye girmek istemedi. Sadareti sırasında Talât Paşa, orduya çok ehemmiyet veriyordu. Müteaddit defalar yanındakilere:

- Bu memlekette bütün inkılâpları ordu yapmıştır. Türk ordusu, Türk milletinin tâ kendisidir, derdi.

Vahideddin'in İttihatçılar içinde en çok çekindiği Talât Paşa idi. Bu sebeple 27 Eylül 1918 günü Vahidettin bir merasim sıra-

sında Sadrazam'a miralaylık rütbesini tevcih etmiş ve eskisi gibi Padişahın maiyet kıtalarında fakat bir alay kumandanı olarak resmî elbise giymesini emir eylemişti.

Fakat Talât Paşa, merasim ve teşrifattan hiç hoşlanmazdı. Ruhen demokrat yaratılmış, riyadan, gösterişten uzak bir insandı. Sadrazam olduğu gün de bunu göstermişti. O zamanlar sarayda mutat olduğu veçhile huzura girilecek salonun iki kapısı Sadrazama birden açılır, Saray hademeleri, Başvezirin ayaklarına kapanırdı. Talât Paşa, bunu fazla görmüş ve başmabeyinci olan Lûtfi Simavi Bey'le mutabık kalmıştı. Ona kapının tek kanadı açılacak ve hademeler asla ayağına kapanmayacaktı. Yalnız bir zaafı vardı. Müthiş bir partici idi. İttihatçılığı bir fırkacılık değil, dinî bir tarikat haline getirmeyi isterdi. Mason locasında kayıtlı ve Bektaşî tarikatına de müdavimdi. Bir gün en yakın dostlarından Abdülâziz Mecdi Efendi'ye:

- Hocam demişti, düşünüyor, bir türlü karar veremiyorum, sen ne dersin Allah aşkına, mason mu kalayım, Bektaşi mi olayım?

- Paşam, bence bunların ikisine de lüzum yok, amma mutlaka birini tercih etmek lâzım geliyorsa, Bektaşiliği seçin, zira Bektaşilik bir Türk tarikatıdır, demişti.

Talât Paşa sadeliği, tevazuu severdi, resmî günlerde onun bir redingotla iktifa ettiğini görürlerdi. Bu sadelik Sultan Reşad'ın hoşuna gitmezdi, maiyetindeki nazırların parlak üniformalar içinde şatafatlı elbiseler giymesini arzu ederdi. Talât Paşa'nın bu haline kızıyordu. Enver Paşa ile haber gönderdi, hepsinin böyle selâmlığa gelmesini arzu ettiğini kat'î bir lisanla bildirmişti. Talât Paşa cevaben:

- Osmanlı devletinin nazırları, nümayişe ve gösterişe sarf edecek paraya mâlik değillerdir! Bunu devlet hazinesine de yükletemeyiz! demişti.

Nihayet Padişahın ısrarı şu şekilde bitti: Nazırların beş, altı yüz liraya yakın bir elbise masrafının kendi hazinesinden verilmesini emretti. Bazı nazırlar hükümdarın bu cömertliğini sui-

istimal etmişler, sarayın terzisini beğenmeyerek Beyoğlu'nda pahalı diken terzilere gitmişlerdi.

Talât Paşa'nın siyasî fikirleri, Alman siyasetine taraftar olmakla beraber, Osmanlılık vahdeti ve Türklük ideali onda yerleşmiş esaslı prensipler idi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli anasırı, tarihî bir halita olarak kabul ederken, hâkim zümrenin Türkler olmasında ısrar ediyordu. Turancılık, büyük bir imparatorluğa vasıl olmak fikri, onu da zaman zaman düşündürüyordu. Mütareke yaklaşırken galip devletlere karşı mücadeleye davamla ve bütün âlemi İslâm'ı İngilizlerin aleyhine ayaklandırmakta Enver Paşa ile tam bir fikir birliğine varmış bulunuyordu. Talât Paşa, yurduna, memleketine ve onun istikbal ve refahına da son derece bağlı idi. Mütareke senelerinde kaldığı Berlin'den Teşkilât-ı Mahsusa mensuplarına, İttihatçılara yazdığı mektuplarda:

- Vaktiyle Enver Paşa'yı kendinize bayrak yapmıştınız, şimdi hepinize düşen vazife, Mustafa Kemal Paşa'nın arkasından gitmek ve memleketi kurtarmaktır, diye nasihat veriyordu.

Mondros mütarekesi üzerine Topkapı ve Şehremini semt ve mahallelerinde teşkilâta dahil olanlardan biri olan ve o tarihte rütbesi topçu Mülâzımıevveli bulunan Erzurumlu Muhlis Bey, Bulgaristan yolu ile ve İtalyan pasaportu ile Berlin'e kadar gitmiş ve Talât Paşa ile konuşmuştu. Bu ziyaret esnasında İstanbul'u, Anadolu'yu birer birer Muhlis Bey'e sormuş olan ve bizim kurduğumuz millî teşkilâttan memnun kalan Paşa:

- İstanbul'daki arkadaşlarımız ve bilhassa bu silahlı millî kuvvetlerin reisi olan Hüsamettin Bey ve eski Teşkilât-ı Mahsusa'cılar yaşadıkça bizim mukavemetimizi düşmanlarımız kıramayacaklardır. Aman Anadolu'yu destekleyen, Mustafa Kemal'in muvaffakiyeti, memleketimizin kurtuluşunu temin edecektir. Hepiniz teşkilatlanmalısınız. Siz içerden, biz dışarıdan çalışmalı, âlem-i İslâm'ı ayağa kaldırmalıyız. Yakında İngiliz İmparatorluğu dağılacaktır!

Bunları söyledikten sonra Muhlis Bey'den kendi şahsı için şöyle rica etmişti:

- Muhlis Bey, sana bir angaryam olacak, ailemin İstanbul'daki adresine yazdığım mektubu bizzat götürüp veriniz. Ecnebi devletlerinin bana verdiği nişanları, bazı kıymetli taşlar ve mücevheratla süslü kemerleri kuyumculara gösteriniz. Bana buraya bir miktar para gönderiniz. Burada çok sıkıntı çekiyorum, parasızım. Bu nişanlardan ve kıymetli taşlardan alacağın bedelin yarısını aileme verir, yarısını bana getirirsiniz. Haydi yolunuz açık olsun!

Muhlis Bey İstanbul'a gelmiş, beni bulmuş, Paşa'nın selâm ve ricalarını söylemişti. Hemen istediklerini yaptık. Muhlis Bey'i Almanya'ya gönderdik. Dönüşte İtalya'ya gitti. Milli Hükümetin tayyare siparişlerini o yaptı. İstiklâl Savaşı'ndan sonra Zümrezade Şakir Bey'in imalâthanelerinde Millî Hükümetin sipariş ettiği bombalar imal edildi. Talât Paşa, Berlin'de büyük bir sıkıntı içinde yaşadı, fakat bir an ideallerinden vazgeçmedi. Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatına tam on sene el koymuş muazzam bir fırkanın, İttihat ve Terakki'nin son Sadrazamı gurbet diyarlarında sefalet içinde, fakat namuslu, şerefli bir insan olarak yaşadı, maalesef bir Ermeni kurşuniyle şehit oldu. Allah rahmet eylesin...

ENVER PAŞA'NIN KURUÇEŞME'DEKİ YALISINDA SON GÖRÜŞME

Birinci Cihan Harbi, sonuna yaklaşıyor, merkezî devletler grubunun her tarafta mağlûbiyete doğru gittiği esefle müşahede olunuyordu. Bulgarlar, 29 Eylül mütarekesi ile Makedonya cephesini, itilâf devletleri kara ordularına terk etmiş bulunuyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya ve Avusturya Macaristan'a bağlayan zincir parçalanmış, bir taraftan Suriye'den İngiliz Generali Allenby diğer taraftan da Makedonya'dan Fransız Generali D'Esperey kuvvetlerinin devletimizi iki kıskaç içinde bırakacağı müşahede edilmişti. Teşkilât-ı Mahsusa'nın ajanlarından aldığımız raporlar, her tarafta işlerin fena gittiğini anlatıyordu. Halbuki biz, Afrika'dan Şeyh Sünusi'yi büyük bir ümitle ve denizaltı ile kaçırıp İstanbul'a getirmiş, Topkapı sarayında misafir eylemiştik. Fatih medreselerini dolduran bir takım Arap ileri gelenleri, kabile şeyhleri, Mısır ve Yemen'in ilim adamları, sabah akşam devlet aşhanesinden yemek yiyor, ve propagandacı olarak gönderilecekleri İslâm memleketlerini hasretle bekliyorlardı. Elimiz, ayağımız bağlanmış, şaşırmış kalmıştık. İttihat ve Terakki Fırkası ve onun hükümeti, sabahlara kadar yaptığı içtimalarla harpten nasıl çıkmak mümkün olduğunu tayin etmeye çalışıyordu. İşte böyle bir zamanda beni Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa, Kuruçeşme'deki yalısına çağırtmıştı. İkindi vaktine doğru bu yalıya gelmiş ve derhal huzuruna çıkmıştım. Odaya girdiğim zaman Enver Paşa'nın yanında Sadrazam Talât Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve iaşe Nazırı Kara Kemal Bey vardı. Hepsini selâmladıktan sonra Enver Paşa'nın önüne doğru yürüdüğüm zaman bana eliyle yanındaki iskemleyi göstererek:

- Gel Hüsamettin Bey, buraya yanıma otur, demişti.

Enver Paşa'nın hiç de neşesi yoktu. Ötede Talât Paşa, Cemal Paşa, Kara Kemal Bey baş başa vermiş, mühim bir şey konuşuyorlardı. Enver Paşa, bana dikkatli baktıktan sonra:

- Hüsamettin Bey, dedi; şimdiye kadar vekâleten bakmakta olduğun Teşkilât-ı Mahsusa'ya bundan sonra riyaset edeceksiniz; emrini yazdırdım. Senden ve senin hizmetlerinden memnunuz. Biz yakında memleketi terk ediyoruz. Çünkü, mütarekenin, Osmanlı devletinden her şeyden evvel bizi isteyeceği muhakkaktır. Yalnız onlar, teşkilâtımızı, adamlarımızı ve hepsinin üstünde ideallerimizi alamayacaklardır. Biz işte bununla teselli buluyoruz...

Bu sözleri söylerken Enver Paşa çok cesur ve ümitli görünüyordu. Bazen sesini yükseltiyor, bazen ikimizin işitebileceği gibi konuşuyordu. Nutkunun bu kısmı, yüksek sesle söylendiği için biraz ötemizde duran Talât ve Cemal Paşalar, Enver Paşa'yı tasdik eder gibi başlarını sallamışlar, sonra Kara Kemal'e dönmüşlerdi. Enver Paşa sözüne devamla:

- Hüsamettin Bey, biz bir denizaltı ile ve Odesa yolu ile Rusya'ya geçeceğiz. Ben Kafkasya'ya, sonra da Moskova'ya uğrayacağım, arkadaşlar Berlin'e gidecekler, itilâf devletleriyle mücadelemiz, bundan sonra da devam edecektir. Moskova'dan kendimize yardım yaptıracağımızı ümit ediyorum. Bolşevikler bu kapitalist ve muzaffer devletlere düşmandırlar. Bizi tutacaklardır. Moskova'dan sonra tekrar Kafkasya'ya geçeceğim. Erzurum ve Kafkasya'daki kıtalarımızın dağıtılmaması, silâh ve cephanelerinin teslim edilmemesi ve Ahmet İzzet Paşa'dan gelecek emirlere itaat edilmemesi için, gerek amcam Halil Paşa'ya, gerek kardeşim fahrî Ferik Nuri Paşa'ya ve gerekse Çerkez Yusuf İzzet Paşa'ya lâzım gelen talimat verilmiştir.

Bu yazılar, Harbiye Müsteşarı İsmail Hakkı Paşa tarafından İdare-i Mahsusa vapurlarıyla Batum'a kuryelerle gönderilmiştir. Ben şimdi huzur-u kalb ile İstanbul'dan ayrılıyorum, Harbin son yılında Kırım'da kurduğumuz *İslâm Cumhuriyeti* ve onun değerli reisi Seyyid Cafer Bey'e de talimat gönderdik. Bu cumhuriyeti asla lâğvetmemesini, karargâh-ı umumiyeden kendi-

sine bildirdim. Hattâ ona mesture para da gönderilmiştir. Şimdi bu Cihan Harbi'nin ikinci safhası başlamak üzeredir. Hatırlarsın ya, vaktiyle Balkan Harbi'ni de ikinci safhada kazanmıştık!

Ben, karşımdakinin bu hudutsuz hayallerine, bu tükenmeyen enerjisine hayran olarak onu dinliyordum. Fakat muhakkak ki bunlar hayaldi. Enver Paşa'ya:

- Fakat Paşam, dedim; vaziyet ve şartlar hiç bir zaman 1913'e benzemiyor. O zaman karşımızda Bulgarlar vardı. Ve nihayet istirdat edeceğimiz yer, yalnız Edirne idi, bugün bütün bir imparatorluğun hayat ve mematı mevzubahistir.

Enver Paşa kaşlarını çattı ve ayağa kalktı. Ben de ayağa kalktım. Sırtımı okşadı.

- İşi büyütme Hüsamettin Bey, dedi. Belki bu safha daha uzun ve daha üzücü olacak, fakat onlar, bu devleti ortadan kaldıramayacaklardır. Zira, Türk milleti, hele Anadolu Türkü, kolay kolay istiklâlinden vazgeçemez. Sen yalnız benim talimatıma ehemmiyet ver! Teşkilât-ı Mahsusa'yı resmen lağvedeceksiniz, fakat hakikatte bu teşkilât asla ortadan kalkmayacaktır. Bu galip devletlere karşı böyle olacak. Ahmet İzzet Paşa ile konuştuk, tamamen mutabık kaldık. Sana lâzım gelen bütün yardımı yapacaklar, mestureden para da verecekler... Topkapı Sarayı'nda misafir edilen Şeyh Sünusi Hazretleri, Fatih medreselerinde barındırdığımız bunca şeyh, Mısırlı ümera ve zabitan, velhasıl misafirânı İslâmiye namı altında İstanbul'a topladığımız mücahitlerin hepsi gidinceye kadar iaşe edilmelidirler. Ayrıca bunların salimen memleketlerine firarlarını temin etmelisin. Bunlar için, Alman Erkânıharbiyesiyle anlaştık. Denizaltı tahsis edecekler ve bu sayede kaçmaları garanti edilecektir. Alman Hüsamettin Bey bunlara elinden gelen yardımı esirgeme, çünkü hepsi imparatorluğumuza hizmet etmişlerdir, ileride de edeceklerdir.

Ben bazı noktaları defterime not ediyordum. Hemen Enver Paşa parmağıyla defterime dokunarak:

- Şu noktayı da tespit et. Afrika'da Osmanlı Ordular grubuna kumanda eden Şehzade Osman Fuad Efendi'ye hemen ha-

ber gönderiniz, maiyetinde bulunan ümera ve zabitan, sanayi ustaları asla geri gelmemeli, ellerindeki silâh ve cephaneleri de teslim olunmamalıdır. Çünkü cihadı mukaddes devam edecektir.

- Gene dedi, hatırımda iken söyleyeyim bunları da kaydet, Umumî Harpten evvel İstanbul'da kurulmuş olan *Türk - İraniyan İslâmları Birliği* Reisi İran Meşahiri Meşayihinden Şeyh Esad Efendi Hazretleriyle İstanbul'da ikamet etmekte bulunan İran Nâzırlarından Nizamüssaltana ile maiyetinde bulunan yüze yakın İranlı zabitan ve mücahitlerin, Hakanı sabık Mehmet Ali Şah'ın biraderi Salarüddevle'nin ve maiyetlerinin salimen İran'a gönderilmelerine behemehal çalışmalısınız. İşte bütün bunlar Teşkilât-ı Mahsusa veya namı diğer Umur-ı Şarkiye Dairesi'nin bundan sonraki işleridir.

Enver Paşa'yı ister istemez dinlemeye, emirlerini kaydetmeye mecburdum. Evet, bütün kuvvetlerimizin islim üzerinde durmasını istiyordu. Fikrince Cihan Harbi bitmemiştir, devam edecektir, galip devletler bir gün gelecek, mağlûp olacaklar, dayanabilen, mücadele ve mukavemeti terk etmeyen mağlûplar için de, bir gün zafer mukadder olacaktır. Kendisine dönerek ve askerce onu selâmlayarak:

- Başka bir emriniz var mı Başkumandanım! dedim.

Talât Paşa bize yaklaşarak ve Enver'e hitap ederek:

- Paşam, dedi; Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa Hazretleri ile İzmir'de Dalaman çiftliğinde misafir etmekte olduğumuz, Mısır zabitan ve efradı hakkında bir şeyler tembih etmeyi unuttunuz sanıyorum!

O zaman Enver Paşa, Talât Paşa'nın sözünü keserek:

- Hakkınız var Paşam, onları cidden unuttum, af buyurun, evet Hüsamettin Bey burada Elmahrusa yatı duruyor, herhalde bu yata dokunmazlar sanırım. Hidiv Hazretleri'nin emrindedir. Siz de muhakkak Abbas Hilmi Paşa Hazretleri'nin yalılarına giderek orada emir ve arzularını tebellüğ edersiniz, çok rica ederim, sözlerime harfi harfine riayet ediniz, bir de Hüsamettin

Bey, yakında Londra'da, Amerikan Reisi Cumhuru Wilson'un ekalliyetlere ait prensiplerini tetkik etmek üzere bir kongre toplanacaktır, onun için de Teşkilât-ı Mahsusa'dan bir kaç ajan gönderip, bu konferans mukarreratını takip ettirir ve bana Kafkasya'ya Halil Paşa'ya yazarsınız, ben de Kafkasya'ya geldiğim zaman orada ona göre konuşmak imkânını bulmuş olurum.

Paşaların ellerini sıkarak veda etmek üzere idim. Enver Paşa, hepsinin içinde bana dönerek:

- Hüsamettin Bey dedi, size çok itimadım var. Teşkilât-ı Mahsusa'nın bundan sonraki ismi *Umum Âlem-i İslâm İhtilâl Teşkilâtı* olacaktır. Muhaberelerimiz hep bu titr üzerine cereyan edecektir. Siz Türkiye'de bu teşkilâtın İstanbul şubesi reisisiniz, bunu kuran benim, sizi seçen benim, yakında bu teşkilâtın heyet-i merkeziyesi Berlin'de toplanacaktır. Bu heyetin isimlerini size veriyorum. Bunlar Talât Paşa, Doktor Bahaeddin Şâkir ve Nâzım Beylerdir. Allah Yardımcınız olsun!

Beni kucakladı. Elini öptüm. Diğer paşaların ellerini sıkarak veda ettim. Yalının rıhtımında bir istimbot beni bekliyordu. Yalının denize bakan kapısında Enver Paşa kulağıma eğilerek:

- İstanbul'dan ayrılacağımız geceyi sana haber vereceğim, o zaman da bir miktar daha görüşmüş olacağız. Allah muvaffakiyet versin... dedi.

Paşayı arkamda bir irade ve azim heykeli olarak bırakmıştım. Hâlâ düşünüyorum. Muazzam bir harbe girip, 4 harp senesi şarktan garba, cenuptan şimale cephe cephe, ordu, ordu dolaştıktan sonra ve İmparatorluğun inhidamına gün gün, saat saat şahit olduktan ve felâketin bu derece müthişi ile karşılaştıktan sonra, Osmanlı hanedanının bu enerjik damadı, Türk ordularının bu başkumandanı, hürriyet kahramanı bu idealist Turancı Enver Paşa'nın, son dakikada dahi yılmadan, sarsılmadan, sanki hiçbir şey olmamış gibi, tekrar işe yeniden başlamak cesaretini duyması, harikulâde bir kuvvetin ifadesi idi. O, düğüne giden delikanlı bir güvey gibi, o cenge koşan bir erkek gibi, bu büyük yolculuğa çıkıyor, çok sevdiği Kuruçeşme'deki yalısını, ona her zaman iyi bir arkadaş olmuş sadık zevcesi Naciye Sul-

tan, güzel Boğazı, sevgili İstanbul'u, şan ve şerefi, huzur ve rahatı, servet ve ihtişamı bırakarak, belki de aç kalacağı belki de sürüneceği, meçhul iklimlere, yeni memleketlere, yepyeni dâvaları tahakkuk ettirmek için gidiyordu. Hareket ordusu ile İstanbul üzerine yürüyen onun için, siyasî rakipleri bu bir maceraperesttir demişlerdi. Babıâli baskınını yaptığı, bir avuç zabitle bir hükümet devirdiği ve Bulgarların hükümete kabul ettirmek üzere oldukları Şanlı Edirne'siz bir Trakya'yı tasdik eden paçavrayı yırttığı zaman da, hasımları onun için: "Bu bir delidir, yaptığı şeyler bir sergüzeştten ileri gidemez," demişlerdi...

Gene bir cihanı husumet, İmparatorluğun kapılarına dayandığı zaman, ebedî hasmımız olan Çarlık Rusya, Reval mülâkatında dilediği gibi, nihayet İstanbul ve Boğazlar üzerinde İngiliz ve Fransızlarla anlaştığı vakit, tereddüt etmeden memleketin kurtuluşunu bu düşman zümrenin karşısında kahramanca dövüşmekte bulduğu sıralarda da gene onu sevmeyenler: "Bu canice bir harekettir, İmparatorluk bir zar gibi ortaya atılamaz, Türkiye artık mahvolmuştur," dedikleri vakitte de hep aynı adam, karşımızda idi. Senelerdir tanıdığım Enver Paşa'yı, bu üç mühim hareketinde yanı başında bulunarak pek iyi görmüştüm. O, şayanı hayret derecede birbirinin aynı insandı. O, değişmeyen Enver Paşa idi, onun en beğendiğim karakteri idealist olması idi. Sık sık Tevfik Fikret'in şu mısraını tekrar ederdi:

- *"Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!"*

O kadar yalnız gitti ki, Türk illerinde, en müşkül şartlar ve en kötü vaziyetlerde de, Türkün ezelî düşmanı Moskoflara karşı harp ederken bile, Türkiye'den oralara gitmiş yalnız o vardı ve Hak bellediği yolda da şehit oldu. Allah rahmet eylesin...

ŞEYH SÜNUSİ VE OYNADIĞI ROL

Birinci Cihan Harbi, İttihat ve Terakki'cilerin nazarında bir cihad-ı mukaddesti. Halife orduları, Müslümanlığın düşmanlarına karşı çetin bir mücadeleye girmişti. Buna bütün İslâm âlemi elinden gelen her yardımı yapmalı, bedenen ve malen Halife hizmetine koşmalı idi. Harp başlamadan evvel, gizli veya aşikâr olarak bütün İslâm memleketlerine gönderilmiş olan Teşkilât-ı Mahsusa ajanları, bu büyük dâvanın anlaşılması uğrunda var kuvvetleriyle çalışacaklardı. Fakat harp başladıktan sonra, İslâm memleketlerinin büyük bir kısmını elinde tutan İngiltere de mukabil bir propagandaya girişmiş bulunuyordu. Bu propaganda şöyle hulâsa edilebilirdi:

"Halife bir avuç mütegallibenin elinde zebundur. Osmanlı İmparatorluğu'na tabanca ile hükümet deviren ve adına İttihat ve Terakki denilen bir grup zorba hâkimdir. Bunlar Padişahı istemediği halde Almanya'nın yanı başında harbe sokmuşlardır. Türkiye'nin menfaati, kadim dostları İngiltere ve Fransa'nın safında savaşa girmek suretiyle elde tutulabilirdi. İttihatçılar bu fırsatı kaçırmışlardır. Halife orduları, zorla savaşa sürülmüşlerdi. Onlar harbe istekli değildirler. İslâm âlemine düşen vazife, bu orduları mağlûp ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Hilâfet makamını bu zorbaların elinden kurtarmak olmalıdır."

İşte Mısır'da, Afrika'da şimalî Atlas memleketleri olan Tunus, Cezayir, Fas Arapları arasında, Hint Müslümanları, Irak, Yemen, Hicaz ve Suriye halkıyla Filistin'de yapılan propaganda bu idi. Bilhassa Müslüman memleketlerde bu işi yapmak vazifesini üzerine alan İngiliz Miralayı Lavrens'in, şeytanî plânları ve sarı altınları bu hususta çok işe yarıyordu. Diğer taraftan Irak, Hicaz'da Arap kabilelerine, başlarına yüksek Müslüman ailelerinden birer Kral seçebilecekleri de anlatılmıştı. Hicaz'da Peygamber sülâlesinden gelen Haşimî Hüseyin, onun oğlu Irak'ta

Faysal ve gene aynı aileden Ürdün'de Kral Abdullah, ağızlarına birer parmak bal çalınmış Müslüman liderleri idiler. Yemen İmamı Yahya'da cazip vaatler almış bulunuyordu. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, İstihbarat Servisi'nde böylece hazırlanmıştı.

Teşkilât-ı Mahsusa'mız bu malûmatı Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya arz edince, o da, mukabil harekete geçmeye karar vermiş, 1918 senesi başında beni çağırarak şu emri vermişti:

- Hüsamettin Bey, hemen Trablusgarp'a bir Alman denizaltısı göndereceğiz. Askerî Divanı Temyiz Reisi Yusuf Şetvan Beyefendi'yi de bu denizaltı ile Libya'ya izam edeceğiz. Şeyh Sünusi Hazretleri behemehal ikna ederek Padişahımız ve Halifemiz namına İstanbul'a dâvet edecek ve kendilerini getirteceğiz.

Başkumandan vekilinden bu emri alınca mestureden verilen tahsisat ile Almanların bu hususa tahsis ettikleri denizaltı ile Yusuf Şetvan Beyefendi'yi Trablusgarp'a göndermiştik. Abdülhamit devrinde müteaddit davetlere bir türlü icabet etmeyen Şeyh Hazretleri nihayet Sultan Mehmet Reşat'ın davetini kabul etmiş ve Alman denizaltısı ile, Yusuf Şetvan Beyefendi'nin refakat ettiği yolculuktan sonra salimen İstanbul'a vasıl olmuş ve Padişahın misafiri olarak Topkapı Sarayı'nda ikamete başlamıştı. Yusuf Şetvan, müteaddit defalar Sultan Mehmet Reşat'ın huzurunda bulunmuş ve Enver Paşa'nın telkinleri altında nihayet İslâm memleketlerine gitmeye ve onları Halife ordularına yardım hususunda iknaa çalışacağını bize vaat eylemişti. Enver Paşa'nın ümidi şu idi: Şeyh Sünusi Hazretleri'nin İslâm âleminde büyük bir nüfuzu mevcuttu, bundan istifade edilecekti. Bir ara Enver Paşa Şeyh Hazretleri'ne:

- Muhterem Şeyh Hazretleri İslâm dünyası yarın bir İslâm Konfederasyonu teşkil edecektir. Hicaz'a, Irak'a, Yemen'e hattâ Suriye'ye muhtariyet vermeyi düşünüyoruz. Bu takdirde hilâfet bu İslâm devletlerinin seçecekleri ve müştereken tanıyacakları bir makam olacaktır. Bu takdirde zatı devletlerinin de bir gün hilâfete intihabı mümkün olacaktır.

Şeyh Sünusi Hazretleri, Enver Paşa'nın bu iltifatına gülerek şöyle cevap vermişti:

- Osmanlı İmparatorluğu karşısında hiç bir Müslüman Hükümdar, hilâfete lâyık olamaz! O, yalnız ve haklı olarak Âl-i Osman'a has bir mevkii muallâdır. Onlar asırlarca hizmetleri ile bu makama hak kazanmışlardır.

Şeyh Sünusi Hazretleri'ne hareket etmek üzere hazırlandığı günlerde ben bizzat hükümetten aldığım 100 bin lirayı elimle kendilerine saymıştım. Para, Şeyh Sünusi Hazretleri'nin huzurunda ve bizim adamlarımızın önünde bir çarşafa dökülmüş, sayılmış, teslim alınmış ve kendilerinin de imzası rica edilmişti. Şeyh Hazretleri, bu ricamızı yerine getirmişler ve bu parayı almışlardı. Fakat ne yazık ki 1918 senesi Temmuzunda Sultan Mehmet Reşad'ın vefatı vuku bulmuş, mutantan bir cenaze merasimi ile Padişah Eyüp'teki türbesine gömülmüştü. Enver Paşa, fikirlerinden asla vazgeçmemişti. Gene Şeyh Sünusi Hazretleri'ni Müslüman memleketlerine göndermek istiyordu. Fakat saltanata geçen Sultan Mehmet Vahidettin buna tamamen aleyhtardı. Kendisi her şeyden evvel sulhun akdini arzu ediyor, bilâkis İngiltere ve Fransa ile bozulan dostluğu yeni baştan kurmak ve bu harp badiresinden bir an evvel çıkıp kurtulmak emelini güdüyordu. İttihat ve Terakki fırkasından hiç hazzetmiyor, Enver Paşa'yı kendisi için en büyük tehlike addediyordu. Yalnız Vahidettin, Abdülhamit'ten daha sinsi ve daha kurnazdı. Savaş devam ederken bu parti değişmesini yapamayacağını anlamış, fırsata intizar etmeye karar vermişti. Son Padişahın mutat cülûs şenlikleri ve tarihî kılıç kuşanma merasimi, her zaman olduğu gibi Eyüp Sultan'da türbe-i Halid'de cereyan etmiş, merasimde bütün İttihat ve Terakki kabinesi, merkezi umuminin ileri gelenleri bulunduğu gibi Başkumandan vekili Enver Paşa, Sadrazam Talât Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve Padişahın maiyetinde mihmandarı olan Mustafa Kemal Paşa da mevki almıştı. Eyüp Sultan'da yapılan bu merasimin en dikkate değer tarafı Emir'ül-müminin lâkabıyla şöhret alan ikinci Halife Hazreti Ömer'in kullandığı kılıcın halifeler tarafından o gün kuşanıl-

ması idi. Bu mühim vazifeyi de bizzat mübarek elleri ile Şeyh Sünusi Hazretleri ifa etmiş ve son Padişaha:

- Cenabı Hak'tan zatı şahanelerine ömrü tavil, ecri cemil niyaz ederim Efendimiz, demişti.

Bu parlak merasimden sonra haftalar geçtiği halde Şeyh Sünusi Hazretleri'nin misafirliği devam etmiş, bir türlü İslâm memleketlerine seyahatleri başlamamıştı. Şeyh Sünusi Hazretleri'nin maiyetinde Afrikalı şeyhler de mevcuttu. Bir gün Enver Paşa'nın ısrarı üzerine kaşlarını çatan son Padişah ona şöyle çıkışmıştı:

- Bundan böyle vazifemiz, İttihat ve Terakki'nin tuttuğu yanlış siyaseti düzeltmektir Paşa! İngilizleri fazlasıyla rencide etmiş bulunuyoruz. Makamı saltanat ve hilâfetimiz, bu yanlış yürüyüşten fazlasıyla zarar görmüştür. Bundan böyle düşmanlarımızla telif-i beyn edilmesini istiyorum. Ve Şeyh Sünusi Hazretleri'nin hicaza gitmeleri hakkında hazırlanmış programı da bu günden itibaren iptal ediyorum. Maksadım Yıldırım Ordularımıza karşı Suriyeli, Iraklı, Hicazlı, Arap mücahitleriyle İngiliz kuvvetlerinin yapacaklarını işittiğim taarruzun akim kalmasıdır. Bizim düşüneceğimiz şey, itilâf devletleriyle mücadele değil, sulhtur.

Son Padişah Mehmet Vahideddin'in bu katî fikir ve mütalâası karşısında Enver Paşa bir şey söyleyememiş ve huzur şahaneden son derece şaşkın ve üzgün çıkmıştı. İstanbul'da bu hâdiseler cereyan ederken Teşkilât-ı Mahsusa'mız, Suriye'den şu haberi almıştı:

"Suriye'deki Yıldırım Ordular grubu, dört ordunun bir araya gelmesinden doğmuştu. Bunlardan birinin kumandanı Cevat Paşa, diğerinin kumandanı Mersinli Cemal Paşa, 7'nci ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa idi. Cemal Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın arası açıktı. Hicaz'da Krallık dâvasında bulunan Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Faysal, Cezayir kahramanı merhum Abdülkadir'in oğlu Emir Saidi Suriye'ye, Mersinli Cemal Paşa'ya göndermiş ve şöyle bir mesaj verdirmişti. Bu mesajda Emir Faysal:

- Çocukluğumdan beri nimetiyle perverde olduğum Türkiye İslâmlarının kanını dökmeyi asla arzu etmiyorum. Hicaz'ın istiklâli uğrunda kan dökülmesine sebebiyet vermektense İttihat ve Terakki hükümetinin muvafakatiyle babama muhtariyet bahşedilmesine razıyım. Bu hususta imzalanacak sağlam bir mukaveleye taraftarım. Aksi takdirde harp sonunda İttihatçılar, idam sehpaları kurarak hepimizi asarlar! demişti.

Biz Şerif Faysal'ın, bu mesajını adamlarımız vasıtasıyla öğrenmiş ve Enver Paşa'ya arz etmiştik. O da, Şeyh Sünusi'nin baba ve oğula nasihat etmek üzere Hicaz'a gönderilmesi hususunu tekrar Padişah Vahideddin'ine arz etmişti. Fakat Vahideddin'in kararı katî idi. Nihayet General Allenby taarruza geçti. Osmanlı orduları ricata başladı. Mondros mütarekesi imza edilmek üzere idi. Enver Paşa bana, şeyh Sünusi Hazretleri'yle maiyetlerindeki şeyhlerin bir Alman denizaltısı ile kaçırılmasını tembih etti. Şeyh Sünusi Hazretleri'ne bu keyfiyeti bildirdiğim zaman bana aynen şöyle demişti:

- Enver Paşa'nın nezaketine teşekkür ederim, fakat zât-ı şahanenin haberi olmadan Türkiye'den kaçmayı asla düşünmem!

Mondros mütarekesi imzalanınca, son Padişah Vahideddin, Şeyh Sünusi Hazretleri'yle maiyetinin Bursa'da ikametlerini irade eylemişti. İttifak devletleri, Şeyhi ele geçirmeye cesaret edememişler, Şeyh Hazretleri de Millî Mücadele yıllarında Ankara'ya giderek Millî Hükümet ile padişahın arasını bulmaya çalışmışsa da muvaffak olamamıştı. Yalnız Harb-i Umumi'nin galiplerine karşı, Türkiye'nin haklı bulunduğu dâva üzerinde İslâm âleminde ehemmiyetli akisler yapan konuşmalarda bulunmuş, bilhassa Hint Müslümanlarına müessir olmuştu. Şeyh sonradan memleketine dönmüş ve orada ölmüştür.

ABBAS HİLMİ PAŞA VE İTTİHATÇILARIN HAREKETİ

Osmanlı İmparatorluğu'na sadakatiyle şöhret almış bulunan sabık Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'yı, Bebek'teki yalısında Teşkilât-ı Mahsusa'mıza dahil ve İmparatorluğun askerî temyiz riyasetinde bulunan Yusuf Şetvan Bey'le, harbin son yılında ve son aylarında ziyaret etmiştik. Şişman, orta boylu, kırmızı yüzlü, sevimli ve sempatik bir insan olan Abbas Hilmi Paşa, Yusuf Şetvan Bey'le fasih bir Arapça, benimle de iyi denilebilecek bir Türkçe konuşuyordu. Her ikimizi büyük bir iltifatla huzurlarına kabul etmiş, yer göstermiş ve dinlemişlerdi. Ben kendilerine, Enver Paşa'nın düşündüklerini nakle memurdum.

- Paşanın zat-ı devletlerine derin bir hürmetleri vardır. Hidiv Hazretleri, dedim, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ibzal buyurduğunuz muhabbet ve sadakat Başkumandan Vekilimizi medh-ü senanızla her zaman meşgul etmiş ve zikri cemilinizde bulunmaya büyük bir fırsat bahşetmiştir. Sıhhati devletiniz, huzur ve sükûn isteyen yüksek şahsiyetiniz, bizleri mütarekenin imzalanacağı bugünlerde büyük bir endişeye sevk etmiş bulunuyor. İtilâf devletleri donanmasının İstanbul'a gelmesi ve şehri işgal eylemesi mukadder olabilir. Bu takdirde zatı devletinize bir harp esiri muamelesi gösterebilirler, çünkü zatı devletiniz, yıllarca İngiliz siyasetine cephe almış bir kimsesiniz, Enver Paşa, Almanlarla anlaşarak bir denizaltıyı emrinize tahsis ettirmiştir. Maiyeti devletinizden her kimlerin iştiraki emir buyruluyorsa onları izhar etmeye, seyahatiniz programını tanzime ve buna tekabül eden bilcümle masrafları tesviyeye Teşkilât-ı Mahsusa'mız vazifelendirilmiş bulunmaktadır. Bu hususstaki emir ve fermanı devletinizi almaya geldim.

Hidiv Hazretleri düşünceli bir nazarla bana:

- Başkumandan Vekiliniz Enver Paşa Hazretleri'nin bu telaşlı ve gaileli günlerde bizi düşündüklerine teşekkür ederim. Yalnız sefarethanemizin önünde demirli duran Elmahrusa yatımızla biz buradan ayrılır ve bitaraf bir memleket sahillerine gidebiliriz. Bize dokunacaklarını zannetmiyorum. Buna himaye altında da olsa Mısır hükümetinin razı olacağını ve bana halef olan Kral Fuad'ın bu işi tasvip eyleyeceğini hiç zannetmem. Bir denizaltı ile firarı hoş görmem. Yalnız Enver Paşa Hazretleri'nin neye karar verdiklerini mahzur yoksa öğrenmek isterim, demişlerdi.

Umum Âlem-i İslâm ihtilâl komiteleri İstanbul şubesi heyeti merkeziye azası olan Bingazili Yusuf Şetvan Bey güzel bir Arapça ile:

- Hidiv Hazretleri, demişti. Enver Paşa, diğer İttihat ve Terakki şefleriyle beraber, cihadı mukaddese devam etmek üzere, bir denizaltı ile yakında İstanbul'u terk edeceklerdir. Kendisi Moskova'ya giderek Bolşevik reisleriyle görüşecek, bu hususa onların maddî ve manevî yardımlarını talep eyleyecek, diğer taraftan Talât Paşa ve arkadaşları da Berlin'e geçerek... Alman hükümet adamlarıyla bu dâvaya ne dereceye kadar müzahir olacaklarını yakından tetkik eyleyecektir. Şerefli bir sulh elde edinceye kadar bu mücadele devam edecektir.

Bu izahatı büyük bir dikkatle dinleyen ve ara sıra, Bebek'teki yalının geniş pencerelerinden mavi ve sakin denizi seyreden Abbas Hilmi Paşa:

- Bravo Enver Paşa'ya, bravo diye bağırdı. O, hakikaten bir hürriyet kahramanıdır. Biz Mısırlılar, bütün Afrika'daki âlem-i İslâm, tâ Atlas denizi kıyılarına kadar bütün bir Mağrib, kendisinden bu kararı beklerdik, Allah kendilerine muvaffakiyet ihsan eylesin, yolları açık olsun!

Üçümüz birbirimize bakarak, bu temenniyi hep birden Cenab-ı Haktan dilemiştik. Uşakların getirdiği altın yaldızlı fincanlarda bize takdim edilen halis kahveyi yudum yudum içerken, Hidiv Hazretleri sözüne Türkçe devamla:

- Vallahi bu teşebbüs beni ziyadesiyle memnun etti. Biz Müslümanlar, makamı hilâfetin ve saltanatı Osmaniye'nin bu felâketten halâsını an samimü'l kalb niyaz eyleriz. Elimizden gelen muzahereti de Türklerden esirgemeyiz. İnşallah-ü Teâlâ, bu işten yüzleri ak çıkar, harpler alnımıza yazılmış bir mukadderatın icaplarıdır. Bu başladığı zaman hiç de tahmin edilmezdi, diye buyurmuşlardı.

Yusuf Şetvan Bey, tekrar Hidiv Abbas Hilmi Paşa'ya teveccühle:

- Hidiv Hazretleri, İzmir'de Dalaman çiftliğinde misafir bulunan Mısırlı zabitanın da beraberinizde götürülmesini tensip buyuruyor musunuz?

Hidiv Abbas Hilmi Paşa bu suali cevaplandırarak:

- Evet efendim, onları nasıl bırakırım. Onlar benimle beraber Mısır'ı terk etmiş ve Osmanlı memâlikine iltica etmişlerdir. Elbette şimdi bizimle beraber yola çıkacaklardır. Mütareke imza edilince sanırım ki bir maddesinde bizimkilerin memleketinizi terk etmeleri şart kılınacaktır. O zaman Elmahrusa yatı ile İzmir'e uğrayarak onları alıp bir Avrupa memleketine sığınacağız. Bundan sonra bizim için derbeder bir hayat mukadderdir!

Sözlerinin bu noktasında hepimizi bir üzüntü almıştı. Ben kendi kendime düşünüyordum. Bir zamanlar Mısır tahtına oturmuş bulunan bu sevimli, âlicenap şahsiyet, sırf Osmanlı hanedanına bağlılığı ve İngilizlere âlet olmaması yüzünden, bu muhteşem Mısır tahtını kaybetmiş, çoluğundan çocuğundan ve ailesinden uzak, yabancı bir diyara harp başlayınca sığınmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilizlere karşı savaşa girmesi, onu bu debdebeli hayatından, tahtından, sevdiklerinden ayırmıştı. Bu sadakatine bizim behemehal mukabele etmemiz, anlayış göstermemiz lâzımdı. Halbuki, her şeye rağmen o, menkûb hayatına yalnızca devam edecekti. İngilizler ona neler vaat etmemişlerdi? Fakat Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın, satın alınır tarafı yoktu. Ve Türklere karşı duyduğu hayranlık ve sevgi de seneler geçtiği halde asla sarsılmamıştı. Hattâ o kadar ki, memleketimizi terk

edip Avrupa'ya geçtiği zaman da bu sevgi öylece sürüp gitmişti. Millî Mücadele'yi haber aldığı ve Mustafa Kemal'in bir vatan kurtarmak azmiyle ortaya çıktığı zaman, Hidiv'in duyduğu sevinç, pek kuvvetli idi. Anadolu'ya malî yardımda bulundu. Daha sonra memleket kurtulunca gelip Mustafa Kemal'i bizzat ziyaret etti. Onu tebrik eyledi, ona çok büyük bir muhabbetle bağlandı. Ve aziz Atamızın misafiri oldu. Bazı bedbahtların iddia ettiği gibi onun sadakati yalnız Osmanlı hanedanına karşı olsaydı, bu aileyi memleketten çıkaran, onların elinden saltanatı alan bir insana karşı bu hayranlık ve sevgiyi göstermesi manasız olmaz mıydı? Bilâkis Hidiv Hazretleri, Mustafa Kemal'e karşı büyük bir muhabbet ve dostlukla bağlı idi. Yıllarca sonra Ankara'da merhum Mareşal Fevzi Çakmak'ın yanında kendilerine rast gelip de kendimi tanıtınca çok büyük iltifatlarına nail olmuştum. Bir ara kulağıma eğilerek:

- Beyefendi dediler, Enver Paşa'nın düşündüklerinden daha âlâsını Mustafa Kemal Paşa Hazretleri yaptılar, var olsunlar!

Bu, Hidiv Hazretleri'nin millî dâvamıza bağlılığını ne güzel gösteriyordu. O, candan ve iyi bir dosttu, her zaman da öyle kaldı. Hiç unutmam, harbin bu son haftalarından birinde Bebek'teki yalısında ziyaret ettiğimiz Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın o gün, Enver Paşa hakkındaki samimî temennilerini, Kuruçeşme'deki yalısında Enver Paşa'ya bizzat naklettiğim zaman, Paşa da son derece memnun olmuştu. Bana:

- Hüsamettin dedi, bunlar imparatorluğumuzun medarı iftiharı kimselerdir. Onların bütün arzularını yerine getiriniz. Yarın akşam biz buradan hareket ediyoruz. Kimse hareketimizi duymasın, sen bile bunu ne işitmiş, ne de bilmiş ol!

Elini öptüm. Yüzüne baktığım zaman, gözleri yaşlı idi. Enver Paşa'yı Makedonya'dan, Rumeli'den beri tanırdım. Balkan Harbi'nde ona daha yakın bulunmuştum. Babıâli baskınında beraberdik. İkinci Balkan Harbi'nde emrinde idim. Cihan Harbi başladığı zaman Süleyman Askerî Bey'in riyasetinde kurulan Teşkilât-ı Mahsusa'ya beni tayin eden o idi. 4 harp senesinde sırf emirlerini yerine getirmek için müteaddit defalar Almanya'ya,

Heligoland üssü bahrisine hep onun emriyle gitmiştim. Onun yüzünden Alman denizaltılarında aylarca kalarak açık denizlerdeki baskınlarında, denizaltı savaşlarında müşahit olarak harekâtı takip etmiştim. Velhasıl hep o başkumandan için, şarktan garba, şimalden cenuba, emredilen her istikamete koşmuş, kendimizi harcamıştık. Fakat ondan ayrıldığım zamandaki yüzü, bütün o tanıdığım devirlerdeki Enverlerin aynı idi. Uzun kirpikleri, iri elâ gözleri, pembe yüzü, zeki bakışlı nazarları, orta boyu, son derece yakışıklı ve sevimli heyet-i umumiyesiyle Enver, bir sanatkârın elinden çıkmış kahraman heykeliydi. Bu adamdaki engin cesarete, içinde çırpınan büyük bir ideale şaşmamak kabil değildi. Son dakikada da bütün arzusu, imparatorluğa istikballerini ve şereflerini feda etmiş olan bu misafirlerin hayatına zerre kadar bir tehlike gelmemesi idi. Arkamdan şöyle seslenmişti:

- Hüsamettin Bey, dediklerimi unutma! Göreyim seni, gerek Şeyh Sünusi Hazretleri'ni, gerek Hidiv Abbas Hilmi Paşa'yı, gerek bütün mücahitleri, sağ ve salim memleketlerine ulaştırınız, bir gün tekrar buluşacağız, o zaman bana tekmil haberini vermelisin!

- Baş üstüne Paşam!

Başkumandan Vekilini askerce selâmladım ve yalıdan ayrıldım.

Ertesi geceyi ben de heyecanla bekledim. Bir gün sonra Enver Paşa, Talât Paşa, Cemal Paşa, Doktor Bahaddin Şakir ve daha bazı İttihatçı liderlerin Alman denizaltısıyla Boğaz'dan çıktıkları haberi şehre yayılmıştı. Padişah Vahideddin, arkalarından bir torpidoyu bunları tevkife memur etmişti.

Torpido icabında denizaltıyı batıracaktı. Fakat Alman denizaltısı misafirlerini salimen Odesa limanına çıkarmıştı.

EŞREF KUŞÇUBAŞI

İttihat ve Terakki tarihinin, Teşkilât-ı Mahsusa'ya ait devirlerin hâtıraları içinde ve Cihan Harbi'nin en hayatî yerinde Abdülhamit'in Kuşçubaşısı'nın oğlu Eşref Bey'den bahsetmemek mümkün değildir. Padişahın rengârenk kuşlarına bakan bu kuşçubaşının, günün birinde bütün ailesiyle beraber Hicaz'a sürgün edilmesini, onun hürriyetperverane fikirlerinin Hükümdar üzerindeki reaksiyonunu kabul edenler de bulunmuştur. Nihayet Hürriyet'in ilânı, Kuşçubaşı'yı hasretini çektiği İstanbul'a kavuşturmuş, delikanlı oğlunu da hürriyetperverlerin saf bağladığı İttihat ve Terakki içine karıştırmıştır. İşte bu tarihten itibaren Eşref Kuşçubaşı adı ile hayatını memleket dâvasına bağlamış ve vatanperverle karşılaşıyoruz. Bütün gayretlerine şahit olduğum ve Teşkilât-ı Mahsusa'da yakın bir arkadaşım ve meslektaşım bulunduğu için samimiyetine inandığım Eşref Kuşçubaşı, kötü bir kaderin, acı bir talihin eseri olarak Yüz ellilik listeye ithal edilmiş, sonradan affedilerek memleketine dönmüştür. Mareşal Fevzi Çakmak merhum onun için bana: Eşref, bu listeye yanlışlıkla ve garaza istinaden ithal edilmiştir, yeri burası değildi! demişti. Onu Çerkez Ethem'le bir göstermek de hatalıdır. Bilâkis Çerkez Ethem kuvvetlerinin çarpıştığı Refet Paşa birliklerinde onun büyük yararlığı görülmüştür.

Kuşçubaşızade Eşref'i Balkan Harbi'nden evvel tanıdım. Bu harbin ikinci safhasında mumaileyh, Garbî Trakya'daki çetelerin başında Bulgarlarla kahramanca mücadele etmiş ve meşhur Bulgar çete reisi olan Binbaşı Domuzciyef'i çetesiyle beraber Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere, Sivas kongresinden beri Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan arkadaşı Hüsrev Sami Eskişehir mebusu meşhur İttihatçılardan Ohrili Eyüp Sabri Bey'ler, müteaddit defalar, Eşref Kuşçubaşı için hüsnü şehadette bulunmuşlar fakat onun 150'lik listeye ithaline mâni olamamışlardır. Hâdise şudur: Birinci İnönü harbi sırasında şimaldeki kuvvetlere erkânıharp miralayı İsmet Bey kumanda etmekte, cenupta

da Millî Mücadele'ye daha sonra yüz çevirmiş olan Çerkez Ethem ve arkadaşları Yunanlılarla aynı safta bize karşı harp etmekte idi. Bu kuvvetlere karşı millî birliklerin başında bulunan Refet Paşa harp ediyordu. Fakat mükemmel bir süvari koluna kumanda eden Çerkez Ethem, âni baskınlarla, Refet Paşa kuvvetlerine yüklenmişti. İşte bunları püskürtmek vazifesi Eşref Kuşçubaşı müfrezesine düşmüş, o da bu vazifeyi başarmıştı.

Kardeşi Hacı Sami'de idealist bir kimse idi. Enver Paşa'yı hiç bir zaman terk etmemişti. Onu Moskova'da bulmuş ve onunla yeni bir maceraya atılmıştı. Türkistan'a kadar onu takip etmiş, savaşlarında yanından ayrılmamıştı. Enver Paşa, emsalsiz bir teşkilâtçı ve mükemmel bir askerdi. Türkistan'da küçük bir ordu kurmuştu. Yanında Kuşçubaşızade Hacı Sami vardı. Bu Eşref'in öz kardeşi idi. Birinci Cihan Harbi başladığı zaman beş arkadaşıyla ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın kendilerine tevdi ettiği vazife ile gizli yollardan Türkistan'a geçmişler, Çarlık Rusya aleyhinde yer yer kıyamlar vücuda getirmişlerdi. Harbin üçüncü yılında Çarlık Rusya yıkılınca meydana çıkmışlardı. Fakat Kuşçubaşı Hacı Sami, Rusya'da zihniyetin bu rejim sukutuna rağmen değişmediğini biraz sonra anlamakta gecikmemişti. Moskova'da harbin sonunda oraya gelmiş bulunan Enver Paşa ile, eski arkadaş gibi konuştukları gece, bu noktada bir mutabakata varmışlardı. O halde gene eski mücadeleye devam etmek, bu defa da Bolşevik Rusya'yı çökertmek lâzım geliyordu. Hacı Sami önden gidecek, Enver ona mülâki olacaktı. Bu plân tahakkuk etmiş, mücadele safları ikisini yan yana Ruslara karşı dövüştürmüştü. Fakat bir bayram arifesinde, Bolşeviklerin âni hücumuna uğrayarak Enver Paşa'nın şehit düştüğünü duyunca hıçkırarak ağlamış sonra uzun ve maceralı yollardan Anadolu'ya dönmek istemişti. Hacı Sami için, gizli teşkilâtımızın duyduğu şeylere inanmak güçtü. O güya bir suikast tertibi için memlekete dönmek arzusunda idi. Bunda Enver'in Anadolu'ya kabul edilmemesinin iğbirarı gizli idi. Kendisine izin verilmedi. Fakat o, Kuşadası civarında topraklarımıza ayak basmış, mukabil teşkilât tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştü. Kuşçubaşı'ları Enver Paşa'ya derin bir bağlılık, yanlış bir yola sevk etmiş, hazin bir talihin neticesini, felek onlara münasip görmüştü.

ŞEHZADE ABDÜRRAHİM EFENDİ İLE BİR GÖRÜŞME

Birinci Cihan Harbi'nin son senesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en müşkül yılı addedilebilirdi. Ordular, her cephede geriye çekilmekte, her tarafta isyanlar, ayaklanmalar devam etmekte idi. Sultan Reşad'ın böbrek ve safra kesesindeki hastalıkları, esasen müddeti saltanatında zaten her şeyi, İttihatçılara terk etmiş olması, hattâ kendi imzasıyla çıkacak terfilerden de haberdar bulunmaması, onu gülünç ve zavallı bir vaziyete sokmuştu. Osmanlı hanedanının gözbebeği, Damadı Şehriyarî Enver Paşa'nın Birinci Ferikliğe terfiini sonradan öğrenmiş olan Padişahın, sevincinden hareme koşarak:

- Çocuklar, size güzel bir haberim var, bizim Damat Ferik olmuş! diye etrafı ayağa kaldırması meşhurdu.

Bu şartlar altında son zamanlarda Talât Paşa'nın riyasetindeki kabine her çareye baş vuruyor, münferit bir sulh yapamayacağını anlayınca, hiç olmazsa az zararlı bir neticeye gitmeye çalışıyordu. Harbin bu son senesinde Enver Paşa'nın Teşkilât-ı Mahsusa'mızdan istediği en mühim mesele, İslâm dünyasını imparatorluğun mukadderatıyla yakından meşgul etmeye teşvik idi. Harbin son senesinde bulunan en mühim çarelerden biri de Şeyh Sünusi Hazretleri'nin İstanbul'a dâvet idi. Abdülhamit devrinde de memleketimize müteaddit defalar dâvet edilen Şeyh Sünusi Hazretleri bu dâveti nazikâne reddeylemişti. Bu defa kendisinden beklenen vazife son derece mühimdi. Şeyh Hazretleri'nin, İmparatorluğa karşı İngilizlerin teşvikiyle isyan etmiş olan Hicaz Kralı Hüseyin üzerinde nüfuzu vardı. Bundan faydalanmak, Kral Hüseyin'i yeniden imparatorluğu bağlamak lâzım geliyordu. Enver Paşa bir gün beni makamına çağırarak:

- Hüsameddin Bey, Şeyh Sünusi Hazretleri'ni umum âlem-i İslâm için en hürmete değer bir reis olarak telâkki ediyoruz. Ha-

life Hazretleri'nin de kendilerine itimadı vardır. Onun buraya getirilmesi elzemdir. Şayet Şeyh Sünusi Hazretleri gelir ve bu nazik vazifeyi üzerine alır da Şerif Hüseyin'i yola getiremezse, o zaman Hicaz Krallığı'nı da, ileride Trablusgarp'ta kurulacak devletin riyasetini de kendisine vermeye ve onu bu yerlerin meşru hükümdarı tanımaya hazırız, demişti.

Bir Alman denizaltısı ile Afrika'ya gönderilen Yusuf Şevtan Bey nihayet Şeyh Sünusi Hazretleri'ni ikna etmiş ve onu da bu denizaltı ile Afrika'dan alıp Memâlik-i Osmaniye'ye getirmişti. Şeyh Sünusi Hazretleri, harbin bu son senesinde ve mütarekeden kaç ay evvel misafir-i hâs-ı hazreti padişahî sıfatıyla Topkapı Sarayı'nda ikamet etmiş ve Sultan Reşad'ı ancak bir kaç defa ziyaret edebilmişti. Pek az sonra Sultan Reşad'ın vefatı vuku bulup da yerine Vahidettin geçince, onun da kılıç kuşanma merasiminde bulunmuş, fakat bir türlü Hicaz'a gitmek kısmet olamamıştı. Vahidettin'in, Şeyh Sünusi'nin Hicaz'a gitmesine müsaade etmeyişi, harbin son ayında İttihatçı hükümet adamlarının bütün isteklerine rağmen bu hareketi bir türlü tahakkuk ettirememişti. Şeyh Sünusi'nin İstanbul'da ikameti de padişahı vehme düşürmüştü. İslâm âleminin halifesi sıfatıyla Sultan Vahidettin elindeki manevî nüfuzu ne kaybetmek ve ne de başkasına kaptırmak arzusunda idi. Şeyh Sünusi Hazretleri'nin İslâm dünyasında büyük bir mevkii ve hattâ tarikatı dolayısıyla en aşağı kırk milyon Müslüman üzerinde manevî nüfuzu vardı. Bu sebeple Şeyh Hazretleri'nin evvelâ Bursa'da ikametlerini irade etmişler, daha sonra da onun Mustafa Kemal Paşa üzerinde müessir olacağı düşünülerek Ankara'ya gitmelerine muvafakat eylemişlerdi. Hattâ Şeyh Sünusi Hazretleri'nin Bursa'yı teşrif edebileceklerini tarafı Padişahiden tebliğe Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) memur edilmiş, kendileri de Topkapı Sarayı'na gelerek:

- Zatı şahanenin selâm ve muhabbetlerini zatı devletlerine arz ederken Mudanya tarikiyle Bursa'yı teşrifinizin yakında İstanbul'a gelmeleri muhtemel bulunan Düvel-i İtilâfiye'nin huzuru âlinize ihlâl etmeleri endişesinden doğduğunu ilâve etmemi de irade buyurmuş bulunuyorlar. Ayrıca Bursa sarayında

ikametiniz esnasında her ay bin lira maaş ve bin lira mutfak masrafınız olarak ceman iki bin liranın tahsis kılındığını da ilâve etmemi emir buyurmuşlardır. Maiyeti devletlerinizde bulunanlardan dilediğinizi beraberinizde götürmeniz de zatı hilâfetpenahice münasip görülmüştür, demişlerdi.

Şeyh Sünusi Hazretleri'nin Mudanya tarikiyle Bursa'ya hareketi sırasında Afrika gruplarının son kumandanı olan şehzade Osman Fuad Efendi erkânıharbiyesi ve zabitanı Mondros mütarekesi mucibince silâh ve cephanelerini İtalyanlara teslim edecekleri yerde böyle yapmayıp bunları oradaki mücahitlere terk etmiş olmaları, İtalyanları, Osman Fuad Efendi'den şikâyete mecbur eylemişti. Bundan sinirlenen son hükümdar Sultan Vahidettin'de bu hususun acele teminini ve Afrika'ya serian salâhiyetli bir zatın gönderilmesini şehzade Abdürrahim Efendi'ye irade eylemişti. İşte bu sebeple Harbiye Nezareti'nin tavsiyesiyle Şehzade Abdürrahim Efendi'nin huzuruna çıkmış ve kendisinin şöyle bir hitabına maruz kalmıştım:

- Hüsamettin Bey, Harbiye Nezareti sizin uzun yıllar Teşkilât-ı Mahsusa'da çalıştığınızı, son defa da bu teşkilâtın riyasetinde bulunduğunuzu, bir çok defalar denizaltılarla seferler icra ettiğinizi ve bir kaç defa da Afrika'ya izam edildiğinizi bize bildirmiş bulunuyor. Şimdi size Trablusgarp'a göndermek istiyoruz. Orada bulunan mücahitlerin elinden Osmanlı devletine ait silâh ve cephaneyi toplayarak mahallî işgal devleti olan İtalyanlara teslim eylemenizi de lüzumlu görüyoruz. Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa, bize mezkûr hususlar için Afrika grupları kumandanlığına tebligat yapıldığını, fakat buna itaat edilmemiş olduğunu da zatı şahaneye arz etti.

Şehzade bu tarihte Harbiye Nezareti Erkânıharbiye-i Umumiye Dairesi'nde istihdam olunmakta idi. Şehzade Abdürrahim Efendi'nin huzurunda neye uğradığımı şaşırmıştım. Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısında bana son defa emrettiği işlerle şehzadenin teklif ettiği vazife birbirinin tamamen aksi idi. İyi bir Teşkilât-ı Mahsusa'cı böyle kötü bir vazifeyi deruhte ede-

mezdi. Abdürrahim Efendi benim tereddüdümü, hayretimi görünce sözüne devamla:

- Niçin hayret ettiniz? Oraları sizden iyi bilen bir zabitimiz daha yok, maaş ve harcırahınız fazla olarak altınla tediye edilecektir. Bu vazifeyi arzuyu şahane dahilinde başarırsanız sizi temin ederim. İstanbul'a avdetinizde miralaylığa terfi edeceksiniz. Bunu zatı şahane şimdiden ferman buyurmuşlardır. Daha tereddüt edecek bir şey kalıyor mu?

- Şehzade Hazretleri, zatı şahanenin iradeleri başım üstünde yer tutacaktır. Fakat beni bu vazifeden af buyurunuz. Biz cihadı mukaddes haberini Afrika'daki Müslüman mücahitlere götürmüş, yıllarca onlara bunun için silâh ve cephane taşımış, onları teşvik etmişizdir, Afrika Tarık bin Ziyad'ların hamaset dolu eserlerini yaşamış bir memlekettir. Onlara nasıl olur da silâhlarınızı, elinizdeki cephaneyi veriniz, hepiniz yıllarca kahramanca dövüştünüz İtalyanlara teslim olunuz deriz? Üstelik bunu şevketmeab padişahımız, zatı hilâfetmeabımız efendimiz, Sultan Vahidettin irade buyurdular diye de kendilerine bildiririz. Orada bulunan bunca şeyh ve mücahidin-i İslâmiyeye bu kötü haberi götürmek, bu acı emri tebliğ etmekten Cenabı Hak bendenizi korusun ve şayet bunu alnımıza yazmışsa bozsun, bu bir Müslüman ve Türk olarak âcizlerinin yapacağı iş değildir efendimiz.

Bu sözlerim üzerine Abdürrahim Efendi derin bir düşünceye daldı. O zaman iyice anladı ki, verilen emir, iyi bir karar değildir. Fakat padişahın da iradesi yerine gelmeli, hele onu tahrik eden Düvel-i İtilâfiyenin arzuları tahakkuk eylemeli idi. Bu sebeple benim yerime mutlaka bir başkasını göndermek icap etti. Böyle bir kimse de bulundu. Rahmetli müşirandan Recep Paşazade süvari binbaşısı Ekrem Bey'e bu vazife tevdi kılındı. Fakat görüldü ki Afrika grupları kumandanı Şehzade Osman Fuad Efendi ve erkânıharbiyesi ile maiyetindeki zabitan İstanbul'a döndükten sonra, orada kalanlar, ne silâhlarını ve ne de cephanelerini İtalyanlara teslim ettiler. Bilâkis, bunu yapmadıktan başka Mısrata'da bir de İslâm cumhuriyeti kurdular.

Afrika gailesini yatıştırmak, Trablusgarp'ta hâlâ mukavemet eden kabilelere hoş görünmek için İtalyanlar, Millî Mücadele'ye ellerinden gelen her türlü yardımı yaptılar. İşin garibi müşterek müstevli oldukları halde, Anadolu'ya silâh ve cephaneyi gizlice sevk ettiler. Bir taraftan Batı Anadolu'da Yunanlıların yerleşmesine mâni olmak istediler. Zira harbe girerken Sen Jan de Muren muahedesiyle İngiltere ve Fransa İzmir ve havalisini İtalyanlara vaat etmiş bulunuyordu. Halbuki İngiltere dostu ve himayegerdesi olan Yunanistan'ı oraya çıkarmakla sözünde durmamış oluyordu. Diğer taraftan Şeyh Sünusî Hazretleri'nin Mustafa Kemal Paşa ile anlaştığını, Ankara'da büyük bir hüsnü kabul gördüğünü görerek, er ve geç Libya'ya dönecek olan Şeyh Hazretleri'ne de kompliman yapmak istemişlerdi.

MÜTAREKE DEVRİ VE MİLLÎ MÜCADELE

Mondros mütarekesinin bilhassa askerî şartları aleyhimizde idi. 30-31 Teşrinievvel gece yarısında ateşkes diye başlayan mütarekede, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının işgali, Toros tünellerinin terki, itilâf devletlerine mensup harp gemilerinin Marmara ve Karadeniz'e geçmesi, ordunun terhisi, donanmanın teslimi, imparatorluk aksamı ile her türlü münasebetlerin kesilmesi ki Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Trablusgarp dâhildi, buradaki kıtaların dağıtılması, Kafkasya'ya geçmiş olan kuvvetlerimizin 1293 hudutlarının gerisine alınması, gibi mühim hususlar zikredilmiş ve bizce de cümlesi kabul olunmuş bulunuyordu. Mondros mütarekesinin en fena tarafı 7'nci maddesidir. İtilâf devletleri bu madde gereğince emniyetlerini tehlikede gördükleri her yeri işgal salâhiyetini peşinen almakta idiler. Bu madde suiistimal edilmiş ve her nereyi işgal etmişlerse bu maddeyi kendilerine mükemmel bir bahane yapmışlardı. Diğer taraftan esirlerimizin iadesine mukabil düşman esirleri ile memlekete hıyanet etmiş olan Ermeni komitecilerin iadesi talep edilmişti. Bu da bizim için neticesi fecî hâdiseler doğurmuş maddelerden biri idi.

Posta, telgraf ve demiryollarının itilâf devletleri kontrolüne vaz'ı da aleyhimize idi. Suiistimalin en yakın tezahürlerinden biri, İstanbul'un üçüncü sınıftan mürekkep ve üç devlet askerinin çıkarıldığı bir garnizon haline getirilmesi olmuştu.

13 Teşrinisani (Kasım) 1918 salı günü sabahı Marmara ufukları siyah dumanlarla kararmış. Kuşluk vaktinde birbirlerine muvazî bir rota ile dört, beş dizi olarak limana doğru yol alan siyah gövdeli düşman harp gemilerinin korkunç mevcudiyetleri, sahillere, damların üstüne dökülmüş olan İstanbul halkının seçebileceği derecede yakına gelmişti. Beyoğlu'ndaki gayrimüslim ve yabancılara ait binaların üstünde üç bayrak

dalgalanıyordu. Kırmızı çizgileriyle mavi zemin üzerinde İngiliz bayrağı, üç rengi birbirine ufkî iki bayrak birindeki renklerde mavi, diğerindeki sarı yegâne farkı belirtiyordu, bunlar da Fransız ve İtalyan bayrakları idi. Donanmanın büyük gemileri, Dolmabahçe Sarayı'nın önünde demirliyor, hiç biri şehri selâmlamak lüzumunu bile duymuyordu.

Düşmanlarımızın unuttuğu mühim bir nokta vardı. O da, harbin ilk yıllarında bütün deniz ve kara kuvvetleriyle zorlayıp geçemedikleri o Çanakkale boğazlarının kahraman bekçileri Türklerin, müsaade ve muvafakatiyle imzaladıkları bir mütarekenin tatbikatı dolayısıyla girdikleri bu şehrin sâkinlerine, hiç olmazsa muzafferen giremedikleri bir beldenin halkına yakışır muamele yapmak keyfiyeti idi. Halbuki, Trakya'dan şehre giren Fransız Generali Franchet d'Esperey'nin kıtaları, İstanbul'a duhulü büyük bir gösteri haline sokmuşlardı. Generalin, beyaz at üzerinde, bu birliklerin başında şehre girişi; filvaki bizi sevmeyenlerin çok alkışını toplamış, fakat asıl bu toprakların sâkinleri üzerinde pek acı bir tesir bırakmıştı. Fransız ihtilâlinin kahramanları, asırlar sonra, vatanperverlik ve hamaset hislerinden de mahrum bir hale gelmişler, her türlü şövalyelik meziyetlerini kaybetmiş bir takım dejenereler manzarası almışlardı. Hele mütareke yıllarında ve işgal senelerinde Fransızların sarhoş subaylarıyla, Senegalli müstemleke askerlerinin taşkın, müteca viz hareketleri, Türk milletinin bu yıllara ait hatırlayacağı iğrenç manzaralar olarak hafızalarda her zaman yaşayacaktır.

Mütarekenin feci tatbikatından bir diğeri de demiryollarına memur ikamesi yerine askerî kıtaların yerleştirilmesi şeklinde tezahür etmişti. Adana evvelâ İngilizler tarafından işgal, sonra da Fransızlara devredilmişti. Fransız valiler ve memurlar işe başlamış, kırk yıllık sahipleri gibi keyfî bir idareye kalkışmışlardı. Esasen kötü bir müstemlekeci olan Fransız idaresi, İngilizlerle mukayese edildiği zaman, son derece menfi not alıyordu. Cenupta millî kıyamı körükleyen hiç şüphesiz bu zihniyet, bu psikoloji idi. Karadeniz limanlarına yerli halka hizmet bahanesiyle çıkarılan tam teşkilâtlı ve silâhlı kuvvetlere malik düşman

Salibi Ahmeri, bir maksadı mahsusa hizmet etmekte idi. Hükümet dairelerine İngiliz bayrakları astırılmış, merkezi İstanbul'da olan bir İngiliz muhipler cemiyeti kurulmuştu. Teşkilât-ı Mahsusa'mız ise buraya intisap etmiş olan Türk münevverlerinin tam listesini ele geçirmişti.

Gayrimüslimleri silahlandıran bu galipler, üstelik bizden Mondros mütarekesine tam bir sadakat talep etmişlerdi. Fikrimce bu mütarekeye uygun olarak hareket etmek, tam bir safderunluk idi. Bu işte Enver Paşa ve İttihat ve Terakki liderleri haklı idiler. Yapılacak iş cidden, düşmana karşı fiilî mukavemet ve bir taraftan da İslâm âlemini ayaklandırmak idi. Şüphesiz her ikisi de müşkül ve görünüşte nizamsız idi. Fakat bu fevkalâde zamanlarda işleri kanunlar ve nizamlarla halletmeye de imkân yoktu. İşte, mütareke yıllarında İstanbul'da çalışan ve bilâhare M.M. grubu namı altında silahlı millî kuvvetler teşkilâtını kuran bizler ve arkadaşlarımız, kurtuluşu Anadolu'da şekillenmeye başlayan millî hükümete Mustafa Kemal'e bağlılıkta görüyorduk. Bizce oraya faydası dokunacak her şahıs ve her şey gönderilmeli idi. Bu sebeple Kavaklı Fevzi Çakmak ve millî teşkilât kurmaya karar verdim. Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış, denenmiş, kendilerine güvenilir arkadaşlar elimizde idi. İstanbul'da mevcut ambarlarımızda silâh ve cephane de vardı. Teşkilâtımıza, gümrük memurlarını, deniz kolcularını ve polisleri sokmak suretiyle işe başladık.

Türk milletinin emsalsiz vasıflarından biri de millî meselelerde, her türlü fedakârlığı yapmaya hazır bulunması idi. Hiç kimse, memlekete taallûk eden bu sırrı ifşa etmek tenezzülünde bulunmamıştı. Bu sebeple hamallardan mavnacılara kadar bugün için milletçe isimsiz kahraman sayılacak bir çok kimseler, halk tabakalarına mensup ahlâklı, temiz vatandaşlar, teşkilâtımızda küçümsenmeyecek mühim vazifeler deruhte etmişlerdi ki, sırası geldikçe bunların da isimlerini vereceğiz. Biz, ayrıca Zonguldak, İnebolu, Samsun ve Mersin limanlarında adamlar bulundurduk. İstiklâl Harbi'nin başlı başına bir kahramanlık menkı-

besi olan yepyeni bir kısmını böylece açmış oluyorduk. Bu vâdide en mühim teşekküller şunlardı:

1. İstanbul'daki askerî ambarlardan silah ve malzeme kaçıranlar.

2. İstanbul'da müseccel ve gayri müseccel mukavemet grupları teşkil edenler.

Gerek bu iki mühim grupta çalışanlarla, gerek gizli istihbarat işlerinde bulunanlarla, gizli propaganda ve neşriyat yapanlarla, Mondros'la ilga edilen İttihat ve Terakki'yi yaşatmak gayesiyle ve aralarında "karakol" parolası kullanarak bu ad altında teşkilât kuranların Ardahan'daki ilk millî kongreye iştirak edenlerin, bunlar dışında şarkta Kürt, Ermeni cemiyetleri tesis edenlerin, Karadeniz kıyılarındaki Pontusçuların, Kars şehrinde bir Şûralar Cumhuriyeti tesis edenlerin bütün bu teşkilâtta vazife alanların isimlerini tespit etmiş olan ajanlarımıza istinaden ileride bunların da hepsini birer birer açıklayacağız.

Yalnız şu kadarını söylemek isterim ki, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya ayak bastığı zaman bir çok cemiyetler, gruplar, siyasî teşekküller, çeşitli çetelerle karşı karşıya idi. Bunlardan bir kısmı millî gayelere uygun idi. Bir kısmı ise muhtelif maksatlar güden bir takım sergüzeştçilerin elinde bulunuyordu. Onun en büyük meziyeti, bu cemiyet ve grup yığınlarından, tek bir gayeye, vatanı yabancı istilâsından kurtarmak maksadına tevcih edilmiş bir tek kuvvet yaratmak olmuştur. Yoksa Millî Mücadele, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ayak basmasından evvel başlamış, yer yer mukavemet arzuları belirmişti. Bu manzara, Türk milletinin başlı başına ne büyük bir varlık olduğunu ispata kâfi idi. Fakat bütün bunlar gelişigüzel yığılmış malzeme idi. Onun bir eser yapacak derecede mükemmel işleyen, dâhî mimar, Mustafa Kemal olmuştu. Tarih, bu dâhî sanatkârı asla unutmayacaktır.

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ HAPİSHANESİ VE SAKİNLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun şöhretli askerî hapishanesi, Beyazıt'ta Daire-i Umur-u Askeriye ibaresi yazılı muhteşem bir kapı ile girilen Harbiye Nezareti'nin arkasına tesadüf eden iki katlı taş bir bina idi. Sultan Murat zamanında "Eski Saray" adını taşıyan bu binaya daha sonraları Hassa ordusu erkânı yerleşmişti. Üst katta Hassa Müşirliği makamı, Erkânıharbiye riyaseti ve Levazım şubesi bulunurdu. Alt katında da inzibat bölüğü zabitan ve efradı ikamet ederdi. Abdülhamit devrinde bu binaya "Bekirağa Bölüğü" adı verilmişti. Bu tesmiye sebebi bizce meçhuldü. Mütareke senelerinde ise Bekirağa bölüğü denilen bu taş bina, tamamen siyasî ve askerî mevkuflara tahsis edilmiş. İsimlerini aşağıda yazacağımız mühim zevat, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, devlet adamları, Ümera ve erkân ve zabitan üst katın ya ayrı odalarında veya geniş koğuşlarında ikamete mecbur tutulmuştu. Alt katta efrat ve inzibat birlikleri bulunuyor, daha alt kattaki bodrumlarda işkence edilenlere, tecrit olunanlara mahsus hücreler sıralanıyordu. Bekirağa bölüğünde mevkuf olan zabitan, mahkûmiyet kararına kadar maaşlarını aldıklarından yiyeceklerini kendileri temin ederdi. Bir çoklarının aileleri bunların yemeklerini dışarıdan getirirdi. Devlet ricali, vükelâ, vüzera ve paşaların uşakları onların yemeklerini, konaklarından tablalarla buraya taşırlardı. Efrat ise civardaki bakkallardan peynir ekmek veya zeytin ekmek satın alırlardı.

Mütareke yıllarının meşhur Divan-ı harbi, Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı harbi, işte bu Bekirağa bölüğündeki mevkufları muhakeme ederdi. Firariler hakkında da divan-ı harbin kararı "gıyabî" idi. Divanıharp âzası şu zevattan mürekkepti:

Reis: Kürt Mustafa Paşa. Âzalar, piyade mirlivası Zeki Paşa, piyade mirlivası Recep Paşa, piyade miralayı Recep Ferdi Bey, Piyade Miralayı Kâzım Bey, istihkâm kaymakamı Fettah Bey.

İşte başta Mustafa Kemal, Kavaklı Fevzi, İsmet İnönü olmak üzere bütün Anadolu'ya kaçan zabitanı, padişaha karşı geldiler suçu ile idama mahkûm eden heyet, bu zevattan mürekkep olan divanıharp idi. Bekirağa bölüğüne harbin sona ermesi üzerine tevkif edilip gönderilen pek mühim şahsiyetler girmişti. Hatırlayabildiklerimizi burada sıralayacağız, zira biz de Bekirağa bölüğüne hem de idam talebiyle gönderilmiş vatan evlâtlarından biri idik. Bunlardan bir kısmı Umumî Harp suçluları, diğerleri Ermeni katliâmının mücrimleri idi. Bekirağa bölüğünde devlet ricalinden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşhur sadrazamlarından Prens Sait Halim Paşa, Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi, gene Şeyhülislâmlardan ve Mason locası erkânından Musa Kâzım Efendi, İttihat ve Terakki Fırkası'nın heyet-i merkeziyesinden ve umumî kâtiplerinden Mithat Şükrü Bey, (İttihat ve Terakki Heyet-i merkeziyesi azasından) küçük Talât Bey, Abdülhamit'e hal kararını veren meşhur heyete dahil mebuslardan Musevi Karasu Efendi, (Mason locası erkânından) Hariciye Nazırı Nesimi Bey, Hariciye Nazırlarından Halil Bey (Menteş), Muhacirin Müdürü Umumisi İstanköylü Şükrü Kaya Bey, Başmuharrirlerden Yunus Nadi Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, bunlardan başka gene meşhur İttihatçı rüesadan süvari kaymakamı İzmitli Mümtaz Bey (Enver Paşa'nın yaveri), Sapancalı Hakkı Bey, İttihat ve Terakki müfettişlerinden İlyas Sami Bey, gene bu partinin mensuplarından Avni Bey, İttihat ve Terakki'nin Turancılık idealini yapan Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'nin meşhur Maarif Nazırı Şükrü Bey, (maslup) İttihat ve Terakki'nin İstanbul merkezi başkanı ve İaşe Nazırı Kara Kemal, Polis müdüriyeti muavinlerinden Tevfik Hâdi Bey, Emniyeti Umumiye Müdürü Erzurumlu Aziz Bey, İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz Bey, Valilerden Erzincanlı Sabit Bey, valilerden Muammer Bey, Edirne Valisi Zekeriya Bey, İttihat ve Terakki Müfettişlerinden Küçük Mithat Bey ve bu zevattan başka askerî rütbeleri haiz olan erkândan 6'ıncı ordu kumandanlarından Irak zaferlerinin kahramanı Ferik Halil Paşa (Enver Paşa'nın amcası) Kafkasya İslâm Ordusu Kumandanı Fahrî Ferik Nuri Paşa (Enver Paşa'nın kardeşi Mata-

racı), şark cephesi ordu kumandanlarından Yanyalı Vehip Paşa, Erkânıharp Mirlivası Vehip Paşa, erkânıharp miralaylığından mütekait Hüseyin Kadri Bey, Harbi Umumî senelerinde Yakup Cemil meselesinden Bağdat'a sürgün giden Yüzbaşı Nevzat (inzibat bölük kumandanı), İstihbarat Şubesi Müdürlüğünü yapan Erkânıharp Miralayı Seyfi Bey. (Millî Mücadele'den sonra general ve mebus oldu) ve bunlardan başka sonradan gelenler içinde erkânıharp miralayı ve Enver Paşa'nın damadı Kâzım Bey, Ruşen Eşref Bey'in kayınbiraderi Trabzon Gümrük Müdürü Mehmet Ali Bey, (İttihat ve Terakki merkez-i umumisinden Kırzada). Bunlar bir taraftan Harb-i Umumî yıllarına ait suçlardan, bir taraftan da Ermeni tehciri dolayısıyla katle iştirâkten töhmet altında idiler.

Günün birinde Ferik Halil Paşa hapishane memurlarından mülâzım Şadi Bey'le ahbap olarak küçük bir teşkilât kurmuş ve buraya Küçük Talât Bey'i almıştı. Bunlar bir gece Bekirağa bölüğünden firar ederek bir müddet Çamlıca'da saklandılar. Daha sonra karakol teşkilâtına mensup olanlar, her üçünü hazırladıkları vasıtalarla Anadolu'ya kaçırdılar. Bu hususta Kocaeli mıntıkası mümessili Yenibahçeli Şükrü Bey'in rolü büyüktür. Halil Paşa ve Küçük Talât Bey Ankara'ya gittiler. Fakat Mustafa Kemal Paşa, her ikisinin Anadolu'ya gelmesine şiddetle muhalifti. Esasen Gazi'nin Anadolu'ya gelişindeki maksatlardan en mühimi, İttihatçıları temizlemek, onları memleketi yeni bir maceraya sürüklemekten men eylemekti. Bu maksatla Enver Paşa'nın da memlekete girmesine izin verilmemişti. Bu sebeple her ikisi Anadolu'da kalamayarak Rusya'ya geçmişlerdi. Halil Paşa Moskova'ya giderek Bolşevik ricaliyle temasa geçmiş, onlardan Cihan Harbi'nin galiplerine karşı yardım görecekleri vadini almıştı. Halil Paşa bu sebeple Millî Mücadele senelerinde Rusya'da kalmış, fakat Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermenilerle şarkta harp ettiği sırada ona silâh, cephane, top ve top mermisi temin ederek, bunları Karadenizli takacılarla göndermişti. Ben Bekirağa bölüğünde mevkuf iken, İttihat ve Terakki'nin, istihbarat müdürü olan erkânıharp miralayı Seyfi Bey'i, Enver Paşa'nın pe-

deri Ahmet Paşa'yı, damadı miralay Kâzım Bey'i de orada görmüştüm. Fakat bunlar pek kısa bir müddet sonra tahliye edilmişlerdi. Hattâ Harbiye Nezareti Muamelâtı Zâtiye Dairesi Reisi olan erkânıharp miralayı Osman Şevket Bey de Enver Paşa'nın bendegânından diye tevkif edilmiş ise de o sırada Harbiye Nazırı Müşir Gürcü Şakir Paşa'nın himayesiyle tahliye olunmuş, Ankara'da Ahz-ı Asker Dairesi riyasetine tayin edilmişti. Enver Paşa'nın pederi İstanbul'da kalmış, Miralay Kâzım Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın kolordusu erkânı harbiye riyasetine getirilmiş, Seyfi Bey de fırka kumandanı olmuştu.

Enver Paşa'nın biraderi Ferik Nuri Paşa'yı İngilizler teslim alarak mahfuzan Batum'a getirmişlerse de, bir yolunu bularak Azerbaycan'a firar eden Nuri Paşa, oradaki mahallî hükûmetin ordularına başkumandan olmuş ve Kâzım Karabekir Paşa'yı, Ermenilere karşı giriştiği savaşlarda soldan desteklemişti. Şark cephesine Ermenilere karşı kazanılan zaferin istihsalinde merhum Nuri Paşa'nın büyük bir hissesi vardır.

İngilizler, Bekirağa bölüğü sakinlerinden bir kısmını da gece saatlerinde tevkifhaneye getirdikleri kamyonlara bindirerek İstanbul limanında istim üzerinde durdurulan harp gemilerine nakledip Malta adası zindanlarına sevk etmişlerdi. Bekirağa bölüğünün kötü şöhreti yalnız mütareke senelerine münhasır değildi. Vaktiyle Balkan Harbi sırasında da bu hapishane meşhurdu. Hattâ onun Tırnakçı Salim adındaki kumandanı, mahkûmlara bol bol işkence yaptırırdı. Hele Mahmut Şevket Paşa'nın katlinde İttihat ve Terakki merkezi umumisi her kimden şüphelenmişse cümlesini toplayıp Bekirağa bölüğüne tıktırmıştı. Bunlar arasında mağdur olanlardan biri de Muharrir Felek Burhan'dır. Sinop kalesine sürülmüştür. Bu suikastın tahkikinde ve faillerinin yakalanmasında Babıâli baskınından sonra iş başına gelen devrin Polis Müdürü Umumisi Azmi Bey ve İstanbul Polis Müdürü sabıkı Ahmet Bey ile Merkez Kumandanı erkânıharp miralayı Selânikli Remzi Bey'in büyük hizmet ve gayretleri görülmüştü. Harbi Umumî yıllarında hamallar arasında kuvvetli bir teşkilât kurduğu ve onları partiye bağladığı

için kendisine lakap olarak, Hamal Ferit Bey denilen meşhur ve gayretli vatanperver de Bekirağa bölüğünü boylamış kimselerdendi.

Bunlardan başka Harb-i Umumî suçluları olarak sevk edilenlerden, Sevkıyatçı şöhretiyle anılan Binbaşı Rıza Bey, Umumî Harp senelerinde İzmit çuha fabrikası müdürlüğünü yapmış olan Kaymakam Mithat Bey, (gerek Rıza ve gerek Mithat Beyler Mustafa Kemal Paşa'nın himayesiyle mevkufiyetten kurtulmuşlardı). Umumî Harp senelerinde İstanbul Merkez Kumandanlığını yapmış olan Topçu Miralayı Kızanlıklı Cevat Bey, Umumî Harp senelerinde Harbiye Nezareti müsteşarlığını yapmış olan erkânıharp miralayı Halepli Mahmut Kâmil Bey, erkânıharp miralayı Bağdatlı bir zat (ki Trabzon'daki Ermeni tehciri dolayısıyla Bekirağa bölüğünde mevkuf idi), gene mevkuflar içinde damad-ı padişahiden olup ismi ya Hâmit veya Hâmi Bey (ki kısa bir mevkufiyetten sonra tahliye edilmişti), Harbiye Nezareti Muamelâtı Zatiye müdürü olan erkânıharp Miralayı Osman Şevket Bey (Paşa) (kısa bir mevkufiyetten sonra tahliye edilmişti.) Boğazlıyan kaymakamı ve Yozgat mutasarrıf vekili Kemal Bey (divanıharp kararıyla Beyazıt'ta idam olunmuştu), şehit kaymakam Kemal Bey'in cenazesini ihtifalle kaldıran bilûmum şeyhler, hocalar da tevkif edilmiş olup, bâ irade-i seniye cümlesi tahliye olunmuşlardı. Mevkuflar içinde bulunan Doktor Çerkez Reşit Bey (ki divanıharp kararıyla idama mahkûm olunduğunu anlayınca Bekirağa bölüğünden firar etmiş fakat firarını haber alan ve takibine girişen Beşiktaş zabıtası, onu Hasekitarla mevkiinde tabanca ile öldürmüştü[24]), Meşhur Tanin gazetesi sahibi ve Başmuharriri hürriyet mücahidi Hüseyin Ca-

24 Yüksek Mühendis Muzaffer Çelik, aynen şöyle demektedir: "Bu vaka benim gözümün önünde cereyan etmiştir. Nişantaşı'nda, Topağacı mevkiinde, Fehmi Paşa konağında Nişantaşı Sultanisinde okuyordum. Bir gün arkadaşlarla top oynarken, Fransız ve Türk polislerinin bir adamı kovaladıklarını gördük. Şişmanca, tıknaz, temiz giyinmiş, gözlüklü, sivil bir zatın Ihlamurderesi'ne doğru koştuğunu gördük. Polislerin elinde tabanca vardı. Onu yakalayamıyorlardı. Şimdi bile göstercbileceğim bir ağacın dibinde bu zatın kendi tabancasıyla orada intihar ettiğini gördük." Demek oluyor ki merhum, kahramanca ölmüştür. Allah rahmet eylesin. (S. N. Tansu)

hit Bey (Yalçın), Bekirağa bölüğünün kahrını çekmiş, Nemrud Mustafa Paşa Divan-ı harbi'nin abus çehresini görmüş kimselerdi. İngilizler bu zevatı bilâhare gemilere bindirip Malta adasının zindanlarına sevk etmişlerdi. Yalnız Bekirağa bölüğüne uğramadan Malta hapishanesine gönderilenler de şunlardı: Afyonkarahisarlı Ali Bey (Çetinkaya), köprü üzerinde tevkif edilerek Malta'ya sürülmüştü. Göz Doktoru Esat Paşa, bir gece hanesinden uykudan kaldırılarak İngilizler tarafından bir harp gemisine bindirilerek Malta'ya gönderilmişti. Müşir Şakir Paşazade Arapkirli Cevat Paşa, erkânıharp mirlivası Yakûp Şevki Paşa'da Bekirağa bölüğünde yatırılmadan Malta'ya gönderilmişlerdi. Velhasıl, imparatorluğun her devrinde daha hareketli fakat daha korkunç ve haksız icraata şahit olmuş bulunan bu binanın, adaletsizlik alın yazısı sayılmıştır.

KARS KONGRESİ VE ŞÛRALAR HÜKÜMETİ

Birinci Cihan Harbi'nin büyük bir çöküntü ile bitmesi Çarlık Rusya'nın daha 1917 Teşrininde harpten çekilmesi, evvelâ Menşevik'lerin Kerenski hükümetinin, daha sonra ihtilâlin daha müfrit unsurları olan ve ameleye dayanan Bolşeviklerin Lenin adlı liderinin idaresi altında iktidara gelmeleri ve bunların da Almanya ve müttefikleriyle her ne pahasına olursa olsun anlaşarak 3 Mart 1918'de imzalanan Brestlitovsk sulhu ile sahneden çekilmeleri, birbirini takip etmişti. Son Rus Çarı Nikola'nın karısı, üç kızı ve 17 yaşındaki veliahdı olan oğlu ile, Sibirya'nın küçük bir kasabasında bir gece sabaha karşı, onu kurtaracağı muhakkak olan Çara sadık Amiral Kolçak kuvvetlerinin yetişmesinden evvel kurşuna dizilmesi de, büyük harbin galiplerini son derece hiddetlendirmişti. Bunun üzerine kızıl ihtilâl, batıdan doğudan, cenuptan ve şimalden çember içine alınmış, Almanya Müttefikleri'nin tasfiyesinden sonra, galip devletlerin bütün arzusu, Bolşevikleri imha etmek olmuştu. Sibirya'dan çara sadık Amiral Kolçak kuvvetlerinin ilerlemesine mukabil, batıdan Fransız ve Polonyalı kıtalar, Kızılordu ile harp ediyordu. Güneyde gene çara sadık General Denikin ile Kırım'dan donanmaya dayanarak elindeki kuvvetlerle harekâta geçmiş bulunan çara sadık Amiral Virangel'in meydana çıkardığı müşküller de yabana atılamazdı. Rusya'nın kuzeyinden, Estonya gönüllüleriyle gene çara sadık bulunan General Bodiyenoviç, Petresburg üzerine yürüyordu. 1919 senesi Bolşevikler için, felâket ve musibetlerle dolu gözüküyor, ihtilâlin boğulacağı, her tarafta tahmin ediliyordu. Fakat birdenbire bütün tahminler altüst oldu. Amiral Kolçak mağlûp ve esir edilerek kurşuna dizildi. General Denikin bir suikastçı tarafından katledildi. Kızılordular, Polonyalıları Varşova kapılarına kadar sürüp attı. Amiral Virangel kendisine sadık beyaz Ruslarla gemilere binerek Türkiye topraklarına, İstanbul'a iltica eyledi. Şimalde General Bodiyenoviç'de

Troçki'nin kumandasındaki Kızılordulara mağlûp oldu. Merkezini Moskova'ya nakletmiş olan Bolşevik liderleri 1920 senesini üst üste kazanılmış zaferlerle kapatmışlardı. İşte o zaman Rusya'ya biraz müsamahakâr bir idare sistemi tatbikine karar vermişler ve yer yer, halkın hislerine hoş görünmeye çalışmışlardı. Memleketi "Sovyet Şûralar Cumhuriyetleri" namı altında 17 parçaya ayırmış olmakla beraber, gene bütün idareyi ellerinde bulunduruyorlardı. Kafkasya'da da bir Şûralar Cumhuriyeti kurulacak, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan adı altında üç küçük hükümet, Sovyetler konfederasyonuna dâhil olacak, fakat kendi dahilî idarelerinde hepsi ayrı bir nevi serbestiye kavuşacaktı. Fakat Ermeniler bununla iktifa etmiyor, Wilson prensiplerine dayanarak Osmanlı imparatorluğu mirasından doğu Anadolu'da 6 vilâyeti de bu küçük cumhuriyetin topraklarına katmak istiyordu. Bu tarihlerde Ermeni dâvasını, Amerika'ya sığınmış ve mühim işler tutmuş olan Ermeni zenginlerinin tazyiki altında Amerika Birleşik Devletleri hükümeti eline almıştı.

Müstakil bir Ermenistan'ın pek büyük olacağı anlaşılıyordu. Gürcistan'ın da talepleri fazla idi. Azerbaycan'a gelince bu Türk hükümeti, haklı olarak anavatana yaklaşmak istiyor, bazı müfrit kimseler, Azerbaycan ile Türkiye'nin birleşmesini söylüyorlardı. Fakat büyük bir korku bu teşebbüsü gölgeliyordu. Zira Türkiye sulhu yapılmamış, Osmanlı devletinin mukadderatı tayin edilmemişti. Azerbaycan'ı onunla mütalâa etmek, kurulmasına karar verilen bu cumhuriyeti de tehlikeye düşürebilirdi. O halde Azerbaycan şimdi müstakil olacak, ileride anavatanın durumuna göre yeni bir yol tutacaktı. Fakat mütareke imza edildiği zaman, Türk orduları, Rus ihtilâlinden faydalanarak Kars'ı, Ardahan ve Batum'u işgal etmişlerdi. Daha mütareke tatbike girmeden Teşkilât-ı Mahsusa'mız adamlarından biri olan Yenibahçeli Nail Bey Batum'a, İttihatçılardan Filibeli Hilmi Erzurum'a, tüccardan Cafer Bey Trabzon'a gönderilmişti. Bunlar kurye idiler.[25] Kuryeler Erzurum'da ateşli bir İttihat ve Terakki'ci olan ve

25 Kurye olarak gidenlerden Hemşin oğlu Rasim ve kardeşi Celal Bey vardı. Bunlara Tıkanlı Hafız katılmıştır. Ruslar Celal Bey'i vurdular. Bugün Kars – Ardahan yolunun üstünde bir köprü vardır. Bu, Celal Bey köprüsüdür. (H. Ertürk)

bir çok hizmetleri görülen Miralay Halit Bey'e (Deli Halit Paşa) topçu miralayı Rüştü'ye (maslup), Albayrak gazetesi müdürü Süleyman Necati Bey'e Enver Paşa'nın talimatını tebliğ etmişlerdi. Bunun üzerine Erzurum, Trabzon ve Kars ileri gelenlerinden mürekkep bir heyeti murahhasa, Ardahan kongresine iştirâk etmişti. Bu kongrede Yakup Şevki Paşa'yı riyasete intihap etmişlerse de mumaileyh hastalığını ileri sürerek özür dilemişti. Fakat İttihat ve Terakki'ciler ile Teşkilât-ı Mahsusa'cılar, Paşa'yı bir ay kadar Erzurum'da adeta mevkuf bulundurmuşlar, İstanbul'a gitmesine mâni olmuşlardı. Paşa nihayet İstanbul'a hareket etmiş bir müddet hastanede kalmış, iade-i afiyet edince İngilizler kendisini tevkif ederek Malta'ya sürmüşlerdi.

Ardahan kongresinden sonra Kars'ta Şûralar hükümeti yeni bir kongrenin toplanmasına müsaade etmiş ve kendisi de müşahit olarak Ahıskalı mühendis Server Bey'le Kafkasyalı Abdullah Bey'i göndermişti. Ruslar Kafkasyalı Yusuf Bey'i Miralay Halit Bey'e göndererek Kars'ta toplanan kongrede riyasete Karslı Cihangirzade İbrahim Bey'in getirilmesine yardım ettikleri takdirde, Moskova'nın her türlü masrafı kabul edeceğini bildirmişlerdi. Kars kongresinde Teşkilât-ı Mahsusa'cılar ve İttihatçılar da bulunmuştu. Cihangirzade İbrahim Bey, riyasete getirilmiş o da başkanlığı altındaki hükümete kardeşi Cihangirzade Hasan ve Kağızmanlı Ali, Doktor Esat, Dahiliye Nezaretine Filibeli Hilmi ve gene Vekiller Heyetine Fuad Sabit, Başkumandanlığa da Miralay Halit Bey'i seçmişti. Cihangirzade ve Heyet-i Vekilesi işe başladıktan sonra, Erzurum'da teşkilât yapmak üzere Filibeli Hilmi, Erzurum tüccarlarından Cafer, topçu miralayı Erzurumlu Kâzım Beylerle Albayrak gazetesi müdürü Süleyman Necati Bey'i bir heyet halinde oraya göndermişti. Batum teşkilâtını kurmaya Yenibahçeli Şükrü Bey'in ağabeysi Nail Bey'i memur etmiş, Trabzon teşkilâtına da alay kumandanı Ali Rıza Bey'le Barutçuzade Hacı Ahmet Muhtar Efendi'yi seçmişti. Giresun'da teşkilâtı kuracak kimse, Pontusçulara karşı canla başla mücadele eden Topal Osman Ağa idi. Samsun'daki teşkilâta Mehmet Bey'le eski mebuslardan Emin, Şûralar hükümetinin

Sivas teşkilâtını kurmaya Halit Turgut Beyle Şekeroğlu İsmail Efendi tavzif edilmiş, Ahıska'daki teşkilâta Molla Nasreddin gazetesi muharrirlerinden Ömer Faik Bey, Harput şehrinde teşkilât kurmaya Hacı Kaya, Morgül teşkilâtını kurmaya Müyesser Paşa ile Mebus Ali Rıza Bey memur edilmişti. Şûralar hükümetinin İstanbul teşkilâtına tayin edilen göz tabibi Esat Paşa ile, Baha Sait, Yenibahçeli Şükrü, Japon Rıza ve bu tarihte İstanbul Merkez Kumandanlığı Divanıharp Reisi Hemşinli Ali Tosun Bey'i zikretmemiz lâzımdır. Şûralar hükümeti bundan başka biri Erzurum'da *Albayrak* diğeri Batum'da *Sada-yı Hak* isimleri altında iki gazetenin neşredilmesini de karar altına almıştı. Albayrak'ın mümessilliğine Kafkasya ve havalisi İslâm orduları kumandanı fahrî Ferik Nuri Paşa seçilmiş o da kendisine vekâlet etmek üzere Miralay Halit Bey'i göndermişti. Kars'ta kurulan Şûralar hükümeti ile İstanbul hükümetinin münasebetlerini tanzim etmek üzere kaleme alınacak esasları hazırlamaya da 6'ncı ordunun eski kumandanı ve Enver Paşa'nın amcası Kutülamâre kahramanı Halil Paşa memur edilmişti.

Bu hâdiseler böylece kararlaştırılırken Enver Paşa, Kuruçeşme'deki yalısından firar etmeden evvel, Teşkilât-ı Mahsusa'ya verdiği emirle Halil ve Nuri Paşaların Kafkasya'dan İstanbul'a gelmemelerini arzu etmiş, fakat kendisi Rusya'da iken Paşalar İstanbul'a dönmüşlerdi.

Enver Paşa'nın Kafkasya'daki Şûralar hükümetine Moskova yolu ile gittiği fakat oradan Anadolu'ya geçemediği muhakkaktı. Bu sıralarda gerek Rusya, gerek Osmanlı İmparatorluğu dahilen ve gerekse bütün dünyanın vaziyeti itibariyle haricen, son derece karışık bir manzara arz ediyordu. Bolşevik liderler, galip devletlerle sonuna kadar mücadeleye hazırlanıyorlardı. İngiltere bu tarihte İrlanda, Mısır ve Hindistan'daki isyanlarla meşgul oluyordu. Fransa'ya karşı Afrika'nın şimalinde bilhassa Fas'ta uyanan milliyetperverlik ve istiklâl aşkı, onu devamlı surette uğraştırıyordu. İtalya'da sosyalistler, hükümeti altüst ediyordu. Almanya harbin tazminatını ödemek zorunda kalmış, buna karşılık bir çok yerleri işgal edilmişti. Macaristan'da Bela Kun adlı

bir komünist iş başında idi. Amerika'da da çeşitli grevler, umumî hoşnutsuzluk, hükümet işlerini felce uğratmıştı. Mağlûp memleketlere Bolşevikliğin yayılmaması için bunlarla süratli bir şekilde sulh yapmak lâzım geliyordu. Bütün bunlara inzimam eden şey de Anadolu'da kurulan millî hükümetle Yunanlıların ve son Osmanlı hükümetinin arasında kanlı muharebeler devam etmesi idi. Kafkasya'da ise Ermeniler, Anadolu'nun Türklerle meskûn doğu vilâyetlerini baskınlarla bunaltmışlardı. Her tarafta İttihat ve Terakki'ci zabitan, yeni bir teşkilât kurmak arzusunda idi. Zaten bu korku, Vahideddin'i ve onun sadrazamı olan Damat Ferit Paşa'yı, Mustafa Kemal'i Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla Erzurum'a göndermeye sevk etmişti.

Teşkilât-ı Mahsusa'mız lâğvedilmiş olmasına rağmen, kendi ajanları vasıtasıyla bir taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın şarkta geniş bir teşkilât kurmak üzere Anadolu'ya geçtiğini, hattâ Vahideddin'den bunun için 30 bin liraya yakın bir tahsisat aldığını öğrenmiş, diğer taraftan da Enver Paşa'nın Kafkasya'dan ve Şûralar hükümeti yolundan Anadolu'ya geçmek istediğini haber almıştı.

Fakat Enver Paşa, Mustafa Kemal'in müsaadesi olmadığı için Anadolu'ya geçememiş, Şûralar hükümeti de vaziyetini düzeltmiş olan Bolşevik liderlerinin bir kararıyla diğer iki cumhuriyetle beraber Azerbaycan'ı da tarihe gömmüştü.

Ruslar, Enver'in Doğu Türkistan'da kalkıştığı hareketlerden fena halde telâşa düşmüşlerdi. Enver Paşa'nın bu hareketi, Rusya dahilindeki bütün Türk ve Tatarların istiklâl gayesiyle, ayaklanmalarıyla neticelenebilir ve Şûralar hükümeti, bütün Kafkasya ve belki de Türk illerine kadar uzayan bir devlet halini alabilirdi. İyisi mi bu yeni doğan yıldızı, derhal söndürmek, karartmak lâzım gelmiş ve Bolşevik liderler de, Lenin, Troçki, Stalin bu noktada ittifak ederek, genç cumhuriyetin imhasına karar vermişlerdi.

HARBİYE NAZIRI MÜŞİR İZZET PAŞA'NIN ARZUSU

Enver Paşa ve arkadaşları bir Alman denizaltısıyla memleketi terk ettikten sonra, bir gün sokakta "Küçük Efendi" lâkabı ile şöhret almış olan Kara Kemal Bey'i (eski İaşe Nazırı) görmüştüm. Bana dedi ki:

- Hüsamettin Bey, bu gece veya yarın gece bize gel, sana söyleyeceklerim var, yalnız dikkat et, yeni Dahiliye Nazırı Arif Bey'le, yeni Polis Müdürü Miralay Halil Bey'e itimat etme, onlar İttihatçıların düşmanıdırlar!

Kara Kemal, bana bu tavsiyeyi yaptıktan sonra yanımdan ayrılmış ve gitmişti. Birkaç gün sonra, bir gece onu Çarşamba'daki evinde ziyaret etmiştim. Geldiğime sevinmiş, iki eski dost olarak oturup baş başa konuşmuştuk. Kendisinde hakikaten mühim haberler vardı.

- Hüsamettin Bey dedi, Enver Paşa'nın düşündükleri birer birer tahakkuk ediyor, her taraf bütün İslâm âlemi şu dakikada ayaklanmış bulunuyor, bundan istifade etmemiz lâzım. Yalnız canımı sıkan şey, Enver'in yazıp uzun boylu talimat gönderdiği paşaların birçoğu, bunları alamamış ve yola çıkmışlardır. Hepsi de Mondros'un hükümlerine, itaat etmiş olmak için İstanbul'a gelmişlerdir.

- Ne söylüyorsunuz Kemal Bey, dedim, Halil Paşa burada mı?

- Evet, hem de şimdi Bekirağa bölüğünde mevkuftur. Halil Paşa gelmiş ve burada pek az kalarak Kafkasya'da kurulacak Şûralar Cumhuriyeti'ne İttihatçıları sokmak için oraya gitmeye kalkmıştı. Bidayette bu müsaadeyi almış iken, bir kaç gün sonra onun bu hareketini muvafık görmeyen Sadrazam ve Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa, torpido göndererek Paşayı Zonguldak'tan geri çevirdi. Döner dönmez de Halil Paşa, Bekirağa bölüğüne tıkılmış oldu. Yalnız vapurda Filibeli Hilmi, Yenibahçeli Nail ve

Cafer Beyler yollarına devam ettiler. Onlar kuryedirler. Sadrazam Paşa'nın istihbaratı zayıf imiş meğer!

- Peki, dedim, ya Nuri Paşa, Ya Yusuf İzzet Paşa, bunlar ne oldular?

- Onlar mı, onlar da burada, Müşir İzzet Paşa, Yusuf İzzet Paşa'yı Bandırma'daki kolordunun kumandanlığına tayin etmiş, fakat bu şartlar altında o ne yapabilir?

- Ben de Sadrazam ve Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın huzuruna çıktım. İstanbul'da harp seneleri getirilmiş bulunan misafiranı İslâmiyandan bahsettim. Mestureden tahsisat istedim. Enver Paşa ile mutabık kaldıkları hususu kendisine anlattım. Bana ne cevap verdiğini tahmin edersin?

- Herhalde hiçbirisine yanaşmamıştır.

- Evet, hattâ Sadrazam bana dedi ki, İtilâf devletleri haber almışlar, Teşkilât-ı Mahsusa mensuplarının müstemlekelerde onların aleyhinde hareket ettiklerini de öğrenmişler. Derhal bu teşkilâtı lâğvedeceksiniz. Silâh ve cephanelerini Müttefik makamlara teslim edeceksiniz. Bizden bunu resmen talep ettiler. Bu işten artık vazgeçiniz. Harbiye Nezareti Müsteşarı erkânıharp miralayı İsmet Bey'i de derhal görünüz!

Kara Kemal sözümün bu noktasında müdahale ederek:

- Ah şu Enver Paşa, biraz daha kalabilseydi, harp biraz daha geç bitseydi ne olurdu? Bunca Müslüman fedailerini böyle yüzüstü bırakmak doğru mu? Şimdi ne olacak Hüsamettin Bey?

- Bakalım, belki Miralay İsmet Bey'i ikna ederiz. Biraz zaman kazanır ve para alırız.

Hiç zannetmiyorum! Kara Kemal'le bir çok şeyler görüşmüştük. O, çok ümitsizdi. Artık kara günlerin başladığına kani idi. Ben de müsaadesini isteyerek ayrılmıştım. Bir iki gün sonra Harbiye Nezaretinde Müşir İzzet Paşa'nın emri mucibince, Müsteşar Erkânıharp Miralayı İsmet Bey'i odasında ziyaret ettim. İsmet Bey çok çalışıyor, kâğıtların içine âdeta gömülmüş bulunuyordu. Belli idi ki Harbiye Nezaretinin ağır yükü, bilhassa

onun omuzları üstünde idi. Başını kaldırıp bana baktıktan sonra, yer göstermiş, oturmama izin vermişti.

- Hüsamettin Bey dedi, Müşir İzzet Paşa'nın emirlerini duydunuz herhalde... Hattâ bunun tasfiyesine de erkânıharp miralayı Hasan Tosun Bey'i memur ettik. Ona mührü, evrakı teslim ediniz. Silah ve mühimmat depolarını bildiriniz. Bizim için çok ağır olmakla beraber mütareke şartlarına riayete mecburuz.

Miralay İsmet Bey'in bu katî emirlerine itiraz mümkün olmadığını biliyordum. Yalnız Enver Paşa'nın giderken bana verdiği talimatı tekrarladım. Miralay İsmet Bey, beni dikkatle dinledikten sonra şöyle söyledi:

- Hüsamettin Bey, siz erkânıharp misiniz?

- Hayır Miralayım, Mektebi Harbiye'den mezun çarıklı bir zabitim.

- Öyle ise dinleyiniz. Enver Paşa'nın hayalleri genişti. Bugün onlarla hareket etmeye imkân yoktur. Türkiye'nin vaziyeti, memleketin hayat ve bekası mevzubahistir. Evet, mümkün olsa bu silâh ve cephaneyi Anadolu'ya kaçırsak, İtilâf kuvvetlerine teslim etmesek, çok iyi olurdu! Fakat şu harp gemileriyle, karaya asker çıkarmış bir düşman karşısında, elimiz kolumuz maalesef bağlanmıştır. İmparatorluk artık yıkılmıştır. Şimdi yeni şartlarla karşı karşıyayız. Bunun için Teşkilât-ı Mahsusa'yı dağıtıyoruz. Buraya toplamış olduğunuz bu İslâm mücahitlerini de devletin beslemesine imkân yoktur. Bugünden itibaren Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa Hazretleri'nin emirlerini yerine getirirsiniz!

Kalktım. Harbiye Nezareti'nin bu gayretli ve çalışkan müsteşarını askerce selâmladım. Belki bu dakikada ikimizin de arzuları birdi. Fakat hâdiseleri daha salâhiyetli ve yakından bilen erkânıharp miralayı İsmet Bey için de yapacak bir şey yoktu.

Ertesi gün Şeref sokağındaki daireme, erkânıharp miralayı Hasan Tosun Bey gelmişti. Bana:

- Hüsamettin Bey dedi, dün Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmet Bey'i görmüşsünüz. Size bir takım emirler vermiş, bu me-

yanda benim de yeni vazifemden bahsetmiş, işte emrim. Mülga Teşkilât-ı Mahsusa'nın veya Umur-ı Şarkiye'nin mührünü, kasasındaki parayı, İslâm âlemiyle yapılan bilcümle muhaberatı, bunları muhtevi bulunan dosyalarla, şifreyi almaya geldim. Ayrıca ambarlarınızdaki silâh ve cephaneyi de tesellüm edeceğim.

Miralay Hasan Tosun Bey, çok hevesli ve gayretli gözüküyordu. Nasıl bir belâyı başına aldığının farkında değildi. Bir asker olarak benim de bu emirlere itaat etmem şarttı. Yalnız Teşkilât-ı Mahsusa'cılık huyu da, bilhassa silâh ve cephanenin teslimine bir türlü gönlüm razı olmuyordu. İstenilenlerden bir kısmını, erkânıharp miralayı Hasan Tosun Bey'e teslim ettikten sonra, beraberce Fatih medreselerinde iaşe etmekte olduğumuz İslâm misafirlerine giderek, Harbiye Nezareti'nin emrini tebliğ ettik. Onlara:

- Mütareke imzalanmıştır. Artık sizi devlet iaşe edemeyecek, başınızın çaresine bakınız! dedik.

Adamlar şaşırmışlardı. Yerlerinden, yurtlarından tedirgin ettiğimiz bu insanlar, şimdi leylek yavrusu gibi açıkta kalınca fena halde kızmışlardı. Çoğu Arap idi. Onların hiddeti de yabana atılamazdı. Nitekim akşama doğru, daireye gelerek Miralay Hasan Tosun Bey'in odasını sarmışlardı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Tosun Bey bunlara dert anlatamayacağını anlayınca bırakıp gitmişti. Birkaç gün gözükmeyince bu defa da bizi telâş almıştı. Vakadan iki gün sonra yolda Miralay Tosun Bey'e rast gelmiştim.

- Hayrola Tosun Bey dedim, sizi göremez olduk, tesellüm edeceğiniz işler bitti mi?

- Bırak Allah'ını seversen Hüsamettin Bey, bu muhataralı işin içine beni neye kattılar anlamadım, ben istifa ettim, daireye uğramak değil, odanın önünden bile geçmem! Ne halleri varsa görsünler!

Bir hafta sonra tekrar Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın huzuruna çağırılmıştım. Yanlarında Harbiye Nezareti Müste-

şarı erkânıharp miralayı İsmet Bey de vardı. Günlerce bu işe birini aramış bulamamışlardı. Paşa bana hitaben:

- Hüsamettin Bey, dedi, Enver Paşa'nın talimatını tatbik etmemek şartıyla, bu teşkilâtın tasfiyesi işini gene sizin uhdenizde bırakıyoruz. Ümit ederiz ki, bizim tavsiye ettiğimiz şekilde hareket edersiniz!

Her ikisini hürmetle selâmlayarak yanlarından çıkmıştım. Teşkilât-ı Mahsusa'nın tasfiyesine başlamıştık. İlk iş, imparatorluk devrinde buraya dâvet ettiğimiz kimseleri salimen tekrar geldikleri yerlere göndermekti. Bunları İngilizlere, Fransızlara elimizle teslim etmek, bizim için çok acı ve hazin olacaktı. Kısmen bunda muvaffak olmuştuk. Diğer taraftan Teşkilât-ı Mahsusa'nın evrakı, dosyaları geliyordu. Bunların da düşmanın eline geçmesi bir çok kimselere zararlı olabilirdi. Geceleri sırtta bunları taşıyorduk. Bu işi başaranlar Giritli bahriye binbaşısı Hüseyin, Serezli Niyazi Beylerdi. Üçüncü mühim mesele, Teşkilât-ı Mahsusa emrindeki depolarda mevcut silâh ve cephanenin teslimi işi geliyordu. Bu işi yapmak bana yükletilen vazifelerin en fecii idi. Anadolu'ya bunları sevk etmenin bir memleket vazifesi, bir vatan borcu olduğuna kani idim. İşimi pek ağır alıyor, gizli teşkilâttakilerle anlaşarak, bu depoları âni baskınlarla boşaltmaya çalışıyordum. Aradan bir ay geçmişti. Bir gün Harbiye Nezareti meydanında kulenin dibinde Müsteşar erkânıharp miralayı İsmet Bey'e rast geldim. Bana eliyle işaret ederek:

- Hüsamettin Bey, dedi, nasıl verdiğimiz talimata göre hareket ediyor musunuz?

Kulağına eğilerek:

- Evet miralayım, emirlerinizi yerine getiriyorum, yalnız bir eksiği ile, silâh ve cephaneyi Anadolu için elde tutuyorum.

Yüzüme baktı, güldü ve yürüdü.

KARA KEMAL VE KARA VASIF'IN KURDUĞU KARAKOL TEŞKİLÂTI

Büyük Harbin son senesi ve son aylarında bir günde, Kuruçeşme'deki Enver Paşa'nın yalısında, giderayak Talât Paşa'dan talimat alan İttihatçıların meşhur Kara Kemal'i, gene eski İttihatçılardan Erkânıharp Miralayı Kara Vasıf Bey'i evine gizlice davet etmiş ve kendisine:

- Vasıf, demişti, Talât Paşa'dan giderken aldığım emir mucibince, İttihatçılıkta sebat edecekler, gizli bir teşekkülle birbirlerine bağlanmalı ve bir parola kabul ederek bu suretle birbirlerini tanımalıdır. Paşa ile aramızda "Karakol" kelimesi takarrür etmişti. Bu isim her ikimizin isimlerinin başında "Kara" lâkabının ilk harfleriyle müşterektir. Bu parolayı "K.G." şeklinde kısaltırsak, hem Paşanın dediği olur, hem de ikimizin remzini ihtiva etmiş bulunur, ne dersin?

- Çok mükemmel Kara Kemal, karakol parolası, bizim için biçilmiş kaftandır. Bununla hepimizi temsil eden şeyler, bir mânada birleştirilmiş olur. Yalnız böyle bir teşkilâta neden lüzum görüyorsunuz?

- Şundan dolayı ki, İngilizler, Ermeni tehcirine ve taktiline karışmış İttihatçıları birer birer tevkif ettirmektedir. Biz varlığımızı ancak bir teşkilâtla korumak zorundayız. "Akkoyun, Karakoyun geçit yerinde belli olur" derler, doğrudur!

Bir görüşme ile başlayan bu anlaşma daha sonra bizlere de duyurulmuştu, ayrıca müzaheretimi de istemişlerdi. Benim fikrimce memleketin kurtuluşunu temin edecek her nevi teşkilât yan yana yürüyebilirdi. Ve cidden bu teşkilâtın millî silahlı kuvvetlerimizden olan birliğimize faydası olduğu gibi, bizim de onlara yardımlarımız dokunabilirdi. Kara Kemal, gene eski İttihatçılardan Baha Said'i, Ali Çetinkaya'yı, Yenibahçeli Şükrü'yü ve Çerkez Reşid'i, Refik İsmail ve sevkıyatçı Rıza'yı teşkilâta kat-

tığı gibi, daha sonra bu cemiyete, eski İttihatçılardan Karadeniz Boğazı Kumandanı Erkanıharp Miralayı Galatalı Şevket, İstanbul'da bulunan sabık Kafkas Fırkası Kumandanı Erkânıharp Kaymakamı Kemalettin Sami, Erkânıharp Miralayı Edip Servet, Piyade Kaymakamı Japon Rıza Beyler ile, Karakolcuların ilk heyet-i merkeziyesini teşkil etmiş ve "K.G." rumuzlu bir mühür de kazdırmıştı. Bu teşkilâtın nizamnamesini Kara Vasıf Bey kaleme almıştı. İstanbul ile Anadolu arasında irtibat temini için Kocaeli mıntıkasında bir menzil teşkilâtı kurulmuştu...

Bu sayede Anadolu'ya geçeceklerin işleri kolaylaştırılacaktı. Bu menzil Kumandanlığına da Karakol teşkilâtı heyet-i merkeziyesince Yenibahçeli Şükrü Bey tayin edilmişti. Fakat Kocaeli'ndeki Rum köyleri Müslüman köylerine sarkıntılık ediyor mezalim ve kıtal yekdiğerini takip ediyordu. Şükrü Bey evvelce Maltepe civarında Endaht Mektebi Müdürlüğünde bulunduğu için, bu mektepteki cephane ve silahı, evvelce Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışan çete kaptanlarına tevzi ederek Venizelist Rumların daha ileri gitmesine mâni olmuştu. K.G. parolalı, Karakol teşkilâtına dahil olduklarından dolayı heyeti merkeziye ile devamlı temasta bulunan zevat şunlardı: Kara Vasıf Bey'in kardeşi Muhiddin Bey, Erzincanlı Erkânıharp Binbaşısı Rıza Bey, İttihat ve Terakki Fırkası iktidarda iken Lâzistan mebusu olan Sudi Bey, Sapancalı Hakkı Bey'in biraderi Baytar Yüzbaşısı Baki Bey, gene o tarihlerde Balıkesir mebusu ve hürriyet Şehidi Mahmut Şevket Paşa'nın bir ara yaverliğini yapmış bulunan Erkânıharp Binbaşısı Hüseyin Kadri Bey, bunlardan Erkânıharp Miralayı Arif Hikmet Bey ve gene İttihat ve Terakki iktidarda iken İstanbul mebusu olan ve Çamlıca'da ikamet eden Arif Bey, evvelce süvari binbaşısı olup Mondros mütarekesinden sonra ticaretle meşgul olan Tolçalı Süleyman Bey, evvelce Topçu Binbaşısı olup eski İttihatçılardan Üsküdar'da Divitçiler mahallesinde sakin İhsan Bey, İttihat ve Terakki mensuplarından Balkan Harbi'nin ikinci devresinden itibaren Teşkilât-ı Mahsusa'ya dâhil bulunan Ahmet Hilmi Bey, Çolak lâkabıyla tanınan İbrahim Bey, Maçka kışlasındaki cephane ve silah depolarından malzeme kaçırarak

Kuva-i Milliye'ye gönderen mitralyöz Binbaşısı Cemal Bey ve Harbiye Nezareti daire müdürlerinden o tarihte Erkânıharp binbaşısı Naim Cevat Bey, Erkânıharbiye Dairesi Reisi, Erkânıharp Miralayı Yenibahçeli Ömer Lûtfi Bey, Karakol teşkilâtına dahil idiler. Kocaeli mıntıkası Kumandanlığını deruhte etmiş olan Yenibahçeli Şükrü Bey, bir çok vatanperverane hizmetler yapmış ve maiyetinde bir çok zabitan çalıştırmıştır. Bunlardan Kadıköy inzibat karakolunda vazifeli piyade Yüzbaşısı Sipahidayı Mes'ut Bey ve Doktor Fahri Can Bey'i de zikretmek lâzımdır. Bu zevat, Anadolu'ya kaçırılacak zabitan işiyle meşgul olmuşlar, bu meyanda Erkânıharp Miralayı İsmet Bey'in (Paşa) ve Kayaklı Fevzi Paşa'nın, Anadolu'ya salimen vasıl olmalarında ehemmiyetli rol oynamışlardır. Bununla beraber Kuva-i Milliye çetelerinin başında ve içinde, evvelce Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup bir çok kimseler vazife almışlardır.

Yalnız şurası tarihçilerimiz için bilinmesi gereken mühim bir noktadır ki, Talât Paşa'dan aldığı talimat ile harekete geçen ve Kara Vasıf Bey'le teşriki mesai ederek K.G. rumuzlu Karakol teşkilâtı kurulmadan evvel, İstanbul'un muhtelif mahalle ve semtlerinde bir çok vatanperverler millî teşkilât kurmuşlardı. Bu sebeple Millî Mukavemetin ilk şerefi Karakolculardan evvel, adlarını başka bir yazımızla açıklayacağımız bu meçhul kahramanlara düşmektedir.

Millî Mücadele uğrunda bu gizli teşkilât içinde ilk kurban verdiğimiz kimse, Tevfik Sükûtî Bey'dir. Tekaüt şubesi memurlarından olup karakol teşkilâtına dahil olan Tevfik Sükûtî, Damat Ferit Paşa'ya güya suikast tertip ettiği suçu ile tevkif edilerek, Divan-ı Örfi'ye teslim edilmiş ve bu mahkeme kararıyla idam olunmuştur. Diğer taraftan o tarihte rütbesi mitralyöz Binbaşısı olan Cemal Bey (Paşa) Karakol teşkilâtına dahil olup Maçka kışlasındaki cephane ve silâhları Kuva-i Milliye emrine teslim ettiğinden Divanıharp kararıyla mahkûm edilmiş, fakat hayatını kurtarmıştı. Bu iki fedakâr vatanperverden idam edilen vatan şehidi merhum Tevfik Sükûti'ye ve bu yolda çok ça-

lışmış sonradan generalliğe yükselmiş bulunan Cemal Paşa'ya da Tanrıdan rahmet dilerim.

Karakol teşkilâtının yanı başında İstanbul'un muhtelif semt ve mahallelerinde millî teşkilât kurulmaya başlamıştı. Bu teşkilâtın kurulması şu zaruretten doğmuştu: Mondros mütarekesi ve İttihat ve Terakki'cilerden kurtulan Padişah Vahideddin, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın hâmisi bulunuyordu. Rum Patrikhanesi, Ermeni kilisesi ve Yahudilerin Hahambaşılığı, müşterek düşmanları olan İttihat ve Terakki'nin böylece tel'in edildiğini gördükleri için zahiren Padişaha sadık görünüyor, hakikatte hepsi hayâllerinde yaşattıkları gayelere hizmet ediyorlardı. Rumların gayesi, İstanbul'da bir Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmekti. Ermeniler ise Rusya'nın himayesinde bir Ermenistan'ı tahayyül ediyor, İstanbul'u hiç olmazsa serbest şehir haline sokmaya çalışıyorlardı. Aralarında pek çok İttihatçı bulunan Millî Teşkilât kurucuları, gayrimüslimlerin bu korkunç ihtirasları ile hain bir Padişahın ihmalleri ve Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin sırf iktidarı elinde tutmak pahasına memleket davalarında her türlü cömertliği yapmak arzularına karşı durmak lâzım geldiğini, buna da ancak bir teşkilât ile mukabele edileceğini anlamışlardı.

İttihatçılar için başka bir korku, daima Demokles'in kılıcı gibi başlarından eksik olmuyordu. Ermeni tehcir ve katliâmıyla mesul tutulmuş olan her ittihatçı için, her zaman tevkif edilmek veya idam olunmak mukadderdi. Velhasıl, evvel davranan ve muvaffak olan bu işte kazanacaktı. Millî Teşkilâtı kuranlar, ahalisi halis Müslüman olan İstanbul tarafından işe başlamışlardı. Bu semtler içinde ilk şerefi Topkapı almaktadır. Ondan sonra sırasıyla Şehremini, Eyüp Sultan, Kasımpaşa, Beyazıt, Aksaray, Bakırköy, Üsküdar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Anadoluhisarı, Beykoz, Kavak, Sarıyer, Büyükdere, Beşiktaş ve Galata gelmektedir. Kurucular içinde halk tabakalarından çeşitli kimseler olmakla beraber ekseriyetini gene münevver bir zümre teşkil ediyordu. Bu semtler içinde en kuvvetli teşkilâta malik olanların başında Topkapı gelmekle beraber, Şehremini, Kasımpaşa, Eyüp Sultan olarak sıralanmakta idi. Bu semtler halkı, aynı za-

manda silâhlı bir teşkilât kurmuşlardı. Her an Müslüman mahallelerine, Türklerin meskûn bulunduğu yerlere, istilâcılardan olduğu kadar, gayrimüslim unsurlardan da bir tecavüz gelebileceğine ihtimal veriyor, ona göre hazırlıklı bulunuyorlardı. Topkapı, Şehremini ve Kasımpaşa'nın kahraman, mert delikanlıları, fedakâr yaşlıları, herhangi bir tecavüzü mutlaka silâhla ve kanla temizlemeye karar vermişlerdi.

Bunlar kabadayı doğmuş ve öylece ölmeye yemin etmiş insanlardı. Bunlar, şehrin bir tarafında son derece uyanık ve sâkin neticeyi bekliyorlardı... Bugün için kimsenin bilmediği, hiç bir eserin açıklamadığı bu kahramanları isimleriyle tanıtmak, üzerimize aldığımız tarihî vazifenin icaplarıdır. İnönülerde, Sakarya ve Dumlupınarlarda şehit olmuş kardeşlerinden bu meydanlarda yaralanmış, malûl kalmış gezilerden farkı olmayan, yalnız göğüslerinde madalya taşımayan ve künyelerinde "şehit" ibaresi maalesef yazılmayan, isimleri meçhul kalmış, fakat Millî Mücadele'de, memleket müdafaasında, mütareke senelerinin karanlık günlerinde, hem de üç devletin korkunç işgali altında yaşamış, çalışmış, zamanında çarpışmış, Anadolu'ya silâh ve cephane kaçırmış, istihbarat yaparak her şeyi Anadolu'ya vaktinde haber vermiş, subay götürmüş ve yerinde kalarak, cephede dövüşenler kadar, belki onlardan fazla memlekete faydalı olmuş, bu meçhul kahramanları umumî efkâra artık duyurmak zamanı gelmiş, belki de geçmiştir.

İSTANBUL SEMTLERİNDEKİ MİLLÎ TEŞKİLÂTIN KURUCULARI

(Topkapı - Eyüp - Bakırköy - Kadıköy - Çengelköy)

Mütarekenin imzasından sonra düşmanın 40 parça harp gemisi İstanbul limanına gelip demirleyince ve hiç bir sebebe dayanmadığı halde düşman karaya asker çıkarınca, gayrimüslimlere silâh ve cephane dağıtarak her an şehirde bir baskın yapmaya kalkan ve bütün bu hareketlere boyun eğen ve yalnız kendi menfaatini düşünen bir sarayla onun her şeye muti bir hükümeti başta durunca, İstanbul tarafındaki Müslüman ve Türk halkı, kendi hayatlarını ve şereflerini kendileri korumaktan başka çare bulamamışlar, müşterek tehlike karşısında evvelâ toplanmaya, sonra anlaşmaya, daha sonra da teşkilâtlanmaya başlamışlardı. Bu teşkilâtlanma istiklâl ve hürriyet uğrunda icap ederse kan dökmek, Anadolu'da yer yer kendini gösteren mahallî mukavemete yardım eylemek şekillerinde tezahür etmişti. İlk harekete geçen semt, Topkapı idi. Yakınlığı dolayısıyla Şehremini hemen onun arkasından geliyordu. İki zabit arkadaş baş başa vererek silâhlı bir teşkilât kurmaya karar vermişlerdi. Bunlardan biri Harbiye Nezareti'nin Erkânıharbiye-i Umumiye kütüphanesinde çalışan ve eli kalem tutan piyade yüzbaşısı Emin Âli Bey, diğeri Kasımpaşa'da Bahriye itfaiye taburunda bölük kumandanı bulunan, bahriye yüzbaşısı İsmail Hakkı Bey idi. Bunlara Emin Âli Bey'in kardeşi piyade binbaşısı Şevket ve bu tarihte Topkapı'da oturmakta olan İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi kısmı siyasî memurlarından Serezli Ahmet Niyazi, gene bu şubeden Gözlüklü Cemal, Aksaray'da oturan topçu mülâzımıevvel Muhlis ve bu sırada Sultanahmet Hapishane-i Umumisi'nin muhafazasına memur jandarma bölük kumandanı Yüzbaşı Giritli Enver Beyler, iltihak etmişti. Topkapı teşkilâtının en gözde şahsiyetlerinden biri Cambazın damadı Hâkimzade Topkapılı Mehmet idi. Topkapılı Mehmet, çok dinamik ve pek zeki, mü-

teşebbis bir kimse idi. Durmadan dinlenmeden çalışır, bir çok kimseleri etrafına toplardı. Onun Engin bir cesareti vardı. Bu arkadaşlara sonradan katılanlardan Topkapı'da ikamet eden Divanı Muhasebat memurlarından İhsan ve gene aynı semt halkının çarkçı yüzbaşısı Safranbolulu Hakkı, Şehremini'nde mukim çarkçı yüzbaşısı Giritli Mehmet, aynı semt ahalisinden kayyum Ahmet, Topkapılı imam Necati, Harbiye Nezareti ketebesinden Şahap, Harbiye Nezareti muamelâtı zatiye askerî kâtiplerinden Bican (Bağcıoğlu) Harbiye Nezareti Muamelâtı Zatıye askerî kâtiplerinden Hâbil, Topkapı'da oturan eshab-ı emlâkten ve Askerî Tekaüt Cemiyeti idare heyeti âzasından Eczacı Arnavut Ahmet, Topkapılı Yüzbaşı Rıza, Polis Müdüriyet-i Umumiyesi memurlarından Komiser Arnavut Tayyip, kardeşi telgrafçı Cemal, Polis Müdüriyeti Umumiyesi sivil memurlarından Saib, teşkilâtın faal unsurları idiler.

Eczacı Ahmet Bey bir taraftan mütekait zabitanı da propaganda işlerinde vazifelendirmişti. Bu gizli çalışmaları İngiliz ajanları da öğrenmiş ve mukabil propagandaya geçmişti. Rahip Frew adlı meşhur İngiliz ajanı, Topkapı'nın fakir halkına tevzi edilmek üzere Topkapı Fıkaraperver Cemiyeti'ne günde 50 kurbanlık koyun tahsis etmişti. Bu işte müfrit Hürriyet ve İtilâfçı olan ve partinin lideri sayılan Miralay Sadık Bey'le arkadaşları da Papaz Fro ile teşriki mesai etmiş bulunuyordu. Böylece millî teşkilât kurucuları ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası ileri gelenlerinin İngilizlerin yardımıyla çarpıştığı en mühim saha, Topkapı idi. Anadolu'nun malûmat ve muvafakatiyle kurduğumuz M.M. Grubu ve silahlı millî kuvvetler birliğiyle irtibat yapan ve bize bir çok işlerini danışan, sonradan idaremiz altında toparlanan bu semtin kahraman ve vatanperver halkının yardımıyla her türlü propagandaya karşı koyuyorduk. Gerek Emin Âli Bey gerek İsmail Hakkı Bey bizlerle temas ediyor, yapılacak işler böylece kararlaştırılıyordu. Eyüp Sultan'da ilk millî teşkilâtı kuran zat Hafız Kemal Bey'di. Lozan sulhundan sonra İstanbul'da Belediye âzası ve daha sonra mebus seçilen bu zat, kısa zamanda arkadaşlarıyla beraber Defterdardan Eyüp Sultan'a kadar uza-

yıp giden Feshane fabrikaları işçilerini teşkilâta yazmıştı. Eyüp Sultan'da iskele civarındaki Reşadiye mektebi müdür muavini Fikri, aynı mektebin fizik hocası Murtaza, Eyüp Sultanlı Şahap, Feshane fabrikası ustabaşılarından Kazak Mehmet, Eyüp Sultan'da mukim terlikçi Hüseyin, İğrikapı'da oturan jandarma alay beyliğinden mütekait Said Beyler, Eyüp Sultan'ın millî teşkilâtının ilk azalarıdır.

Bu sırada Eyüp Sultan civarında bulunan meşhur Rami kışlasında Fransızların Cezayirli İslâm kıtaları ikamet etmekte idi. Bu askerler cuma namazını kılmak üzere Eyüp Sultan Camisi'ne geldikleri zaman Hafız Kemal Bey ve Eyüp'ün milliyetçi halkıyla temasa geliyor, anlaşıyorlardı. Bu Afrikalı askerler, Hıristiyanların İslâmlara tecavüzü halinde derhal Müslümanların yardımına koşacaklarını da taahhüt ediyorlardı. Bundan başka Kazak Mehmet de Feshane fabrikası işçilerini millî cepheye bağlamıştı. Diğer taraftan Rami kışlası civarında Hamidiye köyünde ikamet eden Lofçalı ve Bosnalı muhacirler de İstanbul hükümetine karşı nefret hissi duyuyor, hükümete karşı mukavemete hazırlanıyorlardı. Böylece gittikçe adetleri çoğalan mukavemetçiler, bu yıllarda yapılan mitinglerden biri olan, Sultanahmet toplantısına iştirak etmişler, Yunan işgalini şiddetle protesto eylemişlerdi.

Bakırköy'de kurulan millî teşkilâta gelince, burada ilk harekete geçen zat, Harbiye Nezareti'nde Harbiye Dairesi şubesinde çalışan Binbaşı Cemal Bey idi (şimdi general), gene Cemal Bey'in biraderi olan o tarihte Bakırköy eczanesi sahibi Hulûsi Bey, ve gene bu eczanede çalışan eczacı İlhami Bey de zikre değer bir kıymette idi (Mumaileyh Türkiye Büyük Millet Meclisi K. Umumîsi daha sonra Kütahya mebusu olmuştur ki, Recep Peker'in kayınbiraderidir). Bu teşkilâta o zaman dahil olanlardan biri de süvari kaymakamı Hacıkadınlı Arif, Sapancalı Hakkı Bey'in biraderi Sapancalı Rıza ve merhum Talât Paşa'nın muhafızı serkomiser Arnavut Cavid Bey'lerdir.

Kadıköy'de ilk millî teşkilâtı kuran tarikat erbabından dergâha bitişik hanede ikamet eden Şeyh Münib Efendi ile oğlu Yusuf

Efendi'dir. Bunlara daha sonra edebiyatçı ve dilci Samih Rıfat ile kardeşi Ali Rıfat ve Bahriye Firkateyn kâtiplerinden Nahit Beyler katılmışlardır. Gene bu tarihlerde Nafia Nezareti memurlarından olan Ali Bey, Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın yaverlerinden piyade yüzbaşısı Naci Bey ve gene bu milliyetçi teşkilâta dahil kimselerden biri Sultan Hamid'in meşhur Şeyhülislâmı Cemaleddin Efendi'nin damadı ve Mason localarının üstadı Operatör Cemil Paşa ve müşarünileyhin damadı bahriye sınıfına mensup erkânıharp kaymakamı Hüsamettin Bey ile Abdülhamit'in kerimesi Zekeriya Sultanı güya verdiği reçete ile zehirlemeye teşebbüs ettiği iddia ve isnat olunan ve Padişah tarafından Bursa'ya sürgün edilen, o tarihte Masonların maşrık-ı âzamı olan Hakkı Şinasi Paşa merhum ve Paşanın yeğeni eczacı Nizameddin Bey, Kadıköy'ünde ikamet eden ve dahiliye mütehassısı olan doktorlarımızdan Necmeddin Rıfat Bey ve maruf tüccarlarımızdan Kocabaş Arif Bey ve mumaileyhin zevcesi Didar Hanımefendi ve gene bu sıralarda Adliye Nezareti Kadrosunda şöhretli hâkimlerimizden Suphi Bey (halen Üsküdar Asliye Hukuk hâkimi Taceddin Beyin pederleridir), İstanbul Maarif müfettişlerinden Hasib Bey (halen emekli öğretmen), Erenköy civarında o zamanlar ikamet eden Doktor Hayri Bey ve zevcesi Hayriye Hanımefendi, büyük oğulları Said Karaosman Bey ile bu sıralarda Erenköy'de Didariye dergâhında ikamet eden tarikat-ı Bektaşiye'den İbrahim Mihrabî Baba, halen değerli avukatlarımızdan Ramiz Bey bu dâva uğrunda faaliyet gösteren mühim simalardır.

Çengelköy'de, Millî Mücadele'nin başlangıcında faal bir rol oynamış ve millî teşkilât kurmuştur. Bu köyün kurucuları başında şimdiki vapur iskelesine bitişik yalıda o zaman ikamet eden Binbaşı Bahaeddin Bey'le o tarihlerde Çengelköy Ahz-ı Asker şubesi reisi piyade Binbaşısı Cemal Bey ve gene Çengelköy'de bugün Halkevi Caddesi ismini alan sokak üzerindeki hanesinde ikamet eden İstanbul Gümrüğü Başmüdürü Nail Bey Millî Mücadele teşkilâtına dahil vatanperverlerdendir. Nail Bey'in oğulları Hâdi, Muhtar, Fethi Beyler de o tarihlerde küçük yaşta ol-

malarına rağmen mühim millî vazifeler almışlardı. Bu tarihlerde Çengelköy'ün Havuzbaşı semtinde ikamet eden İstanbul Gümrüğünden Enver Bey bu sıralarda Çengelköy Havuzbaşı 7-8 numaralarda mukim Gümrük Muhafaza Başmemuru Cevat Bey Millî Mücadele'ye iştirak etmişler, millî ambarlardaki cephaneyi Sağır Murat yahut Korsan Murat adını almış gemiciye teslim ederek Anadolu'ya göndermişlerdir. Bunlardan başka Çengelköyü'nde muhtarlık yapan Çerkez Alâeddin Bey'le Çengelköyü'nde ikamet eden jandarma yüzbaşılığından mütekait yüzbaşı Zihni Bey de Çengelköyü'nde kurulan ilk millî teşkilâta dahil kimselerdir. İstanbul'un halis Türk ve Müslüman olan bu semt ve mahalle halkı, kadınlı erkekli, çocuklu vatan hizmetine koşmuş vatanperverlerdir ki, bugüne kadar, hiç bir tarih veya tarihî tefrika bunları açıklamamıştı. Biz, diğer semt ve mahalleri gezmeye devam edeceğiz.

MÜTAREKE YILLARI

Birinci Cihan Harbi yıllarında Osmanlı İmparatorluğu mücadeleyi, bir cihad-ı mukaddes addederek ona göre bir çok tedbirler almıştı. Bu işleri organize etmek "Teşkilât-ı Mahsusa" veya namı diğerle "Umur-ı Şarkiye" dairesinin vazifeleri arasında idi. Bu sebeple Şeyh Sünusi Hazreti Alman denizaltısı ile tarafımızdan gönderilen kimselerle Afrika'dan alınarak, İstanbul'a getirilmiş ve bu meyanda yüzlerce İslâm büyüğü, Müslüman mücahidi, İstanbul'a davet olunmuştu. Bunların hepsi kendilerine tahsis edilen saray, köşk, otel ve medreselerde ikamet etmeye başlamış ve cümlesinin iaşesi, devletçe deruhte edilmişti. Sırası gelenlere vazifesi verilerek mürettep oldukları mahallere gönderiliyor, ellerine bir talimat ve kendilerine yetecek miktarda para veriliyordu. Bunlardan Şeyh Sünusi Hazretleri, Topkapı Sarayı'nda misafir ediliyor, diğer İslâm mücahitleri, Harbiye Nezareti'nin emriyle muhtelif mahallerde ağırlanıyordu. Yüksek şahsiyetli olanlar Tokatlıyan ve Parepalas) otellerinde, Nişantaşı'ndaki konaklarda, bir kısım mücahitler de Fatih Camisi'nin meşhur medreselerinde ikametlerine tahsis edilen oda ve koğuşlarda kalıyordu.

Fakat Mondros mütarekesi imzalanıp da düşman donanması hemen İstanbul'a gelince, İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin şehre ihracı ile bir müstevli garnizon kurulunca bunların emniyetini temin mümkün olmamıştı. Bahusus Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nezareti Müsteşarı Erkânıharp Miralayı İsmet Bey, bu yükü memleketin kaldıramayacağında ısrar edince, misafirlerin hiç olmazsa firarlarını temine çalıştık. Bu defa da karşımıza İstanbul Merkez Kumandanı, Sultan Hamid devrinin Seccadecibaşısı İzzet Bey'in damadı Çerkez Fevzi Paşa çıkmıştı. Merkez Kumandanı:

- Biz Enver Paşa'nın talimatıyla hareket etmiyoruz. Bunlar mikrop adamlardır. Onları mütareke mucibince itilâf devletlerinin buradaki mümessillerine teslime mecburuz. Bunun mesuliyeti bize düşer, sizi alâkadar etmez, Teşkilât-ı Mahsusa lâğvedilmiştir, daha ne diye bu işlere karışıyorsunuz! diye beni azarlamış ve o gece kanun çavuşlarıyla medreseleri bastırıp İslâm mücahitlerinden bir çoğunu İngilizlere teslim ettirmişti.

İngilizler esasen bunları arıyorlardı. Büyük Britanya müstemlekelerinde İmparatorluğa karşı hıyanet etmiş bu kimselerin, İngilizlerden çekeceği vardı. İlk hamlede bu zavallılar Bostancı'da inşa edilmiş olan barakalara nakledildiler ve hıdemat-ı şâkkada kullanıldılar. Bir kısmı da Çanakkale'ye gönderilerek, İngiliz mezarlığının hazırlanmasında çalıştırıldılar. Ve bittabi pek çoğu da bu yolda telef oldu. Bir kısmı güya memleketlerine iade edildiler. Onlar da yolda ifna olundular. Velhasıl hayatlarını Osmanlı İmparatorluğu uğrunda feda etmiş bu insanları rahmetle anmak hepimize düşen bir borçtur. İstanbul hükümetinin bir taraftan bu Müslüman mücahitleri İngilizlere teslim ederken, bir taraftan teşkilâtımızı dağıtırken ve elimizdeki silâh ve cephaneyi almaya kalkarken büyük bir hata işlediğini görüyordum. Ben şahsen hükümeti dinlemedim. Elimdeki silâh ve cephaneyi asla teslim etmedim. Bunlar, Millî Mücadele başladığı zaman kahraman ve fedakâr adamlarımız tarafından bin bir müşkülat karşısında Anadolu'ya kaçırıldı.[26] Yalnız şu farkla ki, bu teşkilâtın adı, "Teşkilât-ı Mahsusa" olmayıp, Mustafa Kemal Hazretleri ve Fevzi Çakmak'ın emir ve müsaadeleriyle kurulmuş olan "Millî Müsellâh Kuvvetler Grubu" namını almıştı. Elimizde bulundurduğumuz bu silâh ve cephane sayesinde, Kuva-i Milliye çetelerini silahlandırabildik. Biz eğer, onların emir ve talimatını yerine getirseydik, bu mühim imkânları hiç bir zaman elde edemeyecektik. Başta kendimi ve maiyetimde çalışan piyade kıdemli Yüzbaşısı Muhtar ile Kırkkiliseli Ali Rıza'yı, Millî Mücadele aleyhtarı tanıtmaya çalışıyordum. Mus-

26 Sayın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetinin takdirlerini ihtiva eden resmî yazıları, kitapta mevcut vesikalar arasındadır. (H. E.)

tafa Kemal Paşa Hazretleri'nin talimatı bu merkezde idi. Hattâ bu yüzden bir defasında başım derde girmişti. Bu hâdise şöyle olmuştu:

Cihan Harbi bitince Ermeni tehcir ve taktiliyle mesul görülen İttihat ve Terakki erkânı ile kâtibi mesulleri, Bekirağa bölüğüne konmuştu. Ayrıca, İngilizler, İstanbul halkını, hükümet aleyhine kimler teşvik ediyor, kimin kimlerle muhaberesi vardır diye merak etmişler, zahirde suçlu, hakikatte onların adamı olarak çalışan üç ajanlarını bu hapishaneye göndermişlerdi. İşte Karamürselli Ali ismindeki şahıs da bu casuslardan biri idi. Maksadı Bekirağa bölüğünde mevkuf kumandan ve ümerayı bir bir teşhis eylemek, bunların içinde Ermeni meselelerine karışmış olanlara dost görünüp, zahire çıkarmaktı. Bizim gizli ajanlarımız da vaziyeti vaktinde haber almış bana bildirmişlerdi. Ben Bekirağa bölüğünde mevkuf bulunan İttihat ve Terakki ricaliyle, kâtibi mesullerine ve bizim yüksek rütbeli zabitana bu adamlardan kendilerini korumalarını bildirmiş, bu üç isim içinde bu Karamürselli Ali'yi de vermiştim. Bu yüzden Ali, Bekirağa bölüğünde bir iş yapamamış, işi başka bir metoda dökmüştü. Ankara'ya yaranacak, bu suretle göze girecekti. İstanbul'dan geçip Ankara'ya giden bir kaç suikastçıyı de haber vermişti. Bu muvaffakiyeti üzerine emniyetçe taltif edilmiş, kendisine sivil komiser muavini rütbesi de verilmişti. Ankara'ya geldiğim zaman, bunu millî emniyetten çıkarken görmüş ve şaşırmıştım. Fakat bir saniye tereddüt etmeye gelmezdi.

- Merhaba Ali Bey, siz burada ha!.. diyerek koluna girince, sapsarı kesilmiş ve şaşkına dönmüştü.

Maksadım kaçmasına meydan vermemek ve İngilizlere yaptığı hizmetleri itiraf ettirmekti. Nihayet Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne gitmiş ve ona biraz beklemesi için tembih etmiş ve bir odaya bırakıp ayrılmıştım. Fakat kapısına da nezaret etmek üzere bir polis ikamesini unutmamıştım. Kendisiyle görüştüğüm Emniyet Umum Müdürü Murat Bey:

- Hüsamettin Bey, demişti, şimdi o yaptıklarına nedamet etmiş bulunuyor. Biz hepsini biliyoruz, fakat kendisinden de halen istifade ediyoruz.

Bu izahat karşısında yapacak bir şey olmadığı için, Karamürselli Ali'yi serbest bırakmıştık. İstanbul'a dönünce, bana fena halde kızmıştı. Benden her zaman korkuyor, bu suretle kurtulmak çarelerini düşünüyordu. Hakkımda şöyle bir plân düşünmüştü: Mısır'da ikamet eden Vehip Paşa'dan bana bir mektup göndermişti. Bu mektupta güya Vehip Paşa, isim ve adresini zikrettiği Ermeni ile temas etmemi, Mustafa Kemal aleyhine olmamı bildiriyordu. Karamürselli Ali, bu mektubu bizzat kendisi hazırlamış, Mısır'dan gelmiş gibi postaya atılmasını temin eylemişti. Ve mektup gelince de postaneden işi Millî Emniyete düşürmüştü. Mah teşkilâtı bu işten şüphe edince İstanbul'a bir erkânıharp zabiti göndermiş, o da güya bir tahkikat ile bu işlerin doğruluğuna kâni olmuş, raporunu bu kanaatle vermişti. Mah teşkilâtı da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne vaziyeti arz ederek benim tevkifimi istemişti. Allah rahmet etsin Büyük Atatürk, gürültüye kendisini kaptıracak bir insan değildi. Aynen şöyle demişti:

- Hüsamettin'i ben tanırım. Onu tevkif etmeden evvel, elinizdeki mektubun damgasıyla, Mısır'daki postanenin damgasını karşılaştırın, ondan sonra bir karara varalım!

Mah teşkilâtı bu iş için Mısır postanesinin mühür suretini istemiş ve mühürler karşılaştırılınca sahtekârlık meydana çıkmıştı. Bu işi haber aldığım zaman, son derece hiddetlenmiş ve Mareşal'e başvurmuştum. Bu tahkikat sonunda Karamürselli Ali, polis mesleğinden tardedilmişti. Bir gün Sirkeci'de ona rast gelmiştim. Beni görünce sapsarı kesilmiş, titremeye başlamıştı. Yanına giderek herkesin içinde yüzüne tükürmüş ve kendisine:

- Yalan ve iftiranın ömrü kısadır, alçak herif, bundan dolayı hiç utanmadın mı?

Hiç bir şey söylemeden yanımdan kaçmıştı. Hakkımda tahkikatı yapan ve aleyhimde haksız bir kanaate varan Erkânıharp

zabitini, Balkan Harbi'nde memlekete hizmetleri olduğu için ve iyi bir aileye mensup olduğu için burada açıklamayacağım.

* * *

İstanbul'da misafir edilmiş bu Müslüman mücahitler için de başımıza bir çok şeyler gelmişti. İstanbul hükümetine mensup bir çok kimseler, bize düşman olmuş, bunlardan bir kısmını kaçırttığımız için, bize çıkışmıştı. Teşkilât-ı Mahsusa'ya hizmet etmiş olan bu zevat, Arap olsun, Hintli bulunsun, Acem veya Arnavut olsun, Osmanlı İmparatorluğu için, bulundukları yerlerden kalkmış, rahatlarını, huzurlarını, çoluk ve çocuklarını terk ederek buralara kadar gelmişlerdi. Onları sonuna kadar müdafaa etmek bize düşen bir vazife idi. Haddi zatında, Teşkilât-ı Mahsusa'nın gayesi, umum âlemi İslâm ile temasa gelmek, Cihan Harbi'nin düşman cephesini, itilâf devletleri zümresini zayıflatmak, yıpratmak ve çökertmek idi. Fakat düşmanlarımız içinde bilhassa İngilizler, İmparatorluğun, kara ve deniz, hava yollarını keserek, bizi İslâm dünyasından tecrit etmişler, mukabil propaganda ile Halife ordularının tesirini azaltmışlar, gizli ajanlarıyla içimize sokularak ve Miralay Lavrens'in yaptığı gibi, altınlar saçarak, öz tebaamızı, İslâm memleketlerini, aleyhimize çevirmişlerdir. Irak'ta Halil Paşa'nın idaresi altındaki ordularımızın, Kutülamare'de 30 bin İngiliz askerini, kumandanları General Towshend ile esir alması, Suriye'deki hezimetimizle mukabele görmüştür. Müslüman Arapların Halife orduları olan, aynı zamanda İslâm diyarını müdafaa eden, Anadolu Mehmetçiklerinin arkasından kurşun atacak derecede hainliğe düşmesi de İngiliz teşvikinin bir neticesidir. İmparatorluk, Mondros'u imzalamadan, her taraftan ihanet ve nankörlükle karşılaşmış ve gayri ihtiyarî, vaktiyle kendi evlâtlığı tarafından hançerlenmiş, Jül Sezar gibi, bu Müslüman memleketlerine *"Sen de mi Brütüs!"* demeye hak kazanmıştı.

MİLLİ MÜCADELEDE İSTANBUL SEMT VE MAHALLELERİ

(Kasımpaşa - Beyazıd - Aksaray - Fatih - Vefa - Galata)

Mütareke yıllarında İstanbul için için kaynayan bir kazan manzarası arz ediyordu. Denilebilir ki şehrin her semti, her mahallesi, feci bir işgalin, alçakça yapılmış bir istilânın karşısına dikilmiş bir kahraman, ayaklanmış ve silâha sarılmış bir kalabalıktı. Erkeklerin yanında kadınlar, ihtiyarlar önünde çocuklar da sıraya girmiş, emre hazır, mukadderata razı olmuş beklemekte, eğer ölüm mukadderse, bunların içinde Türk'e en çok şeref verenini tercih etmeye azmetmiş bulunmakta idi. İşte bu kararı vermiş semtlerin içinde erkek evlatları, kahraman kadınlarıyla Kasımpaşa'yı başta görmekteyiz. Taşına toprağına Türk bahriyelilerinin kanı sızmış, tepelerinde, bayırlarında hâlâ onların şen kahkahası duyulan bu öz, bu fedakâr mahallenin bu kara günlerde bu acı yıllarda kurduğu millî teşkilât, pek önemli idi. Kasımpaşa'da millî teşkilâtı ilk kuran bahriye binbaşısı Muhiddin Bey idi. Bu zat, bahriye kaymakamı Hasan Bey'in oğlu idi. Bu mahallede herkes Hasan Bey'i tanırdı. Zira Sultan Abdülhamit'in her ramazanın on beşinde, ziyaret ettiği Topkapı'daki Hırka-î Şerife'ye deniz tarikiyle gelen Padişahın bindiği Teşrifiye vapurunun çarkçıbaşısı, işte bu bahriye kaymakamı Hasan Bey'di. Bu teşkilâta ilk girenlerden o tarihte Bahriye Nezareti kâtiplerinden kulaksız Tevfik, Bahbirincisi de, Dereboyu caddesindeki eczane sahibi Vasıf Bey, o tarihte Bahriye Nezareti kâtiplerinden kulaksız Tevfik, Bahriye Nezareti divanıharbında müddeiumumî olan bahriye binbaşısı Sami, çarkçı kolağası Kasımpaşalı Mehmed Beylerdi. Bu şube kurulunca Kasımpaşa'nın bütün Müslüman ve Türk halkı hemen teşkilâta dahil olmuşlardı. Kasımpaşa, üstünde bulunan Beyoğlu ve Tatavla'nın şımarık palikaryalarına karşı mukabele etmeye hazır bulunuyordu. Kasımpaşa'da millî teşkilât kurmuş olan bah-

riye binbaşısı Muhiddin Bey, Nezaretin itfaiye taburuna kumanda ediyordu. Fevkalâde hallerde o elindeki bu taburu da kullanmaya karar vermişti. Muhiddin Bey, silâh ve cephane depolarından çıkardığı tüfek ve mermileri güvendiği kimselere tevzi ettirmişti. Kasımpaşalı'nın uyanıklığına ikinci ve mühim bir sebep de şu idi.

Birinci Cihan Harbi'nin galip devletleri, donanmalarıyla İstanbul'a geldikleri zaman, şehri üç kısma ayırmışlardı: Bunlardan Beyoğlu ve havalisi tâ Kavaklar'a kadar İngilizlerin, İstanbul ciheti Yeşilköy'e kadar Fransızların, Kadıköy semti, Pendik'le Kavaklar arasındaki geniş sahada İtalyanların mıntıkası olarak kabul edilmiş, bu bölgelerde askerî karakollar kurulmuştu. Her karakolda bir subay ve yanlarında hem tercümanlık yapmak, hem de kılavuzluk etmek üzere, bir Rum, bir de Ermeni yardımcı bulundurulmuştu. Rumlar ve Ermeniler sevmedikleri veya intikam almak hevesine düştükleri Türkleri, İstanbul'u mıntıkalara ayırmış olan ecnebilere haber vermekte, onların cezalandırılmasını temin etmekte idiler. Galata'da sakin Venizelosçu Rumlarla Tatavla'nın ve Yenişehir'in kabadayı geçinen Rum palikaryaları, Türklere göz açtırmıyor, Karaköy'de, Beyoğlu'nda Kalyoncukulluğunda bunlardan hiçbirini sokağa bile çıkartmıyorlardı. İşte bu sıralarda Rum delikanlıları Kasımpaşa'ya bir iki defa inmiş, bazı hâdiselere sebebiyet vermişlerdi. Bunun üzerine son derece heyecanlı ve milliyetçi olan Kasımpaşalı gençler de derhal teşkilatlanmışlar. Kızlarına ve çocuklarına karşı bir tecavüzü sindirmeye karar vermişlerdi. Diğer taraftan Tatavla, Feriköy, Papazköprüsü, Yenişehir, Dolapdere ve Kalyoncukulluğunda türemiş Hrisantos adında bir Rum kabadayısı vardı. Eli tabancalı, beli bıçaklı olan bu haydut, sağda, solda kahpece adam vurarak büyük bir şöhret elde etmiş, bir nevi eşkıya kesilmişti. Bunu ne zabıta ve ne de halk tutamıyor, adını duyan korku geçiriyordu. Başka bir yazımızın başlı başına mevzuu olacak olan Hrisantos, Tatavla Rumlarını çok şımartmış ve Kasımpaşa'ya meydan okur bir hale getirmişti. İşte bu semtteki hassasiyet bundan dolayı azami haddine vasıl olmuştu.

Hrisantos bir defasında Aynalıçeşme karakolunu basarak, komiserinden dümenci polisine kadar bütün kadrodaki polislere hakaret etmiş ve elini kolunu sallayarak karakoldan çıkmıştı. Çünkü Hrisantos'un arkasında İngilizler vardı. Bu sebeple Millî Müdafaa ve Müsellâh Gizli kuvvetlerin Başkanı sıfatı ile biz de Kasımpaşa'ya fevkalâde ehemmiyet vermekte idik. Bahriye itfaiye taburu kumandanı Muhiddin Bey'le anlaşarak ve akrabamdan olan; Kasımpaşa'daki 4 dönümlük bir bahçe içindeki köşkte ikamet eden mülga Meclis-i Mebusan zabıt kâtibi ve Kasımpaşa nahiyesi heyet-i müteşebbisesi azasından ve daha sonra Büyük Millet Meclisi kütüphanesi müdür muavini olan Saim Tayyar Bey, benden aldığı talimat ve Muhiddin Bey'den tesellüm ettiği silâh ve cephane ile, evinde birçok ambar ve depolar vücuda getirmişti. Bahçe yüksek duvarla çevrilmiş olduğu için, bu duvarların arkasındaki gizli silâh ve cephane depolarımızın kimse farkında olmamıştı. Bu semtin kahraman gençleri ekseriyetle, Sahaf Muslihiddin, Hacıhüsrev - Küçük ve Büyük Piyalepaşa mahallelerinde oturmakta idi. Askerliklerini yapmış olanlar, yapmayanlara Saim Tayyar Bey'in bahçesinde gizlice silâh ve bomba talimleri yaptırmakta idi. Bu teşkilât sayesinde Kasımpaşa'da her an Beyoğlu'ndan, Tatavla'dan inecek bir tecavüze karşı şiddetli bir mukavemet baş gösterecekti. Binbaşı Muhiddin Bey'i ve Kasımpaşa'daki Millî teşkilâtın heyet-i merkeziyesiyle fedakâr ve kahraman Saim Tayyarı, yeni nesillere örnek olarak göstermek vazifemizdir.

Beyazıd - Aksaray ve Fatih'te Millî Teşkilât kuranların başında bu tarihte rütbesi erkânıharb kaymakamı olan Muğlalı Mustafa Bey (Orgeneral) var idi. Merhum, bir zamanlar üçüncü karakol teşkilâtı heyet-i merkeziyesine riyaset ederken meşhur İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagîri Hindistan'daki Hilâfet-i İslâmiye Cemiyeti'nin hakikî mümessili zannetmiş, sonra ikazlarım neticesinde bu fikrinden vazgeçmişti. Muğlalı Mustafa Bey, İstanbul'da Yavuz grubunu da muvaffakiyetle idare etmiş, sonra Anadolu'ya geçerek şark cephesinde kolordu kumandanlığına, Ordu Müfettişliğine kadar yükselmiştir.

Gene bu semt, millî teşkilâtında bulunanlardan, rütbesi kaymakam olan Besim, süvari binbaşısı Nidaî Beyler sayılmalıdır. Gene bu semt ve mahallelerin Millî Teşkilât kurucularından biri Fatih Belediye dairesi karşısındaki eczanede çalışan Şevket Bey'le kayınbiraderi rütbesi erkânıharp kaymakamı olan Hüseyin Hüsnü Emîr (General) Bey idi. Bunlardan başka Aksaray imamlarından Tevfik Efendi'nin de hizmetleri görülmüştü.

Vefa semtinde Ebülhadis mahallesinde ikamet eden anasırı İslâmiyeyi Millî Teşkilâta sokan, İstanbul limanı deniz işçilerinden Siirtli Mehmed Ali Çavuş, diğer biri de arabacılar kâhyası Kâzım Bey'dir. Galata'daki Millî Teşkilâtta ise sandalcılar kâhyası Ali Osman'ın rolü büyüktü. Umumî Harbin başlarında Galata'da Yağkapanı iskelesinde çalışan sandalcıların kâhyası olan Rizeli Ali Osman, Çanakkale Boğazı'nı kapamaya kâfi derecede mayın bulamayan ve denize dökülecek mayınları müttefikleri olan Almanya ve Avusturya - Macaristan'dan getirtmek mecburiyetinde bulunan, fakat Bulgaristan'ın henüz ittifakımıza dahil olmayışı yüzünden bu işin aksadığını gören ve son derece teessüre düşerek çırpınan Enver Paşa'ya müracaat etmiş, emrindeki takalarla ve cesur Karadeniz uşaklarıyla Rusların İstanbul Boğazı'na döktüğü ve Karadeniz limanları ağzına yerleştirdiği mayınları, birer birer toplamış ve bunları mavnalarıyla getirerek Harbiye Nezareti'nin mütehassıslarına teslim etmişti. Bu suretle harbin ilk aylarında Çanakkale Boğazında çekilen mayın sıkıntısını Osman Kâhya gidermiş, memlekete bu suretle büyük hizmet eylemişti. Diğer taraftan Rizeli Osman Kâhya, Galata'nın Arapcamii mahallesindeki İslâm unsurları içinde de bir teşkilât kurmuş ve bu Karadeniz çocuklarını takalarıyla millî teşkilâta sokmuştu.

Bu tarihlerde Galata'da Markasya adında, deniz işlerinde, tahmil ve tahliye ile meşgul olan bir şirket vardı ki onun da elinde Siirtli olup, Bulgaristan muhacirlerinden mürekkep bulunan bir hamallar kalabalığı mevcuttu. Bunların başı olan Siirtli Emin Bey de derhal onlar arasında bir teşkilât kurmuştu. Galata'da Karabaş mahallesindeki hamallardan bu teşkilâta pek

çoğu girdiği gibi limanda yükleme, boşaltma işlerinde ve yabancı gemilere kömür taşıma işlerinde çalışan amele arasında da bir teşkilât şubesi kurulmuş, buraya da Siirtli Ömer Efendi kolbaşı tayin edilmişti. Bu şube tâ Kuruçeşmede'deki kömür depolarında çalışan ameleye kadar uzanıyordu.

Gerek bu Karadenizli sandalcılar, takacılar, gerek limanda çalışan yükleme ve boşaltma personelinin, Mütareke senelerinde İstanbul ve civarındaki silâh ve cephane depolarını baskınlarla boşaltmak ve ele geçen silâh ve cephaneyi deniz yollarıyla Anadolu'ya sevk etmek hususundaki hizmetlerinin, cephede düşmana karşı savaşmaktan aşağı kalmadığını, hattâ işgal altında bulunan bir şehirde, her türlü askerî kordon ve kontrole rağmen yapılmasındaki büyük cesaret ve kahramanlığı, okuyucularımızın takdir edeceğini ve bunlardan ölenlerin ruhuna Fâtihalar ithaf edeceğini ve kalanlara uzun ömürler dileyeceğini kabul ediyoruz.

İSTANBUL'DAKİ GİZLİ MUKAVEMET YUVALARI
(Üsküdar - Beylerbeyi - Beykoz - Kavaklar - Boğaziçi)

Düşman işgali altında İstanbul'un mütareke yıllarında çektiklerini anlatmak oldukça güçtür. Şehrin her köşesinde çeşitli zulüm ve işkence devam ederken müşterek bir tehlike karşısında Türk'e yakışan soğukkanlılık ve cesaretle bir araya gelenler, gene atalarımızdan bir miras kalmış teşkilâtçılık vasfıyla da en yüksek mukavemet örneklerini veren bir takım kahramanlıklar silsilesi sıralıyordu. Denilebilir ki hiç bir semt ve hiç bir mahalle diğerinden aşağı kalmak istemiyor, her yerin kabadayıları, amca ve ağabey lâkabıyla anılan erkekleri, öne düşerek bu hususta yol gösteriyordu, bu yazımızda da güzel Boğazın her iki sahilini kucaklayan millî teşkilât yuvalarından bahsedecek tarihte meçhul kalmış nice kahramanları aydınlatacağız.

Üsküdar'da Millî Mücadele'ye büyük hizmeti dokunan vatanperver, halk arasından çıkmış bir arabacı kâhyası olan büyük Ethem Pehlivan idi. Üsküdar arabacılarıyla kurduğu millî teşkilât sayesinde, Anadolu'ya gizlice silâh ve cephane nakledilmiş, bunları işgal kuvvetlerinin ruhu bile duymamıştı. Anadolu mücadelesinin bir halk ve bir millet hareketi olduğunu göstermek için elimizde binlerce, on binlerce delil vardır. Ecnebilerin bu hareketi ve bu şuurlu savaşı tek bir insana atfetmek isteyişleri, Türk milletinin bütün bir tarih boyunca gösterdiği hayatiyeti inkâr etmek demek değil midir? Kaç defa bu noktayı kendisine söyledikleri zaman büyük Mustafa Kemal şöyle cevap vermişti:

- *İstiklâl savaşını Türk milleti başarmıştır. Ben onun başında nâçiz bir kumandandan başka bir şey değildim.*

Bu cümledeki naçiz kelimesi, muhteşem bir tevazuun eseri olmakla beraber, maksut olan mâna itiraf edilmelidir ki realitenin de ta kendisidir. İşgal altında İstanbul'da bütün gizli mu-

kavemet yuvalarını idare etmiş bir kimse olarak diyebilirim ki kayıkçısı, balıkçısı, hamalı, memuru, fırıncısı, arabacısı, velhasıl her sınıf esnaf, işçisiyle ve münevveri ile, tam ve şuurlu bir mücadelenin mânasını ifade eden bu halk hareketini, tarihçilerimizin behemahal aydınlatması lâzım gelecektir.

Üsküdar'da ikamet etmekte olan Necati Bey de bir çok esnaf ve halktan millî teşkilâta dahil kimseleri muhtelif vazifelerle harekete geçirmiştir. Kuzguncuk'ta millî teşkilâtı kuranlar, bu semtin itfaiye karakol kumandanı yüzbaşı Memduh Bey'le Hasan Paşa oğullarından tüccardan Selânikli Karakaş İbrahim ve kardeşi Selânikli Karakaş Refik Beylerle Çamlıca'da ikamet eden Hafız Nuri, gene aynı yerde oturan İttihat ve Terakki devrinde mebus bulunan Arif Bey, Çamlıca'da mukim tarikat-ı Bektaşiye'den Ali Nutki Baba idi.

Beylerbeyi'ne gelince, o tarihte vapur iskelesi bitişiğindeki yalıda Şûrayı Devlet katiplerinden Kenan Bey, millî teşkilât kurmuş ve evinde de silâh ve cephane sandıkları saklamıştı. Fakat İngilizler bunu haber alarak yalıyı bastılar, Kenan Bey'i alıp götürdüler. Silâh ve cephane de İngilizlerin eline geçti. Beylerbeyi'nde merhum Hasib Paşazade'lerden olup Millî Mücadele'ye hizmet eden iki birader vardır ki bunları yalılarında el bombaları saklamış ve bunları da münasip zamanlarda Anadolu'ya sevk etmeye muvaffak olmuşlardı. Bu iki biraderden biri Ulvi diğeri Hâmi Beylerdi. Beylerbeyi'nde ikamet eden ve efrat divanıharbında müddeiumumî olan Sabri Bey de millî teşkilâta dahil olmuştu. Bunlardan başka Askerî Harita şubesinde çalışan Binbaşı Sadri Bey (İstiklâl harbinden sonra albaylıktan emekliye ayrılmıştır), Bakkalbaşı Tevfik Bey ve büyük oğlu İsmail Bey, bahriye kaymakamlarından komodor Nâzmi Bey (albaylıkta vefat etmiştir) Millî teşkilâta dahildir.[27] Gene Beylerbeyi'nde oturan ve bu teşkilâtta mühim vazifeler almış bulunan ve bu tarihte süvari yüzbaşılığından mütekait Salih Bey (Bozok mebusu) Anadolu'ya geçerek Gazi Mustafa Kemal'in yaveri olmuş ve ölün-

27 Bahriye Kaymakamlarından Selâhaddin Bey (*Sağır* lakabıyla mâruf) gizli teşkilâta dâhil olmuş vatanperverlerdendi. (H.E.)

ceye kadar ona arkadaşlık etmişti. Hâkan-ı mahlû' Abdülhamit'in baş muhafızı olan askerî kaymakamı Rasim Bey de millî teşkilâta girmişti. İngilizler bunu haber alınca kendisini tevkif etmek istemişlerse de dostları tarafından haberdar edilerek Anadolu'ya firarı temin olunmuştu.[28] Beylerbeyi'nde ikamet eden Kâtip Salih de Millî Teşkilâta dahil olmuştu (sonradan Millî Emniyette çalışmıştır). Bunlardan başka Beylerbeyi'nde ikamet eden ve ticaretle meşgul olan Edip, Eğinli Kasap Rıza, oğlu Halis, Albay Mümtaz Beyler de teşkilâtın içinde idiler. Beylerbeyi'nde marangozluk yapan Mehmet usta, Kocaeli mıntıkasındaki Küçük Aslan Kaptan çetesinde Anadolu'nun muvaffakiyeti için çalışmakta idi. Bir de Beylerbeyi'nde öteden beri kömürcülük yapan Eğinli Ali Efendi, zâhiren Alemdağ ormanlarından kömür getiriyor, fakat hakikatte bu sahadaki milliyetçi çetelere ekmek götürüyordu. Elinde serbest vesika olduğu için kimsenin kendisinden şüphelenmesine imkân yoktu. Ayrıca Beylerbeyli Mustafa Pehlivan ile motorcu Hamdi Kaptan ve Gümrük idaresinden mütekait Emin Efendi de bu işte şeref hissesine maliktiler. Beylerbeyli merhum Tahsin Bey'in oğlu halen yarbaylıktan emekli bulunan Burhan Bey, o tarihlerde Kuleli Askerî lisesinde talebe iken memleketin maruz kaldığı faciaya dayanamayarak kendisine uyabilen birkaç arkadaşıyla firar edip Anadolu'ya gitmişler ve Millî Savaşa iştirâk eylemişlerdi. İşte bu isimlerini saydığımız kimseler, görünmez bölükler, taburlar teşkil eden çetelere dahil olup düşmanla dövüşen kahramanlardır. Tarihçiler bunları da unutmamalıdırlar. Bunların içinde çocuklar da vardır. 15 yaşında bulunan, Beylerbeyli Yunus Efendi'nin hemşirezadesi olan küçük Ömer'i İngilizler bir gün yakalayarak, iskelenin karşısında demirli olan zırhlıya götürmüşler, sille, tokat, yumruk zavallının vücudunu çürük içinde bırakarak silâh ve cephanenin gizli olduğu yerleri öğrenmek istemişlerdi. Fakat

28 Rasim Bey'in İngilizler tarafından yakalanacağını haber alan, teşkilâta dâhil Muhsin Bey, adı geçeni ikâz ederek Anadolu'ya kaçmasına hizmet etmişti. Muhsin Bey'in dayısı Mümtaz Bey de dâhildi. (H.E.)

Ömer, her şeye rağmen, ölümü göze alarak ağzından bir tek kelime kaçırmamıştı. Bu da bir Türk çocuğunun hikâyesi idi. Anadoluhisarı'nda, ilk millî teşkilâtı kuranlar o tarihte İstanbul Polis müdüriyetinde şube müdürlerinden biri olan ve Anadoluhisarı'nda ikamet eden Mazhar ve piyade yüzbaşısı Reşad beylerdir.

Beykoz ve Kavaklarda teşkilât kuranlar,[29] Beykoz eşrafından Mustafa Bey ve bu sıralarda Beykoz'da ikamet eden hâkim Rıza Bey (sonradan mebus), Beykoz'da mukim Adliye kâtiplerinden Salih ve gene Beykozlulardan Osman beydir. (Lozan sulhundan sonra İnhisarlar Umum Müdürlüğünde çalışmıştır.) Fakat Anadolukavağı'nda bu teşkilâtın en mühim şahsiyeti İstanbul hükümetinin Harbiye Nazırı iken Anadolu'ya geçme kararını veren ve tatbik eden ve onun iltihakıyla millî cepheyi kuvvetlendiren Kavaklı Fevzi Paşa'dır (Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak). İstanbul'un resmen işgaline şahit olmuş ve o sırada Harbiye Nezareti'nde bulunmuş olan Kavaklı Fevzi Paşa, daha sonra İngilizlerin, Yunanlıları Beykoz'a çıkardığına şahit olmuş, bu sevilmeyen müstevliye karşı Beykozlular ve Kavaklılar millî teşkilâtı desteklemekten asla vazgeçememişlerdir.

Sarıyer ve Büyükdere millî teşkilâtının kurucuları, Mondros'un imzalandığı sırada Sarıyer'de Pertevniyal ilkokulu müdürü Aziz Bey'dir (halen avukat). Daha sonra Aziz Bey'le Ayasofya Camisi civarında bulunan Adliye Tevkifhanesinde tanışmıştık. Her ikimiz de idame mahkûmduk. Ve iki ayrı hücrede hapsedilmiş bulunuyorduk. Ben Padişah Vahiddedin'e karşı suikast tertip ediyor ve hükümeti devirmek için teşkilât yapıyor isnadıyla tevkif edilmiştim. Hücre arkadaşlığı ikimizi birbirimize yaklaştırmıştı. Her ikimizin muhakeme edileceği yer, Kürt Mustafa Paşa Divanıharbı idi. Fakat Aziz Bey'in kayınpederi Sarıyer eşrafından dalyan sahibi Yusuf Bey'di. Aziz Bey'in Kayınpederi, Kürt

29 Beykozda Eczacı Ferit Bey, gizli teşkilatta bilhassa mühim rol oynamıştır. (H.E.)

Mustafa Paşa'yı muhtelif yollardan giderek elde etmiş ve Aziz Bey'i muhakkak bir surette idamdan kurtararak Beşiktaş'ta ikamete memur ettirmişti. Daha evvel İstanbul hükümeti Aziz Bey'in müdürlüğünü almıştı. Fakat Millî Mücadele'nin zaferle bitmesi üzerine Aziz Bey tekrar eski vazifesine iade edilmiş, iki sene bu vazifede kaldıktan sonra mektep, Evkaf tarafından satın alınmış, Aziz Bey de Sarıyer Meclisi Umumî azası olmuştu. Bu vazifesinde Sarıyer kazasına faydalı olan mumaileyh yolları ve elektrik tesislerini yaptırmıştı. Venizelosçu Rumların taşkınlıkları üzerine Sarıyer'i zaman zaman basan çetelerden İpsiz Receb'in adamlarından çeteci Mehmed'i İstanbul hükümeti tevkif ettirmiş ve meşhur Kroker otelinin altındaki hapishanede 5 ay yatırmıştı. Fakat büyük fedakârlıklar ve on bin liralık kefalet mukabilinde bu mühim vatanperveri de oradan kurtarmıştık. Çete reisi İpsiz Recep, Domuzdere pazarına gelmekte olan hristiyanları yakalamış, onların serbest bırakılması sayesinde Mehmed oradan azat edilmişti. Sarıyer'de Millî teşkilâtın mühim şahsiyeti şunlardı: Pertevniyal mektebi müdürü Aziz Bey, dalyan sahibi Yusuf Bey, binbaşı mütekaidi Sami, doktor Süreyya Hidayet (Paşa), Sarıyer Pertevniyal mektebi öğretmenlerinden Kâzım, Hasan Beyler, Sarıyer'de gazinocu Ahmet, Halim Beyler, Kilyos muhtarı İsmail Bey (halen Sarıyer'de gazinocu), Zekeriyaköylü Mustafa Efendi, Sarıyer'de bakkal ve sabık muhtar Yusuf telgraf memurluğundan emekli İrfan, gene telgraf memurluğundan mütekait Yaşar Beyler, Sarıyer Maden mahallesi muhtarı Ahmed Efendi, Enver Paşa'nın yaveri süvari kaymakamı Saffet Bey, Büyükdere muhtarı Rıfat Efendi, Büyükdere'de bakkal Ali Bey (halen muhtar), Büyükdere polis merkezi baş memuru Yanyalı Mazlum, avukat Ziya Karaca, Kireçburunlu Hasan Pehlivan, Ahmed Pehlivan, Tarabya muhtarı Mehmed Efendi, Yeniköy'de oturan avukat Hasan Hayri, İstinye muhtarı Hulki, Tarabya'da mukim amca Tevfik Bey, Büyükdere'de ikamet eden tütüncü Süleyman Efendi, Sarıyer'de oturan Hafız Mehmed Ragıb Bey zikredilmelidir.

Bunlardan başka İtilâf devletlerinin İstanbul'daki bürolarına kadar sokulan ajanlarımız sayesinde her türlü istihbaratı ele geçirmeye muvaffak olmuş, bu sayede aldıkları tertibatı aksatmış, tedbirlerini sabote etmiş ve onları her zaman müşkül bir duruma sokmuştuk. Ve her hareketlerine karşı mukabil tedbirler ve propagandalarla işlerini bozmuştuk. İşte gizli teşkilâtımızın ve müsellâh millî müdafaa kuvvetlerinin mütareke yıllarında oynadığı en mühim rol bu idi.

MÜTAREKEDE MİLLÎ TEŞKİLÂTIN GİZLİ AJANLARI KİMLERDİ

Her memlekette düşman istilâsına karşı kurulmuş olan mukavemet teşkilâtı, her şeyden evvel iyi bir istihbarata muhtaçtır. Biz de İstanbul'un semt ve mahallelerinde millî teşkilât kurarken bu ihtiyacı göz önünde tutmuş, değerli ve becerikli arkadaşlarımızı, işgal kuvvetlerinin içine, bürolarına, en mahrem köşelerine kadar göndermiştik. Bu vatanperverler, bir gün ufak bir şüphe üzerine hayata veda edeceklerini pek iyi biliyorlardı. Galip devletlerin bu gibilerine casusluk damgası vuracağını ve mütareke ile yalnız ateş kesilmiş olduğunu, yoksa hali harbin devam ettiğini ileri sürerek bu kahramanları kurşuna dizeceğini de tahmin ediyorduk. Fakat bizimle beraber çalışan ve ölümü hiçe sayan bu arkadaşlar, her şeyi göze almışlardı. Bugün artık bu isimleri açıklamada hiçbir zarar yoktur, bilâkis Türk İstiklâl Mücadelesi tarihinin bu gizli kalmış sayfaları, herkes tarafından birer birer çevrilmeli ve okunmalıdır. Bunların içinde Müslim ve gayrimüslim unsurlar da vardır. Onlar din farkına bakmadan, ekmek yedikleri bu toprak için çalışmışlardır. Hepsinin isimlerini bugün, ölmüşlerse rahmetle, yaşıyorlarsa selâmetle anmak vazifemizdir. İstanbul basını için meçhul olmaması gerek, (M. Sıfır) imzasıyla İstiklâl savaşından sonra yazı yazan ve hâtıralarını bu namı müstearla neşretmiş olan (Razi Yalçın)Bey, birçok mühim hizmetler ifa etmiş bir vatanperverdir. Daha Balkan Harbi sırasında rütbesi piyade yüzbaşısı olan Razi Bey, iktidarda bulunan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Nigehban Cemiyetine dahildi. Bu cemiyet mensuplarıyla İttihat ve Terakki zabitanı arasında derin bir mücadele mevcuttu. Kendisini Hürriyet ve itilâfçı sanan o zamanki Beyoğlu inzibat karakol kumandanı yüzbaşı Kalkandelenli Hasan Tahsin Bey, Razi Bey'i, Beyoğlu inzibat karakoluna tayin etmişti. İngilizler de İstanbul hükümetine sadık bir subay sandıkları bu zatı kendi İstihbarat-

larına sokmuşlardı. Çok milliyetperver olan bu zat, İngilizlerden öğrendiklerini gidip Sadrazam ve Harbiye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın biraderi ve o tarihte Süvari Binicilik Mektebi Müdürü olan süvari miralayı Esat Bey'e haber veriyordu. Esat Bey de Teşkilât-ı Mahsusa'ya vaktiyle kayıtlı bulunduğu için, elde ettiği malûmatı günü gününe bize bildiriyordu. İngiliz istihbaratına kayıtlı adamlarımızdan biri de Ermeni bir vatandaşımızdı. Millî cephe hesabına yaptığı kıymetli istihbarat ile Ankara'ya kadar gitmiş, sonra da İslâmiyet'i kabul ederek Necati adını almış ve İstanbul'daki gizli gruplarda çalışmaya başlamıştı. Gizli istihbarat ajanlarımızdan biri genç bir vatanperver olan Efdal Bey, bir diğeri de aslen Bulgaristanlı olup ermeni milletinden Pandikyan efendi idi. Onun arzusu, Türkiye'nin İngiltere himayesinde bir devlet kalması idi. Fakat İngilizlerin elindeki silâh ve cephane miktarı ile yerlerini o bize haber vermiş ve İngilizlerin kendisini öğrenmemesi için azami dikkat sarf edilmesini bizden rica eylemişti. Biz, bunları bugüne kadar bir sır olarak muhafaza ettik. Yalnız Ermenilikten Müslümanlığa geçen Necati için millî hükümete yazdığımız yazılar, kendisine vatana hizmet tertibinden bir maaş bağlanması hususundaki ricalarımız, dikkate alınmadığından bu zat, bugün dilenecek hale gelmiştir. Pandikyan Efendi ise zaferden sonra Bulgaristan'a gidip gelmek zorunda idi. Bir serbest pasaport istemiş, fakat Millî Emniyet bunu vermediğinden ve kendisinin memlekete girmesine de müsaade etmediğinden, bu hal onu çok üzmüş ve kahrından öldürmüştü. Halbuki Mösyö Pandikyan, İngilizlerin elindeki bütün gizli ambarları, silâh ve cephanenin miktarını bize haber verdiği gibi vapurlarla nerelere sevk edildiğini de bildirmiş, emsalsiz hizmetler ifa etmişti. Elindeki Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi merhum Müşir Fevzi Paşa Hazretleri'nin bir de takdirnamesi vardı. Fakat ne yazık ki bütün bunlar çabuk unutulmuştu.

Millî Teşkilâta istihbarat sahasında büyük hizmetleri dokunanlardan biri İstanbul Merkez Kumandanı süvari miralayı Esat,

diğeri İstanbul Merkez Kumandan muavini süvari binbaşısı Ferhat Beylerdir.[30] Bu iki vatanperver ve güzide zabit, başında bulundukları gayet mühim mevkie ve ele geçtikleri takdirde kendilerini bekleyen kurşuna dizilme akıbetine rağmen vatana hizmet etmekten bir an geri kalmamışlar, İngilizlerden öğrendikleri her şeyi bize bildirdikleri gibi Anadolu'ya topçu mülâzımıevveli Burhan Bey'i de gizli kurye olarak göndermişlerdi. Anadolu'ya geçtiğim, Samsun ve Ankara'ya talimat almak veya bazı istihbaratı bildirmek üzere gittiğim zamanlarda da her ikisinden azamî yardım görmüştüm.

Esat ve Ferhat Beyler, aynı zamanda Anadolu'ya tarafımızdan tezkiyeleri yapılmış zabitan ile, silâh, cephane de kaçırmışlardı. Bu nakliyat için lüzum gösterilen kara ve deniz vasıtalarını ihzar ettirmişler ve Anadolu hükûmetinin birer mümessili gibi burada ifayı vazife etmişler, âdeta İstanbul hükûmetinin onlara verdiği vazifeyi suiistimâl eylemişlerdir. Bizim M. M. grubumuzda ve müsellâh Millî Müdafaa Teşkilât-ı heyeti merkeziyesinde bu iki değerli vatanperver zabit kayıtlı bulunmakta idi.

Bu gizli muhabirlerimiz sayesinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin şeytanî bir zekâ ile hazırladığı, yurdumuza sevk ettiği ve Hint Müslümanlarından Atatürk'e mukaddes bir emanet ve milyonları geçen altın para yardımı getirmekte olduğu şeklindeki propaganda ile içimize sokulup sevgili Gazimize suikast yapmak isteyen Hintli Mustafa Sagir'i de bu sayede keşfetmiş ve lâzım gelen tertibatı almıştık. Fakat bu şeytan Hintli, teşkilâtımızın bir çok elemanlarını aldatmaya muvaffak olmuş ve bizim ajanlarımızdan bir kısmını öğrenmişti. Hattâ Mustafa Sagir, İstanbul'da *Türk-Hint Uhuvvet-i İslâmiye Cemiyeti* namı altında bir de cemiyet kurarak başına arkadaşlarımızdan süvari kaymakamı Çorumlu Aziz Bey'i geçirtmiş, gerek cemiyete gerek idare heyetine her ay maaş da tahsis eylemiş ve bunları ödemişti. Üstelik bu cemiyetin bir şubesini de Eskişehir'de kurmak üzere murahhas da göndermişti. Mustafa Sagir Anadolu'ya nüfuz etmeye, millî

30 Bilhassa Ferhat Bey'in (şimdi general) büyük hizmetlerini unutmak, memleket için büyük bir günah olur. (H. E.)

cephede çalışanları tesbite heves eylemiş, bilhassa bu teşkilâtın başı olan benimle münasebet teminine çalışmış, Hindli Nizameddin isminde Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'da vazife almış birini de bana musallat etmişti. Fakat Mustafa Sagîri, anlatacağımız ayrı bir yazıda kendisine yüz vermediğimizi ve ondan niçin ve neden şüphe ettiğimizi ve Ankara'da nasıl yakalattığımızı da ayrıntılı olarak beyan edeceğiz.

Millî Teşkilâtın bu gizli ajanları için, biz tehlikeyi İngilizlerde görürken bir gün İstanbul Merkez Kumandanı Emin Paşa, değerli arkadaşımız Topkapı ve Şehremini Millî Müdafaa heyetlerini kurmuş olan piyade yüzbaşısı Emin Âli Bey'in evine bir gece baskın yapmış ve onu ansızın yakalamak istemişti. Fakat Emin Âli Bey uyanıktı. Böyle bir baskına uğrayacağını tahmin ediyor, ona göre hazırlıklı bulunuyordu. Nitekim o gece evi tamamıyla polis ve inzibat kordonu ile abluka edilmişti. Fakat Emin Âli arkadaşımız "K.G." parolalı karakol teşkilâtının mührünü ve Millî Teşkilâta ait bültenleri saklayarak, evin arkasındaki büyük bahçeden, karanlıktan bilistifade kaçabilmiş, Şehremini'nde oturan arkadaşı Serezli Ahmet Niyazi Bey'e uğramış, her ikisi Çarşamba'daki evime gelmişlerdi. O geceyi bizim evde geçiren bu arkadaşlar, İstanbul Merkez Kumandanı Emin Paşa'nın derdest etmek istediği diğer teşkilâtçılar olan, Şehreminli bahriye yüzbaşısı İsmail Hakkı, topçu mülâzımıevveli Erzurumlu Muhlis, İstanbul Umumî Hapishanesi'nin muhafazasına memur jandarma yüzbaşısı Giritli Enver, İttihat ve Terakki devrinde Polis Müdüriyeti kısmı siyasî şubesinde çalışan gözlüklü Cemal, Topkapılı Mehmet, Polis Müdüriyeti kısmı siyasî şeflerinden Serezli Ahmet Niyazi, Yüzbaşı Giritli Mehmet Beylerle Rami kışlası civarında bir çiftlikte gizlenmişler ve teşkilâtımız tarafından muhafazalarına memur edilen çete kaptanlarından Tikveşli Mehmet ile terlikçi Hüseyin'inin riyasetinde birçok çetecilerle Trakya'ya gönderilmişlerdi. Yüzbaşı Emin Âli Bey, Şarkî Trakya'da millî teşkilât kuran Cafer Tayyar Paşa'ya takdim edilmek üzere benim bir mektubumu götürmüştü. Emin Âli Bey, Şarkî Trakya'da millî teşkilât kuran Cafer Tayyar Paşa'ya

takdim edilmek üzere benim bir mektubumu götürmüştü. Emin Âli Bey, paşanın verdiği talimat dairesinde hareket ederek, millî teşkilâtta Yunan işgaline kadar bütün aksaklıkları gidermişti. İstanbul'da İtilaf devletleri ajanları ile bizim müsellâh Müdafaa-i Milliye Grubumuzun adamları arasında bu gizli mücadele devam ederken bir gün Bulgaristan tahrikiyle Moskova'dan İstanbul'a gelmiş bir Bolşevik murahhasının benimle görüşmek istediğini haber vermişlerdi. Kendisini kabul ettim. Bu konuşmayı bizim gizli teşkilâtımıza dahil mektep hocası ve Tasviri Efkâr muharrirlerinden bulunan Ahmet Hamdi Bey'in (Başar) Fatih civarındaki hanesinde yapmıştık. Fransızca yapılan bu mükâlemeyi Ahmet Hamdi Bey'in refikası Şükûfe Nihal Hanımefendi'nin delâletiyle mükemmelen başarmış ve iki taraf da birbirine meramını anlatmıştı. Bolşevik murahhası bize şu teklifi getirmişti:

- Ankara'da kurulmuş olan yeni hükümet, komünist prensipleri kabul etmiş, bunu Büyük Millet Meclisi Reisi olan şefiniz Mustafa Kemal Paşa da ifade etmiştir. Hattâ Rusya'ya bu hususta teminat vermek üzere Moskova'ya da bir heyet gönderilmiştir. Şimdi sizin de İstanbul'da gizli teşkilâtınıza, komünist rejimin prensiplerini tamim etmenizi ve bu rejime uygun şubeler açmanızı istiyoruz. Ancak bu suretle gerek Bolşevik Rusya ve gerek Kemalist Türkiye müşterek bir düşmana karşı bir tek cephe haline gelmiş olacaklardır.

Komünist murahhasın bu sözlerine içimden gülmüş, fakat onu büsbütün reddetmeyerek nazikâne şu suretle atlatmıştım:

- Muhterem ajan efendiye şunu söyleyeyim ki İstanbul işgal altında bir şehirdir. Burada komünist teşkilâtı kurulamaz. Yalnız onlara bizim mukabil teklifimiz şudur. Boğazlar bir transit yoludur. Bu yoldan bilhassa Yunan gemileri geçmektedir. Bunların bahriyelileri, tayfaları, İstanbul'a çıkmakta ve Beyaz Rus dilberleriyle zevk ve safa etmektedir. İşte bu kadınlardan elde edeceğimiz gizli ajanlarla bunları harpten bıktırmak ve esa-

sen Yunanistan'da Venizelist ve Ruvayalist diye ikiye ayrılmış olan milleti, birbirinden soğutmak ve birbirine düşürmek mümkün olacaktır. Bu Rum ve Yunanlılara verilecek bültenler, dağıtılacak paralar sayesinde bunlar mümkün olacaktır. O halde sizin Kızıl ajanları bu istikamete sevk etmenizi temenni ederim.

Komünist ajanı bu fikrimi kabul etmiş ve Moskova'ya bu hususta yazmıştı. Onun da gayreti sayesinde bir takım Kızıl ajanların İtilâf devletleri aleyhine çalışmaları işimize yaramıştı. Biz, işgali yapan galip devletlerin her taraftan çökmesine çalışıyorduk. Onun için meşhur bir Türk sözüne uymuştuk: *Denize düşen yılana sarılır!*

HAYATINI TEHLİKEYE KOYAN KAHRAMAN POLİS ŞEFİ

Umumî Harbin ilk yılında İran'ın Kirmanşah kasabasında İngiliz konsoloshanesine muhafaza memur Müslüman Hintliler, başlarındaki kumandanları Melek Bey'in idaresinde isyan etmişler ve Bağdat'a kaçmışlardı. Bunlara Bağdat'taki İngiliz konsoloshanesinin baş tercümanı Abdürrab Bey de katılmıştı. Bu sırada Bağdat'ta Osmanlı İmparatorluğu'nun Bahriye Nezareti'nin Erkânıharbiye Dairesi Reisi olan Bahriye Binbaşısı Rauf Bey, Cihadı Mukaddes ilân etmiş olan Osmanlı devletinin, bu uzak memleketlerde Müslümanlar arasında teşkilât kurmakla vazifelendirdiği mühim bir bahriye zabiti idi. Balkan harbinde Hamidiye kruvazörünün süvarisi olarak pek mühim hizmetler ifa etmiş, Yunan donanmasının üstünlüğüne ehemmiyet vermeden, Pire limanını bir gece basarak oradaki tesisleri bombardıman eylemiştir. Averof gibi o devirde bizim donanmamızda bulunmayan bir harp gemisinin bütün gayretlerine ve takibine rağmen ele geçmemiş olan Hamidiye kruvazörü, Rauf Bey'e büyük ve haklı bir şöhret temin etmişti. İttihat ve Terakki'ye mensup bulunan Rauf Bey, halk nazarında millî bir kahraman addedilmiş, her tarafta büyük tezahürata vesile olmuştu. Cihan Harbi başladığı zaman Hamidiye kahramanı Rauf Bey'i, Bahriye Nezareti'nin Erkânıharbiye Dairesi riyasetinde görüyoruz. Enver Paşa, bu dürüst ve kahraman denizciye fevkalâde itimat ediyor, onu mühim ve mahrem bir vazife ile Bağdat'a göndermiş bulunuyordu. Rauf Bey, İngilizlere karşı dostane hisler beslemiyordu. Zira Birinci Cihan Harbi başlamadan beş altı ay evvel, halkın dişinden tırnağından arttırılmış, küçük kız ve erkek çocukların bayramlarda, donanma rozetleri takarak topladığı ianeleriyle, biriktirdiği paralarla İngiltere tezgâhlarına sipariş edilmiş olan Sultan Osman, Reşadiye, Fatih adındaki dretnotlarımızın Rauf Bey'in de bulunduğu bahriyelilerimize teslim

edilmesi, bütün Türk milletini olduğu kadar Hamidiye kahramanını da son derece hiddetlendirmişti. İşte bu psikolojik tesirler altında mahalli malûmda teşkilât kurmaya giden bahriye binbaşısı Rauf Bey, Kermenşah konsoloshanesindeki vaka kahramanlarını, Bağdat'taki tercümanları da beraberine alarak İstanbul'a getirmişti. Bunlar Teşkilât-ı Mahsusa'mız için yalnız siyasî mülteci değil, kendilerinden her veçhile istifade edilecek şahsiyetler idi. Harp müddetince misafir edilen bu zevat kendilerine tevdi edilecek vazifeye muntazır iken, birdenbire mütareke gelmiş çatmış, İttihatçı reislerin memleketten firarı üzerine ortada kalmışlardı. Enver Paşa'nın talimatı gereğince bunları düşman işgalindeki İstanbul'dan çıkarmak vazifesiyle mükellef bulunuyorduk. Filvaki İngilizler, İstanbul'a gelince ilk iş olarak Hintli mücahit Melek Bey'i aramaya başlamışlardı. Hintli Abdürrab da şiddetle arananların başında idi. Bunlar Hint ihtilâlini hazırlayan komiteye dahil idiler ve İngilizler için bir numaralı suçlu bulunuyorlardı. Bu Hintli ihtilâlciler, İstanbul'a getirildikleri zaman maiyet-i seniye süvari bölüğüne kaydedilmişler, bu suretle istirahatleri temin olunmuştu. Fakat mütareke olunca tehlike baş göstermiş, teşkilâtımız bunlardan bir kısmını Anadolu'ya kaçırmıştı. Bağdat konsoloshanesinin baş tercümanı Hintli mücahit Abdürrab Bey de, İngilizlerin araştırdığı günlerde Rusya'ya kaçarak yakasını idamdan kurtarmıştı. Diğerlerinden Hint eşrafından Melek Bey ile bir arkadaşını millî teşkilâtımıza dahil bulunan ve jandarma alay kumandanlığından mütekait Sait Bey, Eyüpsultan'daki bir eve saklamıştı. İngilizlerin sıkı araştırması sırasında bir türlü ele geçemeyen bu Hintlilerin bulunmasında kimin kudreti vardır diye tetkikat yapan işgal ordularının istihbarat şefi mahut İngiliz Yüzbaşısı Bennet, nihayet bu işin Polis Müdüriyet-i Umumiyesinde ikinci şube şeflerinden Edip Bey'in imkânları dahilinde olduğunu anlamıştı. Edip Bey'i Kroker otelindeki karargâhına çağıran kumandan Bennet ona:

- Edip Bey demişti, sizi buraya ifa edeceğiniz pek mühim bir iş için dâvet ettim. İngiliz hükümeti için sabıkalı iki Hintli-

nin yakalanması pek mültezemdir. Bunlar ihtilâlci, bozguncu, sabotajcı iki kimsedir. Şayet bu hususta bize yardım ederseniz, size bütün hayatınız müddetince rahat edeceğiniz bir servet vermeye, İngiliz hükümeti hazırdır.

Bunu söyledikten sonra, Edip Bey'in herhangi bir mukabelesini beklemeden yanındaki demir kasayı açarak, paket halinde duran ve desteler teşkil eden sterlinleri göstererek:

- Bunlar Edip Bey, demişti, Türk sigara kâğıtları değildir. Hepsini sana vereceğim. Namusum ve şerefimle temin ediyorum.

Edip Bey bizim gizli M.M. grubuna dahildi. Dürüst ve dindar bir insan olan mumaileyh, Yüzbaşı Bennet'e karşı ses çıkarmamış, onun şüphesini celb etmekten çekindiği için:

- Peki yüzbaşım demişti, elimizden geldiği kadar bu firarî iki Hintliyi bulmaya çalışacağız.

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi ikinci şube şeflerinden Edip Bey, o akşam Kroker otelinden çıkarak dairesine gelmiş ve bir müddet sonra evine gitmişti. Fakat bir türlü rahat edemeyen Edip Bey, o gece seller gibi yağmur yağmasına rağmen Çarşamba'daki evime kadar gelmişti. Üstü başı sırsıklam idi. Onu görür görmez:

- Hayrola Edip Bey, ne haber var? diye sorunca, vaziyeti birer birer anlatmıştı.

Kaybedecek vakit yoktu. Derhal kayınbiraderim, o tarihte Darülfünun Tıp Fakültesi talebesinden olan ve halen Ankara'da dahiliye mütehassısı bulunan, Doktor İhsan Aksan ile Edip Bey'i de yanımıza alarak o gece, şiddetli bir yağmur altında Eyüpsultan'a gitmiş, jandarma alay kumandanlığından mütekait arkadaşımız Sait Bey'i bulmuştuk. O da bizi gece vakti böyle sırsıklam görünce şaşırmıştı. Fakat vaziyeti öğrenince, bize katılarak Hintlilerin saklandığı haneye beraberce gitmeye razı olmuştu. Buraya vardığımız zaman Hintlileri müthiş bir korku almıştı. Fakat bu evden onları çıkarmak lâzımdı. Zira Yüzbaşı Bennet'in hemen her semtte casusları, adamları vardı. Nitekim Hintli,

Gulâm Resul isminde bir hain, vaziyeti İngiliz istihbarat bürosuna haber vermişti. Biz her ihtimale karşı tedbirli bulmaya mecburduk. İki Hintliyi yanımıza alarak şark ordumuzda fırka kumandanı olan Miralay Halit Bey'in (Halit Paşa) Eyüp'te tenha bir semtteki evine gitmiştik. Biz kapıyı yaşlı validesi açmış, bu muhterem kadın, oğlu gibi vatanperver bir insan olduğu için, bu iki Hintliyi o gece evinde saklamıştı. Nitekim ertesi gün, İngilizler, Hintli vatanperverlerin ilk saklandığı evi basmış, fakat kimseyi bulamamışlardır. Biz Eyüp'ü tehlikeli görerek bu iki Hintliyi Anadolu'ya kaçırmak üzere Babıâli'ye getirmiştik. Orada meşhur muharrir İsmail Hâmi Danişmend Bey'in evinde muhafaza ediyorduk. Fakat Gulâm Resul adlı casus burayı öğrenince, Yüzbaşı Bennet'e haber vermiş ve burası ansızın basılarak, Melek Bey ile arkadaşı yakalanmıştı. Her iki mücahidi, İngilizler Galata kulesinin üst katına götürüp hapsetmişlerdi. Bu vaziyeti haber alan Edip Bey, derhal teşkilâtımıza adam göndermiş, kulenin basılmasını teklif etmişti. Ertesi gece, muhafızları elde eden adamlarımız, iki Hintliyi Galata kulesinden kaçırarak yola çıkarmıştı. Melek Bey hasta idi. At sırtında Kocaeli'ne doğru yola çıkarılmıştı. Onu Kocaeli'ne götürecek adamlarımız, biraz sonra Melek Bey'in attan düşerek yerden kalkmadığını görünce, öldü zannederek yol üstünde bırakıp savuşmuşlardı. Arkadan gelen Kuva-i Milliye çetelerinden bir başkası da yol üzerinde yatan, kımıldanan ve hayat eseri gösteren bu adamı sorguya çekmişti. İngilizce ve Hintçe'den başka bir şey bilmeyen Melek Bey, derdini bir türlü anlatamamış çete efradı da bu zatı İngiliz casusu zannederek şehit etmişti. Bu milliyetperver, idealist insan için duyduğumuz hayranlığı ifade ederken Tanrıdan ruhuna fatiha ithaf etmeyi de unutmuyoruz.

Fakat başta Polis Müdüriyeti ikinci şube şefi bulunan Edip Bey ile millî teşkilâtımıza mensup arkadaşların el ele vermesi sayesinde bir çok vatanperverleri, kahraman ihtilâlcileri Anadolu'ya kaçırmıştık. Bunlardan bir kısmı millî hükümetin gerek çetelerinde ve gerekse ordularında vazife almışlar, çok da faydalı hizmetler ifa etmişlerdir. Bu Müslüman mücahitlerden bugün öl-

müş olanlarını rahmetle, sağ kalanlarını selâmetle anmak vazifemizdir. İstanbul hükümetinin hâkim bulunduğu bir devirde, İngiliz istihbarat şefi ve işgal altındaki İstanbul'un hakikî kumandanı olan Yüzbaşı Bennet'in bütün ısrarlarına rağmen ve kasasındaki on binlerce sterlini reddederek, hayatını üstelik tehlikeye koyarak, çok nazik olan vazifesini de millî hükümet lehine suiistimal eyleyerek, her şeye göğüs geren ve bize pek kıymetli istihbaratta bulunan kahraman Edip Bey'i bugün rahmetle anmaya mecburuz.

Edip Bey, yaşlı ve hastalıklı idi. O karanlık yılların bu en tehlikeli vazifesinde pek heyecanlı saatler geçiren bu kahraman vatanperver polisimiz, bir gün kalp sektesinden gözlerini kapayınca, cenazesini kaldıracak para tedariki bile müşkül olmuş ve gene teşkilâtımıza mensup arkadaşların himmetiyle şanına ve şerefine lâyık bir cenaze merasimi yapılarak, vatan topraklarına tevdi edilmiştir. Edip Bey'in şahsında bütün İslâm mücahitlerinin hayat ve bekaları temin edilmiş olduğundan onu da bugüne kadar gizli kalmış vatan fedaileri listesine böylece ithal ettik. Allah rahmet etsin.

GİZLİ TEŞKİLATIMIZIN EN MÜHİM AJANI

Mütareke yıllarında İstanbul'da kurduğumuz gizli teşkilâtın en mühim ajanı bir süvari yüzbaşısının oğlu, Serezli Galip Vardar'dır. Çok sevdiğim arkadaşım Yüzbaşı Sabri'nin bu ele avuca sığmaz oğlunu, henüz 16 yaşında bir mektep talebesi iken tanımıştım. Serez'de, Askerî Kulüpte akşamları bebesiyle oturup, ahval-ü âlemden bahsederken, ikide birde kulübe gelen inzibat çavuşları ile onun hepimizi korkutan, düşündüren yaramazlıklarının haberlerini alırdık. Orada dikkatimi çeken bu genç, aradan harpler, sulhlar, mütarekeler geçtikten sonra bir gün Şehzadebaşı'nda bir üniversite talebesi olarak karşıma çıkınca ve bir iş aradığını söyleyince, onu hem mektebine devam etmesi, hem de çalışma şartıyla evvelâ polis kısmı siyasî şubesine kaydettirmiş, sonra da son derece milliyetperver olan bu genci, gizli teşkilâtımıza almıştık. Ona, çok genç yaşında gösterdiğimiz bu itimat, teşkilâtımız için çok isabetli bir karar olmuştu. Aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen Galip Vardar'ın yalnız bu dört meseledeki hizmeti, memlekete büyük şeyler kazandırmıştı...

O, Sadrazam Damat Ferit Paşa yalısının istihbaratını tek başına temin etmiş ve bu yalıda cereyan eden fevkalâde toplantıların mukarreratını bize getirmiştir. Orada kabinenin kararları, kuva-i inzibatiyeye ait bütün askeri malûmat ve Kuva-i Milliye'ye karşı girişilmesi takarrür eden bütün plânlar gözden geçirilmekte idi. Galip Vardar, bu yalıya sokulmak ve bunları ele geçirmek fırsatlarını bulmuştu. Galip Vardar'ın teşkilâtımıza ikinci mühim hizmeti Meşihat dairesinin istihbaratını yapmak olmuştur. Bu sayede biz, Hürriyet ve İtilâf ve Mutedil İtilâf Partisi'nin bütün kararlarını öğrenmiş, ona muvazi tedbirler almıştık. Onun üçüncü hizmeti, polis kısmı siyasî müdür muavini Edip Bey'i teşkilâtımıza kazanması, onu bize getirerek kısmı siyasiyi içinden çökertmesidir.

Onun Tatavla kahramanı Hrisantos'un yakalanmasında, Slav casusu Nikola Pasiç'in sıkıştırılarak ortadan kaldırılmasındaki gayretleri de gayri kabili inkârdır. Bütün bu hâdiseler başka yazılarımızda birer birer izah edilecektir.

Serez'de bulunduğum sıralarda Trablusgarp ve Balkan harplerine takaddüm eden senelerde, askerî kulüpte bir çok zabit arkadaşlarla içli dışlı olmuştuk. Bunlardan en çok sevdiğim süvari yüzbaşısı merhum Sabri Bey idi. Hoş meşrep ve babayiğit bir insan olan Sabri Bey'le aynı mahallede oturuyor, pencerelerimizden birbirimizi ve sokağı seyrediyorduk. Ailelerimiz daimî bir temas halinde idiler. Sabri Bey benden yaşlı olduğu için kendisine bir ağabey muhabbetiyle bağlanmıştım. Samimiyeti arttıran mühim bir cihet, her ikimizin İstanbullu oluşu idi. Fakat o da vazife icabı, Balkanlarda çok bulunmuş, eşkıya takiplerinde Bulgar, Sırp, Yunanlı, Karadaşlı, birçok çetecilerin arkasına düşmüştü. Benim Serez'de süvari bölük kumandanı olduğum sırada gelmiş orada vazife almıştı. Yalnız Serez'e o, müteaddit defalar gelmişti, iki oğlu vardı. Bunlardan biri Necati, diğeri Galip idi.

Galip o zamanlar Serez idadisinde okuyordu. Derslerinde çok kuvvetli ve çalışkan bir talebe olan Galip, mücadele ve kavgayı seviyordu.

Fakat mektepten çıktıktan sonra mahalle ve mektep arkadaşlarıyla teşkil ettiği çeteler iki gruba ayrılarak hakikî meydan muharebeleri veriyordu. Sık sık münakaşa ve kavgalarla biten bu toplantılar, bütün mahalleyi heyecana düşürüyor, işe polis ve asker çocukları olanlar için de, inzibatlar karışıyordu. Hele ilkbaharda Türk ve Rum çocukları karşılıklı gruplar halinde sapan taşıyla birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Türkler daha ağır basıyor, Rum çocuklarının şehrin sırtlarına kadar kovalıyor, bu oyunlarda birçok çocukların kafası yarılıyor, yüzü gözü kan içinde kalıyordu. Galip bu tarihte 16, 17 yaşında tahmin edilen yaramaz, kavgacı bir delikanlı idi. Bir defasında mektebin müdürü ile kavga etmiş ve buna hiddetlenerek kendisine taraftar bir grup çocuklarla, ertesi sabah okula giden yolları tutarak hiç

kimseyi mektebe göndermemişti. Bu suretle Galip, Serez idadisini o gün tatil ettirmişti. Biz haberi ancak gece Askerî kulüpte babasıyla oturup konuşurken öğrenmiştik. Bugünkü gibi hatırlıyorum, kulübe inzibat çavuşları gelmişti. Sabri Bey'e:

- Yüzbaşım, oğlunuz bir çete teşkil etmiş, mektebi bugün tatil ettirmiş, Rum mahallelerini altüst etmişler, sizi merkez kumandanı görmek istiyor. Lütfen gelir misiniz?

Sabri Bey, lâhavle okuyarak kalkıp gitmişti, birkaç gün sonra da gene bir akşam polisler Askerî kulübe gelerek Sabri Bey'i bu defa da Serez mutasarrıfı Azmi Bey'in (İttihatçıların meşhur Polis müdürü) çağırdığını söylemişlerdi. O da Serez mebusu Derviş Bey (Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Harbi'nden evvelki meclisinde mebus) ile kalkıp gitmişti. Hâdise şu idi: İdadiyi zorla tatil ettiren Galibi mutasarrıf huzuruna çağırıp bağırmıştı:

- Koskoca mektebi tatil ettiren sen misin? Bu bacak kadar boyunla mı bunu yaptın?

Bu genç o zaman da mutasarrıfa karşı gelmiş:

- Sebebini sormadan bana hakaret ediyorsunuz, haksızlığa her zaman isyan edeceğim!

Azmi Bey fena halde hiddetlenmiş, masasından kalkarak Galip'in üzerine yürümüş:

- Atın bu keratayı aşağı, nezarethaneye! diye emir verince, küçük:

- Ne isterseniz yapınız, haklı oldukça hiç kimseden korkmayacağım! demişti.

O zamanlar polisler Galip'i aşağı almışlar nezarethaneye atmışlar, gelip geçenler "mektebi tatil ettiren çocuk burada imiş!" diyerek merak edip onu görmeye kalkışmışlardı. Gayet ser bir baba olan Sabri Bey, çocuğuna karşı mutasarrıfın gelişigüzel hareketini bir türlü affetmemiş, münakaşaya Derviş Bey de karışmış, nihayet Derviş Bey:

- Hâdise Vilâyete aksedecektir. Buraya müfettiş gelecektir, diye bağırmış. Mesele Selânik Maarif Müdürüne (Maslub Şükrü Bey) havale edilmişti. Filhakika Selânik valisi Serez'e bir müfet-

tiş gönderince hâdise daha iyi anlaşılmış oldu. Vaktiyle Selânik idadisi müdür muavini olan Göriceli Mahmut Bey, aslen Arnavut olmasının ve Arnavut ihtilâlcilerini sınıfta övmesinin aksülâmeline uğramış, milliyetçi Galib'in hücumuna maruz kalmış buna kızan müdür çocuğa bir tardı muvakkat vermiş, Galib de bu cezayı, çetesiyle talebe üzerine tazyik yaparak ve mektebi bir gün zorla tatil ettirerek, karşılıksız bırakmamıştı. İşte benim Galib Vardar'ın çocukluğuna ait bildiklerim, duyduklarım bunlardı.

Sonra biz Trablusgarp harbi ve daha sonra patlayan Balkan Harbi dolayısıyla çeşitli vatan hizmetlerine koşup da Serez'den ayrılınca, bir ara onları da kaybetmiştim. Umumî harp bitmiş, mütareke imza edilmiş, biz de teşkilât kurarak, işgalin feci müdahalelerini zayıflatmaya çalıştığımız günlerde bir gün Şehzadebaşı'nda Sokrat eczanesi önünde tahminen 25 yaşlarında, güçlü, kuvvetli bir delikanlının elime sarılarak öptüğünü görünce şaşırmıştım.

- Berhudar ol oğlum, sen kimlerdensin bakayım, deyince:

- Beni tanımadınız mı amca bey, ben Serez'de süvari yüzbaşısı Sabri Bey'in oğluyum, adım Galip!

- O, maşallah, ne kadar çabuk serpilmişsin, hayırdır inşallah, baban nerede?

- Evde, evimiz Çarşamba'da, fakat şimdi onun ayakları tutmuyor. Ağabeyimle, ben çalışıyoruz. Aynı zamanda Darülfünun'da okuyorum. Serez'den sonra Selânik idadisine, Balıkesir Sultanisi'ne devam ettim. Oradan mezun olarak tarih şubesine kaydedildim.

- Bak buna sevindim. Herhalde okumayı ihmâl etme, o yaramazlıklardan eser kalmadı inşallah!

Güldü ve yüzü kızardı, bana:

- Amca Bey, onlar gençlik idi, şimdi memleketin hali kötü, bizim için çalışmak ve okumak lâzım geliyor.

- Haydi yürüyelim, bizim ev de Çarşamba'da, gene aynı mahalleye düştük dedim, yürüdük.

Şehzadebaşı'ndan Fatih parkına kadar ona hiç bir şey söylemedim. Zihnen hep geçmiş günleri hatırlıyor, insanların, te-

sadüflerin bu garip cilvesine hayret ediyordum. Kardeşim kadar sevdiğim bir arkadaşın oğluna bir iş bulmak lâzımdı. Galip o sırada sessizce yanımda yürüyordu. Fakat aradan geçen yıllara rağmen onun başından neler geçmişti. Fatih Parkında bir kanepe üzerine oturup ona mektepten çıktıktan sonra neler yaptığını sormuştum.

- Cihan Harbi başlarken bizleri Maltepe Endaht mektebine göndermişlerdi. Kısa bir talim ve terbiyeden sonra 10'uncu mürettepten ve Yahya Kerim Bey'in bölüğünden yedek subay çıkmış, Çanakkale'ye 6'ncı kolordunun 26'ncı fıkrasının 76'ncı alayına bağlı 3'üncü bölüğüne verilmiş ve İngilizlerle harbe sokulmuştuk. Harpte hem yaralanmış, yatırıldığım Çanakkale Akbaş seyyar hastanesinde de hummayı tifoya yakalanarak kulaklarımda devamlı bir hastalığa uğramıştım. Bu hastalık beni sakat bırakmıştı. Bir müddet istirahatten sonra tekrar cepheye, fakat bu defa Arap alayları içine düşmüştüm. Fırkam Romanya'ya sevk edilince geri hizmetlerinde kullanılmak üzere beni İstanbul'a yolladılar. Bu geri hizmeti duyunca ne kadar ağladığımı bilemezsin amca bey...

- Tahmin ederim oğlum, sen bir mert babanın vatanperver oğlusun! Şimdi de vatan sizden hizmet bekliyor, deyince gözleri parlayarak bana bakmıştı. Hemen her işe hazır olan bir hali vardı. Heyecanla:

- Evet amca bey, ne emrederseniz hazırım!

- Şimdi ne iştesin?

- Henüz maliye imtihanını kazandım. Hem de 40 kişinin içinde iki kişi kazandık. Maliyede çalışacağım!

- Sen o işi bırak... Seni Polis Müdüriyeti 'ne kısmı siyasî müdür muavini Sabit Bey'e göndereceğim. Orada çalışacak ve Darülfünuna da devam edeceksin. Cebimden bir kart çıkararak şöyle yazmıştım: *"Hâmili kart, Galib Efendi, çok sevdiğim ve itimat ettiğim bir zatın oğludur. Şubenizde lüzumlu bir surette istihdamını rica ederim. Gözlerinden öperim kardeşim. Süvari Kaymakamı Hüsamettin."*

Ertesi günü Galip sevinçle daireme gelmiş, elimi öperek teşekkür etmişti. Sâbit Bey, bizzat meşgul olarak o gün Galip'i, polis kısmı siyasisine yazdırarak yabancı işlerine bakan kısmında vazifelendirmişti. Hayatı ve idarenin bütün inceliklerini bu ilk ve mühim vazifede anlayacak olan Galip, gizli teşkilâtımızın en mühim ve en çok işe yarar elemanı olmuş, fakat sonra o da kaderi bilinmeyenlerin tarafına atılarak, güçlükle ikmal ettiği tarih şubesinden ona hak kazandırdığı diploması sayesinde liselerde tarih muallimi olmuş ve elyevm Karataş Erkek Lisesi'nde bu vazifesine devam etmekte bulunmuştur.

MÜTAREKE YILLARININ MEŞHUR AZILI HAYDUDU HRİSANTOS

Mütareke senelerinin yarattığı baş belâlarından biri de Tatavlalı palikarya Hrisantos adında bir Rum delikanlısı idi. Vaktiyle Yenişehir'de Barba Yani'nin meyhanesinde garsonluk ederdi. Bu meyhanenin sigara dumanıyla buğulanmış bir havası, meze artıkları ile dolu masaları vardı. İşte Hrisantos'un, sarhoş kadehlerine rakı doldurduğu yer burası idi. O da çocukluktan gençliğe giden yıllarını, bu meyhaneye devam eden bin bir tip ve ahlâkta müşterilere hoş görünmek için gelişigüzel, burada harcamıştı. Çok hikâyeler dinlemiş, bir çok bıçaklı, küfürlü kavgalara şahit olmuş, başına iskemle yememek için, sarhoşların, kabadayıların eline ayağına kapanmıştı. Üstelik bu meyhanenin kapısı önünde her zaman apaş şarkıları veya göbek havaları çalan bir de lâterna vardı. Dışarıdan içeriye akseden bu gıcıklayıcı hava içinde müşteriler coşar, oynar, yahut içip sızarak bir köşede devrilir kalırlardı. Garson Hrisantos'un işi pek zor, tahammülü müşkül bir hayat manzarası arz ederdi, fakat zeki, genç ve sevimli bir delikanlı olan Hrisantos, bu meyhanede gördüğü kabadayıları bir gün taklide kalkmış ve Beyoğlu'nda kahraman kesilmişti. İlk önceleri Taksim ile Tünel arasında çapkınlık etmiş, sonra da bir takım şantajlardan istifadeye kalkmış, sonunda İngilizlere casusluk yapmaya karar vermişti. Bu sebeple çat pat İngilizce öğrenmiş, onların ajanlarını da ara sıra ustası Barba Yani'nin Yenişehir'deki meyhanesine götürmeyi itiyat edinmişti. İngilizlerden mükemmel para alıyor, halis İngiliz yapısı tabancalar kullanıyor, arada sırada belindeki bıçağı da saplanmasını biliyordu. Peşine takılan, onu yakalamak isteyen bir kaç polisi de vurunca meşhur olmuş, Rumların nazarında hemen kahramanlık mertebesine yükselmişti.

- Vire mükemmel palikarya! Aşkolsun herife, polisleri temizliyor, diyorlardı.

İstanbul polisi, İngilizlerin şımarttığı ve İstihbarat Servisin parası ve himayesiyle astığı astık, kestiği kestik bu zorba taslağından çekiniyordu. Fakat o da bir pusuya düşmekten, bir baskına uğramaktan, bir Türk polisi tarafından vurulmaktan korkuyor, Karaköy köprüsünü bile geçmiyordu. Dolaştığı yerler, ona yataklık vazifesini gören mahallelerdi. Orada dostları, ahbapları, hattâ ajanları, adamları vardı, bu sahanın içinde rahat rahat gezebiliyordu. Arkasına biri düşse, birinden şüphelense, dar sokaklara sapıyor, işaret verdiği kapılardan geçiyor, küf kokulu koridorlardan, karanlık mahzenlerden, yeraltı yollarından kendisine kaçacak bir delik buluyor, canını kurtarıyordu. Şayet hasmını arkadan görürse nefes aldırmadan tabancasını kullanıyor, bir kişiyi daha yere seriyor ve bütün gazeteler, ondan korku ve heyecanla bahsediyordu. İşte bu suretle Türk polisi için Hrisantos bir numaralı Haydut olmuştu.

Millî teşkilâtın onunla meşgul olması, İngilizler hesabına casusluk yapması, bir çok şeyleri kumandan Bennet'e haber vermesi yüzündendi. Polis ile teşkilâtımız adamları bu tehlikeli şeriri yakalamak için işbirliği yapmışlardı. Hele bir defasında Hrisantos muhakkak yakayı ele veriyordu, fakat zekâsı ve şansı yardım etmişti. Bir gece o, Harbiye hamamına gitmiş, soyunmuş, eşyalarını bir peştamala sarmış, tabancasıyla saatini ve parasını da bir mendil içine gizleyerek emanet çekmecesine bırakmıştı. Bir müddet hamamın göbek taşında terlemiş, sonra da vücudunu yıkatmak için bir tellâk çağırmıştı. Anadolulu tellâk, sert elleriyle onun vücudunu keselerken bir kaç defa:

- Biraz yavaş, derimi yüzüyorsun, vire vücudumu eziyorsun, diye söylenmişti.

Biraz sonra, sabunlanma faslı başlamış, fakat Hrisantos'un şikâyeti bitmemişti. Yanındaki kurnada yıkanan Dolapdere merkezinde vazifeli sivil polis memurlarından Gönenli Muharrem Efendi, yüzü gözü sabunlu bu delikanlının sesini bir yerden tanıyordu ama, nereden? Merakla onun sabun köpüklerinden temizlenmesini beklemiş ve yüzünü görünce de Barba Yani'nin meyhanesindeki garson Hrisantos'u tanımıştı. İstanbul polisi-

nin aradığı bu haydudu burada yarı çıplak görmek bir talih eseri idi. Memur, hemen su dökünerek alelâcele hamamdan çıkmış giyinme odasında da elini çabuk tutmuştu. Fakat bu adamın bu telâşından Hrisantos'da şüphelenmişti.

- Kuzum, bu bana dikkatle bakan adam kimdi?
- Tanımadın mı? Sivil polis Muharrem Efendi!
- Polis mi? Neye böyle acele çıktı?
- Kim bilir, belki de karakolda nöbeti vardı!

Hrisantos daha fazla konuşmadan hemen yıkanıp kendisini giyinme odasına atmış ve bir taraftan da aşağıda camekânlı kapı önünde para ödeyen memuru görmüştü, bir giyinip emanet çekmecesinden tabancasını alabilseydi, hiç korkmayacaktı. Bu arzusu da beş dakika sonra olmuş, alelâcele kapıdan çıkmıştı. On adım ilerisinde Muharram Efendi yürüyordu. Gecenin bu saatinde Dolapdere'ye inen yolda kimse yoktu. Uzakta köşe başında zayıf ışıklı sokak feneri yanıyordu. Adımlarını sıklaştırıp sivil memura yaklaşınca tabancasını çekerek:

- Baksana arkadaş, dedi; böyle acele acele nereye gidiyorsun?

- Ben sizi tanımıyorum ki!

- Peki ama, o halde bu kadar çabuk hamamdan kendini neye sokağa attın!

- Yanılıyorsunuz, herhalde beni başkasına benzettin, ben hamamda da değildim!

- Güzel, beni seyrederken iyi idi de, şimdi mi kötü olduk! Bana bak, yalana lüzum yok, benim gözlerim henüz iyi görüyor. Merkeze gidiyorsun değil mi? Düş önüme de beraber gidelim. Kıpırdanayım deme, kurşunu yediğin gündür.

Fakat Muharrem Efendi, bu delikanlıyı çabuk haklayacağını zannetmiş, elini cebine atmıştı. İşte o zaman bu karanlık sokakta bir tabanca sesi duyuldu ve bir adam boylu boyunca yere uzandı, bir kaç kurşun Gönenli Muharrem'i rahmeti Hakka kavuşturmuştu. Bir kurşun da sokak başındaki fenerin camını parçaladı ve etrafı karanlığa gömdü. Bekçi düdükleri, köpek hav-

lamaları duyulurken Hrisantos, gene dostlarından birinin evine kendisini atmış ve ertesi günü de gazeteler, öldürülen dördüncü polisi yazmıştı. Bunun üzerine en çok harekete gelen merkez, Aynalıçeşme polis karakolu idi. Zira bu taraflarda Hrisantos'un güzel Eftimya adlı bir Rum dilberine tutkun olduğu öğrenilmişti. Hrisantos'da tehlikeyi sezmişti. O halde öyle bir iş yapmalı idi ki, bütün İstanbul istavroz çıkarmalı, onun adını saygı ile anmalı idi. Bir gece yedi arkadaşıyla Aynalıçeşme karakolunu basan ve karakolun 15 mevcutlu memurundan altısını nöbet başında bulan Hrisantos, bunları önüne katarak nezarethaneye sokmuş, tabancalarını toplamış, komisere de sert bir sesle:

- Ne duruyorsun dangalak, silâhını teslim etsene, diye bağırmıştı.

Komiser silâh vermenin, şerefini teslim etmek olduğunu biliyordu. Bu emre itaat etmeyince, Hrisantos, karşısındakini delik deşik etmiş, tabancasının kurşunlarıyla komiseri, vazife başında öldürmüştü. Fakat silâh seslerini duyan bekçiler ve polis devriyesi buraya yaklaşmaktan çekinmişlerdi. Bu semtin Rumları da kahramanlarını derhal ortadan kaybetmişlerdi. Ertesi günü bütün gazeteler, iri puntolarla, Aynalıçeşme karakolunun basıldığını ve Hrisantos'un beşinci polisi de yere serdiğini yazıyordu Osmanlı polisi, bu Yenişehir'de büyüyen Tatavlalı haydut karşısında âciz kalmıştı. Şimdi Beyoğlu'nun her köşesi aranıyor, bir çok kimseler sorguya çekiliyordu. Nihayet bir gün Eftimya'nın erkek kardeşi Yani, polise Hrisantos'un bir kolayını bularak Yunanistan'a kaçtığını haber vermişti. Bu da kız kardeşine oradan yazdığı bir mektupla sabit oluyordu. Onu İngiliz makamları kaçırmışlardı. Yunanistan'da kaldığı üç ay içinde bir çok kimseleri zorla haraca bağlamış, bir köyü basarak bir kaç kişi yaralamış, nihayet kaçmaktan başka çare olmadığını görünce bir evin kapısını siper alarak, sokak başlarını tutmuş olan jandarma zabitini de tabancasıyla vurarak öldürmüştü. Bütün mahallenin sıkı bir kordon altına alındığını öğrenmiş o geceyi bir evin damında upuzun yatarak geçirmiş olan Hrisantos, damdan dama atlayarak Pire limanına inmiş, oranın da tarassut al-

tında olduğunu öğrenince, Atina civarına dönmüş, ve bir meyhanede içen bir İngiliz askerini sızdırarak onu bir odaya sürüklemiş, elbisesini onunla değiştirerek bir İngiliz eri gibi sokağa çıkmış, tesadüfen geçen bir İngiliz müfrezesinin sonuna katılarak Kifizya limanına kadar yürümüş, oradan nakliye gemisine geçmişti. İngilizce konuştuğu için, İngilizler onu askerî tercüman sanmışlardı. Yunanistan'dan bu sayede kurtulan ve bu gemi ile İstanbul'a dönen Hrisantos, gene İngiliz askerleri arasına karışarak ve İngiliz ajanlarına kendini tanıtarak şehre çıkmıştı. Tabiî ilk gideceği yer, sevgilisinin evi idi, fakat bu defa yüzü sapsarı kesilmiş ve elleri titreyen bu kızın erkek kardeşi Yani, Dolapdere merkezine gelerek onu ele vermişti. Polislere ilk sözü şu olmuştu:

- Ben Türklerin dostuyum, size haber vereyim ki Hrisantos buradadır! Fakat beni koruyunuz, zira bunu haber alınca ilk öldüreceği ben olacağım.

Polisler balıkçı Yani'ye teminat vermişlerdi. Şimdi çok sıkı tertibat alınması lâzım geliyordu.

Bir kaç gündür Tatavla'ya giden, Aynalıçeşme'ye uzanan, Sinemköyü'ne varan yollar, hep tarassut altında idi. Bir gece polis devriyesi şüphe üzerine iki kişiye ateş etmişti. Onlar da tabancalarıyla mukabele etmişler, fakat kaçmaya muvaffak olmuşlardı. Sonradan yerde bulunan, bir kasketin içinde bükülmüş bir kâğıt ve kanlı izler her şeyi anlatmıştı. Vurulan Hrisantos idi. Kâğıtta sevgilisi ona dikkat tavsiye ediyor, bazı kimselerin onu ele verdiğini haber veriyordu. Hrisantos, yaralarına bakmadan Eftimya'nın evine gitti. Bir kaç gün orada kaldı. Tanıdıklardan Doktor Marko'yu çağırdılar. Doktor yarayı pansuman yaptı, fakat ameliyat teklif etti. Haydut bu evden dışarı çıkamazdı. Hararetinin arttığı bir gece sabaha karşı ev, polisler tarafından basıldı. Komiser ve memurlar çardağa tırmanarak derin bir uykuda olan Hrisantos'u, yatağında kıvranırken vurmuşlardı. Beyoğlu'nun meşhur kahramanı böylece sevgilisinin evinde öteki dünyayı boylamıştı.

KUMANDAN BENNET VE MALUM AKIBETİ

Mütareke yıllarında, İstanbul'un feci işgal günlerinde, o devri hatırlayanların tanıdığı bir yer, bütün bir şehre hâkimdi. Burası Beyoğlu'nda Amerikan konsoloshanesi bitişiğindeki Novotni otel ve birahanesinin bulunduğu blokta Kroker oteli diye adlandırılmış bina idi. Burada İngilizlerin siyasî irtibat subayı yüzbaşı J. Bennet oturur ve istediğini yapardı. Uzun boylu, kırmızı yüzlü, sarışın ve çok yakışıklı bir gençti. Herkes ondan bahsederken:

- Kumandan Bennet diye korku ile konuşurdu. Çünkü İngiliz kumandanının en gözde adamı idi ve her şeye muktedirdi! Yüzbaşı Bennet'in en hoşlandığı şey, parlak çizme giymek ve eline bir kırbaç almaktı. Zevk ve sefayı pek sever, içki âlemlerinde bulunmayı, kadınlarla düşüp kalkmayı hayatının en esaslı işleri addederdi. Fakat zevklerine bu derece düşkün olan bu yüzbaşı, dünyaya gelmiş müstebit, zalim, haşin diktatörlerin belki en önünde yürüyecek derecede karakteristik bir adamdı. Malta'ya sürgün gitmiş bütün Türk münevverleri bu genç ve güzel subayı çok iyi tanırlardı. Kroker otelinin alt katındaki mahzenlerin, bodrumların dili olsa da söyleseydi, her gün bir çok insanla dolup taşan bu yarı karanlık yerlerde Avusturalyalı ve Hintli askerlerin nezareti altında işkenceye maruz kalanların, dayak yiyenlerin haddi var hesabı yoktu, birçok Türk ileri gelenleri de kumandan Bennet'in kamçısını tatmışlardı. Bu otelin zindanlarında aç kalmak, karanlık ve soğukta yatmak tabiî gelen âdetlerden idi. Kısmı siyasinin söyletemediği maznunları baş memur, buna gönderirdi. Yüzbaşı Bennet, şehrin banliyölerini pek sever, bir çok vakitlerini Büyükdere'deki gazinolarda geçirir, hele mehtap geceleri buranın ilâhî manzaralarına hayran olurdu.

- Hiç bir yerin mehtabı Büyükdere'ninki ile mukayese edilemez! derdi.

Kumandan Bennet'e Rumlar iyi hizmet eder, hangi gazinoda gözükse izzet ve ikram fazlasıyla yapılırdı. Orada güzel Rum kızları da kumandan Bennet'i beklerdi. Yüzbaşının sterlinleri boldu. Üstelik eli de açıktı. Bir gece Yüzbaşı Bennet, Pandeli'nin gazinosunda oturup içerken Barba onun kulağına:

- Vire generalim demişti, bende bir kız var, nah şu denizin üstü gibi pırıldayan gözleri, mermer gibi bir vücudu vardır. Kukladır vire kumandanım!

Kumandan Bennet güldü ve "yes" der gibi bir işaret verdi, bir çeyrek sonra kumandan Bennet'in masasına cidden emsalsiz iki güzel Rum dilberi gelmişti. Biri uzun boyu, altın sarısı saçları, menekşe gözleri ve mütenasip vücudu ile bir modeldi. Yanında daha pek genç ve güzel bir esmer dilberi vardı. Saçları bukle halinde ensesine dökülüyordu. Gözleri iri ve siyahtı. O gece Bennet, geç vakitlere kadar eğlenmiş, bahşişler dağıtmış ve kızlarla siyah büyük ve lüks otomobili ile Boğazın meçhul bir köşesine çekip gitmişti.

Teşkilâtımızın kumandan Bennet ile bu derece fazla meşgul olmasının sebebi vardı. Bu zatın salâhiyeti pek geniş, elinde imkânlar çok fazla olup o, mestur tahsisattan yana da pek zengindi. Gizli İngiliz ve yabancı ajanların hep etrafında olduğunu hesaba katan millî müsellâh kuvvetlerimizin adamları, onu takip etmekle, hepsini tanıyacağına kani idi. Binaenaleyh kumandan Bennet, hangi gazinoya girse adamlarımızın biri, hem de onun yakınında yer alıyor, muhaverelerini dinliyor, hareketlerini gözden kaçırmıyordu. Kumandan Bennet, Türkçe'yi ve Rumca'yı da mükemmel konuşuyordu. Bennet'in içkilerde tercih ettiği en çok, Türk rakısı idi. Hangi gazinoya gelse, garsonlara, patronlara:

- Düziko, düziko diye emrediyordu.

Patronlar, garsonlar:

- Malista paşam, malista ekselâns, yes olrayt, diye mukabele ediyorlar, koşuyorlar, kuyulara sarkıtılmış, buzlukta yatırılmış buğulu rakı şişeleri getiriyorlar, nefis mezelerle burayı süslüyorlar, sonra kumandanın eğlencelerine geçiyorlardı. Taze barbunyaya, ıstakoza İngiliz yüzbaşısı pek düşkündü. Çok defa Büyükdere'den gece yarısı ayrılan Yüzbaşı Bennet'in otomobili, zifiri karanlık yollarda Ayazağa yokuşundan Hacıosman bayırından ve Maslak yolundan şehre dönerdi. Sonra Şişli - Harbiye - Taksim yolunda Kroker oteline gelir, kendi dairesine yatardı. Otomobilinde muhafızları da vardı. Şayet geldiği zaman, yeni tevkif edilmiş, baskınla ele geçirilmiş Türkler varsa bir kaç küfür savurarak, sarhoş olduğu halde otelin alt katına iner, elindeki kamçı ile bu adamları okşar, sonra yatmaya giderdi. İçinde yaşadığı şehri, Afrika'da veya Asya'da mevcut bir İngiliz müstemlekesi sanan, halkını da o derece kıymet ve ehemmiyetten uzak addeden bu İngiliz yüzbaşısı, dünyanın en vakarlı, en ahlâklı, vatanperver bir memleketinde olduğunu, kahraman ve faziletli Türk milletinin içinde yaşadığını da unutuyordu. Bu memleketi hiçe sayması, halkına, münevverlerine hakaret etmesi, herkesin şeref ve haysiyetiyle oynaması, ateşle oynaması demekti. İşgali altında bulunan bir memleket halkına bu kadar fena muamele etmenin, kendisine bir gün neye mal olacağını sonra görmüştü ama, iş işten geçmişti. Semt semt ve mahallelere kadar yayılmış bulunan millî müsellâh müdafaa kuvvetlerinin teşkilâtına dahil çeteler, gruplar, şehrin her tarafında geceli gündüzlü faaliyette idiler. İşte İstanbul'u tir tir titretmiş olan bu zalim yüzbaşının lâyık olduğu ceza günü pek yaklaşmıştı. Türk vatanperverlerinin kararı pek kat'î idi. Bu tarihte ismini zikretmekte mahzur görmediğimiz bir kaç grup İstanbul'u bu zalim ve haşin diktatörden kurtarmaya azmetmişti. Bu bizim millî müssellâh kuvvetler teşkilâtının yanında çalışan gruplardı ki bunlardan biri *Muavenet-i Bahriye*, diğeri *Felâh-ı Vatan*, bir üçüncüsü de *Güneş* ismini taşıyordu. Bunlar bizim bildikleri-

miz idi, daha bilmediklerimiz nice teşekküller mevcuttu. İşte bu gruplar bir araya gelerek Yüzbaşı Bennet'in idam hükmünü aralarında vermişler, en ince teferruatına kadar bir suikast hazırlamışlardı, biz hâdiseyi vukuundan sonra haber almış, fakat bu akıbete Yüzbaşı Bennet'in hak ettiğini de itiraf eylemiştik. Biz, teşkilât olarak böyle bir suikastı mahzurlu görmüştük. Mahzuru, işgalin daha şiddetli ve sert bir hal alması, asıl gayemiz olan Anadolu'ya yardımın imkânsız bir şekle sokulması idi. İngilizleri kızdırmadan, kendi işimize bakmak zorunda idik. Fakat vatanperver grupların maksatlarına hâkim olmak elimizde değildi, nitekim de öyle oldu.

Bir gece, Maslak yolu üzerinde, muhtelif ağaç diplerine, çalılıklar arasına gözcü olarak tepelere ve ağaçların üstünde yoldan geçen ve geçecek olan devriyelerin dikkati çekilmeden on beşe yakın çeteci mevki almıştı. Kumandan Bennet'in büyük ve lüks otomobili daima farlarını yakar, uzaklardan etrafı bir projektör gibi aydınlatır, yol üzerinde rastlanması muhtemel vaziyetlere karşı uyanık bulunurdu. Her an ateş etmeye hazır ve otomatik tüfeklerle mücehhez muhafızları, ona emniyet ve huzur telkin ederdi. Plân şu suretle hazırlanmıştı: Yüzbaşı Bennet'in otomobili evvelâ durdurulacak, sonra ateş edilecekti. Bu çetecilerin içinde, Manastırlı Deli Ömer, gözü pek cesur bir delikanlı idi. Elindeki tabanca ile otomobili delik deşik edecekti. Çeteye mensup kimseler, bir çok geceler, Haliç'ten, Halıcıoğlu'ndan buralara gelmiş, yolu tetkik etmiş, kumandanın otomobilinin hangi saatlerde buradan geçtiğini tespit etmişti.

Geyve Boğazı'nda merhum Halid Paşa'nın yanında çalışmış olan Manastırlı Deli Ömer, o gece tetikte olduğunu daha sonra bizlere şöyle anlatmıştı:

- O gece, yol kenarında tespit ettiğimiz büyük ağacı siper almıştık. Vakit gece yarısını geçiyordu. Karanlık, mehtapsız bir gece, hepimiz tarlalara yüzükoyun yatmıştık. Ortalıkta tek yaprak kımıldamıyordu. Biz de nefes almaktan çekiniyorduk. Bi-

raz sonra uzaktan farları yanmış bir otomobil göründü. Bir canavar gözleri gibi pırıl pırıl parlıyor, avını arıyor gibi idi. Büyük bir hızla virajı döndü. Büyük ağaç geceden testerelenmişti. İplerle gövde elimizde idi. Birden otomobilin önüne devrilecekti. Bu öyle bir saniye meselesi idi ki, bir parça geç kalmak, tereddüt etmek, heyecana kapılmak bütün tertibatı mahvedebilir, hepimizi ele verirdi. Otomobilin ona ait olduğunu yüzde yüz biliyorduk. Çünkü kaç gece bunu gözlemiş, beklemiş ve anlamıştık. Gene her zamanki gibi mutlak Yüzbaşı Bennet arkada, yarı sarhoş uyuklamakta, önünde şoförü ve bir yardımcısı, onların arkasında da otomatik silâhlarla mücehhez iki muhafızı oturmakta olacaktı. En büyük tehlike bu sırada herhangi bir devriye grubunun yola çıkması idi. Otomobil biraz yaklaşınca, bir ıslık çalındı. Ağacın gövdesini iplerle sarmış ve ipuçlarını ellerinde tutan kimseler, ayağa kalkarak bir istikamete hemen ağacı çekmişlerdi. Büyük bir çatırtı işitildi. Otomobil tam zamanında fren yaptı. Fakat otomobildekilerden hiç biri dışarı çıkamamıştı. Çeteciler, soldan tabancalarıyla ateşe başlamışlardı. Gecenin ikisinde Maslak yolu silâh sesleriyle bir meydan muharebesi manzarasını almıştı. Otomobilin içindeki muhafızlar da otomatik silâhlarıyla etrafı taramaya başlamışlardı. Fakat Bennet acı acı haykırıp, kanlar içinde arabanın içine yığılmıştı. Bu sırada bir bomba da patlamıştı. Bunu bizim çetecilerden biri yapmıştı.

Deli Ömer, o geceyi yaşar gibi bütün bunları bize anlatmış, gözleri parlayarak Kumandan Bennet'ten, bütün Türklerin intikamını almış bir kimse gibi heyecanlanmış ve sevinmişti. O gece, çeteciler gecenin karanlığında tuğla harmanlarına doğru kaçmışlardı. İngiliz devriyeleri, bizim jandarmalar neden sonra yetişmişler, yaralıları en yakın Fransız hastanesine nakletmişlerdi. Manastırlı Ömer hikâyesini şöyle tamamlamıştı:

- Beyim o geceyi hiç unutamam, o gece bahçe aralarından, köy köpekleri arkamızdan havlıyor, ortalık birbirine giriyordu.

Bekçiler, durun, durun diye bağırıyorlardı. Bilmem içimizden tutabildikleri oldu mu?

Kumandan Bennet ağır yaralı olarak Fransız hastanesine kaldırılmış, yapılan ameliyat ile bir ayağı sakat kalmıştı. Bu noksanlık mütareke yıllarının ebedî bir hâtırası olarak onda kalacaktı.

Bütün İstanbul'u korku ve dehşet içinde bırakmış olan bu vaka, böylece cereyan etmiş ve İngiliz İstihbarat Servisi, hiç bir faili bulup meydana çıkaramamış, o zaman hesaplı hareket etmek lâzım geldiğini anlamıştı.

HİNDLİ CASUS MUSTAFA SAGÎR

Umumî harp senelerinde Suriye'deki Osmanlı ordusunun kumandanı ve bu havalinin umumî valisi bulunan Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Şam'daki Hilâliahmer şubesine kayıtlı tahminen 25 yaşlarında Nizamettin adındaki Hintli delikanlıyı, günün birinde Suriye'den İstanbul'a göndermiş ve eline bir mektup vererek onu Hilâliahmer Cemiyeti Reisi göz tabibi Dr. Esat Paşa'ya tavsiye eylemişti. Doktor Esat Paşa da bu Hintli delikanlıyı evlâdı maneviyesi gibi bağrına basmış, onu Hilâliahmer teşkilâtında vazifelendirmiş ve maaşa bağlamıştı. Bütün bunlar kâfi gelmiyormuş gibi Teşkilât-ı Mahsusa veya namı diğerle Umuru Şarkîye Dairesi'nce de kendisine yardımda bulunulması ve gizli vazifelerde çalıştırılması ricasıyla bana göndermişti.

Göz tabibi Doktor Esat Paşa gibi memleketin tanınmış değerli bir insanı tarafından bu derece desteklenen bir kimseye itimat etmek lâzım geliyordu. Bu Nizamettin adındaki genci bizim Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan işleri istihbarat şubesi müdürü olan İngiliz Binbaşısı Hintli Miraceddin Bey'e göndermiş ve bu delikanlıya da lâzım gelen talimatı vermiştim. Fakat Nizamettin bir müddet sonra Esat Paşa'nın aleyhinde bulunmaya ve Binbaşı Miraceddin Bey'e Esat Paşa'nın Amerikalılar lehinde olduğunu söylemeye başlamıştı. Nizamettin diğer taraftan Doktor Esat Paşa'yı da Binbaşı Miraceddin Bey'in kuvvetli bir İngiliz muhibbi olduğunu söylüyor, böylece ikisinin arasını açıyor, elde edindiği malûmatı da gizlice İngilizlere veriyordu. Hattâ, Doktor Esat Paşa'nın fikirlerini iyice anlamak için, Hindistan'daki İslâm ulemasıyla münevverlerinin hilâfına sadakatlerini izah eden ve İngilizlerin bunu tasvip ettiğini yazan bir kitabı da kendisine takdim etmiş, bu kitabı tercüme ettiren Paşa, buna rağmen İngiliz aleyhtarlığından vazgeçmemişti. Doktor Esat Paşa'nın kuvvetli bir İngiliz düşmanı olduğunu öğrenen

Nizamettin, efendisini ele vererek, işgal senesinde onun Malta'ya sürülmesine sebep olmuştu.

İngilizler bir gece, gece yarısından sonra doktorun Cağaloğlu'ndaki evini basarak, refikasının feryatlarına bakmadan doktoru gecelik kıyafetiyle karga tulumba misali kaldırıp bir otomobile atarak harp gemisiyle Malta'ya sürmüşlerdi. İşte bizim Hintli binbaşı Miraceddin Bey bize Nizamettin'in kim olduğunu böylece tanıtmıştı. Fakat biz Nizamettin'i idare ediyor, hiç bir şey bilmiyor gözükerek hep onu takip ettiriyor, onun Kroker oteline muntazaman devam ettiğini, İngiliz gizli servisinde vazifeli bulunduğunu, mükemmel bir casus olduğunu biliyorduk. Günün birinde Nizamettin bana gelerek şöyle demişti:

- Hüsamettin Beyefendi, Hint İslâm âleminin mümessili olarak gizlice İstanbul'a gelmiş olan mühim bir zat sizi mutlaka görmek istiyor!

- Bu mühim Hintli kimdir, ismini bana söyleyebilir misin Nizamettin?

- Evet efendimiz, bu zat Hintli Mustafa Sagîr'dir. Kendisinde Hint İslâm Cemiyeti'nin Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne takdim edeceği mukaddes bir emanet ve mektup vardır. Ve milyonlarca altın para yardımı da Paşa'ya teslim etmek üzere gelmiştir.

- Söylediklerin çok güzel ama, İngilizler harıl harıl, İngiliz düşmanlarını aradıkları ve bazılarını evlerine bastırıp, gece yarısı yatak kıyafetiyle yaka paça, Malta'ya sürdükleri bir sırada, bu Hintli elini kolunu sallayarak nasıl oluyor da İstanbul'a geliyor, Kroker otelindeki efendilerin bundan acaba haberleri yok mu? Ne dersin Nizamettin?

Gözlerinin içine bakıyordum. Bu esmer ve sempatik delikanlı, bütün yakışıklılığına ve safiyetine rağmen, korkunç derecede hilekâr ve haindi. O da benim bu konuşmamdan şaşırmış kalmıştı. Sapsarı kesilmişti. Herhalde içini ezen bir takım tesirlerle düşünüyor, şöyle diyordu:

- Acaba, Hüsamettin Bey, benim ne mal olduğumu biliyor mu? Karşısında mükemmel bir İngiliz casus bulunduğunu anlamış mıdır?

Nizamettin'in aklından geçenleri âdeta duyuyor, hissediyordum. Gülerek sözlerime devam ettim.

- Benden ona tavsiye, İstanbul'dan geldiği yere dönsün. Şayet İngilizler onu ele geçirirlerse ya Bostancı'daki karargâhta yol işlerinde çalıştırırlar, yahut da Çanakkale'de İngiliz kabristanında soluğu alır. Sen ona iyilik edeceksen böyle de!

Nizamettin benim yanımdan çıkınca takip teşkilâtımızda çalışan o tarihte rütbesi mülâzımıevvel olan Saffet Bey'i memur etmiştim. Aldığım rapor şu idi: Hintli Nizamettin bir tramvaya atlayarak, Tepebaşı'ndaki Kroker oteline gitmiş, bir müddet kaldıktan sonra yanında orta boylu, şişmanca saçı sakalı matruş, kırmızı yüzlü, güzelce yaşı takriben 35 ile 40 arasında biriyle beraber çıkarak oradan İngiliz Sefareti'ne gitmişti. İşte bu kırmızı yüzlü, güzelce şişman adam, Hindistan'dan İstanbul'a gizlice geldiğini ve İngilizlerin aleyhine çalıştığını Mustafa Kemal'e teslim edilmek üzere mukaddes bir sandık ile Hint Müslümanlarının millî hükümete yardımı olan milyonları aşan altını getirdiği söylenen Hintli İngiliz casusu Mustafa Sagîr'in tâ kendisi idi. Bir kaç gün sonra İstihkâm Miralayı Filibeli İsmail Hakkı Bey, Darülfünunda okuyan oğlu Maksud'un Şehzadebaşı'nda hususî bir lisan dershanesinde Hindistan'dan gelmiş pek muktedir bir Hintli âlimden İngilizce ders aldığını söylemişti. Kafamda bir şimşek çakıverdi. Nizamettin'in söylediği bu fevkalâde murahhas ile bu Hintli muktedir âlim arasında acaba bir münasebet var mı idi. Bana öyle geliyor ki bu iki adam birdi. Hemen İsmail Hakkı Bey'e:

- A birader dedim, çocuğuna İngilizce öğretecek adam diye bula bula bu Hintli casusu mu buldun?

İsmail Hakkı Bey neye uğradığını şaşırmıştı, benden izahat almak istiyordu. Kendisine şimdilik bir şey söyleyemeyeceğimi fakat oğlunu bana derhal göndermesini tavsiye etmiş diğer taraftan da ağzını aramak için Nizamettin'i buldurmuştum. Yap-

tığım tetkikat bana pek mühim bir hakikati öğretmişti. İsmail Hakkı Bey'in oğlu Maksut:

- Evet efendim, kırmızı yüzlü şişmanca pek tatlı konuşan bir Hintli, Türkçe de biliyor, çok istifade ediyoruz, demişti.

Çocuğa daha fazla açılmak dikkati çekmesi bakımından tehlikeli idi. Nizamettin ise, "Buraya kadar gelen bu muhterem Müslüman âlimin, Anadolu'ya geçememesi büyük talihsizliktir. Şimdilik hayatını kazanmak için İngilizce dersleri veriyor," demişti. O halde Hint İslâm âleminin büyük mümessili, Şehzadebaşı'nda İngilizce hocası idi. Gizli teşkilâtımız, bir adam hakkında tam ve katî bir kanaat hasıl etmeden, sarih ve maddî deliller eline geçmeden harekete geçmeyi asla terviç eylemezdi. Bütün bunları elde etmek için de uzun müşahedelere, derin tetkiklere ve hepsinden daha fazla sabırlı olmaya mecburiyet vardı. Zira Makyavel'in dediği gibi: *"Düşmanınızı öyle vurun ki bir daha yerinden kalkamasın, onu yaralar ve tekrar kalkmasına meydan verirseniz, o adamın intikamı müthiş olur!"* Biz de, Hintli Mustafa Sagîr'i, tarassuda mecburduk. Fakat Mustafa Sagîr, işlerini daha ilerleterek, genç Darülfünunluları evine dâvet etmiş, çok mükemmel tefriş edilmiş odalarında duvarlarında sanatkârane yazılarla süslü ve Kur'ân'dan ayetleri, hâdisten satırları ihtiva eden levhalarını göstermiş, Enver Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa'ya ait resimleri, hâtıraları önlerine dökmüştü. Üstelik Mustafa Sagîr, gençlere kapısının üzerindeki levhada yazılı kelimeleri de okutmuştu: "Türk ve Hint Uhuvvet-i İslâmiye Cemiyeti İstanbul Merkezi". Onlara mütebbessim yüzü ve şeytanî nazarlarıyla bakarak şöyle diyordu:

- Geliniz arkadaşlar hepinizi bu cemiyete kaydedeyim, ihtiyaçlarınızı temin, noksanları ikmal edelim. Tahsil hayatınızı biraz kolaylaştıralım.

Fakat bunları söylerken öyle insanî, müşfik bir poz takınıyordu ki zavallı gençler, bu evliyadan zannettikleri insana doyamıyorlardı.

İşte bu kadar hesaplı, bu kadar tertipli bu profesyonel İngiliz casusu, İstanbul'da, işgal altında İngilizlerin gözü önünde

böylece İstihbarat Servisin direktifleri dahilinde bin bir türlü fırıldak çevirerek, bizim gizli teşkilâtımızın içine de sokulmuş, İstanbul'da kurulu üçüncü karakol cemiyeti heyet-i merkeziyesiyle sık sık temasa gelerek onlarla kısa bir zamanda içli dışlı olmuştu. Bu merkezde çalışan erkânıharp binbaşısı Filibeli Ali Rıza Bey, Fatih'teki, Kıztaşı'nda kiraladığı ve tefriş ettiği bir evde Mustafa Sagîr'i misafir etmiş ve onunla sık sık temasa geçmişti. Halbuki, bu İngiliz casusu aynı evde gizlice Şeyhülislâm Dürrüzâde Abdullah Efendi ile de buluşuyor, millî cephe aleyhine çeşitli kararlar alıyordu. Anadolu'daki mukavemetin elebaşlarını bu Şeyhülislâm verdiği fetvalarla gıyaben idama mahkûm etmişti. İşte Mustafa Sagîr, Dürrüzade'nin idam hükümlerini, tabancasıyla infaz edecekti. Yalnız, İstanbul'daki gizli mukavemet yuvalarının başında kimler vardı. Merakı, bunları da öğrenmekti. İşe karakol teşkilâtının üçüncü merkezinden başlamıştı. Topkapı ve Şehremini'ndeki millî müsellâh kuvvetlerini ilk defa teşkil etmiş olan piyade yüzbaşısı Emin Âli Bey, Mustafa Sagîr'in hüsnüniyeti üzerinde ısrar ediyor, benimle münakaşa eyliyordu. Hattâ bir ara erkânıharp kaymakamı Muğlalı Mustafa Bey arkadaşlarından birine benim için:

- Hüsamettin Bey, bu Hintli âlimle tanışamadığı için bizi gece İstanbul Merkez Kumandanı Emin Paşa, Emin Âli Bey'in evini askerle çevirip onu ele geçirmeye kalkışmış, demişti. Buna rağmen o, gene hiçbir şey anlamamıştı. Emin Âli Bey güçlükle kaçıp Trakya'ya giderken kendisine verdiğim mektubu, teşkilâtımıza mensup erkânıharp miralayı Cafer Tayyara götürmüştü. Orada vazifeli idi. Sık sık Bulgaristan'a da geçiyordu. Benim Adliye Tevkifhanesinde mevkuf bulunduğum sırada, Mustafa Sagîr işini uydurmuş, üçüncü karakol cemiyeti heyet-i merkeziyesinden mühürlü iki vesika alarak ve yanına bizim mahut Hintli Nizamettin'i katarak Varna tarikiyle İnebolu'ya geçmek arzusunu izhar etmişti. Talebi, karakol teşkilâtınca kabul edilmiş, bunlar Sofya'ya gelince Emin Âli Bey'i bulup üstelik Anado-

lu'daki millî hükümetin dostu Bulgar mebusu Açkof'un delâletiyle General Protkirof fırkasının mestur tahsisatından para alarak Varna'dan motora binmişler, fakat yolda havanın muhalefetinden İğne adasına uğrayınca Yunanlılar tarafından tevkif edilerek Atina'ya gönderilmişler, orada İngilizlerin yardımıyla kurtulan Mustafa Sagîr, İstanbul'a dönmüş, fakat gizli teşkilâtımızın gözü boyanmak için bu casusu İngilizler, 17 gün Arapyan hanının zindanlarında tevkif etmişti. Buradan güya kaçarak saklanan Mustafa Sagîr, gece üçüncü karakol teşkilâtının yardımı ile idare-i mahsusanın vapurlarıyla ve elindeki K.G. parolalı vesika ile İnebolu'ya çıkmış, erkânıharp kaymakamı Kemalettin Sami Bey (Paşa) tarafından fevkalâde merasimle karşılanmıştı.

İŞKENCECİ MÜLÂZIM RIFKI VE ARKADAŞININ GÜLÜNÇ RAPORU

Millî Mücadele yıllarında İngilizlerin derdi, gücü, bu mücadeleye iştirâk edenlerle, gizli teşkilât işlerinde çalışanları öğrenmekti. Bilhassa Veliaht Abdülmecit Efendi ile şehzadelerden ve İstanbul hükümetine sadakat gösterdikleri iddia edilen askerî paşalardan kimlerin hakikaten İngilizlerin dostu, kimlerin de düşmanı olduğunu meydana çıkarmak istiyorlardı. İşte Mustafa Sagîr'in, Türkiye'ye gönderilişi sırf bu maksatla tertiplenmişti. Bunu bir türlü ne İstanbul hükümeti, ne onun polis müdüriyet-i umumiyesi, ne de kuva-i inzibatiye kumandanlığı takdir ediyor, hakikî maksatları keşfedemiyordu. Bu tarihte İstanbul Merkez Kumandanlığı'nda çalışan ve ellerine geçen vatanperverlere işkence yaptıklarından dolayı, İşkenceci lâkabıyla anılan iki mülâzım, Rıfkı ve Âdil Beyler, kumandanları Emin Paşa'ya şöyle bir gülünç rapor sunmuşlardı:

"Hindli Mustafa Sagîr isminde şüpheli bir şahıs, Fatih Daire-i Belediyesi yakınında Kıztaşı'nda kiraladığı bir hanede ikamet etmekte ve Anadolu'ya millî hükûmete hizmet eylemektedir. Hindistan'daki Hilâfet-i İslâmiye Cemiyeti'ni burada temsil etmekte olan bu zatın yedinci külliyetli miktarda para bulunmakta, devamlı surette Anadolu ile muhabere eylemekte ve hanesine Darülfünunlu gençleri toplayarak onlardan bir çok kimseleri de ayrıca Kuva-i Milliyecilere yazmakta ve bir çoğuna parasını dağıtmaktadır. Bu tehlikeli ve İngiliz düşmanı Hintlinin tevkifine müsaadenizi arz ederiz."

Emin Paşa, derhal telâşa düşerek gerek Merkez Kumandanlığı emrindeki inzibatlarla gerek Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nin resmî ve sivil memurlarıyla mezkûr haneyi sardırmış ve bizzat

kapıyı çalarak Hintli Mustafa Sagîr'e teslim olmasını ihtar eylemişti. Fakat Hintli bu ihtara aldırış etmemiş ve bunun üzerine İngiliz tabiiyetinde bulunan bu Hintli için işgal kuvvetleri kumandanlığına müracaat edilmişti. İngiliz istihbarat memurlarıyla polislerin kendi casusları Mustafa Sagîr'in hanesini sarıp kapısını kırarak onu tevkif etmeleri kadar gülünç bir komedi seyretmek her kula nasip olmamıştır. Bu suretle bir kaç saat Merkez Kumandanlığı'nda mevkuf kalan Hintli Mustafa Sagîr'in İngilizler tarafından derhal tahliye edilmesi Merkez Kumandanı Emin Paşa'ya da Hintli'nin ne maksatla geldiğini sonradan öğretmişti. Bu mevkufiyetten sonra iki atlı bir faytonla hanesine gelen ve bütün komşuların hayret ve merakını tahrik eden Hintli, hanesini âyet-i kerimeleri muhtevi levhalar, inkılâp taraftarı şahsiyetlerin resimleriyle süslemiş, bol miktarda Enver, Talât ve Mustafa Kemal Paşalara ait hâtıraları asarak gençleri aldatmak imkânını bulmuştu. İngiliz İstihbarat Servisi, Hintli Mustafa Sagîr'i, Veliaht Abdülmecit Efendi ile temasa getirmişti. Bu görüşme Veliahdın kaldığı Bağlarbaşı'ndaki köşkte vuku bulmuş, kendisine Hint Hilâfet-i İslâmiye Cemiyeti'nin murahhası mesulü süsünü veren bu zeki casusla konuşan Veliaht, büyük bir safiyetle Anadolu'ya oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi ile geçmek istediğini ve Anadolu harekâtını idare etmek maksadını güttüğünü, bütün teferruatıyla Mustafa Sagîr'e anlatmıştı. Hint şeytanı, kendisi hakkında büyük bir itimat havası yarattıktan sonra, hareketli ve idealist veliahdı söyletmiş, bu suretle Abdülmecit'in bütün gizli maksatları İngilizlerce belli olmuştu. İngilizler müstakbel Osmanlı Padişahının gaye ve emellerini bu kanaldan tamamen öğrenince, Padişah Sultan Vahideddin'in Veliahdı hakkındaki nokta-i nazarını değiştirmiş, onu ikaz ederek bu tehlikeli insandan korunmasını tavsiye eylemişlerdi. O tarihten sonra Veliaht ve köşkü İngiliz istihbaratçılarının tarassudu altına vazedilmişti.

Gizli Teşkilâtımız Mülâzım Rıfkı ve Âdil'in faaliyetlerini bir taraftan tespit ederken diğer taraftan İngilizce'yi iyi bilenlerden

biri olan askerî ketebeden Zekâi Bey'le arkadaşı gene askerî kâtiplerden Vedat Bey'i İngiliz istihbarat şebekesi içine sokmaya muvaffak olmuştu. Fransız irtibat komiserliğinde çalışan piyade yüzbaşısı Hikmet Bey de Fransız istihbaratından elde ettiklerini bize bildirmekte idi. İstanbul üç İtilâf devletinin idaresi altında 3 mıntıkaya ayrılmış bulunuyordu. Beyoğlu ve Boğazları İngilizler, İstanbul'u Yeşilköy'e kadar Fransızlar, Kadıköy, Üsküdar, Pendik'e kadar olan saha İtalyanlara bırakılmıştı. Biz de her üç bölgede çalışacak itimada değer arkadaşlara vazife dağıtmıştık. Geceleri şapirograf makinesiyle teksir edilen bizim bültenlerimizi de vatanperver Türk kadınları evden eve taşımakta idiler. Bu bültenlerde işgal kuvvetlerinin mıntıkaları, hangi devletlerin nereye karıştığı, gece ve gündüz devriyelerinin bulunduğu yerler, İstanbul halkına muntazaman bildiriliyordu. Gizli istihbaratımızda, bizde pek kıymetli hizmetler ifa eden İstanbul hükümeti Harbiye Nezareti'nin Mektubî kaleminde vazifeli Feyzullah Bey'i zikretmek isterim. Mumaileyh İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca bildiği gibi şark lisanlarından bir kaçına da vâkıf idi. Zâhiren İstanbul hükümetine hizmet etmekte olan Feyzullah Bey, hakikatte İstanbul hükümeti Harbiye Nezareti'nin bütün kararlarını günü gününe bizim gizli teşkilâtımıza bildirmekte idi. Rütbesi piyade mülâzımı olan Saffet Bey'i bu devrin kahramanlarından biri olarak tanıtmak isterim. Zira zâhiren Kuva-i inzibatiye zabiti bulunan Saffet Bey, hakikatte millî cepheye sadık, gizli teşkilâtımıza dahil bir kemse olmakla kalmamış, her an temas halinde bulunduğu İngiliz askerî istihbarat şefi mahut kumandan Bennet ve onun muavini yüzbaşı Cunnigham ile çalışmakta ve bütün onlarca ittihaz edilen mukarreratı bize bildirmekte idi. Mülâzım Saffet Bey, meşhur çeteci Çerkes Anzavur'a da kendisini millî cephenin müfrit bir düşmanı olarak tanıtmaya muvaffak olmuştu. Bu suretle Kuva-i Milliye'nin aleyhtarı bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası azaları arasına da sokulmuştu. Kuva-i inzibatiyecilerle, Askerî Nigehbân Cemiyeti'ne dahil bulunanlarla her gün temas halinde idi. Saf-

fet Bey bu tarihlerde son derece faal bir rol almış bulunuyor, bir taraftan komünistlerle düşüp kalkıyor, diğer taraftan Vrangel ordusunun mülteci zabitanı ile dostluk temin ederek en yüksek bir istihbarat vazifesi ifa ediyordu. Nemrud Mustafa Paşa'nın tavsiyesine uyarak ortadan kaybolmak maksadıyla ve Anadolu ile temas etmek üzere Samsun'a gitmek mecburiyetinde kalınca, Topkapı - Şehremini semtlerinde gizli teşkilâtımızı kurmuş olan arkadaşım piyade yüzbaşısı Emin Âli Bey'in delâletiyle tanıdığım meşhur Topkapılı Mehmed'e, Mülâzım Saffet Bey'in oynadığı mühim rolü anlatmış ve Saffet'ten alacağı malûmatı o tarihlerde İstanbul Merkez Kumandanı bulunan ve gizli teşkilâtımıza dahil olan süvari miralayı Esat ve yaveri o tarihte rütbesi topçu mülâzımı Burhan Beylere bir zarf derununda bildirmesini de tembih etmiştim. Onlar da gizli kuriyelerle Samsun'a bu zarfları göndermekte idiler. Mülâzim Saffet Bey'in gizli bolşevik ajanlarıyla teması devam ederken vatanperver ajanlarımızdan Hemşinli Mehmet, Hemşinli Mahmut ve Hemşinli Abdullah adındaki zevat da komünistlerden haber alıp bize bildirmekte idiler. Gizli teşkilâtımıza dahil bulunan Ahmet Hamdi Bey de Ruslarla yakından görüşüyor, onların itimadını elde etmiş bulunuyordu.

Biz böylece bir taraftan işgal kuvvetleri gizli teşkilât ve istihbaratının içine sokulurken diğer taraftan komünist Rus ajanlarıyla ahbaplık peyda ederken, İtilâf devletlerine ve Kuva-i İnzibatiyecilere sadık işkenceci Rıfkı ve Âdil gibi kimseler de faaliyetlerine azamî bir hız vermiş bulunuyorlardı. İstanbul bir cehennem kazanı idi. Bunun içinde her cins, her mezhep, her ırk, her millet kendi menfaatlerine uygun yolda yürüyor ve elinden geleni yapıyordu. Beyaz Rus kadınları fuhuşla beraber lehimize casusluğu mükemmelen de başarıyordu. Gizli teşkilâtımız, millî hamiyete, şahısların sadece vatanperverane gayretine istinat ediyordu. Bunun muntazam bir kadro ve muazzam bir bütçe ile çalışması lâzımdı. İstanbul'da bu teşkilâtı resmî bir hale sokmak, bunu daha doğrusu yeni baştan kurmak lâzım geliyordu.

O halde kuracağımız teşkilâtın adı "Millî Müdafaa" mânasına gelen M.M. grubu ve bununla beraber çalışacak Müsellâh Millî Müdafaa teşkilâtı olacaktı.

Bu teşkilâtın personeli için elimizde hazır Umumî Harp yıllarında Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış, kendilerine itimat ettiğimiz arkadaşlarımız vardı. Her ne kadar bu teşkilâtın tasfiyesini yapıyor idiysek de tecrübe ettiğimiz insanları kolay kolay da feda edemezdik. Umumî Harp senelerinde şimalî Afrika'nın Müslüman halkı ilk Kafkasya, Kırım ve Kazan ile, daha sonra İran ve Hindistan Müslümanları ile gizlice temas ettirdiğimiz Teşkilât-ı Mahsusa ajanlarına ait dosyalar ve evrakı, işgal kuvvetlerine mensup istihbaratçılardan saklamak lâzım geliyordu. İşkenceci mülâzım Rıfkı ve Âdil, harıl harıl bu teşkilâta mensup kimseleri bulup çıkarmak ve bunları İngilizlere teslim etmek gayretinde idiler. Biz de bu mühim sicilleri saklamak ve onları emin yerlere koymak zorunda idik. Topkapı Şehremini semtlerinin gizli teşkilâtını kurmuş olan arkadaşım piyade yüzbaşısı Emin Âli Bey, kendi teşkilâtı içinde çok çalışkan ve vatanperver Serezli Ahmet Niyazi Bey'le (İdikut) o tarihte bahriye yüzbaşısı olan Giritli Mehmet Bey'den istifade edeceğimizi bize bildirmişti. Onlarla Emin Ali Bey'in evinde buluşarak plânımızı gözden geçirdik. Küçük sandıklar içinde muhafaza edilen Teşkilât-ı Mahsusa'ya ait evrak ve dosyaları gece yarısından sonra yüklenerek yola çıktık. Bu iki arkadaşı da hamal kıyafetine sokmuştuk. Her türlü tehlikeyi göze alarak, dar sokaklardan, yokuş aşağı, Çarşamba'dan Topkapı'da mezarlıklar arasından yol alan bu arkadaşlar ele geçseydi, şüphe yok ki ikisinin de akıbeti kurşuna dizilmek idi. Bunları Topkapı'da evi geniş bostanlar içinde bulunan arkadaşımız Arnavut Ahmet Bey'e teslim etmişlerdi. Orada eczacılık yapan Ahmet Bey, son derece evhamlı ve müvesvis idi. Herhangi bir baskına uğramak korkusu ile bir gece bu dosya ve evrakı yakmıştı. Fedakâr arkadaşlarımızdan Serezli Ahmet Niyazi Bey ve Bahriye Yüzbaşısı Giritli Mehmet Beyler olmasaydı, bu dosyalar ve evrak Merkez

Kumandanlığının iki mühim ajanı olan işkenceci Mülâzim Rıfkı ile Âdil'in eline geçer, burada isimleri bulunan bir çok âlem-i İslâm'a mensup din adamları, işkenceye, sürgüne, hattâ idama dahi mahkûm olurlardı. Çünkü işgali yapan devletler, müstemlekelerinde o tarihlerde vuku bulan ayaklanmalardan isyanlardan yegâne mesul makamın, Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât-ı Mahsusa'nın bulunduğunu idrak ediyor ve ona göre bu teşkilâta mensup olanları, İstanbul'un her tarafında arıyordu.

MUSTAFA SAGÎR VE YUNUS NADİ ARASINDA BİR KONUŞMA

İngiliz casusu Hindli Mustafa Sagîr, İnebolu'ya ayak atınca karşısında mihmandar olarak erkânıharp kaymakamı Kemaleddin Sami Bey'i (Paşa) bulmuştu. Şehre çıkınca, büyük bir merasimle karşılanmış olan bu profesyonel casus maiyetine Kemaleddin Sami Bey'i alarak otomobille Kastamonu'ya gelmiş ise de orada kumandan bulunan Muhiddin Paşa, kendisine fazla yüz vermemişti. Hattâ bu sebeple de kaymakamla kumandan arasında tartışma olmuş fakat kafile yollarına devam etmişti. Çankırı'da fevkalâde bir karşılama ve mükellef ziyafet İngiliz casusunu beklemekte idi. Türkçe bilmesine rağmen bahriye mülâzım-ı sanisi Mehmet Âli Bey, Mustafa Sagîr'in tercümanlığını ve hususî hizmetlerini ifaya memur edilmişti.

Mustafa Sagîr, son derece memnun kaldığı bu şehirden ayrılarak ancak hava karardıktan sonra Ankara'ya varabilmiş ve burada da büyük bir merasimle karşılanmıştı. Mustafa Kemal Paşa namına Antep mebusu Kılıç Ali Bey başta olmak üzere Ankara Valisi ve Polis Müdürü, bir çok mebuslar, Mustafa Sagîr'i Çankırı kapısında beklemekte idiler. Bu, büyük kafile ile Hürriyet oteline gelen İngiliz casusu, kendisine tahsis edilen otelin üst katındaki daireyi işgal etmiş ve bütün dostlarına, teşekkür ederek o gece istirahata çekilmişti. Ertesi gün Mustafa Sagîr'i, Büyük Millet Meclisi'nde riyaset odasında kabul eden Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Hindlinin getirdiği gayet kıymetli canfes kumaştan sırma ile işlenmiş ve üstüne *Lâilâhe illâllah Muhammeden Resulûllah* yazılı sancağı şerifi alarak öpmüş ve bohçasının içine gene hürmetkâr bir tavırla bırakmıştır. Mustafa Sagîr, Büyük Meclisin Reisine:

- Paşa Hazretleri demişti, bu mukaddes sancağı size Hindistan Hilâfet-i İslâmiye Cemiyeti Reisi Ulema-i Benamdan Ebül-

fazl Hazretleri takdim ediyor. Hint Müslümanları, giriştiğiniz millî cihada tamamen iştirâk ediyor, manen maddeten ellerinden geleni sizden esirgemeyeceğini vaat ediyor ve bendenizi bu kararın tebliğine memur ediyor ve zatı devletleri nezdine fevkalâde mümessil olarak göndermiş bulunuyor.

Mustafa Kemal Paşa, bu sözlerden memnuniyet duyarak Mustafa Sagîr'e iltifat etmiş ve meşhur Hintlinin Millet Meclisi'nin heyet-i umumiyesine, içtima esnasında takdimini maiyetlerine emretmişti. Hintli casus, bu arzusuna da nail olmuş, Mecliste alkışlarla karşılanmış ve geniş mikyasta tezahürata vesile vermişti. Hürriyet otelinin üst katındaki dairesinde her gün sabahtan akşama kadar bir çok mebuslar, ulema ve üdeba ile görüşen, büyük bir hürmet gören Mustafa Sagîr, bilhassa gazetecilerle tanışmak istemiş ve bu sırada kendisini ziyarete gelen Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin bir muhabiri işine pek yaramıştı. Mustafa Sagîr muhabire şöyle sormuştu:

- Ankara'da kaç gazete var?

- Üç efendim. Resmî bir gazete olan Hâkimiyeti Milliye, hafta iki defa çıkıyor. Bir de yevmî gazete Yeni Gün vardır ki sahibi mebus Yunus Nadi Bey'dir. Bundan başka gene günlük çıkan ikinci gazete Yeni Dünya gelmektedir.

Bu görüşme sırasında idi ki odaya bir mebus grubu daha gelmiş ve bunların içinde orta boylu, biraz şişmanca, başında siyah kalpağı ile Yunus Nadi Bey de görünmüştü. Mustafa Sagîr'in yanındakiler şöyle demişlerdi:

- İşte Yeni Gün gazetesinin sahibi ve başmuharriri Yunus Nadi Bey de karşınızdadır. Size bu hususta en çok salâhiyetle malûmat verecek zat, yalnız odur.

Mustafa Sagîr ayağa kalkarak yeni gruptakilerin ellerini sıkmış, Yunus Nadi Bey'e çok hürmetkâr bir eda ile:

- Müşerref oldum beyefendi, sizden Ankara'daki matbuat hakkında malûmat almak istiyorum demişti.

Yunus Nadi Bey kalpağını çıkararak, terleyen alnını silmiş ve Hintlinin yanına oturarak:

- Buyurun beyefendi, eğer sizi memnun edebilirsem cidden bahtiyar olurum demişti.

Bütün bu görüşmelere şahit olan gizli teşkilâtımızın en mutemet adamları, bize günü gününe rapor veriyor. Mustafa Sagîr'i bir an gözden kaybetmiyor, konuşmalarını kelimesi kelimesine zapt ediyordu. Biz de vaziyeti şüphelerimiz tam ve katî delillere dayandığı zaman, Erkânıharbiye-i Umumiyye'ye mufassalan bildirmiştik. Mustafa Sagîr bu mülâkatta Yunus Nadi Bey'e şöyle bir sual tevcih etmişti:

- Beyefendi, zannedersem Ankara'da pek az gazete çıkıyor.

- Doğrudur efendim, baskımız da pek yüksek değildir. Burada gazete çıkarmanın ne kadar müşkül olduğunu takdir edemezsiniz, evvelâ kâğıttan pek büyük sıkıntı çekiyoruz. Hariçten getirttiğimiz kâğıtlar bize çok pahalıya mal olmaktadır. Diğer taraftan baskı makinelerimiz de pek basit ve eski makinelerdir. Bir vilâyet matbaasında daha iyi gazete basılması da mümkün değildir.

Hintli casus, muhatabının burada sözünü keserek:

- Halbuki bendeniz, zatıâlinizden bir kaç bin Yeni Gün gazetesi satın alarak Hindistan'a göndermek fikrinde idim. Malûm ya, dindaşlar arasında ne kadar fazla propaganda yapılırsa, yardım nispeti o kadar artar. Ankara'da çıkan bir gazeteyi görmek, Ankara'nın mukaddes havasını teneffüs etmek demektir. Ben daha başka ve esaslı bir şey düşünüyorum Yunus Nadi Beyefendi, bizim yerli dilimiz, Urdu lisanıyla Ankara'da bir gazete çıkarmak fikrindeyim. Hint Hilâfet Komitesi, bunun için icap eden tahsisatı derhal vermeye hazırdır. Bu takdirde propaganda işi cidden müessir olmuş olacaktır.

Yunus Nadi Bey bu teklif karşısında şaşırmış ise de, Mustafa Sagîr'in şeytanî hislerinden hiç şüphelenmemişti. Mustafa Sagîr muhatabında bu alâkayı uyandırdıktan sonra:

- Yeni Gün matbaasının yerini bilmiyorum, bir gün bilhassa ziyaretinize gelmek ve sizinle bu hususu etraflıca görüşmek isterim.

Yunus Nadi Bey de misafirine:

- Her zaman sizi bekleyeceğim, ne zaman matbaamıza gelirseniz, bize şeref vermiş, bizleri sevindirmiş olacaksınız Beyefendi, demişti.

O gün akşama kadar mebuslarla, Ankara'nın ileri gelenleriyle konuşan Hint fevkalâde murahhası, gece yalnız kalınca, eczalı mürekkeple Miralay Nelson'a (işgal kuvvetlerinin İstanbul'daki istihbarat şefi) bir mektup yazmış, Ankara'da gördüğü hüsnü kabulden ve Yunus Nadi Bey'le tanışmasının ve teklifinin derhal hüsnü neticeye eriştiğinden bahsetmiş, Ankara'daki havayı anlatmış ve yakından askerî kuvvetler hakkında pek kıymetli bilgiye sahip olacağını müjdelemişti. Bu ecza ile ve şifreli yazılan kâğıdın üzerinde, tabiî mürekkeple ancak üç satırlık bir yazı okunmakta idi. Bu yazıda da Hintli Mustafa Sagîr, Ankara'da dostların içine düştüğünü, gösterilen misafirperverlikten minnettar kaldığını, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin iltifatlarıyla Yunus Nadi Beyefendi'nin gösterdiği anlayışı izah etmekte idi. Bu mektubun zarfı İstanbul'da Ramiz Bey'e yazılmıştı. Ramiz Bey, Hindistan'ın İstanbul mümessili imiş, Hakikatte bu Ramiz Bey, Miralay Nelson'un tâ kendisi idi. Mektup İleri gazetesi muharrirlerinden Cavid Bey'e gidecek onun delâletiyle İstanbul'da gizli çalışan Hint Hilâfet Komitesi Cemiyeti'ne mensup Ramiz Bey'e verilecekti. Cavid Bey'e gelince, o da İngiliz İstihbarat Servis hesabına vazife almış bir casustan başka bir şey değildi. Teşkilâtımız Mustafa Sagîr'in, Dahiliye Vekili Adnan Bey'e bu mektubu nasıl tevdi ettiğini ve İstanbul'a göndermek istediği mektupların ve muhteviyatının nelerden ibaret olduğunu öğrenmişti. Bunun için de Adnan Bey'den mektuplar alınmış ve gizli usullerle, eczalı mürekkeple yazılan kısım aynen çıkarılmıştı. Cavid, takip edilmiş, mektup götürdüğü adam ve girdiği yer tespit edilmişti.

Bir kaç gün sonra Mustafa Sagîr, Yunus Nadi Bey'in mütevazı Yeni Gün idarehanesini ziyarete geliyordu, Yunus Nadi Bey o zamanlar matbaada kendisinin oturduğu yegâne koltuğu da bu misafirine ikram etmekte kusur eylemiyordu. Mustafa Sagîr

sözü gene Ordu diliyle çıkarılacak gazeteye intikal ettirmiş Yunus Nadi Bey de kendisine:

- Efendim, böyle bir gazetenin Ankara'da çıkarılması çok güçtür. Her şeyden evvel bu lisan için icap eden hurufatı ve bu dili bilen mürettipleri bulmak lâzımdır. Sonra burada basılan gazetenin Hindistan'a gönderilmesi de hayli gecikecek ve alâka temini de güç olacaktır, demiştir.

- Bunların hepsi kolay beyefendi, hurufatı ve mürettipleri Hindistan'dan getirtiriz. Fakat bilmezsiniz Ankara'da serbestçe basılıp, istediğiniz yazılarla süslenecek bir gazetenin Hindistan'da yaratacağı büyük hareket ne olacaktır? Mümessili bulunduğum Hint Hilâfet cemiyeti böyle bir gazetenin çıkarılması için her fedakârlığı yapmaya hazırdır. Bilhassa zatıâlinizin nezaret ve idaresi altında basılacak böyle bir gazetenin maksadı her veçhile temin edeceğine kaniyim. Meselâ böyle bir gazete için ayda yirmi bin İngiliz lirası kâfi gelir mi?

Mustafa Sagîr böyle yüksek rakamlarla küçük bir gazetenin basılmasını ileri sürerek, Yunus Nadi Bey'in alâkasını çekmeye çalışmıştı.

- Bu gazetelerden kaç nüsha basılmasını düşünüyorsunuz efendim?

Mustafa Sagîr, muhatabını ikna ettiğine kani olarak:

- Üç, dört bin bizim için kâfidir. Daha fazlasını Hindistan'a sevk etmek müşkül olur.

- O halde zikrettiğiniz rakam pek fazladır, hurufat ve mürettipler temin olununca böyle bir gazete çok ucuza mal olur.

Mustafa Sagîr, bu izahata rağmen, komiteye kabul ettireceği tahsisatı arttırmaya çalışıyor, hele gazete bir kere intişar edince bu rakamı iki misline çıkarmanın kendisi için işten bile olmadığını temin ediyordu. Velhasıl, Mustafa Sagîr, Yunus Nadi Bey'le pek kısa zamanda çok samimî ahbap olmuş ve gayesine en kestirme yoldan varacağını zannetmişti. Mustafa Sagîr ile böylece mutabık kalan Yunus Nadi Bey, yapılacak işleri bir defa da Mustafa Kemal Paşa'ya arz etmeye karar vermiş, misafirinin mat-

baadan ayrılmasını bekledikten sonra, Çankaya'ya gitmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya, Mustafa Sagîr'in Urdu diliyle çıkarmak istediği gazeteden bahsetmiş, Hint Hilâfet komitesinin bir kaç yüz bin lira tutarındaki tahsisatından bahsetmişti. Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi Bey'i sonuna kadar dinledikten sonra gülümsemişti. Yunus Nadi Bey şaşırmıştı.

- Paşa Hazretleri demişti, bu adam hakkındaki fikrinizi, müsaadenizle sorabilir miyim?

Paşa gayet sakin bir sesle:

- Casustur, casus!

Yunus Nadi Bey sapsarı kesilmiş ve:

- Ne buyurdunuz Paşam, anlayamadım!

- Anlaşılmayacak bir şey yok, bu adam İngiliz casusudur. Hakkında gizli tatbikat var. Hakikat yakında bütün çıplaklığı ile meydana çıkacak... Yalnız siz kimseye bundan bahsetmeyiniz!

MUSTAFA SAGÎR'İ TANIYAN, MUSTAFA KEMAL

Ankara'ya varışının ertesi günü Mustafa Kemal Paşa'yı Büyük Millet Meclisi'ndeki riyaset odasında ziyaret eden Hintli İngiliz casusu Mustafa Sagîr, Paşa'ya Hindistan Hilâfe-i İslâmiye cemiyetinin sırma işlemeli mukaddes sancağını vermekle iktifa etmemiş, Hint Müslümanları arasında toplanmış olan ve miktarı 3 milyon altın liraya baliğ olan yardımın ne şekilde getirileceğini de sormuştu.

- Paşa Hazretleri demişti, bu mütevazı meblâğı Hint Müslümanlarının Anadolu mücadelesine, Türk ve Müslüman devletinizin istiklâl savaşlarına küçük bir yardımı dokunur ümidiyle getiriyoruz. Sizlere karşı en büyük yardımın Cenab-ı Haktan geleceğine ve bütün âlem-i İslâm'ın manevî muzaheretine lâyık bulunduğunuza dair inancımız katî ve samimîdir, buna itimat buyurunuz Paşa Hazretleri!

Mustafa Kemal, bu veciz sözler karşısında Hindli Mustafa Sagîr'e bidayette itimat etmiş, hattâ sancağı gönderen meşhur Hintli dünyaca meşhur Ebülfazl Abdülmennan Efendi hazretlerine cevabî bir mektup da kaleme almış ve göndermişti. Bu mektubun muhteviyatı aynen şöyle idi:

Abdülfazl Abdülmennan Hazretlerine
Ankara

Türkiye Büyük Millet Meclisi Baş Katibeti
Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti Aded 1696/4621

Hintli kardeşlerimizin timsalî remzi olmak üzere irsal buyurduğunuz sancağı büyük bir memnuniyetle aldım. Bu suretle ibraz buyurulan müessir hatırnüvaziden dolayı teşekkürler eylerim efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Bu mektubu da yazdırarak tam bir emniyet havası içinde yaşayan İngiliz casusu Mustafa Sagîr, Büyük Millet Meclisi huzuruna çıkıp alkışlandıktan sonra ve Paşaya Hint Müslümanlarının yardımını pek yakın zamanda teslim edeceğini vaat eyledikten sonra, Hürriyet otelinin üst katına çekilerek bir taraftan mebuslarla, şehrin ileri gelenleriyle temaslarına başlamış, diğer taraftan da aldığı malûmatı eczalı mürekkeplerle yazarak İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı General Harrington'a ve onun muavini ve istihbarat şefi Miralay Nelson'a bildirmeye başlamıştı. Gizli teşkilâtımızın ajanları tarafından adım adım takip edildiğini bilmeyen bu adam, Ziya Paşa'nın dediği gibi; *"Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın!"* Sözüne uygun bir rahatlık ve küstahlıkla işlerine devama koyulmuştu. Bir müddet sonra temaslarına pek elverişli görmediği Hürriyet otelinin üst katını terk ederek Karaoğlan'da kendisine hususî bir daire kiralamış, bunu alelâcele tefriş ederek, daha rahat konuşma ve görüşme imkânları hazırlamıştı. Bütün derdi, devrin Dahiliye Vekili Adnan Bey'le (Adıvar) tanışmak ve bir takım kolaylıklara erişmekti. Evvelce de şunu tahkik etmişti. Adnan Bey, vazife-i mahsusa ile daha önce Hindistan'da bulunmuştur. Hindistan Hilâfet komitesi azalarından bir kısmı ile tanışmaktadır. Bilhassa Hint Hilâfet Komitesi Reisi Mehmed Ali Han'ın en iyi dostlarından biridir. O halde, bütün bu bilgiye göre bir plân hazırlamak lâzımdır. Mustafa Sagîr aynı zamanda Adnan Bey'in şahsiyeti, hüviyeti, mizacı hakkında da İstanbul'da iken kâfi derecede malûmat toplamıştır. Onun düşündüğü şu idi: Şayet Adnan Bey'in itimadını kazanırsa, Ankara'da onun yapamayacağı hiç bir şey kalmayacaktır. Adnan Bey'le Mustafa Sagîr'in ilk görüşmesi, Büyük Millet Meclisi riyaset odasında olmuştur. Mustafa Sagîr'in geldiğini haber alınca, Adnan Bey bu İngiliz casusunu kapıdan karşılamış ve fevkalâde hürmet göstererek karşılıklı koltuklara yerleşmişlerdir. İlk söze Mustafa Sagîr başlamıştı.

- Adnan Beyefendi demişti, size dostunuz Mehmed Ali Han'dan çok çok selâm getirdim. Size aynı zamanda kendisi-

nin yazdığı şu mektubu da tevdi etmeye memur edilmiş bulunuyorum.

Adnan Bey bu sözler üzerine samimî olarak büyük bir sevinç duymuş ve Mehmed Ali Han'ın sahte imzasını ihtiva eden mektubu açarken de şöyle konuşmuştu:

- Çok teşekkür ederim, zahmet ettiniz, kendileri nasıldırlar?

- Birkaç ay oluyor ki efendim, yanlarından ayrılmış bulunuyorum. İstanbul'da çok vakit kaybettim. Üstelik tevkif edilerek İngilizlerin beni attığı Arapyan Hanı'nın zindanlarında hapsedildim. Fakat çok şükür nihayet mukaddes Ankara topraklarına ayak basmış bulunuyorum.

- Evet efendim, İstanbul'da başınıza gelen bu şayanı teessür vakalardan haberdarız. Arapyan Hanı'nda ne kadar kaldınız?

- Tam 17 gün beyefendi, bu bana 1 yıl kadar uzun geldi. Orada Aziz (süvari kaymakamı, daha sonra İstiklâl mahkemesince isticvap olunmuştur), Rıza Beyler (sevkiyatçı binbaşı Ali Rıza Bey, istiklâl mahkemesince isticvap edilmiştir) gibi vatanperverlere tesadüf ettim de çok daha büyük müşkülâta uğramaktan kurtuldum.

Konuşmanın burasında kahveler gelmişti. İkisi de yudum yudum içiyor, tatlı tatlı sohbet ediyorlardı. Adnan Bey bilhassa Hindistan ahvaline dair sualler soruyor. Mustafa Sagîr de, Hindistan'da uyanan İngiliz aleyhtarlığından iftiharla bahsediyor, Hint Müslümanlarının yakında istiklâllerine savuşacaklarına dair deliller zikrediyordu. Sözün burasında muhatabının dikkatini çekmek maksadıyla Mustafa Sagîr şöyle söylemişti:

- Asıl seyahatimin sebebi, Hint Müslümanlarının topladığı altınları, hangi vasıta ile Ankara'ya teslim edebileceğimi tayin ve tespit etmektir beyefendi.

- Bu hususu bilâhare görüşürüz. Şimdi siz çok yorgunsunuz, nasıl olsa, bu mevzua temas edeceğiz efendim diye cevap vermişti.

Aradan geçen bir kaç gün sonra Mustafa Sagîr elinde bir zarf olduğu halde Dahiliye Vekili Adnan Bey'i makamında ziyarete gelmişti. Ricası, şu idi:

- Benim İstanbul'la muhabere etmem elzemdir. Buradaki faaliyetim hakkında günü gününe rapor vereceğim, bu raporlar İstanbul'dan telgrafla Hindistan'a bildirilecektir. Bunun için mektupları İstanbul'a ulaştıracak bir vasıta temin etmenizi sizden rica ediyorum.

Adnan Bey, Mustafa Sagîr'e şöyle sormuştu:

- İstanbul'dan Hindistan'la hangi vasıta ile muhabere ediyorsunuz?

- İsveç yani Stockholm yolu ile. Telgraflarımız şifreli olarak Stockholm'e çekiliyor, oradan da telsizle Hindistan'a veriliyor!

- İstanbul'daki mümessiliniz kimdir?

- Ramiz Bey isminde bir zattır. Ona da mektubumu bir Türk gazetecisi ile göndereceğim.

- Kim bu gazeteci?

- İleri gazetesi muharrirlerinden Cavid Bey!

- Bizim mektup gönderecek vasıtalarımız var, vereceğiniz mektupları bu zata ulaştırırız.

- Çok teşekkür ederim Adnan Beyefendi, o halde ilk mektubumu şimdi takdim ediyorum.

Böyle söyleyerek Mustafa Sagîr, evvelce hazırlamış olduğu mektubu Adnan Bey'e uzattı. Mektup zarfın içine konmuş, fakat zarf kapatılmamıştı. Bu suretle yazılarının sansür edilmesini kabul ediyordu. Adnan Bey mektubu alarak masanın üzerine koydu. Mustafa Sagîr mektupla beraber aynı adrese gönderilmek üzere bir de Yenigün gazetesi iliştirmişti. Çünkü bu gazetede Yunus Nadi Bey'e hitaben yazılan bir açık mektubu neşredilmişti. Bu yazısında İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagîr, âlem-i İslâm'ın İngiltere'nin haksızlıklarına ve zulmüne karşı artık tahammül edemediğini, yer yer ayaklandığını ve bu zalim idareye karşı açılan bayrağı ilk önce Türklerin dalgalandırdığını anlatıyor, bütün Müslüman memleketlerin İngiltere'ye karşı

Türklerle omuz omuza çırpışacağını ilân eyliyordu. Adnan Bey, mektubu ve gazeteyi İstanbul'a göndereceğini vat etmiş onu rahata kavuşturmuştu. Ramiz nâmı müstearıyla Miralay Nelson'dan da bu Hintli casusa, hemen her gün mektup geliyordu. İngilizce yazılı satırlarda fevkalâde bir şey yoktu. Fakat eczalı mürekkeple yazılmış ve onun altında satır aralarına düşen ikinci yazılarda ise kendilerince muharrer kelimelerle ifade edilen bambaşka manalar mevcuttu. İlk günlerde postane müdüriyeti mektupları Hürriyet otelinde ikamet eden Mustafa Sagîr'e olduğu gibi gönderiyordu. Fakat M. M. grubumuza mensup hamiyetli ve vatanperver adamlarımız kaşla göz arasında bu mektupları açarak ve bizce malûm usullerle bu gizli yazıları okuyarak mühim kelimeleri not ederek, casusun gizli faaliyetleri hakkında bir fikir edinmeye çalışıyor, bize de raporla bu hususları bildiriyorlardı.

Biz İstanbul'da yaptığımız sıkı bir tetkik sonunda Ramiz Bey'in kim olduğunu meydana çıkarmış ve satın alınmış bir adam olan Muharrir Cavid'in de hüviyetini tespit etmiştik. İşte o zaman Dahiliye Vekili Adnan Bey'in dikkatini mektuplar üzerine çekmek üzere teşebbüse geçmiş ve bu maksatla Ankara'ya bir kurye göndermiştik. Bu ikazımızı Erkânıharbiye-i Umumiye riyasetine de bildirmekte gecikmemiştik. Mustafa Sagîr üzerinde toplanan şüpheler, elan Ankara'nın siyasî muhitini, onun hüsnüniyetinden şüphe ettirecek vasıflarda değildi. Yalnız bir insan, şayanı hayret bir seziş ve anlayışla, daha Ankara'ya ayak bastığı dakikadan itibaren bu Hintliden şüphe etmiş, onun kendisine takdim ettiği sancaktan, vereceğini vaat ettiği paradan, kendisinin her türlü hulûskârlığından mâna çıkarmıştı. Bu uzağı gören zat, Mustafa Kemal Paşa'nın tâ kendisi idi. Etrafa hiç bir sızıntı vermemesi de şu fikre müstenidi - bunu merhum Kavaklı Fevzi Paşa (Mareşal) sonradan şöyle anlatmıştı:

- Maksadım Ankara'da, İstanbul'daki millî müsellâh kuvvetlerimizin, Mah teşkilâtımızın nasıl çalıştığını anlamaktı, onun için sabırlı olmaya ve beklemeye karar vermiştim, tâ içimize kadar elini kolunu sallayarak ve bizim en kadim dostumuz gibi girdiği halde, binlerce insandan mürekkep bu gizli te-

şekküllerimiz, bakalım bu adamı anlamakta isabet edecek mi diye merak ediyordum. Çok şükür ki bu habisi, tanımakta onlar da gecikmediler!

Evet, Mustafa Sagîr'den Ankara'ya varır varmaz ilk defa şüphe eden, onu tanıyan büyük vatan çocuğu Mustafa Kemal'di.

Bizim raporlarımız üzerine Dahiliye Vekâleti Mustafa Sagîr'in mektuplarına sansür koymuş, İngilizce yazıları tercüme ettirmiş, fakat bir şey çıkaramamıştı. Bu yazıların altındaki eczalı mürekkeple yazılan satırları ispat etmek için, orada çalışan kimyagerlerimiz marifetiyle, hususî surette hazırlanmış ilâçlarla nihayet vaziyet ispat edilmişti. Bu sayede Mustafa Sagîr, İstiklâl mahkemesi önüne çıktığı zaman, kıskıvrak bağlanmış, yaptıklarını birer birer anlatmaya mecbur olmuştu.

O zaman vaktiyle, Almanya'da, Afganistan'da Avrupa'da çevirdiği fırıldakların döndürdüğü marifetlerin Türkiye'de kolay olamayacağını anlamıştı. Çünkü Türkiye'de de bir İstihbarat Servis vardı. Ve bu da, en aşağı İngiltere'nin ki kadar mükemmeldi. Üstelik o zaman adam tanımakta, şayan-ı hayret bir sezişe mâlik, Mustafa Kemal de yaşıyordu.

MEŞHUR İNGİLİZ CASUSUNUN, MUHAKEME VE İDAMI

Birinci Cihan Harbi başlarında Teşkilât-ı Mahsusa'mız çok mühim bir haberle heyecana düşmüştü. Veliaht Vahideddin Efendi, meşhur İttihatçılardan Yakup Cemil Bey'le beraber bir hükümet darbesine teşebbüs etmişti. Yakup Cemil, bidayette Enver ve Talât ile beraber hareket etmiş, Babıâli baskınında bulunmuş, hükümeti devirmişti. Sonradan Başkumandan vekili ile arası açılmıştı. Çok cesur ve atak bir zabit olan Yakup Cemil, İttihatçıları ortadan kaldırmaya azmetmiş ve Veliaht ile anlaşmıştı. Bu işte İngiliz parmağı da vardı. Zira İttihatçıların Alman taraftarlığı, İslâm memleketlerinin hâmisi olan ve hilâfet makamıyla yakından alâkalı bulunan İngiltere'nin hiç işine gelmiyordu. Yakup Cemil, sağda solda tasavvurlarını, hiç korkmadan, çekinmeden söylüyor maksatlarıyla uygun bir takım işlere girişiyordu. Teşkilâtımız, bütün bu tertipleri adım adım takip ederek vaktinde Enver Paşa'ya her şeyi bildirmişti. Nihayet sarih deliller karşısında her şeyi itirafa mecbur olan Yakup Cemil, zabit olması dolayısıyla Divanıharp huzuruna çıkmış ve seferde işlediği bu suçlardan dolayı Kâğıthane'deki silâh poligonunda kurşuna dizilmişti. Umumî harp yıllarında İngilizler muvaffak olamadıkları bu taklibi hükümet teşebbüslerine, şimdi de millî hükümeti yıkmak suretiyle yeni bir şekil vermişlerdi. Bunun için, İngiliz casus mektebinde birincilikle çıkmış, o zamana kadar kendisine tevdi edilen bütün vazifeleri mükemmelen başarmış olan Mustafa Sagîr'i bulmuşlardı. İstanbul Karakol teşkilâtını atlatarak ve kendisine yardım eden gene İngiliz casus teşkilâtına mensup bir kaç Türk ile, tehlikeli ve muazzam bir işe girişmiş olan Mustafa Sagîr, emsalsiz bir cesaret ve hileyi şahsında temsil etmişti. Hint Müslümanlarının mümessili sıfatıyla Ankara'ya gelmiş, kısa zamanda hükümet ve mebusların itimadını kazan-

mıştı. Yalnız hesaba katmadığı Türklerin de mukabil teşkilâtı olabileceği ve onun da en aşağı İngilizler kadar muvaffak bulunacağı keyfiyeti idi. Nitekim ilk şüpheler üzerine, Karaoğlan'da tefriş ettiği daire bir gece basılarak bütün muhaberatı, gizli evrakı polisin eline geçmiş ve teşkilâtımıza mensup mütehassıs elemanlar tarafından gizli mürekkeple yazılan bu mektupların yazıları okunmuş, rumuzları çözülmüş, şifreleri halledilmiş, şüpheli hareketleri tefsir edilerek katî ve şaşmaz delillerle Mustafa Sagîr'in casusluğu meydana çıkarılmıştı. Şimdi bütün bunları itiraf ettirmek tarafı kalıyordu. Bunun içinde yapılacak tek çare, bu tecrübeli casusu işkenceye tâbi tutmaktı. Onu penceresi tavanda olan bir odaya hapsetmişlerdi. Yediği yemekler bir ziyafet masasına yakışacak kadar zengindi. Ne isterse veriliyor, fevkalâde ikram olunuyordu. Fakat dışarı çıkmasına, tuvalete gitmesine dahi müsaade olunmuyordu. Odasında bir oturak vardı. İhtiyacını ancak onunla karşılıyordu. Tam on gün, havasına tahammül edilemeyen bu odada yaşamış, çıldıracak bir hale gelmişti. Koku müthişti, yatamıyor, uyuyamıyor, nefes alamıyordu. Mukavemeti kırılmış, dehşete düşmüştü. Nihayet onuncu gün, her şeyi söyleyeceğini bildirmiş, millî emniyet huzurunda Ankara'ya ne maksatla geldiğini açıklamıştı. Mustafa Sagîr bu beyanatında şöyle demişti:

- Miralay Lavrens, Osmanlı İmparatorluğu'nu altınlarla yıkmıştı. İngilizler beni de tabanca ile millî hükümeti ortadan kaldırmaya memur ettiler. Maksadım Mustafa Kemal'i vurmaktı. Bununla Türklerin İstiklâl Savaşı duracak, Millî hükümet yıkılacaktı. Fakat muvaffak olamadık, suç kimsenin değildir. Benimdir. Arkadaşlarım her şeyden haberi olmayan hüsnüniyet sahibi saf insanlardır. Yalnız para için bu yardımı yapmışlardır! Zira suikast plânı benden başka kimse tarafından malûm değildir. Mustafa Kemal Paşa'yı da, Afgan Kralı'nı vurduğum gibi öldürecektim!

Bu itiraf, ele geçen evrak, gizli dolaplarda bulunan tabanca ve bombalar, Mustafa Sagîr'i darağacına götürecek kâfi delillerdi. Derhal İstiklâl mahkemesinin huzuruna çıkarıldı. Heyet-i

hâkime İhsan, Kılıç Ali, Hüseyin Beylerden mürekkepti. Hintli casus hakkında vardıkları karar ittifakla idam olmuştu. Karar tebliğ edildiği zaman, Mustafa Sagîr'in her zaman pembe ve neşeli yüzü evvelâ mor, sonra sapsarı bir renk almıştı. Teşkilâtımızın mühim simaları bu mahkeme safhalarını takip etmiş, icap eden izahatı heyet-i hâkimeye kararını soğukkanlılıkla karşılamaya çalışmıştı. İstiklâl mahkemesinin bu hususa ait kararı aynen şöyle idi:

"İngilizlerden aldığı talimat üzerine kendisine Hint Hilâfet Komitesi'nin murahhası süsünü vererek casusluk yapmak üzere Ankara'ya geldiği ve Ankara'dan İstanbul'da Ferit Cavid adresine kimyevî bir terkip ile gizli olarak yazmış bulunduğu mektuplarla Anadolu hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa hakkında mütemadiyen malûmat gönderdiği iddiasıyla mahkememize tevdi edilen İngiliz tebaasından Hindistan'ın Pişaver şehrinde mütevellit 34 yaşlarında, Mustafa Sagîr bin Zekeriya ile Mustafa Sagîr'in İstanbul'da İngiliz hafiye teşkilâtı merkezine gönderdiği anlaşılan ve gizli mürekkeple yazılı raporlarını mahalline isal etmek suretiyle merhumun casusluğuna iştirâk eylemek cürmüyle keza mahkememize tevdi kılınan Dersaadet'te mütevellit 42 yaşında İleri gazetesi heyet-i tahririyesinden Ferit Vavid bin Mehmet ile keza İngiliz casus teşkilâtına dahil olduğu ve Anadolu'da bilhassa Şeyh Sunusî Hazretleri'nin ahval ve harekâtını yakından takip etmek üzere vazifelendirildiği iddia olunan 25 yaşlarında Bahriye mülâzımlarından Ürgüplü Arifpaşazade Mehmet Ali'nin icra kılınan muhakeme-i aleniyelerinde Hindli Mustafa Sagîr'in fil-hakika 10 yaşından beri mahza İngilizler hesabına casusluk yapmak üzere sureti mahsusada yetiştirildiği ve bir çok yerlerde İngilizlerin nam ve menfaatine casusluk yaptığı ve âhiren İngiliz Hariciye Nezareti'nin muvafakati ve İngilizlerin İstanbul'da casus teşkilâtına memur ettikleri Miralay Nelson'un emriyle İstanbul'a gelip, Anadolu'nun itimadını kazanmış bazı kimselerle müştereken Türk - Hint Muhadenet Cemiyeti namıyla bir cemiyet kurduğu ve daha sonra Karakol heyet-i merkeziyesinden aldığı itimatname ve vesikayı hamilen kendisine Hint Hilâfet Komitesi

fevkalâde murahhası süsünü vererek Ankara'ya geldiği ve Ankara'da kimyevî bir terkip ve eczalı mürekkeple yazılmış mektuplarla İngilizlere mahrem hususları bildirdiği ve bu suretle casusluk yaptığı gerek ele geçen delillerle ve gerek kendi itirafları ve yapılan muhakeme esnasında şahitlerin beyanıyla mertebe-i sübuta vâsıl olan Hintli casus Mustafa Sagîr'in salben idamına, Ferit Cavid bin Mehmed Cevid'in ise İstanbul'da İngiliz casus teşkilâtı reisi olduğu anlaşılan İngiliz Miralayı Nelson'un daire-i itimadına girerek casus Mustafa Sagîr ile bu teşkilâtın Reisi Miralay Nelson arasında vasıta-i muhabere olmak ve şu suretle gerek Mustafa Sagîr'den gizli raporları Nelson'a, gerekse Nelson'dan aldığı talimatı Hintli casusa getirip götürmesi ve bunu yaparken de para alması, kendisinin Mustafa Sagîr'in tevkifinden evvel, içine düşen bir korku ile Hintlinin hakikî vazifesini sabık İstihbarat Komisyonu Reisi Binbaşı Rıza Bey'e, gerek Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektupla bildirmesi esbabı muhaffede addiyle merkumun tarihi tevkifi olan 22 Mart 1337 tarihinden itibaren müebbet küreğe mahkûmiyetine, gene aynı cürümlere iştirâk eden Bağdat Belediye Reisi sabıkı İzzet'in, kasten İngilizler tarafından casus olarak Ankara gönderildiğine dair Mustafa Sagîr'in zatî ifadesinden başka kanaatbahş bir ifadeye desteres olunamamakla beraber İzzetin Ankara'daki tarzı hareketinin calibi zan ve şüphe bulunması dolayısıyla merkumun dâvayı millînin bir netice-i mesudeye iktirarına kadar hükümetin tensip edeceği bir mahalde kalebent edilmesine ve Bahriye Mülâzımıevveli Mehmet Ali Efendi'nin casusluğu sabit olmadığı, yalnız kendisinin bu dâvayı millînin takibi için muktazi metin bir seciyeye malik bulunmadığı anlaşıldığından bu zatın da İstanbul'a iadesine, Mustafa Sagîr hakkında müttefikan, Ferit Cavid, İzzet ve Mehmet Ali haklarında ekseriyetle ve cümlesinin vicahlarında karar verildi."

23 Mayıs 1337

İstiklâl mahkemesi azasından bulunan Elâziz mebusu Hüseyin Bey, diğerleri hakkındaki karara muhalif kalmasının sebebini tahriren şöyle izah etmişti:

"Ferit Cavit ile İzzet hakkındaki karara muhalifim. Zira Mustafa Sagîr'in casusluğu ne derece mertebe-i sübuta vâsıl olmuşsa diğerlerinin de buna iştirakleri o kadar ayan ve beyandır. Bahusus Nelson'un talimatı dahilinde çalışan ve Ankara'ya gelerek kimyevî mürekkeple yazılmış mektuplar getirmesi ve şifahî talimatı hâmil bulunması bu casusluğu tevil edilmez hale soktuğundan Ferit Cavit'in de idamını talep ederim. İzzet'e gelince, Nelson'un bir mektubunda "İzzet, Şeyh Sünusi ile görüştü mü?" sorulması, Mustafa Sagîr'in bir mektubunda bundan bahsedilmesi ve Ankara'da memuriyet isterken kaymakamlığa tayin edildiği halde gitmeyerek Şeyh Sünusi'nin yanında kalmakta ısrar eylemesi, Nelson, Mustafa Sagîr, Ferit Cavit'ten mürekkep şebekeye dahil olduğu aşikâr kılmakta olduğundan İzzetin'de idamı icap ediyor. Ferit Cavid'in Binbaşı Rıza Bey'e verdiği mektuplar bir muvazaadır. Çünkü Mustafa Sagîr'in tevkifinden sonra Dahiliye Vekili'ne verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya yazılan mektup da Paşanın eline geçmeden İstanbul'dan gelen Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin getirdiği evrak içinde polis tarafından ele geçirilmiştir. Diğer taraftan Binbaşı Rıza Bey'le Kaymakam Aziz Bey'in casustan sık sık para almaları, ancak ve son dakikada şüphelenmeleri de beni tatmin etmediğinden her ikisi hakkında takibat icrasına ve casusa tercümanlık yapan Bahriye Mülâzimi Mehmet Ali'nin de silki askeriyeden tardıyla İstanbul'a iadesini lüzumlu görüyorum."

Âzadan Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in itirazı dikkate alınmamış ve İstiklâl Mahkemesi'nin yukarıya suretini çıkardığımız kararı tatbik sahasına konmuş ve bir akşam üstü Hintli casus Mustafa Sagîr, Karaoğlan çarşısına on binleri aşan kalabalığı yararak getirilmişti. Süngülü bir askerî müfreze tarafından ihata edilmiş, eli kelepçeli, beyaz bir entari giydirilmiş olan casusun pembe yüzü, çerçevesiz gözlükleri uzaktan fark ediliyordu. Çarşının ortasına kurulan darağacı önünde İstiklâl Mahkemesi

kâtibi Rıza Bey yüksek sesle mahkeme kararını okumuştu. Halk, Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'ya suikast tertibi maksadıyla gelen bu sahte Hint Hilâfet Komitesi murahhasını süzüyor, nefretle ona bakıyordu. Hiç kimse, insanları bu şeytan Hintli kadar aldatmamıştı. Ortada çıt çıkmıyor, karar okunurken herkes bir kelime kaçırmaktan âdeta korkuyordu. Karar okunurken casus yavaş yavaş canlanmış, metanetini yeniden elde etmişti. Halbuki gelirken iki jandarmanın kollarında yürüyordu. Karar okunduktan sonra Refik Bey hazırlanmış olan yaftayı Mustafa Sagîr'in göğsüne bir çengel iğnesiyle iliştirmişti. Bundan sonra Rıza Bey'in bir işaretiyle jandarmalar Mustafa Sagîr'i idam sehpasının önüne getirmişlerdi. Bunun altında bir tahta masa duruyordu. Mustafa Sagîr metin adımlarla ilerledi. Çingene cellât Celâl, ona iri siyah bir zeytin tanesi uzattı, ağzına koymak istedi. Mustafa Sagîr sordu:

- Nedir o, afyon topağı mı?

- Hayır, zeytin tanesi, bunu yutarsanız zahmet çekmezsiniz!

- İstemez, böyle daha iyi!

- Siz bilirsiniz, şimdi masaya çıkacaksınız...

Mustafa Sagîr, etrafına baktı, sonra kararını vermiş çevik bir insan gibi masaya fırladı. Herkes casusun gösterdiği soğukkanlılığa şaşmış kalmıştı. Mustafa Sagîr masaya çıkınca çingene cellat da yanına çıkmıştı. Yağlı ipi dikkatle bu semiz enseye geçirdi. Biraz ilmiği küçülttü. Casus gözlerini yummuştu. Dudakları kıpırdanıyordu. Çingene masadan aşağı atladı. Jandarma zabitinin yüzüne baktı. Onun emri üzerine masaya bir tekme yapıştırdı. Masa gürültü ile devrildi. Direkler gıcırdadı. Lüks lâmbalarının ışığı altında Mustafa Sagîr'in şişman vücudu üç direk arasında bir müddet sallandı. Çingene ipi biraz daha çekti. Doktor bir sandalyeye çıkarak kalbi muayene etti. Her şey tamamdı. Jandarmalar kelepçeleri çözdüler. Her casus gibi, Mustafa Sagîr de mukadderatına bu suretle erişti.

İSTANBUL'A GELEN BEYAZ RUSLAR VE MİLLÎ MÜCADELE

Birinci Cihan Harbi daha 1917 senesi sonbaharında çarlık Rusya için tehlikeli bir manzara arz ediyor, açlık ve sefalet büyük şehirlerin yarı çıplak halkını kemirirken, bütün cephelerden de silâh ve cephanesizliğin yarattığı feryat, homurtu ve menfi mukavemet haberleri geliyordu. Harbin bidayetinden beri, Petersburg'daki Rus Sarayı ve bu sarayın güzel kadınları, behimî hisleri dünyaca şöhret bulmuş Papaz Rasputin'in tesiri altında zevk ve safa içinde yaşıyor, çok dindar ve zavallı bir hükümdar olan Romanofların son çarı İkinci Nikola da, büyük bir acizlik içinde kıvranıyordu. Harpten çok evvel, Almanya'da, İsviçre'de gizli teşkilât kurmuş ve yabancı devletlerin muzaheretine mahzar olmuş Bolşevik grupları, Rus polisinin bütün dikkatine ve çarlık jandarmasının devamlı takibine rağmen Rusya'nın içerlerinde, büyük şehirler olan Moskova, Petersburg, Kazan, Tiflis, Harkof, Odesa'da bir takım şubeler kurarak, amele ve köylüye sokulabilmesini ve onları kendi maksat ve gayelerine hizmet edecek bir hale getirmesini bilmişlerdi. Batı'dan inkişaf eden korkunç Alman taarruzu bir ara Petersburg (Leningrad) önlerine geldiği zaman ve Türklerin başarılı Çanakkale müdafaasıyla Rusya'ya yardım yapılamadığı da göz önünde tutularak, Rusya'nın daha fazla mukavemet edeceğine ne kendisini ve ne de müttefiklerini inandırmak kabil olmuştu. Almanlar, Bolşevikleri tahrik ederek, onlara para ve silâh yardımı yaparak bu inhidamı tesri ettiler, 1917 sonbaharında, büyük Rus şehirlerinde muvaffak olan ihtilâl, vakıa bidayette Kerenski adlı bir şefin başkanlık ettiği ve daha mutedil komünistlerden mürekkep Menşevikleri iş başına getirmiş ise de, 6 ay gibi kısa bir zamanda asıl hakikî Bolşeviklerin sahneye çıkmasına mâni olamamıştı. Bu tereddüt devresinde Sibirya'ya evvelâ sürülmüş olan ve küçük bir kasabada,

Omsk'ta muhafaza edilen çar ve ailesi efradı, kızları ve veliahdı gözbebeği oğlu ile beraber bir gece, müfrit kızıl amele teşekkülleri tarafından kurşuna dizilmişlerdi. Karanlık ve sessiz bir gecede, Sibirya'nın tenha ve küçük bir kasabasında işlenen bu feci cinayetin, Rusya'da daha neler olacağını gösteren bir işaret olduğunu anlamakta geciken dünya, Rus faciasının bütün dramını daha sonra perde perde seyretmişti. Bu hâdise üzerine her tarafta kızıllar galeyana gelmiş ve Lenin ile arkadaşları iktidarı ele almışlardı. Fakat eski bir mazisi bulunan koskoca çarlık, birdenbire çökemezdi. Çara sadık generaller ve amiraller derhal harekete gelerek ve henüz harbin hitam bulmadığını da göz önüne alarak emir ve kumandalarındaki kuvvetleri bu dâhilî mücadeleye sürmüşlerdi. Sibirya'da Amiral Kolçak kuvvetleri Moskova üzerine yürüyordu. Kafkasya'daki General Denik'in birlikleri harekete geçmişti. Kırım yarımadasına ve Karadeniz donanmasına kumanda eden Amiral Vrangel ise ordularına, kızıllara karşı harp emrini vermişti. Şimalden General Budiyeviç'de Petersburg'u kuşatmıştı. Alman cephesinde mütarekenin vuku bulduğu muhakkak olmakla beraber bu dâhilî harbin, bir avuç ihtilâlciyi hemen yere sereceğinden o tarihlerde kimsenin şüphesi yoktu. Fakat hâdiseler, hiç de tahmin edildiği gibi cereyan etmedi. Sibirya'daki kuvvetlerin başında bulunan Amiral Kolçak Kızılordu'ya mağlûp oldu ve esir düştü. Derhal kurşuna dizildi. General Denik'in bir suikasta kurban giderek, İngiliz ve Fransızların yardımına rağmen ordusunun dağılması felâketine uğradı. General Buduneviç'de muhasarayı bırakıp çekilmek zorunda kaldı. Fakat en feci hâdise, çara sadık Ruslara o zaman verilen bir isimle ifade edilen, Beyaz Ruslarda görüldü. Bunlar bir sürü kanlı muharebeler vererek ve geri geri çekilerek Romanya'ya iltica ettiler. Amiral Vrangel'in karşısında bolşevik Rusya'nın daha o zamandan maruf bir miralayı vardı ki, talih kendisini İkinci Cihan Harbi'nde askerliğin en yüksek kademesine kadar çıkarmıştı. Bu zat, Mareşal Budiyeni idi (Havzada Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Rus askeri). Bu miralay, mükemmel bir askerdi. Bizim tarihimizin meşhur 1293 seferinde şark ordularına

kumanda eden bir Rus generalinin oğlu olup onun Kürt bir kadınla izdivacından dünyaya gelmişti. Anası Müslüman olan ve kanında Türklük bulunan bu asker, çocukluğunda papazların elinde Ortodoks olarak büyütülmüştü. Onun için miralay Şudiyeni Türklere ve Müslümanlara karşı düşman bir his taşımıyordu, fakat çarın düşmanı, yeni ihtilâlin de en gözde bir elemanı idi. Vrangel ordusunu tam bir hezimete uğratmıştı. Bu ordu ile çara sadık kalan tebaa, Romanya topraklarına kendilerini atmışlar ve Birinci Cihan Harbi'nin galiplerine sığınmışlardı. Köstence limanından her gün mahşer gibi kalabalık kalkan Müttefik gemileri bu firarîlerden iki yüz binini Türkiye topraklarına boşaltmıştı. Bu mülteciler, İstanbul'da, Marmara sahillerindeki bütün şehirlerimizle Tekirdağ, Gelibolu, Silivri, Çanakkale, Bandırma, Mudanya'da yerleştirilmiş ve o zamanlar Türkler bu tarihî düşmanlarına karşı cidden büyük bir ulüvv-ü cenaplık göstermişlerdi. Bu tarihte kendisiyle konuştuğumuz bir Rus binbaşısı bana:

- Biz asırlarca Büyük Petro'nun vasiyetnamesinin tesiri altında kalarak bu şehri zaptetmek hülyasıyla yaşadık. Harben gireceğimizi ümit ettiğimiz bu güzel memlekete, mülteci ve firarî olarak sığınacağımızı bize kim söyleyebilirdi? Allah'ın hikmetine bakınız ki sizleri esir edip uşak gibi kullanacağımızı zannederken hepimiz bir Türk ailesinin yanında şimdi iş bulmaya talip olduk. Bu, feleğin bizimle pek müthiş bir istihzası beyim!

Ben kendisini temin etmiş, Türk ve Rus milletlerinin birbirini takdir ettiğini, başta bulunan iki hanedanın birbirleriyle siyasî mücadelesinin bir takım savaşlara yol açtığını kendisine anlatmıştım. O zaman memleketimize sığınan bütün Beyaz Ruslar, Türklerin alicenaplığını, misafirperverliğini, düşene karşı her zaman kalbinde duyduğu şövalye hislerini itiraf etmişler ve bizi şimdiye kadar yanlış anladıklarını da ilâve eylemişlerdi.

Müttefiklerin ise bunları memleketimize getirmekten maksadı şu idi: Aç ve mustarip bulunan Beyaz Ruslardan ücretle asker temin etmek, bunları Yunanlılarla beraber Anadolu'ya sevk etmek ve Millî Mücadele'yi yaşatmak isteyen Ankara'yı bozguna

uğratmaktı. Biz, gizli teşkilâtımızla bu hedefe mâni olmaya çalışmış ve ajanlarımızla Vrangel ordusunu içinden inhilâl ettirmiştik. Bu hususta bize yardımı dokunanların başında Rus çarlık filosu zabitanından Amiral Sadık İslâmof vardı. Aslen İslâm olan ve Çarlık Rusya donanmasında hizmet gören mumaileyh, çarlık devrinde üç defa şimal kutbuna gönderilmiş ve son seferinde Buz denizinde hâli bir ada keşfederek buraya Rus bayrağını diktiği için taltifen Rus çarı tarafından kendisine amirallik rütbesi tevcih ve bir nişanla taltif edilmiş, bu meçhul adaya da "İslâm" ismi verilmişti. Fakat Rus kanunlarında dini İslâm olan bir şahsın amiral olmasına asla müsaade edilmemektedir. Amiral olması için Ortodoksluğa geçmesi teklif edilen Sadık İslâmof, bunu kabul ettiği halde zevcesi olan madam bu işe fena halde kızmış ve ona:

- Ben seni Müslüman olduğun için tercih etmiştim. Şayet amiral olmak için bunu yaparsan senden boşanırım deyince Sadık İslâmof bundan vazgeçmiş, bunu haber alan Rus hükümeti, Sadık İslâmof ile Volga Müslümanlarını kazanmak maksadıyla hususî bir kanun çıkararak, "Sadık İslâmof gibi memleketi için büyük hizmetler ifa eden bir kimsenin amiral olması yüzünden din değiştirmeye mecbur tutulamayacağı" bu kanunda zikredilmişti. İşte Vrangel donanmasında bulunan Amiral Sadık İslâmof'un bize çok yardımı dokunmuş, bize gizli istihbarat vererek Müttefiklerin maksatlarını ve Beyaz Ruslardan bu maksatlara uyabilecek kimselerin isimlerini bize tevdi etmişti. Sadık İslâmof'un büyük oğlu Yakup İslâmof bir müddet İstanbul'da ikametten sonra yetiştirilmek üzere Amerikalılar tarafından Amerika'ya gönderilmiş ve uçak subayı olmak üzere talim görürken bir tecrübe uçuşunda havada motoru ile yanarak ölmüştü. Sadık İslâmof'un küçük oğlu İlyas İslâmof, daha sonra Amerika'ya gitmiş ve orada tahsil görerek halen telsiz mühendisliği yapmaktadır. İslâmof ailesi Kazanlıdır. 1928'de İstanbul'da vefat eden Sadık İslâmof'un karısı olan Madam İslâmof, masraflarını kendisi vermek suretiyle Eyüpsultan'daki kabristana defnettirmiş ve merasim, İslâm dinine uygun bir şekilde icra

edilerek Sadık İslâmof Hakkın rahmetine tevdi edilmiştir. Sadık İslâmof'u ne kadar rahmetle anarsak, aslen Rus olduğu ve Ortodoks bulunduğu halde Türkleri ve Müslümanları sevmiş olan zevcesinin onun yanında kahramanca hizmetimizde bulunmasını da iftiharla kaydeder ve kendisine uzun ömür dileriz. Eğer Birinci, İkinci İnönü harpleri kazanılmış ise, Çerkez Ethem kuvvetleri dağıtılmış ise bunda, harp sahalarında elde edilmiş zaferlerden sonra, İstanbul'da mülteci olarak yaşayan ve bunlardan yeni birlikler teşkil etmek isteyen İngilizlerin maksatlarına erişememelerinin, gerek gizli teşkilâtımız elemanlarının ve gerek Beyaz Ruslardan bizimle beraber çalışanların başardığı muvaffakiyetlerin büyük hissesi olduğunu, gerek tarihe ve gerek umumî efkâra açıklamayı vazife bilirim. Bir Garp atasözünü de burada tekrarlamalıyız: *"Büyük işleri, büyük milletler başarır!"*

Türk milleti, Millî Mücadele yıllarında dünyanın en büyük dâvasını başarmıştır. Bu başarı, harp meydanlarında olduğu kadar şehirlerin içinde, köy ve kasabalarda elde edilmiş, omuzları apoletli, yakaları sırmalı veya yıldızlı kumandanların yanında, önünde veya arkasında resmî veya sivil, isimleri malûm veya meçhul, dinleri Müslüman veya Hıristiyan, fakat hepsi Türk, hepsi Türk dünyasının istiklâl ve hürriyeti için vazife almış on binlerce insanın emeği ile elde edilmiştir. Unutulmamalıdır ki, Millî Mücadele dâvamızın, İstiklâl Savaşımızın hakikî tarihi bugüne kadar yazılmamıştır. Bir gün tarihçilerimiz bu büyük neticeye erişirlerse, hayret ve ibretle müşahede edilecek parlak bir manzara karşısında kalacaklardır. O da önlerine çıkacak sayısız, meçhul kahramanların teşkil edeceği gruplardır. İşte o zaman, bu istiklâl mücadelesine niçin "*bir milletin savaşı*" denildiğini herkese anlatmak kabil olacaktır.

BOĞAZLIYAN KAYMAKAMI KEMAL BEY'İN İDAMI

İstanbul'un yabancı işgali altında kaldığı yıllarda, Türk halkını kalbinden yaralamış, onu sonsuz bir ıstıraba sevk etmiş hâdiselerden biri de Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamı idi. Mesleğe genç ve idealist bir vatanperver olarak giren Kemal Bey, bir çok değerli vazifeler ifa ettikten sonra, Birinci Cihan Harbi'nin son yıllarında Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf vekilliğinde bulunmuş ve bu sıralarda Dahiliye Nezareti'nden şöyle bir şifre almıştı:

"Kazanız dahilinde bulunan bilumum Ermenileri 24 saat zarfında yola çıkaracaksınız, bunların sevk edileceği istikamet Suriye'dir. Şifrenin alındığının acele bildirilmesi."

Kemal Bey bu şifrenin alındığını telgrafla Nezarete bildirmiş, sonra da jandarma kumandanını yanına alarak alâkadarlara, kaza hudutlarından dışarı çıkmalarını anlatmıştı. Kaymakam Kemal Bey, bu emri vermekle kalmamış, tahliyenin icrasına bizzat nezaret eylemişti. Ermeniler, göz yaşları dökerek, yıllarca ekmek yedikleri, alış-veriş eyledikleri, dedelerini ve babalarını gömdükleri bu toprakları terk edeceklerdi. Bu onlara pek acı gelmişti. Ama yapacak bir şey yoktu! Emir büyük yerden, tâ İttihat ve Terakki Fırkası'nın umumî merkezinden geliyordu, bunun önüne de hiç kimse geçemezdi. Onun için ümitsizlik, ıstırap içinde memleketi terk ediyor, giderken yanlarına bir şey alamıyorlardı. Yalnız bu muhacirler, bilselerdi ki başlarına gelen bu felâkette, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ziyade gene kendilerinin Taşnak ve Hınçak adlı komitelerinin dahli vardır; anlamış olsalardı ki Birinci Cihan Harbi başladığı ve Rus ordularının Anadolu'nun doğusundaki masum Türk kasaba ve köylerini bastığı zaman, onlara öncülük eden, yol gösteren ve her yere girdikleri zaman, ihtiyarlarını torunlarının önünde doğrayan, kızlarına analarının yanında tecavüz eden, çocuklarını paylaşan gene bu Ermeni

komitecileri idi ve nihayet merkezi umumînin bu emri değersiz bir mukabeleden başka bir şey değildi, belki o zaman bu sürülüşü haklı bulur, yapılan fenalıkların binde biri olduğuna inanır ve susarlardı. Erzurum'un kahraman dadaşlarına, Erzincan ve Sivas'ın içi dışı öz Türk halkına Rus işgali altında Ermenilerin münasip gördüğü eza ve cefa, asla unutulur takımından değildi. Taşnakların haydutça katliamına, İttihat ve Terakki de bu tarzda mukabeleyi emretmişti. Küçük bir kasabanın kaymakamı bu şifreye nasıl karşı durabilir? Nasıl verilen talimatı ihlâl ederdi? İşte Boğazlıyan Kaymakamı'nın suçu bu idi. Emre itaat etmesi. Şimdi de bunun cezası olarak idam edilecekti. Kürt Mustafa Paşa Divanı Harbi'nde konuşan Kaymakam Kemal Bey şöyle demişti:

- Ben emir aldım. Bir memur aldığı emre itaatle mükelleftir. Ben sürgün olarak kasabadan çıkarılanlara en insanî harekette bulundum. Nitekim şimdi de hiç bir vicdan azabı duymuyorum!

Divanıharp Reisi Nemrut Mustafa Paşa, oturduğu yerden doğrularak Kemal Bey'in yüzüne bağırmıştı:

- Kış kıyamette bu kadar insanı, çoluk çocuğu ile dağlara, yaylalara sürerken Allah'tan hiç korkmadın mı? Bir gün senden bunların sorulacağını düşünmedin mi? Hem üstelik jandarmalara onları süngülemesini de emretmişsin, ne dersin?

- Hayır bunu asla kabul etmem. Ben kimsenin ölümü için emir vermiş bir adam değilim!

- On binlerce zavallıyı, kadın, çocuk demeden, bu Allah'ın kışında, soğukta, dağ başlarında yürütmek, sanki süngülemekten daha mı iyidir? Üstelik sen bir idare âmirisin, bunları senin himayene vermişlerdir. (Sesini yükselterek) memleketimiz dahilinde yaşayan vatandaşları birini diğeri üzerine sevk ederek can ve mal tecavüzüne teşvik etmenin cezası nedir bilir misin?

- İdamdır Paşam!

- Kendi hükmünü kendi ağzınla verdin Kemal Bey, biz de senin için bu karara varmıştık!

Kürt Mustafa Paşa Divanıharbı[31] Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat mutasarrıfı vekili Kemal Bey'i böylece idama mahkûm etmişti. Günlerden beri İstanbul bu vaka, bu mahkeme ile meşguldü. Halk için için kaynaşıyordu. İdam haberi duyulunca heyecan azamî haddine vâsıl olmuştu. Acaba idam hükmü nerede ve nasıl icra edilecekti? Herkes bunun merakında idi. Halbuki bu sırada bundan daha mühim bir iş vardı.

İstanbul limanında bir harp gemisi sefere hazırlanıyordu. Bu Fransız harp gemisinin ismi, "Demokrasi" idi. Ferit Paşa hükümeti Sevr muahedesini imzalamaya karar vermişti. Ertesi günü Osmanlı heyet-i murahhasası bu gemi ile Fransa'ya hareket edecekti. Bu heyette Maarif Nazırı Müsteşarı Reşad Hikmet Beyler vardı. Onlar da hazırlıklarını tamamlıyorlardı. Fakat İstanbul'da hiç bir kimse bu heyetle meşgul değildi. İşte bu geminin hareketinden 12 saat evvel bir akşam İstanbul halkı akın akın Beyazıd meydanında toplanmaya başlamıştı. Teşkilât-ı Mahsusa'mızın eski arkadaşları ve M.M. grubuna mensup adamlarımız bu meydanda buluşmuşlardı. Ben de halkın arasına karışarak bu feci manzarayı görmeye gitmiştim. Yalnız herkes birbirine soruyordu:

- Niçin böyle karanlığa bıraktılar?
- İşlerine öyle geliyor da onun için!

Meydanı dolduran insan kalabalığını on binlerin üstünde buluyordum. Saat öğleden sonra beşi geçiyordu. Yollar, meydanlar, damlar mahşerî bir kalabalık halinde dolmuştu. Şimdiki Üniversitenin Rektörlük dairesinin önündeki çınarın altına üç ayaklı bir darağacı kurulmuştu. Bu idam sehpasının etrafı jandarma ve polisle kordon altına alınmıştı. Binanın önünde İngiliz, Fransız askerî kuvvetleri de yer almıştı. Kürt Mustafa Paşa divanıharbının kimlerden emir aldığını gösteren bu inkâr kabul etmez deliller, böylece ortada duruyordu. Halk bir deniz gibi dalgalanıyordu. Güneş Süleymaniye arkasından sessizce batı-

31 Daha evvel Divan-ı Harp Reisi, Hayret Paşa idi. Fakat günlerce düşünmüş, taşınmış, bu haksızlığa dayanamamış ve Ferit Paşa ile şiddetli bir münakaşadan sonra istifa etmişti.

yor, ortalığa pembe bir akşam rengi sinmiş bulunuyordu. Birdenbire bu kalabalığın bir anda sustuğu görüldü. Kimse nefes bile almıyordu. Üstünde "Daire-i Umur-ı Askeriye" yazılı ve bir zafer takı gibi süslü Harbiye Nezareti kapısından çıkan süngülü bir müfreze askerin ortasında, yüzü gözü solmuş, üstünde beyaz bir gömlek bulunan, takriben 35 yaşlarında, mağdur Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey görünmüştü. Yavaş yavaş yürüyor, şimdiki Rektörlüğün önündeki darağacına yaklaşıyordu. Oldukça metin ve sâkindi. Mukadderatına kendisini teslim etmiş gibi idi. Son sözünün olup olmadığı sorulunca, o halka hitap etmişti:

- Sevgili vatandaşlarım, ben bir Türk memuruyum. Aldığım emri yerine getirdim. Vazifemi yaptığıma vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki ben masumum, son sözüm bugün de budur, yarın da budur. Ecnebi devletlere yaranmak için beni asıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet!

Bu ses sanki uzak dağlara gitmiş, çarpmış ve oradan aynen geri gelmiş gibi, halkın ağzında tekrar edilmişti:

- Kahrolsun böyle adalet!

Kemal Bey sözüne devam ederek:

- Benim sevgili kardeşlerim, asil Türk milletine çocuklarımı emanet ediyorum. Bu kahraman millet, elbette onlara bakacaktır. Vatan uğrunda cephede ölen bir insan gibi şehit gidiyorum. Allah vatan ve milletimize zeval vermesin... Âmin.

Halk hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Meydan tam bir matem manzarası almıştı. O sırada şimdiki Rektörlük köşkünün penceresinden bakan devrin Adliye Müsteşarı Said Molla, cellatlara hiddetle bağırmıştı:

- Söyletmeyin bu alçak herifi! Hemen asın bu köpeği, ne duruyorsunuz it oğlu itler!

Çingeneler derhal darağacında sallanan ipin ilmiğini Kemal Bey'in boğazına geçirmişlerdi. Onun sandalyenin üstüne çıkardılar ve bir kaç saniye içinde ipi çekerek sandalyeyi bir tekme ile devirdiler, sonra ipi biraz daha yukarı çektiler. Havanın ka-

rardığı bu anda o bir kâğıt uçurtma gibi biraz havada sallandı, sonra yüzü morardı ve dili sarktı. Türk milletinin bu kahraman evlâdı, düşman işgalinin bir kurbanı olarak ipe çekilmiş, fakat hâtırası bu milletin kalbinde ebediyen yaşamıştır. O akşam asker, jandarma, polis halkı güçlükle dağıtmıştı. köşe başlarında İngiliz, Fransız askerleri ve makineli tüfekleri de her an tetikte hazır duruyordu. O gece Beyazıd Camisi'nin gasilhanesine bırakılan Cemal Bey, ertesi gün halkın iştirâk ettiği büyük bir cenaze töreniyle ve hocaların tekbir ve tehlilleriyle göz yaşları içinde Kadıköy'üne defnedilmişti. Ondan kalan vasiyetname şudur:

"Merhum sevgili oğlum Adnan'ın metfun bulunduğu Kadıköy Kuşdili çayırındaki kabristanda yavrumun yanında gömülmemi diliyorum. Teyzem ve kardeşim Kadıköy'ünde sakindirler. Teyzemin adresi Mühürdar caddesinde 67 numaralı hanedir, adı İsmet Hanım'dır. Defin masrafı teyzeme tevdi buyurulmalıdır. Kabir taşım, hamiyetli Türk ve Müslüman kardeşlerim tarafından dikilmeli ve üstüne şöyle yazılmalıdır: "Millet ve memleketi uğrunda şehit olan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal'in ruhuna fatiha." Perişan zevcem Hatice'ye, yavrularım Müzehher ve Müşerref'e muavenet edilmesini, yavrularımın tahsil ve terbiyesine ihtimam buyurulmasını vatandaşlarımdan beklerim. Babam Karamürsel âşâr memuru sabıkı Arif Bey de âcizdir. Kardeşim Münir'de kimsesizdir, bunlara da muavenet olunursa memnun olurum. Türk milleti ebediyen yaşayacak, Müslümanlık asla zeval bulmayacaktır. Allah millet ve memlekete zeval vermesin, fertler ölür, millet yaşar. İnşallah Türk milleti ebediyete kadar yaşayacaktır."

30 Mart 1335
Boğazlıyan Kaymakam-ı Sabıkı
KEMAL

ŞEHZADE OSMAN FUAT EFENDİ İLE BİR KONUŞMA

Birinci Cihan Harbi'nin son yılında Afrika orduları grubu kumandanlığına, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından tayin edilen Şehzade Osman Fuat Efendi, asıl rütbesi süvari miralayı olan ve Afrika'da bulunacağı müddet zarfında bir rütbe yukarıdan maaş ve tahsisat alacak olan ve kendisine paşalık verilmek suretiyle terfi ettirilen İshak Paşa ile Afrika'daki bütün birliklere ve orada mevcut zabitana emir ve kumanda etmek üzere gönderilmişlerdi. Bunlar Avusturya-Macaristan sahillerinde Pola limanına varmışlar, orada Avusturya hanedanından Prens Briganza'ya mülâki olmuşlardı. Bu limanda bir Alman tahtelbahiri kendilerini beklemekte idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek âlem-i İslâm ile, gerek anavatandan uzak vilâyetlerindeki teşkilâta hükmeden bizim Harbiye Nezaretindeki Teşkilât-ı Mahsusa veya namı diğerle Umur-ı Şarkiyye Dairemiz, Şehzade ile, İshak Paşa'nın hangi yoldan ne suretle geçeceğini tayin etmiş, refakatlerine icap eden zabitanı vermiş ve Alman genelkurmayı il ede şifre ile muhabere ederek onları da vaziyetten haberdar eylemişti. Harp yıllarında bizim dahil olduğumuz 4 devlet ittifakının emrindeki bütün birlikler direktifi evvelâ, Alman karargâhı umumîsinden almakta idiler. Şehzade Osman Fuat Efendi, Pola limanından hareket eden bir denizaltı ile Afrika sahillerine çıkmış, Bingazi ve Trablusgarp'taki Osmanlı kıtalarına mülâki olmuştu. Fakat Cihan Harbi'nin dördüncü senesi, Alman ordularının kendi cephelerinde zayıfladığı ve son Temmuz taarruzunu da başaramadıkları bir zamana tesadüf ediyordu. Avusturya - Macar İmparatorluğu orduları da her yerde bilhassa İzonzo'da müdafaa muharebeleriyle meşguldü. Bulgaristan'ın durumu müttefiklerini ürkütüyor, her an bir sürpriz bekleniyordu. Osmanlı orduları ise, Irak ve Suriye'de gerilemekte, her an bu ricatin vahim neticelere doğru gitmesi beklenmekte idi. Bu sebeple Afrika'daki bir avuç, vatanperve-

rin oynayacağı belli başlı bir rol de yoktu. Osmanlı Başkumandanlığı, Sultan Vahideddin'in yeğeninden İslâm mücahitleri üzerinde hilâfetin muhtemel kuvvetinden faydalanmayı düşünmüştü. Fakat bütün bu tasavvurlar hayalî bir takım istekler halinde kalmış, Mondros mütarekesinin imzası ile esasen bütün Afrika'daki birliklerin mahallî garnizonlarda ve silâh ve cephanelerinin İtalyanlara teslimi, zabitanın kurulacak kamplarda enterne edilmesi ve sulhun akdine kadar her tarafta olduğu gibi bu uzak beldelerde de muhasamatın kesilmesi takarrür etmişti. İşte o zaman Şehzade Osman Fuat Efendi yurda dönmüş ve Ortaköy'deki sarayda kendi dairesine kapanmıştı. Benim için Şehzadeyi ziyaret vazifemin icapları meyanında idi. Zira mütareke ile Teşkilât-ı Mahsusa tasfiye olunuyor, orada kalan ümera ve zabitanın kimler olduğu, ailelerine bağlanacak maaş noktasından ehemmiyetli bulunuyordu. Şehzadeyi Ortaköy'deki sarayda ziyaret eylemiş ve İtilâf devletlerinin birer bahane ile Anadolu'nun muhtelif yerlerine asker çıkarmaları, Boğazları, limanları işgal eylemeleri, karasularımızı donanmalarıyla kontrol altına almalarının nereye varacağını ve bilhassa Afrika'da şehzadenin terk ettiği kıtalarımızdaki zabitan ve erat ile yerli halkın bu vaziyet karşısında ne düşündüklerini de öğrenmek arzusunu izhar etmiştim. Osman Fuat Efendi bana:

- Amcam Sultan Vahideddin'in himayesine sığınmak istemesini âlem-i İslâm nefretle karşılamıştır. Burada amcamın büyük bir gaflete düştüğünü zannediyorum. Şark vilâyetlerimizdeki millî hareketin inkişafı, bütün Afrika'daki İslâm âleminin heyecanla takip ettiği bir hayatiyettir. Bunun içindir ki, Trablus ve Bingazi'deki zabitan ve yerli mücahitler, ellerindeki silâh ve cephaneyi İtilâf devletleri zümresinden olan İtalyanlara asla teslim etmemişlerdir. Bu hususta mücadele devam edecek ve bütün âlemi İslâm, Anadolu hareketine dahil olacaktır.

- Muhterem Osman Fuat Efendi fikrinizce hanedanı âli Osman'dan kimin bu millî dâvaya temayüllü fazladır ve sizce bu harekete karşı nasıl bir alâka gösterilmektedir?

- Amcam Sultan Vahideddin'den hayır yoktur. O tamamen iğfal edilmiştir. Bana Veliaht Abdülmecit Efendi'nin daha isabetli ve daha muvaffak bir padişah, olacağı yakın geliyor. Abdülmecit Efendi, hür fikirli, Avrupa'yı daha iyi tanıyan bir insandır. Fakat muvaffak olması çok güçtür. Çünkü evvelâ amcam kendisine fırsat ve imkân vermeyecektir. Diğer taraftan İngilizler, Abdülmecit Efendi'nin Anadolu'ya geçmesine müsaade etmeyecektir. Bütün bu imkânsızlıklar farzımuhal olmasa da Mustafa Kemal Paşa'nın, Abdülmecit Efendi'yi oraya kabul etmeyeceğini zannediyorum.

- Peki bu takdirde sizce Anadolu harekâtının muvaffak olması mümkün müdür?

- Orasını ancak Cenabı Hak bilir. İtilâf devletleri muazzam bir harpten muzaffer çıkmışlardır. Onları yenmek kolay olamaz. Türkiye er ve geç büyük devletlerden birinin ya himayesine veya mandası altına girecektir. Esasen iktisadî kaynakları da kendisini idareye kâfi değildir. Şu dakikada beş yüz milyon altın lira borcu olan ve Düyunu Umumiye ile bilhassa İngiltere ve Fransa'nın malî himayesi altına giren bir devletin istiklâlinden bahis olunamaz. Bu borcu ödemek için Osmanlı imparatorluğunu parçalamak lâzımdır. Bilfarz bu da tahakkuk etsin, sonra ne olacak, sorarım size, kendi kaynakları ile bu devletin geçineceğini tahmin ediyor musunuz? Türkiye bir ziraat memleketidir ve böyle devam etmek zorundadır da, bugün Avrupa'nın Teraki'yatı cümlenin malûmudur.

Büyük devletler sanayi memleketidir. Bu üstünlük onlarda kaldıkça ve biz onlardan gelecek paraya muhtaç bulundukça, Türkiye'nin zahirî istiklâli de bir şey ifade edemez. Allah amcama yardım etsin, bu işin içinden çıkmak çok güçtür.

Şehzade beni Teşkilât-ı Mahsusa işlerinden pek iyi tanıdığı için, Enver Paşa'nın ne kadar yakını bulunduğumu bildiği için son derece serbest konuşuyor, bir çok mühim noktalara temas ediyordu. Hiç şüphe yok ki Osman Fuat Efendi, Osmanlı şehzadeleri içinde en olgunlarından biri ve muhiti tahlil etmesini bilenlerinden bir tanesi idi. Anlıyordum ki amcası Vahideddin'i

hiç sevmiyor, Abdülmecit'ten hürmetkâr bir lisanla bahsediyor, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı, itimatsızlık gösteriyordu. Şehzadeyi bilhassa bu mevzu üzerinde konuşturmak maksadıyla kendisine şöyle bir sual sormuştum:

- Muhterem şehzadem, Mustafa Kemal Paşa'nın giriştiği işleri başaracağına dair bir ümidiniz var mıdır?

- Paşa'yı pek iyi tanımam. Yalnız amcamın yanında bir kaç defa gördüm ve görüştüm. Azimkâr, zeki ve uyanık bir zata benziyor, amcama karşı da son derece hürmetkâr idi. Şimdi onun aleyhinde hareket ediyor. Buna hayret ettim.

Maazallah memalik-i seniyyemiz ikiye bölünmek tehlikesindedir. Düşmanlarımızın bundan istifade edeceklerinden korkuyorum. Allah vere de bu düşündüklerimiz tahakkuk etmese!.. Şehzade Osman Fuat Efendi, millî hareketin bu tarzda inkişafını istemiyor, işin başına mutlaka bir şehzadenin geçmesini, icap ederse padişahın bu şehzade lehine saltanattan feragat eylemesini tavsiye eyliyordu. Bu tarihî görüşmemiz, Teşkilât-ı Mahsusa işlerinin tasfiyesi sırasında, muhtelif karar ve tebligat bekleyen meseleler içinde hatıralarımızda ana hatları ile yaşayan bir sohbetten ileri gidemedi.

Osman Fuat Efendi, bu ahrarane fikirlerinden dolayı sonradan kendisinden şüphelenen Sultan Vahideddin tarafından uzun zaman göz hapsine alındı. Onunla bir daha başka bir fırsatla da konuşmak müyesser olamadı. Aradan zaman geçtikten sonra belki şehzadenin fikirlerinde bir değişme olmuştu. Yalnız Abdülmecit Efendi, Anadolu'ya geçmek arzusunu şiddetle duymuş ve bu hareketi hazırlamak için oğlu şehzade Ömer Faruk Efendi'yi, Ankara'ya göndermeye kalkmıştı. Şehzadenin yanına bir erkanıharp miralayı terfik edilmişti. Her ikisi İnebolu'ya çıkmışlar, fakat Ankara'ya gidememişlerdi. Zira, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği emir şu idi:

- Şehzadeyi derhal geldiği yere iade ediniz!

ERMENİ PATRİĞİ ZAVEN EFENDİ'NİN LİSTELERİ

Mütareke yıllarında İstanbul halkı Beyazıt'ta yalnız Boğazlıyan Kaymakamı vatan şahidi Kemal Bey'in idamına şahit olmamış, orada daha birçok idamlar birbirini takip etmişti. Vatan evlatları darağaçlarında can vermişti. Bütün bunlar garazkâr insanların, Türk düşmanlarının eseri idi. Bunların başında Ermeni Patriği meşhur Zaven Efendi bulunuyordu. Onun ikide bir de tanzim ettiği listeler, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın eline sıkıştırılıyor, Millî Mücadele'nin bu en azılı düşmanı ise bu listeleri hiç bir tetkike tâbi tutmadan bütün Millî Mücadele kahramanlarının idam hükmünü vermiş olan Nemrut Mustafa Paşa divanıharbına havale eyliyordu. Bu divanıharptan ne gibi kararlar çıkacağını bizzat hayatında görmüş bir insan sıfatıyla söylemeliyim ki, netice iyi değildi. Kendisine mukadderatı teslim edilen herkes, son nefesini darağacında vermeli idi.

Patrik Zaven Efendi'nin listesinde kimler yoktu ki, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i biraz sonra Urfa mutasarrıfı Nusret Bey takip etmişti. Patrik Zaven Efendi'nin nazarında bütün Türkler Ermeni katliamına iştirâk etmiş suçlulardı. Halbuki mesele iki partinin mücadelesi idi. Birinci Cihan Harbi başladığı zaman, Rus ordularına öncülük yapan Taşnak ve Hınçak Ermeni çetelerinin fedaileri, kahraman Erzurum'un, Van'ın Türklerini kılıçtan geçirmişler süngülemişlerdi. İttihat ve Terakki de bunlara mukabil çeteler teşkil etmiş, aynen mukabeleyi de emreylemişti. Eğer ortada cürüm varsa, bunun her iki teşekküle yüklenmesi lâzım geliyordu.[32] Türk milletinin ekseriyeti, Ermenilere kardeş muamelesi etmiş, asırlarca onlarla beraber yaşamışlardı. Ermeni vatandaşların, Osmanlı İmparatorluğu içinde, hattâ faydalı, çalışkan bir unsur olduğunu da itiraf ediyorlardı. Fakat maalesef bir kısım Ermeni vatandaşları fırsattan istifade

32 Sayın okuyucularımıza "İki Komite İki Kıtal" adlı eseri tavsiye ederiz. (S. N. T.)

etmişler, mütarekeyi kendileri ve emelleri için emsalsiz bir fırsat addetmişlerdi. Madem ki iktidarda Millî Mücadele'ye aleyhtar bir hükümet vardı, madem ki vatanı istilâ edenlerle devlet erkânı beraberdi, o halde Türk münevverlerini, birer birer sehpaya göndermenin tam sırası idi. İşte Patrik Zaven Efendi'nin Mehitarist'lerin listesinde Urfa mutasarrıfı Nusret Bey bu sebepten yer almıştı. Ermeni Patriği'nin, Sadrazam Ferit Paşa üzerinde âdeta tazyik yaptığı söyleniyordu. Sadrazam ise müfrit bir hürriyet ve İtilâfçı idi. İttihat ve Terakki'cilere düşmanlığı çok derindi. Sadrazam Ferit Paşa, Ermenilerin doymak bilmeyen iştahlarına âlet olduğunu maalesef bir türlü anlayamıyordu... Bu iki mahut Ermeni teşekkülü, Mehitaristlerin elinde, Birinci Cihan Harbi'nin başında muvaffak olamadıkları gayeye, Mütareke senelerinde erişmek emelinde idiler. Onları en çok korkutan şey, milliyetçi Türklerin iş başına gelmesi idi. Bu takdirde Ermeniler için, yeni bir felaket devri başlayacaktı. Ermeniler, Millî Mücadele'nin başında bulunanların hepsini, İttihatçı olarak kabul ediyorlardı. Halbuki Ankara, ne Enver Paşa'nın, ne de Cemal Paşa'nın isteklerine müspet cevap vermişti, bilâkis onların hudutlardan içeri sokulmamasını emretmişti. Bu gösteriyordu ki, Mustafa Kemal Paşa, İttihatçıları hatalı buluyor, Birinci Cihan Harbi'ne girmelerini tasvip etmiyor, hele İmparatorluğu felâkete sürükledikten sonra, her şeyi bırakıp gitmelerini de hiç iyi tefsir eylemiyordu. Müteaddit görüşmelerimizde büyük Türk evlâdı şöyle demişti:

- Saadet ve musibetler hep bizler içindir. Mukadderatımız iyi veya kötü de olsa, vatanı bırakıp kaçmaya hakkımız yoktur. Alnımızın yazısı ne ise ona razı olacağız. Kabahatli isek, cezamızı çekecek, fakat bu topraklar üstünde kalacağız! Halbuki Ermeniler, Millî Mücadele'nin ruhunu anlamaktan çok uzaktılar. Müteaddit Anadolu kasabalarında ne zaman ve nereden memlekete sokulduğu anlaşılmayan, Rus yapısı silâh, tabanca, bomba ve mermilerin yığınlar halinde, Ermeni ev ve kiliselerinde yapılan baskınlar sonunda ele geçtiği görülmüştü. Dinî mabetleri bile, Türk'e zararlı bir şekilde kullanmaya cesaret eden bu in-

sanlar üstelik Türk münevverlerini Damat Ferit Paşa'ya listeler halinde vererek onların divanıharp kararı ile idamlarını sağlamışlardı. İşte bunlardan bir başka mağdur da Urfa mutasarrıfı Nusret Bey idi. Güya o, Ermenilerin katlinde birinci derecede rol sahibi idi. Ermeni vatandaşlarını kurşuna dizdirmiş, kadın ve çocukları merhametsizce yurtlarından, evlerinden, ocaklarından etmişti. Halbuki Urfa mutasarrıfı merhum Nusret Bey masumdu. Müdafaasını çok parlak bir şekilde yapmıştı. Fakat Nemrut Mustafa Paşa divanıharbına lâf anlatmak kabil değildi. Van'da, Erzurum'da Ermenilerin neler yaptığını sanki hiç duymamışlardı. Hattâ meşhur Van vakasının bile farkında değildiler.

Birinci Cihan Harbi sırasında Türk ordusu Şark cephesinde Ruslarla savaşırken, arkada Van şehrinde Ermeniler bir ihtilâl çıkarmışlardı. Hattâ hükümeti ele geçirmişler, bir müddet de şehre hâkim olmuşlardı. Bu sırada Van jandarma kumandanı olan Köprülü Miralay Kâzım Bey (Kâzım Özalp, sabık Meclis Reisi) şehri kahramanca müdafaa etmiş, fakat üstün Ermeni kuvvetleri karşısında bir şey yapamayacağını anlayınca vazifesini terk etmeyerek bir arkadaşının evinde gizlenmiş, neticeye heyecanla intizar eylemişti. Ermeniler şehri harıl harıl arıyor, kumandanı bulmak için her çareye başvuruyorlardı. Cesaretini kırmayan Kâzım Bey elinde tabancasıyla beklemişti. Nihayet askerî birliklerimiz yetişerek, hem Van'ı, hem de onun jandarma kumandanını bu Ermeni çetecilerinin elinde mukadder bir ölümden kurtarmıştı.

İşte hâdiseler bu kadar aşikâr iken, Ermeniler Türk münevverlerinden, Boğazlıyan kaymakamını, Urfa mutasarrıfını darağaçlarına göndermişlerdi. Nusret Bey, Bekirağa bölüğünde haftalarca yattı. Bütün İstanbul halkının yüreğini sıkan bir tahmin, biraz sonra aynen tahakkuk etti. Divanıharbın kararı öğrenildi. Urfa mutasarrıfı, Ermeni taktilinde ve tehcirinde bulunmuştu. Suçlu idi. İdama mahkûm edilmişti. Şimdi herkes idam hükmünün nerede ve ne zaman icra edileceğini birbirine soruyordu.

Nihayet bu merak da halledildi. Bir sabah, henüz şafak sökmediği bir sırada, üstünde beyaz bir gömleği, etrafında süngü takmış jandarma erlerinin ortasında Urfa mutasarrıfı Nusret Bey, Beyazıt meydanında gözükmüştü. Yüzü sapsarı, gözleri korku ve dehşetten galiba küçülmüştü. Yalnız bu memleket için çalışmış olmanın ona verdiği teselliyi beraberinde götürüyordu. Her şey alınabilirdi. Fakat bir insanın temiz gayeleri, yüksek idealleri asla!.. Harbiye Nezareti kapısının karşısında ağaçların altında burada evvelden dikilmiş üç ayaklı darağacı, bugün de yeni bir gösteriye şahit olacaktı.

Çingeneler Nusret Bey'e yaklaştılar. İpin ilmiğini boynuna geçirdiler. Kaderine boyun eğmiş bir insanın sükûneti içinde o, talihine çoktan razı olmuştu. Nusret Bey, müteaddit defalar, yanındakilere şunu söylemişti:

- Devlet baba ile kimse dövüşemez, emir ve kumanda kimde ise, hak da ondadır, demişti.

İşte şimdi de, Devlet baba, onun hakkında idam hükmü vermişti, bu hüküm, ne olursa olsun yerine getirilecekti.

Ortalık aydınlanıyor, uzaktan, yakından, darağacında ipe asılmış bir çamaşır gibi, bembeyaz yüzü, sola kaymış ve uzamış dili ile, yıllarca bu memleket uğruna hizmet etmiş namuslu bir insanın, bir vatan evlâdının cesedi, en feci bir ölümün kurbanı olarak, rüzgârın salladığı bir salıncak gibi gidip geliyordu. Etraftan hıçkırık sesleri duyuluyor, gözyaşları mustarip vatandaş yüzlerini yıkıyordu. Herkesin zihninde feci ihtimaller vardı. Acaba Patrik Zaven Efendi'nin listesinde daha kimler vardı? Ve bunlardan kim bilir kimler, nasıl ölümlere mukadderdi? Günün ışıkları arttıkça, bu meydanı dolduran kalabalık da çoğalmıştı. Bu tarihî meydan neler görmemişti. Abdülaziz'in yaveri Çerkez Hasan'dan, Mahmud Şevket Paşa'nın katillerine, Boğazlıyan kaymakamından Urfa mutasarrıfına gelinceye kadar kaç devrin, kaç çeşit insanı, bu meydanda, üç ayaklı sehpaların ortasında sallandırılmıştı.

Bunların içinde suçlu oldukları kadar, masum olanlar da mevcuttu. Fakat hepsinin hakkında hüküm vardı ve her mah-

keme kanunun bir maddesine dayanıyordu. Kimsenin bunu münakaşaya hakkı yoktu. Kararlar, ya bir mahkemeden veya divanıharptan sadır olmuştu.

Her ikisi de muta idi, ancak bunların hakikatini yarının tarihçileri meydana koyacaktı. Bunun için de çok beklemek ve sabırlı olmak lâzımdı. Fakat halk, Urfa mutasarrıfı Nusret Bey merhumun, suçuna inanmamış, onun hakkında verilen hükmü, adaletin tecellisi değil, zulmün tâ kendisi kabul etmiş, Nemrut Mustafa Paşa divanıharbına ve Sadrazam Ferit Paşa'ya lânetler okumuştu.

İZMİR'İN İŞGALİ FACİASI

Birinci Cihan Harbi sırasında bir tedbiri ihtiyati olarak İzmir'de ve Ege denizi sahillerinde ikamet eden Rumlar, Vali Rahmi Bey'in emriyle dahile nakledilmişlerdi. Mondros mütarekesi imzalanınca Rumlar, derhal İzmir'e ve sahillere avdet etmekte bir an tereddüt bile etmemişlerdi. Yunanlılar, güya sefalete uğramış yiyecek ve giyecek sıkıntısı çekmekte bulunmuş bu halka yardım iddiasıyla sandıklar içinde eşya getirmekte ve bunları da kiliselerde tevzi etmekte idiler. Gizli teşkilâtımız tevzi edilen eşyayı tespit etmişti. Bunlar askerî elbiseler, her nevi silâh ve külliyetli miktarda cephane idi. Yunan donanması himayesinde Pire'den kalkan nakliye gemileri ambarlarına kadar bu nevi malzeme ile tıklım tıklım dolu idi. Son İttihat ve Terakki kabinesi çekildikten ve İzmir'in son İttihatçı Valisi Rahmi Bey'de değiştikten sonra, bu şehre Nurettin Paşa Vali tayin edilmişti. Paşa da, Yunanlıların gizli gizli Rumları teslih ettiğini haber almış ve Babıâli'nin dikkat nazarını bu hususa çekmişti. Bir taraftan da Nurettin Paşa, muhtemel bir işgale karşı tertibat almaya başlamıştı. İngilizler, Vali Paşa'nın bu faaliyetini daha başlangıçta öğrenmişler, Osmanlı hükümeti üzerine Nurettin Paşa'nın değiştirilmesi hususunda tazyike başlamışlardı. Bir ara, Nurettin Paşa değiştirilmeye kalkışılmış, fakat hükümet bu kararından vazgeçmişti. Fakat İngilizlerin talebi gün geçtikçe ısrarla devam etmekte idi. Nihayet Sadrazam Damat Ferit Paşa, Vali'den sarfınazar etmeye karar verdi. Tevfik Paşa kabinesinin Dahiliye Nazırı Kambur lâkabıyla anılan İzzet Bey'i İzmir Valiliği'ne getirdi. Millî Mücadele tarihinin hainler safında daima yâd ettiği Kambur İzzet, İngiliz konsoloshanesinden aldığı talimatla hareket ediyor, Nurettin Paşa'nın vücuda getirdiği millî teşekkülleri derhal dağıtıyordu. İzmir'in işgalinden tam on gün evvel, Vilâyet Konağı önünde Valilik fermanı okunduktan sonra söylediği nutukta Vali Kambur İzzet:

- Sulh takarrür edip de ahval tamamen tavazzuh etmedikçe esaslı hiç bir şey yapılamayacaktır. Mesaimizin hedefi, anasırı muhtelife arasında mevcut su-i tefehhümü ortadan kaldırmaktır. Bunun yerine hüsn-ü âmizişi temine ve harp senelerinde yapılan fenalıkları, zarar ve ziyanı tamire hasrı vücut etmeye çalışacağız. Vazifemizi kolaylaştıracaklar hakkında müşfik hareket edeceğimizi, buna en ufak müşkülât çıkaranları ve gayemizi engellemeye çalışanları en şiddetli usullerle cezalandıracağımızı da hiç kimsenin şüphesi kalmaması zımnında tekrar ederim.

Bu nutku dinleyen Rumlar, şımarık hareketlerini arttırmış ve başlarında metropolit olduğu halde bir takım muhayyel vakalar ve şayialar icat ederek, Türklerin asayişi ihlâl ettiğini ilân etmişlerdi. Zavallı Türk ve Müslümanlar yakında başlarına gelecek bir felâketi âdeta hissediyor, kopacak kıyamete sabırla intizar ediyorlardı.

İngiliz Amirali W.E.P. 14 Mayıs 1335 pazartesi günü, İtilâf devletleri namına Babıâli'ye bir nota vererek Mayısın 15'inci salı günü sabahı, Düveli İtilâfiye namına Yunanlıların İzmir'i işgal edeceklerini ve bu hususun Paris'te inikat etmiş bulunan Dörtler Meclisi âlisince tahtı karara alındığını, Osmanlı askerlerinin İzmir kalesini tahliye ve Yunanlılara teslim etmesini, İzmir dahilindeki askerî kıtaatın kışlalarında kalarak silâh ve cephaneleriyle teslim olmaları lüzumunu bildirmişti.

Filhakika bulutlu bir Mayıs sabahında İngiliz, Fransız donanmasına mensup birlikler, içlerinde Averof zırhlısı ve müteaddit Yunan torpidoları ve bir çok asker yüklü Yunan nakliye gemileriyle, İngiliz Amirali Galtrop'un kumandasında İzmir körfezine girerek, karaya asker çıkarmışlardı. Bu sırada İzmir'deki Rumlar, Yunan askeri elbiselerini giymiş ve evvelden tevzi edilmiş silâhlarla sokak başlarını tutmuş bulunuyorlardı. İzmir'in Türk ve Müslüman halkı neye uğradığını şaşırmış, nüzul isabet etmiş bir insan gibi söz söylemez olmuştu. Kışlalarda, garnizonlarda mevcut efrada, katiyen silâh istimal etmemeleri hususu gerek Vali, gerek Kolordu Kumandanı erkânıharp mirlivası Ali Nadir Paşa tarafından tebliğ edilmiş bulunuyordu. Fakat tarihin her devrinde hürriyet ve istiklâl ateşiyle yanmış ve kükre-

miş olan Mehmetçikler, böyle alçakça verilen emre itaat etmemişler, düşman askeri üzerine ateş açmışlardı. Çünkü "teslim olmak" Türkün askerî lügatinde olmayan bir kelime idi. Bu sırada rıhtım boyları müstevli Yunan askerlerinin naralarıyla çınlıyor, süngü takmış düşman askeri, Türk zabitlerini "Zito Venizelos," diye bağırmaya zorluyordu. Bunu dahi söylememekte ısrar ve inat eden İzmir Ahz-ı Asker Reisi erkânıharp miralayı vatan şehidi merhum Fethi Bey, askerî tabip kaymakam Şükrü Bey, Yunan askerlerine dönerek:

- Kato Venizelos! diye haykırmışlardı.

Fakat bir "kahrolsun" kelimesi, bu iki kahraman yüksek rütbeli Türk subayının rıhtım üstünde şehit edilmelerine kâfi gelmişti. Her ikisi, süngülenmiş, oldukları yere yıkılmış, fakat Türk milletinin şerefini, Türk milletinin namusunu, Türk ordusunun haysiyet ve vakarını her şeyin üstünde tutmuşlardı. Onlar toprakta yattıkça Allah kendilerine rahmet ve ailelerine sabır ihsan eylesin ve Türk çocuklarına bu mübarek şehitlerin ölümlerinde gösterdikleri feragati örnek ittihaz ettirsin. Bu iki şehidin kahramanlığı Anadolu mücadelesinin büyük ateşini yakan mukaddes bir meşale olmuştu. Şehrin bir taraftan düşman donanmasının top ateşi tehdidi altında süratle işgali, bir taraftan yerli Rumların resmî kadrolarda bulunan Yunan kuvvetlerine yardımı sayesinde İzmir'in işgali pek kısa bir zamanda tamamlanmıştır. Evler basılmış, eşya yağma edilmiş, mukavemet edenler, hayatlarından olmuştu. Tarihin daha bir çok vakalar ve misaller sıraladığı İzmir faciasını, o devirleri yaşamış olanlar, kolay kolay unutamayacaktır.

Halbuki İzmir, Harbi Umumî'nin birinci senesi sonunda, muharebeye girmesi şartıyla İtalyanlara vaat edilmiş bulunuyordu. İngilizlerin ve Fransızların, dahilde sosyalist ve komünist hareketlerle otoritesi zayıflamış olan İtalya'yı atlatarak ve Türk düşmanı olan Lyod George'un iki Yunanlı dostu Mösyö Venizelos ile Mösyö Zaharof'un teşvikiyle, Fransız Başvekili Klemanso'yu da ikna ederek bu işgali Yunanlılar lehine tahakkuk ettirmeleri, İtalyanları da son derece kızdırmıştı. Daha Yunanlılar karaya çıkarken, İtilâf devletleri arasında ihtilâf başla-

mış, evvelâ İtalya, daha sonra Fransa Millî Mücadele'ye gizlice ve el altından yardım etmeye başlamıştı. Bu macera, İngiltere'yi Orta doğuda tek başına bırakıyor, müstevli Yunanistan'ı da mütemadiyen desteklemek zorunda kalıyordu. Bu İngiliz imparatorluğunun bir taraftan Kızıl Rusya'ya karşı giriştiği mücadelede, diğer taraftan Hindistan, Mısır ve İrlanda'da vuku bulan kanlı isyanlarda, kuvvetlerini dağıtmak mecburiyetine sürüklüyordu. Nitekim bu yayılma, bu yıpranma, Anadolu'da Yunanlılarla çetin ve sürekli bir muharebeye karar vermiş olan Türklerin mukavemeti arttıkça ve zaferleri birbirini takip eyledikçe, İngiltere'yi fena halde düşündürmüş, hele büyük taarruzla inkişaf eden Çanakkale ve Boğazlar üzerine yürüyüşü, koskoca İngiliz İmparatorluğu'nu pek müşkül bir durumda bırakmıştı. İşte o zaman Lyod George, mezbuhane bir gayretle, Dominyonlardan yeni kuvvetler istemek mecburiyetinde kalmıştı. Fakat Dominyonların artık maceralardan bıkıp usandığı muhakkaktı. Tarihte ilk defa, İngiliz İmparatorluğu camiası, Anavatanın tehlike işaretine icabet etmiyor, asker göndermek talebini reddediyor ve meşhur Lyod George kabinesinin sükûtuna sebep oluyordu. Halbuki işe başlanırken Mösyö Venizelos, İzmir'in, hatta Anadolu'nun işgalini bir Yunan tümeninin başaracağı şeklinde ifade etmişti. Müşavir ve mütehassıs asker olarak fikri dinlenilen Fransız Mareşali Foş ise aynen şöyle söylemişti:

- Türkleri pek iyi tanımam, fakat Çanakkale harplerini görüp, işittikten sonra bunun bir tümen ile değil, otuz tümenle de tahakkuk ettirileceğini zannetmem. Fikrimce Türkler, müdafaada son derece inatçı ve mukavim askerlerdir.

Fakat İzmir'in bu tarzda işgali, Mondros mütarekesinin henüz hüsnüniyetle tatbik edileceğinden şüphesi bulunmayan herkesi acı acı düşündürmüş, silâha sarılmaktan başka çare olmadığını göstermişti. İzmir'in İşgali, Anadolu kalkınmasının beşaretli bir işareti idi. Türk milletinin birbirine tekrarladığı bir parola olmuştu. İstiklâlsiz yaşamak imkânını görmeyen bu millet, cenupta, şimalde, şarkta, garpta hep aynı sözü, aynı heyecan ve cesaretle tekrarlamıştı:

- *Ya istiklâl, ya ölüm!*

İZMİR'İN İŞGALİ ÜZERİNE TOPLANAN "ŞÛRA-İ SALTANAT"

İzmir'in feci işgalinden on bir gün sonra, İstanbul'da 36 Mayıs 1335 Cumartesi günü, Yıldız Sarayı'nda Osmanlı Devleti'nin Nazırlarından, ilim ve idare adamlarından, en ileri gelen sayılı zevatından mürekkep bir "Şûra-i Saltanat" toplanıyor, buna da padişah Sultan Vahideddin'in ve Veliahdı Abdülmecit Efendi'nin iştirâk edeceği bildirilmiş bulunuyordu. Vakit öğleden sonra idi. Davetliler içinde başta Sadrazam Damat Ferit Paşa olmak üzere bütün kabine âzaları, âyan-ı kiram, mazul vükelâ ve Osmanlı sefirleri, Darülfünun müderrislerinden on beş zat, Şûrayı devlet ve mahkemeyi temyiz, Divanı muhasebat reisi evvel ve sânileri, Bab-ı Meşihattan intihap olunan altı zat, Bahriye Nazırı'nın münasip gördüğü erkân ve ümerayı bahriyeden dört zat, Darülhikmetil İslâmiye'ce seçilen iki, Fetfahanece müntehab iki, Matbuat Cemiyetinden sekiz, Barodan seçilen iki, Ticaret odalarından dört, Darülhilâfetil İlmiye müderrislerinden iki, Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden iki, Sulh ve Selâmet Fırkası'ndan iki, Adana Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nden iki, Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nden iki, Millî Ahrar Fırkası'ndan iki, Kürd Teâlî Cemiyetinden iki zatın bulunacağı programda yazılı bulunuyordu.

Bu şûra-i saltanat o zaman halk üzerinde fevkalâde mühim bir tesir bırakmış, İtilâf devletlerinin siyasî mümessilleri de bu toplantıya büyük bir kıymet atfetmişti. Herkes saltanat şûrasının kararlarını son derece merak ediyordu.

Mezkûr günde öğleden sonra saat 3 sıralarında Yıldız Sarayı'nın üst kat direkli salonunda memleketin güzideleri toplanmış bulunuyor, inzibat ve idareye memur edilen ser yaveri şehriyarî Ferik Hurşit Paşa'ya gelenler isimlerini yazdırıyor ve teşrifatta kendilerine tahsis edilen yerlere oturuyordu. İçtima sa-

atinden on dakika sonra Padişah Sultan Vahideddin, bermutad Osmanlı hükümdarlarına mahsus olan resmî ve askerî kıyafeti ile göğsündeki nişanları belindeki sırmalı kayışı ile, başında kalpağı, gözlerinde burnundan iliştirilmiş meşhur gözlüğü ile görünmüş arkasından ondan daha gösterişli, sakalı matruş, Wilhemvari bıyıkları, çakır gözleri ve resmî kıyafetiyle Veliaht Abdülmecit Efendi yürümüştü. Padişahla veliahdın arkasından saray erkânı bulunuyordu. Hükümdarın salona girmesi üzerine başta vükelâ olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun bu en güzide şahısları hep birden ayağa kalkmışlardı. İçtimada bulunanların hepsinin yüzünde heyecan ve merak aşikâr olarak görülüyor, altı asırlık bir saltanatın bu mümessilinin söyleyeceği sözleri duymak için bütün salon halkı nefes almaktan bile korkuyordu. Padişah kendisine hazırlanmış olan yüksekçe bir taht üzerine oturarak ve içtimada bulunanları askerce selâmlayarak huzurunda oturmalarını eliyle işaret etmişti. Bu sırada sarayın geniş pencerelerinin kadife perdeleri arasından süzülerek salona giren Mayıs güneşi, tavandaki billûr ve rengârenk avizelerde akisler bırakıyor, garip parıltılar hasıl ediyordu. Padişahın sağında Veliaht Abdülmecit Efendi, salonda Sadrazam Damat Ferit Paşa, iri cüssesi, kara gözleri ve başında yükselen uzun hasır fesiyle, bu manzarayı ayrı bir mehabet katıyordu. Göğüsleri kordonlu, nişanlı yaverler kılıçlarını beyaz eldivenli elleriyle tutarak, dekora ayrı bir manâ vermekte idiler. Herkes İzmir'in işgalini müteakip, padişahtan, Saltanat-ı Osmaniye'nin başında bulunan bu insanlardan çok mühim sözlerin sarf edileceğini ve isabetli tedbirlerin gösterileceğini bekliyordu.

Solmuş yüzü, titreyen sesiyle padişah daha ilk kelimelerinde kendisinden beklenen bütün ümitleri kırmış, mahvetmişti:

- Vaziyet-i hazıre-i hariciyeden dolayı sizleri, devlet ve ayânı kiram ile mütehayyızan-ı memleketi buraya dâvet ettik. Devleti Osmaniye'mizin duçar olduğu müşkülâtı hazırası hakkında lâzım gelen tedbirlerin âcilen ittihazı için, meclisimizde bulunan aziz, zevatı kiramın her birlerine lâyık olacak fikir, rey ve mütalaalarını beyan buyurmalarını sizden istemeyi düşündük.

Bu içtimaı memleketimiz ve devletimiz için müteyemmen ve mesut etmesini, meclisimiz ile heyetimizi bais-i intibah ve hidayet buyurmasını Cenabı vacibit-tealâ hazretlerinden niyaz eyledik. Bu hayırlı içtimaın küşadıyla makam-ı riyaseti işgal eylemesini Sadrâzam paşaya havale eyledik. Allah cümlemizi eltaf-ı ilâhiyyesine isal buyursun ve Peygamberimiz Efendimizin şefaat ve manevî huzurlarına ulaşmak saadetiyle müyesser eylesin.

Salondakilerin âmin temennisinden sonra ayağa kalkarak, huzuruna yine geldiği zaman olduğu gibi askerce selâmlayan Sultan Vahideddin, kendisini takipte tereddüt eden Veliaht Abdülmecit Efendi, bu elim günlerde düşündüklerini, memleketin ileri gelenlerine söylemeye hazırlanmış bulunuyordu. Fakat padişah onu yalnız bırakmak istemiyor, herhangi bir emrivakisini önceden karşılamaya çalışıyordu. Bu sönük, bu cansız konuşmadan, bu bitkin ve yorgun ruhî haletinden sonra, Osmanlı hükümdarı ve halifesinden en ufak bir şeyi bekleyenlerin de tereddüdü kalmamıştı. Vahideddin, artık her harekete tam bir mutavaatla boyun eğmiş bulunuyordu. Makam-ı riyasetin kendisine bırakıldığı bildirilen Sadrâzam Ferit Paşa ayağa kalkarak şöyle söze başlamıştı:

- Âyan-ı kiram, müderrisan-ı izam ve misafirin-i benam efendilerimiz hazeratı, memleketimizin karşılaştığı müşkülât-ı azime, her türlü tavsif ve tasvirin haricindedir. İzmir'in işgaline karşı Devlet-i Osmaniye'nin itirazını muhtelif notalarımızla İtilâf devletlerine duyurmuş bulunuyoruz. Elbette ki mütareke hükümlerine muhalif bulunan bu işgali kabul etmemekte haklıyız. Düvel-i İtilâfiye'ye bu hususta verdiğimiz notaların suretlerini müsaade buyurursanız burada kıraat ettireceğim, demiş başta İngiltere olmak üzere, Fransa ve İtalya devletlerine gönderilen notaları okutturmuş ve kimler bu hususta söz söylemek arzusunu duyuyorsa, onların divan kâtiplerine isimlerini lütfen yazdırmalarını rica etmişti.

İlk söz alan Âyan Reisi Ahmet Rıza Beyefendi idi. O, şu suretle söze başlamıştı:

- Sadrazam Paşa Hazretleri, bir takım muhaberat suretlerini okudular. Halbuki bu notaların mefadı gazetelerde ilân edilmiş bulunuyor. Mademki buraya bu mühim vaziyet karşısında reyimizi bildirmek üzere davet buyurulduk; notalarımıza Düveli İtilâfiye tarafından cevap verilmiş midir? Cevap vürud etmiş ise ne şekildedir? Cevap gelmemiş ise ne suretle mukabele edileceği memuldür? Sadrazam Paşa hazretleri, lütfen buralarını izah buyursunlar da tenevvür edelim, rey ve mütalâalarımızı ona göre arz edelim.

Bu sözleri oturduğu yerde dinleyen Sadrazam Damat Ferit Paşa, hiddetle ayağa kalkarak:

- Ahmet Rıza Beyefendi, burası Meclisi Âyan değildir! Muhalefeti oraya saklayınız! diye mukabele etmişti.

Halbuki âzaya dağıtılan program ve talimatta hatiplerin yalnız reylerini vermekle iktifa edecekleri, birbiriyle münakaşadan içtinap eyleyecekleri hususu tasrih edilmişti. Bu suretle Sadrazam Paşa, ilk defa sarih hükümleri bizzat ihlâl eylemiş bulunuyordu. Ferit Paşa'dan sonra Müşir Fuat Paşa söz almıştı:

- Ahmet Rıza Bey'in haklı mütalâasına, Sadrazam Paşa hazretlerinin hiddetlenmesini şahsen muvafık görmediğimi huzurunuzda arz ederken, bu hava içinde konuşmanın faydasız olacağı kanaatini muhafaza ediyorum.

Müşir Fuat Paşa, şûra-i saltanatı çok güzel tahlil eylemişti. Hakikaten biraz sonra isimlerini konuşmak için yazdırmış olanların hepsi söz söylemekten feragat eylemişlerdi. Yalnız esbak Moskova sefiri Galip Kemali Bey kürsüye gelerek:

- Bu vaziyet karşısında kalan milletimiz için yapılacak şey, umum milletin yek vücut bir kütle halinde kıyam etmesi olmalıdır.

Bu söz, şûrayı saltanatta bulunanlar üzerinde soğuk bir duş tesiri bırakmıştır. Ortalıkta ölü sükûtu hâkim bulunuyordu. Yalnız Sulh ve Selâmet Fırkası Reisi Ferit Paşa, sabık sefiri tasvip eder mahiyette söz ve hareketleriyle bu teklife iştirâk etmişti. Hürriyet ve İtilâf Fırkası namına hareket edenler ise İngiliz man-

dasını kabul gayretinde idiler. Halbuki konuşabilseydi, Veliaht Abdülmecit Efendi, yanındakilere şöyle demişti:

- Topkapı Sarayı'ndan çıkarılan Sancak-ı Şerif ile İzmir'in işgalini protesto etmek için toplanan kalabalığın yalnız Türk milleti değil, bütün âlem-i İslâm'dan ibaret olduğunu, İzmir'in işgalini tasvip etmeyenlerin bilhassa Sultanahmet meydanında teşkil ettiği adedin yüz binleri şimdiden aştığını gördükten sonra bu ümidin yerinde olduğunu söylemek bizim için, hakikati ifade etmektir diye bir kanaate varmıştı.

Veliaht Abdülmecit Efendi, muhakkak ki işgale tahammül edemiyordu. Başka bir yazımızda tafsilâtını nakledeceğimiz veçhile, Darülfünun konferans salonunda İzmir'in işgalini protesto eden büyük bir kalabalığın muvacehesinde ateşli hatip Süleyman Nazif'in hitabesini dinlediği zaman, ayağa kalkarak hatibe hak verir mahiyette konuşması, bütün işgal orduları kumandanlarının hayretini mucip olmuş, Sultan Vahideddin'de Veliahdını ondan sonra tam manasıyla herkesten ve her şeyden tecrit eylemişti. Yalnız Abdülmecit Efendi'nin Anadolu'ya geçmek arzusu da samimî idi. Topkapı ve Şehremini semtlerinde ilk millî teşkilâtı kurmuş olan arkadaşım piyade yüzbaşısı Emin Âli Bey'e müracaat eden Ruşen Eşref Bey, Veliahdın bu isteğini açıklamış, fakat Anadolu ile yapılan muhabere neticesinde Mustafa Kemal Paşa, daha Havza'da iken hanedanın kaldırılacağını beyan etmiş olduğundan bu hususta verilecek cevabın menfi olarak tecelli eyleyeceğini biliyorduk. Emin Âli Bey arkadaşım bana gelerek Ruşen Eşref Beyefendi'nin bu müracaatını söylemiş, ben de kendisine Mustafa Kemal'in fikirleri aşikârdır. Bu malûm iken Veliahdı Anadolu'ya geçirmeye kalkarsak memleketi ikiye ayırmış olacağız, diyerek bu teklifin müspet neticelenmeyeceğini söylemiştim.

Bunlardan başka Veliaht Abdülmecit Efendi'nin Seccadecibaşısı Zeki Bey gizli teşkilâtımıza dahildi. Bana müteaddit defalar, Veliahdın Anadolu'ya geçmek istediğini söylemiş, her defasında kendisini bu arzunun tahakkukuna imkân olmadığı yolunda ikna eylemiştim. Bundan başka İsmail Hâmi Daniş-

mend Beyefendi'nin gizlice tabettirerek İstanbul halkına tevzi ettirdiği Memleket gazetesinde Veliaht Abdülmecit Efendi'nin Padişah Vahideddin'e takdim etmiş olduğu lâyihanın sureti vardı. Burada Veliaht, Millî Mücadele hareketine açıkça taraftar olduğunu bildirmekte idi. Eğer Veliaht Abdülmecit Efendi'nin padişahlığı tahakkuk etseydi, o sıralarda toplanmış olan şûrayı saltanattan hayırlı işler çıkabilirdi. Fakat Veliaht, fikirlerini bile söylemekten men edilmiş, Damat Ferit Paşa'nın hain tasavvurları, sureta içtimaa davet edilen memleketin ümidi olan bu toplantıyı da akamete mahkûm eylemişti.

İSTANBUL MİTİNGLERİ

Mondros mütarekesinin feci bir şekilde Müttefikler tarafından ihlâli İstanbul'da garnizon tesisi bahanesiyle asker çıkarılıp asayiş ve inzibatın Düvel-i İtilâfiye tarafından kontrol edilmesi, daha sonra da İzmir'in menful usullere başvurularak bir suret-i zalimanede işgali, Türk ve Müslüman halkın sabır ve tahammülünü taşırmış, her tarafta bu hareketleri protesto etmek azim ve kararını doğurmuştu. Bu tarihte Türk ve Müslüman halkın kararını doğurmuştu. Bu tarihte Türk ve Müslüman halkın harekete geçmesine önderlik ve rehberlik eden kimseler, Türk münevverleri, edipleri, muharrir ve gazetecileri idi. Dünyanın her tarafında olduğu gibi bu güzide zümre ilk hassasiyeti kendilerinde duymuş ve etrafındakilere sözleri, kalemleri ve hareketleriyle duyurmuşlardı. Bunların başında o devrin kahraman bir hatibini, emsalsiz bir edibini, mütareke yıllarının mağmum çehresine ümit bahşetmiş bir Türk kadınını görüyoruz ki o da Sayın Halide Edip'tir (Adıvar). Gerek Fatih parkındaki mitingde, gerek Sultanahmet'te toplanan ve iştirâk edenlerin adedi yüz binleri aşan muazzam içtimada halka hitap eden bu heyecanlı Türk kadını şöyle seslenmişti:

- Ey Türk ve Müslümanlar bugün gözlerimizin önünde öteyi görmeye mâni olan bir karanlık var, bu karanlık belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir, fakat Türk ve Müslüman dünyası elbet bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklâl ve zafer güneşi, şimdi sapsarı olan benizlerimize taze bir pembelik, ümit ve saadet getirecektir. Gözlerimizi bu güneşi görmeye alıştırmalıyız. Fatihlerin, Yavuzların, Kanunîlerin ülkesi, istiklâlsiz kalamaz, Mithat Paşaların, Namık Kemallerin, Tevfik Fikretlerin vatanı asla hürriyetten mahrum edilemez, gözlerimizi bu güneşi görmeye muktedir bir hale getirelim. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek

bir hedefe, yalnız Türk istiklâl ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim! Vatan, behemehal kurtulacaktır!

Halide Edip Hanım'ın bu ruhlara ferahlık, ümit ve cesaret veren sözlerini duyan vatanperverler, coşuyor ve siyah bayraklarla çevrilmiş meydanın içinde heyecana geliyordu. Bu sırada Sultanahmet minarelerinden Tekbir veriliyor, halk sanki bu gökten gelen sesin heyecan ve vecdi içinde muazzam bir deniz gibi kabararak, bu semavî Tekbirin uzaklarda bıraktığı aks-i seda gibi onu tekrarlıyordu. Hatipler birbirini takip ediyor, muharrirler her şeyi göze alarak yazıyordu.

Süleyman Nazif'in kahramanlık destanlarını sıralayan konuşmaları yanında, Yunus Nadi merhumun, kalemine güvenen, hiç bir şeyden yılmayan yalnız millet ve memleket menfaati ile çırpınan yazıları, halk efkârında derin bir tesir yaratıyordu. Falih Rıfkı, Anadolu dâvasına bu en karanlık günlerde inanmış bir insandı. Hepsi, sürgünü, hattâ ölümü göze almış gibi, düşmanlara kalemiyle bombardıman ediyordu. Büyük şairimiz Yahya Kemal'in, şiirleri İstanbul'un hüzün ve ıstırapla dolu halkına seslenen bir mâna taşıyordu.

Fakat Mehmed Akif, İstiklâl marşımızın bu ölmez şairi, millete cesaret ve savleti tavsiye ediyor, Türk ve Müslüman dünyasında son kalenin Anadolu olduğunu telkin eyliyordu. Şiir dünyasının Türkçülüğü kendisine ülkü edinmiş kahraman şairi Mehmed Emin'in şiirleri ile Halide Edip'in "Vurun Kahpeye" adlı eseri, Mütareke yıllarında, işgali protesto için toplanmış olan halkı bütün bu heyecanlı hitaplar Anadolu mücadelesine koşturmuş bulunuyordu. Bu tarihte gizlice basılıp elden ele bir bayrak gibi dolaştırılan Memleket gazetesinde İsmail Hâmi Danişmend de, işgal kuvvetleri aleyhine ateş püskürüyor, İzmir işgalini Türk milletinin asla tanımayacağını ilân ediyordu. Devrin en meşhur hatibi Hamdullah Suphi (Tanrıöver) idi. O durmadan, dinlenmeden, ak düşmüş başının, genç yüzünün doğruyu söylemekten çekinmeyen dürüst karakterinin yarattığı kahraman bir insan şekliyle herkesin önünde haykırıyordu:

- Dostlarım, kardeşlerim, vatandaşlarım, bir gün bu millet, Orhun'dan Tuna'ya kadar devletler kurmuş bu şanlı, bu şe-

refli Türk milleti, istiklâline kavuşacak, müstevliyi geldiği yere gönderecektir, buna emin olunuz kardeşlerim!

Hamdullah Suphi'nin, Türklük dâvası uğruna harcadığı yılların, ona verdiği iman, şüphe yok ki kuvvetli idi. O, bu inançla ortaya çıkmış, hiç bir şeyden yılmayarak, yalnız hakikati bu İstanbul mitinglerinin kürsülerinden haykırmıştı.

İstanbul mitinglerinin olgun simalarından biri de merhum Prof. Muslihiddin Âdil Bey, heyecansız fakat düşündürücü sözleriyle işgali hukuken protesto etmekte idi. Fatih mitingini tertip edenler meyanında matbaacı Şeref Bey'den de bahsetmek lâzımdır. Şeref Bey, bu tarihte Tanin matbaasının müdürlüğünü yapmakta olan bir gençti. Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil bulunan Şeref Bey, İstanbul'da Beşinci Kolordu açığında bekleyen bir ihtiyat zabiti idi. Mürettiblikle işe başlamış ve milliyetperverlerin toplandığı bir yer olan Tanin'de, Hüseyin Cahid Bey'in emrinde kendisine yer bulmuştu. Şeref Bey, Bekirağa bölüğündeki mevkuf arkadaşlarının da hizmetine koşuyor, bize de sık sık uğruyordu. Bolu kâtib-i mesulü Doktor Mithat (eski Kastamonu Valisi) ve Zonguldak kâtib-i mesulü (diğer) Mithat Beyler muvacehesinde kendisine verdiğim talimat dairesinde hareket ediyordu. İşte İzmir'in işgali üzerine Tanin matbaasında sabahlara kadar çalışarak gizlice dizdirdiğimiz beyannameleri, Fatih Belediyesi önünde toplanan vatandaşlara dağıtmıştı.

Fatih mitingi devam ederken İstanbul Polis Müdürü bulunan Miralay Halil Bey, bu mitingin kontrolüne o tarihte polis üçüncü şube müdür muavini olan Nevzat Bey'i (Tandoğan) memur etmişti. O da, Fatih Belediye Dairesi'nin alt katındaki odada sivil polislerle vaziyeti kontrol ediyordu. Bu sırada Şeref Bey, Halide Edip Hanımefendi'ye şöyle sormuştu:

- Hanımefendi, bugün Bekirağa bölüğünde mevkuf bulunan vatanperver devlet ricali eğer serbest olsalardı, İzmir böyle işgal edilebilir miydi? Bekirağa bölüğündeki siyasî mevkufların tahliyeleri için teşebbüs edemez miyiz? Nitekim Fransızlar büyük ihtilâl sırasında, hapishane kapılarını tırnaklarıyla açmışlar, mevkuf vatanperverleri hürriyete kavuşturmuşlardır.

Halide Edip Hanımefendi de cevaben:

- Biz şimdi mütecanis bir kütle değiliz. Bunu yapamayız evlâdım. Elbet Cenabı Hak bize yardım edecektir.

Bu sözler, kalabalık bir heyet huzurunda konuşulduğu için Nevzat Tandoğan Bey, Şeref Bey'le tertip heyetini Polis Müdüriyetine götürmüştü. Halbuki gerek Miralay Halil Bey ve gerek polis üçüncü şube müdürü merhum Nevzat Bey hakikatte gizli teşkilâtımıza dahil, fakat zâhiren İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne kayıtlı idiler. Bu sebeple bunlara bir şey yapılmamıştı. İstanbul mitinglerinin tertipçilerinden biri de Türkçülüğü ile tanınmış olan felsefeci İsmail Hakkı Bey (Darülfünun eski Emini) idi. O da heyecanlı, inanmış bir insandı ve milleti harekete getirenler içinde idi. Gerek Fatih mitinginde, gerek Sultanahmet mitinginde en heyecanlı kütle Askerî Tıbbiye talebesi idi. Abdülhamit'in yıllarca süren saltanatında haklı olarak korktuğu üç mektepten, Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye-i Şahane'den biri olan Askerî Tıbbiye, tarihin birçok hareketlerinde millet ve memleket uğrunda toplu bir cephe arz etmişti. Merhum ve mağfur Boğazlıyan kaymakamının cenazesinde de bu mektep talebesi, iki sıra kordon altına aldığı hürriyet şehidi Kemal Bey'in mübarek na'şını, kimseye el dokundurmadan mezarına kadar takip etmişti. Bu mitinglerde onlar da vardı ve onlar da en ileride idi.

İstanbul mitinglerinin kahraman mürettiplerinden merhum Adnan (Adıvar) değerli muharrir ve hatip merhum Nakiye Hanımefendi'yi, göz tabibi Esat Paşa'yı, Cemil Bey'i, Maliye müfettişi Arif Bey'i, İsmail Hakkı Danışmend'i, Kasımpaşa Eczanesi sahibi Vasıf Bey'i, Çanakkale harbinin malûlü kolsuz Hayri Bey'i, ihtiyat zabitlerinden Fehim Galip Bey'i, Matbuat Müdürü Ahmet Hikmet Bey'i saymak zorundayız. Fakat menfî şekilde düşman emellerine kalemleri ve sözleriyle hizmet edenlerin başında, Ali Kemal haini ile feylesof Rıza Tevfik'i de zikretmek lâzım gelecektir. Fakat Türk milleti bilhassa Ali Kemal'e, tarihin pek az hainine nasip ettiği bir akıbeti münasip görmüş, onu götürüldüğü İzmit'te linç etmişti. Rıza Tevfik ise, o günlerin dalâletine uymasının acısını bütün bir ömür çekmiş ve sonunda bu ıstırapla gözlerini dünyaya kapamıştı.

MALTA ZİNDANLARINDA KİMLER VARDI?

İzmir'in işgalini haber alan ve yer yer protesto mitinglerine kalkışan İstanbul halkı, evvelâ Fatih Belediye dairesi önünde toplanmış, sonra Bekirağa Bölüğü üzerine yürüyerek siyasî mahkûmları oradan kurtarmaya karar vermişti. Bu haberi alan İngiliz istihbaratçıları, keyfiyetten İngiliz Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Galtrop'u ve İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington'u haberdar etmişti. Ertesi günü şehrin ana caddelerinde her türlü toplantıların idam ile cezalandırılacağını bildiren yaftalar asılmıştı. Fakat bu tedbirlerin hiçbiri son derece vatanperver olan İstanbul halkını Sultanahmet meydanında daha muazzam bir miting yapmaktan alıkoyamamış ve yüz bine varan bir halk topluluğunun ateşli hatiplerin sözlerinden aldıkları heyecanla Divanyolu tarikiyle Beyazıd meydanına yürümesi, durdurulamamıştı. Gençlerin kesif hatlar halinde kapalı olan Harbiye Nezareti'nin demir kapılarını zorladıkları sırada, Fransız tanklarının Bekirağa bölüğü etrafındaki çemberi daraltmakta, her ân bu hapishanenin basılarak İttihatçı sabık vükelânın ve kâtibi mesullerin kurtarılacağı korkusu, İngiliz ve Fransızları telâşa düşürmüş bulunmakta idi. Şayet bir vaka olmasaydı, o gün Bekirağa Bölüğü hapishanesi bu insan selleri altında bütün mevkuflarının kurtarıldığına şahit olurdu. Gençlerin Harbiye Nezareti kapılarına dayandığı sırada, üstünde ferik üniforması olan ve burnundan takılan gözlükleriyle Padişah Sultan Vahideddin'e çok benzeyen Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa maiyetiyle beraber kapının iç tarafında gözükmüştü. Halk, Padişah zannettiği paşaya hürmeten geri geri çekilmiş ve kulaktan kulağa Sultan ve Halife'nin orada bulunduğu haberi yayılınca, kısa bir zamanda meydan boşalmıştı. Fakat bu tecrübe, işgal kuvvetlerine şunu göstermişti. Artık siyasî mahkûmlar, Bekirağa Bölüğü'nde muhafaza edilemezdi.

Diğer taraftan, işgal kuvvetleri divanıharplarında muhakemeleri yapılmakta olan bir kısım mevkufların, Sinop kalesine gönderileceği şayi olmuştu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden üç gün sonra Samsun'a çıktığı ve oradan Havza'ya gelerek, Rusya'dan gelmiş bulunan Bolşeviklerin askerî ve siyasî bir heyetini kabul ile onlarla bir anlaşmaya vardığı duyulunca, bundan böyle Sinop kalesine gönderilecek siyasî mahkûmların, Anadolu tarafından kurtarılacağı, bunların da milliyetçilere iltihak ederek eski İttihat ve Terakki siyasetine tekrar başlayacakları endişesi, İngilizleri yepyeni bir karara sürüklemişti. Bu mahkûmlar, kuş uçmaz, kervan geçmez bir yere, Akdeniz'in ortasında ve İngiliz donanmasının kontrolü altında bulunan bir adaya, bu adanın zindanlarına sevk edileceklerdi. İşte Malta zindanlarına harp mesulü addedilen Türk münevverlerinin, Türk vatanperverlerinin gönderilmesi sebepleri, bu suretle gözden geçirilmişti. Bekirağa bölüğünün dışı, Fransız askerleriyle, tanklarıyla sarılmış, kapıların önünü de İngilizlerin Kıbrıs'tan getirdiği ve ekserisi Ada Rumlarından bulunan, birliklerle tutulmuştu. Bir sabah erkenden uyanan siyasî mahkûmlar, ailelerine bile haber göndermeye vakit bulamadan, İngilizlerin askerî kamyonları ile İstanbul limanına, oradan da harp gemilerine nakledilerek Malta zindanlarına sürülmüşlerdi. Bu zindanlara sevk edilenler şunlardı:

Sadrazam Mısırlı Sait Halim Paşa, Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi, Adliye Nazırı İbrahim Bey, Hariciye Vekillerinden Giritli Nesimi Bey, İttihat ve Terakki'nin kâtib-i mesulü Mithat Şükrü Bey vardı. Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi de Malta'ya sürülecek iken Mason Cemiyeti'nin Maşrık-ı âzamı rütbesini haiz bulunduğundan ve yaşının da ileri bulunması göz önüne alınarak tahliye edilmiş, bu suretle serbest bırakılmıştı. Aynı iltimasa, küçük Talât Bey de nail olmuştu. Abdülhamit'e hal kararını bildiren meşhur İttihatçılardan mebus Emanuel Karasu Efendi, İtalyan mümessilliğinin himayesine mahzar olarak yakasını İngilizlerin elinden ve Malta zindanlarına sürülmekten kurtarmıştı. Malta zindanlarına nakledilenlerin içinde meşhur

muharrirlerimizden Ağaoğlu Ahmed Bey, Umumî Harbin son senelerinde İskân ve Muhacirin Müdür-ü Umumisi olan İstanköylü Şükrü Kaya Bey, İttihat ve Terakki kâtibi mesullerinden Enver Paşa'nın yâveri bulunan süvari kaymakamı İzmitli Mümtaz Bey de mevcuttu. Sapancalı Hakkı Bey ise bir yolunu bularak ve İstanbul hükümetinin himayesine mahzar olarak Malta'ya gitmemişti. Sapancalı Hakkı Bey, hamiyetli ve faziletli bir insandı. Bekirağa bölüğünde mevkuf bulunduğu günlerde Ermeni tehcir ve taktili meselesinden maznun olan mevkuflardan zabit olsun, sivil bulunsun, birçok kimselerin ailelerine para göndermiş ve birer çift asker tayını temin eylemişti. Gene birçok kimselerin akşam ve öğle yemek paralarını vererek bunların Bekirağa bölüğünün alt katında açılan yemekhanede karınlarını doyurmalarına imkân vermişti.

İttihat ve Terakki'nin kâtibi mesullerinden bulunan, erkânıharp binbaşılığından mütekait Hüseyin Kadri Bey de, sırf meşhur muharrir Ali Kemal'in kayınbiraderi olduğu için Malta'yı boylamamıştı. İttihat ve Terakki'nin merkezi umumî azasından ve mebus bulunan Salâh Cimcoz Bey Malta'ya sürülmüştü. Fakat Kâtibi mesullerden Sûdi Bey, İstanbul'da kalmak çaresini bulmuştu. Damad-ı Padişahî bulunan Hâmi Bey ise, Bekirağa bölüğünde birkaç günlük mevkufiyetten sonra, Himaye-i Padişahî ile tahliye olunmuştu. İttihatçıların meşhur Maarif Nazırı Şükrü Bey ise Malta zindanlarında soluğu almıştı. İttihatçıların meşhur İaşe Nazırı Kara Kemal Bey'de Malta zindanlarına sürülmüştü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı Hamallar Teşkilâtının Reisi, Hamal lâkabıyla meşhur Ferit Bey de Bekirağa bölüğünden Malta'ya nakledilmişti.

Diğer taraftan meşhur muharrirlerden Aka Gündüz Bey ile Türkçülük cereyanlarının meşhur siması Ziya Gökalp merhum ve İstanbul Polis Müdür muavinliği yapmış Tevfik Hâdi Beyle, Polis Müdüriyet-i Umumiyesi şube şeflerinden biri bulunan Reşat Bey ve İttihatçı mebuslardan İlyas Sami Bey, Malta zindanlarını gören zevattan idiler. Bunlardan başka İttihat ve Terakki'ye mensup olan İzmir mebusu bulunan Ubeydullah Bey, İttihat ve

Terakki'nin Edirne kâtib-i mesulü Gani Bey ve Edirne Valisi Zekeriyya Bey, İttihatçı Fırkanın valilerinden Sâbit Bey, Malta zindanlarına sürülenler meyanında idiler.

İzmit'te fabrika müdürü olan Ali Muhsin Paşazade süvari kaymakamı Mithat Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın gizli yardımıyla Malta'yı görmeden kurtulmuş ve Ankara'ya gelince de mebus tayin edilmişti. İttihat ve Terakki'nin Sevkiyatçı lâkabıyla anılan Binbaşı Rıza Bey de aynı talihe mahzar olarak yakasını bu sürgünden kurtarmış ve Anadolu'ya gelince de mebus olmuştu. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'ya gelince, Bekirağa bölüğünde mevkuf iken, piyade zabiti Sadi Bey'in delâleti ve Yenibahçeli Şükrü Bey'in firar projesiyle mevkuflardan küçük Talât Bey'i de yanına alarak Tevkifhaneden firarla Anadolu'ya geçmişlerdi.

Umumî Harb senelerinde Ordu Kumandanı bulunan Yanyalı Vehib Paşa da Malta zindanına gönderilmeyerek yalnızca Bekirağa bölüğünde mevkufiyetten sonra tahliye olunmuştu. Fakat erkânıharp mirlivası Halepli Mahmut Kâmil Paşa, İttihat ve Terakki mensuplarından gazinocu Giritli Necati Efendi, Trabzon tehcir ve taktiline karışmış bir doktorla beraber Malta zindanlarına sürülmüştü.

Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey'in idamı üzerine halkın menfi tezahüratından korkan İngilizler, Ermeni tehcir ve taktiline iştirâk etmiş asker ve sivil mevkufların cümlesini Malta'ya göndermişlerdi. İttihat ve Terakki Partisi'nin güzide hatip ve başyazarı Hüseyin Cahid Bey ile Menteşe mebusu ve İttihatçıların meşhur Hariciye Nazırı Halil Bey'i de Malta zindanlarına sürmüşlerdi. İttihatçıların merkezi umumî azasından Dağıstanlı Hüseyinzade Ali Bey'le İstanbul Merkez Kumandanı topçu miralayı Kızanıklı Cevad Bey ve Trabzon'da Ermeni tehcir ve taktilinde bulunmaktan maznun Trabzonlu Kırzade de Malta zindanını görmüşlerdi. İttihat ve Terakki'nin Kadıköy kâtibi, mesulü Sabri Bey ile Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının amele mebusu Numan Usta da Bekirağa bölüğünden Malta zindanına nakledilmişti. Buradan tahliyeden sonra Sabri Bey, Millî Hükûmetin

Posta ve Telgraf Müdürü Umumîliğine getirilmişti. Daha sonra mebus ve nihayet Ziraat Vekili olmuştu.

Trablusgarp harbine iştirâk eden İttihat ve Terakki'nin kâtibi umumîsi olan ve Şeflik yapan Pirlepeli Fethi Bey de Bekirağa bölüğünden Malta'ya sürülmüştü. Umumî Harp senelerinde Ermeni tehcir ve taktiline iştirâk ettiği iddiasıyla Bekirağa bölüğünde mevkuf bulunan valilerden Doktor Reşid Bey, Kürd Mustafa Paşa divanıharbınca bilmuhakeme idama mahkûm edilmiş ise de Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışan piyade yüzbaşısı Çerkes Sadeddin Bey'in gayretiyle Bekirağa bölüğünden kaçarak ıhlamurda gizlenmiş, fakat sığındığı ev abluka edilince, gizlendiği evden çıkarak, bağ ve bahçelerden kaçarken zabıta memurlarının attığı tabanca kurşunu ile şehit olmuştu.

Bu firarı temin eden Yüzbaşı Sadeddin Bey ele geçmiş ve Kürd Mustafa Paşa divanıharbına verilmiş ise de, Sadeddin Bey, Vahideddin'in kayınbiraderi Miralay Zeki Bey'in yakın dostu bulunması ve sabık Müşirlerden padişahın damadı Çerkez Mehmet Paşa'nın kayınbiraderi bulunması dolayısıyla kendisine bir şey yapılmamıştı. Umumî Harp senelerinde Asir havalisi kumandanı Sait Paşa ile, Afyonkarahisarlı Ali Bey de İngilizler tarafından Anadolu harekâtına taraftar addedilerek Malta'ya gönderilmişlerdi. Gene Malta'ya sürülenlerden biri, devr-i Hamidî'deki müşirandan merhum Arapkirli Şakir Paşa'nın oğlu, Cihan Harbi'nin ordu kumandanlarından erkânıharp feriki Arapkirli Cevad Paşa ile gene Umumî Harp yıllarının ordu kumandanlarından erkânıharp feriki Mersinli Cemal Paşa'dır. Gene İngilizlerin Millî Mücadele'ye taraftar olduklarını bildikleri ordu kumandanlarından Yakub Şevki Paşa ile Ali İhsan Paşa'yı (Sabis) ileride bir ordu idare etmeleri ihtimaline mâni olmak kastıyla Malta'ya gönderdikleri muhakkaktır.

Bekirağa bölüğü boşalıp Malta zindanları dolarken, İngilizler bu hareketleriyle Millî Mücadele'yi zayıflatacaklarını zannetmişlerdi. Fakat pek az sonra hepsini tahliyeye mecbur olmuşlardı.

MUSTAFA KEMAL VAHİDEDDİN'LE KARŞI KARŞIYA

Osmanlı İmparatorluğu ve onun mukadderatına 10 sene hükmetmiş bulunan İttihat ve Terakki Fırkası, Cihan Harbi'ni kaybedince kendi kendisini tasfiye etmeye mecbur kalmış, teşkilât gerek merkezde, gerek bütün şubelerinde ilga edilmişti. İttihat ve Terakki Fırkası'nın son Sadrazamı Talât Paşa'nın bulduğu son çare, Karakol adı altında bu partinin devamını temin etmek fikri ise de, Kara Kemal'in ve Kara Vasıf'ın bütün gayretlerine rağmen bu maksat yürütülememiş, Mithat Şükrü Bey merhumun "Teceddüd" namı altında teşkilâtlandırdığı yeni İttihat ve Terakki Fırkası da mütarekenin ilk yılında muvaffak olamamıştı. Fakat şark vilâyetlerimiz böyle değildi. Orada İttihat ve Terakki'ye mensup zabitan, sivil memurlar bütün kuvvetleriyle faaliyete geçmişler, hattâ merkezi Kafkasya'da olmakla beraber, şark vilâyetlerimize tedahül etmiş ve şubeleri kurulmuş Türk Şûralar Cumhuriyeti namı altındaki hükümet ile de temasa geçmişlerdi. Enver Paşa'nın Rusya yolu ile Kafkasya'ya vâsıl olduğu ve orada gerek Osmanlı İmparatorluğu devrinden kalma askerî birlikler, gerek mahallî milislerden mürekkep bir ordu kurmakta bulunduğu ve bu ordunun akşama, sabaha Anadolu'ya gireceği haberleri, son Padişah Sultan Vahideddin'i ve onun arkasından İngilizleri fena halde düşündürmüştü. Diğer taraftan Karadeniz havalisinde Pontus devletini kurmak isteyen Rum çeteleriyle, bu havalinin millî kahramanı addedilen Giresun Topal Osman'ın adamları da devamlı bir mücadele halinde idiler. İtilâf Devletlerinin Doğu Anadolu'da kurmak istedikleri Ermeni ve Kürd devletlerinin tesisine mâni olan İttihatçıların bu devamlı hareketini bertaraf etmek için, cesur, irade sahibi, azimkâr ve iş beceren bir askere, dirayetli bir kumandana ihtiyaç aşikârdı. Sultan Vahideddin bu askeri, beraberinde alarak Almanya'ya seyahat etmiş ve garp cephesinde tetkikler

yapmış, Enver Paşa ile de arası daima açık bulunmuş olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında bulunuyordu. Ona verdiği isim şu idi: *"Na-mağlûp kumandanım!"*

Mustafa Kemal'in İttihatçılardan sonra iş başına gelen ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Müşir İzzet Paşa'nın riyasetindeki kabinesinde Harbiye Nazırlığı'na getirilmesini çok istemiş olan son Padişah, İzzet Paşa'nın şiddetli muhalefeti karşısında bir türlü maksadına nail olamamıştı. Diğer taraftan mütareke imzalanınca İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa da, Pera Palas otelinin salonlarında sık sık görülüyor, çok samimî arkadaşı Sevkiyatçı lâkabıyla yâd edilen meşhur Rıza'dan, İttihatçıların hali hazırdaki teşkilâtı hakkında ve giriştikleri faaliyetin ana hatlarına ait esaslı malûmat alıyordu. Bu bilgilerini takviye eden ve uzun yıllar İttihatçılara hizmet etmiş olmakla beraber Mustafa Kemal Paşa'yı daha ziyade seven İskeçeli Arif Bey de bulunuyordu. Her ikisi hemen daima Paşanın yanında idiler. Hattâ bir gün Pera Palas'a beni de çağırmışlardı. Mustafa Kemal Paşa bana:

- Hüsameddin Bey, demişti, seninle Umumî Harp senelerinde bir kaç defa görüştüğümüzü, hattâ harbin sonuna doğru bir kaç gece Beşiktaş'ta Akaretler'de annemin evinde baş başa verip konuştuklarımızı çok iyi hatırlıyorum. O zaman benim taşkın fikirlerimi dinlemiş, fakat arzularımı senin en büyük dostun Enver Paşa'ya söylemiştin. Zira söyleseydin, ondan bana herhalde zarar gelebilirdi. Bu hizmetine teşekkür ederim. Yalnız öğrenmek istediğim şudur: Teşkilât-ı Mahsusa elemanlarımızdan memleketin kurtarılması ve düşmanların topraklarımızdan çıkarılması hususunda ciddî bir hizmet beklenebilir mi?

Paşanın suali çok müşkül cevaplandırılabilirdi. Teşkilât-ı Mahsusa'ya seçilmiş olan kimseler, memleketin güzide elemanları idi. Fakat mütarekenin bu karışık günlerinde hepsi hakkında Paşa Hazretleri'ni tatmin edici bir cevap vermek müşküldü. Kendisine:

- Kısmen Paşam, dedim. Onlar her şeyden evvel vatanperverdirler. İcap ederse bu memleket uğruna hayatlarını da feda ederler.

Mustafa Kemal Paşa, Sevkiyatçı Rıza ve İskeçeli Arif Beylerin huzurunda bana, Enver'in neler yapmak fikrinde olduğunu sormuş, kuvvetinin ne olduğunu ve neye dayandığını öğrenmek istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşmeleri, onun daha o zaman esaslı bir hareket hazırladığına delâlet ediyordu. Nitekim pek az sonra son Padişah Sultan Vahideddin'in devamlı tazyiki karşısında Harbiye Nazırı bulunan Müşir Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı çağırarak kendisine şark vilâyetlerindeki kargaşalığı bertaraf etmesi ve bilhassa o havalide faaliyette bulunan İttihat ve Terakki'cilerin hakkından gelebilmesi için vazife ve memuriyet verileceğini onun Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla o tarafa tayini tekerrür ettiğini ve bu işi arzu edip etmediğini öğrenmek maksadıyla kendilerini Harbiye Nezareti'ne dâvet eylediğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bir çok ve geniş emelleri vardı. Muhakkak ki Paşa, memleketin işgal edilmesinden, mütarekenin çok kötü tatbik olunmasından, baştaki hükümetin aczinden büyük bir üzüntü duyuyordu. Maksatlarını serbestçe tahakkuk ettireceği yer, herhalde işgal altında bulunan bir bölge olamazdı. Fakat lâlettayin bir ordu müfettişi olarak giderse de muvaffak olamayacağını çok iyi anlamış bulunuyordu. Müşir Şakir Paşa'dan geniş bir salâhiyet talebinde bulunmuştu. Paşanın hayreti karşısında Mustafa Kemal Paşa fikirlerini şöyle izah etmişti:

- Yalnız emrim altındaki kolordulara değil, icap ederse Anadolu'nun diğer kolordularına da hükmedebilecek bir salâhiyet! Bununla beraber yanlış anlamayınız, maksadım bir gösteriş değil, memlekete faydalı olmaktır. Kafkasya'dan, Enver Paşa'nın emrindeki kuvvetlerden bir taarruza maruz kalırsak, mahdut bir iki kolordu ile bu tecavüzü önlemeye imkân bulamam. Bu da zatı şahanenin benden beklediği bütün ümitleri suya düşürür, demişti.

Müşir Şakir Paşa, meseleyi sabık ve lâhik Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisleriyle görüşeceğini söylemiş, bir kaç gün intizar

buyurmasını Mustafa Kemal Paşa'dan rica etmişti. Filhakika, Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa, sabık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi ve lâhik Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Arapkirli Cevad Paşalarla baş başa vererek bu hususta uzun boylu görüşmüş, nihayet Mustafa Kemal Paşa'ya hak veren bu zevat ile mutabık kalarak arzu ettiği salâhiyet nameyi hazırlamıştı. Harbiye Nazırı Müşir Şakir Paşa ile Ferik Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci mülâkatı gene Harbiye Nezareti'nde makam odasında vâki olmuştu. Orada Üçüncü Ordu Müfettişine verilen geniş salâhiyet üzerinde durulmuş ve irade-i seniyenin bilhassa İttihat ve Terakki'cilerin imhası, Pontusçuların tedibi ve bütün bu havalinin muhtel olan asayişinin iadesinden ibaret olduğu kendisine bildirilmişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa bir müddet daha vakit kaybetmiş, karargâhına alacağı zabitanın isimleri üzerinde titiz bir hassasiyet göstermişti.

Müşir Şakir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın üçüncü görüşmesi İzmir'in işgaline takaddüm eden günlerde olmuştu. Harbiye Nazırı bu görüşme esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın önünde ağlamış ve İngilizlerden acı acı şikâyet ederek:

- Maalesef, demişti, belki İzmir ve havalisi de yakında işgal olunacaktır, bilmem bu gidişle halimiz ne olacak!

Nihayet Mustafa Kemal Paşa hem harekete hazırlanmaya, hem de saraya, Padişaha veda etmeye karar vermiş ve bu ziyaretini o sırada Nişantaşı köşesinde rast geldiği Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Arapkirli Cevat Paşa'ya da söylemişti. Cevat Paşa, zatı şahaneyi görmesini bilhassa Mustafa Kemal Paşa'ya tavsiye eylemişti.

Saraya azimet eden Üçüncü Ordu Müfettişi Ferik Mustafa Kemal Paşa'yı, Padişah derhal huzuruna kabul etmiş ve Paşanın ısrarına rağmen onu ayakta durdurmayıp yanındaki koltuğa oturtmuştu. Son Osmanlı hükümdarı Vahideddin, Mustafa Kemal Paşa'ya:

- Her şeyden evvel en büyük emelim, İttihat ve Terakki mensuplarıyla Teşkilât-ı Mahsusa'cıların şahsıma karşı kalplerinde taşımış oldukları husumetten sizin haberdar olmanız ve

ona göre hareket eylemenizdir. Vilâyet-i Şarkiye'nin temiz ve Saltanat-ı Seniyyemize sadık, saf halkını aleyhimize tahrik eden bu komitecilerin en seri bir şekilde ve çok kısa bir zamanda ortadan kaldırılmaları esbabına tevessül etmenizi sizden istemekteyiz. Hafazanallah bu tahrikât ve bu teşevvüş fazla devam ederse Düvel-i İtilâfiyenin bundan bilistifade henüz işgal görmemiş bu mıntıkaya da asker sevk etmeleri vâki olabilir. O zaman memalik-i mahrusamızın en kudretli bir mıntıkası da elimizden çıkmış olur. Büyük devletlerin bu sahada tesis etmek istedikleri Ermeni ve Kürd devletlerinin kurulmasına yol açılmış olur. Buna meydan vermemenizi sizden bekliyorum.

Mustafa Kemal Paşa Padişahın bu arzusuna azamî bir gayretle mesai sarf edeceğini vaat etmiş ve bilhassa son Hükümdara emniyet verebilmek için:

- Zatı Şahaneleri müsterih ve mutmain bulunsunlar ki bu havalide kurulması muhtemel bir Ermenistan ve Kürdistan'ın teşekkülüne sebep ve bahane addedilecek en büyük bir hususa meydan vermeyeceğim. Bunu size arzı bir vazife bilirim, demişti.

Mustafa Kemal Paşa bu suretle son Osmanlı Padişahının en korktuğu meseleyi bertaraf etmeye gayret eylemiş ve onun endişelerine mahal olmadığına dair teminat verdikten sonra, bütün arzuların tahakkuku için geniş bir teşkilât kurmaya lüzum bulunduğuna ve Enver Paşa'nın Kafkasya'da hazırladığı orduya ve hin-i hacette memleket dahiline sevk edeceği çetecilere karşı mukabil bir takım hazırlıklarda bulunmaya mecbur olduğuna dair izahat vermiş ve bütün bunlar için bir masrafın düşünülüp düşünülmediğini Sultan Vahideddin'den sormuştu. Padişah:

- Gerekli her türlü masrafın işarınız ve tensibinizle verilmesi hususunda Sadrazam Paşa'ya derhal irade edeceğim, demişti.

Padişahı askerce selâmlayan Mustafa Kemal Paşa, kendisine açılan bu yepyeni istikbale tam bir ferahlık, sevinç ve azimle bakarak saraydan çıkıyordu. Şarktan işe başlamak ve garba doğru yürümek, memleketin kurtarılmasını bu istikamette sevk etmek onun yegâne hedefi idi.

BANDIRMA VAPURUNUN YOLCULARI

Daha 13 Mayıs 1919 akşamı İzmir'de halk büyük bir heyecana düşmüş, şehrin işgal edileceğini anlamıştı. 14 Mayısı 15'e rapteden gece ise gençlerin Yahudi maşatlığında (mezarlık) toplanarak "Redd-i İlhâk" namı altında bir cemiyet kurmaları ve ne pahasına olursa olsun işgale bütün kuvvet ve gayretleriyle mâni olmaya karar vermeleri, ertesi sabahın sisli ufuklarında beliren düşman donanmasının tehditkar mevcudiyeti ve kayıklarla İzmir rıhtımlarına çıkarılan askeri bilfiil sokak başlarını tutmuş bulunması, elim bir devrin başladığına kimsenin şüphesini bırakmamıştı. 14 Mayıs akşamı Saray'da Padişah Sultan Vahideddin'in huzurundan çıkmış olan Mustafa Kemal, 15 Mayıs 1919'da her Türk gibi feci ve elim işgali duymuş, kalbinden vurulmuştu. İşte Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadolu'ya hareketi 16 Mayıs çarşamba günü vâki olmuştu. Bugünün ikindi vaktinde Galata rıhtımına Seyrüsefain İdaresi'nin küçük bir vapuru, hakikatte dünya çapında bir kıymet ifade eden büyük bir vatan evlâdını etrafındaki bir avuç kahramanla yepyeni bir dünyaya, emsalsiz bir mukadderata götürmeye hazırlanıyordu. Vapurun yolcuları, kalpaklı, poturlu, şalvarlı, cepkenli vatandaşlardı. Bunların arasında siyah kalpağı, gri avcı biçimi elbisesiyle, yeşil gözlü, altın saçlı, yüzünde cesaret ve azim çizgileri görülen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Üçüncü Ordu Müfettişi Ferik Mustafa Kemal vardı. O, gülmüyor fakat büyük bir dâvayı tahakkuk ettirmek için her şeyi göze almış bulunuyordu. Bu yolculuğa çıkmadan evvel Şişli'deki evinde başında beyaz bir örtü bulunan, yüzünde kederli bir ifade okunan, hürmete lâyık bir anneye ve sevimli bir kız kardeşe veda etmişti. Bunlardan biri Zübeyde, diğeri Makbule Hanım'dı. Bu iki insan, Mustafa Kemal'in bitip tükenmeyen ayrılıklarına şahit olmuş ve arkasından çok gözyaşı dökmüşlerdi. Bu defa kim bilir belki de hiç sonu gelmeyecek bir maceraya giden bu sevdikleri adam için, son sözlerini

söylüyorlardı. Galata rıhtımındaki kafile, bir karargâhın şahsiyetlerinden mürekkepti. Hepsi kalpak ve avcı biçimli elbiseleri, golf pantolon ve yünlü çorapları ile bir yolculuğun mümessilleri idiler. Hepsini teşyie gelmiş kimseler vardı. Kafilede şu zevat fark ediliyordu:

Erkânıharp Miralayı Kâzım (Dirik), tayin edildiği Sivas'taki kolordu kumandanlığına giden Erkânıharp Miralayı Refet, Doktor Binbaşı Refik (Saydam), mitralyöz mülâzımı Arif Beyler, piyade mülâzım-ı evveli Ali Efendi, istihbarat müdürü Süreyya Bey, Mustafa Kemal'in iki yâveri, Yüzbaşı Cevat Abbas, Salih (Bozok), süvari mülâzım-ı evveli Muzaffer Kılıç. Bunlardan başka Erkânıharp Kaymakamı Muzaffer Kılıç. Bunlardan başka Erkânıharb Kaymakamı Ârif Beyler orada idiler. Henüz vapur kalkmadan iki kişi acele acele buraya gelmişti. Bunlardan biri, o tarihte Arnavutköy komiseri Nevzat (Tandoğan), Mustafa Kemal'in unuttuğu kıymetli bir paketi, Şişli'deki evinden alıp gelmişti. Diğeri eski ve sevgili bir arkadaşı, Hamidiye kahramanı Rauf Bey idi.

Rauf Bey, Mustafa Kemal'e, çıkacağı yolculuğun tehlikelerle dolu olduğunu ve İngilizlerin kendisinin izi üzerinde bulunduğunu, yolculuğunu muayyen bir güzergâh istikametinde ve bindiği geminin, herkesin bildiği bir rota üzerinde hareket etmemesini tavsiye ediyordu.

Zira, Paşanın bu gidişinden İngilizler harekete geçebilir, yolda da onu tevkif ederlerdi. Mustafa Kemal, Rauf Bey'e ve kendisini teşyi edenlere teşekkür etmiş, onları da en yakın bir zamanda Anadolu'da bekleyeceğini söyleyerek Bandırma vapuruna geçmişti. Gemi, limandan hava kararmadan çıkmaya mecburdu. Yalnız Kızkulesi açıklarında bizim, Büyükdere önlerinde İtilâf devletlerinin kontrolünü atlatırsa, mesele kalmayacaktı. Geminin kaptanı eski ve tecrübeli bir insandı. Gemisine binen Büyük Adamın kıymet ve değeri hakkında da birçok şeyler biliyordu. Hiçbir şey bilmese, O'nun Anafartalar Kahramanı olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezini, onun kapılarında en korkunç ve kuvvetli iki düşmana karşı nasıl mü-

dafaa ettiğini öğrenmişti. Bu kıymetli misafiri sağ ve salim Samsun'a çıkarmayı, o da bir memleket vazifesi olarak telâkki ediyordu. Her iki kontrol, hiç bir şey hissettirilmeden atlatılmış, Mustafa Kemal ve arkadaşları, Karadeniz'in mor ve köpüklü denizi ile karşılaştıkları zaman rahat nefes alabilmişlerdi. Fakat yol tehlikeli, her an geri döndürülmek ihtimalleri ile dolu idi. Kaptan, gemilerin mutat seyir istikametini bırakarak daha ziyade sahile yakın, fakat tehlikelerle dolu bir rotayı takip ediyordu. Biraz sonra bu denizin şanına lâyık dalgalar, fırtınalar da, bütün bir Türk milletinin mukadderatı sayılan bu kahramanı ve O'nun etrafındaki insanları, düşündürmeye başlamıştı. Gemide dikkat nazarını çekmemek için, kafileye mensup insanlar, pek az toplanıyor, pek seyrek konuşuyorlardı. Hele bir gelebilselerdi, bu vatan işte o zaman kurtulmuş olacaktı. Perşembe, cuma günleri denizle alt alta, üst üste, tıpkı minderde güreşen iki insan gibi boğuştular. Rauf Bey'in sözleri, Mustafa Kemal'in aklından hiçbir zaman çıkmadı. Nihayet deniz sakinleşti ve ertesi sabah ki cumartesi günü idi, ufukları pembe, uzakta şerit gibi bütün bir cepheyi dolduran, Samsun şehri gözüktü, Bandırma yaklaştıkça, Samsun kumsalları, renkli evleri, tepelerine kadar dik çıkan bayırları hep bu insanların gözü önünde bir tablo gibi belirdi. Artık gelmişlerdi. Anadolu toprakları burada başlıyor, Türkün ümidi, istikbali burada onlara yol veriyordu. Ne bir dalgakıranla, ne de bir tabiî limanla muhafaza edilmeyen Samsun, fırtınalı havalarda yolcu kabul etmeyen bir şehirdi. Fakat Mustafa Kemal'in bugün talihi vardı. Deniz sakin, şehir büyük misafirini kabule hazırdı.

Üçüncü Ordu Müfettişinin ve karargâhının vürudundan evvelâ şehrin askerî makamları haberdardı. Kolordu kumandanı, Samsun Valisi bu karşılama merasiminde hazırdılar. Yolcular kayıkla sahile yaklaştılar, sevinç ve alâka ile karşılandılar. Mustafa Kemal işte o zaman ferah bir nefes aldı. Henüz 38 yaşında genç bir generalin, Çanakkale kahramanının Samsun'a geldiğini duyan halk, sahilde toplanmış hayran nazarlarıyla onu seyretmeye koyulmuştu. Oteller yakındı. Başka bir vasıta al-

maya lüzum kalmamıştı. Hep beraber, neşeli bir yürüyüşle askeri ve halkı selâmladıktan sonra, (Mıntıka Palas) oteline gelmişlerdi. Paşa ve maiyeti burada bir müddet dinlendikten sonra vilâyeti, kolordu kumandanlığını ve belediyeyi ziyaret ettiler. Bilhassa şehrin asayişine ve Rusların civarda yaptığı baskınlara ait mühim hâdiseleri dinlediler.

Limanda küçük ve tarihî Bandırma vapuru o gün akşama kadar kaldı. Mustafa Kemal için memleketin bütün hususiyetini, Anadolu'nun bu tarihî kapısında dinlemek, ona göre bir yol çizmek lâzım geliyordu. O yol programı şöyle tanzim etmişti. Samsun'dan sonra Kavak, Lâdik, Havza, Amasya, Turhal, Tokat'tan geçerek Sivas'a gidecek.

Oradan da Erzincan tarikiyle Erzurum'a varacaktı. Artık kendisini Anadolu'nun koynunda görüyor, bu müşfik annenin kucağında emin bulunuyordu. Mustafa Kemal'in Samsun'daki temasları 25 Mayıs sabahına kadar geceli, gündüzlü devam etti. Her taraftan fena haberler geliyordu. Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in, Anadolu valilerine tamim ettiği gizli emirde, Mustafa Kemal'in geri döndürülmesi emrediliyordu. Hattâ bu tamim şöyle bir hükmü de ihtiva ediyordu: *"Mukavemeti halinde Paşa'yı cebren ve mahfuzen de sevk edebilirsiniz!"*

Güzel amma, bu cesareti kendisinde bulacak kimse kim idi? Mustafa Kemal, elde ettiği istihbarata muvazi tedbirler almaktan da biran vazgeçmiş değildi. Hemen bazı arkadaşlarını daha evvel, geçeceği kasaba ve şehirlere göndermişti. Onlar kendisini oralarda bekleyecekler ve vahim bir vaziyet karşısında daha evvelden de onu haberdar edeceklerdi. Bunlardan en mühimi Sivas'ta cereyan etmişti. Oraya Doktor Miralayı İbrahim Tali Bey gönderilmişti. Vali Reşit Paşa'nın, Elâziz valisi Ali Galip'in ısrarıyla Paşayı Sivas'a gelir gelmez tevkife hazırlandığını duymuş olan İbrahim Tali Bey, Sivas vilâyeti hudutlarından karşıladığı zaman, Mustafa Kemal'in bir ara kulağına eğilerek:

- Paşam, sizi burada tevkif edecekler, demişti.

Mustafa Kemal Paşa çok soğukkanlı ve son derece cesurdu. Valiye[8]:

- Paşa hazretleri, demişti. Siz de bizim otomobile teşrif ediniz, tâ ki beni tevkife hazırlananlar şaşırsınlar!

Sivas valisi, bir taraftan üçüncü ordu müfettişini temine, diğer taraftan acele tedbirler almaya mecbur kalmıştı. Mustafa Kemal'i böylece bütün yol güzergahında bekleyen emin arkadaşları vardı. Havza, Amasya, Tokat hep bu ciddî tedbirlere sahne olmuş şehirlerdi. Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs Cuma günü. Samsun'dan Umumî Harp'ten arta kalmış hurda bir otomobil ile arkadaşların diğer kısmı yaylı araba ile ayrılmışlardı.

Bandırma vapurunun yolcularını, Anadolu'da bekleyen kader, her fâniye nasip olmayan, şeref, şan ve kahramanlıkla dolu bir tarih parçası idi. Mustafa Kemal, parmaklarındaki sigara ile arabada arkadaşlarıyla tatlı tatlı görüşüyor, üstündeki İmparatorluğun Ordu Müfettişliği üniforması, yol güzergâhında O'na nasıl muamele edileceğini tayin ediyordu. Maiyetindekilerden hiç biri şüphe yok ki bir milletin kurtarılışını hazırlamak üzere, bu Büyük adamla, emsalsiz bir talihin, şerefli yolculuğuna çıkmış olduklarını tahmin etmiyordu. Bizce dâvasına inanmış yalnız bir insan, bu müphem ve tehlikelerle dolu yolun, hakikî yolcusu idi.

MUSTAFA KEMAL RUS HEYETİ İLE HAVZA'DA NE KONUŞTU?

19 Mayıs 1919 cumartesi sabahı karargâhı ile beraber Bandırma vapuruyla salimen Samsun'a kavuşan Mustafa Kemal Paşa, burada ancak bir kaç gün kalabilmiş, eski bir otomobil ve birkaç yaylı araba ile yollarına devam eden kafile, hep bir ağızdan söyledikleri "Dağ başını duman almış, Gümüş dere durmaz akar" şarkisiyle dumanlı dağların, akar suların süslediği zengin bir tabiat parçasını, tekerleklerin kaldırdığı toz bulutlarıyla süsleyerek şirin bir kasaba olan Havza'ya varmışlardı.

Havza, dik bayırları, kerpiç ve ağaç evleriyle sevimli bir belde idi. Bu kasabanın en hâkim yerinde altında çelikli suların kaynadığı ılıcaları koynuna almış, oteller vardır. Nispeten bunların en iyisi olan Ali Baba'nın otelinde kalan Mustafa Kemal, yâverleri Mahmut, Cevat Abbas, Muzaffer Kılıç, arkadaşları, Hüsrev Gerede, Salih Bozok ile beraberdiler. Hepsinin birbirlerine anlattıkları hikâyelerde hep Rumeli hatıraları tazeleniyor, hürriyet için kalkınmış insanların diyarı Manastır ve Selânik canlanıyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, sıcak sularıyla şöhret almış bu şirin beldede tam 22 gün kalmışlar, buraya kadar gelmiş olan bir Sovyet heyeti ile görüşmüşlerdi. Heyetin başında Rus miralayı Budigeni (Mareşal) bulunuyordu. Bu palabıyıklı, babayani askerle Mustafa Kemal'in ahbaplığı süratle ilerlemiş ve kısa zamanda dost olmuşlardı.

Miralay, Mustafa Kemal'e, Bolşevik Rusya'nın silâh ve cephane ile para yardımını vaat ediyor, buna mukabil müşterek düşmanları olan İtilâf devletlerine karşı, Türkleri mücadeleye dâvet ediyordu. Budigeni'nin istekleri yalnız bu kadarla kalsa idi, Mustafa Kemal Paşa, çoktan razı olacak, müzakerelerin de uzun sürüp gitmesine mahal kalmayacaktı. Fakat Rus mirala-

yının dilinin altında bir şey vardı. Nitekim pek az sonra o da baklayı ağzından çıkarmış oluyordu. Miralay Budigeni, Mustafa Kemal'e şöyle sormuştu:

- Acaba General Hazretleri, Anadolu'da kurulacak hükümet için nasıl bir rejim düşünüyorlar?

Mustafa Kemal, muhatabının maksadını pek güzel anlamış ve hemen şaşırmadan cevabını vermişti:

- Tabiî Sovyetlerin, Şûralar Cumhuriyetine benzer bir hükümet tarzı!

- Yani Bolşevikliğin prensipleri üzerine kurulmuş bir cumhuriyet değil mi Generalim?

- Öyle olacak, devlet sosyalizmi dersek, daha doğru söylemiş oluruz.

- Yalnız, sosyalizm, içtimaî sahada hüküm süren bir tarzdır, biz sizin komünizmi de gözden geçirmenizi istiyoruz. Ancak büyük komşunuz Rusya, o zaman size elinden gelen yardımı yapacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, Miralay Budigeni'nin peşinen söz almaya çalıştığını görüyor, kendisi için tutulacak yolda bu müzaherete muhtaç olduğunu da unutmuyordu. Sovyet heyeti Havza'dan büyük bir ümitle ayrılmıştı. Fakat Mustafa Kemal Paşa bunları mükemmelen atlatmıştı. Hattâ tehlike şayet büyürse, bir Rus kolordusundan faydalanılacaktı. Havza görüşmeleri, Mustafa Kemal'in düşmanları için, onun komünistliği kabul ettiği şeklinde anlaşılmış edilmiş ve dar görüşlüler, Büyük Türk Önderi'nin bu kadar basit bir pazarlıkla, bütün gayelerinden vazgeçeceğini zannetmişlerdi. Bilâhare kendisiyle görüştüğüm Fevzi Çakmak, bu hâdise hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine:

- O zaman bir sırat köprüsü geçmek zorunda idik, meşhur sözdür, köprüyü geçene kadar... dayı dedik vesselâm! demişti.

Havza'da geçen günlerin ikinci mühim hâdisesi, buraya Pontusçulara karşı kurduğu çetelerle başarılı bir mücadeleye girişmiş bulunan Giresunlu Topal Osman Ağa'nın dâveti olmuştu. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa, Ağa'ya:

- Osman Ağa, demişti, İstanbul hükümetinden aksine emir gelmiş olsa bile, sen gene Pontusçularla sonuna kadar mücadeleye devam edecek ve bunların tenkilinde bulunacaksın, işine sakın ola ki nihayet verme, bilâkis hız ver!.. diye de emir buyurmuşlardı.

Karadeniz kıyılarında Pontusçular kazanamamışlarsa, bu işte Giresunlu Topal Osman Ağa'nın büyük bir rolü olmuştur. Ne yazık ki, sonradan siyaset ihtirasları ve bazı kimselerin teşvik ve ifsadı, Osman Ağa'yı, Atatürk aleyhine harekete sevk etmiş, uzun bir müsademeden sonra, bu yanlış yol üzerinde Osman telef olmuştu.

Miralay Budigeni görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa'ya, şarkta kurulacak Ermeni ve Kürd devletlerinin, Batum dahil olmak üzere Karadeniz kıyılarında ihdas olunacak Pontus hükümetinin, İtilâf devletlerince mültezim olduğunu söylemiş, bütün bunlarla Sovyetlerin yeni Türkiye yanında mücadeleye hazır bulunduğunu da ilâve etmişti. Miralay Budigeni:

- Biz demişti, Çarlık Rusya'sının pişdarları, öncüleri ve Kafkasya'nın kundakçıları olan Ermenilere asla yüz vermek niyetinde değiliz. Hele Ermeni Taşnak ve Hınçak komitelerinin harp sonrası faaliyetlerinden biz de hiç memnun değiliz. Onlar kimi kuvvetli görürlerse ona uşaklık ederler. Yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar hesabına çalışmayacaklarını kim temin eder? demişti.

Mustafa Kemal Paşa, miralayın bu fikirlerinin arkasında Sovyetlerin, Anadolu'ya fiilî yardım teklifinde bulunacaklarını tahminde gecikmemişti. Nitekim miralayın başka bir suali şu olmuştu:

- Mondros mütarekesine uyularak ordularınız silâhtan tecrit edilmiş, bütün silâh ve cephane depolarınıza el konmuştur. Bu şartlar altında bir taraftan Yunanlılarla, diğer taraftan Ermeniler, Pontusçularla ve Anadolu'nun her tarafında işgal kuvvetleriyle nasıl mücadele edeceğinizi bir türlü anlayamıyorum Paşam? demişti.

Mustafa Kemal Paşa, karşısında babayani tavırlarına, palabıyıklarına ve Türk dostu görünmek isteyen bütün yapmacık hallerine rağmen, alttan alta vaziyeti iskandil eden, kurnaz bir Rus askeriyle karşı karşıya bulunduğunu görüyordu. Ona cevaben:

- Evet miralayım, vaziyetimiz cidden naziktir. Fakat işte bizim milletin hususiyeti de böyle felaketli zamanlarında iş görmesi, harikalar yaratması olacaktır. Siz müsterih olunuz, müşterek düşmana karşı, bizi tahmin ettiğinizden daha tehlikeli ve hesaba katmaya değer bir kuvvet olarak bulacaksınız, buna da şaşmayınız!

Miralay Budigeni, burada yutkunmuş ve sonradan bana merhum Cevat Abbas'ın anlattıklarına göre epey düşündükten sonra:

- Rusya'nın bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamaya hazır bulunduğunu size arz etmek vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı, hilâfeti lâğvediniz, komünistliği ilân eyleyiniz, demişti.

Mustafa Kemal, miralayı tam söylettirmişti. Artık Sovyetlerin yardım perdesi altında ne yapmak istediklerini, bu kurnaz olmasına rağmen ne de olsa asker olan ve hakikatte bir diplomat derecesinde konuşma metotlarına ve inceliklerine vâkıf bulunmayan Budigeni, hepsini ağzından çıkarmıştı. Mustafa Kemal Paşa, o zaman gayet teenni ile konuşmuş, karşısındakilere hem ümit vermiş, hem de emniyet telkin etmişti. O, gülerek şöyle cevap vermişti:

- Aziz miralayım, buyurduğunuz işler, şimdi tasavvur eylediğiniz kadar değildir. Padişahlık müessesesi esasen zayıflamıştır, yıkılmak üzeredir. Hilâfet için biraz daha sabırlı, hatta biraz daha dikkatli olmak lâzımdır. Arkamızda bir de İslâm âlemi vardır. Bunu da hesaba katacağız. Onların müzahereti bugün için elzemdir. İngilizleri ancak bu sayede yerlerinde tutacağız. Komünistliği ilân etmek de bugün için imkânsızdır. Evvelâ dâvayı memlekete anlatmak lâzımdır. Şimdi bizim tek bir hedefimiz vardır. O da harbi, mücadeleyi kazanmak, istilâyı orta-

dan kaldırmaktır. Zaferi kazandığımız zaman, şartlarınızı daha sakin ve rahat bir ruh haleti içinde düşüneceğiz!

Miralay Budigeni riyasetindeki Rus heyeti çok ümitli idiler. Mustafa Kemal Paşa, modern düşünceli, ileri görüşlü bir askerdi. Her şeyi safha, safha halletmek dâvasında idi. Dürüst bir insan tavrı ile kendilerine her şeyi açıkça söylemişti. O halde bu büyük mücadelenin eşiğinde duran adama, Türklere hemen yardım edilmeli idi. Nitekim Havza konuşmasının büyük yardımı olmuştu. Miralay Budigeni gerek Lenin'in, gerek Stalin'in ve gerekse Troçki'nin en mutemet adamı idi. Tam bir Rus olan ve askerlikten başka bir şey bilmeyen, ihtilâl şeflerine körü körüne merbut bulunan miralayın görüşüne itimat etmek lâzım geliyordu. O, Sovyet Rusya'ya avdet ettikten ve Mustafa Kemal Paşa da askerlikten istifa ederek, millî kongrelerde riyasete seçildikten ve İstanbul hükümeti ile Padişah'a fiilen meydan okuduktan sonra, Rusya'dan istediği her şeyi, top, tüfek, cephane ve altın rubleyi alabilmiş, bilhassa Sovyetlerin yardımı, büyük taarruzdan evvel, en verimli bir safhaya ulaşmıştı. Mustafa Kemal filhakika, padişahlığı, hilâfeti kaldırmış, fakat komünistliği kabul etmemişti. Çünkü ne Türk ananeleri ne İslâm akideleri, bu mezhebe imkân vermezdi. Mustafa Kemal Paşa ise hem Türk ve hem de Müslüman'dı.

SİVAS KONGRESİNDE MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE KARA VASIF BEY ARASINDA BİR GÖRÜŞME

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Havza'ya ve oradan Amasya yolu ile Sivas'a vardıktan ve Elâziz Valisi Erkânıharp Miralayı Kayserili Ali Galip'in, düşündüğü tevkiften kurtulduktan ve bilâkis düşmanı da amana getirerek onu yapacağına pişman ettikten sonra, bir hafta otomobille yapılan bir yolculuğu müteakip Erzurum'a varmıştı.

Tarihî surları, şanlı kaleleri, kerpiç evleri kahraman ve mert halkı ile Erzurum, serhatlerimizin iftihara değer bir şehri idi. Mustafa Kemal Paşa'ya burada gösterilen yakın alâka o kadar büyük olmuştu ki, Paşa yıllarca emek verdiği ve bu yolda bir çok rütbeler kazandığı askerliği de bu uğurda feda etmiş, geldiği zaman bütün hazırlıkları tamamlanmış ve yalnız şark vilâyetlerinin dertlerini görüşmesi kararlaştırılmış olan bir kongreye dahil olabilmek için, Ordu Müfettişliğini, Ferikliğe kadar elde ettiği rütbeleri, tekaüt haklarını ve arkasında bıraktığı şerefli bir maziyi bir gecede terk ederek, yepyeni bir maziye bir istikbale, başkaları için karanlık görünen bir yarına, azimkâr adımlarla yürümüştü. 8'i 9 Temmuz 1919'a bağlayan tarihî gecede, saat 23'te Padişahla makine başında konuşmuş olan Mustafa Kemal, kendi tabiri ile *"bir ferd-i millet gibi sine-i millete"* sığınmıştı. Mamafih, Paşa'nın bu fedakârlığını takdir etmiş bulunan Kongre mensupları onu temsil heyeti riyasetine getirmekte tereddüt etmemişlerdi. Kongre toplanmadığı zamanlarda onun tam salâhiyetini temsile yetkili bulunan bir heyetin başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal için, memleketin bu tarafında her şeyi yapmak mümkündü. Erzurum Kongresindeki en büyük başarı "vatanın bir kül olduğu ve parça kabul edemeyeceği" formülünün kabulü olmuştu. Bundan sonra daha geniş ve daha manalı bir kongreyi ancak Sivas'ta toplanmış görüyor ve bütün mücadelenin ve inkılapların kaynağı olarak bu toplantıyı kabul edi-

yoruz. 29 Haziran 1919'da kavak ağaçlarının gölgelediği bu tarihî şehri arkasında bırakan Mustafa Kemal, 4 Eylül Perşembe sabahı, Sivas'a girdiği zaman çok yakın arkadaşı Doktor İbrahim Tali Bey, Mustafa Kemal'e "K.G." parolalı Karakol teşkilâtının Erkânıharp Miralayı Kara Vasıf Bey eliyle kaleme alınmış bir nizamnamesini uzatmış ve kendilerine:

- Paşam, demişti, Millî Mücadele'ye hizmet eden ve gizli çeteleri, gizli kaptanları, gizli zabitleri, gizli erkânıharpleri sinesinde toplayan gizli mukavemetin bütün şubelerini kucaklayan Karakol Teşkilatı'nın bu nizamnamesini yazan Erkânıharp Miralayı Kara Vasıf Bey de buradadır.

Filhakika Kara Vasıf Bey, Sivas Kongresine aza seçilmiş ve gelmişti. İşte o zaman bu iki mühim insan karşı karşıya gelmişlerdi. Mustafa Kemal, maceraperest oldukları için İttihatçılardan memnun değildi. Hele Anadolu mücadelesine bu eski komitecileri hiç karıştırmak istemiyordu. Halbuki karşısında İttihatçıların tanınmış simalarından biri ve mütareke yıllarında İstanbul'da büyük hizmetleri görülen Karakol Teşkilatı'nın bir numaralı kurucusu bulunuyordu. Paşa, Vasıf Bey'e:

- Kuzum Vasıf Bey, demişti, bu gizli mücahitler kimlerdir ve nerededirler? Bahusus bütün bu gizli teşekküllerin Başkumandanı kimdir? Şunları biz de bilelim, öğrenelim!

Miralay Kara Vasıf Bey, bütün bu gizli teşekkülleri anlatmaya tam başlayacağı sırada, Mustafa Kemal Paşa ona vakit bırakmadan devam etmişti:

- Sizlerin maksadı mülga İttihat ve Terakki'yi ihya etmektir. Bu suretle iktidarı yeniden ele geçirmek istiyorsunuz. Bunların farkındayım. Sizin gizli Başkumandanınızın adını da söyleyeyim. Bu Enver Paşa'dır.

O zaman Erkânıharp Miralayı Kara Vasıf:

- Hayır Paşam, yanılıyorsunuz, bizim Başkumandanımız sizsiniz. Talât Paşa Berlin'den bize gönderdiği talimatta, "bundan sonra Başkumandanınız Mustafa Kemal Paşa'dır. Onun açtığı bayrak altında birleşiniz!" diye yazmıştır.

- Ben Mondros mütarekesi üzerine İstanbul'a gelince kurulmuş olan bu Karakol teşkilâtının hedefini çok iyi öğrendim. Galip devletlerin nazarından İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerini gizlemek için bulduğunuz usul budur. Hedefiniz, mülga partinin gayelerinin aynıdır. Yeniden iktidara gelmek, aklınızca yeniden gelişigüzel memleketi maceraya sürüklemek istiyorsunuz. Hepinizin hâlâ Rusya'da olan sabık Başkumandan vekili Enver Paşa ile irtibatınız devam ediyor. Aziz Miralayım, bu teşkilâtınızın işgal edilmiş şehirlerde devam edip etmemesine karşı bir şey diyemem. Yalnız burada yani memleketin istilâdan uzak kalmış şehirlerinde bir partizan siyasetine yer yoktur. Buradaki teşkilâtın ismi "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"dir. Eğer bizimle çalışacaksınız bu nam altında hareket edeceksiniz. Bu teşkilâtın hedefi, evvelâ memleketi düşman istilâsından kurtarmak, sonra da müstakil ve hür bir milletin lâyık olduğu devleti kurmaktır. Ne Babıâli baskınına, ne Yıldız yağmasına ve ne de herhangi bir maceraya aramızda yer verecek tek bir kimse yoktur. Memleketin her tarafında, ister istilâya uğramış olsun, ister müstakil bulunsun, Müdafaa-i Hukuk teşekküllerine, onun şubelerine, bu dâvaya inanmış samimî kimselere yer verilecektir.

Bu tepeden inme beyanat Kara Vasıf Bey'i şaşırtmış olmakla beraber, onu paniğe uğratmamıştı. Onun da müdafaa edebileceği bazı prensipler vardı. Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle bir mütalaa beyan etmişti:

- Zatı devletleri, Karakol teşkilâtı nizamnamesindeki mevaddan şüphe buyurmakta iseniz de Karakol teşkilâtının temin etmekte olduğu faydalardan biri bu teşkilâtın güya sizinle bir olmadığı zehabını düşmanlara vererek zahiren ayrı, hakikatte aynı yolda çalışmasına imkân bulmasıdır. Böylece galip devletlerin nazarlarından bir ve beraber olduğumuzu gizlemiş olacağız.

Bu söz üzerine mezkûr görüşmede hazır bulunup konuşmaya şahit olmuş teşkilât arkadaşlarımızın bize yazdıklarına nazaran Mustafa Kemal Paşa fena halde hiddetlenerek kaşlarını çatmış, sert bir ifade ile:

- Karakol teşkilâtı, rumuzuyla, talimatıyla ve hattâ şahıslarıyla tarafımızdan ilga ve iptal edilmiştir. Vasıf Bey bilmem lâfımı anlayabildiniz mi?

Kara Vasıf Bey, sapsarı olmuş ve bir tek kelime söylemeye imkân bulamamıştı. Kararlarını bizzat verdiği kadar bunları kanunlaştırmasını pek güzel bilen Mustafa Kemal Paşa biraz sonra Sivas Kongresi'nden şöyle bir karar almıştı: *"Memlekette düşman işgaline ve hükümetin gayri kanunî ve vicdanı millîye gayri muvafık her türlü harekâtına karşı vatandaşları sakfı altında birleştiren teşkilât yalnız ve münhasıran Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Teşkilâtıdır. Başka nam ve hesapla hareket edenler, millî teşekkülün dışında kalmış hususî teşebbüslerden ileri gidemezler."* Fakat ne Kara Vasıf Bey, ne de arkadaşları Karakol Teşkilâtıyla kastettikleri gayelerden, ne de bu teşekkülün nizamname ile âzasına yüklediği vazifelerden vazgeçmişler, bilâkis aynı yolda yürümeye devam etmişlerdi. Gene "K.G." parolalı mühür kullanılmış, gene el altından kendi prensipleri üzerinde durulmuştu. Sivas Kongresi, Sadrazam Damat Ferit Paşa hükümetinin hezimetini intaç etmiş, Elâziz Valisi Sivas'ı basamadığı ve Suriye'ye kaçtığı için, milliyetçilerin kuvvetli olduğu tezahür etmişti. İşte bu manzara Sadrazamı devirmiş, yerine gelen Ali Rıza Paşa kabinesi, Anadolu ile bir uzlaşma esasını aramak maksadıyla Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya göndermişti. Amasya görüşmesinden memlekete faydalı olarak çıkan yegâne şey, Meclis-i Mebusan'ın derhal toplantıya çağırılması ve bu sebeple de intihabatın icrası idi. Fakat işgal edilmiş bir memlekette, İstanbul'da bu meclisin ne kadar devamlı olacağı şüpheli idi... Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına katılacak âzayı tayin edecek intihabatın bir çok garip cilveleri olmuştu. Padişah ve onun taraftarları bir taraftan kendi adamlarını bu meclise sokmaya çalışırken, Anadolu'da ekseriyetin Müdafaa-i Hukukçularda olmasına gayret ediyor, karakolcular da var kuvvetleriyle uğraşarak, mülga İttihat ve Terakki'ye taraftar kimselerin son Osmanlı Meclisi'ne katılmasını istiyordu. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı da bu cihetle mütecanis bir heyet olmaktan

uzaktı. Karakolcuların en ileri gelen iki siması Kara Vasıf Bey'le Kara Kemal Meclise girmeye muvaffak olmuşlar, Anadolu'dan gelen Celâleddin Arif Bey ise, Atatürk'ün nutkunda haklı olarak açıkladığı gibi, niçin ve neden geldiğini unutarak tamamen müstakil bir grup teşkiline kalkmış bu suretle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkezini müşkül bir duruma sokmuştu. Bu mecliste saltanat taraftarları da mevcuttu. Hatta İngiliz himayesini, Amerika mandasını arzu edenler de bulunuyordu. Hâlâ hayretle üzerinde durulacak tek bir parlak netice şu idi. Sivas Kongresi'nde kararlaştırılmış olan millî misakın ittifakla bu mecliste kabulü. Belki de yalnız bu mühim karar, İstanbul'un resmen işgaline, meclisin dağıtılmasına, âzasından mühim bir kısmının Malta'ya sürülmesine sebep olmuştu. Fakat ne olursa olsun, Sivas Kongresi'nin bu prensibi, bizce memleketin kurtuluşunu hazırlamıştı.

MİTHAT ŞÜKRÜ'DEN CELÂL BAYAR'A GELEN MEKTUP

İttihat ve Terakki Fırkası'nın son kâtib-i umumîsi Mithat Şükrü Bey merhumdur. Mondros mütarekesi üzerine bu tarihî Fırka, hariçten gelen tazyik ile kendisini ilgaya mecbur olmuş, fakat mensuplarının içinden, İttihat ve Terakki ideali bir türlü çıkmamıştır. İttihatçılar, kapatılan bir gazete gibi, yeniden faaliyete geçmek için isim değiştirmek lüzumunu duymuşlar, kendilerine "Teceddüt Fırkası" adını koymuşlardı. Bu değişiklik gizlice bütün teşkilâta yayınlanmış, bu meyanda harp senelerinde İzmir Vilâyeti İttihat ve Terakki Fırkası'nın kâtibi mesulü bulunan Sayın Celâl Beyefendi'ye (Sabık Cumhurbaşkanı) bir de mektupla bildirmişti. Celâl Bey, memleketin karşılaştığı felâketi soğukkanlılıkla mütalâa ediyor, gerek İttihat ve Terakki, gerekse isim değiştirmek suretiyle meydana çıkan Teceddüt Fırkasıyla vatanın büyük dâvalarının tahakkukuna imkân olmadığını görüyordu. O zamanlar, memleketin en büyük ihtiyacı etiket değiştirmek suretiyle kurulacak siyasî partilerde olmayıp, millî bir kıyama zemin hazırlamak şeklinde düşünülecek icraatta idi. Hele İzmir'de gene İttihatçıların iştirakiyle açılan bu yeni parti, riyasete İsmail Canbulad Bey gibi pek hararetli bir particiyi getirince, Celâl Bey, dahile doğru giderek, halkla yakından temas etmeye ve onların hakikî arzularını öğrenmeye karar vermişti. Hele İzmir'in işgali faciası da gelip çatınca, istikbalin bir mücadeleye doğru gittiğini gören Celâl Bey, başına sarık sararak memleketin dahiline doğru yürümüş, geçtiği yerlerde, dinî, millî, ilmî konuşmalarla bir taraftan halk efkârını aydınlatmaya, diğer taraftan millî mukavemeti hazırlamaya başlamıştı. İzmir'in işgali, Anadolu'nun batısında yaşayan mert ve kahraman Türkler üzerinde pek fena bir tesir yaratmıştı. Şerefinden zerre kadar fedakârlığa tahammülü olmayan bura halkı, ihtiyarı, genci, çocuğu ve kızı ile ayaklanarak silâha sarılmış, Aydın ve Öde-

miş önünde efeler, kahramanlık destanları sıralatmıştı. Orada genç kızların delikanlılarla beraber düşmana karşı dövüşmesi, insanın gözünü yaşartacak bir hâdise olmuş, yarınki nesillerin efsane sayacağı başarılar elde edilmişti. Müstevli ve zâlim bir düşmana karşı duyulan bu nefret ve sonsuz intikam hislerinin bir gün neye mal olacağını dünya, tahminden pek uzaktı. İşte bu kıyam edenler içinde yer, yer bir takım çeteler, gruplar ve halk toplulukları vardı. Anadolu, Millî Mücadele heyecanını kalbinden duymuş, damarlarında dolaşan bir alev gibi ateşler içinde çırpınmıştı. Her tarafta isimlerden, gruplardan bahsediliyordu. İzmir'in işgali bilhassa Balıkesir'de büyük bir heyecan yaratmış ve harekete geçen milliyetperverlerin başında Hacı Muhittin Çarıklı (eski İttihatçı liderlerden sabık milletvekili) bulunmuştur. Müteşebbis heyet başkanı sıfatıyla mumaileyh ilk millî kongreyi Haziran ayı içinde Balıkesir'de toplamış İzmir'in işgalini protesto etmiş ve burada fiilî mukavemete karar verilmiştir.

Daha sonra da 16 Ağustos 1335'den 25 Ağustos 1335 tarihine kadar daha geniş manâda bir Kongre de Alaşehir'de toplanmıştır. Bu kongrenin başkanı yine Hacı Muhittin Çarıklı ikinci reisliğine de Uşaklı İbrahim Tahtakılıç ile Akşehirli Mustafa Beyler seçilmiştir. Böylece bir taraftan resmî kongreler toplanırken diğer taraftan da şahıslar bir takım çeteler kurmakta idi. Demirci Efe'de bunlardan biri idi. İşte İttihat ve Terakki'nin İzmir kâtibi mesulü Celâl Beyefendi de bu Demirci Efe'nin müşaviri olarak onunla işbirliği yapmıştı. Efe, temiz ve kahraman bir insan olmakla beraber devlet ve siyaset işlerinde saf bir kimse idi. Ne de olsa Celâl Beyefendi gibi, idarenin muhtelif inceliklerini bilmiyor, hele siyasî meselelerin tahlilini yapamıyordu. Onda sonsuz bir kudret ve enerji, müşavirinde ise büyük bir basiret ve ihata mevcuttu. Bu iştirâk memleket için hayırlı bir netice doğurmuştu. O zamanlar, Yunan işgalini protesto etmek ve fiilen ona karşı mukabele eylemek maksadıyla İzmir'de kurulmuş bir "Redd-i İlhak" Cemiyeti mevcuttu. İlk toplantısını Yahudi maşatlığında yapan bu cemiyet, İzmir'in muhtelif mahallele-

rinde şubeler de tesis etmişti. Halbuki bir müddet sonra Sivas'ta toplanan millî kongre, Redd-i İlhak Cemiyetlerinin adını "Müdafaa-i Hukuk" Cemiyetlerine kalbetmiş ve daha evvel Alaşehir'de toplanan başka bir millî kongrede buna yakın bir karara varmıştı. Celâl Beyefendi bu kongrelerden birinde: *"Din düşmanlarımıza karşı koymak vaciptir. Cümlemiz şehit oluncaya kadar harbe devam edeceğiz. Bu bize düşen bir farzdır. Tarih sayfalarını çevirdiğimiz zaman, Türk milletinin düşmandan yüz çevirdiği vâki değildir."* Diye bir hitabede bulunmuş, halkı Millî Mücadele'ye teşvik eylemiş ve hepsini heyecana getirmişti. Celâl Beyefendi, dinin de bu dâvada büyük yardımı dokunacağını takdir etmiş, konuşmalarında dinî fıkralar, ehemmiyetli âyetler zikrederek, halkın maneviyatına hitap eylemişti. İstanbul'daki matbaalardan birinde mürettip olarak çalışan Şeref Bey, Mithat Şükrü Bey'in mektubunu Celâl Bayar'a getirmişti. Şeref Bey, Teşkilât-ı Mahsusa'mızda da vazifeli idi. Şeref Bey 25. Kolorduda ihtiyat zabiti iken açıkta bırakılmış ve Mütareke üzerine mumaileyh matbuata intisap ederek bir ara Tanin matbaasının da müdürlüğünü yapmıştı. Şeref Bey bir ara Bekirağa bölüğüne gelmiş, oradan bizimle ve İttihat ve Terakki Umumî Kâtibi Mithat Bey'le görüşmek fırsatını bulmuştu. Bilâhare gizli teşkilâtımızda çalışan Şeref Bey'e bir gün İttihat ve Terakki'nin Bolu Kâtibi mesulü Doktor Mithat (Kastamonu eski Valisi) ve Zonguldak kâtibi mesulü diğer Mithat Beylerin önünde verdiğim talimat üzerine, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto eden beyannamelerin gizlice matbaada basılması temin edilmiş ve Fatih Belediyesi önünde toplanan mitingde, bu beyannameler, adamlarımız tarafından halka dağıtılmıştı. İşte Şeref Bey, fedakâr bir arkadaşımızdı. Onu İzmir'e göndermekte tereddüt etmemiştik. Mithat Şükrü Bey, benden kendisi hakkında lâzım gelen malûmat ve tezkereyi alınca mektubu ona teslim etmiş ve bu mektup da İttihat ve Terakki'nin İzmir kâtibi mesulü Celâl Beyefendiye gönderilmişti. Fakat dâvanın İttihat ve Terakki'yi yeniden kurmaktan ziyade, Millî Mücadele'yi başarmakta olduğunu gören Celâl Bey, Demirci Efe ile teşriki mesai ederek, Batı Anadolu'nun muh-

telif bölgelerinde büyük bir kalabalığı harekete getirmişti. Celâl Bey, halk arasında "Galip Hoca" müstear adı ile tanılıyor, büyük bir hürmet ve muhabbetle karşılanıyordu. Gezdiği, dolaştığı yerlerde halkın maneviyatına nüfuz eden ve Millî Mücadele'nin gizli mukavemet merkezlerinden biri bulunan bu Galib Hoca'nın ve maiyetinin muvaffakiyetleri bir müddet sonra Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından öğrenilmiş ve takdir edilmişti. Ege'nin Galip Hocası, yalnız halk arasında dolaşıp telkin yapan bir insan değil, millî müsellâh kuvvetlerinin de başında bulunan bir şahsiyetti. Çok eski bir İttihatçı, tecrübeli bir devlet adamı, teşkilâtçı bir vatanperver olan Celâl Bey, Millî Mücadele tarihinin karanlıklarında Gediz boylarının Balıkesir havalisinin ışığı idi. Onu bazen Efe kıyafetinde görenler olduğu gibi, icabında bir din adamı olarak başı sarıklı, fakat mücadeleci bir hoca olarak da ona rastlayanlar bulunuyordu. Yunanlılarla mücadele bütün Ege bölgesini sarmış, herkesin damarlarına kadar işlemişti. Bütün bu münferit topluluklar, Ankara ile devamlı muhabere halinde idiler. Tarihin Galip Hocası, kuvvetli bir İttihatçı olmasına rağmen, artık memleketi kurtaracak topluluğun partizanlıkta değil, millî bir birlik meydana getirmekte olduğunu çok güzel görmüş ve herkese göstermişti. Onun bu halinden şikâyet eden eski parti arkadaşları bulunabilirdi. Fakat memleketin bu çetin günlerinde İttihat ve Terakki'yi yeniden diriltmeyi veya isim değiştirerek "Teceddüt Fırkası" hesabına çalışmayı tam ve mükemmel bir vatanperver olan bu eski İttihat ve Terakki'nin İzmir kâtibi mesulü doğru bulmuyordu. İşte onun bu feragati ve zamanın bütün icaplarını vaktinde görmesi idi ki, Büyük Kumandan ve Meclis Reisi Mustafa Kemal'i kendisini takdire sevk etmişti. Harp bittikten, sulh yapıldıktan ve memleket kurtarıldıktan sonra Mecliste tarihî nutkunu okuyan Gazi Mustafa Kemal, onu şu satırlarla övmüştü:

- Aydın havalisinde, İzmir'in işgalini müteakip asker ve ahaliden bazı vatanperveran, Yunanlılara karşı müdafaa ve ahaliyi teşvik ve müsellâh millî teşkilâtı tesis etmek için çalışıyordu.

Bu meyanda İzmir'den tebdili nam ve kıyafet ederek o havaliye gitmiş olan Celâl Bey'in, gayret ve fedakârlığı şayanı taktirdir.[33]

Galip Hoca, müstear namı ile Ege bölgesinde halk içinde dolaşan ve müsellâh kuvvetlerin başında Efe olarak çarpışan Celâl Bayar, daha sonra, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Anadolu'dan Saruhan mebusu olarak gönderilmiş, istilâ altında yaşayan İstanbul'da da İzmir'in işgalinden duyduğu teessür ve ıstırabı aynen söylemekten çekinmemiştir. Onun Meclis kürsüsünden söylediği: *"Yunanlılar İzmir'e ayak bastıkları zaman oradaki biçare halkı süngülerle mahzen ve bodrum katlarına doldurarak haysiyet ve şeref-i milliyi pâyimal ettiler. İzmir'de Yunanlıların zulüm ve taaddisinden vareste kalmış hiçbir mevcut yoktur. Yunanlılar oraya ayak basar basmaz, bütün halkı kendi kralları namına duaya davet ettiler. Kahraman zabitlerimiz, Osmanlı üniforması taşıyan bir zabitin ancak kendi devleti için ellerini kaldırıp dua edeceğini merdane bir şekilde söyleyince onları şehit ettiler."* sözleri, bütün Osmanlı mebuslarını acı acı düşündürmüştü.

Eski bir İttihatçı olan Celâl Beyefendi'nin, memleketin kara günlerinde parti mülâhazalarını bir tarafa bırakarak ve İzmir kâtibi mesullüğü gibi büyük bir mevkie de itibar etmeyerek, bütün milleti bir tek bayrak altında toplamak isteyişi, bu hususta bizzat çalışarak birçok mahrumiyetleri ve tehlikeleri göze alması, Mustafa Kemal Paşa'nın açtığı yolda O'na sadık ve vefakâr bir insan olarak yürümesi, Türk gençliğine güzel bir örnek olarak tarihe intikal edecektir. Vatan tehlikede olduğu zaman, siyasî mülâhazaların değersiz kaldığına bundan mükemmel bir misal olamaz.

33 Nutuk, C.II, s. 15

İKİ TELGRAF VE DİVÂN-I HARB'İN ATATÜRK HAKKINDAKİ KARARI

Bütün bir ömür kazanılmış rütbeleri ve bir hayat boyunca elde edilmiş kıdemleri bir gece içinde bırakarak, Türk milletinin sıcak sinesini her şeyin üstünde gören Mustafa Kemal Paşa için, devrin padişahı, son Osmanlı hükümdarı Sultan Vahideddin'den gelen telgrafın altında Serkâtip Hazreti Şehriyar-î Ali Fuat imzası okunuyordu. Telgraf ise aynen şöyle idi:

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa'ya:

"Memuriyeti aliyyelerine hasbelicab (görülen lüzum üzerine) hitam verilmiş olduğundan hemen bilâifatei zaman Dersaadet'e (İstanbul'a) avdetleri irade-i hazreti padişahî iktizasındandır efendim."

Mustafa Kemal Paşa da *"Mabeyni Hümayun cenab-ı mülûkâne Başkitâbet-i celilesi vasıtasiyle atebe-i ulya-i hazreti şehriyariye"* titrile şu telgrafı çekmişti:

"Şimdiye kadar gerek zat-ı akdes-i hümayunlarına ve gerekse Harbiye Nezareti'ne vâki olan maruzatımda vatan ve milletin ve makamı muallâyı hilâfetin maruz ve giriftar olduğu avakıbı elime ve buna karşı mütehassıl alâmı, bütün hakikati ile arz ettim. Bunu ifa etmekle mukaddesatımın nefsi âcizaneme tahmil eylediği en yüksek ve en vicdanî vazifelerden birini yapmış oldum. Âmal ve teşebbüsat-ı abidanemin İngilizlerce müdafaa-i vatan suretinde değil, şekli âharda telâkki olunmasıyla zat-ı şahaneleri ve hükûmet-i seniyelerinin müşkül bir vaz'ı tazyik altında kaldığı irade ve ifham buyuruluyor. Hükûmet-i seniyelerinin ve payitahtı saltanatı hümayunlarının zaten ne gibi tazyik ve inhisarın daha ziyade tevsiine ve bahusus pek büyük revabıt-ı sıdk ve ubudiyetle merbut bulunduğum kalb ve âmali müjgânı hümayunlarının duçarı kelâl olmasına hiç bir veçhile razı olamayacağım cihetle yalnız memuriyeti âcizâneme değil, tekmil mubahatini vatan ve mil-

letin ve makamı mukaddesiye hümayunlarının nuru feyz ve necatından alan çok sevdiğim mübarek hayatı askeriyeme de veda suretiyle arzı fedakârî eylerim. Makam-ı uzma-i saltanat ve hilâfetin ve milleti necibelerinin hayatımın son dakikasına kadar daima hârisi ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemali ubudiyetle arz ve temin eylerim. Silki askerîden istifa ettiğimi Harbiye Nezareti'ne arz ettim. Sıhhat ve afiyet-i cenab-ı mülûkâneye dua ve her türlü âfattan masun buyurmalarını Cenabı Kibriya'dan niyaz eylediğim muhatı âlemi âli buyurduk da ferman.

Kulları
Mustafa Kemal"

Bu istifadan sonra ve bu suretle İstanbul'a dönmemekte ısrar ederek bilâkis millî kongrelerin başına geçen Mustafa Kemal Paşa hakkında İstanbul'da teşekkül eden Divan-ı Harb-i Örfî'nin 11 Mayıs 133'ü, 20 Şaban 1338 tarihli kararı şöyledir:

"Kuva-i Milliye unvanı altında çıkardıkları fitne ve fesadın kanunu esası hilâfında ahaliden cebren para toplamak ve asker almak ve hilâfında hareket edenlere işkence ve ezaya ve tahribi bilâdeve cüret gibi fezayih irtikâb eylemek suretiyle emniyeti dahiliye ihlâl eyleyenlerin mürettib ve müşevviklerinden oldukları iddiasiyle maznunu aleyhim olan ve bu irade-i seniyye-i mülûkâne silki askeriden tard ve haiz olduğu nişanları nezi' ve uhdesindeki fahrî yaverlik rütbesi refedilmiş bulunan Üçüncü Orduyu Hümayun Müfettişliğinden mazul Selânikli Mustafa Kemal bin Ali Rıza ve 27'nci fırka kumandanı sabıkı miralaylıktan mütekaid Asitaneli (İstanbul) Kara Vasıf bin Mehmed ve sabık 20'nci kolordu kumandanı Mirliva Salacaklı Ali Fuad bin İsmail Fazıl Paşa ve esbak Vaşington sefiri ve sabık Ankara mebusu olup Midilli'de mütevellid Alfred Rüstem Bey, Nihat ve Bilenski ve Sıhhiye müdürü esbakı Asıtaneli Doktor Adnen bin Ahmed Bahai ve Darülfünunu Osmanî Garb Edebiyatı sabık muallimesi Asitaneli Halide Edib Hanım haklarında icra kılınan muhakeme ve tetkikat

neticesinde bazı eşhası bagiye ile ittihad ve ittifak ederek tebaayi sadıkayi şahaneden bir kısım safdilânı gûnagûnu hiyel ve desayis ile iğfal ve idlâl ve senelerden beri şakavetli melûf olan bir çok eşirrayı ve hapishanelerden tahliye etmiş oldukları canîleri ve seferberlik ve harbi umumî hengâmlarında bir çok seyyiatı irtikâp ve tehcir vesilesiyle müslim ve gayrimüslim binlerce bigünahı itlâf ve emvali menkule ve gayrimenkullerini ahz ve gasbederek Osmanlıları âlemi medeniyet ve insaniyet nazarında fena göstermeye sebebi aslî olup kendilerinin zaten öteden beri şeriki âmal ve ihtirasları bulunmuş olan İttihad ve Terakki Cemiyeti mütefessihasını dairei ittifaklarına ithal edip Kuva-i Milliye adı altında bazı teşkilât vücude getirdikten sonra bir gûna âliye mukarin olmayarak Kanun-i Esasî hilâfında hareket veya mukavemet edebilenlere envaî işkence ezaya ve tehdid ve takibata ve bu gibilerin emval ve eşyasını gasp ve garete ve taraftarlarını teslih ve ahaliyi mutia üzerine taslit ile bir çok kura ve kasabatı tahrip ve nüfusu masumu katl ve bazı zevatı derdest ve bilâmuhakeme idam fezayihini ikaa ve işbu fecayi ve şakaveti müstemirrelerine mümaşat etmeyen askerî ve mülkî memurini devleti aliyeden vali ve matasarrıf bulunanları ya terki mevkie icbar veya tahtelhıfz Ankara'ya veya Sivas'a ve mahalli saireye sevkederek haklarında muamelâtı zecriye ifa ve bazılarını katl ve ifna edip yerlerine kendi hempalarını nasb ve Bursa vesair mahallere olduğu gibi bazı muhterem zevatı muhalif diyerek nefiy ve iclâya ve mal sandıkları ile belediye ve eytam sandıklarında ve Ziraat Bankalarında ve postanelerde mevcut külliyetli mebaliği nehib ve ötede beride fesadımız ve fitneengiz siyasî nutuklar irad etmek ve beyannameler neşrettirmek suretiyle asayişi dahiliyi ve emniyeti memleketi ihlâle ve nihayet makamı muallâyı hılâfet ve saltanat ile memaliki Osmaniye'nin muhaberat ve münakalâtını kat' ve tebaayi devleti aliyyeden asker ve ahaliyi hükûmeti Osmaniye aleyhine müsellâhan isyana teşvik ve tahrike mücaseretle harbi Umumîde irtikâb edilmiş olan mezalim ve fecayiden dolayı zaten bitab ve tüvan kalmış olan milleti mağdureyi Osmaniye'nin derecei nihaiyede perişaniyet ve elhaleti hazihi memaliki Osmaniye'nin

bir çok yerlerinde fecayiin idamesine sebebi müstakil oldukları ve kanunu adalet meşhumu esasî ile mahfuz ve muayyen olan hukuku ahalî ve vezaifi hükûmeti payimal ve şu sırada hükûmetin gayet mühim ve nazik olan vaziyeti siyasiyesini ihlâle cüret eyledikleri ve hattâ bunlardan Ali Fuad Paşa'nın bizzat kuvvei müsellâhayi bagiyenin kumandanlığında bulunmuş olduğu şahadatı mevcudeden ve kendilerinin neşretmiş oldukları beyanname vesair evrakı matbua mündericatından mütehassıl kanaati vicdaniye ile mertebe-i mücrimiyetlerine ve mülkiye ceza kanunnamei hümayununun 40.'ıncı maddesinin (eşhası müteaddide bir cinayet veya cümhayı müttehiden ika ile veya ef'al-i müteaddideden mürekkeb olan bir cinayet veya cünhada bir takım eşhastan her biri cürmün husulü maksadiyle ef'al-i mezbureden birini veya bir kaçını icra eylerse eşhası mezkûreye hem fiil denilir ve cümlesi faili müstakil gibi mücazat olunur.) Ve bu muharrer olan birinci fıkrası delâletiyle kanunu mezkûrun 55'inci maddesinin (Her kim bazzat veya bilvasıta tebaa-i devleti aliye ve sekene-i mahruseyi zat-ı hazreti pâdişahî veya hükûmet-i aliye ve sekene-i mahruseyi zat-ı pâdişahî veya hükûmet-i Osmaniye aleyhine müssellâhan isyan ettirmek üzere tahrik edip de maksadı olan kaziye-i isyan fi'le çıkarsa idam olunur) deyu muharrer olan 4'üncü fırkası (Her kim memalik-i mahruse ahalisini yekdiğeri aleyhinde silâhlandırarak mukateleye tahrik ve iğvaya veya bazı mahallerde gasb ve gayret ve tahribi memleket ve katli nüfus ef'alini ikaa mütecasir olup da kaziye-i fesat tamamiyle fi'le çıkarsa veyahut madde-i fesadın icrasına başlamış olur ise o kimse kezalik idam olunur) ibaresini natık bulunan 56'ncı maddesine tevkifan cümlesinin idamlarına ve elyevm hali firarda bulunmalarına mebni olbabdaki ahkâmı kanuniye mucibince mallarının haczile usulü dairesinde idare ettirilmesine gıyaben ve müttefikan karar verildi." (Aslının aynıdır.)

Fakat hiçbir karar Mustafa Kemal'i yürüdüğü yoldan geri çeviremedi. Bin bir tehlike içinde muvaffakiyetle sona eren Sivas kongresi, millî hükümetin esaslarını hazırlamış, Vahideddin'in kuvvetle, kararla, tehditle önleyemediği Anadolu hareketi, daha

sonra kurnazca düşünülmüş bir usulle bertaraf edilmek istenmişti. Padişahın gözbebeği, Damadı Ferit Paşa, güya istifa etmiş oldu. Atatürk'ün Nutuk'unda haklı olarak söylediği gibi ikiyüzlü bir siyaset takip eden Ali Rıza Paşa kabinesi iş başına getirildi. Bu, hakikatte Anadolu'nun başındakileri oyalamak, ümide düşürmek idi. Bu kabinenin salâhiyetli murahhası Salih Paşa Amasya'ya kadar geldi ve Mustafa Kemal'le karşı karşıya geçerek konuştu ve onun bütün arzularını öğrenmeye kalktı. Büyük Önder, Salih Paşa'ya gayet açık söylemişti:

- Meclis-i Mebusan'ı en kısa zamanda padişah toplamazsa biz toplayacağız!

Bu da Mustafa Kemal'in, Saraya tevcih ettiği müthiş bir tehdit idi. Salih Paşa bunun tahtındaki manayı çok iyi anladı. Anadolu'da toplanacak bir Meclis-i Mebusan'ın Padişahı derhal hal' cihetine gitmesi, şüphesiz ilk vereceği kararlar meyanında idi. O halde bu meclisi İstanbul'da toplamak ehveni şer idi. Bu suretle son Osmanlı hükümdarı Vahideddin, yeni bir oyalama tedbiri bulmuş oluyordu. Meclis-i Mebusan 12 Kânunusani (Ocak) 1920'de İstanbul'da toplanacaktı. Yalnız Salih Paşa'ya Amasya'dan ayrılırken Mustafa Kemal Paşa'nın sözü şu olmuştu:

- Meclis-i Mebusan İstanbul'da içtima edebilir. Fakat işgal altında bulunan bir şehirden ne hayır gelir? Ve bu meclis orada ne yapabilir?

Sonradan Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak'a bu hatırası için şunları ilâve etmişti:

- Şayet Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da toplanması hususunda ısrar etseydim, belki padişahı hiç bir zaman bu karara getiremeyecektim. O zaman da tarihe karşı "Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına Mustafa Kemal mâni oldu" sözünü söyletmiş olacaktım. İyisi mi sırf bu meclisin toplanması, milletin hakikî mümessillerinin iş başına gelmesi için sarayın arzularına bile bile boyun eğdim.

RİZELİ OSMAN KÂHYA VE TEVKİF EDİLMEM

İstanbul'daki Galata'da Yağkapanı iskelesindeki Karadenizli uşakların sandalcılık yaptığı kıyıda, Rizeli Osman Kâhya vardı ki, onların değnekçibaşısı sayılır, herkes ondan sorulur, sandalcılar da ona danışırdı. Osman Kâhya güçlü, kuvvetli, gürbüz ve sevimli ve Karadenizli idi. Gözünü deniz kıyısında açmış, ciğerlerini deryadan gelen hava ile şişirmiş, yüzü gözü kızarmış, bir deniz kahramanı olmuştu. Sandalcılar onu seviyor, o da hemşerilerine karşı büyük bir muhabbet duyuyordu. Evvelce Karadeniz hattında işleyen İdare-i Mahsusa vapurlarında kumanyacılık etmiş, Anadolu'dan İstanbul'a gelmek isteyen ve kendilerine birer kefil gösteren işçilere vapur biletleri temin eylemişti.

Fakat Karadeniz iskeleleri ile İstanbul arasında sık sık gidip gelen Osman Kâhya'ya, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ileri gelenleri ile ve mütareke yıllarının Kroker otelindeki İngiliz karargâhının bir numaralı adamı kumandan Benet ile münasebet peyda etmesi tembih edilmişti. Osman Kâhya bununla da iktifa etmeyerek Nigenbanı Askerî Cemiyeti'nin ileri gelenleriyle ahbap olmuştu. Bunların içinde topçu binbaşısı Çopur İsmail Hakkı, Kızıl Hançer Cemiyeti nüfuzlu âzasından istihkâm kaymakamı Fettah, Kızıl Hançer Cemiyeti Reisi Çerkez Hüseyin Remzi Paşa ve Damat Ferit Paşa'nın hususî erkânıharbiyesine mensup Miralay Refik Beyler, o tarihte Tetkiki Seyyiat komisyon reisi olup muhaliflerden Kayserili süvari mirlivası Refik ve gene mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası ricalinden ve ümera zabitan divan-ı harbi reisi süvari mirlivası Tayyar Paşalarla anlamış olan Rizeli Osman Kâhya, Zonguldak iskelesinden itibaren bütün Karadeniz limanlarını gizlice kontrol ediyor, birçok kimseleri millî hükümet lehinde vazifelendiriyordu. O da bir çok isimler getiriyor, gerek Anadolu ve gerek İstanbul'da gizli teşkilâtı idare eden bizlere bildiriyordu. Osman Kâhya, zâhiren İstanbul hükümetinin emrinde, onun verdiği ve içinde Şeyhülislâm Dürrizade

Abdullah Efendi'nin tertip ettiği Huruç Alessultan fetvaları bulunan kâğıtları, güya Karadeniz iskelelerine bırakıyor, hakikatte Anadolu'dan dönüşünde Mustafa Kemal'in yazdırdığı beyannameleri de gizlice teşkilât elemanlarına dağıtarak İstanbul halkına yayılmasına çalışıyordu. Çok defa Şeyhülislâmın fetvaları, Galata'da Arapcamii yanındaki hamam külhanında yakılmıştı.

Osman Kâhya'nın Umumî Harp sırasında, Yağkapanı iskelesinde çalışan sandalcılar arasında kurduğu Teşkilât da Harbiye Nezaretine bağlı Teşkilât-ı Mahsusa'mıza hizmet etmişti. Hele harp başladığı zaman Çanakkale Boğazlarını kapayacak mayınlara, hükümetin şiddetli ihtiyacını bilen Rizeli Osman Kâhya, hayatını tehlikeye koyarak çare bulmuş, Karadeniz'deki Rus mayınlarını mavnalarıyla toplayarak İstanbul'a getirmişti. Harp esnasında da Trabzon, Samsun, Sinop, İnebolu, Zonguldak limanları önüne ve İstanbul Boğazı'na Rusların döktüğü ve mayınları, Osman Kâhya, ağlarla toplayarak getiriyordu ve mayınları bahriye depolarına teslim ediyordu. Bu hizmetlerine mükâfaten gerek Osman Kâhya'nın, gerek maiyetindeki takacıların Romanya'dan alacakları gaz ve şeker için gümrüklerden bedel alınmaması kararlaştırılmış ve bu denizciler bu müsaadeden istifade ederek faydalanmışlardı. Mütareke imza edilince Rizeli Osman Kâhya, Galata'da Kuva-i Milliye teşkilâtı yapmış, bunlarla bilhassa İngilizlerin elindeki bir çok depoları basarak ele geçirdikleri silâh ve cephaneyi Anadolu'ya kaçırtmıştı. Osman Kâhya'nın delâletiyle Galata'da Kefeli hanındaki yazıhanesinde komisyoncululukla meşgul olan Himmet zade Hüsnü Bey de teşkilâtımıza ithal edilmiş ve mumaileyhin hizmetleri sayesinde İstanbul'daki bir çok askerî ambarlar gece baskınları ile adamlarımız tarafından yağma edilmiş, ele geçen sürgü kolları ve cephane sandıkları, Eminönü'ndeki rıhtımlarda branda bezleri altında saklattırılarak deniz yolu ile Rizeli Osman Kâhyanın adamları ve takaları ile Anadolu'ya sevk edilmiştir.

Rizeli Osman Kâhya, müteaddit defalar kendisine verdiğim resmî tezkerelerle Anadolu'ya, Ankara'ya kadar gitmiş, Millî Müdafaa Vekilimiz Kavaklı Fevzi Paşa'ya çıkmış ve ondan al-

dığı gizli talimatı bize getirmişti. Osman Kâhya'ya ayrıca verdiğim mühim talimat şu idi: Karadeniz'e açıldıkça, Karadeniz limanlarına sevk edilen silâh ve cephanenin miktar ve ihraç edildiği yerleri, İstanbul'da Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları ile onlara bağlı Nigehban Cemiyeti azasının kimlerle temas ettiklerini, kumandan Benet ile anlaşarak verilen emirleri yerine getiriyor gibi yaparak bize gizli istihbarat vermesini istemiştim. Rizeli Osman Kâhya, bu hususta şayanı takdir mesai sarf etmiş, İstanbul hükümetinin bütün tasavvurlarını, aldığı tertibatı ya bizzat veya adamları vasıtasıyla M. M. Grubu ve müsellâh millî kuvvetler teşkilâtımıza ulaştırmaya ve bu sayede pek büyük hizmetler ifa etmeye muvaffak olmuştu.

Yalnız Rizeli Osman Kâhya, boşboğaz ve sır saklamayan bir kimse idi. Nitekim, Galata'da devam ettiği kahveye gelen Karadenizli takacı, motorcu Lâzlara birçok gevezeliklerde bulunmuş, kendisinin gizli teşkilâtın en mühim şahsiyetleriyle tanıştığını, yakında Padişaha suikast yapılacağını, Babıâli'ye baskın verileceği şehirde yer yer infilâklar vuku bulacağını ilâve etmişti.

Kahveden dışarıya akseden bu sözler ve esasen Karadeniz yolu ile Anadolu'ya yapılan silâh ve cephane kaçakçılığı yüzünden bu Karadenizli takacılarla, motorculardan şüphe eden İstanbul polisi, bu kahveye sivil memurlar göndermiş, bunlar da Osman Kâhya ile ahbap olmuşlardı. Bir gün takacılara yaptıkları hizmete mukabil para vermek üzere mezkûr kahvenin üst katına, Osman Kâhya ile buluştuğumuz yere gidince, bana takdim edilen ve güya Anadolu'dan geldiğini söyleyen bu adamlardan derhal şüphe etmiştim. Fakat buna fırsat vermeden bu efendiler tabancalarını çıkararak:

- Sizi tevkif ediyoruz, Hüsamettin Bey demişlerdi.

Bu hâdiseyi bütün teferruatıyla başka bir yazımda anlatacağım.

"GALATA'DAKİ KAHVEDE TEVKİF EDİLDİM"

Edirne'deki kolorduyu teçhiz etmek maksadıyla sandalcılar kâhyası Rizeli Ali Osman ile buluşuyor, onun delâletiyle tutulacak takacılara verilecek parayı konuşuyorduk. Fakat Osman Kâhya çok boşboğaz, lüzumundan fazla geveze bir insandı. Galata'da Yağkapanı'ndaki kahve iki katlı idi. Biz daima üst kata çıkar, bu işe memur edeceğimiz takacıları, motorcuları orada toplar, konuşurduk. Fakat onlar da sır tutmasını bilmiyorlar, lüzumsuz gürültü patırtıları ile etrafın dikkatini çekiyorlardı. Hattâ içlerinden bu işle vazifeli olmayanlar üstelik arkadaşlarını kıskanıyor ve gizlice lâzım gelen makamlara haber veriyordu. Nitekim, bir gün gelip kahvenin üst katına çıktığım ve Osman Kâhya ile konuşmaya başladığım zaman, sağım ve solumda bir kaç kişi peyda olmuştu. Benim tereddüdümü görünce Rizeli Osman:

- Beyim bunlar emin kimselerdir, bu zat tâ Moskova'dan, Enver Paşa'nın emriyle İstanbul'a gelmiştir. Kendisinde size verilecek bir mektup vardır. (Yanındakini göstererek) Bu da Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa'dan geliyor, İstanbul'da gizli teşkilâtın başkanına Paşa'dan getirdiği mektubu verecektir, diyerek bana iki adamı takdim etmişti.

Sonra da onlara dönerek:

- İşte bütün İstanbul'un gizli teşkilâtını idare eden millî teşkilâtın kurucusu ve başkanı millî müsellâh kuvvetlerin şefi olan zat, süvari kaymakamı Hüsamettin Bey, karşınızdadır demişti.

Bu takdimden onlar memnun olmuşlar, ben fena halde hiddetlenmiştim. Daha ilk hamlede bu adamların sivil polis olduğunu anlamıştım. Bu geveze kâhya, bilmeyerek, anlamayarak beni ele vermişti. Şimdi buradan kurtulmanın çaresi ne olacaktır, diye düşünüyordum. Memurlar benim şüphelendiğimi an-

layınca hemen tabancalarına saldırarak ve onları bana tevcih ederek:

- Davranma, teslim ol! demişlerdi. Vaziyet son derece nazikti, ben soğukkanlılıkla onlara cevap verdim:

- Efendiler, sizlere mukabele edecek silâhım yoktur, ne sebeple bana böyle muamele ediyorsunuz?

Polis Müdürü Umumî muavini Kemal Bey olduğu sonradan anlaşılan zat:

- İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden sizi ve arkadaşınız Rizeli Ali Osman Kâhya'yı tevkif için emir aldık, beyhude mukavemet etmeyiniz! Diye fikirlerini açığa vurmuştu. Fakat ben gene anlamamış gibi hareket ederek:

- İyi amma, niçin bizi Polis Müdüriyeti'ne götüreceksiniz? diye sorunca, Kemal Bey:

- Niçin olduğunu ancak orada öğreneceksiniz! Şimdi size düşen vazife, verilen emre itaattir.

Ayağa kalkmıştım. İki sivil memur, hemen üzerimi aramışlardı. Üstümde değil silâh, çakı bile bulamamışlardı. Kahvenin üst katı otel odalarından ibaretti. Biz arka merdivenden, kapıya inmiştik. Kapının önünde üç tane atlı fayton arabası duruyordu. Birinci arabaya benimle, Kemal Bey ve bir sivil polis, diğer arabaya Rizeli Osman Kâhya ve onunla beraber gelen muhafızlar, üçüncü arabaya da gene sivil ve resmî polisler binmişti. O tarihte Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, İstanbul'da Sirkeci'deki Şahin Paşa oteli idi. Her ikimizi Polis Müdür-ü Umumîsi Kalkandelenli Hasan Tahsin mütebbessim bir çehre ile karşılamış ve:

- Geçmiş olsun efendiler demişti, hayatta siyasetle uğraşanların başına her zaman böyle hallerin gelmesi mukadderdir! Biraz evvel çok sevdiğim bir arkadaş olan süvari binbaşısı Tolçalı Süleyman Bey'i de Damat Ferit Paşa'ya karşı suikast tertip etmekle meşgul diye ihbar ettiklerinde tevkif ettirmiştim. Fakat bu çok sevdiğim arkadaşı, işgal kuvvetlerine teslim etmeye bir türlü gönlüm razı olmadığından firarını temin ettim. Şimdi o, İstanbul'dan kaçmış bulunuyor, sana gelince Hüsamettin Bey,

seni biraz tanırım. Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış bir kimsenin, seni Zat-ı Şahane'ye ve Sadrazam Ferit Paşa'ya suikast tertip etmekle ve hükümeti devirmeye teşebbüs ile, İstanbul'da miktarı 50 bini bulan gizli müsellâh kuvvetleri teşkilâtlandırmakla itham ediyorlar, bunun cezası idamdır! Al, senin hakkında yazılmış raporları oku!

Diyerek bana önündeki kâğıtları verdi. Aldım ve okudum. Okudukça hayretler içinde kalıyordum. Hayretim bunların işitilmesinde değil, yanımdaki Rizeli Osman Kâhya'nın saflığı, boşboğazlığı için idi. Raporlarda şöyle yazılıyordu:

"Galata'da, Yağkapanı iskelesindeki Sandalcılar Kâhyası Rizeli Ali Osman ile tanıştık. Çok hareketli ve geveze bir adamdır. Bize bütün Karadenizli takacıların iştirakiyle yakında İstanbul'da gizli teşkilâtın yardımı ile basılacak silâh ve cephaneleri alınacak depolardan ve ambarlardan bahsetti. Bunların motorlar ve takalarla Trakya sahillerine götürüleceğini, oradan gene gizli teşkilât ile dahile sevk olunacağını, Edirne'deki kolordunun noksanlarının ikmâl edileceğini ve bundan sonra bu kolordunun İstanbul üzerine yürüyeceğini, Meşrutiyette olduğu gibi İstanbul'u işgal edeceğini, Padişahı tahtından indireceğini ve hükümeti devireceğini anlattı. Osman Kâhya, sık sık bu kahvenin üstündeki otel odalarına çekilerek bir takım kimselerle konuşuyor. Bunların içinde gizli teşkilâtın reisi bir süvari kaymakamı vardır. Adı da Hüsamettin Bey'dir. Sivil memurlarımıza gizli ajanlar süsü vererek ve Osman Kâhya'nın emniyetini kazanarak biz de bu otel odalarına çıktık. Birimiz Moskova'dan Enver Paşa'dan mektup getirdik. Teşkilât-ı Mahsusa'nın sabık reisini aradığımızı söyledik. Diğerimiz, biz de Ankara'dan geliyoruz, M. M. Grubunun başkanına gizli bir mektubu hâmiliz. Mustafa Kemal Paşa'dan bu müsellâh kuvvetlerin reisine söylenecek mahrem sözlerimiz var, dedik. Osman Kâhya, çok heyecanlandı ve inandı.

- Beyler dedi, gizli teşkilâtın reisi süvari kaymakamı Hüsamettin Bey'dir. Yarın değil, öbür gün, sabah saat onda buraya gelecektir.

Biz, Osman Kâhya'ya daha fazla emniyet telkin edebilmek için:

- Ankara'daki hükümet, bütün Anadolu'ya hâkim olmuştur. Buradaki teşkilât nasıl yürüyor? dedik.

O da bize hangi mahalle ve semtlerde, kimlerin riyasetinde, ne gibi gizli teşekküller olduğunu anlattı. Biraz sonra diğer arkadaşımız:

- Moskova'daki komünistler, Anadolu ile tamamen anlaşmış bulunuyor. Burada onlarla birlikte hareket var mı? deyince Osman Kâhya, Moskova'dan gelen gizli ajanları ve silâhlı mukavemetçilerin 50 bine vardığını birer birer söyledi. Ayrıca da:

- Yarın değil, öbür gün, saat 10'da burada bulunmayı ihmal etmeyiniz! dedi. Tertibat almaya ve teşkilâtın reisi Hüsamettin Bey'i bu kahvelerin üstünde tevkife hazır bulunuyoruz. Bu hususlaki emirlerinize intizar ediyoruz.

İstanbul Emniyet Umumiye
Müdür Muavini Kemal"

Bu raporu okuyunca, bu kuş beyinli Osman Kâhya'ya, şaşmamak kabil değildi, raporu bir şey söylemeden Hasan Tahsin Bey'e iade ettim.

- Şimdi Hüsamettin Bey, dedi, bir diyeceğin var mı?

- Azizim Hasan Tahsin Bey dedim, Zat-ı Şahaneye suikast, Ferit Paşa hükümetini devirmek, 50 bin kişilik silâhlı mukavemet teşkilâtı, bütün bunların işgal altında bir şehirde yapılabileceğine siz inanıyor musunuz?

Güldü ve şöyle bir sual sordu:

- O halde Galata'da kahvenin üstündeki otel odalarında ne işin vardı be beyim?

- Sizden saklamaya lüzum kalmadı, hakikat şudur: İstanbul hükümetinin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Edirne'deki kolorduya, İstanbul askerî ambarlarından sevk edilecek silâh ve cephane için bir takım takaların ve motorların tedarikini bendenizden istemişti. Çünkü Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı

Mahsusa'da çalıştığım için, bir çok kimseleri bildiğime emin idiler. Bu hazırlık da muhtemel olan bir Yunan taarruzuna karşıdır. Ben de bu resmî fakat gizli vazifeyi ifa için Lâzların sandalcılar kâhyası, Rizeli Osman ile buluşarak, bu adamların tedarikine çalışıyordum. Bunu haber alan memurlarınız, Osman Kâhya'yı zengin bir tüccar sanarak, sık sık para koparmaya uğraşıyor ve muvaffak olamayınca da hatır ve hayâle sığmaz iftiralarla makamınıza rapor vermeye çalışıyorlar. Edirne'deki kolordu kumandanı erkânıharp miralayı Cafer Tayyar Bey'i, sırf Anadolu hareketine taraftardır diye Erkânıharbiye Riyaseti azletmiş ve erkânıharp miralayı Muhiddin Bey'i onun yerine bu kolordunun başına getirmemiş midir? Yapılacak sevkiyat Cafer Tayyar Bey'e değil, İstanbul hükümetinin tayin ettiği Muhiddin Bey'dir. Artık bu gizli askerî nakliyat için başka bir şüpheye düşmek caiz mi?

Hasan Tahsin Bey bu izahatım karşısında şaşırmıştı. Rizeli Ali Osman Kâhya'ya bakınca, Kâhya'nın aklı başına gelerek:

- Evet efendim, Hüsamettin Bey'in dedikleri doğrudur. Zat-ı Şahaneye suikast, hükümet devirmek, gizli teşkilât kurmak ne demek? Biz ne demek? Bu memurlar, sık sık geliyor, para istiyorlardı. Bunlara biraz yardımda bulundum. Amma, sonra işi azıttılar. İşte o zaman böyle raporlar uydurdular.

Hasan Tahsin Bey, ithamların ağır ve ciddî olduğunu söyleyerek:

- Bir müddet ayrı odalarda yatacaksınız, bakalım devran ne gösterir! diyerek tevkifimizin devam edeceğini bize bildirmişti. Bize Şahin Paşa otelinin Polis Müdüriyet-i Umumiyesi ittihaz edilen bu meşhur binasında iki ayrı oda göstermişlerdi.

Ertesi gün çıkan İstanbul gazetelerinde iri puntolarla şu kelimeler okunuyordu:

"50 bin kişilik müsellâh kuvvetlere kumanda eden gizli çetelerin başı, süvari kaymakamı haydut Hüsamettin, dün tevkif edildi. Padişaha suikast tertip etmek ve hükümeti devirmekle itham edilmektedir."

DİVANIHARP REİSİ NEMRUD MUSTAFA PAŞA

Sandalcılar Kâhyası Rizeli Ali Osman'ın boşboğazlığı üzerine, Galata'da takacıların toplandığı kahvenin üstündeki otel odalarında tevkif edilerek Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne getirilip Kalkandelenli Hasan Tahsin tarafından sorguya çekildikten ve evvelâ nezaret altında bırakılmama karar verildikten sonra, ilk telâş ederek beni arayan refikam Rânâ Hanım olmuştu. Bin bir müşkülâttan sonra, Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nde mevkuf bulunduğum odaya gelerek beni bulmuş ve gözleri yaşarmıştı. Ben, bizi dinleyeceklerinden emin olarak şöyle söze başlamıştım:

- Bir yanlışlık neticesi tevkif edildik. Bu hal çok sürmeyecektir. İstanbul hükümetine sadakatten ve onun emirlerine riayetten başka bir suçumuz yoktur. Bizi yanlışlıkla Anadolu'daki asî kuvvetlerle müşterek zannediyorlar. Divanıharp huzurunda inşallah hakikat tecelli edecektir. Müsterih olun, sabırlı hareket edin. Cenabı Hak, bize yardım edecektir. Yalnız hastayım, mahut hastalıklarım tekrar dirildi. Şu reçeteyi al da Fatih'teki eczaneden baha ilâç gönder. Ailem Rânâ (Ertürk) gözyaşlarını silerek ve reçeteyi titreyen parmaklarıyla alarak odamdan çıkmıştı.

O tarihlerde Fatih Belediye Dairesi karşısında eczacı Şevket Bey'e ait bir eczane vardı. Burası, milliyetperver arkadaşlarımızın da buluşup görüşme yeri idi. Daha henüz gazetelere intikal etmeden mevkufiyetimi, bu suretle arkadaşım Şevket Bey ve diğerleri süratle öğrenmişlerdi. Haberin yıldırım süratiyle bütün teşkilâta bu sayede yayıldığını öğrenmiştim. Yalnız ailem Rânâ Hanım'ı, geceli, gündüzlü sivil polisler takip ediyor, nereye girdiğini, kimlerle konuştuğunu tespite çalışıyorlardı. Fakat refikam, bu hususta çok cesur ve vatanperverdi. Nitekim, eczaneden gelen gazete ve yazıları alarak, muhtelif semt ve mahallerdeki teşkilâta bunları, gece ve gündüz demeden götürüyor, o zaman

için büyük tehlikeleri göze alıyordu. Şahin Paşa otelinin mahut odalarında üç gün mevkuf kaldıktan sonra bir gün, bize yeniden iltihak eden Enver Bey adında bir milliyetperver arkadaşımızla üçümüzü iki arabaya bindirerek İstanbul Merkez Kumandanlığı'na götürmüş, Emin Paşa'nın huzuruna çıkarmışlardı. Biraz sonra odaya kısa boylu, çelimsiz, fakat şeytan gibi bakan, kurnaz ve hilekâr yüzlü bir paşa girmişti. Evvelce de tanıdığım bu Kürd Mustafa Paşa'ya o devirde zulmü şiddeti yüzünden Nemrud Mustafa Paşa diyorlardı. Kendisi meşhur Divan-ı harbin Reisi idi. Bize dönerek:

- Zat-ı Şahaneye suikast ha! İstanbul hükümetini taklip etmek ve silâhlı mukavemet kuvvetleri kurmak!

Hepimiz susuyorduk, çünkü o zaten kararını vermişe benziyordu, nitekim dilinin altındaki baklayı biraz sonra çıkarmıştı:

- Bunlardan yalnız bir tanesi adamı darağacına, yağlı ipe kadar götürür, bunu bilmiyor musunuz?

Odanın içinde bir aşağı, bir yukarı geziniyordu, gözleri fırfır dönen, yarı müstehzi, menhus çehreli bu hakikaten nemrut adama bir şey denilemezdi. Emin Paşa ve üç maiyet zabiti ayakta duruyor, ona hayranlıkla bakıyorlardı, o bizim sükûtumuzdan cesaret alarak söyleniyordu.

- Adlarına Kuva-i Milliye diye başlarından büyük lakap takanların hepsini, o haydutların başı Mustafa Kemal olmak üzere idama mahkûm ettiğimizi de mi bilmiyorsunuz? Onlara yardım etmek de aynı cürümdür. Haydi, marş cezanızı çekeceğiniz günü beklemeye!

Subaylar ilerleyerek bizi, huzurdan çıkardılar. Kapıdan süngülü muhafızlar vardı. Hepimizin ellerine kelepçeler takıldı. Bundan sonra ellerimiz kelepçeli, etrafımızda süngülü askerler ve kanunlar olmak üzere üçümüz de yayan, Harbiye Nezaretinden, Sultanahmet'e kadar Divanyolu'ndan geçerek Adliye Tevkifhanesine yürütülmüştük. Yolda tanıdık, tanımadık birçok kimseler yüzümüze bakıyor ve türlü türlü tefsirlerde bulunuyordu. Bazılarının bizi katil, kimisinin hırsız ve başkalarının da

çeşitli cürümlerle kabahatli gördüğüne şüphe yoktu. Hayatımda ilk defa ellerim kelepçeli, senelerce kumanda ettiğim Mehmetçiklerin arasında süngülü muhafızlarla sokaklardan geçtiğimi görüyor ve başımıza gelen bu feci akıbete mütevekkil yürüyordum. Vatan uğrunda, her şeye katlanmak bizler için tabiî en şerefli bir vazife idi. Adliye Tevkifhanesinde hepimizi ayrı ayrı, yalnız tepesindeki cam pencereden ışık ve hava alan, idam mahkûmlarına mahsus hücrelere kapamışlardı. Ellerimizden kelepçeyi çıkarmışlar, bizi teker teker bu hücrelere sokmuşlar, kapılarımızın önüne de birer nöbetçi koymuşlardı. Geceleri bu idam hücrelerinde en ufak bir ışık yakılmadığı için, zifiri karanlıkta bostan kuyusu gibi bu korkunç ve rutubetli taş odalarda mukadderatımızı beklemeye başlamıştık. Benim tevkifim ile mühim bir aksaklık meydana gelmişti. Anadolu'ya gideceklerin tezkiyesini, Millî Teşkilâtın Başkanı sıfatı ile ben yapıyor, ellerine mühürlü bir de vesika veriyordum. Bu mühür evimde bence malûm bir yerde gizlenmişti. Vaziyeti Polis Müdüriyet-i Umumiyesinde iken ailem Rânâ Hanım'a söylemiş, bu mührün kullanılmasına ve benim adıma imza edilerek gene vesika verilmesine müsaade etmiştim. Refikam da tavsiyelerime uyarak öylece hareket etmekte idi. Fakat nedense teşkilâtımıza dahil bulunan üçüncü karakol cemiyeti heyet-i merkeziyesi âzasından, o tarihte rütbesi erkânıharp kaymakamı Muğlalı Mustafa (Orgeneral), gene o tarihte rütbesi erkânıharp binbaşısı olan ve İstanbul Merkez Kumandanı Emin Paşa'nın muavini bulunan Müfid Beyler, zevcem Rânâ Hanım'dan bu mührü istemişler ve bana da haber göndererek, Anadolu'ya gideceklere bundan böyle kendilerinin vesika vereceklerini ve ailemin bu mührü behemehal kendilerine teslim etmesini bildirmişti. Müfid Bey üstelik bu mühür verilmezse, beni ziyarete gelen refikama izin vermeyeceğini de makamı tehditte ilâve etmişti. Benim mührü onlara vermemekteki ısrarım malûmdu.

O sırada İstanbul'da bir takım casuslar bulunuyordu. Bunlar kolaylıkla vesika tedarik edebiliyorlardı. Maksadım kontrolü

elden bırakmamaktı. Onlara haber göndererek, kendilerinin münasip göreceği kimselerin vesikasına refikamın mühür basmasını teklif etmiştim. Bu suretle gidenleri gene kontrol etmek bizce mümkün olacaktı. Fakat onlar bunu kabul etmediler. Diğer taraftan o zamanki İstanbul'un işgal altında çektiği ıstırap malûmdur.

Genç bir Türk kadınını, gecenin geç saatlerinde bu tenha sokaklarda yakalayacak olan işgal kuvvetlerine mensup askerler, birçok misallerini işittiğimiz sarkıntılıklarından birini de refikam hakkında reva görebilirlerdi. Nihayet mührü teslime karar verdik. Bu mührü Rânâ (Ertürk) Merkez Kumandan muavini Müfid Bey'in odasında erkânıharp binbaşısı Filibeli Ali Rıza Bey'e teslim etmişti. (Ali Rıza Artunkal).

İstanbul Polis Müdüriyeti, bizi divanıharbe sevk için uydurduğu üç mühim suçun (Zatı Şahaneye suikast tertibi, taklib-i hükümet, 50 bin vatandaşın silâhlı mukavemet teşkilâtına sokulması) takviyesi için, ele geçirdiği gizli teşkilât adamlarımızdan bir kısmını tevkif ettirmişti. Bunların içinde Bakırköyü'nden süvari kaymakamı Hacıkadınlı Arif Bey, vaktiyle Talât Paşa'nın muhafızlığını yapan serkomiser Cavid[34], Sapancalı Hakkı'nın kardeşi, Sapancalı Rıza Beyler vardı. Büyükdere'deki teşkilâtımızdan da dalyan sahibi eşraftan Yusuf Bey damadı mektep muallimlerinden Arnavut Aziz, Sarıyerli diğer bir Yusuf Bey'i de bu mahallin kurucuları olarak tevkif ettirmişlerdi. Bu araştırmaların sonunda Beylerbeyi iskelesi yanındaki yalıda ikamet eden Kenan Bey de vardı. Zira yalının bahçesinde saklanan silâh ve cephane deposu basılmış ve bir takım deliller ortaya çıkarılmıştı. İngilizler de bu işe el koymuşlardı.

Topkapı teşkilâtımızın mühim simalarından biri olan piyade yüzbaşısı Asım Bey, gene Topkapı teşkilâtının faal uzuvlarından Bican Bey ile Topkapı'da mukim ve o tarihte Divanı Mu-

34 İttihatçıların itimat ettiği bir adamdır. Refet Paşa İstanbul'a gelince Adnan Bey'in (Adıvar) muhafızı olmuştur. Namuslu bir adamdır.

hasebat Dairesi memurlarından İhsan Beyler de tevkif olunmuşlardı.

Çamlıca ve Üsküdar teşkilâtımızdan da vatanperver bir zat olan imam Nuri Efendi aynı akıbete uğramıştı. Raporda gösterilen gizli teşkilâtın 50 şubesinden birine mensuptur diye nice kimseler tevkif olunmuş ve bunların hepsi sıkı sorguya çekilmişti. Bu suretle Adliye Tevkifhanesi'nin idam locaları dolmuştu.

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kısmı siyasî şubesi hummalı bir faaliyette çalışıyor, ele geçenleri söylettirmek maksadı ile işkence yapılıyordu. Bu meyanda Büyükdere tütüncülük yapan Süleyman Ağa isminde bir vatanperver, Çemberlitaş'ta kiralanmış bir binada (Atâ Bey konağı) dehşetli bir tazyike tâbi tutularak: "Bu gizli ve silâhlı mukavemet teşkilâtlarını idare eden Hüsamettin Bey'dir, diyeceksin," diye akla gelmeyen işkenceye maruz kalmıştı. Bu vatandaş sonunda bu yüzden malûl kalmış, fakat bir tek kelime söylememişti. Diğer taraftan merhum Recep Peker'in kayınvalidesi ebe Şahende Hanım, bu tarihte Topkapı'da Takkeci mahallesinde ikamet ediyordu. Bu hanımı da kısmı siyasî işkenceye maruz bırakmış, fakat teşkilâtımıza dahil bu vatanperver hanımın da ağzından bir tek kelime alamamıştı. Bütün bunlarla bir netice alamayan kısmı siyasî, suçlu ve suikastçı diye, müretteb bir adamı da benim mevkuf bulunduğum hücreye güya idam mahkûmu olarak sokmuştu...

Bu bana karşı bir tuzaktı. Fakat Merkez kumandanı muavini Müfid Bey bizden idi. Tevkifhaneyi teftiş bahanesiyle geldiği ve beni locamda ziyaret ettiği zaman bana polis hilesini haber vermişti. Gelen adam zat-ı şahaneye suikast tertibi ile itham ediliyordu. Hemen biz de arkadaşlarla mukabil bir oyun düşünmüştük. Bir gün ayaklanarak "Biz Padişahımız efendimize suikastı düşünmüş bir adamla beraber kalamayız. Bu alçağın buradan derhal uzaklaştırılması lâzımdır, yoksa bu haini ellerimizle boğacağız!" diye bağırmaya başlamıştık. Herifi iki gün sonra sille, tokat bir istirahat ânında temizce dövmüştük. Zavallı adam

ne diyeceğini şaşırmış kalmıştı. Kısm-ı siyasî bu tertibinde de muvaffak olamamıştı. Üçüncü bir oyunu hazırlamaktan da vazgeçmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın iki adamı gizlice tevkifhaneye girecek beni güya kaçıracaklardı. Bu, komployu da muhterem Müfid Bey bir ziyaretinde bana haber vermişti. İki gün sonra bir ara böyle iki kimsenin istirahat ânında mevkuflar içinde bana yaklaşarak bir köşeye çekip firar teklifinde bulunması üzerine ben onlara köpürerek:

- Mustafa Kemal Paşa gibi asî bir adamla alâkam yoktur, deyince bunlar da şaşırmışlar ve kısmı siyasînin ümitleri de bu suretle suya düşmüştü.

Bütün bu hâdiseler, tam Nemrud Mustafa Paşa'yı bizim suçsuz olduğumuza inandıracağı sırada daha mühim bir vaka cereyan etmişti.

HAKKIMDAKİ İDAM KARARI VE NETİCESİ

Adliye Tevkifhanesi'nin idamı istenen maznunlara mahsus hücrelerinde akıbetimizi beklerken ve sık sık tertiplenen envaı komploları tesirsiz ve neticesiz bıraktırırken, Nemrud Mustafa Paşa divan-ı harbinin azalarından istihkâm kaymakamı Fettah Bey'le İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi kısmı siyasî şefi olup süvari binbaşılığından mütekait Şerafeddin Bey, aralarında anlaşarak beni başka bir yerden vurmaya karar vermişlerdi. Bunların hazırlığı şöyle idi: Umumî Harp senelerinde vazifeli bulunduğum Ankara'da, güya bizzat Ermeni tehcirini ve bunu müteakip Ermeni taktilini ben idare etmiştim. Bu hususta 4 Ermeni'ye yüz ellişer lira vaat edilerek bunların divan-ı harbi örfîde aleyhimize şahadetleri temin olunmuştu. İngilizler hesabına hizmet eden bu iki adamın aralarındaki mutabakatı, zâhiren Kuvayi inzibatiye zabitlerinden, hakikatte bizim millî müsellâh kuvvetler gizli teşkilâtında vazifeli olan piyade mülâzım-ı evveli Ferit Bey, gene görünüşte gizli teşkilâtımıza dahil kayınbiraderim piyade mülâzım-ı evveli Nail Beye (Ersoy) haber vermişti. Bu haberi alan refikam Rânâ (Ertürk) derhal Merkez Kumandanı Muavini Müfid Bey'e giderek vaziyeti etrafıyla anlatmıştı. Müfid Bey müsellâh millî kuvvetler teşkilâtına dahildi. Zâhiren İstanbul hükümetine sadıktı. Beni müteaddit defalar hapishanede ziyaretle tertiplenen tuzaklardan, komplolardan haberdar etmişti. Bu haber müthişti. Demek Adâleti tevzi ile mükellef bir heyetin içinde bulunan ve bir hâkim sıfatını taşıyan kaymakam Fettah Bey'le, milletin emniyetini üzerine almış ve bir mesuliyet deruhte etmiş olan polis kısmı siyasî şefi, masum insanları felâkete sürükleyecek komplolar hazırlamakla meşgul idiler. Müfid Bey hemen divan-ı harbi örfiye giderek, Nemrud Mustafa Paşa'nın önünde bu tertibi anlatmıştı. Heyetin huzurunda neye uğradığını şaşıran ve hâdiseyi inkâra da muktedir olamayan Fettah Bey, divanıharp azalığından ihraç edilmişse de İngiliz-

ler, gizli faaliyetlerinden memnun kalarak daha sonra kendisine (Büyük Britanya Krallığının) nişanını vererek onu taltif etmişlerdi. Polis Müdürlüğü'nün kısmı siyasî şefi Şerafeddin Bey'e gelince, onu da divan-ı harbi örfî sorguya çekmiş, fakat Şerafeddin Bey, korkudan bu haberi ancak duyduğunu söylemek suretiyle tevile kaçmıştı. Bunun üzerine bir gün üçümüzü, Kürd Mustafa Paşa divan-ı harbine götürmüşlerdi. Paşa bana:

- Umumî Harp senelerinde Ankara'da işiniz ne idi? diye sormuştu.

- Paşam dedim, Umumî Harp senelerinde Romanya'da, Bükreş'te, Avusturya'da, Viyana'da, Almanya'da Berlin'de askerî garnizonlar kurulmuş, Rusya'dan getirilen İslâm ahali buralarda bir müddet nezaret altında bırakıldıktan sonra, Almanya ile İmparatorluğun anlaşması gereğince, Türkiye'de harbin sonuna kadar iskânları kabul edilmişti. Bu Müslümanların, Harbiye Nezareti'nin emriyle İzmit, Adapazarı, Bursa, İmralı, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Isparta, Konya, Adana, Haçin, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Ankara'da iskânları emredilmiş ve bu işin icrasına Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışan arkadaşlar içinde bendeniz de memur edilmiştim. Bu Müslümanlara mesken, çalışacaklara ziraat malzemesi de veriliyordu. İşte Ankara'da bulunmamın sebebi buna binaen idi. Bizim Ermeni tehciri ile bir alâkamız yoktur. Nitekim bu vazifeyi ifadan sonra İstanbul'a dönmüştüm, diye cevap verdim.

Divanıharb-i örfî, elde mevcut kuvvetli bir delil bulamadığı için bizim tekrar Adliye Tevkifhanesi'ne iademize karar verdiği sırada ben, Nemrud Mustafa Paşa'ya hitaben:

- Paşa hazretleri dedim, zatı devletinize gayet mahrem bir maruzatım var, biraz bendenizi dinlemek lütfunda bulunur musunuz?

Divan-ı harbi örfî âzası birbirlerinin yüzüne baktılar. Sonra Nemrud Mustafa Paşa onlardan biraz fasıla vermelerini rica etti ve beni bitişikteki riyaset odasına kabul ederek, gözlerini gözlerimin içine dikerek söyleyeceğim sözlere kulak kesildi.

- Paşa hazretleri diye söze başladım, Umumî Harbin son senesinde Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya müracaatla, Sultan Abdülhamit devrinde İran'daki Bahtiyarî kabilesi nezdinde erkânıharp miralayı rütbesiyle konsolos bulunduğunuzu beyan ederek aslen, ailece de bu kabileye mensup olduğunuzu ilâve ederek ve Bahtiyarî aşireti Kürdlerinin top yekûn Ruslar aleyhine harekete geçmelerini temin edeceğinizi vaat eyleyerek Teşkilât-ı Mahsusa'da mühim bir vazife istediğinizi hatırlayabiliyor musunuz?

Paşa, sararmış ve şaşırmıştı, geçmiş yıllarda gelişigüzel istenmiş işlerin bir gün gelip insanı nasıl müşkül bir duruma sokacağını tahmin etmek de pek kolay olmuyordu. Nemrud Mustafa Paşa'nın bütün mehabet ve dehşeti kaybolmuş gibi idi. Beni dinlemeye devam ediyordu.

- Evet paşa hazretleri dedim; bu talebenizi pek iyi hatırlayacaksınız, teklifinizi Enver Paşa kabul etmiş ve Bağdat'taki Ordu Kumandanımız Halil Paşa'ya yazmıştı. Hattâ o kâğıdın kenarını bendeniz parafe etmiştim. Fakat Halil Paşa'dan gelen cevap müspet değildi. Ordu kumandanı:

- Şimdilik ihtiyaç yoktur, diye telgraf çekmişti. Fakat buna rağmen Enver Paşa, sizi Teşkilât-ı Mahsusa kadrosuna almış, size buradan ayrıca maaş verdirmiş ve evinizin bütün erzak ve ihtiyacını da bizzat bendeniz, Enver Paşa'nın emriyle temin eylemiştim. Şimdi nasıl oluyor da, Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmak, hattâ onun riyasetini deruhte etmek bir cürüm oluyor, nasıl oluyor da, bu teşkilâtın makamı hilâfet ve saltanata karşı suikast tertip ettiği, taklibi hükümete teşebbüs eylediği, gizli müsellâh mukavemet grupları teşkil ettiği ileri sürülerek bizim idamımız isteniyor. Bunu sizin riyasetinizdeki divan-ı harbin düşündüğünü ve hakkımda akşama sabaha bir hükme varacağını duydukça hayretler içinde kalıyorum. Kabahatimiz eğer bu teşkilâtta vazife almak ise, bizzat hakkımdaki hükme varacak bir mahkemenin reisinin de bir zamanlar bu kadroda çalıştığını herhalde asılmadan evvel, dünyaya ilân etmeye mecburum. Elimizdeki kayıtlar bunu ispata muktedirdir Paşam!

Kürd ve Numrud lâkabıyla şöhret almış bulunan Mustafa Paşa, ilk defa şeytan gözlerini yüzüme çevirerek gülmüştü:

- Evet Hüsameddin Bey, demişti, bütün söylediklerin doğrudur. Ben bu teşkilâta dahil oldum ve bir müddet de çalıştım. Seni de pek iyi tanıyorum. Namuslu ve dürüst bir askersin, askerlikten başka bir işle de meşgul olmadığına kaniyim. Maksadınızın İslâm âlemini hilâfete bağlamak olduğuna da şüphem yoktur. Fakat işgal altında çalışan bir divanıharp vicdanından ziyade hisleriyle hareket eder. Bu bize yukarıdan gelen bir emirdir. Mamafih seni bu felâketten kurtaracağım. Şimdilik haklarınızda - gayri mevkuf muhakeme edilmek - kararını istihsal edeceğim. Ondan sonrasına gelince, artık sen düşün, seni darağacından indiriyorum. İstanbul'dan kaçacaksın, zira buradaki gizli çalışmaların seni bir gün, tekrar karşımıza getirirse, yemin ederim ki gözünün yaşına bakmadan idam hükmünü veririm. Benden sana dostça tavsiye kaç ve daima müteyakkız ol, çünkü ölünceye kadar takip edileceksin!

Paşa bunları büyük bir heyecan içinde söylemişti. Gözlerimin önünde dizilmiş gibi duran darağaçları birdenbire kaybolmuş, bana yepyeni bir ufuk açılmıştı. Kendi kendime düşünüyor ve bu sözleri söyleyen insana bakarak:

- İnsan oğlunun hayatında neler var? Küçük bir ömre sığdırdığımız, acı ve tatlı günleri, felâket ve saadet anlarını sıraladıkça, bir ömrün neye mal olduğunu o zaman anlayabiliyoruz. Yoksa biz, her halimizle acınmaya mahkûm insanlarız diyordum.

Paşa ayağa kalkmıştı, bu zalim, bu hain bu padişahın kulu bendesinden daha fazla şefkat ve merhamet beklemek hata idi. O, riyaset odasından mahkeme salonuna geçerken, benim ellerime gene mahut demir kelepçeler vuruluyor, süngülü askerler ve beli tabancalı kanunların muhafazasında Harbiye Nezareti kapısından çıkarak Divanyolu'nu takiben Adliye tevkifhanesine kadar yürüyorduk. Fakat bir kaç gün sonra Nemrud Mustafa divan-ı harbinin tahliye kararı hapishaneye bildirmiş, başta ben olmak üzere, Rizeli Osman Kâhya, Harbiye Nezareti inşaat dairesi kâtiplerinden Enver Bey idama mahkûm edilen suçluların

işgal ettiği hücrelerden çıkarılmıştık. Divan-ı harbin kararı gereğince tahliye edilenler içinde millî mukavemet teşkilâtımın mensupları bulunduğu gibi Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın müfritlerinden bulunan Gümülcineli İsmail Hakkı ile piyade miralayı Hüsnü Bey de vardı. Bunlar tahliye edilince Sadrazam Damat Ferit Paşa aleyhine büyük nümayişler yaptırarak onun istifasına sebep olmuşlar, iş başına gelen yeni hükümete Sadrazam Tevfik Paşa, riyaset ederek Adliye tevkifhanesinde mevkuf bulunan ve Abdülhamit devrinde Yıldız yağmasına iştirâk ettikleri iddiasıyla tevkif olunan Hüsnü ve Rıza Paşaları da serbest bıraktırmıştı. Tevfik Paşa kabinesinin diğer bir kararıyla millî cepheye hizmet ettikleri iddiasıyla tevkif olunan bir takım kimseler içinde, sivil ve zabitan serbest bırakılanlar meyanında meşhur muharrirlerden Falih Rıfkı Bey de vardı. Herkesin kuru bir iftira ile öteki dünya yolculuğunu yaptığı bu kara günlerde bizi divan-ı harbin zalim hükmünden kurtaran İstanbul Merkez kumandan muavini Müfid Bey'e çok şey borçlu olduğumuzu söylemek isterim. Müfid Bey beni daha evvelden de tanırdı. Zira kendisi Teşkilât-ı Mahsusa'mızda vazifeli idi. Benim Alman denizaltıları ile Rusya sahillerindeki taarruzlara iştirâk ettiğimi, Kırım limanlarına ve Kafkasya sahillerine âlem-i İslâm'ı Rusya aleyhine ayaklandıracak beyannameler götürüp dağıttığımı da pek iyi biliyordu. Onun için vazifesini bir tarafa bırakarak bizim gibi vatan için çalışanların kurtarılmasına hayatını vakfetmişti. Mütareke yılları devam ettiği sırada, nihayet onun Anadolu'ya geçmesine, Mustafa Kemal Paşa nezdinde temize çıkarılmasında da kendisine hizmetlerim olmuştu. Paşa, sınıf arkadaşı olmasına rağmen Müfid Bey'i affetmek istemiyordu. Nihayet kani oldu. Müfid Bey bu sayede Millî Mücadele harplerine iştirâk ederek albaylığa kadar yükseldi. Kırşehir mebusu oldu. Sonra göğsüne ârız olan bir hastalıkla rahmeti Hakka kavuştu. Dürüst ve namuslu bir insandı. Emekli Amiral Rıfat Özdeş'in pederleridir. Benim gibi bir çoklarını darağacından indiren kahraman Müfid Bey'e Tanrıdan rahmet dilemek bizim için bir borç, ismini hatırlamak Millî Mücadele tarihimiz için bir vazifedir.

MİLLÎ HÜKÜMETE KARŞI ÇARPIŞANLAR KİMLERDİ?

Osmanlı İmparatorluğu'nun son Padişahı Sultan Vahideddin ile onun düşmanla işbirliği yapan hain hükümetinin başında bulunan Sadrazam ve bir ara Harbiye Nazırı Damat Ferit Paşa'nın yegâne ümidi, gönüllü olarak teşkil edilen ve Halife orduları adını alan Kuvayi inzibatiyenin Kocaeli mıntıkasında milliyetçilere karşı yapacağı taarruzda idi. Bir iki teşebbüsün iyi ve kötü neticeleri, onları henüz vaziyetin vahametine inandırmış değildi. Her ikisi de hâlâ ümitli idiler. O günlerde Harbiye Nezareti'nin ağaçsız, düz meydanlarından geçenler, etrafta portatif çadırların kurulmuş olduğunu, yeni elbiseler dağıtılmış fakat hali tavrı bir külhanbeyinden farklı olmayan İstanbul'da işsiz, güçsüz, macera arayan bir takım delikanlıların, öteye beriye gidip geldiğini mutlaka görecekti. İşte bu kalabalığın adı Kuva-i İnzibatiye, hedefi Anadolu'da yer yer teşekkül etmiş vatanperverlerin bir araya geldiği Kuva-i Milliye'yi vurmaktı. Bunu, onlar gayet kolay bir iş telâkki ediyor, aldıkları yevmiye bir liraya, alacaklarını duydukları başarı ikramiyelerine bel bağlayarak, askerliği hemen ve kolayca edinilir bir meslek addediyorlardı. Hiç birisinin talim ve terbiyeden haberi yoktu. İşin hazin tarafı, bu gönüllü alayların içine Birinci Cihan Harbi'nde bilhassa doğu cephesinde çalışmış Teşkilât-ı Mahsusa'cılardan bazı kimseler de karışmıştı. Bunlardan beklenen kaleyi içinden vurmak, bu alayları tam kendilerinden iş bekleneceği zaman inhilâl ettirmekti. Fakat gizli teşkilâtımız buraya dahil olan bu zevatın isimlerini tespit etmişti. Bunlar maalesef Kuva-i İnzibatiye fikrini takviye etmişler. Kendilerinden beklenilmeyen işlere heves eylemişlerdi.

Bu gönüllü alayların başına Balkan harbinin ikinci devresinde ve Birinci Cihan Harbi'nde hizmetleri sebkat etmiş Gönenli Çerkez Bekir Sıtkı Bey ile piyade kaymakamı mütekait

Esad Bey tayin edilmiş, onlar Damat Ferit Paşa'dan telâkki ettikleri emirleri yerine getirmeye çalışmışlardı. İşin en gülünç tarafı bu derme çatma efradın Sadrazam Paşa huzurunda resmi geçit yapması ve alay sancaklarına Zatı Şahane'nin hediye ettiği nişanların takılması keyfiyeti idi. Bu geçitlere işgal kuvvetlerinin yüksek rütbeli kumandanları ile siyasî memurları da dâvet edilmiş, bütün vükelânın hazır bulunduğu bu merasimde Sadrazam Damat Ferit Paşa, son Osmanlı hükümdarı namına nutuk söylemiş ve alayları teftiş eylemişti. Fakat bu padişah alayları İzmit'e varıp harekâta bilfiil karıştıkları zaman, emrindeki kuvvetlerle demir ve çelik bir cephe gibi aşılmaz, yıkılmaz duran Ali Fuad Paşa (Cebesoy) birlikleri, bu sergüzeştçi kalabalığa muhteşem bir darbe indirmişti. Panik müthişti. Silâhını atan kaçıyor, soluğu sahilde alıyordu. Bu başıbozuk orduyu zapt ve raptedecek tek bir kumandan da yoktu. Bu hali haber alınca işgal ordularının başkumandanı İngiliz Generali Harington bizzat Zat-ı Şahane'nin huzuruna çıkmış:

- Zat-ı haşmetpenahilerine şunu esefle arz etmek isterim ki bizim ve sizin bunca emek ve masraf mukabili meydana getirdiğimiz bu alaylar, hepimizi feda halde aldatmış bulunuyor, buna Düvel-i İtilâfiye namına teessüf ve teessürlerimizi bildirmek isterim! demişti.

Vahideddin'in ınüdafaa edecek tek bir delili yoktu. Ancak o da bu teessüre iştirakten başka bir şey yapamamıştı. Şimdi tarihin nazarında gizli kalmış bu vatan hainleri kimlerdi. Onları açılmak lâzım geliyor tâ ki, genç nesiller, büyük dâvaların, nasıl sabote edildiğini anlamak fırsatını bulmuş olsunlar. Millî hükümete karşı harekâta iştirâk ederek bilfiil çarpışan yahut İstanbul'da kalarak bu emele hizmet edenler şunlardı:

1. Jandarma mütekait binbaşısı mahut Anzavur, Beşiktaş'taki Çerkez kulübünün meşhur simalarından Çerkez Yusuf İzzet Paşa ile bu kulüp âzasından ve aynı zamanda mektep muallimi Çerkez Üzeyir Beylerin tavsiyesiyle Teşkilât-ı Mahsusa'mıza bâemr-i nezaretpenahî dahil olmuş, doğu cephesine gönderilmiş, muvaffakiyetli hizmetleri görülmüş ise de mütareke yılla-

rında bütün mevcudiyetiyle millî dâvaya karşı koymuştur. Anzavur'un en büyük hıyaneti, Akbaş cephaneliğini olduğu gibi Anadolu'ya kaçıran kahraman ve fedakâr Hamdi Bey'i şehit ettirmesidir.

2. Süleyman Şefik Paşa, Umumî Harp başında İzmir mebusu İttihatçıların mühim siması Ubeydullah Efendi heyetine ithal edilerek Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış fakat mütareke yıllarında Kuva-i İnzibatiye fırkalarının kumandanlığını deruhte ederek ihanetini göstermiştir.

3. Kara Said Paşa, müşarünileyh Umumî Harp senelerinde Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'ya müracaatla Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş ve deruhte ettiği vazifeleri de ifa etmiş iken Millî Mücadele senelerinde İngilizlerin siyasetine uyarak İstanbul hükümetinde bir müddet Harbiye Nazırlığı, daha sonra Bahriye Nazırlığı yapmıştı. Yalnız Millî Mücadele'nin tamamen aleyhinde değildi. Bilâkis dahil olduğu kabinelere fren vazifesini görmek istemişti.

4. Divanıharb-i Örfi Reisi Nemrud Mustafa Paşa, Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş ve doğuda istihdamı için Harbiye Nezareti emrini de almıştı. Fakat Millî Mücadele senelerinde İngiliz işgal kuvvetlerinin emriyle çalışmış, bir çok vatanperverleri idama mahkûm eylemiş, İstiklâl savaşından sonra Bağdat'a kaçmış, Bedirhanîlerden olan Şeyh Said isyanını hazırlamıştı. Kendisi de bu kabileye mensuptu. Bir ara Diyarbakır'a da gizlice gelmişti.

5. Gönenli Çerkez Bekir Sıtkı Bey, Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil bulunan ve Osmancık gönüllü alayı içinde Kafkasya'ya giden bu zat, Millî Mücadele yıllarında döneklik ederek Damat Ferit Paşa'nın hususî teşkilâtına dahil olmuştu.

6. Erkânıharp miralayı Yanyalı Tahir Bey, Umumî Harbin başlangıcında Teşkilât-ı Mahsusa'ya bâemr-i nezaretpenahî dahil bulunan ve doğu cephesine gönderilen bu zat da Millî Mücadele senelerinde Kuva-i İnzibatiye'nin erkânıharp reisliğini yapmış, daha sonra istifa ederek hatasını anlamıştı.

7. Jandarma Binbaşısı Düzceli Çerkez Ali Maan Bey, Umumî Harp yıllarında Teşkilât-ı Mahsusa'mızda Irak harekâtına iştirâk etmiş ve Osmancık gönüllü alayında hizmetleri de mesuk olmuş iken İstiklâl Savaşları sırasında bir çok vatanperverlerin kanını dökmüştü.

8. Jandarma yüzbaşısı Çerkez Mustafa Bey, o da diğerleri gibi Harbiye Nezareti'nin emriyle Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş, meşhur Osmancık gönüllü alayında hizmetleri görülmüş, fakat Millî Mücadele'ye ihanet etmiş, pek çok kimsenin kanını dökmüştür.

9. Çerkez Ethem ve biraderleri Reşid ve Tevfik Beyler de Teşkilât-ı Mahsusa'mıza mensup idiler. Bu üç kardeşin başlı başına ibret teşkil eden hareketleri ayrı bir yazımızın mevzuudur.

10. Piyade yüzbaşısı Trablusgarplı Seyyid Hasan Bey, Teşkilât-ı Mahsusa'mızda Afrika'da fedakârane çalışmış, sonra mütarekede İstanbul'a gelmiş ve Anadolu'ya geçmesi lâzım gelirken döneklik ederek millî cephe aleyhtarlarıyla işbirliği yapmıştır.

11. Piyade yüzbaşısı Sudanlı Tarık Bey, Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış ve bir çok hizmetleri görülmüş olmasına rağmen millî cephe aleyhinde mahallî vazifeler almıştır.

12. Trablusgarplı Yüzbaşı Tarık Bey, Umumî Harp senelerinde Afrika'da Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışmış ve bir çok hizmetleri görülmüş olmasına rağmen Millî Mücadele senelerinde bizden yüz çevirerek Kuva-i İnzibatiye'de vazife almıştır.

13. Piyade Yüzbaşısı Yozgatlı Remzi Bey, Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'da çalıştığı halde Millî Mücadele'de memlekete hıyanet etmiştir.

14. İstanbullu Çerkez Yüzbaşı Sadeddin Bey, o da diğerleri gibi Umumî Harpte Teşkilât-ı Mahsusaya dahil olmuş, Millî Mücadele saflarımıza hıyanet eylemiştir.

15. Gönenli Çerkez Ahmet Bey, Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmiş, mütareke senelerinin bidayetinde üç kardeşlerin Salihli'de kurmuş oldukları millî kuvvetlere iştirâk

eylemiş, fakat sonra onlarla beraber milli cepheye yüz çevirerek Yunanlılarla omuz omuza aleyhimize kurşun atmıştır. Bu yüzden derdest edilerek mahkûm da olmuştur.

16. Gönenli Çakır Efe, Umumî Harpte Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş, Başkumandan vekili Enver Paşa'nın otomobilinde silâhlı muhafızlarından biri bulunmuş fakat mütareke senelerinde millî cepheye karşı silâh kullanmıştır.

17. Piyade Binbaşısı Tophaneli Çerkez Hüseyin Bey, Teşkilât-ı Mahsusa'mız mensuplarından olduğu halde mütareke senelerinde Hürriyet ve İtilâf hükümetinin Millî Mücadele aleyhinde propagandasını deruhte ederek Trakya'da İngilizler hesabına çalışmıştır.

18. Kadıköylü Çerkez Agâh Bey, Teşkilât-ı Mahsusa'mız mensuplarından olduğu halde mütarekede döneklik ederek Millî Mücadele'de aleyhinde rol almıştır.

19. Piyade Zabiti Amasyalı Hilmi Bey, İtalyanların baskın yaparak girdikleri Trablusgarp'ta mücahitlerin başında bulunurken ve Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışırken eline geçen silâha ve cephaneyi suiistimal ettiğinden Harbiye Nezareti'nin emriyle teşkilâttan tardedilmişti...

20. Piyade Yüzbaşısı Darendeli İsmet Bey, Trablusgarp harbi sırasında mücahitlerin başında başarılı hizmetlerinden dolayı Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınarak Umumî Harp'te oraya gönderilmiş fakat avdetinde Millî Hükümet'e muhalif cephe alarak Anadolu halkını Millî Mücadele aleyhine tahrike kıyam etmiş iken yakalanarak İstiklâl mahkemesi kararıyla idam olunmuştur.

21. Trablusgarplı Piyade Mülâzım-ı evveli Naci Bey, Umumî Harb'in başında Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş Bingazi'de İtalyanlarla muvaffakiyetli savaşlar yapmış ve mütareke senesinde İstanbul'a gelince Kuva- İnzibatiye'ye girerek millî cepheye hıyanet etmiştir.

22. Trablusgarplı Mitralyöz Zabiti Nuri Efendi, Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş Afrika'ya mürettep bulunmuş iken gi-

dememiş fakat mütarekede gizli teşkilâtımızda vazifelendirdiğimiz halde İngilizler hesabına geçerek Anadolu hakkında malûmat toplarken yakalanarak şüpheli bir zat olarak İstanbul'a iade edilmiştir.

23. Jandarma Yüzbaşısı Ethem Bey, Umumî Harp başında Teşkilât- Mahsusa'mıza dahil olarak İran vezirlerinden Salârüddevle'nin maiyetinde irtibat vazifesini görmüş, fakat mütareke olunca İstanbul hükümeti hesabına vazife almış ve millî hükümet aleyhine bir takım isyanlar tahrik eylemiştir.

24. Çerkez sergerdelerinden Gönenli Ahmet, Teşkilât-Mahsusa'mızda Balkan harbinin sonunda ve Umumî Harb'e faydalı hizmetler ifa etmiş, fakat döneklik ederek Çerkez Anzavur'un maiyetine girerek millî cepheye bağlı bir çok İslâm köylerinin kanını akıtmıştır. Bir müddet sonra Ankara'da yakalanmış, muhakeme edilerek, hapse mahkûm olmuş, millî hükümetin Kayseri'ye naklinde mahkûmlarla jandarmalar arasında çıkan kavgada firar etmiş, İstanbul'a gelerek Padişah tarafından taltif ve muhafız Çerkez müfrezesi kumandanlığına tayin edilmiş ise de Lozan sulhundan sonra izi kaybolmuştur.

25. Piyade mülâzım-ı evveli Rıfat Bey, Umumî Harp başlarken Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olmuş ve güzel Arapça bildiği için Asir kıtası kumandanı Çerkez Said Paşa'nın muzaheretine, San'a valisi Mahmut Nedim Bey'in himayesine mahzar olmuş ve kendisine verilen emanetleri ve altınları teslim etmiştir. Fakat Mondros Mütarekesi üzerine İstanbul'a gelerek İngilizler hesabına casusluk yapmış ve Anadolu'da yakalanarak mahkemeye verilmiş, Ankara hapishanesinde iken benden şefaat istemiştir. Onu hapishanede gördüğüm zaman: "Eğer casusluk yaptığın tahakkuk ederse seni asla tezkiye etmem!" demiştim. Mahkeme casusluğuna kani olamamış, fakat Anadolu'dan ihracına da karar vermiştir.

26. Reşid Paşa, çöllerin padişahı olarak tanınan İbnürreşid Hazretleri Osmanlı hükümeti tarafını tuttuğu için kendisini takviye maksadıyla silâh ve cephane ile bir batarya top ve topçu efradı ile yola çıkmış, fakat hükümdarı İbnisüudun âni baskı-

nıyla hezimete uğrayan İbnürreşidin felâketine sebep olmuştur. Teşkilât-ı Mahsusa'mıza dahil olan bu zat bu işi kasten yapmıştır.

27. Beyrutlu Mahmut Bey, Teşkilât-ı Mahsusa'mıza dahil olup İstanbul'da Arapça neşredilen El'adil gazetesinde muharrirlik yapmış, fakat mütarekede İngiliz casusluğunu ifa etmiştir.

28. Piyade yüzbaşısı Kalkandelenli Şerif Bey, Piyade Yüzbaşısı Hilmi Bey, bunların üçü de Teşkilât-ı Mahsusa'da Umumî Harb'de bir çok vazifeler deruhte etmişler, mütareke yıllarında millî hükümet aleyhine hareket eylemişlerdir. Teşkilâtımızda çalışan yabancılardan Hindli Nizameddin, Hindli Gulâm Resul'de bize sonradan hıyanet etmişlerdir.

Enver Paşa'nın Birinci Cihan Harbi'nden biraz evvel kurduğu Teşkilât-ı Mahsusa, bu bozguncuların da foyalarını nihayet mütareke yıllarında açığa vurarak, bizi aldatmış olduklarını ispat etmişti.

HEYET-İ NÂSİHA KİMLERDEN MÜREKKEPTİ

Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışıp da bize sırtlarını çevirenler, düşmanla bir olanlar yalnız bu kadar değildi. Bunlardan biri de Şah İsmail idi. Umumî Harp senelerinde asker firarisi bulunan, İzmir dağlarında şakavetle vakit geçiren ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine dağdan inip Ethem ve kardeşlerinin kurduğu çetelerde Yunanlılara karşı dövüşen bu maceraperest, bir müddet sonra üç kardeşlerle arası açılarak Anzavur çetesine iltihak etmiş ve pek çok masum Türkün kanını dökmüştü. Şah İsmail, Millî çetelerle mücadelesinde yakayı ele vereceğini anlayınca, yüz bine yaklaşan Türk banknotunu bohçalara doldurarak karısıyla beraber kendisini Bandırma limanına atmış ve limanda istim üzerinde duran bir motora binerek Yunan donanmasına sığınmış oradan da İstanbul'a gelmişti. Şah İsmail, kayınbiraderi Çerkez Miralay Zeki Bey'i görmek üzere Yıldız Sarayı'na gitmiş, Sultan Vahideddin'in saray muhafızı olan Miralay Zeki Bey'de onu izaz ve ikram ederek zatı şahaneye takdim etmiş, Anadolu'daki hizmetlerine mükâfaten Çerkez kıtalarından birine kumandan tayin edilmiş ise de Anadolu'da masum kanı döktüğü ve şehit eylediği kimselerden birinin biraderi olan muallim Şevket Bey İstanbul Adliyesine müracaatla hakkında cinayet dâvası açmış, bu muhakemenin rüyeti oldukça uzun sürmüş ve saraya sırtını dayamış olan, işgal kuvvetlerinin de müzaheretini gören Şah İsmail'in beraat ettirileceğini anlayan Şevket Bey, ihkakı hakkı bizzat yapmaya kıyam ederek heyeti hâkime huzurunda cebinden çıkardığı tabanca ile Şah İsmail'i cinayet mahkemesinde öldürmüştü. Bu haini vatan ve alçak katilin velev ki adalet huzurunda dahi olsa katli, Allah'ın zalimlere takdir ettiği ilâhî adaletin tarihe intikal etmiş misâli olarak daima kalacaktır.

Gene Teşkilât-ı Mahsusa'mızda Birinci Cihan Harbi senelerinde çalışmış olan Dağıstanlı İsa Ruhi Paşa, mezkûr harpte

Kafkasya'nın meşhur kahramanı Dağıstanlı mücahit Şeyh Şamil merhumun oğlu Kâmil Paşa ve onun oğlu Said Bey ile teşriki mesai ederek Ruslara karşı daha binlerce Dağıstanlının tuttuğu yoldan geçerek Moskofları müşkül durumda bırakmıştı. Fakat vaktaki Mondros mütarekesi imzalanmıştı. İşte o zaman Dağıstanlı İsa Ruhi Paşa, İstanbul'a dönmüş, Teşkilât-ı Mahsusa'dan yüz çevirmiş ve İstanbul hükümetinin kendisine teklif ettiği Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Reisliğini kabul ederek bizim aleyhimize çalışmıştı. Vakıa İsa Ruhi Paşa, Millî Mücadele'ye karşı menfi bir rol almamışsa da evvelce dahil bulunduğu Teşkilât-ı Mahsusa'yı alenen tenkit eylemesi, onun arkadaşlarını çok üzmüştür.

Bu tarihte Anadolu ve Osmanlı sarayı, eli silâh tutar insanları kendi tarafına çekmek için âdeta aralarında bir rekabete girmişti. Sultan Vahideddin, Şehzade Abdürrahim Efendi'nin, riyasetinde Umum Jandarma Kumandanı sınıf arkadaşım Erkânıharp Mirlivası Sarı Kemal Paşa'yı ve gene sınıf arkadaşım Paşa'nın eniştesi Erkânıharp Kaymakamı Batumlu Mustafa Bey'i de katarak üç kişilik bir heyet halinde Anadolu'ya göndermişti. Fakat bu iki sınıf arkadaşıma, Millî Mücadele'ye girenleri bildirmemelerini ve bilhassa onları el altından teşvik etmelerini teklif etmiş, bir gün tarih sayfalarına iyi bir hâtıra ile geçeceklerini söylemiştim. Cidden her ikisi tekliflerimi hüsnü suretle telâkki etmişler ve şehzadeyi de üstelik ikna eylemişlerdi. Şehzade Abdürrahim Efendi, bu Anadolu seyahatinde Demirci Efe ile görüşmüş, zahiren silâhlarını teslim etmesini ve Padişah tarafına geçmesini kendisinden istemişti. Kemal Paşa ve Kaymakam Mustafa Bey Şehzade ile mutabık kalarak zahiren nasihat ediyor, hakikatte silâhlı kıyam edenlere, düşmanla sonuna kadar çarpışmalarını ve millicilerle işbirliği yapmalarını tavsiye ediyorlardı. Şehzade ve maiyeti Konya'ya kadar gitmiş, her taraftan binlerce telgraflar almıştı. Doğudan batıya kadar halkın hissiyat ve heyecanı bu Millî Mücadele'nin başına Osmanlı hanedanının geçmesi idi. O zaman Abdürrahim İstanbul'a dönmüş ve son Padişah Vahideddin'e milletin heyecan ve hislerini

anlatmıştı. Fakat Vahideddin buna fena halde kızarak bağırmıştı:

- Abdürrahim, seni heyet-i nâsiha olarak Anadolu'ya gönderdim. Yoksa bana nasihat vermek için vazifelendirmedim. Hükümetin siyasetine karışma, dairene çekil, işin sonunu bekle, Millî Hükümet yıkılınca, Mustafa Kemal ortadan kalkınca, İngiliz müttefiklerim, Yunanlıları bando mızıka ile silâh omuzda Anadolu'dan çıkaracaktır. Bunu da göreceksin!

İşte son Osmanlı hükümdarının fikir ve kanaati bu merkezde idi.

KAVAKLI FEVZİ PAŞA'NIN AĞZINDAN 16 MART 1920

Mütareke senelerinde kurulmuş hükümetlerden biri bulunan Sadrazam Salih Paşa kabinesinin Harbiye Nazırı sıfatıyla 16 Mart 1920 İstanbul'un resmen işgaline şahit olan merhum Kavaklı Fevzi Paşa Hazretleri (Çakmak) İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya iltica etmiş ve 2 Nisan 1336 salı günü Ankara'ya Gebze mebusu olarak teşrif etmiş ve o gün Büyük Millet Meclisi içtimaına iştirâk ederek İstanbul'un bu feci işgalini şöylece anlatmıştı:

- Efendiler, evvelâ İstanbul'un esaret muhitinden kurtularak Ankara'nın hürriyet dolu havasını teneffüs ettiğim için Cenabı Hakka hamd ve şükrederim. (Alkışlar) Beni lütfen istasyonda karşılayan arkadaşlarıma da şükranlarımı takdim ederim.

- Efendiler, Padişahımız Efendimiz Hazretleri başta olmak üzere, hepimiz 2500 senelik bakir payitahtımızın ilk defa adüvv tarafından işgali faciasını görmek bedbahtlığına uğramış felâketzedelerdeniz. İşgalden üç, dört gün evvel, işgalin yapılacağı İstanbul hükümetince öğrenilmiş bulunuyordu. Bunun üzerine lâzım gelen evamir ve tebligat tarafımızdan yapılmıştır. Ben, Harbiye Nezareti'nde gece gündüz vazifem başında kalıyordum. 15 Martı 16'ya bağlayan gece yarısından itibaren İngilizler, İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu'na bahriye silâhendazlarını çıkarmaya başlamışlardı. Sabaha karşı da Şehzadebaşı'nda 10. Kafkas fırkası karargâhında uykularında her şeyden habersiz ve her türlü müdafaadan mahrum uyuyan mızıkacı efradını yataklarında şehit ettiler. (Allah rahmet etsin sedaları) Ancak verilen talimat ve ittihaz edilen tedabir sayesinde askerlerimiz müsellehan sokaklarda bulunmadılar. Kışlalarına çekildiler. Böylece İngilizlerin fazla kan dökmesine meydan verilmemiş ve hasedâmiz tahriklerinin önüne geçilmiştir. Cenabı Hakka şükrolunur ki,

şehit neferlerimizin adedi 9'u geçmemiştir. O günün sabahında Harbiye Nezareti'ni işgal eden düşman, benim nezaret odama süngülü askerlerini sokmuştu. Bana lâzım gelen emirleri vermekliğimi tebliğ ettiler. Kendilerini sükûnetle karşıladım. Bu sırada göğsüme iki neferin süngülü silâhı dayanmıştı. Kendilerine böyle bir Harbiye Nazırı'nın hiçbir emir veremeyeceğini söyledim. O zaman tüfeklerini aşağı aldılar. Babıâliye gitmeme müsaade ettiler. Bu sırada kabine hali içtimada idi. Odamdan çıkarak merdivenlere iki sıra dizilmiş süngülü düşman askerlerinin ortasından Osmanlı İmparatorluğu'nun Harbiye Nazırı sıfatıyla inerken etrafta birikmiş olan Rum ve Ermeniler tezahürat yapmışlar ve bana hakaret etmişlerdi. (Kahrolsun sadaları). Sükûnetle Babıâli'ye gittim. Hükümet lâzım gelen protestoyu herhalde milletin şerefine lâyık bir surette hazırlanmakta kusur etmedi. Bu notamızda, işgali, karakolda şehit edilen neferlerimizi ve Harbiye Nezareti'ne giriş tarzlarını şiddetle protesto eylemiştik. Daha sonra öğrendik ki İngilizler, yüksek rütbeli ve yüksek mevkili devlet memurlarını hem de ellerine kelepçe vurarak, yalın ayak, başı açık, kamyonlara bindirerek ve çeşitli hakaret şekillerine maruz bırakarak alıp götürmüşlerdir. Bu, etrafa dehşet vermek arzusundan doğmuştur. Zatı Şahane'nin o hafta cuma namazına çıkıp çıkmayacağı keyfiyetini İngilizlerden sormaya mecbur olduk. Bunun sebebi de şu idi. Zatı Şahane, makamı hilâfetin yegâne mümessili sıfatıyla silâhlı bulunan efradı Şahaneleri arasından geçerek teamül veçhile cami-i şerifi teşrif etmekte idiler. Tek bir insanın bile silâh taşımasına şiddetle mümanaat eden düşmandan böyle bir müfrezenin silâhlı olarak kalıp kalmayacağını öğrenmek lâzım geliyordu. Zira, Hüdanekerde tam merasim esnasında müdahale etmeleri bu defa Zatı Şahane'nin şahsında saltanatı Osmaniye ve hilâfet-i İslâmiye'nin büyük bir hakarete maruz kalması muhtemel bulunabilirdi. Bahriyeden ayrıca 50 kişilik bir kuvvet de göndermiştik. Bereket versin İngilizler bu merasime müsaade ettiler. Zatı Hilâfetpenahinin meyusiyetleri yüzlerinden nümayan oluyordu. Yıldız'dan Hamidiye Cami-i şerifine teşrif buyurdular. Namazdan evvel ben-

denizi kabul buyurdular. Kendileri son derece müteheyyiç bulunuyorlardı. Bendenize hitaben buyurdular ki: "Ben, bugün böyle bir azab-ı elîm içinde camiye gelmek istemiyordum. Fakat bu, bir vazife-i diniyyedir. Bunu geri bırakmak caiz değildir. Memleketimizde elli seneden beri gördüğüm hâdiselerin encamı, gerek benim ve gerek hükümet olarak sizlerin üzerinize yıkılmış olmasına müşahede etmekle dilhunum." Bu teessürâmiz beyanat-ı melûkânelerinden sonra ayağa kalktılar. Birkaç defa kemali hüzünle bendenize tevcihi hitap ettiler. Kendilerini teselli edecek hiçbir şeyimiz yoktu. Denize nazır pencerelerden, İngiliz dretnotlarının Dolmabahçe Sarayı önünde toplarını çevirmiş durduğunu görüyorduk. Zatı Şahane, Anadolu ile irtibatın teminini ferman buyurdular. İrtibatın derhal yapılabileceğini, fakat İngilizlerin telgraflarımızı kontrole tâbi bulundurduklarını, ancak şifreli telgraflar çektiğimizi arz ettim. Kendileri bendenize: "Zinhar!" buyurdular, kabine istifa etmemelidir! Emirlerini ayakta tebellüğ ettim. Gelecek cuma selâmlığına kadar iyi haberler vermemi de irade eylediler. Bir hafta içinde yaverimi Anadolu'ya göndermek ve bazı kolordularımızla irtibat tesis etmek suretiyle bazı neticeler almıştım. İkinci cuma selâmlığında bu hususu kendilerine arz edince, gözleri parlamış olduğu halde: "Fevkalâde memnun oldum. Selâmımı hükümet arkadaşlarınıza tebliğ ediniz. Böylece mesele hüsnü suretle halledilmiş olur. İngilizlerin işgalden bekledikleri gaye ve tahakkuk etmez," buyurdular.

- Biz de Babıâli'de İngiliz mümessillerine şiddet ve tazyik ile değil, hüsnü idare ve mülâyemetle arzularının daha iyi tahakkuk edeceğini anlatmaya çalışıyorduk. Fakat Babıâli bir nota bombardımanına maruz kalmıştı. Gece ve gündüz birçok tehditler ve yasaklarla karşılaştık. İster istemez istifaya mecbur olduk. Kabinenin işgalden sonra tam iki hafta celâdetle bu tazyiklere kemali azimle karşı koyması büyük bir ehemmiyeti haizdi. İngilizler sarih olarak, Kuva-i Milliye'nin hükümetimizce ret ve takbihini arzu ediyorlardı. Biz de Kuva-i Milliye'nin haksız bir işgalden ve Yunanlıların İzmir ve Aydın'da icra ettikleri

mezalimden doğduğunu söylüyorduk. Bunu reddetmenin milletimize karşı bir ihanet olduğunda ısrar eyliyorduk. (Alkışlar) Vilâyat-ı şarkiyenin Ermenilere tahsisi, Karadeniz sahillerinde bir Pontus hükümeti kurulması hususunda girişilen teşebbüsler mevcut iken, bu kuvvetlerin dağılmasına imkân olmadığını kendilerine anlatıyorduk. Biz, kendilerine Millî Mücadele'ye karar veren milletin tâ kendisi olduğunu, bir hükümetin de milletin arzu ve menfaatleriyle ancak ayakta durabileceğini izah ediyorduk. Bu sırada şayanı dikkat bir hâdise de cereyan etmişti. Millî kuvvetlere mensup çeteler, köprüler uçurduğu için Anadolu'dan İstanbul'a gelen erzak kesilmişti. İngilizler bize: "Siz İstanbul'un açlığa mahkûm olmasını terviç ettiniz. Şimdi biz Amerika'dan buğday getireceğiz, fakat yalnız İstanbul'un Hıristiyan halkına tevzi edeceğiz. İslâmları düşünmeyeceğiz. Zira, buna siz sebep oldunuz," dediler. (Kahrolsun sesleri) Maksatları her gün tazyik ederek bizi düşürmekti. Nihayet bizim de sabrımız ve tahammülümüz kalmadı. Bir nota kaleme aldık. Yapılanların hepsini hikâye ettik ve bunun tarihe karşı büyük bir mesuliyet teşkil edeceğini zikrettik. Sonunda bize kabul edeceğimiz bir sulhu getiriniz dedik. İngilizler, bu haklı isteğimizi kabul etmediler. Biz de Zatı Şahane'ye istifamızı takdim ettik. Nihayet Padişahımız Efendimizi de bu tazyik altına koyarak kardeşi kardeşe kırdıracak bir de fetva aldılar.

Şimdi birbirimize tutunmak ve tek bir cephe olarak düşmanlarımızla çarpışmak icap ediyor. Büyük Millet Meclisimizin ve değerli Reisiniz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin işaret buyurduğu yolda yürüyeceğiz. Cenabı Hak, vatan ve milletimizi zafere isal buyursun. (Âmin sesleri)

Kavaklı Fevzi Paşa da böylece mukadderatını Anadolu'nun talihine bağlamış oldu.

BOĞAZIN ANADOLU YAKASINDA DÜŞMANLA ÇARPIŞANLAR

Karadeniz Boğazının Anadolu yakası, Üsküdar'dan - Beylerbeyi'ne, Çengelköyü'nden Beykoz'a kadar, bütün bu topraklar, Millî Mücadele'nin heyecanını tâ içinden duymuş vatanperver ve fedakâr insanlarla doludur. Denilebilir ki resmî askerî üniformayı, yahut başıbozuk sivil kıyafetini haiz olsun her vatandaş, münevveri, cahili, küçüğü, büyüğü de Anadolu topraklarında yaşamanın onlar için neye mal olduğunun hikâyeleri birer birer anlatılacak pek çok kimseler mevcuttur. Fakat hâtıralarımızın dar çerçevesini daha fazla büyümediğimiz için bu muhtelif semtlerin gizli kalmış kahramanlarından birer örnek vermeyi muvafık bulduk. Bunlardan biri, başka bir yazımızda açıklayacağımız "Anadolu'ya Giden Gizli Yollar" adlı yazımızda tafsilâtını anlatacağımız millî cepheye katılmış meşhurlardan Fevzi Çakmak'ın, İsmet İnönü'nün, Adnan Adıvar'ın, Halide Edip Hanım'ın ve Celâleddin Arif Bey'in seçtikleri yoldur. Bunları salimen Anadolu'ya ulaştıranları da o yazı aydınlatacaktır. Bu yol üzerinde Paşabahçe müstakil jandarma takımı kumandanı mülâzım-ı evvel Arif Bey'in hizmetleri büyüktür. O, birçok güzideleri Anadolu'ya kaçırmıştı. Üsküdar jandarma takım kumandanı mülâzım-ı evvel Sabahaddin (Sünter), jandarma mülâzımı Salih (Kılıç), sonradan Emniyet Müdürü ve vali olmuştur. Millî Mücalede'de büyük hizmetleri görülmüş kimselerdir.

Hâlen Çengelköyü'nde vapur iskelesindeki yalıda ikamet eden, o zaman Maçka silâhhanesi müdürü olan Bahaeddin Bey (emekli albay) kapılarında İngiliz askeri nöbet bekleyen bu silâhhaneden, 215 makineli tüfeği, 800 sahra telefonunu ve 55 bin adet, 98 modeli Alman tüfeğinin sürgü kolunu açtırdığı gizli tünellerden kaçırarak Anadolu yakasına geçirtmiş ve oradan bir

kısmını takalarla İnebolu'ya, bir kısmını kara yolu ile Bilecik'e, Millî Kuvvetler emrine göndermiştir. Mütareke senelerinde Beykoz'da bir miktar da İngiliz askeri bulunduruluyordu. Biraz sonra bir bölük Yunan askeri de Çubuklu'ya çıkarılmıştı. Bunun sebebi İpsiz Recep çetesinin Anadoluhisarı üstündeki Çavuşbaşı çiftliğini ele geçirmesi ve buradan yapması muhtemel baskınların önlenmesi idi. O tarihlerde Beykoz'da İrakli adında bir Türk düşmanı Rum, bakkallık yapıyor ve İngilizlere casusluk eyliyordu. Nitekim Yunanlıların İzmir'de denize dökülmesi üzerine bakkal İrakli de kaçmıştı. Fakat bu, Türk düşmanı kaçmadan önce millî çetelerden intikam almak fikriyle Beykoz'un Kaymakdonduran mevkiinde taşocaklarında çalışan, her şeyden habersiz masum 27 Lâz'ı, "Kuva-i Milliye'dendir" diyerek İngilizlere kurşuna dizdirmişti. Beykoz'da vaktiyle Teşkilât-ı Mahsusa'dan olan ve gizli teşkilâtı kuranlardan biri de, M.M. Grubuna mensup hâkim Rıza Bey ve gene bu teşkilâtta cansiperane çalışmış bulunan eczacı Ferit Bey, gene bu millî mukavemet kollarında vazife alanlarından Beykoz'da sakin ziraat mütehassısı Cevad Rüştü Bey, eski Beykoz spor kulübü kaptanı merhum Nedim Bey, tütüncü Hidayet Efendi, Yalıköyü'nde kahveci merhum Ethem Efendi, Çayır caddesinde kahveci İsmail Efendi, Alibey Sokağı'nda Nihad Bey, Çarkçı adil Bey, Sandalcı Seyfi Efendi, eski İstanbul Hamallar Cemiyeti Reisi Hüseyin Bey, Paşabahçeli Salih Kaptan sayılmalıdır. Salih Kaptan'ı Yunanlılar bir bahane ile öldüresiye dövmüşler, sonra da öldü diye bırakıp gitmişlerdi. Tanrının almadığı canı, kimsenin alamayacağını gösteren bu hakikat, Salih Kaptan'ı yaşatmıştı.

Beykoz'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran, İstanbul Vilâyet daimî encümen kaleminden kâtip Beykozlu diğer Rıza Bey de vardır. Çengelköyü'ndeki teşkilâtta da Kasımpaşa imamı merhum Edip Bey'in hizmeti mevcuttu. Beylerbeyi'nde Millî Mücadele'ye hizmet edenlerden bahriye çarkçı yüzbaşısı Hikmetî Bey gene Beylerbeyi'nde ikamet edenlerden gümrük manifesto kalemi ketebesinden Zühtü Bey ile oğlu Maliye Tahsil Şubesi memurlarından Avni, gene bahriye binbaşılarından Salâhaddin

Bey (sağır Salâhaddin denilmekle maruftur), şayanı şükran hizmetler ifa etmişlerdir. Salâhaddin Bey, Mondros mütarekesinden sonra hazırladığı 10-12 kişilik bir çete ile kaçırılan silâh ve cephaneyi takalarla İstanbul'dan İnebolu'ya nakletmiştir. Gene Beylerbeyi'nde cami civarındaki setli gazinonun ve iskele yakınındaki kahvehanenin müsteciri genç yaşta hizmetimize giren Tahsin Efendi, millî gayretleri görülen şahsiyetlerdendi. Emirgân semtinde oturup da gizli teşkilâtımızda birçok hizmetleri görülen ve Anadolu yakasına götürülen silâh ve cephanenin naklinde gayretleri bulunan Teşkilât-ı Mahsusa'mızın emektar mensuplarından Fuat Efendi'yi de bu vatanperler arasında zikretmemiz lâzımdır. Gene Beylerbeyi'nde hizmet edenlerden âyan meclisi idare memuru Cemal Bey (*Şişman* lâkabıyla anılır), Anadolu'ya takalarla cephane ve silâh kaçıran tüccardan Bakırköy'de mukim Reşat Bey (Şükrü Reis oğlu) zâhiren Polonez köyü civarında kömür ticaretiyle meşgul gözüküp hakikatte Boğazdaki topçu kıtalarından zabitan ve efrat kaçıran ve silâh, cephane nakleden Anadoluhisarlı ve Yıldırım Beyazıd tarafından Hisar muhafızlığı unvanı ecdadına fermanla verilmiş bulunan Ahmet Bedîî Bey, bilhassa Anadolu'ya giden yolu açmışlardı. Bu yoldan daha sonra Yunus Nadi Bey, Hamdullah Suphi Bey geçmişlerdir. Fakat bu saydıklarımızdan hiç biri o tarihte rütbesi Beykoz müstakil jandarma takım kumandanı mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi (Sevgen) gibi bir macera yaşamamıştı: Bu tarihlerde İstanbul jandarma alay kumandanı bulunan miralay Halil Rıfat Bey (merhum Hakkâri valiliklerinde bulunmuştur) mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi ile mutabık kalarak umumî hapishanede mevkuf bulunan vatanperverleri bir gece içinde muhafızlarıyla beraber Ahırkapı'dan motörlerle Karamürsel'e geçirmişlerdi. Fakat bu kolay olmamıştı. Jandarma mülâzımı fedakâr Nazmi Efendi daha evvel Adapazarı'na gizlice giderek millî kuvvetlerin mümessilleriyle konuşmuş, telgrafla Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek emirlerini tebellüğ etmiş ve diğer masraflar için iki bin lira temin eylemişti. Nazmi Efendi, Adapazarı'na hareket ederek yedi kişilik bir jandarma müfrezesini de emrine

almıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Beykoz'daki mümessili eczacı Ferid Bey'i görerek ona yeni ve mühim vazifesini söylemişti. Ferit Bey ise mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi'ye şöyle demişti:

- Her zaman vatanî, millî ve mühim vazifeler görmek arzusunu gösterirdiniz. İşte size mühim bir iş çıktı. Bugün yüz kadar atlıdan mürekkep bir İngiliz kolu, Boğatepe'ye gitti. (Boğaza ve Marmara'ya hâkim bir tepedir). Maksatları orada yol ve mevzi keşfi yapmaktır. İşittiğimize göre Yavuz'un toplarını söküp buraya getirecekler ve Kocaeli'ne giden yolları, kontrolleri altına alacaklar. Yarın aynı yoldan dönecekler, işte beklediğiniz millî, vatanî vazife!

Mülâzım-ı evvel Nazım Efendi derhal atına atlayarak geç vakit Adliye Nazırı İbrahim Bey'in çiftliğinde kendisini bekleyen diğer bir müfrezeye iltihak etmişti. Maksadı, İngiliz koluna taarruz etmekti. Ferit Bey arkasından şöyle bağırmıştı:

- Nazmi Bey, sakın Beykoz'da kalma, İbrahim Bey çiftliğine git ve ihtiyatlı hareket et!

- Teşekkür ederim, eksik olma, Allahaısmarladık!

Mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi, ertesi sabah Polonezköy istikametinde hareket etmiş ve müfrezesiyle yolda emniyet tertibatı almıştı. Saat 11 raddelerinde Paşabahçe - Polonez yolu üzerinde Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın Yeni Çiftliği üzerinde Boğatepe'den dönen İngiliz koliyle karşılaşmışlardı. Nazmi Efendi, atından hendeğe atlayarak bütün müfrezesiyle yolun sağında mevzie girmiş ve ateşe başlamıştı. Neye uğradığını anlayamayan İngiliz süvarileri, büyük bir kuvvetin pususuna düştüklerini zannederek çil yavrusu gibi dağılırken karargâhlarını Moda'da kurmuş olan bu 28'inci İngiliz fırkasına mensup süvari kolunun kumandanı mülâzım-ı evvel Davring ile bir başçavuş jandarmalarımızın eline esir düşmüş, bu müsademede ayrıca üç İngiliz eri telef olmuştu.

Jandarma mülâzımı Nazmi Efendi, İngiliz subayını ve başçavuşunu Şile'ye götürerek millî kuvvetlere mensup birliklerin

kumandanı mülâzım-ı evvel Ziya Bey'le meşhur çetecilerden Küçük Aslan Bey'e teslim etmişti. mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi, Şile'den Ömerli'ye dönmüş, fakat burada kuva-i inzibatiyenin tertip ettiği bir plân mucibinde pusuya düşürülerek esir edilmişti. Hâdise şu idi. Paşabahçe jandarma takım kumandanı mülâzım-ı evvel Ali Rıza ve Yeniköy jandarma takımı kumandanı mülâzım-ı evvel Ahmet Hamdi Efendilerin kendisini Lâz Mehmed'in çiftliğinde beklemekte olduklarını haber alan Nazmi Efendi, çiftliğe geldiğinde kuva-i inzibatiyecilerin eline geçmiş ve İngilizlere teslim edilmişti. İngiliz 28'inci fırkanın divan-ı harbinde muhakeme edilen jandarma mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi, İngilizlere taarruz ettiği yerde kurşuna dizilmeye mahkûm olmuş ve hükmün icra edileceği yere götürülmek üzere Polonez köyüne getirilmişti. İşte orada dört İngiliz ve iki Türk jandarmasının muhafazasında bir pansiyonda bulunurken ihtiyacını defetmek bahanesiyle girdiği helânın penceresinden sessizce bahçeye atlamış ve oradan tarlalar arasından firar etmeye muvaffak olmuş ve bütün gece ıssız ormanlarda yol yürüyen Nazmi Efendi muhakkak bir ölümden kaçıp kurtulmuştu.

Mülâzım-ı evvel Nazmi Efendi, Ömerli havalisi Kuva-i Milliye kumandanlığı vazifesini deruhte ederek Alemdağ ve havalisinde şekavette bulunan Lâz Şevki ve Arnavut Hâşim çetelerinin dehaletini temin ve bunları millî cephe hesabına harekâta sokmuştur. Bu kuvvetlerle bir İngiliz topçu bataryası himayesinde düşmanın Alemdar köyüne yaptığı baskını da tardetmiştir. Sonradan Bursa Valisi olan 150'liklerden Üsküdar mutâsarrıfı Ziver, Sadrazam Ferit'in Anadolu yakasında âdeta sağ kolu idi. Beykoz'da Kürd Salih namıyla maruf oduncu ile ortağı bir Ermeni'nin nakdî yardımıyla teşkil edilen iki bölük kuva-i inzibatiye, bu sıralarda Ömerli - Şile yolunu kesmiş bulunuyordu. Nazmi Efendi'nin millî kuvvetleri zaman zaman bu bölükleri geri atmış ve bir gecede Beykoz'u basmıştı. Maksadı her akşam Beykoz'a gelerek geceyi polis karakolunda geçiren Üsküdar mutasarrıfı hain Ziver'i ele geçirerek cezasını vermekti. Fakat tesadüfen o gece mutasarrıf Ziver'in motorla Yeniköy'e gittiği anla-

şılmıştı. Kuva-i inzibatiyeci serkomiser Mazlûm'da eşyalarını ve silâhını bırakarak pencereden kendisini atıp kaçabilmişti.

Kürd Salih derdest edilmişse de gece sevk edildiği ormanlarda maalesef kaçırılmıştı. Bu baskına müdahale etmek isteyen bir Hindu taburu da, Beykoz iskelesi civarında yapılan şiddetli bir müsademeden sonra Yuşa Tepesi istikametine çekilmişti. Bu tarihlerde Anadolu Ajansının Beykoz'un millî kuvvetler tarafından zapt edildiği haberini vermesinin sebebi bu baskındır. Velhâsıl, Millî Mücadele tarihinde, bugün Anadolu yakasında sıralanan iskelelerin ve bilhassa Beykoz'un şeref hissesi çok büyüktür. Ora halkı, her zaman vatanperver ve kahraman olduğunu ispat etmiştir.

FERİT PAŞA YALISINI ÖRTEN ESRAR PERDESİ

Millî Mücadele yıllarının İstanbul'da en esrarengiz köşesi, Balta Limanı'ndaki Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın yalısı idi. Denizden bu yalının rıhtımına yanaşan motorlar, kapısında bekleyen otomobil ve arabalar, beyaz yağlıboya, muhteşem yalının kapalı panjurlarına ve geceleri önünde yanan havagazı fenerlerinin esrarlı sükûtuna rağmen, burada mühim toplantıların vuku bulduğunu, işgal kuvvetlerine mensup generallerle amirallerin gidip geldiğini, göğüsleri nişan ve madalyalarla dolu Osmanlı paşalarının, başı sarıklı şeyhülislâmlarla din adamlarının eksik kalmadığı bir takım içtimaların, bu esrar dolu saray yavrusu yalıda cereyan ettiğini, bize ve dünyaya ilân ediyordu. Gizli ajanlarımızı âdeta seferber etmiş, hepsine hudut ve mıntıka tayin etmiştik. Bu yalıya bir girebilsek, burada konuşulanları duyabilsek kimlerin gelip gittiğini öğrenebilseydik, işimizin en mühim kısmını halletmiş olacaktık. Zira haftanın müteaddit geceleri meclisi vükelânın da içtimaa çağırıldığı bu yalıda Osmanlı İmparatorluğu'nun hiç şüphe yok ki mukadderatı üzerinde mühim kararlar verilmekte idi. Gizli ajanlarımızdan en mühimi ve en zekisi olan Galip Vardar'ı (evvelce kim olduğu hakkında yazımız çıkmıştı) buraya memur etmiş, Ferit Paşa yalısını örten esrar perdesini kaldırmasını, kendisinden istemiştik. Galip Vardar, şimdiden söyleyelim ki bu mühim ve tehlikeli vazifeyi mükemmelen başarmış, kullandığı harikulâde bir usulle, bize her şeyi öğretmişti. Yalıya devam edenleri isimleri, şahsiyetleri, konuştukları, verilen kararlar, bu sayede bizim malûmumuz olmuştu.

Galip Vardar'a bu yalının esrarını nasıl çözdüğünü sorduğumuz zaman şöyle anlatmıştı:

- Evvelâ günlerce bu esrarengiz yalının etrafını, uzaklardan, yakınlardan tarassut ettim. Rıhtımlarına Boğazın muhte-

lif istikametlerinden gelen motorların içinde kimler bulunduğunu, otomobil, fayton ve kupa arabalarıyla konağın önünde durup inenleri tespit ettim. Sonra polis kısmı siyasisinde çalıştığım sıralarda tanıdığım polis Boşnak Haşim'le tesadüfen karşılaştım. Ona serzeniş ettim.

- Aşkolsun Haşim, Boğaz'da geziyorsun da Şehzade de beraber oturup tatlı tatlı lâf attığımız kahvelere gelmiyorsun, dedim.

- Ne söylüyorsun Galip, dedi, Boğaz'da gezmek mi? Bu kime nasip olmuş kuzum. Şu beyaz yalıyı görüyor musun?

Ben hayretle yalıya bakarak hiç bilmiyormuş gibi yapmıştım. Kulağıma eğilerek:

- Bu yalı dedi, Sadrazam Damat Ferit Paşa hazretlerinin Boğaz'daki ikametgâhıdır. Biz de muhafızlarıyız.

Ben gülerek:

- Yok deve, dedim, polis kısm-ı siyaside kimse kalmadı da, senin gibi çelebi birini bulup muhafız yapacaklar ha?

- Vallahi Galip, vazife şimdi bizdedir. Paşa, Arnavutlara itimat ediyor, hepimizi birer birer seçtiler.

- Peki a mübarek, her gün de burada mısın? dedim.

- Emin ol Galip dedi, iki, üç haftada bir gün izinliyiz.

Tam bu sırada uzakta konağın karaya bakan kapısı açıldı. Uşaklar, muhafızlar koşuştular. Bir fayton kapıya yanaştı. Çok iyi gördüm. Orta boylu, zayıf nahif, çenesinde hafif bir sakal başında kırmızı kadife renkli bir fes, siyah püskül, üstünde siyah İstanbulinli bir İstanbul efendisi kapıdan çıktı. Oradakilerin hepsi temennah ettiler, efendiyi selâmladılar. Haşim kulağıma eğilerek:

- Bu kim dedi biliyor musun? Sadrazam Ferit Paşa hazretlerinin sır kâtibi... Adını söylemem!

- Ne yapar bu adam? Sır mı tutar?

- Ne yapmaz ki, bütün içtimalara girer, onların zabitlerini tutar! Çok mühim bir zattır! Her gün sabah gelir, akşam üstü faytonla Boyacıköyü'ne gider, oradan vapura biner, Arnavutköyü'ne

çıkar. Zira evi Bebek'le Arnavutköy arasındaki bayırlardan birinin üstündedir.

Hakikaten polis Haşim'in dediği Sadrazamın bu sır kâtibi faytonuna atlamış ve iki siyah yağız beygirin çektiği araba da süratle Boyacıköyü'nün yolunu tutmuştu. Polis Haşim'e veda ederek bir bahane ile dağ yolunu tutmuş ve kestirme yoldan Boyacıköy iskelesine koşmaya başlamıştım.

Galib'in anlattıkları doğru idi. Zira çok sportmen, güçlü kuvvetli olan bu delikanlı, çok defa arkadaşları ile koşu yapar ve hepsini arkada bırakırdı. Sır kâtibinin evini nasıl bulduğunu gizli ajanımız Galip Vardar şöyle anlatmıştı:

- Nefes nefese Boyacıköy iskelesine yetiştiğim zaman henüz vapur gelmemişti. Fakat beş on dakikaya kadar geleceği muhakkaktı. Biraz sonra iki siyah beygirin çektiği tekerlekli lastikli zarif bir fayton, iskelenin önünde durmuş, bir polis de inen efendiyi selâmlamıştı. Sır kâtibinin elinde siyah bir çanta vardı ve belli ki bu çantada aradığımız bütün sırlar gömülü idi. Bu çantayı nasıl ele geçireceğimi uzun uzun düşünmüştüm. Kapıp kaçmak mümkün değildi. Halk başıma üşüşecek, yahut peşime düşecekti. Aşırmak da kabil değildi. Zira Sadrazam'ın bu itimat ettiği adam, çantanın kulpundan sımsıkı tutuyordu. Onunla Arnavutköyü'ne kadar vapur yolculuğu yaptık. Önüne bakıyor, derin derin düşünüyordu. Vapur iskeleye gelince yolcu arasına karışarak ikimiz de dışarı çıkmıştık. Fakat onu karşılayan iki uşağı orada bekliyordu. Bayırları sır kâtibi önde, uşakları arkada, fakat çanta efendinin elinde ve ben hepsinin arkasında yavaş yavaş çıkmış, küçük fakat çok zarif bir köşkün önünde durmuştuk. Onları karşılayan bir bahçıvanla bir halayık vardı. Bana da yoluma devam etmek düşmüştü.

Ertesi sabah erkenden bu bayırın altında efendiyi beklemiş, onu gene o mahut çanta ile ve iki uşakla iskeleye kadar yürüdüğünü seyretmiştim. Gene Arnavutköy'ünden vapura binmiş ve pek muhtemel ki Boyacıköy'de vapurdan inmişti. Her halde mahut iki siyah atın çektiği fayton, Sadrazam'ın sır kâtibinin vüruduna iskelede muntazardı.

Bunun kaç gün böyle devam ettiğini söyleyemem, her halde on günden fazla hayatı bir saat gibi muntazam işleyen bu zatın gidiş, gelişlerine şahit olmuş ve bir gün de nasılsa bu küçük ve zarif köşkten başka kimlerin çıkabileceği merakına düşmüştüm.

İşte o zaman, günlerden beri aradığım ipucu elime geçmişti. Bir sabah gene efendi hazretlerini, iki uşağı ile iskeleye doğru indirdikten sonra dönmüş ve köşkün karşısındaki evlerden birinin kapısı önüne oturmuş, yorgunluktan bunalmış bir insan manzarasıyla dinlemeye koyulmuştum. Kapıdan 17, 18 yaşında esmer bir genç kız çıkmıştı. Elinde mektep çantası olan siyah saçları muntazam taranmış, başında ince şeffaf bir örtü bulunan, siyah rugan pabuçlarıyla temiz bir mektep talebesi olan bu kız, biraz halsiz ve yorgun, belki de isteksiz bir şekilde oldukça tenha olan yolu, baş aşağı inmeye başlamıştı. Arkasına düşerek ona söz atmak, onunla ahbap olmak lâzım geliyordu. Bakalım bu kız, köşkün nesi idi, çünkü bu köşk, Balta Limanı'ndaki beyaz yağlı boyalı yalının üstündeki esrar perdesini açacak ve her şeyi meydana koyacaktı. Bayırdan aşağı indikten sonra Amerikan Kız Koleji'ne giden yol, sabahın bu saatinde tamamen tenha idi. Kızın bir ara yanına yaklaşarak:

- Bu kadar erken mi mektebe gidiyorsunuz? diye sordum.

Yüzüme iri siyah gözleriyle baktıktan sonra:

- Buradan uzaklaşınız, polisler sizi tutacak, babam onlara söylemiş! diye cevap vermişti.

Bu âni mukabele, beni birdenbire şaşırtmış, hattâ korkutmuştu. Fakat gençlik bu maceranın sonuna kadar gitmek hevesi, her şeyi mümkün kılıyordu. Gene onun yanında yürüyerek:

- Benim ne babanızla, ne de polislerle işim yok. Ben bir Darülfünun talebesiyim, sizin gibi iyi bir aile kızı ile arkadaş olmak fikrindeyim o kadar, arzu ederseniz biraz da yarın konuşuruz!

Tekrar yüzüme hayretle bakmış, bir arkadaş edinmeyi Amerikan Kız Koleji'ne devam eden, görgüsü daha geniş, âdetleri daha serbest bir genç kız olarak herhalde fena bulmamıştı. Hiç beklemediğim halde bana cevabı şu oldu:

- Yarın bu saatte, gene burada olmaz mı?

SIR KATİBİNİN, SIR TUTMAYAN KIZI

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Balta Limanı'ndaki meşhur beyaz yalısını örten esrar perdesini, onun sır kâtibinin kızı, gizli ajanlarımızdan biri olan Galip Vardar'a tamamen ifşa etmişti. Sır kâtibinin, sır tutmayan kızı bu hususta mazurdu, zira o da her genç kız gibi sevmiş ve sevgisine boyun eğerek, bu mühim fedakârlığı yapmıştı.

Gizli ajanımız Galip Vardar, hayatının bu ilk ve heyecanlı macerasını o zaman bize şöyle anlatmıştı:

- Vatan sevgisi, memleket uğrunda giriştiğimiz mücadelenin hedefi, bize her çareye baş vurarak muvaffak olmayı emrediyordu. Bu genç kızın saf ve temiz hislerinden istifade etmekten başka bir yol yoktu. Ona şirin, sevimli ve kibar gözükmeye, hiç bir zaman vazifeli bir kimse olduğumuzu belli etmemeye mecburduk. Bu sebeple işe kendimizi kaptırmış bir âşık manzarası vermiştik. Hakikaten ertesi sabah onu yokuşun altında beklemiş ve tekrar buluşarak bir müddet yanında yürümüştüm. Bu defa, daha neşeli ve serbestti, gülerek bana dedi ki:

- Dün sabah sizi hayli korkuttuğumu zannediyorum. Yalan söyledim, ne babamın sizden, ne polislerin ikimizden haberi var. Bir kaç defa peşime düşen gençleri böyle kaçırdığım için, size de aynı usulü tatbik ettim.

- Ettiniz amma, benim gürültüye pabuç bırakmadığımı da gördünüz! Ne dersiniz?

- Cesur olduğunuz için, sizi beğendim. Yalnız her sabah değil, bir kaç günde bir defa böyle konuşuruz. Yoksa etraftan farkına varırlarsa her ikimiz için de fena olur. Babam pek ciddî bir insandır, sonra sizin için çok fena olur.

- İyi amma, benim de bu meselede ciddî olmadığımı ne biliyorsunuz, bir tesadüf iki insanı mukaddes bir bağla bağlayamaz mı?

- Hiç zannetmem, benim kim olduğumu biliyor musunuz?

- Elbette biliyorum. Babanızın yüksek mevkiini, sizin Kolejde okuduğunuzu, hepsini öğrendim. İtimat ederseniz bu arkadaşlığımız ebedî olur. Ben hiç acele etmeyeceğim, henüz tecrübe edeceğiniz bir zaman olacak, kararınızı sonra verirsiniz!

Nihayet bu, buluşmaların sayısı artmaya, mektep çıkışlarında da bazı günler devam etmeye başladı. Bazı günler mektepten erken çıkıyor, yahut arkadaşlarından çabuk ayrılıyordu. Süratle yürüyor, Arnavutköy iskelesini geçerek Bebek'e doğru sahili takip ediyordu. Akıntıburnu'nu dönünce ona yetişiyor, Mısır sefaretinin arkasındaki korulara doğru kolum onun kolunda, yolumuza devam ediyorduk. Hava kararıncaya kadar bu korularda geziyorduk. Hakikaten iyi bir ailenin kızı, temiz ve samimî bir insandı. Her şeye inanmıştı. Sözü babasının vazifesine getirmiştim. Ona şöyle sordum:

- Kuzum, muhterem babanız, her sabah erkenden vapurla nereye gidiyor, akşamları nereden geliyor?

- O, Sadrazam'ın çok yakınıdır. Bayramlarda beni de o yalıya götürür. Uzun boylu, siyah gözlüklü, iri yarı o zatın, Sadrazam Ferit Paşa'nın elini öptürür, bayram hediyemizi onun elinden alır, sonra da faytonla döneriz.

- Kuzum, Sadrazam sana ne verir, nasıl hediye alır?

- Bayram hediyesi, zarif bir kese içinde Osmanlı altınlarıdır. Bununla her şey alınır, daha güzel hediye mi olur?

Daha sonra Sadrazamın sır kâtibinin bu saf kızı, o yalıdaki toplantılara, oraya iştirâk edenlerin isimlerini söylemeye başladı. Burada kimler yoktu ki... Kız heyecanlanarak, General Harrington, General Şarpi, General Monpelli, Miralay Nelson, Kumandan Benet, Yüzbaşı Guningam, Kont Caprini, bir sürü ecnebiden bahseder, bunların milliyetlerini, rütbelerini, işlerini uzun uzun söyler, sonra bizimkilere geçerdi. Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Said Molla, âyandan Rıza Tevfik, Muharrir Ali Kemal, Erkânıharp Mirlivası Kiraz Hamdi Paşa, Müşir Zeki Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Bağdatlı

Hâdi Paşa, Konyalı ve Adanalı Zeynelâbidin Efendiler, Gümülcineli İsmail Hakkı, Miralay Sadık, Artin Cemal lâkabıyla meşhur Müsteşar Cemal Beyleri, daha bir çok kimseleri sayıyordu ve bütün bunları anlattıktan sonra, ne için toplandıklarını söylemeye başlıyordu. O zaman ben kendisine soruyordum:

- Güzel amma, bir kadar malûmatı nereden aldığını öğrenebilir miyim? diyordum.

Babasının akşamları yemekten sonra evde kendi odasında çalıştığını, Fransızca, İngilizce bazı yazıları da ona yazdırdığını ilâve ediyordu. Bir defasında bana çok müşkül bir teklifte bulunmuştu:

- Mademki talebesiniz, işiniz yok, vaziyetiniz de müşkül, babama söyleyeyim, size Hariciyede bir iş bulsun, biraz istifade edersiniz, çünkü onun iki satırı kâfi gelir!

Ben bu teklife ne diyeceğimi şaşırmıştım. Kabul eder gözükmüş fakat günün her defasında onu atlatmıştım. Bir defasında da benimle evimize kadar gelmek istemiş, babamı annemi görmeye kadar cesaret etmişti. İster istemez bir tatil günü Kolejde bir toplantıyı bahane eden ve evden bu suretle izin alan, onunla tramvaya atlayarak uzun bir yolculuktan sonra Fatih'e, Çarşamba'ya kadar gelmiştik. Dar sokaklar, ahşap ve harap evler, bu iptidaî mahalleler onu hayrete düşürmüştü. Bir şehrin bu iki semti birbirinden o kadar farklı idi ki, ona yabancı bir memlekete geldiğimiz hissini vermişti. Bana sorduğu garip suali hiç unutamam:

- İnsanlar burada nasıl yaşıyor?

- İşte böyle dedim, senin gibi, benim gibi... Nefes alıyor, yiyor, içiyor ve yaşıyorlar.

- Bu evler hiç güneş görmez mi? Hava almaz mı?

- Hepsini yapar, amma sizin mahallelerdeki gibi değil, hepsinden biraz nasibi vardır.

Bir türlü hayreti zail olmamıştı. Evimizin kapısına kadar gelmiştik. Bizim ev, iki katlı fakat çok haraptı. Ne onu ağırlayacak bir mobilyamız, ne de ona ikram edeceğim bir şey vardı.

Üstelik babam hasta, annem de çok yorgundu. Kaç gece annem korku ve ıstırap içinde kıvranarak avdetimi beklemiş, bekçi sopalarının taşlarda bıraktığı aksi dinlemişti. Gidip dönmemek de vardı. Onu olduğumuz gibi görünme pek de hoş olmayacaktı. Çok parasız ve müşkül durumda idim. Bir hasta ve mütekait yüzbaşının oğlu ne yapardı? Polis kısm-ı siyasiden azlolmuştum. Çünkü gizli teşkilâtta çalıştığımı anlamışlardı. Ağabeyim merkez memuru Necati'nin eve gönderdiği yiyeceklerden pek azına iştirâk ediyordum.

- Haydi dedim, geç kalacağız, istediğin oldu, işte bizim fakirhane!

Tekrar döndük, onu evlerinin yokuşuna kadar getirdim. Orada veda ettik. Bu macera iki ay kadar devam etti. Hemen her sabah erken kalkarak bir poğaça yiyip Çarşamba'dan tramvayla Arnavutköyü'ne geliyordum.

Nihayet sevgi her şeyin fevkine yükseldi. Sır kâtibinin kızı, babasının kararlarının birer suretini çıkarıp getirmeye, yırtıp kâğıt sepetine attığı evrakın parçalarını toplayıp bana vermeye kadar faaliyetini genişletti. Hiç kimsenin ruhunun duymadığı bu anlaşma sayesinde, Balta Limanı'ndaki beyaz boyalı yalının bütün esrarı perde, perde önümüze açıldı.

Bu sayede, Kuva-i milliye aleyhine tertip edilen plânlar, Kuva-i inzibatiyenin miktarı, talim ve terbiye edileceği mahal, ilk sevk olunacakları yerler, İngiliz donanmasının ziyaret edeceği limanlarımız, Rus köylerine yapılan silâh ve cephane yardımlarının miktarı ve yeri, papazlara ve kiliselere verilen direktifler, Hilâfet ordularına tayin olunan kumandanlar, taarruzun istikametleri, hepsi malûm oldu. Sır kâtibinin kızı artık sır tutmaz olmuştu.

İşte böylece bu gizli ajanımız Galip Vardar, hemen her akşam taze bir havadisle bize geliyor, Damat Ferit Paşa hükümetinin Anadolu'ya gönderdiği casuslardan, suikastçılardan, gizli ajanlardan haber getiriyor, evvelce polis kısmı siyasisinde çalıştığı için onların eşkâlini, isimlerini, hüviyetlerini bildiriyordu. Derhal İnebolu'ya, Samsun'a, Anadolu'ya girilen kapılara haber

gönderiyor, bu şahısları millî hükümetin topraklarına ayak basarken yakalatıyorduk. Onlar da neye uğradıklarını bilmiyorlardı. Evvelâ şaşırıyor, sonra inkâr ediyorlar, fakat biraz sıkıştırılınca hepsini söylüyorlardı. Balta Limanı'ndaki yalı, dehşete düşmüştü. Bunlar nasıl oluyor da öğreniliyordu.

Galip Vardar'la sır kâtibinin kızı, artık teşkilâtımızın iki mühim elemanı gibi çalışıyorlardı. Fakat temasın daha fazla uzaması tehlikeli olabilirdi. İşte o zaman bir müddet için onu refikam Rânâ (Ertürk) ile beraber Anadolu'ya vazife ile göndermek zarurî olmuştu. Beraberlerinde gizlice sevk ettiğimiz silâh ve cephane de vardı. Samsun'da, tarassut ve Anadolu'ya girecekleri teşhis vazifesiyle bir müddet meşgul olacak olan Galip'in izini kaybetmiş bulunan sır kâtibinin kızı, müteaddit defalar onun Çarşamba'daki evine gelmiş, kendi kendine hakikati öğrenmeye kalkışmıştı. Fakat hiç bir şeyi keşfedemeyince bir gün Galip'in harap evinin kapısını çalmaktan da çekinmemişti. Kapıyı açan yaşlı annesi, bu kıza oğlunun Anadolu'ya, Millî Mücadele'ye katılmak üzere çekip gittiğini söyleyince o, kalbinden vurulmuştu. Çok müteessirdi. Sırrını kimseye izhar edemezdi. Fakat çok sevdiğinin en kuvvetli delilini, bir müddet sonra hastalanmak ve genç yaşında ölmekle vermişti.

Bu aziz ve temiz genç kız da bilerek, bilmeyerek bizim gizli istihbaratımızda ehemmiyetli bir yer almış, Anadolu'nun zaferi için çalışmıştı. Son zamanlarda babasını tenkit ediyor, bu vazifeden ayrılmasını ısrarla istiyordu. O da sevdiği insanın tarafına geçmiş, o da Millî kuvvetlerin muvaffakiyetine bütün varlığını bağlamıştı. Onu da saflarımızda çalışmış bir kahraman olarak rahmetle anmaktayız. Çünkü o olmasaydı, hiç bir kuvvet rıhtımlarına çıkılmaz, kapılardan geçilmez bu Balta Limanı'ndaki yalıya ve onun içinde konuşulmuş, kararlaştırılmış mühim hâdiselere bizi âşina kılamazdı. Bu küçük kız, millî cephemizin bizim nazarımızda isimsiz, meçhul bir kahramanı olarak kalacaktır.[8]

RAUF BEY'İN OSMANLI MECLİSİNDE TEVKİFİ

Son devrin deniz tarihini tetkik eden nesiller, Balkan Harbi sıralarında Hamidiye kahramanı Rauf Bey'in, eski Türk denizcilerine yakışır bir şekilde gösterdiği cesaret, isabet ve feragatten çok güzel örnekler verdiğini görecek, amiralin büyük tevazuunun gizlediği asaleti de fark edeceklerdir. Onu lalettayin bir korsan gemisinin süvarisi addetmek, yaptığı hareketleri mevziî birer baskın halinde telâkki etmek, çok büyük hata olacaktır. Rauf Bey, asırlardan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun bilhassa yirminci yüzyılda hasretini çektiği büyük bir denizci, cesur bir süvari, emsalsiz bir vatan çocuğudur. Denilebilir ki onun kalbi, yalnız ve yalnız memleket aşkı ile çırpınmış, hakkıyla ihraz ettiği her mevkii de cesareti medeniyesi, doğruluğu ve kimseye karşı boyun eğmemek hususunda gösterdiği tecellüdiyle terketmişti. Bu itibarla onun hayatı, safha safha herkesin dikkat ve merakını üstüne çekecektir. Türk milleti, Rauf Bey'i ilk defa ve memleket çapında olarak Balkan Harbi'nde görmüş, ona büyük bir ümit ve muhabbetle bağlanmıştır. Çünkü Türk milletinin en büyük heyecanı vatanperverliği ve bu memlekete hizmet edenlere karşı duyduğu sarsılmaz bağlılığıdır. Rauf Bey, millî heyecanı bir zamanlar hakkiyle temsil etmiş ve arkasından milyonlarca Türkü sürüklemiştir. Bu yakın tarihimizin Balkan Harbi'nin deniz savaşlarına ayıracağı sayfalarda yazılıdır. Hamidiye kruvazörünün kahraman süvarisi, Balkan Harbi'nde Karadeniz'deki Bulgar sahillerinin ablukası vazifesini üzerine almış bulunuyordu. Fakat bu sahillerin kontrolünü yaptığı sıralarda bir gece Bulgar torpidolarının taarruzuna uğramış, vuku bulan müsademede ise Hamidiye kruvazörümüz bir takım isabetler almış, yaralı bir vaziyette, fakat büyük bir dikkat ve itina ile idare olunarak bu sahillerin açıklarında seyredip batmaktan kurtularak Boğaz'a sokulmuştur. Gerek savaşta bir Türk harp gemisinin düşman torpidolarına karşı cesaretli mukavemeti ge-

rek onların hücumlarına mukabele eylemesi, isabet almış olmasına rağmen batmaktan kurtularak Karadeniz Boğazlarına kadar getirilmesi, herhalde küçük bir muvaffakiyet sayılmamalıdır. Haliç'te tamir için havuza alındıktan sonra Hamidiye'nin süvarisine bir köşeye çekilerek beklemek düşerken o, hareket kabiliyeti ve vatanperverliği ile yeniden vazifeler istemiş ve Akdeniz'de, Boğaz önünde İmroz deniz muharebesine filotillâ komodoru olarak iştirâk eylemişti. İmroz deniz harbine Yunanlıların sürdüğü başta Averof gibi, o tarihte bizim donanmamıza tek başına üstünlük iddia edebilen bir zırhlıya ve onu destekleyen diğer harp gemilerine karşı, küçük torpidolarımızın başında topçu harbine katılması da onun cesaretini pek güzel gösteriyordu. Bu tarihte donanmamıza deniz miralayı Ramiz Bey kumanda ediyordu. Rauf Bey'in Donanma Kumandanı Albay Ramiz Bey'le arası iyi değildi. Bunda Donanma Kumandanının Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na ve Rauf Bey'in de İttihat ve Terakki'ye mensup bulunmalarının dahli varsa da, Ramiz Bey'in yalnız torpido hücumu yaptırarak deniz kuvvetlerimizi harcamasına taraftar olmayan Hamidiye süvarisinin de isabetli düşünceleri hâkimdi. Hattâ Rauf Bey'in siyasî düşmanları bir ara, Donanma Kumandanı ile filotillâ komodorunun arasındaki ihtilâfı, Rauf Bey'in o sırada iktidarda bulunan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın hükümetinde olduğu şekilde iddia ve tenkit ettikleri de malûmdu. Bu, düpedüz bir isnaddı. Ve bir çok yerlerde olduğu gibi her isnadın garazkârlığa dayanan hususiyetini muhafaza eylediği de muhakkaktı. Rauf Bey, küçük siyasî hesapların üstünde tüm milliyetperver bir insandı. Onu, bu garazkâr iftiralarla yıpratmaya imkân yoktu. Nitekim Rauf Bey, Hamidiye'nin Haliç'te tamiri ikmal edilince bu garazkâr isnadlara fiilen ve parlak bir şekilde cevap vermişti. Bir defa da, Adalar denizine açılan Hamidiye kruvazörümüz, tek başına filvâki sevkülçeyşî bir tesir yapamamakla beraber, düşman donanmasının sevk ve idaresinde bir huzursuzluk yaratmaya muvaffak olmuştu. Yunanlılar korku ve tereddütle hareket ediyor, Hamidiye'ye rastlamaktan büyük bir endişe ve heyecana kapılmış bulunuyorlardı.

Hamidiye, Birinci Cihan Harbi'nde Alman Erkânıharbiyesi'nin açık denizlerde, üstün kuvvetlere karşı muvaffakiyetle tatbik ettiği sisteme ve bunu Emden'in üzerine aldığı mânidar vazifede gösterdiği başarılara, güzel bir örnek teşkil etmişti. Rauf Bey, korsan harbi yapıyordu. Hamidiye, Yunanlıların Balkan Harbi'nde Adalara sevkettiği asker, silâh ve cephane nakliyatını felce uğratmış, üstelik düşmanın Adalar deniz vilâyetinin merkezi Şira Ada'sını bir gece âni basarak bombardıman eylemişti. Bu meyanda bir çok ticaret gemileri de batırılmıştı.

Bu deniz savaşlarının o zaman büyük bir kıymet ve ehemmiyeti olmuştu. Zira, kara ordularımızın her tarafta mağlûbiyete uğraması, verdiği meydan muharebeleri bir takım hezimetlerle sona erdirmesi sırasında, denizlerde ortalığı heyecana veren bu baskınlar, Yunan donanmasını çılgına döndürmüş, Adalar denizi bütün kıyı ve köşelerine varıncaya kadar aranmasına rağmen, Hamidiye ele geçmemişti. Rauf Bey'in bu baskınları, büyük bir ıstırap ve yeis içinde ezilen Türk milletine ferahlık, sevinç ve ümit telkin ediyordu. Maneviyatı yükseltiyor, Türkleri yeniden kara harplerine girişmeye teşvik ediyordu. Ancak bu sayede Balkan Harbi'nin ikinci safhası yenilenmiş ve bu defa Edirne'nin istirdadı gibi emsalsiz bir başarı elde edilmişti. Bunda bu korsan harbini yapan Hamidiye'nin ve onun liyakatli süvarisinin büyük hissesi vardı. Fakat nihayet bir harp gemisinden bundan daha başka bir şey beklemek kabil değildi. Elimizde bir kaç Hamidiye ve bilhassa bir kaç Rauf Bey bulunsaydı, Akdeniz'deki Trakya sahilleri kontrolümüze alınsaydı, herkesin ilk defa büyük çapta kendisini Balkan Harbi'nde tanıdığı Rauf Bey, bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Mütarekeden evvel son kabinesinde Bahriye Nazırlığı yapmış ve Mondros mütarekeyi imzalamasından dolayı tenkit edenler de bulunmuştu. Fakat İmparatorluğun şartları fikrimizce başka türlü harekete imkân vermiyordu. Balkanlardan Franchet d'Esperet kuvvetleri, Suriye'den General Allenby kıtaları arasında bir bir kıskaca giren İmparatorluk kuvvetleri, yüz binlerce asker kaçağına ve çeşitli mahrumiyetlerden bunalmış bir halka da güvenemezdi. Mondros'tan

sonra Malta'ya sürülenler içinde Rauf Bey de bulunmuştu. Bidayette Mustafa Kemal Paşa ile beraber Anadolu'da bulunmuş, Erzurum ve Sivas kongrelerine iştirâk etmiş olan Rauf Bey, Sivas mebusu sıfatıyla iştirâk ettiği son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında "Misak-ı Millî" formülü altında hülâsa edilen ve hayatî ehemmiyeti haiz bulunan Türk şartlarını, son Osmanlı Meclisi'ne kabul ettirenlerin başında geliyordu. Bu şartlar daha evvel Sivas kongresinde hazırlanmıştı.

16 Mart Salı 1336 günü akşamı Meclis-i Mebusan Reis vekillerinden Hüseyin Kâzım Bey, Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi ile Rauf Bey, Sarayı Hümayuna giderek vaziyeti Padişaha arz etmişler, bu işgalden müteessir olan Sultan Vahideddin'in, bundan duydukları ıstıraba şahit olmuşlar ve Zatı Şahane'nin teessürlerini Meclise naklettikleri sırada Meclise gelen İngiliz polisleri ve inzibatları tarafından tevkif olunarak cebren götürülmüşlerdi. Dünyanın hiç bir devrinde ve hiç bir memleketinde düşman, o milletin şeref ve haysiyetinin sembolü olan Meclisinden, milletvekillerini bu tarzda alıp götürmemiştir. İşte o zaman Rauf Bey vaktiyle Mirabo'nun 16. Lui'ye kükrediği gibi, İngiliz işgal kuvvetlerinin bu menfur hareketine karşı kıyam etmiş ve şöyle söylemişti:

- Muhterem arkadaşlar, bizi millet, ifa-i vazife için buraya gönderdi. Cenabı Hakka şükür ki biz de bu vazifeyi sonuna kadar ifa ettik. Ben İngilizlerin memleketin namusu sayılan bu binaya girmelerini asla görmek istemem. Kan dökülmesine de razı değilim. Hayatım milletime feda olsun, millet sağ oldukça ve birlik kaldıkça kendisine hizmet edecek nice Rauflar bulunacaktır. Vasıf Bey'le beraber bizi götürüyorlar. Allah dinimize, milletimize ve memleketimize zeval vermesin!

Hamidiye kahramanını işte böyle alıp Malta'ya götürmüşlerdi.

MİLLÎ MÜCADELEDE TÜRKLERİN DOSTU İTALYA

Millî Mücadele yıllarında Türklerin yegâne dostu, İtalya idi. İtalyanları bu dostluğa sevk eden sebepler oldukça uzun ve karışık membalardan doğuyor ve gün geçtikçe gelişiyordu. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Türklerde olduğu kadar İtalyanlar üzerinde de derin bir infial yaratmıştı. Çünkü İzmir ve havalisi daha 1915 senesinde İngiliz ve Fransızlarla St. Jean de Maurienne Anlaşması'nı yapan İtalyanlara harbe girmeleri mukabilinde bahşedilmişti. İtalyanlar da bu iştahla harbe girmişler, fakat müttefiklerine ümit ettikleri yardımı yapamamışlardı. İzonzo cephesinde Almanlarla takviye edilmiş Avusturyalılara karşı nihayet bir müdafaa harbinden ileri gidemeyen hareketleri ve üstelik Caporetto hizmeti, onlardan beklenilen faydayı temin edememişti. Yalnız bu kadar felâket, İtalya'ya birçok isteklerinden mahrumiyeti icap ettirirken, üstelik, harbin akabinde İtalya'da sukutu hayalden, açlık ve sefaletten doğan komünistliğin gelişmesi, müttefiklerin nazarında bu memlekete hiçbir şey vermemeyi takarrür ettirmişti. İşte bu havanın Avrupa sulh muahedelerini tanzim edecek iki esaslı Başvekile ilham verdiğine şüphe edilemezdi. Türk düşmanı İngiliz Başvekili Lyod George, *İhtiyar Kaplan* lâkabıyla anılan Fransız Başvekili Clemens ile baş başa vererek, Avrupa'yı kendi düşündükleri gibi çizmeye karar vermişlerdi. Burada onlara akıl hocalığı eden perde arasında iki Yunanlı da vardı. Bunlardan biri İngiltere'de muazzam tesislerin sahibi bulunan Yunanlı milyarder Basil Zaharof, diğeri onun en iyi arkadaşı ve Yunanistan'ı sonunda münferit bir harbe sokmaya muvaffak olan ve müttefiklere Selânik limanını açarak belki de harbin kazanılmasına sebep olan Yunan Başvekili Mösyö Venizelos'tu.

İşte bu dört kişinin uzun görüşmelerinden sonra, nihayet İzmir ve havalisi İtalyanlara değil, Yunanlılara bağışlanmış ve malûm olduğu üzere Anadolu'nun işgali, İtilâf devletlerinin

(İtalya müstesna) donanması nezaretinde İzmir'e asker çıkarmakla başlamıştı. Daha sonra Yunanlılar Marmara sahillerini ve Trakya'yı da işgal etmişlerdi. Türkler için en şeametli bir hâdise teşkil eden şey, ekserili Rumeli muhacirleriyle meskûn bulunan Batı Anadolu'nun yeni bir Balkan Harbi faciasına şahit olması idi. Bu hâdise Türkleri çileden çıkararak kadınlı erkekli dağlara düşürmüş ve her tarafta Millî Mücadele başlamıştı. İşte o zaman İtalya, Anadolu'da doğan bu mukavemeti desteklemeye, ne olursa olsun İzmir ve havalisinin Yunanlılara geçmesine ve Akdeniz Yunanistan'ın "Megalo İdea" ile ifade olunan tarihî emellerinin tahakkukuna mâni olmaya karar vermişti. İstanbul'a işgal yıllarında tayin edilen İtalyan siyasî mümessili Kont Sforza, tam bir Türk dostu idi. Kont, bu dostluğu hayatının sonuna kadar şaşmadan, şaşırmadan ve hiçbir tesire kapılmadan devam ettirmişti. Bu yüksek komisere bağlı idarî işlerin tedvirine de gene büyük bir Türk dostu olan Kont Caprini memur edilmişti.

Kont Caprini, vaktiyle Girit Müslümanlarının katli esnasında Girit jandarma teşkilâtımızda mütehassıs olarak bulunmuş ve bu sayede bir çok Müslümanların hayatını muhakkak bir ölümden kurtarmıştı. Bu hizmetine mebni Osmanlı Padişahı Sultan Abdülhamit II. tarafından mütemayiz rical-i Osmani'den addedilerek rütbe-i bâlâ ricali meyanına ithal edilerek bir de nişan itâ olunmuş ve "Kont Caprini Efendi" ünvanını almıştı. İşte Türklere olan yakınlığı göz önüne alınarak Mütareke senelerinde İtalya hükümeti tarafından işgal kuvvetlerinin İtalyan polis birliklerine kumanda etmek üzere bu zat, İstanbul'a gönderilmişti. Gene Kont Caprini bu vazifeye gelmeden evvel Rumeli vilâyeti selâsese müfettişi umumîsi Hüseyin Hilmi Paşa zamanında Selânik'teki Osmanlı jandarma teşkilâtının tensikine memur edilen Robilan Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur. İşte bütün bu hususiyetlerden ve Türklere bariz muhabbetlerinden dolayı Kont Caprini, Türk dostu Kont Sforza'nın maiyetinde Mütareke senelerinde karargâhını İstanbul'a kurmuştu. Bu iki Türk dostunun fevkalâde gayretleri sayesinde gizli teşkilâtımıza

ve M. M. Grubuna mensup birçok zabit ve sivil arkadaşlarımız, İtalyan hükümetinin pasaportu ile namı müstear kullanılarak İngilizlerden kurtarılıp, Anadolu'ya kaçırılmıştı.

Bu karanlık günlerde hiç bir Türk, İtalyanların ve bilhassa bu güzide iki Türk dostunun hizmetlerini inkâr edemez. Gizli teşkilâtımızın kıymetli adamlarından biri olan milliyetperver ve vatanperver bir arkadaşımız bulunan Mustafa Nail Bey (hâlen avukat) İtalyanların yanında çalışmakta ve gizli istihbaratı idare etmekte idi. Çanakkale Harbi'nde yararlığı görülen ve Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışmış bulunan mumaileyh, İtalyanlarla sıkı bir işbirliği yaparak Millî Mücadele'ye son derece faydalı olmuştur.

Merkez Kumandanı Miralay Esad Bey, (İzzet Paşa'nın kardeşi) İngiliz, Fransız, Yunan ve Sırpların gizli teşkilâtlarından malûmat alması ile Nail Bey'i bunlarla temasa memur etmişti. Maskeli bir tarzda çalışan Nail Bey, bir İtalyan tercümanı sıfatıyla bunların arasına girmiş, meşhur İngiliz istihbarat reisi kaptan Benet, Fransız Emniyeti umumiye müdürü Surte ve bu teşkilâtın Suriye pasajındaki merkezi Mısır hanının ikinci katında ikamet eden Korsikalı Çolak Colombani ve Kaptan Colos taraflarından idare edilen gizli teşkilâtla alâkası olanları tespit etmişti. Sırplıların gizli teşkilâtını da Kaptan Popoviç idare ediyordu. Daha sonra Polis Müdürü olan Hasan Tahsin buraya sık sık geliyor ve Kaptan Benet'le buluşuyordu. Türkçe dahil 8 lisan bilen Kaptan Macre ile uzun boylu muavini İngiliz binbaşısı Daffild de diğer zabitanla beraber Asmalımescid'e giden Rus sefaretinin duvarının karşısında bulunan o zamanlar ismi Sofyanos (Hamsun) apartmanının alt katındaki dairesinde karargâhını kurmuş bulunuyordu. Nail Bey, bu gizli yuvalara İstanbul hükümetinin adamı olarak giriyor, onların elde ettiği istihbaratı bize getiriyordu. Bu sırada Hasan Tahsin Polis müdürü değildi. Fakat düşmanlarla sıkı bir temas ve alâkası vardı. Nail Bey Kont Caprini'nin tercümanı olarak bu mütareke yıllarında çalışmış ve elinde bulunan İtalyan pasaportu sayesinde de İngilizlerin şerrinden kurtulmuş ve cansiperane hizmetler ifa eylemiş, bize

çok faydalı ve kıymetli bilgiler getirmişti. İstanbul hükümeti tarafından sıkı bir takibe maruz bulunduğum ve Kürt Mustafa Paşa Divanıharbi'nin beni tevkif ederek muhakeme ettiği günlerde Anadolu'ya gidenleri tezkiyeye yarayan mührün muhafazasını da bir müddet Nail Bey'den rica etmiştim.

Kont Caprini bu mütareke yıllarında bir ara Konya'ya kadar gitmiş, Türk milleti ile yakından temas etmiş ve onları pek sevmişti.

Hattâ Kont Caprini meşhur hariciyecilerimizden ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'nın meşhur merkezlerinde muvaffakiyetle temsil etmiş ve Millî Mücadele'ye taraftarlığı dolayısıyla mütareke senelerinde Roma'da devletimizi temsil eylediği yıllarda Damat Ferit Paşa tarafından vazifesinden azledilmiş olmakla beraber 6 ay sonra iş başına gelen Sadrazam Tevfik Paşa tarafından yegâne münhal bulunan Stockholm sefirliğine tayin edilmiş olan ve bir ara İstanbul'a gelmiş ve Circle d'Orient'da Kont Caprini ile bir masa başında oturmuş konuşmuş bulunan Sayın Büyük Elçi Galip Kemali Bey'e (Söylemezoğlu) aynen:

- Ekselans, Şeyh Sünusi Hazretleri'nin halen Ankara'da bulunmasından bilistifade şu yıllarca devletlerimiz arasında ihtilâflı bir şekilde devam eden Trablusgarp meselesini ele alsak ve siz tavassut buyursanız ve ihsas etseniz de, mesele iyi bir şekilde halledilse nasıl olur? demişti.

Bu teklif karşısında son derece memnun kalan Büyük Elçi derhal Mustafa Kemal Paşa ile yakın teması bulunan arkadaşlarından Kaymakam Eyüp (General) Bey'e yazarak bu dikkate değer meseleyi Gazi Hazretleriyle görüşmesini istemişti. Bununla da iktifa etmeyen Sayın Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey, kızının o tarihte nişanlısı bulunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın çok sevdiği arkadaşlarından biri ve onun mücadeleye başladığı zaman yanında bulunan Hüsrev (Gerede) Bey'e de malûmat veriyordu. Nihayet Hüsrev Bey'den gelen cevap şu olmuştu:

"Kaymakam Eyüp Bey'den Galip Kemali Bey'e Şeyh Sünusi meselesinin ancak İtalyanlarla yapılabilecek umumî bir itilâf meyanında mevzuu bahis olabileceği ve bu mahiyette bir müracaat

takdirinde Caprini veya sahibi salâhiyet diğer zevatın İstanbul'da hükümetin mümessili Hâmid Bey'e müracaatı icap edeceği ihsas edilmiştir: Zat-ı âlilerine mahsus olmak üzere arz ederim."

13 Haziran 1338

Hüsrev"[35]

Bütün bunlar gösteriyordu ki İtalyanlar, Türklerle süratle anlaşmak istemiş ve Türklerin sulha doğru gidişini kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Mütareke yıllarında İtalyanların bu geniş anlayışı, bu sonsuz müsamahası olmasaydı, silâh ve cephane nakli, zabitan ve efradın kaçırılması, Malta'da mevkuf bulunan devlet ricali ve Türk münevverlerinin firarı işi tahakkuk edemezdi.

35 Hariciye Hizmetinde Otuz Sene, Galip Kemali Söylemezoğlu

KUVAYI İNZİBATİYE'NİN TEŞEKKÜLÜ VE DAMAT FERİT PAŞA

16 Mart 1336'da İstanbul'un işgali üzerine ancak iki hafta düşman işgaline mukavemet eden Salih Paşa kabinesi istifaya mecbur kalarak yerini Müfrit Hürriyet ve İtilâfçı Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarına terk etmişti. Harbiye Nezareti'ne getirilmiş olan Mahmut Muhtar Paşa bu tarihte İsviçre'de tahtı tedavide olduğu için mezhûr makama vekâleten İngilizlerin de arzuları ile (Kara) Said Paşa bakmakta idi. Fakat İngilizler bu noktada yanılmışlardı. Zira Kara Said Paşa, gerek zatı şahanenin iradelerini ve gerek İngilizlerin arzularını yerine getirmemişti. Zira mumaileyh Anadolu harekâtına teveccühkâr idi. İşte o zaman Kara Said Paşa'nın bu makamdan infisali vaki olmuş ve bu yeri uhdesindeki sadaretle beraber bizzat Damat Ferit Paşa deruhte eylemişti. Ferid Paşa haininin bütün arzusu, Anadolu'da taarruza başlayan millî hükümeti yıkmak, Mustafa Kemali dize getirmekti. Bunun da kuvvetle olacağına inanmış olan vatan haini, Hilâfet Ordusu namıyla bir ordu tesisine ve adına da "Kuva-i İnzibatiye" denilmesine karar vermiş ve bu hususta muktazi iradeyi de efendisi Sultan Vahideddin'den istihsal eylemişti. Hilâfet ordusu erkânıharbiyesi bir taraftan teşkil olunurken diğer taraftan da Anadolu ıslahatı fevkalâde müfettişi umumîliği ile İzmit ve havalisi fevkalâde kumandanlığı namıyla iki mühim makam ihdas olunuyordu. Fakat bu teşkilâttan sonra Harbiye Nezareti'ndeki Erkân-ı harbiye-i Umumiye Dairesi'nin hiç bir işi kalmamıştı. Hattâ İngilizler bu işe de karışarak Erkân-ı harbiye-i Umumiye Dairesi Reisi Nazif Paşa'nın da tensibi ile erkânıharp zabitanı ile mülhak bulunan ümerayı askeriyeyi Tarihî Harp şubesine mal etmişlerdi. Pek az sonra bu hususî teşkilâtın muamelâtı zatiyesine bakan Erkân-ı harbiye Dairesi riyasetine getirilen erkânıharp binbaşısı Mahmut Hayri Bey'le Nazif Paşa'nın arası açılmış ve Paşa makamından istifaya mec-

bur kalmıştı. Yerine Birinci Ferik Bağdatlı Hâdi Paşa tayin edilmiş, diğer taraftan ordu kumandanlığı salâhiyetini haiz olmak üzere İzmit ve havalisi fevkalâde kumandanlığına yaveran-ı hazreti padişahîden Ferik Süleyman Şefik Paşa getirilmişti. Erkân-ı harbiye-i Umumiye riyasetine getirilen Hâdi Paşa, işe başladığı günden beri, Anadolu'daki kolordu kumandanlarıyla zabitan elde edilmedikçe, kurulacak derme çatma kuvvetlerle Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-i Milliye aleyhine harekâtı askeriyeye kalkışmanın tehlikeli olacağını defaatle Sadrazam ve Harbiye Nazır vekili Damat Ferit Paşa'ya takdim ettiği müteaddit lâyihalarla arz etmiş, fakat ne çare ki teklifleri asla nazarı itibara alınmamıştı. Sadrazam ve Harbiye Nazır Vekili Damat Ferit Paşa, bundan başka Anadolu'da girişilecek bu tenkil hareketi ve yapılacak ıslahat işleriyle meşgul olmak üzere mezkûr müfettişi umumiliğe Müşir Zeki Paşa'yı tayin ettirmişti. Müfettişlik kadrosuna Balkan harbinde İttihatçıların tekaüde sevk ettikleri zabitan yeniden alınarak tayin edilmiş ve Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reis-i saniliğine erkânıharp miralayı Mahmut Beliğ Bey getirilmiş, bu suretle ilk teşkilât kurulmuştu.

İstanbul'un her semtinde mahalle muhtarlarına yapılan tebligatta Hilâfet ordusu sayılan Kuva-i İnzibatiye'ye gönüllü asker kaydı lüzumu tamim edilmişti. Biz de gizli teşkilâtımız vasıtasıyla ve mülga Teşkilât-ı Mahsusa'nın bütün elemanlarını seferber ederek mukabil propaganda ve telkinlerle halka bu teşkilâta girmemelerini anlatmıştık. Süleyman Şefik Paşa'nın daveti bu yüzden nefret ve lânetle karşılanmış, arzu ettiği alâkayı bulamamıştı. Nihayet Hilâfet ordusunun temeli, Millî Mücadele'ye muhalif kalmış olan Nigehban-ı Askerî Cemiyeti, Kızıl Hançer Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti) mensuplarıyla Kocaeli ve havalisinde padişaha sadık kalmış Çerkezlerden teşkil edilen efrat ile atılmış ve böylece bir fırka meydana getirilerek, maaş ve ücretleri İngilizlerden verilmek suretiyle ortaya çıkmıştı. Bu askerin talim ve terbiyesi Abraham Paşa çiftliğinde kurulmuş olan karargâhta yapılıyordu. İşte buraya Sadrazam ve Harbiye Nazır

vekili Ferit Paşa gelerek, fırkayı teftişten geçirmiş ve şu nutku irad etmişti:

- Omuzlarımıza yüklenen ağır ve elim sulh muahedesi, bugüne kadar israf edilen o cihanşümul büyük ordumuzu elimizden ve ruhumuzdan koparıp alıyor, fakat şan ve şevketi yakın bir mazide âleme şamil olmuş padişahımız gibi kutsî bir varlık, sizin gibi kâinatın gıpta ettiği dilâverlere mahzar olan bir millet, katiyen ölmez. Ordumuzun eğer bu varlığı lâyıkıyla idrak ederse az zamanda bu kararları telâfi eder ve müşaşa' mazisi gibi şan ve şeref sahasında ebediyen yaşar. Biz bu orduyu kemiyetine değil keyfiyetine kıymet vererek vücude getirdik. Bu dinç ordunun temeli, padişahlarına hissî hürmet ve tazim ile amik bir muhabbet esasına dayanmaktadır. Bu lâyezal gaye uğrunda her şeyi feda edeceğinize güvenmiş bulunuyoruz. Ve yarınki tarihin kadirşinas sahifeleri bugünkü misâlinizi ensal-i âtiyenin hatıra-i minnet ve şükranına tevdi edecek, o da ebediyen hafızalarda yaşayacaktır.

Sadrazamın nutku burada bitmiş, efrada geceli, gündüzlü talim ve terbiyelerinden, feragat ve fedakârlıklarından dolayı teşekkürle kapanmış, neferata günde bir lira maaş bağlandığı, mülâzımların maaşlarına yüzde yetmiş, yüzbaşılara yüzde altmış, binbaşılara yüzde elli ve kaymakamlarla miralayların aylıklarına yüzde kırk nispetinde zam yapıldığı da tebşir olunmuştu. Mezkûr fırkanın ümera ve zabitaniyle efradı üç defa: "Padişahım çok yaşa!" duasıyla bu tebşirata mukabele eylemişti.

Bir müddet sonra talim ve terbiyesini ikmâl eden bu meşhur fırka, İzmit'e sevk edilmiş ve ilk defa Geyve boğazında Kuva-i Milliye çeteleriyle temasa gelmiş ve vuruşmuştu. Tabiî muntazam askerî birliklerle çeteler arasında cereyan eden ilk müsademeleri Kuva-i İnzibatiyeciler kazanmıştı. Bu haber derhal İstanbul'a bildirilmiş, Sadrazam ve Harbiye Nazır Vekili Damat Ferit Paşa da maiyetinde oğlu Sultanzade Sami Bey ve matbuata mensup beş zat bulunduğu halde zatı şahaneye mahsus Ertuğrul yatına binerek İzmit'e gelmiş ve halkın tezahüratı ile karşılanmıştı. Ferit haini bu neticeden son derece memnundu. Kuva-i İnzibatiye

mensuplarına zatı şahanenin selâmini tebliğ etmiş, ümera ve zabitana birer derece terfi edeceklerini haber vermiş ve avdet eylemişti. Bu beşaretli günler çok sürmedi. Kuvayi İnzibatiye'nin ikinci kademesini teşkil eden birlikler perdeypey İzmit'e geldikçe aralarında homurtular eksik olmuyordu. Nitekim biraz sonra cepheye sevk edilmek istenen bu birliklerin vatanperver zabitanı müşterek bir mukavemetle; "Biz kardeş kanı akıtamayız!" diye ayaklanınca, İzmit ve havalisi fevkalâde kumandanı Ferik Süleyman Şefik Paşa, ileri gelenlerini taltelhıfz İstanbul'a göndermişti. Kuva-i İnzibatiye kumandanı Süleyman Şefik Paşa, kendisi için ihtar mahiyetinde olan bu harekâta aldırış etmeden başından büyük dâvalara girişmişti. Maksadı millî kuvvetleri tam bir hezimete uğratarak Ankara'ya gitmek ve Ankara'da küşad edilmiş bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni dağıtmak ve reisini ele geçirerek onu idam etmekti. Halbuki Süleyman Şefik Paşa'nın hesap etmediği bin mania vardı. O da bizzat millî kuvvetlere bu cephede kumanda etmekte bulunan Ali Fuat Paşa'nın elindeki birlikler idi. Bu kuvvetler, Geyve boğazlarında âdeta aşılmaz bir set vücuda getirmişlerdi. Kuva-i Milliye, Hilâfet ordusuna burada asla yol vermemiş, Süleyman Şefik Paşa'nın hayalleri hiç bir zaman tahakkuk edememişti. İstanbul'da bulunan Hilâfet ordularının başkumandanı Müşir Zeki Paşa, Hilâfet ordularının ikinci kademesi olan Kuva-i İnzibatiye'nin ikinci fırkasını, İzmit'te Süleyman Şefik Paşa'nın emrine göndermiş ise de bu fırka zabitan ve efradı Ali Fuad Paşa kumandasındaki milliyetçi çetelerle temasa gelmeden dağılmışlardı. Bu kahraman zabitanın isimleri şunlardı: 36'ıncı alayın birinci taburunun 4'üncü bölüğü ağır makineli tüfek mülâzım-ı sanisi Kudüslü Hüsnü Fuat Efendi, 31'inci alayın birinci tabur 4'üncü bölük ağır makineli tüfek Erkân-ı harbiye-i İsmail Hakkı Efendi, Edirneli Yüzbaşı Ahmet, mülâzım-ı evvel Nazım, birinci tabur kumandanı Yanyalı Süleyman Nuri, mülâzım-ı evvel Mehmet Arif (Tevfik Paşa'nın oğlu), bölük kumandanı Karagümrüklü Mehmet Ali, mülâzım-ı sani Diyarbakırlı Zülkefil, kıdemli yüzbaşı Ali Rıza, yüzbaşı Necati, yüzbaşı Mehmet Pertev, mülâzım-ı

sani Kasımpaşalı Muhib, alay kumandanlarından Trabzonlu Fevzi Beyler hatırımızda kalan ve sayabileceğimiz vatanperver zabitler bu hareketleri neticesi divan-ı harbe verilmişler ve bu kötü tesiri izale maksadıyla İstanbul hükümeti, mahut şaki Anzavur'u mirmiran rütbesiyle, Anzavur Paşa olarak tekrar Anadolu'ya göndermişti. Anzavur, kuvvetleriyle Geyve boğazı geçitlerini, Sakarya'ya giden yolları zorlamış ise de maiyetindeki Çerkezlerin bir çoğu Sakarya sularına kanlarını dökmüşlerdi. Nihayet Anzavur'u bir çiftlikte meçhul bir kahraman çeteci vurmuştu. Bunun üzerine bir çok muvaffakiyetsizliklerine binaen İngilizlerin talebiyle Süleyman Şefik Paşa ve erkânıharp reisi Yanyalı Tahir Bey İstanbul'a dâvetle azledilmişler, yerine İzmit ve havalisi kumandanlığına süvari mirlivası Boşnak Suphi Paşa daha mahdut salâhiyetle tayin edilmişti. Fakat Kuva-i İnzibatiye artık mâna ifade etmeyen bir kadavra idi.

23 NİSAN 1920

Bozkırların ortasında, kıraç dağların eteğinde, muhteşem bir yaylanın kucağında, tarihî kaleleri, kerpiç evleri ve Hatip çayı kenarında sıralanmış kavak ve söğüt ağaçları ile küçük bir Anadolu şehri olan Ankara'nın, 23 Nisan 1920 günü, sabahtan ufuklarında toplanan bulutlar, o cuma gününün şafağında kasabanın çamurlu sokaklarını ıslatmış, kısa fasılalarla çiseyerek, günün sabahında, bu Anadolu şehrinin dar sokaklarında fevkalâde bir takım hazırlıklar vardı. Bu tarihî günde cuma namazından sonra, Ankara'nın taş binalarından birinde "Büyük Millet Meclisi" açılacaktı. Bu haftadan beri, hanlar, oteller, hariçten geldiği kıyafetlerinden belli olan başı kalpaklı, ayakları çizme veya getirli, dolaklı, üstlerinde avcı biçimi elbise bulunan insanlarla dolmuş, taşmıştı. Ankara'nın yerlileri birbirine soruyordu: "Ne vardı," "ne oluyordu?" Ve bu suallere verilen cevap da hakikatti:

- Düşmanlar, İstanbul'u işgal etmişler, Meclis-i Mebusan'ı dağıtmışlar, kaçanlar buraya gelmiş, burada toplanacaklarmış!

Ve birbirlerine anlatıyorlardı. Bu fevkalâde günler, bu sessiz kasabada 27 Kânunuevvel 1919 gününden beri böyle gidiyordu. O gün Paşalar mahallesinde yerli halk, davul zurna ile Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamışlardı. Ve ertesi akşam Taş mektebin petrol lâmbalarıyla aydınlatılan avlusunda, şahsını Ankara'nın ilk defa görüp tanıdığı siyah kalpaklı, gri elbiseli, tunç yüzlü ve gök gözlü adamın ateşli sözlerini dinlemişlerdi. O, şöyle diyordu:

- Müslüman ve Türk kardeşlerim, haksızlığa karşı koyan, bu millet, ecdat kanı ile sulanmış mübarek topraklarımızı düşmana vermek istemeyen bir millet ile Cenabı Hak beraberdir. Mutlaka zafere ve istiklâle kavuşacağız!

İşte bu inanmış insanın azmi, bugün de dağılmış bir Meclisi burada, İstanbul'dan yüzlerce kilometre uzakta, ıssız ve tenha, bağrı yanık bir bozkırın ortasında bu Anadolu şehrinde

toplayacaktı. Yağmurlu bir bahar sabahından herkesin anladığı bu idi. O gün cuma idi ve her Müslüman şehrinde olduğu gibi Müslümanlar, dükkânlarını kapayıp cuma namazına gideceklerdi. Şehrin hâkim bir tepesinde Mimar Sinan'ın elinden çıkmış bir sanat eseri vardı. Namaz, Hacı Bayram Camisi'nde kılınacak, bu namazda başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, bir haftadan beri hanları, otelleri dolduran yabancılar da bulunacaktı. Öğleye doğru yağmur kesilmiş, halk yavaş yavaş Hacı Bayram Camisi'ne bir sel gibi akmaya başlamıştı. Bu meclisi toplayan "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti", şöyle bir tebliği hem şehrin hem idaresi altında bulundurduğu yurdun, her tarafına yayınlamıştı:

1. Bimennehülkerim, Nisanın 23'üncü cuma günü cuma namazını müteakip Ankara'da "Büyük Millet Meclisi" küşad edilecektir.

2. Vatanın istiklâli makamı refii hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezaifi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevmi küşadını cumaya tesadüf ettirmekle yevm-ü mezkûrun mebrukiyetinden istifade bilûmum meb'usanı kiram hazeratiyle Hacı Bayramı Velî Cami-i şerifinde cuma namazı eda olunarak Envar-ı Kur'anı Azimüşşan ve Salâtı Muhammediden de istifade olunacaktır. Badessalât Lihyei Saadet ve Sancakı Şerifi hâmilen daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kıraetiyle kurbanlar zebhedilecektir. İşbu merasime cami-i şeriften bed' ile daire-i mahsusaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtaatı askeriye ile tertibatı mahsusa alınacaktır.

3. Yevmi mezkûrun teyidi kutsiyeti için, bugünden itibaren merkezi vilâyette Vali Beyefendi Hazretleri'nin tertibi ile Hatmi Kur'an ve Buhari-i Şerif tilâvetine bed' olunacak ve Hatmi Şerif'in son kısmı teberrüken cuma günü, namazdan sonra daire-i mahsusa önünde ikmal olunacaktır.

4. Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde ayni suretle bugünden itibaren Buharî ve Hatemat-ı Şerife kıraetine şüru' edilerek cuma günü ezandan evvel minarelerde Salâvatı Şerife

okunacak ve esna-i hutbede Hilâfetmeab Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin namı name-i hümayunu zikredilirken Zatı Şevketmeab-ı Padişahîlerinin ve memalik-i şahaneleriyle bilûmum teba-i melûkânelerinin bir an evvel naili halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve cuma namazının edasından sonra da makam-ı muallây-i hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksamı vatanın halâsı maksadıyla vuku bulan mesaili milliyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkep olan (Büyük Millet Meclisi)'ne tevdi eyleyeceği vazife-i vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mevizeler irad olunacaktır. Badehu Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâs ve selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasim-i diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâd-ı Osmaniye'nin her tarafında makamı hükümete gelinerek Meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir.

5. İşbu tebliğin hemen neşir ve tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ücra köylere ve en küçük kıtaatı askeriyeye memleketin bilûmum teşkilât ve müessesatına iblâğı temin olunacaktır. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa tâlik ve mümkün olan mahallerde tab' ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6. Cenabı Haktan muvaffakiyeti kâmile tazarru olunur.

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal

O gün, büyük bir kalabalık halinde Hacı Bayramı Veli Camisi'nde kılınan cuma namazını müteakip kesif bir halk kütlesi, yaya olarak Karaoğlan meydanına bakan Ankara'nın eski binalarından birinin (eski İttihat ve Terakki Kulübü) önüne doğru akmış ve burada her taraftan taşıp gelen derelerin, çayların vücuda getirdiği bir göl manzarasını almıştı. Burada bir taraftan kurbanlar kesiliyor, bir taraftan da gene hafif bir yağmur çiseliyordu.

Siyah kalpağı, gri pardösüsü, ayağında tozlukları ile zayıf çehresi, fakat azimkâr bakışlarıyla halka hitap eden Mustafa Kemal, günün ulviyetini, dâvanın ehemmiyetini, açıldığını müjdelediği Meclisin meşruiyetini anlatıyordu. Bu, hiç şüphe yok ki Ankara'nın tarihinde en önemli bir gündü. Bu şehir, böyle bir tarihi hiçbir zaman yaşamamıştı. Vakit, öğleden sonra saat üçe geliyordu. Açılış merasimi binanın önünde, balkondan cereyan etmiş, Meclis müzakerelerine başlamak üzere içeride toplanmıştı. Âzanın yoklaması ve tahlifini müteakip ertesi günü seçimleri yapmak üzere içtimaına nihayet vermiş, herkes büyük bir ümit ve huzur içinde bu tarihî binadan ayrılmıştı.

24 Nisan cumartesi günün ilk işi Meclisin riyasetine bu mücadelenin kahramanı Mustafa Kemal'i seçmek olmuştu. Alkışlarla kürsüye gelen Mustafa Kemal şu nutku söylemişti:

"Milletin mukadderat-ı umumiyesine fi'len ve tamamen vaz'iyed ederek makamı hilâfet ve saltanatın düçar olduğu esaretten kurtarılması ve memleketin tamamiyet ve selâmeti uğrunda her fedakârlığı yüklenmeye büyük bir azim ve imânla karar vermiş olan Meclisi âlinizin riyasetine intihap edilmek suretiyle hakkımda ibraz buyurulan eseri itimat ve teveccühün müteşekkir ve minnettarıyım.

Hayatımın bütün safhalarında olduğu gibi son zamanların buhranları ve felâketleri arasında dahi bir dakika geçmemiştir ki her türlü huzur ve istirahati ve her nevi şahsî nokta-i nazarlarını milletin saadet ve selâmeti namına feda etmekten zevkiyap olmayayım. Gerek hayatı askeriyemin ve gerekse hayatı asiyemin bütün descirlerini, parçalarını işgal eden mücahedatımda daima hareket düsturum milli iradeye istinad ederek vatanın muhtaç olduğu gayelere yürümek olmuştur. Bugün heyeti muhteremenizin umumi oylarında görülmüş olan milli itimadı liyakatimin çok fevkinde görmekle beraber şahsım için bir gaye olarak değil, müştereken giriştiğimiz kutsal savaşma hedef olduğu gayeleri elde etmek için milletin bahsettiği bir dayanak olarak telâkki ve kabul ediyorum.

Bu itimadı ve milletin bana yüklediği mesuliyeti biliyorum. Ve hepiniz de biliyorsunuz ki bu çok ağırdır. İçinde yaşadığımız nadir dakikaların vehametine rağmen bu ağır mesuliyeti milliyenin altında ancak heyeti muhteremenizin yardımı ve müzaheretinden ve daima hak yolundaki mücahedata arkadaş olan Tanrımın yardımından ümidvar olarak çalışacağım. Padişah alempenah efendimiz hazretlerinin sıhhat ve âfiyetle ve her türlü yabancı kaynaklardan uzak olarak tahtı hümayunlarında daim kalmasını Tanrımın lûtuflarından dilerim."

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan cumartesi günü Büyük Millet Meclisi riyaset kürsüsünden irad buyurduğu teşekkür nutku ile yepyeni bir devir ve bambaşka bir Mustafa Kemal işe başlamış bulunuyordu.

Balkan harbi ve birinci cihan harbi senelerinde kendisini çok yakından tanıdığım Enver Paşa'yı bütün hususiyetleriyle bilen bir insan sıfatıyla mütarekeden evvel ve mütarekeden sonra birçok mahrem vazifelerinde beni tavzif etmiş bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisimiz merhum Kavaklı Fevzi Paşa'yı pek iyi bildiğim halde, birçok defalar görüştüğüm, emirlerini telâkki ettiğim Mustafa Kemal'i, her safhada başka, her hareketinde yepyeni ve birbirine hiç benzemeyen şahsiyetler olarak görmüştüm. Bu çok dinamik ve son derece enerjik olan Ebedî Şefimizin büyük hususiyeti idi. Her yeni işte o değişir ve bir evvelkisine benzemezdi. Bu Mustafa Kemal'in, Büyük Şef'in harikulâde yaratıcılık karakterinin tezahürü idi. Sırası geldikçe onun da hususiyetlerinden bahsedeceğim. Fakat hiç şüphe yok ki 23 Nisan 1920, Mustafa Kemal'in hayatında yepyeni bir safhanın başladığı müstesna bir gün idi.

İSTANBUL'UN İŞGALİ ÜZERİNE İLK TOPLANAN MİLLİ MECLİS

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali karşısında bütün bir Türk milleti ayağa kalkmış ve bu korkunç işgali şiddetle protesto etmişti. Bu tarihte son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Reisi sıfatıyla Celâleddin Arif Bey'in İngiltere, Fransa, İtalya, Birleşik Amerika Devletleri'nin fevkalâde mümessilleriyle Felemenk ve İsveç sefirlerine gönderdiği protestonun sureti şöyle idi:

"Meclis-i Mebusan-ı Osmanî Reisi sıfatıyla zatı asilâneleri nezdinde İstanbul şehrinin velev muvakkat tâbiriyle de olsa işgalini ve Kanun-i Esasî -i Osmanî ile milletlerin hakimiyetleri düsturları payimal edilmek suretiyle Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının selâmet ve masuniyetine indirilmiş olan darbeyi, kemali şiddetle protesto ederim. Hareketi vakıanın her türlü halk ve adalet fikri ile tezadı tam teşkil ettiğini takdir eden milletimiz menafii meşruasiyle hakkı mevcudiyetini müdafaa etmek mecburiyetinde bulunuyor. Bütün Anadolu ve Rumeli Müslümanları İslâm'ın makarr-ı ebedîsi olan merkezi hilâfete havale edilmiş olan bu darbe-i meşume neticesinde muhterem halife ve hakanlarını İtilâf devletleri elinde esir ve hâkimiyet-i milliyelerinin ayaklar altında zelil ve hakir kalmış olduğuna kani bulundukları cihetle bu haksız protesto hususunda tamamen birleşmiş olarak vaziyetin lüzum gösterdiği mevaddı tedabiri ittihaz ve infaza da kararlı bulunuyor! İşbu protestonun mümessili bulunduğunuz hükümetin kulağına duyurmamız ricasına ihtiramat-ı mahsusamı ilâve eylerim efendim."

Meclis-i Mebusan-ı Osmanî Reisi
Celâleddin Arif

Son Osmanlı Mebusan'ı Meclisi Reisi Celâleddin Arif Bey bir taraftan İtilâf devletleri ile bitaraflara bu protestonameyi

tevdi ediyor, diğer taraftan da memleketin dahilinde ikamet edenlerle hariçtekilerin malûmu olmak ve dağıtılan Meclis azasının tekrar Anadolu'da toplanacağını bildiren şu beyannameyi de ilân ediyordu. Tarihî bir vesika olmak itibariyle onu da buraya almış bulunuyoruz:

"Tarihî âlemde misli görülmemiş gayri hukukî bir surette Hükümet merkezimizin işgali ve kuva-i devletin felce uğratılması, beşeriyetin yegâne iftiharı bulunan asrın desatir-i hukukiyesini çiğnemek suretiyle müessesat-ı milliyemize ve meclisi millîye tecavüz edilmesi üzerine hukuk ve istiklâlimizin yegâne çaresi olan Anadolu'ya, milletin göğsüne koşdum. Düşman tazyikından kurtulabilen mebus arkadaşlarımız da gitgide gelmektedirler. Pek elim bir tecavüze maruz kalan hukuku milletin emir ve muhafazası esbabını düşünmek üzere işbu tebliğde yazılı veçhile diğer mebus arkadaşları da dâvet eyledim. İstanbul'dan buraya gelinceye kadar ahali-i muhteremenin hakkımda izbal eyledikleri hürmet ve samimiyeti fevkalâde, bütün kalbi milletin aynı fikirde olduğunu göstermiştir. Binaenaleyh bu münasebetle aşağıdaki hususatın dikkat nazarlarına arzını bir borç saydım.

Bugün devlet ve milletimiz pek mühim ve nazik bir an-ı tarihide bulunuyor. Mevzuu bahsolan mesele bin üç yüz senelik Hilâfet-i İslâmiye'nin bakası, tarihte daima hâkim ve müstakil olan varlığının idamesi ve bu maksatla bütün Müslümanların her zamandan ziyade müttehid ve fedakâr bulunması keyfiyetidir. Bu meyanda payitahtımızın işgal ve esaret altında bulunması dolayısiyle vaziyeti umumiye ve mesail-i milliyenin iltizam eylediği hususatı kararlaştırmak gayrikabili ihmal ve vazife şeklinde belirmektedir. Buna binaen kurtulabilen mebuslarınızla beraber iktizayi halin takrir ve tesbiti için toplanmış bulunacak meclisi fevkalâdeye âza intihabı hakkında bademe heyeti temsiliye tarafından vuku bulup bütün milletçe kabul edilerek icabının icrasına koyulmuş olan tebliği umumide teşrih olunan keyfiyetin hukuku esasiye kavaid-i umumiyesine muvafık ve halihazırın icab ettirdiği bu emri muhik olduğunu arz eder, büyük kısmı hitam

bulmuş olan intihabatın teşrii ve intihap edilenlerin hiç durmadan gönderilmelerini tavsiye eylerim. Bu suretle tecelli edecek irade-i milliyenin hukuku devlet ve milletin kefil olacağı esasatı ihtiva eyleyeceğinde şüphe yoktur. Tevfik Allah'tandır."

Meclis-i Mebusan Reisi

Celâleddin Arif

Bu beyannameler üzerine Ankara'da fevkalâde olarak toplanacağı bildirilen Büyük Meclise aşağıda isimleri yazılı zevat iştirâk eylemişti. Tarihimin bu ilk ve uğurlu Meclisi daha sonra "Büyük Millet Meclisi" ismini alırken onun ilk azasını da memleketin kurtuluşunun temellerini atmış büyük mimarlar olarak selâmlamak vazifemizdir. Bugün bir çok kimselerin meçhulü olan bu fedakâr arkadaşları, bu vatanperver insanları burada okuyucularımızın nazarlarından geçirmek lâzımdır.

Ankara: Mustafa Kemal Paşa Hazretleri. Ali Fuat Paşa, Kınacızade Şakir Efendi, ulemadan Hacı Mustafa ve Şeyhzade Şemseddin Efendiler. Atıf Efendi, Rüstem Bey, Hilmi Bey.

Adana: Emir Paşa, İbrahim Bey, Abdullah Bey Tevfik Bey, Mehmed Efendi.

Adapazarı: Tahir Bey.

Amasya: Bidayet mahkemesi azası Mahmut Ragıp, Gümüşhacıköy müftüsü Ali Rıza Demir Alayzade Hamdi, Topçuzade Ali, Doktor Asmı Beyler, Ömer Lûtfi Bey.

Aydın: Ahmet Efendi, Sadık Bey, Cami Bey, Tahsin Bey, Emin Efendi, Doktor Eşref Bey, Doktor Mazhar Bey.

Antalya: Hasan Tahsin Bey, Hamdullah Suphi Bey, Rasih Hoca, Mustafa Bey.

Antep: Abdurrahman Bey, Şahin Bey, Ragıp Bey, Kılıç Ali Bey, Muhiddin Baha Bey, Mustafa Fehmi Efendi. Necati Efendi.

Bursa: Osman Fevzi Bey, Şeyh Servet Efendi, Muhiddin Baha Bey, Mustafa Fehmi Efendi, Necati Efendi.

Beyazıd: Şevket Bey, Süleyman Sudi Bey, Doktor Refik Bey, Atıf Bey, Hacı Mehmed Efendi.

Batum: Akif Efendi, Fevzi Efendi, Ahmet Efendi, Edib Efendi.

Bitlis: Sadullah Bey, Ziya Bey, Arif Bey, Resul Bey, Derviş Bey, Hüsnü Efendi.

Bolu: Hilmi Bey, Abdullah Efendi. Şükrü Efendi, Cevad Abbas Bey, Nuri Bey.

Burdur: Şevket Bey, Fahreddin Bey, Ali Ulvi Bey, İsmail Suphi Bey, Mehmet Akif Bey, Veli Bey.

Canik: Şükrü Bey, Süleyman Bey, Nafiz Bey.

Diyarbakır: Kadri Bey, Hacı Şükrü Bey, Yüzbaşı Nuri Bey, Mustafa Bey.

Dersim: Ramiz Bey, Hacı Diyab Ağa, Tevfik Bey, Mustafa Efendi, Mustafa Zeki Bey.

Denizli: Hüseyin Efendi, Mazlum Baba Efendi, Necib Efendi, Yusuf Efendi.

Elâzığ: Feyzi Bey, Rasim Bey, Hüseyin Bey, Tevfik Bey, Emin Bey, Seyid Hasan (aşiret reisi).

Ertuğrul: Mustafa Kemal Bey, Necib Efendi.

Erzurum: Durak Bey, Salih Bey, Zihni Bey, Asım Bey, Hüseyin Avni Bey, Celâleddin Arif Bey, İsmail Bey, Necati Efendi.

Edirne: İsmet Bey, Cafer Tayyar Bey, Kâzım Kara Bekir Paşa.

Ergani: Hakkı Bey, Mahmut Bey, Memduh Bey, Nüzhet Bey.

Çorum: Sıddık Bey, Ferid Bey, Dursun Bey, Fuad Bey (mülkiye müfettişi), Atıf Bey (Doktor), Haşim Bey (Sıhhiye Reisi), Mehmet Sıddık (Belediye reisi).

Hakkâri: Mazhar Müfid Bey.

İstanbul: Doktor Adnan Bey (Adıvar), Hasan Hüsnü Bey, Ahmet Ferid Bey, Ahmet Mazhar Bey, Muhtar Bey, Neşet Bey.

Isparta: Hacı Tahir Efendi, Hasan Bey, Hafız İbrahim Efendi, İsmail Remzi Efendi, Mehmet Nafiz Efendi.

İzmit: Sırrı Bey, Fuad Bey, Hafız Abdullah Efendi.

İzmir: Reşid Bey, Refet Bey, Hacı Süleyman Efendi, Mahmut Bey, Doktor Mustafa Bey, Yunus Nadi Bey.

İçel: Şevki Bey, Sami Bey, Hacı Ali Bey, Ali Haydar Bey, Naim Efendi.

Kozan: Kavaklı Fevzi Paşa, Mustafa Bey.

Kayseri: Remzi Efendi, Atıf Bey, Âlem Efendi, Osman Efendi, Sabit Efendi, Müfit Remzi Efendi, Uşakî Osman Efendi.

Kastamonu: Doktor Suad Bey, Sabri Bey, Rüştü Bey, Abdülkadir Kemali Bey, Besim Bey, Murad Bey, (dâvavekili), Rüştü Bey, Yusuf Kemal Bey.

Karesi: Abdülgafur Efendi, Basri Bey, İbrahim Efendi, Kâzım Bey, Hâcim Muhiddin Bey (Çarıklı).

Kırşehir: Rıza Bey, Cevad Bey, Sadık Bey (ceza reisi), Müfid Efendi.

Konya: Rifat Efendi, Refik Bey, Ömer Vehbi Bey, Abdülhalim Çelebi Efendi, Arif Bey, Kâzım Hüsnü Bey, Musa Kâzım Efendi.

Karahisar: Şükrü Efendi, Ali Server Bey, Ömer Lûtfi Bey, Haffafzade Mehmet Vasfi, Sadi Bey (avukat), Dehşetizade Nebil Bey, Hulûsi (yüzbaşı), Halil Hilmi (avukat), Memduh Bey, Hacı Mustafa Bey, Mesud Bey.

Kütahya: Seyfi Efendi, Ragıb Bey, Cemil Bey, Besim Atalay, Cevdet Bey.

Çankırı: Said Bey, Ziya Bey, Tahir Efendi, Tevfik Şevket, Müştak Bey, Neşet Bey, Sardarzade Mustafa, Mesudiye jandarma bölük kumandanı Memduh Beyler.

Genc: Ali Haydar Bey, Fikri Efendi, Fikri Faik Bey, Ali Vasıf Bey, Celâleddin Bey, Hamdi Efendi.

Gümüşhane: Hasan Bey, Rıza Bey, Mehmet Bey, Mustafa Bey.

Lâzistan: Esad Bey, İbrahim Şevki Bey, Ziya Hurşid Bey, Osman Bey, Doktor Abidin Bey, Necati Efendi.

Malatya: Hacı Bedri Efendi, Sıtkı Bey, Ferid Efendi, Lûtfi Bey.

Mardin: Esad Efendi, İbrahim Efendi, Derviş Efendi, Hasan Efendi, Mithat Bey, Necib Efendi.

Mersin: İsmail Safa Bey, miralay Salâhaddin Bey, Muhtar Bey.

Muş: Ahmet Efendi, Osman Kadri Bey, Kasım Bey, Rıza Bey, Abdülgani Bey.

Muğla: Ethem Fehmi Bey, Tevfik Rüştü Bey.

Maraş: Yakub Hamdi Bey, Aslan Bey, Tahsin Bey, Rüştü Bey, Refet Bey, Hasib Bey, Mahmut Said Bey.

Niğde: Hakkı Paşa, Abidin Efendi, Ata Bey, Mustafa Efendi, Vehbi Bey.

Oltu: Rüstem Bey.

Saruhan: Celâl Bey (Bayar), İbrahim Süreyya Bey, Refik Şevket Bey (İnce), Reşid Bey, Reşad Bey, Necati Bey (Maarif Vekili).

Sivas: Rasim Bey, Hayri Bey, Ziya Bey, Emir Paşa, Mustafa Efendi, Mustafa Hilmi Bey.

Siverek: Abdülgani Bey, Mehmet Sırrı Efendi.

Sinop: Rıza Nur Bey Rıza Vamık Bey, Şevket Bey, Şeref Bey, Abdullah Bey, Abdullah Azmi Bey, Hakkı Hâmi Bey (avukat).

Siirt: Salih Efendi, Halil Hulki Bey, Kadri Efendi, Mustafa Efendi, Necmeddin Bey, Nuri Bey.

Trabzon: Recai Bey, Ali Şükrü Bey, Faik Bey.

Tokat — Rifat Efendi, Bekir Sami Bey, İzzet Bey, Mustafa Vasfi Bey, Nazım Bey.

Urfa: Ali Saib Bey, Turan Bey, Hacı Ziya Bey, Hacı Mustafa Kâmil Bey.

Van: Hasan Bey, Hakkı Bey, Tevfik Bey, Şeyh Mustafa Efendi.

Yozgat: Süleyman Sırrı Bey, Rıza Efendi, Bahri Bey, İsmail Fazıl Paşa, Feyyaz Âli Bey, Ahmet Efendi (belediye reisi), Müfti Mehmet Hulûsi, Süleyman Bey.[36]

Yapılan intihabat neticesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi divan riyasetine şu zevat seçilmişti:

Reis: Mustafa Kemal Paşa (Ankara),

İkinci reis: Celâleddin Arif Bey (Erzurum),

36 Bu isimler bizim mahfuzumuz olanlardır. Bunlardan başkaları Meclis salnamelerinde mevcuttur. (H. E.)

Birinci reis vekili: Abdülhalim Çelebi Efendi (Kanya),

İkinci reis vekili: Cemaleddin Çelebi Efendi (Kırşehir),

İdare âmiri: Emir Paşa (Sıvas),

İdare memuru: Süreyya Bey (Saruhan),

İdare memuru: Doktor Suad Bey (Kastamonu),

Kâtipler: Feyyaz Âli Bey (Yozgad), Cevdet Bey (Kütahya) Muhiddin Bey (Bursa), Refik Bey (Konya), Rasim Bey (Sıvas).

İlk İcra Vekilleri Heyeti: Şeriyye Evkaf Vekili Mustafa Fehmi Efendi,

Hariciye: Bekir Sami Bey,

Dahiliye: Cami Bey,

İktisat: Yusuf Kemal Bey,

Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye: Doktor Adnan Bey,

Millî Müdafaa: Kavaklı Fevzi Paşa,

Nafıa: İsmail Fazıl Paşa,

Adliye: Celâleddin Arif Bey,

Maarif: Rıza Nur Bey,

Maliye: Hakkı Behiç,

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye: Miralay İsmet Bey.

İcra Vekilleri kanunu şekillerin salâhiyetlerini izah ettiği gibi, teşri ve icra salâhiyetlerini Büyük Millet Meclisi'nin manevî şahsiyetinde topluyordu.

ÇERKEZ ANZAVUR ÇETESİ VE ÂKİBETİ

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali karşısında bir taraftan Anadolu'nun derhal teşkilâtlanması diğer taraftan İstanbul'un daha büyük azim ve şiddetle mukavemete karar vermesi, İngilizleri ve onlarla beraber Vahideddin hükümetini büyük bir telâş ve endişeye düşürmüştü. Henüz İstanbul'dan ayrılmadan evvel kendisiyle görüştüğüm yüksek rütbeli bir Fransız zabiti bana aynen şunu söylemişti:

- Bu kadar süratle kurulmuş bir millî hükümet, tarihte mevcut değildir.

Bu sözde büyük bir hakikatin yaşadığına şüphe yoktu. İngilizlerin bundan sonra en büyük emeli bu millî hükümeti içinden, dışından bir an evvel ortadan kaldırmak, başta Padişah olmak üzere güya Türk milletinin bu millî teşekküle taraftar olmadığını belirtmek idi. Millî hareketin meşru olmadığını göstermek isteyenler, işe dinî bir manzara vermeyi tasarlamışlar ve padişahı da kendilerine fetva verdirmişlerdi. Bu fetvalarda millî hareket "Huruc-u ales'sultan" cürümüyle vasıflandırılıyor. Kuva-i Milliye'de hizmet edenlerin hepsinin gâvur olduğu anlaşılıyordu. Anadolu derhal bu silâha aynı silâhla mukabele etmekte gecikmemiş ve bütün Anadolu ulemasının iştirakiyle mukabil bir fetva hazırlayarak yurdun her tarafına dağıtmış bulunuyordu. Bu fetvalarda da düşmanla teşriki mesai edenlerin Müslüman olamayacakları anlatılmış bulunuyordu. İngilizlerin ikinci hareketleri, millî mukavemet yuvalarını ve milliyetçi çeteleri birer birer imha etmekti. Bunun için de Kuva-i İnzibatiyeyi meydana getirmişler, Padişaha taraftar han çetelere yüz vermişlerdi. Mücadelenin ilk zamanlarında Kocaeli, Balıkesir ve Biga havalisi millici çetelerle düşmana taraftar, Padişahın adamları olan gruplar arasında kanlı muharebelere sahne olmuştu. Tikveşli veya Köprülülü Yahya Kaptan merhum bunlardan millî hükümete

taraftar olanlardan bir çetenin reisi idi. Merhum Yahya Kaptan, Kocaeli havalisinin bir numaralı milliyetçi çete reislerinden biri idi. Atatürk'ün de bahis buyurduğu gibi İstanbul hükümeti tarafından vurduruldu ve gene onun adamları tarafından hâdise örtbas edildi.

Kocaeli ve Biga havalisinde faaliyette bulunan Çerkez Anzavur'a gelince, Anadolu harekâtına muhalif olan, millî hareketi cebren ve silâhlı kuvvetlerle bastırıp imha etmek isteyen bu adam, vaktiyle jandarma binbaşılığı yapmış, daha sonra tekaüde sevk edilmiş bir Çerkez idi. İşte İngilizler bu menfi ve para ile satın alınan adamı bularak, onun emrine arzu ettiği kadar para, istediği adamlar vererek ve sergüzeşt arayan zabitlerle onun birliklerini takviye ederek, ortaya hatırı sayılır bir kuvvet çıkarmışlardı. Anzavur'un emrinde üç sınıfa mensup (piyade - süvari - topçu) kuvvetler vardı. Fakat Allah kendilerinden razı olsun o tarihte İstanbul'da Erkân-ı harbiye-i Umumiye Dairesi Harekât şubesi reisi bulunan erkânıharp miralayı Ömer Lûtfi Bey ile aynı dairede çalışan arkadaşları vatanperver zevattan erkânıharp binbaşısı Naim Cevat ve binbaşı Cemal Beyler. Anzavur'un emrindeki birliklere göndermek zorunda kaldıkları esliha ve cephanenin en kötülerini ve bozulmuşlarını seçmişler ve yollamışlardı. Bu suretle bu Çerkez zorbasının işi bir müddet aksamış, elindeki kötü malzemeyi kullanmak imkânını bulamamıştı. Mamafih İngilizler derhal sabotajın farkına vararak kendi ambarlarından Anzavur'un istediklerini tamamlamışlardı. Anzavur'un bastığı köyler halkına ettiği işkence ve cefayı, bu uğruda akıttığı kanları hesaplamaya imkân yoktur. Yalnız Anzavur'un bastığı köyler halkına ettiği işkence ve cefayı, bu uğurda akıttığı kanları hesaplamaya imkân yoktur. Yalnız Anzavur'un memlekete en büyük fenalığı, Gelibolu civarında Akbaş cephaneliğini kendi adamlarıyla basarak bu cephaneliğin muhafızlığını yapan Fransızları da elde ederek bütün silâh ve cephanesini Anadolu'ya kaçıran kahraman ve fedakâr Hamdi Bey ve arkadaşlarını pusuya düşürerek cümlesini şehit etmesidir. Anzavur vatana hıyanetini ve alçaklığını bir de din perde-

siyle örtmeye kalkmış, göbek ismi olan Ahmet'i ele alarak "Tarikat-i Ahmediye" diye bir de tarikat kurmuş, bir çok safdilleri buraya sokmuştu.

Anzavur ve çetesi, Bandırma'daki kolordumuz kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın da hastalığından faydalanarak ciddî bir tehlike arz etmeye başlamıştı. O zaman Paşanın Bursa üzerinden Ankara'ya gittiğini ve yerine erkânıharp miralayı Kâzım Bey'in (Köprülü) buraya tayin edildiği öğrenilmişti. Anzavur beliyyesi bu tayin ile de bertaraf edilememişti. Kocaeli'nde, Biga'daki muvaffakiyetleri üzerine İstanbul'a gelen ve huzura kabul edilerek Padişah tarafından taltif olunan Anzavur, bir de mirmiran rütbesiyle paşalığa yükselmiş ve Damat Ferit hainin en gözde adamı olmuştu. Üstelik Saruhan mutasarrıflığını da uhdesine almıştı. Fakat Anzavur'un karşısına bu tarihte millî hükümete sadakat gösteren Çerkez Ethem ve kardeşleri çıkmış, her iki Çerkez evvelâ aralarında çarpışmışlardı. Bu sıralarda seyyar ve millî çetelere riyaset edenlerden biri de rütbesi piyade binbaşısı olan Manastırlı Çolak lâkabıyla anılan İbrahim Bey idi. Başarılı hizmetleriyle bu düşmanla işbirliği edenlerin hakkından geliyordu. Anadolu bir taraftan silâhla bu hainlere mukabele ederken diğer taraftan İstanbul hükümetinin benimsediği bir usulü ele almış, mukabil fetvalarla salâhiyetli din adamlarının beyanlarıyla, Kur'anı Kerim'den alınmış âyetler ve Hazreti Peygamberin hâdislerinden seçilmiş satırlarla dolu beyannameleri, yurdun her tarafına dağıtarak, Halife ve onun hükümetine karşı beslenen itimadı sarsmış, padişah ve halifenin düşman süngüsü altında kaldığını onu bu fena vaziyetten kurtarmak için Anadolu'nun silâha sarıldığını her tarafa ilân etmişti. Millî Mücadele tarihinin bir taraftan kuvvet istimali, diğer taraftan mükemmel bir propaganda ile beraber yürüdüğünü söylemek, bir hakikatin ifadesi olacaktır. Bütün bu çalışmalar devam ederken paşalığa yükselmiş olan Saruhan mutasarrıfı Anzavur, milliyetperverler aleyhinde yeni ve mühim bir taarruza girmek üzere hazırlanıyordu. Karargâhını Biga'da bir çiftlikte kurmuş olan Anzavur'un ne suretle imha edildiğini onunla müsademe eden kuvvetlerin

içinde bulunup da halen Biga'da ikamet etmekte olan emekli jandarma ön yüzbaşısı Zühtü Güven'in bize anlattıklarını nakletmek daha doğrudur:

"Biga'da millî kuvvetlerin içinde çalışıyordum. Askerdim. Anzavur'un çeteleriyle müteaddit defalar savaşmıştım. Biga'da Yunanlılar, Karabiga'da İngilizler vardı. Millî kuvvetler buradan çekilmişti. Fakat milliyetçi iki Türk çetesi bu sahayı boş bırakmak istememişti. Bunlardan biri Çingene Ali'nin çetesi idi ve mevcudu azamî 60 kişiyi geçmiyordu. Bunlar, Yunanlıların Türk köylerine karşı giriştikleri mezalime mukabele ediyorlardı. Ellerine fırsat geçtikçe Yunan müfrezelerini vuruyorlardı. Harbi Umumî'den ellerinde kalmış silâhlarla bir de Arnavut Rahman çetesi mevcuttu. Bunların miktarı 16 kişiyi geçmiyordu. Bunlar Değirmencik köyüne çekilmişlerdi. Anzavur Ali'nin çetesinden çekiniyor, onu pusuya düşürmeye çalışıyordu. Yunanlılar da Ali'nin çetesinden usanmışlar, Biga'da oturan Anzavur Paşa'ya müracaatla bunun imhasını istemişlerdi. Diğer taraftan Yeniçiftlikli Mehmed isminde bir Türkün de elinde kuvvetler vardı. O da Anzavur'a karşı cephe almıştı. Nihayet Çingene Ali ile Yeniçiftlikli Mehmet anlaşarak müşterek düşmana karşı, Anzavur'a mukabele etmeye karar vermişlerdi. Biga'da çiftlik sahibi bulunan ve Kuva-i Milliye'ci olan Halid Bey her iki çeteye lâzım gelen talimatı gönderiyordu. Halit Bey, Karabiga'daki İngiliz birliklerinde istihdam edilen zâhirde padişaha taraftan hakikatte milliyetçilerle beraber olan ve tercüman olarak hizmet gören bir subaydan pek mühim malûmat alıyordu. Anzavur Paşa işi azıtarak İngiliz kumandanına, şayet emrindeki çetelerle beraber hareket etmeleri için bir miktar Yunan kuvvetlerini kendi kumandasına verirlerse, bu havalideki milliyetçi çeteleri imha ederek Ankara'ya kadar gideceğini bildirmişti.

Bu mühim teklif İstanbul kumandanlığına İngilizler tarafından bildirilmiş ve bir harp gemisi ile İngiliz kumandanı Karabiga'ya gelmişti. Şifre ile vaziyet Biga'ya bildirilince Anzavur maiyetiyle beraber yola çıkmıştı. Bu vaziyeti öğrenen tercüman Türk subayı vaziyeti çiftlik sahibi Halid Bey'e derhal ha-

ber vermiş, o da emrindeki Çingene Ali ve Mehmet Bey çetelerine vaziyeti bildirmişti. Rahman çetesi de işbirliği yaparak Karabiga - Biga yolu üzerinde Tutlu Çiftliği civarında pusu kurmuştu. Çingene Ali çetesi de bu civardaki Yunan karakolunu basmaya kalkmıştı. Yeniçiftlikli Mehmet ile Ali'nin çetesi müşterek hareket için hazırlanırken Biga istikametinde bir süvari kolunun gelmekte olduğunu görerek pusuya yatmışlardı. Anzavur ve maiyeti tam bir buçuk saat bizimle müsademe ettikten sonra Anzavur'un emir subayı Şevki, daha sonra yaveri Çerkez Selim ölmüş, sonunda da Anzavur aldığı bir kurşun yarasıyla canını cehenneme göndermişti. Çete efradı Anzavur'un kellesini keserek götürmüştü. Bugün Anzavur'un başsız vücudu Biga Karabiga yolu üzerinde Buzağlık Köyü mezarlığındadır. Hâdise Mayıs 1337'de olmuştur."

İşte Millî Mücadele tarihimizin kapkara sayfalarından birini teşkil eden Çerkez Anzavur'u ve çetesini feci akıbetiyle yaşamış ve arkadaşımız bize bu heyecanlı müsademeyi hatıralarının en canlı kalan tarafıyla böylece anlatmıştı.

ÜÇ BEYANNAME

Millî Mücadele senelerinde Anadolu halkı İstanbul'dan ve memleket dışından yayınlanan birçok beyannamelerle bunalmış bir halde idi. Herkes dâvasını kendi anlayışına göre izah ediyor, herkes sureti Haktan görünmeye çalışıyordu. İstanbul hükümeti, Osmanlı saltanatının, İslâm hilâfetinin mümessili olarak iş başında duruyor, artık bir türlü sesini Pendik'ten, Yeşilköy'e kadar işittirebildiğini kabul etmek istemiyordu. İstanbul'a münhasır kalan bu seste bile aranılan şiddet ve otorite mevcut değildi. Bidayette Anadolu yer yer, millî çetelerin idaresi altında bulunuyor, bunların sergerdeleri ise kendilerini mintarafillâh her türlü emir ve nehiye salâhiyetli addediyorlardı. Bunların ne de olsa bir çok hizmetleri vardı. Birdenbire onlardan muayyen ve muntazam bir teşkilâta girmeleri kolay kolay talep edilemezdi. Bunların çoğu herhangi bir mektepten yetişmiş olmayıp yalnız vicdanlarının sesiyle ve iradelerinin sevkiyle ortaya çıkmışlardı. Muntazam bir teşkilât, kadroları bir takım şartlar isteyen ordu kademeleri onların pek de işine gelemezdi. Memleket dışından içeriye seslenenlerin nasıl bir maksat takip ettiklerini tayin etmek de oldukça güçtü. Velhâsıl bu karışık ve karanlık günlerin içinde doğru yolu bulmak cidden müşküldü. Herkes sürükleniyor, iyi ve doğrunun nerede olduğunu bir türlü tetkik edemiyordu. Bugünlerde itiraf etmeliyiz ki yegâne şaşırmayan ve gayesini tamamen ve katî olarak çizmiş bulunan ve bu maksada erişmek üzere bazen kendisi için menfî ve muzır da olsa sırf memleket menfaati için ona el uzatmaktan çekinmeyen tek bir insan vardı. O da, Mustafa Kemal'di. O, Millî Mücadele yıllarında her çareye başvurmuş, herkesten faydalanmış ve memleketin kurtarılışını bu suretle mümkün kılmıştı. Bu karanlık yılların ve bu karışık günlerin içinde bize hakikatleri anlatan şu üç beyannameyi asıllarının aynı olarak okuyucularımıza ve fikir verir ümidi ile sunuyoruz.

Bunlardan birincisi, Biga ve havalisini Kuva-i Milliye aleyhine tahrik ettiren mahut vatan haini Çerkez Ahmet Anzavur'un beyannamesi idi:

"Kuvayı Milliye teşkilâtını kurtarmaya memur olarak Biga'ya gelmiş olan Hamdi Bey'in ahali-i muhteremeye ihtiyar ve irtikâp eylediği muamelâtı honharanenin ref ve izalesi için geldim. Bilûtfullah-ı Tealâ bu zulmün tamamiyle ortadan kaldırılmasına ve kendisi ile müşterek rüfekasının cezayı sezalarını vermeye muvaffak oldum. Bundan böyle herkes ve her şahsın şeriatli garray-i Muhammedî dairesinde her bir hukuku temin edilmiş olduğu gibi kendileri de şeriat-i Muhammediye'ye mensup ve mütemessik olarak hareket eylemeleri Cenabı Hakkın lûtfü keremlerine ve ruhaniyet-i Hazreti Risaletpenahi Efendimiz Hazretlerine sığınarak hiçbir ferdin burnu kanamamak ahaz-ı âmalim olduğunu Biga ahali-i muhteremesine beyan ederim. Diğer memleketleri de Biga şehri misullû Kuva-i Milliyecilerin işgalinden kurtarmak üzere murahhaslar gönderdiğim cihetle memleketim olan Biga'yı Cenabı Hakkın vahdeniyet-i İlâhiyesine emanet eyleyeceğim hususu ilân olunur."

Kuvayı Muhammediye Kumandanı
Ahmet Anzavur

Bu beyannamesiyle İngilizlerin şerir vasıtası olan Ahmet Anzavur, Halife namına hareket ederek Bandırma havalisi ile diğer şehirleri istilâ etmiş ve buralarda Kuva-i Milliye'ye taraftar olan bîgünâhları kurşuna dizdirmişti. Biga ve Bandırma'da bu hâdiseler cereyan ederken Aydın ve Menteşe'de bu havalinin Kuva-i Milliye Kumandanı bulunan Demirci Mehmet Efe de başka bir beyanname ile ortaya çıkmış bulunuyordu. Demirci Efe'nin telgraf halinde çektiği beyannamesi, Bursa, Biga, Karacabey, Gönen müftülerine ve Balıkesir milli heyetlerine gönderilmişti ki aynen sureti şöyle idi:

"Bu nidamızın bütün daire-i şerifeleri din kardeşlerimize iblâğını niyaz eyleriz. Eğer ihmâl edenler veya buna mâni olanlar bulunursa bütün masumin ve mazlûmin ile Hak Taalâ'ya karşı anlar için beddua eyleriz.

Ey din kardeşleri, siz ki Yunan zulmünden uzaksınız; anlıyoruz ki bu vahşî düşmanın Aydın ve havalisi Müslümanlarına ne şenaatler, hakaretler ve ne fecîî cinayetler irtikâp ettiğini biliyorsunuz. İşte biz size bu fecayii iblâğ ediyoruz. İnanmak ve inanmamak cihetini vicdanınıza terk eyleriz. Ve yakinen görmek suretiyle inanmak isterseniz, bir heyet göndermenizi rica ederiz.

Ey din kardeşleri, gün görmedik gemlik kızlarımızın ırzları cebren pâyimâl edildi. Genç erkek çocuklarımızın namusları berbad edildi. Bigünah ve tuvana erkeklerimiz gizli olarak muhtelif suretlerle itlâf edildi. Evler, köyler yakıldı. Servetler yağma edildi. Ayak attıkları yerlerde Osmanlı sancakları parçalandı. Ayaklar altında çiğnendi. Müezzinlerle istihza edildi. Hattâ üzerlerine kurşun atıldı. Edayi salât eden müminer, edayi salâttan tehdit ve hakaretlerle men edildi. Kur'anı Kerîm'in yaprakları ayaklar altında çiğnendi. Peygamberimize alenen sövülüp sayıldı.

Ey din kardeşleri, Yunanlıların bu mezalim ve şenaati sebepsiz değildir. İşte tarih meydandadır. Yunanistan'da yüz sene evvel, mevcut yüz binlerce İslâm, binlerce cami ve mescid şimdi nerededir? Bunlardan eser kalmadı. İşte Yunanlıların bu mel'unane vahşeti, Aydın vilâyetinden biz Müslümanları kaçırmak, mahvetmek ve bu veçhile bu güzel memleketlerimizi bir Yunanistan yapmak içindir.

Ey din kardeşleri, Yunanlıların bu şenaatleri ve bu cinayetleri karşısında siz bizim yerimizde olsaydınız ne yapardınız? Silâha sarılmaz mıydınız? İşte bizim yaptığımız vazife-i diniye ve milliye budur. Bu sebeple bize de Kuva-i Milliye ismini vermişlerdir.

Ey din kardeşleri şimdi sorarız. Orada biz zavallı mazlumlara, yani Kuva-i Milliye'ye aid silâhları zaptetmek için, elimizi ayağımıza kırmak için, silâh atan, kılıç çeken komşularınızın vicdanları acaba bu harekete nasıl kail oldu. Bunlar, yüz binlerce masum kendi kardeşlerini düşman ayakları altında ezilmeye na-

sıl razı oldular? Bu adamlar yarın rûz-u mahşerde Huzur-u İlâhi'ye ve Huzur-u Peygamberi'ye ne yüzle çıkacaklardır.

Ey ulemayi din ve Müslüman kardeşler, Allah rızası için insaf ediniz. Eğer düşmanın cinayatından ve mezaliminden bizi muhafaza edecek, başka bir kuvvet varsa buyursun gelsin, bizi kurtarsın, bizi kurtaracak olanların ellerini öpelim. Hâkipayı olalım. Fakat Kuva-i Milliye dediğiniz binlerce Müslüman'ı arkadan vurmaya çalışmak ne demektir? Acaba bu hakikati, bu gafil kardeşlerimiz idrâk etmiyorlar mı?

Ey din kardeşleri, bize muaveneti Hak Taâlâ size farz kılmıştır. Fakat biz, sizden muavenet istemiyoruz. Ancak bize fenalık edenlere mâni olunuz, mâni olmazsanız rûz-u mahşerde şehidlerimizle, yetimlerimizle sizden yalnız biz değil, İslâmiyet dâvacıdır. Riyazi Bârî namına bu nifakı kaldırınız. Esselâm Alâ Menittabaâlhüda."

Aydın - Menteşe ve havalisi
Umum Kuva-i Milliye
Kumandanı
Demirci Efe

Bu tarihte Anadolu halkına hitap edenlerin hepsi, Tanrıdan, Peygamberden, Kur'ân-ı Kerim'den bahsederek onların yardımlarını diliyor, din yolu ile bu dâvanın halline inanmış bulunuyordu. Fakat dostu da, düşmanı da dinden bahseden Anadolu halkı, hakikatin ne tarafta olduğunu kestirmekte gecikmemişti. Halife taraftarlarının düşmanla işbirliği yapmasını, Türk milleti bir türlü hazmedemiyor, bu sebeple Kuva-i İnzibatiye'nin başında bulunanlar, Türklerin çok nefret ettiği bir yola başvurmuş olmalarından dolayı tamamen kaybetmiş bulunuyorlardı.

Unutulan ve hesaba katılmayan bir mühim nokta da şu idi. Türkler, dindar oldukları kadar, belki de ondan fazla milliyetperver idiler. Tarihin hiçbir safhasında ve Türklerin kurduğu hiçbir devlette, dinî hisler Türklere milliyetlerini inkâr ettirmemiştir. İslâm halifelerinin bir zamanlar idareleri altında tuttuk-

ları memleketlerden onların zulmüne, şiddetine karşı ilk bayrağı açanların Türkler olduğuna şüphe yoktu. Yoksa muazzam Emevî İmparatorluğu'nun yıkılmasına ve Abbasî İmparatorluğu'nun yer yer parçalanmasına başka sebep aramak pek güç olacaktır. Millî Mücadele senelerinde millî kuvvetlerin içinde ve onların safında bulunan Hindli Mücahit Abbas Han bir beyanname ile Anadolu halkına şöyle hitap etmişti: Uzun olan bu beyannamelerin en mühim kısımları buraya alınmıştır:

"Ey din kardeşleri, bizler İngiliz boyunduruğu altındaki mahkûm ve esir Hindistanlı din kardeşlerinizin derdlerini size hikâye edecek olursak bitmez ve tükenmez bir destanı mezalim olur. O gaddarların birinci siyaseti ahali arasına nifak sokmak ve tefrikadan bilistifade o memleketi zaptetmektir. Onların ikinci siyaseti, işgal ettikleri memleketin münevverlerini mahvetmektir. Onların üçüncü siyasetleri, o memleketi fakr-ü sefalette bırakmak, böylece hepsini âmana düşürmektir. İngilizlerin dördüncü siyaseti, idareleri altındaki insanları görmek ve onlara hayvanca muamele etmektir. Bir Hintli binbaşı, bir İngiliz mülâzımına selâm vermeye mecburdur.

İşte biz böyle felâketzede ve kahırdide bir milletiz ve biz kendi memleketimizde inlerken görüyor ve işitiyoruz ki İslâm'ın makam-ı muallâyı-i hilâfeti olan İstanbul işgal edilmiş ve İslâm'ın son hür kalesi olan Türkiye, hürriyet ve istiklâlinden mahrum edilmiştir. Halbuki sizin şerefli bir maziniz ve muhteşem bir tarihiniz vardır. Şayet sizler din ve dünyasını satan birkaç kişinin gittiği yanlış yola sapar ve İngilizlerin iğfaline düşerseniz kıyamet günü Hazreti Peygamberin şefaatini nasıl taleb edebilirsiniz. Çünkü Hatemünenbiya Efendimizin İslâmlara beşaret buyurduğu İstanbul, ashabı kiram gibi ekâbiri mücahidine nasip olmayıp Türklere müyesser olmuştur. Böyle anlıyoruz ki siz İstanbul'un işgalini muvakkat kabul ediyorsunuz. Halbuki vaktiyle Mısır'da muvakkat işgal edilmişti. Eğer Mısırlılar, birbirleriyle uğraşmamış olsalardı, bu hal vâki olmazdı.

Size de haber verelim ki, âhengi milliyi bozmayarak, düşman propagandalarına kanmayarak, hep birleşerek hukukunuzu müdafaa etmezseniz maazallah akıbetiniz felâket olur.

Aranızdaki nifak ve şikakı bertaraf ederek güzel vatanınızın kurtarılmasına hep birden kıyam ediniz. Mücahide-i milliyeye kıymet veriniz. Allah, din ve devlet yolundaki gayret gösterenleri me'yus etmez. Bunun aksi yolda hareket edenlerin sonu hüsrandır. Sonunda nedametin faydası bulunmaz. Esselâm Alâ Menittabaâlhüda."

Hintli kardeşlerinizden
Salihli cephesinde mücahit
Abbas Han

Nihayet Türk milleti, çıkarılan birçok beyannamelere, yapılan ilânlara, söylenen sözlere, icra edilen hareketlere bakarak en doğru yolu kendisine seçmekte tereddüt etmemiş, silahlanmış, birleşmiş ve yurdun hürriyet ve istiklâli uğrunda çarpışmaktan başka çare bulamamıştı.

KAVAKLI FEVZİ PAŞA HAKKINDAKİ İDAM KARARI

Anadolu'ya kaçıp, Kuva-i Milliye saflarında yer alan ve Büyük Millet Meclisi'ne Gebze mebusu olarak dahil olan, bilâhare Millî Müdafaa Vekilliği, İcra Vekilliği ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği mevkilerine yükselen merhum Mareşalin bu cesurane hareketi memleket ve millet menfaatine uyarak her şeyi göze alması, başta Padişah Vahideddin olmak üzere ricalini şaşkına döndürmüştü. Çok dürüst ve faziletli, dindar ve milliyetçi bir insan olan Kavaklı Fevzi Paşa'ya karşı, halkın beslediği muhabbet ve teveccühten istifade etmek sırası, şimdi millî hükümete nasip olmuştu. O halde Fevzi Paşa'yı gözden düşürmek, onu tel'in etmek lâzım geliyordu. Derhal Kürd Nemrud Mustafa Paşa divan-ı harbi harekete geçti ve aşağıda serdedilen sebeplerle, değerli ve namuslu kumandan idama mahkûm edildi. Fakat hâdiseler gösterdi ki, bu idam kararı, Kavaklı Fevzi Paşa'nın şöhret ve itibarını bir kat daha tezyid etmiş, onu Millî Mücadele'mizin esaslı unsurları arasına sokmuş ve tarihe mal etmiştir. Mezkûr divanı harbin bu ve buna mümasil kararlarına güzel bir örnek teşkil eden mahut idam hükmü, yarınki nesillerin ibret nazarlarına arz edilmek üzere aşağıya alınmıştır.

Kavaklı Fevzi Paşa hakkında idam hükmünün karar sureti:

"Kuvayi Milliyye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın mürettiblerine iltihak etmek üzere firar etmiş olduğu beyaniyle maznunualeyh olan esbak Harbiye Nazırı Ferik Kavaklı Mustafa Fevzi Paşa bin Ali, hakkında icra kılınan tahkikat ve muhakeme neticesinde, mumaileyhin geçen Nisan ayı zarfında Dersaadet'ten firar ve 27 Nisan 1336 tarihinde Ankara'ya muvasalatla Kuvayi Milliyye nam müstearı altında tebaai sadikai şahaneden desayis ve tezvirat ve vaidle iğfal edilmiş olan bir kısım safdilândan ve

senelerden beri şekavet-i sanat ve yegâne medarı maişet ittihaz eden bir çok eşirradan ve hapishanelerden tahliye edilmiş canilerden ve Harbi Umumî esnasında tehcir vesilesiyle müslim ve gayrimüslim binlerce bigünahı katil ve imha ve mallarını nehip ve gâret etmelerinden dolayı hükûmetçe takip edilmiş ve edilmekte bulunmuş oldukları halde ele geçirilemeyen ve zaten öteden beri şeriki amâl ve ihtirasları bulunmuş olan İttihad ve Terakki Cemiyeti münfesihasının müntesiplerinden mürekkep olmak üzere vücude gteirdikleri fitne-i bagiyyenin başlarına geçerek bir gûna emri âliye mekarin olmayarak ve Kanun-i Esasî ahkâmı hilâfında ahaliden cebren asker emine ve türlü türlü isimlerle bir çok vergi tarh ve tevziine ve hilâfında hareket veya mukavemet edebilenleri envai işkence ve ezaya maruz bırakarak bunların emval ve eşyasını gasp ve gârete ve bir hayli kura ve hesabatı tahrip ve nüfusu masumeyi katil ve bazı zevatı nefi ve teb'ib ve bir kısmını bilâ hüküm idam faziyihini ikaa ve işbu şakavati müsmirelerine mümaşaat ve mütavaat etmeyen askerî ve mülkî memurini devleti aliyyeden bazı vali mutasarrıflarla saireyi terki mevki etmeye icbar ve bazısını taltelhıfız (Ankara - Sivas) ve mahalli ahere sevk ile haklarında bir çok muamelâtı vahşiyane ika ve bazısını da katil ve ifna ederek yerlerine kendi avene-i havenesini nasp ve tayine mal sandıklariyle belediye ve eytam sandıklarında ve Ziraat Bankalarında ve postanelerde mevcut külliyetli mebalığı gasp ve gâret ve öteden beri fesadâmiz nutuklar irad etme ve beyannameler neşrettirmek suretiyle asayiş ve emniyeti memleketi ihlâle ve makamı hilâfet ve saltanat ve merkezi hükûmetle Memalik-i Osmaniye'nin muhaberat ve münakalâtını katı' ve tebaa-i devlet-i aliyyeden asker ve ahaliyi hükûmet-i meşruları aleyhine müsellâhan isyana teşvik ve tahrike mücaseret eden güruhu eşkıyaya iltihak ve bu cüruf tarafından teşkil edilmiş ve 'Büyük Millet Meclisi' namı verilmiş olan kalabalığa derhal dahil olarak İstanbul'un işgali muvakkati hakkında hakayika muhalif ve asilerin arzusuna muvafık surette fesadâmiz bir nutuk irad ve meclisi merkumun Müdafaai Milliye Vekili namı altında (harbiye nezareti) bir takım vezaif deruhte eden ve usatı merkumenin yevmen fiyevma tezayüd eden şakavet ve isyanı vakiini teskin ve devleti nemniyeti

dahiliye ve hariciyesini temin emniyesiyle üzerlerine sevk edilen asakiri şahaneye karşı mukabele ve mücadele ile ümmeti müslimininin demini ırakaya cür'etle ve katli nüfus ve tahribi bilâda müdavemet ve hattâ kadınlara taarruz ve tasallut eden ve Anadolu'da mevcut "Bank Osmanî, Düyun-u umumiye, Reji" şuabatına vaz'iyet etmek suretiyle bir takım harekâtı hainaneye içtisar ile devletin vaziyeti siyasiye ve itibarı maliyesinin bir kat daha haleldar olmasına sebebiyet verdiği şühudu muhtelifenin maalkasem vaki olan ihbar ve şehadetlerinden ve bu babtaki evrakı matbua mündericatından nümayân olmasına mebni, maznunu aleyh Mustafa Fevzi Paşa'nın tarihi dühulüne nazaran az bir müddet zarfında Ferik rütbesine irtika etmiş ve nan ve nimetiyle perpevde olduğu milleti Osmaniye'nin Harbiye Nezareti mevkiini işgal etmiş bir asker olduğu halde ahiren âru firarı ihtiyar ile berveçh-i muharrer suatı merkumeye iltihak etmesi ve doğrudan doğruya meclislerine dahil olması fesadâmiz nutuklar irad ile Müdafaai Milliye Vekâletini deruhte eylemesi ve üstelik makamı hilâfet ve saltanata bilfiil muhasameye iptidar etmesi ve bâgilere bu hususta sadakat ve merbutiyeti kâmilesini izhar eylemesi ve Dersaadette Harbiye Nezareti makamını işgal ettiği sıralarda bile hafiyen bu fitne ve fesat erbabiyle ve gürühu bâgiye ile teşriki mesai eylediği sabit bulunması kendisinin cinayet ve fesayihi mebhusenin mürettep ve müşevviklerinden olduğuna ve zikredilen cürümleri ika eylediğine delâili sariha teşkil ettiğinden harekâtına tevafuk eden mülkiye ceza kanunnamei hümayunun 45'inci (eşhası müteaddide bir cinayet veya cünha-i müteammideden birini ika veyahut ef'ali müteaddideden müretteb bir cinayet veya cünhadan bir kaçını irtikâp eylerse eşhası mezkûreye taammümü fiil denir ve cümlesi faili müstakil gibi mücazat olunur) deyu muharrer birinci fıkrası delâletiyle kanunu mezkûrun 55'inci maddesinin (her kim bizzat veya bilvasıta tebaa-i devlet-i aliyye ve sekene-i memalik-i mahruse-i şahane ve hükûmet-i Osmaniye ahalisi aleyhine bir kısım halkı müsellâhan isyan ettirmek üzere tahrik edip de maksat olan kaziye-i isyan fi'le çıkarsa idam olunur) ibaresini nâtık olan kanunun 4'üncü fırkasında yazılı bulunan 'her kim memaliki mahruse ahalisini yekdiğeri aleyhine silâhlandırarak

mukateleye tahrik ve ezaya teşvik veyahut bazı mahallerde gasb ve gâret ve tahribi memleket ve katli nüfus ef'alini ikaa mücaseret edip de kaziyei itisap tamamiyle fi'le çıkar yahut maddeten fesadın icrasına başlanmış olursa o kimse kezalik idam olunur' İbaresini muhtevi bulunan 56'ncı maddesine tatbikan merkum Mustafa Fevzi'nin silki askeriyeden tardı ile haiz olduğu bilcümle nişan ve madalyaların istirdadına ve kendisinin idamına ve elyevm hali firarda bulunmasına mebnî olbaptaki ahkâmı kanuniye mucibince emvalinin haczi ile usulü dairesinde idare ettirilmesine gıyaben ve müttefikan karar verildi."

5 Ramazan 1338 ve 24 Mayıs 1336

Reis	*Aza*	*Aza*
Mustafa Paşa	*Recep Paşa*	*Miralay Recep Ferdi*
Aza	*Aza*	
Mustafa Ferhad	*Binbaşı Ferhad*	

Rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak hakkında bu idam kararı, onun gibi temiz, dürüst vazifeperver, namuslu ve faziletli bir insan, değerli bir asker, Millî Mücadele'mizin muvaffak bir kumandanı ve Türk ordusunun daima medarı iftiharı bir Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi için, iftihar vesilesi olarak tarihe intikal edecektir. Mütareke yıllarının meşhur Kürd Mustafa Paşa divan-ı harbi ve onun şerefsiz azaları, esasen başta Türk vatanının büyük kurtarıcısı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) ve onun silâh ve mesai arkadaşları için de buna benzer kararlar vererek hepsini, kısaca bütün bir milleti gıyaben idama mahkûm etmiş ve Tanrı'ya çok şükür ki bu karar hiç bir zaman infaz edilememiştir. Bilâkis bu zalim kararlarıyla Kürd Mustafa Paşa divan-ı harbi ve onun azaları, Türk milletinin hatıralarında lânet ve nefret ile yad edilecektir.

SEVR MUAHEDESİ VE SALTANAT ŞÛRASI

Son Osmanlı Padişahı Sultan Vahideddin, gün geçtikçe Anadolu'nun artan fiilî mukavemeti ve Ankara'da teşekkül eden millî hükümetin yavaş yavaş yurdun her tarafına sirayet eden teşkilatçılığı karşısında Düvel-i İtilâfiye'nin hazırladığı Sevr muahedesini, Osmanlı İmparatorluğu'nun mümessili olarak imza ettirip bütün muallâkta kalan işleri kökünden halletmeye karar vermiş ve o tarihte iş başında bulunan Sadrazam Tevfik Paşa'ya ve onun hükümetine bu yolda emir vermişti. Bu cümleden olarak 11-5-1336 tarihinde Paris'e gönderdiği sulh murahhas heyetine bizzat Sadrazam Tevfik Paşa riyaset ediyor ve heyette de Dahiliye Nazırı Reşid Bey, Maarif Nazırı Fahreddin Bey, Nafia Nazırı Doktor Operatör Cemil Paşa bulunuyordu. Bu heyet hazırlanmış bir muahedeyi müzakereye değil de sanki imzaya lâyık görülmüşler ve o yolda muamele görmüşlerdi. Konferans reisi şu suretle söze başlamıştı:

- Devlet-i Osmaniye'nin murahhası bulunan efendiler, Müttefik devletler, sulh şartlarını havi bu projeyi sizlere vererek tarafınızdan imza edilmesini istediklerini tebliğe beni memur ettiler. Bu devreler müzakeratın tahrirî olmasını kararlaştırdıklarından fikirlerinizin lütfen tahrirî olarak bildirilmesi meşruttur. Mütalaalarınıza tarafımızdan da tahrirî olarak cevap verilecektir. Bunun için sizlere bir ay mühlet verdik. Bu babta bize tevdi etmek istediğiniz her türlü vesikayı almaya hazır olduğumuzu beyana salâhiyettarım.

Bu sözler heyetimiz üzerinde soğuk bir duş tesiri yapmış ve onları hayretler içinde bırakmıştı. Konferans reisi sözüne devamla:

- Osmanlı İmparatorluğu'nun murahhasları bulunan efendiler, haricin tazyikine dayanamayarak Türkiye'nin 1914'de İtilâf devletlerine karşı harbe girmesini hepimiz hatırlıyoruz. Türkiye'nin

bu muazzam hatası Düvel-i İtilâfiye'ye tarif ve izah edilmez zararlara mal olmuştur. Harp bu yüzden en aşağı iki sene daha fazla uzamıştır. Müttefik devletler bir daha kendileri için böyle muhataralı bir vaziyetin tekerrürüne müsaade etmeyeceklerdir. Boğazların serbestisini temin etmekle beraber İstanbul üzerinde zatı şahanenin hukuku hükümranisini ipkaya karar vermişlerdir. Bu kararın, hak ve adalet mefhumlarıyla telif kabul etmez icraatta bulunmuş olan Devleti Osmaniye hakkında İtilâf devletlerinin ne derece âlicenabane hareket ettiklerinin ve nasıl âdilâne bir sulh fikriyle hareket ettiklerinin güzel bir misâli sayılmalıdır.

İtilâf devletleri namına hareket eden konferans reisinin nutku bitince Sadrazam Tevfik Paşa, Babıâli'nin yıllar ve tecrübeler görmüş ve bu çekirdekten yetişmiş Sadrazamı ayağa kalkarak titreyen elleriyle kendisine tevdi edilen muahede projesini muhtevi dosyayı alarak şu suretle mukabele etmişti:

- Devlet-i aliyyemiz, mezkûr projeyi tetkik ederek miadında Düvel-i İtilâfiye'ye cevap vermek hakkını muhafaza edecektir, demişti.

Tevfik Paşa'nın sesi titriyor, şayet ağlamıyorsa, akıtacak bir tek damla yaşı kalmayacak kadar yaşlı bulunduğunu pek güzel anlatıyordu. Heyet-i murahhasımız, bu muahedeyi tetkik ederken daha ilk günlerde Tevfik Paşa'nın ifadesiyle söylemek icab ederse:

- Devlet mefhumuyla kabil-i telif olmayan bir muahede taslağına imza koymak bizim elimizde olmayan bir keyfiyettir. Ve bu beyanını o, arkadaşları namını İstanbul'a çektiği bir telgrafla ifade ederek geri dönmüştü.

Bir taraftan Paris'te sulh muahedesi üzerinde tetkikler cereyan ederken diğer taraftan Kürt Mustafa Paşa Divan-ı harbi de Anadolu hükümetinin hemen hemen bütün mensuplarını idama mahkûm ediyordu. Halbuki Babıâli'nin eski ve tecrübeli bir diplomatı olan Tevfik Paşa, parlak ve müşterek nutuklara rağmen İtilâf devletlerinin mütesanit olmadıklarını pek güzel fark etmişti. Zira İtalyanlar daha 1915'de İngilizler ve Fransız-

lar tarafından kendilerine vaat edilmiş olan İzmir ve Antalya'yı istemekte devam ediyor ve Yunanlıların derhal geri çekilmesinde şiddetle ısrar eyliyorlardı.

Tevfik Paşa'nın sulh muahedesini imza etmekten istinkâf etmesi ve istifası üzerine yerine Sadrazam Damat Ferit Paşa haini bu işi seve seve yapacağını izhar etmiş ve İstanbul'da hazırlanan bir projeyi de beraberinde getirmişti. Bu muhtırada Osmanlı hükümeti hangi şartlar altında sulh yapabileceğini, mukabil bir nokta-i nazar olarak Düvel-i İtilâfiye'ye takdim ediyordu. Bütün bu hâdiseler devam ederken İngilizleri tahrikiyle Yunanlılar Anadolu üzerinde bir baskı yapmış ve Millî Hükümet erkânını korkutmak maksadıyla yeni bir harekete girişmişlerdi. Yunan Kralı Averof zırhlısı ile Bandırma'ya geliyor ve düşmanın işgal kuvvetleri başkumandanı General Paraskevopulos ile bu geminin güvertesinde görüşüyordu. Bu mülâkattan doğan netice şu idi: Yunanlılar Marmara sahillerini uzun uzun bombardıman ettikten sonra, Bandırma ve Mudanya'ya asker çıkarmışlardı. Yunan ordusu da Garbî Trakya'dan, Şarkî Trakya üzerine yürüyerek Marmara Ereğlisi ve Silivri civarındaki Sultan çiftliği ve Tekirdağ mevkilerine gelmeden Bandırma'dan irkâb edilmiş Yunan kıtalarını İngiliz ve Yunan donanmasının himayesinde, başkumandanlık ihraç etmiş bulunuyordu. Bir kaç gün içinde Edirne'de dahil olmak üzere Yunan kıtalarının Şarkî Trakya'yı işgali bu havalideki Kuva-i Milliye teşkilâtının başında bulunan ve Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Reisi bulunan Erkânıharp Miralayı Cafer Tayyar Bey'in muvaffakiyetsizliğinden ziyade, silah ve cephane noksanından doğmuş olduğuna şüphe yoktu. Trakya'nın bu âni istilâsı bir taraftan İstanbul hükümetini Sevr'in hemen kabulüne karar verdirmiş ise de diğer taraftan Anadolu hükümeti ve onun mümessili olan Büyük Millet Meclisi, yurdun parçalanmasını asla kabul etmeyeceğini dünyaya ilân etmişti. İşte o zaman Sadrazam Damat Ferit Paşa hükümeti, âyandan meclisi vükelâya memur filozof Rıza Tevfik'i, Bern sefirimiz Reşad Halis Bey'le ve Maarif Nazırı erkânıharp feriki Bağdatlı Hâdi Paşa ile beraber Sevr'i imzalamak üzere bir he-

yet halinde Democrasie adlı Fransız kruvazörü ile Fransa'ya göndermişti. Fakat bu sırada Damat Ferit Paşa kabinesindeki bazı nazırlar muahedenin kabulüne taraftar olmadıklarından bunları tazyik etmek üzere Ferit Paşa istifa etmiş ve yeniden meclisi vükelâyı teşkile memur edilmiş ve fikirlerine tamamen intibak eden nazırlardan mürekkep yeni kabinesiyle iş başına gelmişti. Kabinenin kurulmasını müteakip Sevr hakkında görüşmek üzere Saltanat Meclisi'nin toplanması kararlaştırılmış ve mezkûr meclis 22 Temmuz 1336 (1920) perşembe günü öğleden sonra, zatı şahanenin riyasetinde toplanmıştı. Bu meclise Osmanlı nazırları, âyan ve mebusandan müntehap bir heyet, rical-i ilmiyye ve erkân-ı askeriyye davet edilmiş bulunuyordu. Meclisin küşadını müteakip Osmanlı heyeti murahhasasından Dahiliye Nazırı Reşit Mümtaz Bey'den Hariciye Nezareti'ne çekilen telgrafın sureti aynen şöyle idi:

16 Temmuz 1336. Telgrafname sureti:

Hükûmet-i saniyyenin itirazatı vakıasına konferans tarafından verilen cevabı bugün saat beşte Miralay Hanri, bendenize tevdi etmiştir. Bu tebliğin metni berveçhiati aynen hâkipayi samilerine arz olunur.

SPA - 16 Temmuz 1336 Düvel-i Mütefika Hükümet-i Osmaniye'nin Harbi Umumî'deki mesuliyetini Müttefiklerinin mesuliyetinden daha hafif olduğu fikrini perverde ettiğini verdiği lâyihadan anlamakta iseler de Müttefikler işbu iddiayı kabul edemezler. Bütün milletler aleyhine tertip edilen suikasdin istihdaf ettiği maksadı gaddarane, âlem nazarında en aşikâr bir surette tezahür ettiği bir zamanda Türkiye mezkûr suikaste iştirâk eylemiştir. Düveli Muazzama Türkiye'nin bu suretle hareketiyle yarım asrı mütecaviz bir zamandan beri kendisine bir çok defalar dostluğunu ispat eylemiş olan devletlere karşı bariz bir hıyanet ile irtikâbı cürm etmiş olduğu kanaatindedirler. Halbuki Müttefikler kendisine karşı hiç bir maksadı husumetkârane beslememekte idiler. Türkiye harbin nihayetine değin bitaraflığını muhafaza eylediği

takdirde Saltanatı Osmaniye'nin temini tamamiyeti Müttefiklerce deruhde edildiği yolunda devletler tarafından kendisine 1914 senesi Ağustosundan beri tebligatta bulunulmuştu. Heyeti murahhasa-i Osmaniye, devlet-i aliyyenin mes'uliyeti ne kadar vâsidir ki bu mesuliyet, Müttefiklerin Osmanlı ordularına karşı ihraz eyledikleri muvaffakiyetlerin mutazammın olduğu fedakârlıklarla ölçülemez. Büyük bir tarihî güzergâhı kapayarak bir taraftan Rusya ve Romanya'nın, diğer cihetten bunların garbındaki Müttefiklerin muvasalasını katetmekle Türkiye lâakal iki sene milyonlara baliğ olan hayatı beşerin zıyaına yüzlerce milyarlık bina ve malın tahribine sebep olmuştur. Müttefikler, Türklerin sair milletler üzerindeki hakimiyetlerine artık ebediyen nihayet vermek zamanının hulûl ettiğini aynen görmektedirler. Harpden evvelki uzun devrelerde Babıâli ile Düveli Muazzama beynindeki münasebatın tarihi, Bulgaristan, Makedonya, Ermenistan vesair mahallerde vâki olan ve vicdanı insaniyeti infial ve galeyana getiren mezalime nihayet vermek için bilânetice tevali eden bir sürü seyyiatla geçmiştir. Son yirmi sene içinde Ermeniler, işitilmemiş vahşetlerle katliam edilmişlerdir. Muharebe esnasında Hükûmet-i Osmaniye'nin taktil ve tehcir ve suimuameleden ibaret olan eseri, mazide bu kabilden vaki olmuş emsalini fersah fersah tecavüz eylemiştir."

Telgrafta Osmanlı devletinin 1912'den beri 800 bin Ermeni'yi yurtlarından tehcir ettiği yazılmakta, bundan böyle Osmanlı hükümetinin ancak Türk tebaasına hükmedeceği zikr olunmakta, Trakya ve İzmir'in işgalinin buralarda Türklerin ekalliyette olmasından ileri geldiği beyan edilmekte ve Osmanlı devletinin itirazlarına birer birer cevap verilerek İzmir limanının serbest olması sayesinde daha çok gelişeceği, Osmanlı devleti namına konulacak kontrolün bilâkis faydalı olacağı iddia olunmakta, İstanbul şehrinin Türklerin bütün suçlarına rağmen gene onların payitahtı olarak bırakılmasındaki Müttefik âlicenaplığı tasrih edilmekte, yalnız Boğazlar komisyonunda bir Türk murahhası isteğinin yerinde olduğunu kabul etmekte ve bu mua-

hede ile Türk milletinin artık mesut bir devreye erişeceği müjdelenmekte idi.

Osmanlı Saltanat meclisinin toplandığı gün, Reşit Mümtaz Bey'den gelen ikinci bir telgrafta *"Şayet muahede imza edilmezse Müttefiklerin İstanbul'u Türklerden geri almak kararına vardıkları"* bildirilmekte idi.

Osmanlı Saltanat meclisinde ilk sözü Sadrazam Damat Ferit Paşa alarak bu vehim ve feci vaziyetin son on senelik iktidarın günahlarından tevellüt ettiğini Padişahımız Efendimizin siyaseti sayesinde yeni bir devrin başlayacağı ve bu musibetten sıyrılıp çıkmanın muahedeyi imzadan başka bir şekilde halledilemeyeceği mütalaasında bulunmuş Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi de kendisini teyit etmiş ve bunlardan sonra söz alan Müşir Kâzım, Müşir Osman ve Âyandan Rauf Paşalar da muahedenin imzasından başka çare olmadığını ilâve etmişlerdir. Âyandan Abdurrahman Şeref Bey, şayet muahede Anadolu'da tatbik edilemezse neticesi ne olacaktır şeklinde bir sual sorunca, Sadrazam, bu takdirde hafazanallah neticenin Osmanlı devletinin sonu olacağını beyan eylemişti.

Müteakiben söz alan Âyandan Mustafa Asım Bey Anadolu meselenin metni muahedede hükümete tevdi edilmiş bulunmasının bir Türk hükümetinin vücudunun kabulü mânasına geleceğini söylemiş, fakat bu mütalaa terviç edilmemiş ve Padişah Sultan Vahideddin, müzakereleri kâfi görerek muahede projesini kâfi bulanların ve imzasını isteyenlerin bizzat ayağa kalkmalarını talep etmiş, yalnız topçu Feriki Ali Rıza Paşa muahedenin imzasına aleyhtar olduğunu tek kimse olarak huzur-u padişahide alenen beyan eylemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine bizce son veren bu karar, son Saltanat meclisinin iki saat süren bu tarihî içtimaında tahakkuk etmiştir.

Bu tarihi mecliste: Âyan Reisi Tevfik Paşa ve birinci, ikinci reis vekilleri sadr-ı esbak İzzet ve Ali Rıza Paşalar, Sadr-ı esbak Salih Paşa, Müşir Zeki, Kâzım, Fevzi, Rauf Paşalar, Mustafa Sabri Efendi, Ferik Süleyman Paşa, Abdurrahman Şeref, Rifat,

Nuri Beyler, Hamdi Efendi, Mustafa Asım Efendi, Mavroyani Bey, Bohur Efendi, Abdülhak Hâmid Bey, Keçecizade İzzat Fuad Paşa, Azaryan ve Aram Efendiler, Zeynelâbidin Efendi, Kazasker Mehmet Nuri, Şer'iyye Reisi Mehmed Tevfik Efendi, Erkân-ı harbiye Reisi Ferik Hamdi Paşa, Birinci Ferik Zeki Paşa, Ferik mütekait Muhsin Paşa, Erkân-ı harbiye Divanı Askerî Temyiz Reisi Ferik Fuad Paşa, Topçu Feriki Fuad, Ali Rıza Paşalar, Mütekait Ferik Şakir ve Talip Paşalar bulunmuşlardır.

İSTANBUL, HEYECAN VE TEESSÜRÜNÜ MÜTTEFİKLERİN YÜZÜNE HAYKIRIYOR

İşgal altındaki İstanbul'un, Türk milletinin içinden kopup gelen heyecanla, Müttefiklerin yüzüne karşı haykırdığı gün, 1920 yılı ocak ayının 23. Cuma günüydü. Bu hâdise Zeynep Hanım konağındaki Darülfünunun konferans salonunda, öğleden sonra yapılan merasimle cereyan etmişti. O gün sokaklar, avlular ve büyük salon bir mahşeri andırıyordu. İşgal kuvvetlerinin en yüksek rütbeli zabitleri başta İngiliz Generali Harington, Fransız Kumandanı Şarpi ve İtalyan Generali Monpelli'nin hazır bulunduğu ve Veliahdı Saltanat Abdülmecit Efendi'nin huzuruyla bir kat daha ehemmiyet kesbeden bu toplantı, Pierre Loti'nin, bu Fransız edibinin "Türk dostluğu" münasebetiyle yapılıyor, ona duyulan şükran hislerini büyük Türk edibi merhum Süleyman Nazif ifade ediyordu. Mütareke yıllarının bu yıldızsız semasında, Türk dünyası için garpta parlayan bu tek ışık, yegâne ümit ve teselli membaı oluyordu. Türkün mukadderatına her taraftan husumet kasırgası eserken, gayız ve intikam denizi köpürmüş, ortalığı silip süpürürken, tek bir sandal üzerinde uçsuz bucaksız denizde tek bir Fransız, Türkün mertliğini, kahramanlığını övüyor, onu bu husumet dünyasında yalnız başına müdafaaya girmiş bulunuyordu. Süleyman Nazif'in aradığı Pierre Loti'nin Fransa'sı idi. Birçok kimselerin hâlâ heyecan ve lezzetini muhafaza ettiği bu hitabede siyah sakalı, ateşin çehresi, azimli tavırlarıyla, Türklerin bu emsalsiz edibi kürsüye çıkınca sözüne şöyle başlamıştı:

- Necabetpenah Efendimiz, huzurunu kiram, Muhibb-i millîmiz Pierre Loti'ye şükran-ı millîyi bir kere de bu mevki-i hatirden iblağ için, benim de bir kaç söz söylememi tensip etmiş olan zevatın arzusunu tatmin etmek bence vicdanî bir vazife olmasaydı, itizar ederdim. Cihanşümul bir şöhret-i edebiy-

yeye sahip olan O Rabbüledebin me'serine isterdim ki, daha salâhiyettar kalbler ve lisanlar, tercüman olsunlar.

Türklerin hakkı mağdurunu müdafaa için aziz dostumuz, senelerden beri yorulmayan, korkmayan, nevmid olmayan bir azimle çalışıyor. Bu yüzden ne kadar tariz ve deşnama uğradı. Onu inzivagâhında bile rahat bırakmak istemeyen tecavüzler bazen mübareze teklifi, katil ve idam tehditleri gibi küstah ve câniyane şekiller bile aldı. Fakat maddî, manevî hiç bir taarruz, Pierre Loti'nin sesini, Hakkın bu sadayi vefakârını boğamadı. Pierre Loti Türkü müdafaada niçin bu kadar ısrar ve sebat gösteriyor. Bizim yüzümüzden kazandığı düşmanlar diyorlar ki: "Eyüb servilerinin altında veya Bursa'nın Yeşil Cami avlusunda geçen tahassüs ve murakabe saatleri, bu rakikülkalb şaire o kadar heyecanı bedîî vermiş ki teheyyücatı nihayet mantığını ve muhakemesini mağlûp etmiş. Âzade müellifi bu teessürlerin tahtı tesirinde Türkleri müdafaa ediyor." Böyle diyorlar, fakat bu ne kadar yanlış, yalan ve iftira...

Bizi Pierre Loti'ye sevdiren, Pierre Loti'yi bize bu kadar şiddetle rapteden sebep başkadır. O, Türkün ruhuna âşıktır. Yoksa insan, Eyüp mezarlığında dolaşırken zanneder ki, serhaddi ahirete gelmiş, bir adım daha atsa sanki âlemi bekaya girecek, sanki uhrevilerin arasına karışacak. Şairin nazarları, o taşların, servilerin, çınarların, türbe ve çeşmelerin o topraklarda medfun ecdadın üstünde geceleri rahmet neşideleri okuyan mehtabın, hâsılı her şeyin fevkinde ve hepsinden cazip bir şeye saplandı. Bu şey Türkün ruhu idi. Necib ve vakur, yaralı olduğu ve hummalar içinde kıvranırken bile ulüvvücenabından, hayırhahlığından, çömertliğinden bir zerre kaybetmeyen, sabur ve mütevekkil olan Türk ruhudur. (Şiddetli alkışlar, bravo sesleri) Kırk bu kadar sene bu ruhtan Pierre Loti'nin nazarı bir dakika ayrılmamış, bir Budist gibi kırk bu kadar sene Pierre Loti bu ruha meclûb ve âşık yaşamıştır. (Bu sırada Veliaht mendilini gözlerine götürerek gözyaşlarını silmişti) 'Yeşil Cami' adlı eserini tetkik etsinler. Pierre Loti, yanındaki türbeyi ve Bursa'nın bütün güzelliklerini unutabilir. Fakat caminin hariminde, avlusunda cihandide

imamı ile geçen o ânı sohbetinin yâdı, Pierre Loti'nin âsarında ne kadar sanatkârane menkuş ise vicdanında da o kadar hararetle mahkûktur.

Pierre Loti, ilk defa İstanbul'a '93 harbinde gelmiştir. Bu harbe takaddüm eden ahval ve hâdisatta Türkün ne kadar mağdur olduğunu gözleriyle görmüştür. Beş asırdan beri bu sakaf-ı müşterek altında yaşadığımız ve lütfen yaşattığımız bazı anasırın harekât ve mahiyetine muttali olmuştur. Harbi Umumi'nin infilâkı üzerine de bizim bitaraf kalmamız için Pierre Loti, o vakit ki bihaber ve bişuur zimamdaranı umurumuza ne kadar yalvarmıştı. Fakat onun bu irşad ve ikazları tesirsiz kaldı. Bahtımızı Almanya ile Avusturya'nın talihine bağladık ve ilk Marn harbi sırasında ortaya atıldık. Hiçbir sebep ve mazeret bizi Umumî Harbe sokmuş birkaç kişinin hareketini mazur göstermez. Fakat bu dalâlet ve gafletten Türkü tebriye edecek esbab yok mudur, vardır hem de fazlasıyla, milletimizi iki üç kişinin arkasından sürüklenip gidecek derecede düşüncesiz görecek ve gösterecek kimseler varsa ben onları kendi milletim efradından addetmem. (Alkışlar, doğru, bravo sesleri) Kayzer Wilhelm, eğer bize aldatacak adamlar buldu ise ve eğer bu adamlar bir milleti sürüklemeye muvaffak oldularsa sebebini vakayide ve tarihte aramak icab eder. İki buçuk asırdan beri bize musallat olan ve iki buçuk asırdan beri bizi rahat bırakmayan Rusya, Harbi Umumiye herhalde Alsas Loren'i Prusya'dan alıp Fransa'ya iade etmek için girmedi. Moskoflar, Büyük Petro'dan beri Çarlarının gördüğü rüyayı tahakkuk ettirmek, Boğazlardan geçerek sıcak denizlere çıkmak zamanının geldiğine inanmış olduklarından harbe girdiler.

Biz harbe hesapsız girmekle, harbin o kadar fena, o kadar cahilâne ve hattâ o kadar hainane idare edilmesine sükût etmekle, Avrupa'ya karşı değil, milletimiz huzurunda mes'ul tutulmalıyız. (Öyle, evet, yaşa Süleyman Nazif sesleri). Bizden hesap sormak hakkına yalnız Osmanlı milleti maliktir. (Şiddetli ve sürekli alkışlar).

- Türkleri Harb-i Umumî'ye ithal eden sebep yalnız bu milletin gafletinde veya cenkçiliğinde aranırsa, pek açık bir garazkârlık ve tahrifkârlık olur. Hayır, efendiler. O, bir milyon şehid, hakkını ve vazifesini müdrik olarak, vatanı yolunda bile bile ve güle güle can verdi. Bunu tasdik ve takdir etmemek, hakaret ve o şehidlerin kanlarına karşı bir küfrandır. (Fevkâlade şiddetli ve sürekli alkışlar) Acaba Avrupa bize ne vakit bir iyilik gösterdi de mukabelesi şükran olmadı? İzmir Müslümanlarını Yunan askerlerine katliâm ettirdikten ve sükût ettikten sonra, İstanbul'dan bizi çıkarmak ve Hilâfeti İslâmiyeyi lüzumsuz bir balye gibi, Anadolu'nun bir kasabasına nakletmek veya müzedeki eşya gibi Topkapı Sarayı'nın bir köşesine tıkmak istiyorlarmış. (Alkışlar, olamaz sesleri).

Biz İstanbul'u 1453 Milâdi tarihinde değil, 622 senesinde, yani İslâm tarihinin başladığı tarihte fethettik. Hazreti Muhammed, belde-i tayyibenin fethini ümmetine bir ideal olarak telkin etmişler. (Alkışlar) Burada tarihin iki zıd çehresini göstermeliyim. Hazreti Muhammed'in ümmetine fethini tebşir ettiği İstanbul, Sultan Fatih tarafından alınırken, Endülüs devlet-i İslâmiyesi Avrupa'nın diğer bir ucunda inkıraz buluyordu. Cenubu şarkide bir İslâm devleti kurulurken, cenubu garbide bir Hıristiyan devleti tesis olunuyordu. İstanbul'un Fatihi, ahali-i Hıristiyan devleti tesis olunuyordu. İstanbul'un Fatihi, ahali-i Hıristiyaniyyeye hemmezhebleri olan Bizans İmparatorlarından fazla müsaadat bahşediyordu. Fener Patrikhanesi çıbanı Hıristiyan âleminin galeyanı efkârından mı korkuyordu? Korksaydı Ayasofya'nın çan kubbesi üstünde minareler yükselemezdi. (Alkışlar) Ehli Salibin Türk'e karşı son savletini Fatih'in babası kırmıştır. Fatih Hazretleri'nin insaniyetperverliklerini pek ziyade takdir ederim. Uluvvücenabları Osmanlı tarihinin ve Tarih-i İslâm'ın en necib sahifesini vücude getirmiştir. Bunu kalbimle tasdik ve lisanımla ikrar ederim. Fakat bilmem neden, hafidi muazzamalarının huzurlarında affı hümayunlarına iltica ederek arz ediyorum, hissiyatımla baş başa kaldığım zamanlar, o rahîm ve âdil Padişahın bu uluvvücenabına karşı gönlümde pek

de hissi şükran bulamıyorum. Benim gibi âciz tabaasından birini, meâsır-ı şahanelerinin yâdı mübecceli huzurunda isyankârlığa sevk edecek kadar müteessir ve münkesir eden o lûtfü insaniyetperveranenin mukabilini medeniyeti hazıra, İstanbul'un Fatih'ine taviz olarak vermelidir. Böyle bir hakşinaslık gösterilirse, türbe-i Fatih'in eşiğine yüzümü, gözümü sürerek, ruhu bülendinden istiğfarlarla istidayı affederim.

Burada heyecan son dereceyi bulmuş, herkes ağlamaya başlamıştı. Bu sırada Veliaht Abdülmecid Efendi ayağa kalkarak:

- Ecdadım Fatih Sultan Mehmed, bu müsamahakâr ve âlicenab hareketlerinde ifrata gitmiştir. Ahfadı artık bu yolda yürümeyecektir. Hatalar tashih olunacak, Türkün uluvvücenablığı israf edilmeyecektir.

Burada halk ayağa kalkarak muazzam bir alkış tufanı içinde Veliahdı alkışlamalar, "yaşa", "varol" sesleriyle ortalığı dakikalarca inletmişlerdir.

Tekrar söze başlayan Süleyman Nazif merhum, daha vakur ve daha ciddî bir sual sormuştu:

- İstanbul'dan çıkmak mı? İstanbul bizim anavatanımızın anasıdır. Dünyanın son devrine kadar isimleri esatirî bir azametle tarihi beşerde yâd edilecek padişahlardan, ulemadan, fudalâdan, şair ve sanatkârlardan mürekkeb bir ordu ile beş yüz seneden beri arzın bu kısmında oturan Türkler için imkânsızdır. Süleymaniye'nin kubbesi, Yenicami'nin minareleri, Bağdat Köşkü, her adımda tesadüf edilen hesapsız bedayii saat, hepsi birisini iki sene evvel Şam'da dinlemiştim. Hanendeler, sazendeler Arap idiler. Neşideyi okurken ve çalarken hepsinin sesleri titriyor, gözleri yaşarmış bulunuyordu. Şarkının güftesi şöyle idi:

- Yürü Basra yürü, Osmanlılar buradan gideli, ben çocuğu Şatta düşmüş bir anne gibiyim. Gözüm suda yürüyorum, yürü Basra yürü onlar sana bir daha gelmezse, sen onlara yürü! (Dinleyenlerin heyecanı son haddine varmıştı).

- Beni buraya Âzade şairine şükranı millimizi ityan için davet ettiler, fakat ne söyleyeyim ki, o büyük kahramanın kal-

bimle yaptığı mücahedeye, merd ırkımın hissiyatı arasındaki minnettarlığa tercüman olsun, yalnız şunu kayıd ile iktifa edeceğim. Ümerayi askeriyeden mütekaid bir dostum var. Mahdumu Çanakkale'de Seddülbahir'de şehid olmuştu. Başka oğlu da yok. Bana geldi. Gazetelerde bugün irad edeceğim hitabeyi okumuş, bana aynen şunları söyledi, ben de bunları tekrarlayacağım:

- Bilirsiniz ki, oğlumun şehid olduğu cephede Fransız askeri vardı. Oğlum, Fransız silâhı ile şehid düştü. Oğlum, kendi toprağını müdafaa ediyordu. Marn'da değil, Marmara'da dövüşüyordu. Fransız vatanına tecavüz değil, vatanını müdafaa ediyordu. Fransa'ya haklı bir kinim vardı. Pierre Loti'nin yazılarını okuduğum zaman her şeyi affettim. Oğlumun mezarı kalbimdedir. Size salâhiyet veriyorum. İlân ediniz, yazınız oğlumun mezarı, Pierre Loti'nin Fransa'sına ebediyen minnettardır. (Çılgınca alkışlar)

MALTA ZİNDANLARINDAN FİRAR EDEN TÜRKLER

Doğu ve Batı Akdeniz'i birbirinden ayıran bir kara zincirinin en mühim halkası sayılan, hattâ iki denizi birbirine açıp kapayan kilit noktası Malta için İngilizlerin kanaati; onun kuş uçmaz kervan geçmez bir yer olduğu fikri idi. İngilizler, buraya sürülmüş olan Türk mütefekkirleri için, kurtuluş imkânı asla olamaz sanıyor, emin ve müsterih oturuyorlardı. Yalnız, Malta zindanlarında bulunan İttihat ve Terakki erkânı ile kâtibi mesullerinin herhangi bir düşüncesi ve plânı varsa, ona göre vaktinde tedbir alabilmek için, onların arasına güya millî hükümete taraftarmış gibi gösterilerek sırf istihbarat maksadıyla mevkufların içine gönderilmiş bulunan bir mütekait süvari binbaşısından bahsetmek lâzım gelecektir. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tespit edilen meşhur bir listeye bu sebeple giren ve 150'liklerden olan bu zat, orada maskeli faaliyetlere girişmiş ise de gizli teşkilâtımız kendisinin hüviyetini tespit ederek, bizim kendi ajanlarımızla mevkuf bulunan vatanperverlere, bu adama yüz vermemelerini, onun bir İngiliz casusu bulunduğunu bildirmişti. Gene mevkuflar içinde Kara Kemal Bey, onun fikir ve maksadını derhal anlamış ve uyanık bulunmuştu. İngilizler, Malta zindanlarındaki istihbaratı yalnız kendisinden bekledikleri için, bu casusa fazla kıymet vermişlerdi. Halbuki bu sırada Kara Kemal'de hummalı bir faaliyet içinde idi. Bir kolayını bularak gizlice gemi tedarik etmişti. Kara Kemal, bir kaç aydan beri Malta zindanlarında enteresan bir plânın tatbiki ile meşguldü. Biraz evvel, Millî Kuvvetler'le İngilizler arasında vuku bulan çarpışmalarda İngiliz Hariciye Nazırı Lord Curzon'un damadı esir edilmiş ve Erzurum'da ikamete mecbur edilmişti. Anadolu hükümetinin elinde esir İngiliz subayları da vardı. Nihayet Ankara ile İngiliz hükümeti anlaşarak bir üsera mübadelesine kalkışmışlardı. Bu anlaşma ile Malta'ya sürülmüş olan Bahriye Nazırı Rauf Bey ile Mustafa

Kemal'in çok iyi arkadaşı bulunan Pirlepeli Fethi Bey tahliye edilmişlerdi. Ankara'ya gelen bu iki değerli ve kıymetli devlet adamı daha sonra Heyet-i Vekile'de yer almışlardı. Fakat 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali üzerine son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Anadolu'yu temsil eden erkânıharp miralayı Kara Vasıf Bey'le Edirne mebusu Şeref ve diğer Edirne mebusu Faik Beyler de tevkif edilerek Malta zindanlarına gönderilmişlerdi. Bekirağa bölüğünden Malta'ya sürülenler içinde İttihat ve Terakki'nin meşhur simalarından Salâh Cimcoz Bey'in eşi tevkifhaneye gelerek, hapishane müdürü piyade miralayı Çamlıcalı Ali Bey'e müracaatla:

- Kocamı diri yahut ölü sizden isterim. Malta'ya göndermediniz, onu burada öldürdünüz diye bağırmaya başlamıştı.

Bütün bu hâdiseler Malta zindanlarına bir taraftan yeni yeni mevkufların gönderilmesini, diğer taraftan bir kısmının da esir karşılığı tahliyesini intaç ettiriyordu. Bir gün Kara Kemal Bey Maltızlardan bir armatörün ihzar ettiği gemiye, mevkufların ada dahilinde, gezintilerinden faydalanarak İttihat ve Terakki erkânı ile kâtibi mesullerini bindirmiş, gemi satın alınmış İngiliz gözcülerinin gözü önünde limandan hareketle, İtalya sahillerini takiben Sicilya'da, Siraküza limanına girmiş ve bu siyasî mücrimleri karaya çıkarmıştı.

Kara Kemal Bey karaya çıkınca kafilenin Milâno'da kendisine intizarını tembih eylemiş ve kendisi Roma'ya giderek Osmanlı hükümetinin Roma Büyük Elçisi Galip Kemali Bey'e baş vurmuştu. Büyük Elçi, Osmanlı tabiiyetinde bulunan firarîlerin her birisi için ayrı ayrı pasaportlar tanzim ederek onların İstanbul'a ve Ankara'ya kadar gitmelerini temin eylemişti.

Bu hâdise İngilizleri düşündürmüş ve Anadolu hükümeti ile varılan bir anlaşma üzerine Malta zindanlarında mevkuf bulunan İttihat ve Terakki Vükelâ Heyeti ile ordu kumandanları da üsera mukabili, derhal tahliye edilmişlerdi. Bu zevattan bir kısmı Avrupa'da kalmayı tercih etmişler, bir kısmı Anadolu mücadelesine koşarak orada Mustafa Kemal Paşa'nın yanında vazife almışlardı.

Vazife alarak değerli hizmetler ifa etmiş olanlar içinde Ali İhsan, Cevad, Yakub Şevki Paşaları ve harbe iştirâk eden Said Paşa'yı, idarî vazifeler deruhte eden Afyonkarahisarlı Ali Bey'i, gene tahliyeden istifade ederek Ankara'ya gelenlerden Şükrü Kaya, Ağaoğlu Ahmet, Mithat Şükrü, İlyas Sami, Ubeydullah ve İttihatçıların Hariciye Vekili Hali Beyleri saymak mümkündür. Bu zevatın büyük bir kısmı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne âza olmuşlar, Şükrü Kaya Bey, Dahiliye Bekâletine de getirilerek meşkûr hizmetler ifasına imkân bulmuştur. Malta zindanlarından Anadolu'ya gelenler içinde ateşin kalemiyle hemen her devirde istibdat ve tahakküm fikrine karşı isyan etmiş bulunan meşhur Taninci Hüseyin Cahid Bey'i, Mustafa Kemal Paşa, kuvvetli bir İttihatçı telâkki ettiği ve onun tekrar bu partiyi ihya etmesinden çekindiği için, Ankara'da ikametine müsaade etmemiş, Çorum'da kalmasını tensib buyurmuştu. Fakat çok çalışkan bir zat olan Hüseyin Cahid Bey, Malta zindanlarında mevkuf bulunduğu sırada İtalyanca olan bir eseri Türkçe'ye çevirip bunu da Mustafa Kemal Paşa'ya takdim eylemişti. Paşa, bu başarısından dolayı Hüseyin Cahid Bey'i takdir buyurmuş ona ikramiye verdirmiş ve Ankara'ya gelip oturmasına müsaade etmişti. Malta zindanlarından tahliye edilenler içinde bir de göz hekimi Esad Paşa vardı. Millî hükümet tarafından bilâhare Kızılay Cemiyeti reis muavinliğine tayin edilen Esad Paşa, bir çok hizmetlerinin son siyasetten çekilerek çiftliğinde ziraat işleriyle meşgul olmayı tercih etmişti. Gene tahliye edilenlerden Dr. Mithat Bey vali olmuş, İstanbul Polis Müdüriyeti kısmı siyasî şeflerinden Reşad Bey mebus olmuş, İstanbul polis müdür muavini olarak Malta'ya sürülen Tevfik Hâdi Bey de Ankara'ya dönünce vali tayin edilmişti. İstanbul Merkez Kumandanlığı inzibat subayı bulunan ve Yakub Cemil hâdisesine karışmış olan yüzbaşı Nevzad Bey de tahliyeden sonra Ankara'ya gelerek Millî Müdafaa kadrolarında yer almış ve binbaşılığa terfi eylemiş, daha sonra emekliye ayrılmıştır. İngilizlerin Malta zindanlarından tahliye ettikleri zevat arasında İttihat ve Terakki devrinin meşhur İstanbul Merkez Kumandanı Kızanlıklı Miralay Cevad Bey de vardı. Mu-

maileyh Ankara'ya geldiğinde Müdafaa-i Milliye Vekâletindeki mehâkim şubesine müdür tayin edilmişti.

İngilizlerin Malta zindanlarındaki İttihat ve Terakki'ci hükümet adamlarıyla muhasibi mesulleri serbest bırakmaktan maksatları Ankara ile bundan böyle iyi geçinmekti. Millî Mücadele'den sonra merhum Mareşal Fevzi Çakmak ile karşı karşıya hasbıhal ederken:

- Hüsamettin Bey demişti, o günleri şöyle düşünüyorum da ne karışık, ne ümitsiz zamanlar olduğunu tekrar hatırlıyorum. Düşün ki bu tarihte Mecliste iki grup bulunuyordu. Bunlardan birinci grup, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuyor, ikinci gruptakiler, İttihat ve Terakki'nin ihyasını düşünüyor ve bir gün başlarına Enver Paşa'yı getireceklerine inanıyorlardı. İşte İngilizler de bunu bildikleri için, ikinci grubu desteklemek maksadıyla Malta zindanlarından koyu İttihatçılarla bu partinin en mühim şahsiyetleri olan kâtibi mesullerin adadan firarına bu suretle göz yummuş bulunuyorlardı. Yoksa sizin zannettiğiniz gibi bu hareketleri, Anadolu hükümetiyle iyi geçinmek arzusundan doğmuyordu. Onlar, Büyük Millet Meclisi'nde vuku bulacak bir çatışmanın memleketteki birliği bozacağına ve bu suretle kaleyi içeriden fethedeceklerine kani idiler.

İstanbul'un işgalini bana anlatan merhum Kavaklı Fevzi Paşa, Meclisin etrafının nasıl sarıldığını, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ındaki mebusların nasıl oradan alınıp Malta zindanlarına götürüldüğünü söylemiş ve:

- Ne yazık ki bu Meclisten tek bir insan çıkıp da, Fransız ihtilâlinde Mirabeau'nun krallığa karşı meydan okumasına benzer bir medenî cesaret göstermemiştir, demişti.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında İngilizlerin tevkif ettiği mebuslar içinde bilhassa Rauf Bey ve Miralay Kara Vasıf Bey de bulunuyordu. Ayrıca Edirne mebuslarından Avukat Şeref ve Faik Beyleri de almışlardı. Yalnız Avukat Şeref Bey, tevkif edilip götürüleceği zaman:

- Bu milletin tarihi şan ve şerefle açılmıştır. Kapanacaksa gene böyle şan ve şerefle kapanacaktır. Hakkı meşruuna güvenene milletimiz inayeti Hakla bu badireden de çıkacaktır. Yeni ve şanlı bir devir başlıyor, bırakınız gidelim. Millete ve memlekete canımızla hizmet edemezsek, kafamız ve kalbimizle Cenabı Haktan halâs ve niyaz temenni etmemize de İngilizler mâni olacak değiller ya! Yaşasın millet! demiş ve sözünü bitirip kürsüden inince İngilizler onu alıp götürmüşlerdi.

Bu Malta zindanlarının bir çok hazin hikâyeleri, daha onun bir çok sürgün ve sakinleri vardı. Türklerin en ateşli hatibi Süleyman Nazif'de başka bir yazımızın mevzuu olan heyecanlı hikâyesini müteakip Malta zindanına gönderilmişti. Fakat buraya sürülenle o tarihte Tevfik Fikret'in şu beytini tekrarlıyorlardı:

"Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa;
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır."

ÇERKEZ ETHEM VE KARDEŞLERİ

Umumî Harbin son senelerinde asker firarilerinin Anadolu'daki sayısı yüz bini aştığı sırada, İzmir'de Rahmi Bey Vali bulunuyordu. Çok cesur, enerjik ve teşkilâtçı bir idare âmiri olan ve kendisini de muhite sevdirmiş bulunan İttihatçıların bu meşhur valisi, günün birinde sevgili oğlunun Çerkez Ethem ve adamları tarafından dağa kaldırıldığına şahit olmuştu. Çerkez Ethem, Balkan Harbi sonları ile Umumî Harp yıllarında Teşkilât-ı Mahsusa'da istihdam edilmiş, Salihlili bir vatandaştı. İzmir Valisi Rahmi Bey'den, oğlu için, fidye-i necat olarak 50 bin altın lira talep ediyordu. İzmir'in bilhassa Rum ağnıyası, ileri gelen tüccarları, valiye bir cemile olmak üzere, bu parayı aralarında toplamış ve Çerkez Ethem'e göndermişlerdi. Bu sırada asker firarilerinden mürekkep bir çete de Bandırma'da, Malmüdürlüğüne baskın yaparak, burada mevcut 60 bin lirayı da alıp götürmüşlerdi. Bu asker firarileri, bu tarihte yüz binleri geçtiğinden dağları, yolları tutarak ve yol keserek, köy ve kasabaları basarak geçimlerini temin etmekte idiler. Yunanlıların İzmir'i işgalinden evvel, vilâyetin manzarası bu merkezde iken Erdek ve civarında ikamet eden Rumlar da 400 kişilik bir Rum çetesi kurarak İslâm köylerine baskınlar yapıyor ve Arnavut çobanların güttüğü 1800 koyunu alıp götürüyorlardı. Ekserisi Venizelist olan bu Rumların tenkiline Serezli binbaşı Muhtar Bey emrinde bulunan nizamiye kıtalarıyla memur edilmiş ise de bu takipte mumaileyh muvaffak olamamıştı. Bunu haber alan Çerkez Ethem Bey Vali Rahmi Bey'in oğluna karşılık aldığı fidye-i necat 50 bin lirayı sarf ederek çetesini genişletmiş ve bu Rum çetelerinin hakkından gelmişti. Vuku bulan müsademelerde Rum çetesi efradından bir çoğu vurulmuş, çete reisi de maktul düşmüştü. Garip bir tesadüf olarak Erdek önünde demirli bulunan bir İngiliz torpidosu Salib-i ahmer işareti altında zâhiren sıhhî yardım yapmakta, hakikatte geceleri demir alıp gerek Er-

dek ve gerek Marmara sahillerindeki Rum köylerine çeşitli ışık muhabere usulleriyle talimat vererek kayıklarla, sahilin tenha noktalarına silâh ve cephane çıkarmakta idi. Çerkez Ethem çetesine mensup kimseler, bu vaziyetten haberdar olunca, çete reisi öğrendiği malûmatı bu sırada Rahmi Bey'den sonra İzmir'e tayin edilmiş olan Nureddin Paşa'ya bildirmişti. Nureddin Paşa, derhal bu istihbaratı bu tarihte İstanbul'da Harbiye Nazırı bulunan Müşir Ahmed İzzet Paşa'ya ulaştırmış fakat mumaileyh Yunanlıların günün birinde İzmir'i muhtemel işgallerine karşı, valiye herhangi bir talimat göndermemişti. Daha sonra Harbiye Nezareti'ne gelen Müşir Şakir Paşa ise köşesi İstanbul hükümetinin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Kavaklı Fevzi Paşa tarafından parafe edilmiş bir talimatla ve şayet, Yunanlılar karaya asker çıkarmaya teşebbüs ederlerse silâh istimâl edilmesi hakkında sarih bir emirle, Nureddin Paşa'ya salâhiyet vermişti. Fakat gizli İngiliz istihbarat ajanları, Harbiye Nezareti'nden valiye gelen bu tahriratı öğrenmişler ve padişah hükümeti üzerinde tazyike başlayarak Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi'ni, diğer taraftan da İzmir Valisi'ni azlettirmişlerdi. Bu tebeddül üzerine Erkân-ı harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne erkânıharp Mirlivası Arapkirli Cevat Paşa gelmiş, İzmir ve havalisi kumandanlığına da erkânıharp Mirlivası Ali Nadir Paşa tayin olunmuştur. Nureddin Paşa'nın yerine de İzzet Bey valiliğe deruhte eylemişti.

Çerkez Ethem'in büyük kardeşi Çerkez Reşid Bey'e gelince, kendisi Balkan ve Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış olup İstanbul'daki İttihat ve Terakki şubelerini galip devletlerden gizli olarak çalıştırmak maksadıyla kabul edilmiş olan K.G. parolalı karakol teşkilâtını kurmuş olanlar meyanında bulunmuştu. Çerkez Reşid Bey'in Balkan Harbi'nin ikinci devresinde Garbî Trakya'daki harekâtı askeriyeye bir Teşkilât-ı Mahsusa mensubu olarak katıldığı ve mezkûr sahanın Bulgar çetelerinden kurtarılmasında hizmetleri olduğu muhakkaktır. İstanbul'dan ayrılıp Salihli'ye gelerek orada da çalışmalarına devam eden Raşid Bey, kardeşi Ethem ve Tevfik Beylere ve onların yanında bulunan Serezli Pardi Pehlivana, Enver Paşa'nın

Rusya tarikiyle Kafkasya'ya gittiğini, Cihan Harbi'nin ikinci kısmını tazeleyeceğini söylemiş, dağlara çıkmış olan asker firarilerini, şekâvetten vazgeçirip, İngilizlerin silahlandırdığı Rumlara karşı teşkilâtlandırmaya ikna eylemişti. İşte o zaman Çerkez Ethem Bey, Rahmi Bey'in oğlunun fidyesi necatı olarak eline geçirdiği 50 bin lirayı bu uğurda sarf ederek ve İzmir'e çıkarak Akhisar istikametine doğru yürüyüşe geçen ve takriben 20-30 bin kişiyi bulan muntazam Yunan kuvvetlerine karşı, emrindeki üç bini mütecaviz çeteci ile cephe tutmuş, ellerindeki bozuk silâha ve yalnız bir adet topla ciddî bir mukavemet yaratmıştı. Bu sırada Bahriye Nazırı Rauf Bey'in eniştesi olan bahriye binbaşısı Aziz Bey de elindeki sivil kuvvetlerle Salihli'de Yunanlılarla vuruşuyordu. Bunlar yer yer mukavemet yuvaları idi. Türk milleti hiç bir kimseden emir almadan harekete geçmiş işgali tanımamak azmiyle düşmanın karşısına dikilmişti. Galip devletler, Anadolu'da doğan bu mukavemeti kırmak ve bu millî hareketlerin gayri meşru olduğunu anlatmak maksadıyla bu sırada İstanbul hükümetinin Şeyhülislâmı olan Dürrizade Abdullah'ın verdiği "Hurucu Alessultan" fetvalarını uçaklarla memleketin her tarafına atmakta idi. İlk defa Osmanlı tarihinde Çelebi Mehmed'e karşı isyan ettikleri iddiasıyla Simavnalı Bedreddin ile iki muavinine izafe olunan ve padişaha karşı gelmek mânasına getirilen bu "Hurucu Alessultan" suçu, fetvaların müşterek ifadesiyle idam cezasıyla sonuçlandırılmış olduğundan, Millî Mücadele'nin idealist insanlarını da bu cürümün adesesi altında mütalâa etmek yersiz bir hükme varmaktan ileri gidemezdi. Başka bir yazımızda işaret edeceğimiz veçhile Anadolu'da mukim ulemadan mukabil fetvalar alarak bu isnadı reddetmeye ve Millî Mücadele saflarında çarpışanları haklı göstermeye gayret eden Ankara hükümeti, cidden bu mesaisinde muvaffak olmuştu. Hiç kimse memleketi için silâha sarılanların bâgî, asî ve fetvayı yazanların dediği gibi kâfir olacağına inanmamıştı. İşte bu kritik sıralarda Çerkez Ethem ve kardeşleri, her tarafta doğan isyanları bastırmak suretiyle millî hükümete sadakatlerini ispat etmişlerdi. Fakat muntazam ordular kurulmaya başlayınca,

istedikleri gibi harekete alışmış, ağızlarından çıkan masum halka bir kanun telâkki ettirmiş bu efendiler, derhal isyan etmişlerdi. Çerkez Ethem, Garp cephesine kumandan tayin edilen erkânıharp miralayı İsmet Bey'i hiç çekemiyordu. Onun fikrince Miralay İsmet Bey, Millî Mücadele'ye geç katılmıştı. Rütbesi ve bilgisi ne olursa olsun kendisinden üstün olamazdı. Onun itiraz kabul etmez mesaisi, mazide sebkat etmiş bir kıdemi vardı. Çerkez Ethem Bey, bu üstünlük iddiasını Mustafa Kemal'e karşı da yapıyordu. Onun başa geçmesini, Millî Mücadele'yi idaresi altına almasını hiç beğenmiyor, dostlarından birine yazdığı dikkate değer bir mektupta şöyle diyordu:

- İnşallah Ankara'ya gelirsem, o kendini beğenmiş kumandanı, Büyük Millet Meclisi'nin kapısında darağacında sallandıracağım!

Bu küstahça mektup, Çerkez Ethem'in arkadaşlarından biri tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya tevdi ediliyor, bu münafık çetecinin fikri muzmeri böylece aşikâr kılınıyordu. Mustafa Kemal mektubu dikkatle okumuş ve tebessüm etmişti. Büyük asker ve emsalsiz devlet adamı için Millî Mücadele gibi en tehlikeli ve korkunç bir devreyi, şahsî ihtilâflarla içinden yıkmaya lüzum yoktu. Mektup sahibine:

- Ethem Bey'e hiçbir şeyden bahsetmeyiniz, şimdi bu tatsızlıkların sırası değil demişti.

Bir müddet sonra Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'i, Mustafa Kemal Paşa bizzat istasyondan karşılamış, onu sağına almış, büyük bir itibar göstererek onunla Meclise gelmişti. Gördüğü hürmet ve riayetten şaşırmış olan Çerkes Ethem Bey de ister istemez, Mustafa Kemal Paşa'nın önünde eğilmişti. Dâhi devlet adamı içindeki iğbirarı asla karşısındakine hissettirmemişti. Çünkü Mustafa Kemal müteaddit defalar:

- Her insandan istifade etmek mümkündür, hiç kimseyi küçümsemeye hakkımız yoktur, demişti.

Mustafa Kemal'in maksadı, Çerkez Ethem'i ve biraderlerini ikna etmek, erkânıharp miralayı ve Garp cephesi kuman-

danı İsmet Bey'le barıştırmaktı. Nihayet Çerkez Ethem, Eskişehir'den sonra trenle varılacak Garp cephesi karargâhına gitmeye ve Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda İsmet Bey'le vuku bulacak tarihî mülakata razı olmuştu. Ertesi gün akşama doğru Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti ile Çerkez Ethem Ankara'dan hareket etmişler ve yola çıkmışlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın içinde bir endişe hüküm sürüyordu. Çerkez Ethem bu mülâkata taraftar olmuş ise de samimi değildi. Bir oyun bozanlık yapabilirdi. Bu sebeple maiyetindekilere ihtiyaten:

- Eskişehir'e geldiğimiz zaman, gecenin yarısı da olsa, sabaha karşı da bulunsa beni uyandırınız! demişti.

Fakat maiyetindekiler yorgun olan Paşanın uykusuna kıyamamışlar, ancak sabah şafak sökerken, Eskişehir'i arkalarında bırakmış olan Mustafa Kemal Paşa uyanıp da trende bulunan Çerkez Ethem Bey'i sorunca, o gece Eskişehir'de, treni terk ederek gizlice kaçtığını öğrenmişti. Tabiî Paşa, buna hiddetlenmiş, yanındakilere:

- Büyük sözü dinlemezseniz, işte böyle olur demişti.

Filhakika Çerkez Ethem, daha sonra biraderleri, birkaç yüz kişilik maiyetiyle millî hudutları, aşarak vatana hıyanet etmişler, senelerce ekmeğini yedikleri bu toprağa ve onun üstünde yaşayan bu millete yüz çevirip Yunanlılarla aynı safta Birinci İnönü harbi sırasında kurşun atmışlar ve bu sebeple 150'lik listeye dahil olmuşlardı.

M. M. GRUBU NASIL KURULDU?

Kürd Mustafa Paşa Divanıharbi'nin hakkımdaki idam kararı, vaktiyle Teşkilât-ı Mahsusa'mızda çalışmış olan Divanıharp Reisi'ne ve ailesine yaptığım bir çok yardımlar dolayısıyla kendisine bir merhamet telkin etmiş olacak ki, küçük gözleri şeytanetten fırıl fırıl dönen bu ufak tefek Paşaya, Damat Ferit Paşa'nın o tarihlerde herkese yaptığı tazyik ve işgal kuvvetlerinin divanıharp kararlarına müdahalelerine rağmen beni gayri mevkuf muhakeme etmek şeklini ilham ettirmiş, bu suretle tahkikatın biraz daha tamiki bahanesiyle, biz hapishaneden çıkarılmıştık. Fakat hiç unutmam Paşanın, riyaset odasının yanında küçük bir kalemde beni huzuruna kabul ederek:

- Seni bundan sonra rahat bırakmazlar, bir defa suikastçı ve teşkilâtçı diye ismin çıkmış, aklın varsa kaçarsın, ben vaktiyle aynı yolda yürüdüğüm bir arkadaşa bu kadar iyilikte bulunabilirim! demişti.

Kürd Mustafa Paşa haklı idi. İstanbul'da kalmam elbet de tehlikeli sayılırdı. Fakat kurulmuş büyük bir gizli teşkilâtı, yüzüstü sayılırdı. Fakat kurulmuş büyük bir gizli teşkilâtı, yüzüstü bırakamazdım. Mütareke yıllarının bu ilk aylarında merhum Kavaklı Fevzi Paşa ile sık sık görüşüyordum. Paşa İstanbul hükümetinin en itimada değer bir adamı idi. İzmir işgalinden evvel Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi bulunuyor, işgalden sonra da aradan bir müddet geçince gene Salih Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı yapıyordu. Çok dindar ve dürüst bir insan olan, ahlâk-ı kâmile sahibi bir kumandan bulunan Kavaklı Fevzi Paşa ile aramız, son derece iyi idi. Paşa, Anadolu harekâtını daha bidayetten beri taraftardı. Mustafa Kemal'i tanıyor, seviyor, onun saadeti için dua ediyordu. Mustafa Kemal Paşa da kendisinin bir an evvel Anadolu'ya gelmesini istiyordu. Bu imkân bir tayin şeklinde olamazdı. Zira Padişah Sultan Vahideddin'in de mer-

hum Kavaklı Fevzi Paşa'ya itimadı vardı. Onu göz önünden uzaklaştıramazdı. Fakat İstanbul resmen işgal edilir Paşa da iki hafta dayandıktan sonra bu işin çıkmayacağını anlamış, gizli teşkilâtımızla temasa gelerek Anadolu'ya gönderilmesini istemişti. Anadolu'ya açılan yollardan biri Beykoz üzerinden gidiyordu. 1 Nisan gecesi Fevzi Paşa'yı, jandarma zabiti Salih Kılıç'ın kumanda ettiği bir müfreze bu gizli yollardan fakat sanki teftişe giden bir kumandan gibi götürmüş ve Ankara'ya kadar ulaştırmıştı. Gitmeden evvel Fevzi Paşa bana:

- Hüsameddin, bir müddet sonra seni de oraya bekleyeceğiz. Teşkilâtını emin ellere tevdi eder, kalkar Ankara'ya gelirsin. Seni Mustafa Kemal Paşa'ya tanıtırım. Orada daha iyi çalışmak fırsat ve imkânı olacaktır. Erkânıharbiye'de gizli bir teşkilât kurulacaktır. Bu bilhassa istihbarat işidir. Mahrem dosya tutulacaktır. Senin Teşkilât-ı Mahsusa'dan bunca tecrüben var. Bu işte muvaffak olacağını ümit ediyorum, demişti.

Paşa Ankara'ya varıp, Mustafa Kemal'e kavuşunca ve mühim vazifeler deruhte edince haber üstüne haber yollayarak behemehal gelmemi emretmişti. İstanbul'un işgalinden sonra işimiz çok güçleşmişti. Bir gece hiç unutmam Topkapı'dan gizli içtima ettiğimiz bir yerden Çarşamba'daki evime dönüyordum. Böyle gecelerde dikkat nazarını çekmemek için Bektaşi babası kıyafetine girer, elime bir sopa bir de fener alır, geç vakit sokaklardan geçerdim. Fakat aksi tesadüf o gece, bir Fransız devriyesiyle karşılaşmıştım. Yanlarında bir de Ermeni tercüman vardı. Tercüman bana:

- Sen kimsin, nereden gelip nereye gidiyorsun? diye sormuştu.

- Ben, dedim, Hacı Bektaş-ı Veli kullarındanım, tekkeden gelip evime gidiyorum.

- Gecenin bu saatinde mi?

- Bizim ibadetimiz geceleri olur, biz hocalar gibi yalnız beş vakit namazla iktifa etmeyiz, zikrederiz, itaat ve ibadetimiz ha-

fidir. Nümayiş yapmayız. Cenabı Hakkın huzurunda saatlerce dururuz.

Ermeni, hayretler içinde yüzüme, başımdaki külâha, belimdeki kuşağa, üstümdeki cüppeye bakıyor, şaşkına dönmüş ne diyeceğini bilmiyordu. Merak edip de sırtımı okşasa, göğsümü yoklasa, belime el atsaydı, benim bir kırtasiyeci dükkânı gibi her tarafımda kâğıtlar bulunduğunu anlayacak ve o zaman nasıl bir tekkeden geldiğimi ve nasıl bir eve gittiğimi öğrenecekti. Fakat Ermeni de o kadar akıl yoktu. Onun işi yalnız tercümanlıktı, döndü Fransızlara bir şeyler söyledi. Onlar da bir "oui, oui" çektiler. Üstelik beni selâmladılar. Ben yoluma devam ettim. Fakat bu gece devriyesi bana ilk tehlike işaretini veriyordu. O gece nasıl ecel teri döktüğümü hâlâ hatırlarım. Yakalansam idam edilmem işten bile değildi. Çünkü bu mahrem evrak Anadolu ile muhaberelerimize, İstanbul'da dağıttığımız beyannamelere aitti. He şey ve bütün hüviyetimiz olduğu gibi meydana çıkabilirdi. Ankara'da Erkân-ı harbiye-i Umumiye'nin ısrarlı davetlerine artık icabet etmek lâzımdı. Teşkilâtımızda itimada değer bir çok arkadaşlar vardı. Beraber işe başladığımız ve mühim teşkilât kurduğumuz arkadaşlarım Yüzbaşı Emin Âli Bey, Hâkimzade namı diğerle Cambaz'ın damadı Topkapılı Mehmet Bey, muhasebe işlerinde Topkapılı İhsan Bey, vardı. Bunlardan başka eslâha ve cephanenin askerî ambarlardan kaçırılıp sevkini yapacak o tarihte ağır topçu kaymakamı Halil Kemal Bey'i ve bütün bu gizli teşekküllerin başına geçirilebilecek İstanbul Merkez Kumandanı eski arkadaşımız süvari miralayı Esad ve piyade kaymakamı Hafız Besim Bey'i düşünebilirdik. Teşkilâtın riyaset işini Ankara tayin edeceği için bizimle irtibat yapacak 4 arkadaşı çağırarak onlarla gizlice görüştüm. Bunların içinde Topkapılı Mehmet Bey'le gizli bir şifre hazırladık. Anadolu'ya geçenleri vize eden üçüncü karakol teşkilâtının heyeti merkeziyesiyle de anlaşmıştım. Firarım bir İtalyan gemisiyle olacaktı. Seyahat tezkerem karakol teşkilâtı ile İtalyanlar tarafından tanzim edilecekti. Samsun'da Millî Emniyet âmiri Muhtar Bey, A. P. dediğimiz askerî polis teşkilâtını idare eden topçu yüzbaşısı Ko-

zanlı Şevket Bey ve bunların yardımcısı Samsun Merkez Kumandanı süvari binbaşısı Ferid Bey vaziyetten haberdar edilmişti. Ailem daha evvel Samsun'a gittiği için orada hazırlanmış bir ev de bulmak mümkündü. 1920 senesi Kânunuevvelinin soğuk bir gününde İtalyan bandıralı bir vapura sivil bir yolcu gibi binmiş ve Kızkulesi'nde ve Büyükdere'de kolaylıkla geçmiştik. Zira İtalyanlar, hiç bir zaman, ne bizim kontrolümüze, ne de İngiliz sansürüne müsaade etmiyorlardı. İtalyanlardan başka kimsenin tetkike salâhiyeti yoktu. Dört gün, dört gece kamarandan dışarı çıkmayarak, başka yolcularla temas etmeyerek fırtınalı bir yolculuktan sonra Allah'ın inayetiyle Samsun'a vâsıl oldum. Yanımda, refakatimde kimse yoktu. Böyle bir yolculuk daha çok rahat ve emin idi. Beni karşılayanlar içinde isimlerini saydığım resmî şahsiyetler olduğu gibi teşkilâtımızın en mühim ajanlarından biri olan Galip Vardar'da vardı. Onunla kucaklaştık. Kendisine vaziyeti sordum. Anadolu'ya açılan iki kapının da tam manasıyla emniyette olmadığını bana söyledi ve ilâve etti:

- Beyim dedi, buradan kimler girmemiş ki, eğer rast geleni Anadolu'ya sokarlarsa, millî mukavemeti içinden vururlar. Düşmanla savaşmaya lüzum kalmayacak!

- Ne diyorsun dedim, karakol teşkilâtının mührü ile gelenler de mi öyledir?

- Daha evvel Mustafa Sagir de mühürlü vesika ile Anadolu'ya gelmedi mi? Onlar da yanılabilir. Bu işi bu iki kapıda çok sıkı tutmalı!

Galip'in hakkı vardı. Bir çok vatanperverlerin arasına, suiniyet sahipleri de karışabilirdi. Aklıma derhal o geldi. İstanbul'da bize Ferid Paşa yalısının esrarını çözen ve sır kâtibinin sır tutmayan kızından bir çok isimler alan bu zeki ve açıkgöz delikanlıyı Samsun kapısında nöbete sokmak lâzımdı. Hemen ona dönerek:

- Galip, dedim, sana Samsun kapısının nöbetçiliğini veriyoruz. Burada kalacak ve kuş uçurmayacaksın!

Gözleri her zaman ki gibi sevinçle parladı. Zamanında kuzu gibi mülâyim, zamanında kaplan gibi atılgan, cesur ve zeki olan bu arkadaşımız bu kapıda kalacaktı. İnebolu kapısına da Miralay Nidai Bey'i erkân-ı harbiyece memur ettim. İstanbul Harbiye Nezareti ketebesinden Topkapılı Bican Bey (Bağcıoğlu) da Ankara'ya gelerek piyade şubesinden yeni bir teşkilâtın başına geçirilmişti. Bu arkadaşımız da İstanbul Harbiye Nezareti'nin itimada değer dürüst ve namuslu bir memuru idi. Zaman zaman İnebolu'ya giderek buradan giren, çıkan zabitanı da tetkik ediyordu.

Samsun'da bana Millî Emniyet müdürü ve A. P. teşkilâtı reisi (K. G.) parolalı karakol teşkilâtı mühürlerinin iptal edildiğini yeni kurulan ve gayesi silâh ve cephane kaçırmak olan "Felâh" grubunun mühürlerinin muteber olduğunu söylemişti. O sırada Samsun'a gelen bir şifreli telgrafta Fevzi Paşa Hazretleri aynen şöyle diyordu:

- İstanbul'daki gizli teşkilâtın reisi süvari kaymakamı Hüsamettin Bey derhal Ankara'ya hareket ettirilmelidir.

Derhal Ankara'ya hareket etmem bu Samsun'daki mühim tetkikleri yarıda bırakabilirdi. Paşaya şifreli telgrafta verdiğim cevapta bir kaç gün izin verilmesini istirham etmiş ve böylece Samsun'da kalmaya ve çok faydalı işler görmeye muktedir olmuştum. Samsun'da kalışımın en mühim sebebi Pontus çetelerine karşı alınan tedbirleri yakından tetkik idi.

SAMSUN KAPISINDA PONTUS HİKÂYELERİ

Samsun'a ayak bastıktan sonra kavuştuğum arkadaşlar içinde vaktiyle Adliye Tevfikhanesinde beraber yattığımız üç arkadaş da orada idiler. Bunlar Bican Bağcıoğlu, piyade yüzbaşısı Asım ve Harbiye Nezareti İnşaat şubesi sabık memurlarından Enver Beylerdi. Diğer taraftan İstanbul'da gizli teşkilâtımıza dahil olmuş arkadaşlardan bazıları mevcuttu. Bunlar meyanında Komiser Fehmi, biraderi Said, Kemal, Arap Hayri ve inzibat zabitanından Yüzbaşı Selâmi Beyler vardı. Bu arkadaşların her biri Adam tanıyor, mütareke yıllarında İstanbul'da menfi ruhlu kimseleri pek mükemmel tespit etmiş bulunuyordu. Bunlardan bir kısmı Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın bir kısmı da Mutedil Hürriyet ve İtilâfın toplantılarına girmiş, orada konuşulanları kaydetmiş zevattan ibaretti. Samsun kapısı, pontusçuların hikâyeleriyle heyecan içinde idi. Bir çok facialar anlatılıyor, Rumların taşkınlığından bahsediliyordu. Bütün Karadeniz kıyılarındaki gayrimüslimler ayaklanmış. Pontus devletini kurmaya kıyam etmişlerdi. Bunlar köyleri kasabaları basan, ırza, namusa saldıran, mal serveti yağma eden bir takım zorbalardı. Bidayette halk şaşırmış, neye uğradığını anlayamamıştı. Asırlarca diz dize, omuz omuza beraber yaşadığı bu adamların bir gün şımarıp ayaklanacaklarını, dünkü efendilerine kafa tutacaklarını kim tahmin edebilirdi. Hâdiselerin en büyük aksi, Anadolu'ya girilen bu en büyük kapıda azamî dereceyi bulduğu için askerî polis teşkilâtına memur edilmiş bulunan yüzbaşı Kozanlı Şevki Bey, tek başına yardımsız kalmıştı. Kendisine bazı arkadaşlar vereceğimizi bildirmiş, onu biraz rahata kavuşturmuştum. Diğer taraftan Samsun'daki nizamiye fırkası kumandanı Miralay Veysel Bey Amasya'daki merkez ordusu kumandanı Nureddin Paşa'ya şifreli telgrafla benim Samsun'a geldiğimi bildirmiş, Paşa, cevabında aynen şöyle demişti:

- İstanbul'daki gizli teşkilâtın reisi Kaymakam Hüsamettin Bey, benim Samsun'a gelmemi beklesin, ondan sonra Ankara'ya hareket etsin.

Filhakika ertesi gün Nureddin Paşa Amasya'dan kalkarak Samsun'a gelmiş ve beni de fırka karargâhında kabul etmişti. Paşa ile evvelce de tanışmış bulunduğumuz için bu görüşme iki birbirini seven arkadaş arasındaki görüşme çerçevesi içinde cereyan etmişti. Nureddin Paşa, Pontusçuların mütemadi faaliyetlerinden son derece üzgündü. Rum çetelerine karşı mücadele etmekte olan Türk teşekküllerini takviye etmekle beraber, Paşa, başıboş teşkilâta kıymet vermiyor, ordunun kudretinin daha müessir olacağına kani bulunuyordu. Nureddin Paşa'nın ikinci teessürü de Anadolu'ya İstanbul'dan çeşitli hüviyet ve tezkiyelerle bir çok şüpheli kimselerin gelmesi keyfiyeti idi. Buna nasıl çare bulacağımızı benden sorunca kendilerine şöyle bir teklifte bulunmuştum:

- Paşam demiştim. Şüphe yok ki, Samsun kapısının selâmeti, buraya ayak basan kimselerin teşhisi ve hüviyetlerinin tespiti ile kabildir. Elinizde halen burada gizli teşkilâtımızda çalışmış ve meslekleri polis olan bir takım kimseler vardır. Müsaade ve muvafakat buyurursanız, bu zevatı buraya memur ederiz.

Nureddin Paşa, biraz düşündükten sonra:

- Güzel amma, bunların da asker olması lâzımdır. Askerî polis olan A. P. de ancak subay istihdam ederim.

- Peki Paşam, bunu da halledelim. Serezli Galib Bey arkadaşımız evvelce polis kısmı siyaside muvaffakiyetli bir memur olarak tanınmıştı. Ayrıca gizli teşkilâtımızda Ferid Paşa yalısındaki esrarı çözmüş, Anadolu'ya gönderilenlerin listesini elde etmiştir. Burada ondan daha münasip bir kimse bulmak mümkün değildir.

- Bu, mükemmel Hüsamettin Bey, Serezli Galip Bey'i kabul ettim. Başka...

- Bundan başka yüzbaşı Selâmi Bey de İstanbul'dan buraya gönderilmiş bir arkadaşımızdır. O da bilhassa ordu mensupla-

rını tanımaktadır. Bunlardan başka sivil olarak A. P.'ye yardımcı arkadaşlarımız da vardır. Tensip buyurursanız bunlar arasında vazife taksimi, iş bölümü yapalım.

- Hepsini kabul ettim. Hüsamettin Bey, bunları lütfen siz tanzim ediniz. Samsun kapısının emniyetini temin eyleyiniz.

Paşanın karargâhından büyük bir ferahlık ve ümitle çıkmıştım. Zira Nureddin Paşa, makul olan her şeyi kabul ediyor, herkesin ihtisas ve bilgisine yer veriyor, teferruata asla girmiyordu. Samsun kapısında aldığımız bu ciddî emniyet tedbirleriyle, Pontusçuların İstanbul'a gidip gelmeleri mümkün olamamış, bu suretle onları besleyen, teçhiz eden mühim bir merkezden mahrum kalmışlardı. Çünkü vazifeli arkadaşlar bu kapıda kuş bile uçurtmamışlardı. Samsun kapısının emniyeti temin edilirken İnebolu kapısını da ihmal edemezdik. Zira bu tarihte millî hükümetin hâkim bulunduğu kısma girecek iki yol vardı. İnebolu'nun emniyeti kaymakam Nidai Bey'de olmakla beraber İstanbul'da Harbiye Nezareti'nde çalışmış bulunan ve müfrit Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na mensup zabitanla halâskâran grubuna dahil ve Kuvayi İnzibatiye teşkilâtlarına girmiş bulunan ordu mensuplarını bilen ve Kızıl Hançer Cemiyeti ile diğer menfî teşekküller de vazife almış olanları tanıyan Bican Bey de Ankara'da çalışmakla beraber sık sık İnebolu kapısını tetkike memur edilmiş, mumaileyh bu vazifeyi üstün bir başarı ile neticeye ulaştırmıştı.

İnebolu kapısında Bican Bey vazifeye başlamadan evvel askerî polis teşkilâtının reisi bulunan piyade binbaşısı Şevki Bey, yalnızlıktan dolayı birçok sızmalara meydan vermişti. Binbaşı Şevki Bey'den sonra süvari kaymakamı Nidai Bey ve ondan sonra da jandarma yüzbaşısı Kemal Bey zamanlarında Ankara'dan İnebolu'ya gelip giden Bican Bey, İnebolu kapısının bütün girdi çıktısını ve gelip gidenlerin hüviyetini mükemmelen tesbit ederek Anadolu'ya ve Millî Mücadele'ye son derece mühim hizmetler ifa etmiştir. Bir müddet sonra Bican Bey'i ihtisas ve muvaffakiyetlerine binaen Anadolu'nun cenup kapısı Antalya'ya göndermiştik. Zira o tarihte Antalya, İtalyanların işgali altında

idi. Buradaki İtalyan konsoloshanesi kuryeleri İzmir'e ve İzmir'deki Yunan kuvvetleri de Antalya'ya gelip gidiyorlardı. Antalya kapısında da tecrübeli bir arkadaşa ihtiyaç vardı.

Derhal Bican Bey'i Antalya kapısına göndermiştik. Bu suretle oradaki askerî polis teşkilâtına büyük hizmetler etmişti. Lozan sulhundan sonra İstanbul'daki resmî dairelerin teşkilâtını millî hükûmetimiz namına tasfiye etmek ve yeniden tanzim eylemek vazifesiyle gönderilen Salâhaddin Adil Paşa'nın maiyetine verilen Bican Bey (Bağcıoğlu), paşanın da başardığı tanzim işinde birinci derecede âmil olmuş, bu tasfiye işi tam bir bitaraflık ve adalet dairesi dahilinde icra olunmuştu. Daha sonra Halk Partisi'nin İstanbul'da kurulan Fatih kazasında, Topkapı, Şehremini ve Aksaray mıntıkasına şamil olmak üzere geniş bir sahanın Parti başkanı olmuş ve teşkilâtçılığı ve iyi muamelesiyle Müslim, gayrimüslim bütün halkın muhabbet ve hürmetini kazanmıştır. Daha sonra da Şehir Meclisinde, daimî encümende çalışmış olan Bican Bey'i, gerek Mütarekede, gerek sulh senelerinde memlekete hayırlı, faydalı ve şerefli işlerin başında görmekten dolayı tebrik eylemek vazifemizdir.

Samsun'da bulunduğum günlerde İstanbul'da gizli teşkilâtımızın mühim simalarından biri olan Topkapılı Mehmet Bey'in de para istemek üzere Samsun'a geldiğini öğrenmiştim. Mehmet Bey, Yüzbaşı Asım Bey'le yanıma gelerek İstanbul'daki gizli teşkilâtın masraflarına karşılık olmak üzere bir miktar para verilmesini teklif etmişti. Ankara'ya gitmeden mestur tahsisattan bir para bulmak kabil değildi. Fakat Yüzbaşı Asım Bey, vaktiyle bizim gibi Adliye Tevkifhanesinde yatmış olan ve oradan da tanıdığım Eğinli tüccarlardan, şimdi ismini hatırlayamadığım bir kasaptan tanzim edilen senet mukabili bin lira bulmuştu. Bu parayı Topkapılı Mehmet Bey'e vererek ona da şunları tembih etmiştim:

- Kardeşim Mehmet Bey, demiştim. Fevzi Paşa Hazretleri, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin de tasvibine arz edip muvafakatlerini alarak benim buradan M.M. Grubunu (Müdafaa-i Milliye İstihbarat Grubu) kurmaklığımı şifreli telgrafla bildir-

diler. Ve riyasetini de âcizlerine havale ettiler. Samsun ve İnebolu kapılarındaki teşkilâtı hazırladıktan sonra tasviplerine sunmak üzere Ankara'ya gideceğim. Sen de İstanbul'daki gizli teşkilâtımıza bu keyfiyeti tamim et. Ankara'dan göndereceğim talimatı, istihbaratçı, teşkilâtçı, propagandacı arkadaşlara hemen tebliğ eyle. Aramızda bir de gizli şifre mevcuttur. Onu istimal eyle. Buraya top, tüfek, cephane, askerî levazım, ecza-i tıbbiye, ne bulursanız, elinize ne geçerse gönderiniz. Samsun ve İnebolu kapıları teşkilâtımıza daima açıktır. İstanbul'daki teşkilâtın merkez heyetinde sen, Yüzbaşı Emin Âli ve topçu mülâzım-ı evveli Muhlis, gizli teşkilâtımıza mensup olmakla beraber Kuva-i İnzibatiye fırkalarından birinde bizim muvafakatimizle topçu kumandanı olarak istihdam edilen kaymakam Erzurumlu Kemal Bey (Koçer, emekli general) ve bu teşkilâtın muhasebesine de Adliye Tevkifhanesinde arkadaş olduğumuz Topkapılı İhsan Bey'i memur ettiğimi kendilerine derhal söylersin.

Topkapılı Mehmet Bey sözlerimi harfi harfine tatbik etti. M. M. Grubunun parolası (demir idi). Bu grubun yapacağı vazife, sadece istihbarat idi. Mehmet'i, Serezli Galip ile görüştürerek İstanbul'a bilhassa kısmı siyasîde çalıştığı zamanlarda olduğu gizli istihbarat arkadaşlarını Galip Bey bir liste halinde Topkapılı Mehmet Bey'e vermişti. Bu arkadaşlar (sivil polis memuru Halid, Sarı Kâzım, Hacı Adil Bey'in muhafız komiseri Besim, Zarcı Tevfik, Abdülmecid Efendi'nin Dişçibaşısı Şahab, Bâlizade Ömer, İttihat ve Terakki devrinin Hapishane-i Umumiye Müdürü Selânikli İbrahim, Serezli Çerkez Ahmed, Damat Ferit Paşa yalısının muhafızlarından polis Boşnak Hâşim, kısmı siyaside Arap Said, kısmı siyasîde kâtip Lûtfi, ikinci kısım başmemuru Hüseyin Rıza, jandarma Hasan, Ermeni'den dönme Hasan, Şehzadebaşı'nda çaycı Seyfi, ayni yerde berber Galip, Hukuk talebesinden Saim (Ankara Baro Reisi) polis müfettişlerinden Serezli Muhib, kunduracı Hasip, kısmı siyasî memuru Tevfik Beyler B. B. Grubuna ilk giren vatandaşlardır.

ANKARA'DA İLK GÜNLER VE GİZLİ VAZİFELER

Birkaç gün kalacağımızı umduğumuz Samsun'da, birkaç hafta ikametten ve Pontus dâvalarını dinledikten ve gizli teşkilâtımızın mühim elemanlarını Anadolu'nun bu en mühim kapısında vazifeye soktuktan sonra karlı bir kış günü yola çıkmıştım. O sene herkesin hayreti, nadiren gördükleri karla karşılaşmış olmalarından ileri geliyordu. Ailemi şimdilik Samsun'da bırakmayı tercih etmiş ve yalnız olarak yoluma devam etmiştim. Hareketimden evvel bana lüzumlu olan arabayı ve maiyetime vereceği eri de Samsun Merkez Kumandanı o tarihte rütbesi süvari binbaşısı olan Ferid Bey ile görüşerek temin etmiştim. Yalnız Samsun Muhafız Tabur Kumandanı Demir Ali Bey (daha sonra paşa) bana:

- Bir kaç gün evvel hemşire zadem mülâzım-ı sani Niyâzi'yi dağların karlı olması ve yolların Pontusçular tarafından tutulmuş bulunmasından gönderemedim. Gene sen bilirsin amma, yola çıkmanı hiç tavsiye etmem azizim, demişti.

Ben de kendisine:

- Ben mutlaka yola çıkacağım. Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'nin emri vardır. Arzu ederseniz hemşirezadenizi de verin, onu da Ankara'ya götüreyim, dedim.

Demir Ali Bey, bu teklifimi kabul etmiş ve arabaya üçümüz yerleşmiştik. Kar mütemadiyen yağıyor, arabamızı ve arabacımızı çok müşkül bir duruma sokuyordu. Meşhur Mahmur dağlarını geçerken Pontusçularla müsademeye tutuşmuş, Giresunlu Topal Osman Ağa'nın emrindeki çetelere rast gelmiştik. Bir tarafta durarak bu müsademeyi seyrettikten sonra Rumlar püskürtülmüş ve millî çeteler bizim arabamızın etrafını sarmıştı. Bizi öğrendikten sonra dört atlı muhafız verdiler. Onlar yolları biliyorlardı. Bizi dağların geçit verdiği kaçak yollara sürdüler. Zira İstanbul hükümetine sadık Dişikitli ve Kürd Hasan çete-

leri de bu taraflarda faaliyette idi. Şayet yakalanırsak, Kemalist zabitan diyerek bizi kurşuna dizdirmekte zerre kadar tereddüt etmeyeceklerdi. Nihayet salimen Ankara'ya vardık. Bir otele yerleştikten ve tıraş olup yıkandıktan sonra, giyinip hazırlanarak o tarihte Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi ve Millî Müdafaa Vekili olan merhum Kavaklı Fevzi Paşa Hazretleri'nin huzuruna çıkmak üzere dairesine gittim. Yâverleri mülâzım Trabzonlu Ali Bey'le görüştüm. O, beni görünce:

- Hoş geldiniz Hüsamettin Bey, Paşa Hazretleri sizi ne kadar bekledi bilseniz!

- Hayırdır inşallah ne var, ne oldu dedim. Emirleri nedir?

- Ankara'da millî hükümetin kurulmasıyla beraber Erkânıharbiye'de bir gizli istihbarat şubesi tesis edilmiştir. Buraya bidayette erkânıharp yüzbaşısı İskender Bey bakıyordu. Ondan sonra bu şube riyasetine rütbesi erkânıharp yüzbaşısı olan Recep Bey (Peker) getirilmişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa, kendilerini Büyük Millet Meclisi'ne umumî kâtip tayin buyurunca itimada değer bir insan olarak Fevzi Paşa Hazretleri de evvelden beri tanıdığı sizi Reis Paşa Hazretleri'ne arz ettiler. Mustafa Kemal Paşa da bu teklifi kabul eylediler. Size şifreli telgraf çektik. Yalnız hususî olarak söyleyeyim ki buna itiraz edenler de oldu.

- Olabilir, yalnız hakkımda itimatsızlık gösteren kimdir, öğrenebilir miyim Ali Bey!

- Kimseye bir şey söylememeniz şartıyla, Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reis vekili erkânıharp miralayı Salih Bey (Omurtag)!

- Ya, peki Salih Bey benim için ne demiş?

- Paşam demiş, erkânıharbiyede bunca erkânıharp zabitanı varken Hüsamettin Bey gibi erkânıharp olmayan ve İstanbul hükümeti tarafından tekaüde sevk edilmiş bir kimseyi tavzif etmek doğru olur mu? Bu, arkadaşlar arasında müthiş bir dedikoduya yol açar. Fevzi Paşa da Reis vekiline sormuş, siz kimi münasip görüyorsunuz? deyince Salih Bey erkânıharp binbaşısı Şükrü Âli Bey'i tavsiye etmişti.

Paşanın yâveri ve emir zabiti Trabzonlu Ali Bey'e dedim ki:

- Peki o halde beni buraya neye çağırttınız?

- İki sebeple Hüsamettin Bey, Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi'nin emri, sizin millî hükümet kadrosunda tekrar resmî vazifeye alınmanızdır. Sonra da Paşa Hazretleri, kendi hususî istihbaratında müşavir olarak sizi vazifelendirmiştir. Şükrü Âli Bey, Erkân-ı harbiye-i Umumiye'nin gizli istihbarat şubesinin reisidir. O vazifeyi o, deruhte edecek, siz Paşa'nın şahsına bağlı kalacaksınız ve kurulacak M.M. Millî Müdafaa Teşkilatı'nı müstakilen idare edeceksiniz. Bu teşkilâtın, İstanbul'daki gizli teşkilâtla teması ve muhaberesi olacak, işbirliği yapacak.

Fevzi Paşa'nın emir zabiti ile böyle hasbıhal ederek vaziyeti anladıktan sonra biraz bekledik. Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi içeride tıraş oluyordu. Biraz sonra çıkan berberi derhal tanımıştım. Bu, İstanbullu bir Rum'du ve gizli işlerde İngilizler emrinde çalışmıştı. Resmi, bizim dosyalarda mevcuttu. Huzura kabul edilip de Fevzi Paşa Hazretleri'nin iltifatına hürmetle teşekkür ettikten sonra:

- Paşam dedim, sizi tıraş eden berberi tanıyor musunuz?

Merhum Fevzi Paşa Hazretleri gayet temiz ve açık bir kalple:

- Yoo... dedi. Nereden tanıyacağım, burada emir zabitim Ali Bey, inşaattaki erler içinden intihap etmiş, elhak adamın eli pek hafif, mükemmel tıraş ediyor.

- Af buyurun Paşa Hazretleri amma, bu Rum berberi, bizim gizli teşkilâtımızın dosyalarında mevcut bir adamdır. Buraya, huzurunuza kadar girebilmesi şaşılacak bir şey... Maazallah bu adamlar, suikast dahi yapabilir.

Deyince Fevzi Paşa hiç unutmam, yerinden kalkarak:

- Ne diyorsun Hüsamettin Bey diye hayretini izhar etmiş ve derhal huzuruna ikinci reis Salih Bey'i çağırtmıştı.

Paşa Hazretleri:

- Salih Bey, siz Erkân-ı harbiye-i Umumiye'nin ikinci reisisiniz... Aylardan beri bir Rum berber, elini kolunu sallayarak

odamıza giriyor, saçımızı, sakalımızı kesiyor. Farkında bile değilsiniz. Tekaüde sevk edilmiş dediğiniz ve erkânıharp olmayan Hüsamettin Bey, daha ayağını atar atmaz, bu adamın aslını, faslını bulup çıkardı. Salih Bey fena halde şaşırmıştı. Mahcup oldu.

Paşa bana dönerek:

- Aylardan beri buraya giriyor, çok güzel Türkçe konuşuyor. Rum olduğunu fark edemedik. Bana hep Türk ve Müslüman gözüktü. Ordularımızdan, yakında başlayacak harp hareketlerimizden epey şeyler öğrendi. Boğazıma usturasını dayamış bir adamın vaktiyle İstanbul'da İngilizler hesabına çalışmış bir kimse olduğunu düşündükçe deli olacağım geliyor. Teşekkür ederim Hüsamettin Bey... dedi.

Salih Bey, Paşa'yı selâmlayarak dışarı çıktı. Fevzi Paşa, beni yanına oturtarak sordu:

- Şimdi burada nasıl çalışabileceksin Hüsameddin Bey?

- Paşam, dedim, resmî vazifeye naklime teşekkür ederim. Hizmeti askeriyeye kavuştuğum için dünyalar benim olmuştur. Erkânıharp olup olmayışımın burada uyandırdığı dedikodulardan müteessir olmadım değil. Fakat mesele bir işin başarılmasıdır. Gizli istihbarat, teknik mesele olmaktan ziyade tecrübeye dayanır. Dahiliye Vekâleti'nin bile bir çok gizli servisleri varken, Erkân-ı harbiye-i Umumiye emrinde daha mükemmellerinin olmaması gariptir. Burada da gizli teşkilâta lüzum vardır. Paşam! Evvelâ ordumuzu içeriden inhilâl ettirmek isteyecekler bulunacaktır. Sonra da İstanbul'la müstakilen ve gizli bir şifre ile anlaşacak bir teşekküle ihtiyaç aşikârdır. Bu da şahsınıza bağlı ve emrinizde olmalıdır.

- Peki o halde gizli teşkilâta ne isim vereceğiz.

- Tensip buyurursanız buna M.M. Grubu diyelim. Gayesi de millî ordumuzu taazzuv ettirmek için İstanbul'daki askerî ambarlardan esliha, mühimmat, levazımat ve teçhizat) elde etmek olsun. Merkez Kumandanı sabık miralay Esad Bey (Sadrı sabık İzzet Paşa'nın kardeşi) ve yardımcısı da ikinci reis olarak

kaymakam hafız Besim Bey tayin edilirse iyi olur. Bu ikisi Paşam, çalışkan, dürüst arkadaşlarımızdır.

- Bu da mükemmel, daha başka kimler var.

- Benimle muhabere etmek üzere Topkapılı Mehmet Bey'i, gizli istihbaratımızda çalışacak olan ve şifrelere bakacak olan ihtiyat zabiti Necmeddin Bey'i, hesap işlerine bakacak olan İhsan Bey'i size şayan-ı itimat kimseler olarak arz edebilirim.

Paşa Hazretleri benim bu hususlaki izahatımı dinledikten sonra bana:

- Peki Hüsamettin Bey, derhal teşkilâtı kurunuz ve bana getiriniz. İcap edenlere de lâzım gelen emir ve direktifleri veriniz. Siz, benim şahsıma karşı mesulsünüz. Kimseye hesap verecek değilsiniz ve kimseye de kendinizi tanıtmaya mecbur değilsiniz. Sizi bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne götüreceğim. Paşanın bu teşkilâttan ve sizden memnun kalacağını ümit ediyorum.

Fevzi Paşa Hazretleri'ne iltifat ve teveccühünden dolayı teşekkür ederek yanlarından ayrıldım. Bana tahsis olunan odada işe başladım. Kısa zamanda M.M. Grubuna ait her türlü noksanlar ikmal edilmiş, İstanbul'da ve Ankara'da bu teşkilâtta vazife alanlar işe başlamış, Samsun ve İnebolu kapıları ve burada nöbete giren arkadaşlarımız merkezle muntazaman muhabereye girişmişlerdi. Nitekim bir müddet sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iki grup teşekküle başlayıp Mustafa Kemal Paşa için bazı suikast hareketleri düşünülünce Ankara'da bile gizli teşkilâtımızın fevkalâde faydası görülmüştü.

M.M. Grubunun riyasetini deruhte ettikten sonra İstanbul'a grup idare heyetine topçu kaymakamı Kemal Bey'i, hesap işlerine Topkapılı İhsan Bey'i ve diğer âza olarak Hâkimzade Topkapılı Mehmed Bey'i tayin ettik. Mezkûr Grubun yardımcılarına gelince, o tarihte Harbiye dairesi şube müdürlerinden Topçu Kaymakamı Salih Bey'i ve gene yardımcı olarak o tarihte rütbesi Topçu Yüzbaşısı olan Zeki Beyleri intihap etmiştim.

Müsellâh Müdafaa-i Milliye teşkilâtı heyeti idaresine gizli teşkilâtımıza mensup İstanbul Merkez Kumandan muavini süvari binbaşısı Ferhad Bey'i (Paşa) salâhiyetli kılmıştım. Ferhad Bey İstanbul'da gümrük hamallarının reisi fedakâr Salih Reise emir veriyor. O da kendi adamları vasıtasıyla ve hamalların da gayretiyle bu kaçırılan silâh ve cephaneleri mavnalarla gemilere irkâb ettiriyor. Anadolu kapılarına sevk edilen ve itimada değer arkadaşlarımızın mesaisi ile bu kıymetli malzeme yerlerine vaktinde ulaştırılabiliyordu. Velhâsıl, 1921 senesi başından itibaren sulhun akdine kadar harp yıllarında ve sulhun akdinden sonra da hazerde mühim siyasî meselelerde, M. M. Grubu'nun pek büyük hizmetleri görülmüştü.

ŞEYH SÜNUSÎ'NİN ANKARA'DA GEÇİRDİĞİ GÜNLER

İslâm memleketleri ve İslâm liderleri arasında halifeye karşı alınan menfi cepheyi yıkmak ve İmparatorluğun eczasını anavatana daha kuvvetle bağlamak maksadıyla ve İslâm dünyasında haiz bulunduğu saygı ve sevgi değer mevkiden faydalanmak üzere Halife ve Padişaha büyük bir hizmet etmek emeliyle yurdumuzu ziyaret eden Şeyh Hazretleri, ne yazık ki harbin birdenbire hitamına ve Mondros Mütarekesi'nin feci tatbikatına şahit olmuş, Sultan Vahideddin'in tensibi ile bir müddet Bursa'da ikamet ettikten sonra gene Halife'nin ve onun hükümetinin ricasıyla, bu defa da Padişaha karşı hürıç etmiş sayılan millî mücahitleri, Anadolu hükümetini, sadakat ve itaate dâvet etmek gibi çetin bir vazifeyi deruhte ederek yola çıkarılmıştı. Mustafa Kemal Paşa ile görüşecek, onun ve onun emir ve kumandası altındakilerin padişaha karşı bağlılığını temin edecekti. İşte Sünusilerin muhterem Şeyhi bu maksatla Ankara'ya gelmiş ve ilk görüşmeler vuku bulmuştu. Fakat Ankara'nın temiz ve vatanperver havasını teneffüs eden Şeyh Sünusi Hazretleri, Millî Mücadele'nin kıymet ve mahiyetini derhal anlamış, tutulan yolun isabet ve ehemmiyetini kabul etmişti. İşte o zaman muhtelif Anadolu şehirlerinde bu mücadelenin tatbikatını yakından görmek arzusunu duymuş ve bu arzularını yerine getirdikten sonra Afrika'ya tekrar yurtlarına avdet etmek istemişlerdi. Avdet kararı tahakkuk edince şereflerine verilen ziyafette Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Ebedî Şefimiz Mustafa Kemal Paşa şöyle bir nutuk irad etmişlerdi:

- Muhterem efendiler, 1327'de İtalyanlar aksamı vatanımızdan pek kıymettar olan bir parçayı, Afrika'yı Osmaniye cümlenizce malûm olduğu üzere taarruz etmişlerdi. Ben tesadüfen o sırada İstanbul'da idim. Bir kaç günlük tetkikatım Afrika'daki

kuvvetlerimizin bu taarruzu def'e muktedir olamayacakları merkezinde idi. Devletin içinde çırpındığı gaileler bu taarruzu derhal tardetmeye imkân bırakmıyordu. Bu dâva her şeyden evvel kuvvetli bir donanmaya lüzum gösteriyordu. Mahallî mukavemeti takviye etmek için bir çok zabitanın tebdili kıyafetle ve muhtelif yollardan bu uzak Osmanlı memleketine koşması lâzımdı. Ben de aynı şeyi yapmış ve Mısır yolu ile Trablusgarp'a vasıl olmuştum. Yolda Mısır'da İngilizlerin Müslümanlara tatbik ettiği zulüm ve tahakküme şahit olmuş ve hattâ orada gördüğüm manzara kalbimdeki gayreti sarsmıştı. Fakat mihnet ve meşakkatle dolu bir yol katedip Bingazi'ye vardığımız zaman orada necib insanları, kahraman mücahitlerin toplandığı bir kıta bulunduğunu anlamıştık. Bize büyük bir samimiyet ve vefakârlık gösteren Sünisîleri, tarihin emsalsiz kahramanları olarak selâmlamıştık.

Muhterem efendiler, Sünusîliğin ve Sünusîlerin ne olduğunu bittabi biliyorsunuz. Tarihî ve mebde verilmesi lâzım gelirse 1830'da Fransızların Memalik-i İslâmiye'den Cezayir'i zapt ve işgal ettikleri sırada işte Afrika'nın bu parçasının da bir gün gelip işgal edileceğini tahmin ederek oraya çıkmış ve teşkilât yapmış olan meşhur ve büyük bir ailenin muhterem mümessili bulunan Eseyyid Muhammed bin Ali Essünusî Hazretleri Şark'tan Garp'a ve bütün Afrika şimalinde insanlığın ve İslâmiyet'in saadet-i hakikiyesini tarsin ve takviye maksadıyla mevcudiyetlerine ve istiklâllerine dünyayı hürmet ettirmek maksadıyla kurduğu bu teşekküle "Sünusî" adını vermişti. Bu teşkilât İslâm memleketlerinin her tarafında rastlanan diğer tarikatlar gibi sadece dinî bir mahiyet arz etmez. Bu teşkilât aynı zamanda siyasî gayeler de takip ederek bu mıntıkada yaşayan Müslümanların istiklâl ve hürriyetini de temin maksadıyla meydana getirilmiştir. 90 seneye yakın bir müddet zarfında bu teşkilâtın gösterdiği himmet ve gayret mücadelede sebat ve cesaret. Biz Türkler ve Müslümanlar için iftihara değer bir örnek teşkil etmektedir. Ellerinde kuvvetli silâhlar ve miktarı kâfi cephane olmadan medenî dünyanın mükemmel teçhiz edilmiş bir ordusuna ve iyi tensik

olunmuş bir donanmasına karşı bu bir avuç mücahidin elde ettiği başarı, her zaman nazarlarımızı takdir ve iftiharla kendi üzerlerine çekecektir. Kuvvetli bir donanmanın tehditkâr bombardımanlarına ve sahil döktüğü binlerce kişilik muntazam kıtalarına karşı giriştikleri bu mücadelenin insan üzerinde bıraktığı hayret ve ibret bize şimdi giriştiğimiz millî muharebelerde büyük bir cesaret telkin etmektedir. Şimdi aramızda misafir bulunan büyük dostumuz Şeyh Sünusî Hazretleri, büyük bir talihsizlik eseri ifa buyuracakları mukaddes vazifeyi harbin âni hitamı münasebetiyle icra edememişler. Zatı Şahane'nin temennilerine hizmet eylememişlerdi. Fakat düşmanlarımızın son ve büyük darbesi olan 16 Mart İstanbul'un resmen işgali ile tahaddüs eden fecayie bizzarure şahit olmuşlar ve bu sebeple giriştiğimiz büyük cihada bittabi can ve gönülden kani bulunmuşlardır. Bugün Şeyh Ahmet Eşşerif Sünusî Hazretleri karşılaştığımız bu felâkete karşı mücadelemizi meşru addetmişler ve bizi bu yolda devama teşvik buyurmuşlardır.

Kendileri şimdi Afrika'da bulunmuş olsalardı herhalde düşmanlarımıza vurulacak darbe daha müessir olacaktı. Fakat aramızda bulunmak suretiyle bize kattıkları manevî değer, orada bulunmaktan daha pek fazladır. Sünusî tarikatının büyük müessislerinden sonra iş başına gelen mahdumları Muhammed bin Elmehdi ondan sonra aramızda mevcudiyetleriyle bize şeref ve kıymet kazandırmış bulunan büyük din adamı Şeyh Ahmed Eşşerif Essünusî Hazretleri, pederleri ve kendileri İslâm dünyasında büyük bir değer taşıyan teşkilâtın en mühim simaları olarak tarihe geçmişlerdir. Bütün âlemi islâmın hürmet ve muhabbetini hakkıyle kazanmış olan bu tarikati ve onun mümtaz mümessilini, riyasetinde bulunduğum Türkiye Büyük Millet Meclisi namına hürmetle selâmlar ve kendilerine dâvamıza gösterdikleri necip alâka ve bizi bu yolda mücadeleye devam hususunda vaki teşviklerinden dolayı minnetle anarız. Afrika'nın en tabiî reisini en salâhiyettar hükümdarım ve bize mazideki emsalsiz mücahadeleriyle rehber olmuş Sunusileri de burada kalbimizden gelen en büyük takdir ve takdis hisleriyle alkışlarız.

Şeyh Hazretleri'nin âlem-i İslâm'da ifa buyuracakları hidemati şimdiye kadar sebkat etmiş hizmetlerinden üstün olacak ve bu sayede İslâm'ın yegâne ümidi olan Türkiye B. Millet Meclisi hükümeti, bütün dünya nazarında büyük bir mevki ihraz edecektir. Kendilerini ve necib milletlerini gerek şahsım ve gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi namına şükranla selâmlar ve teşekkürlerimi arz ederim.

Şeyh Hazretleri de fevkalâde müteheyyic olarak bu nutka şu suretle cevap vermişlerdi:

- İslâmiyet'in izmihlâli muhakkak görülecek bir halin hudusu sırasında Müslümanların Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin rehberliği altında kıyam ederek bir cihadı milliye girişmiş bulunmaları, âlem-i İslâm'ın bekasına ve din-i mübin-i İslâm'ın ebediyetine ait en güzel beşarettir. Ben bunu kemali samimiyetle takdir eder ve bu mukaddes hizmetin saadeti hakikiye ile neticelenmesini ümit ve dua eylerim. Belki bazı kimseler *"cihad lâzım değildir"* demişlerdir. Halbuki Hadis-i Nebevî, İslâmiyet'in mukaddesatına el uzatanlara karşı cihadı meşru kılmıştır. Siz de bunu yaptınız var olunuz. Allah yardımcınız olsun ve sizi mahzar-ı saadet eylesin. Reis Paşa Hazretleri gerek şahsımız, gerek intisabiyle mübahi bulunduğumuz milletimiz hakkında pek büyük iltifat ve teveccühte bulundular. Kendilerine bu takdirkâr beyanlarından dolayı arzı şükran ederim. Şahsan bugün kadar fikrimi ve zikrimi İslâm'ın itilâsına hasretmiş bulunuyorum. Bundan böyle de tutacağım yol budur. Zira akıl için tarik birdir sözü dâvanızın ancak bu yolda neticeye vâsıl olacağında kimsenin şüphe ve tereddüdünü bırakmamıştır. Sizinle beraber mücahede eden ve muvaffakiyetinize dua eden bir insanım. Gayemiz İslâm'ın itilâsıdır. Bu sebeple her suretle ben ve memleketim hizmetinize âmadedir. Allah muininiz ve Hazreti Peygamber şefaatçiniz bulunsun âmin...

Şeyh Sünusî Hazretleri bir müddet Ankara'da Cebeci'de kendilerine ihzar edilen büyükçe bir hanede kalmış ve bu münzevî günlerinde İstanbul'dan tanıdığım Şeyh Ahmet Essünusî Hazretleri'ni ziyarete gitmiştim. Alman denizaltılarıyla her

Afrika'ya gidişimde huzurlarına kabul edildiğim ve bilhassa Trablusgarp'a silâh, cephane ve para getirdiğim için âcizlerini tanımakta ve fazlaca iltifata nail etmekte daima müsaraat göstermişlerdi. O gün de huzurlarında eski günlerden lâf açılmış, Enver Paşa'nın gayretlerini, İttihad-ı İslâm uğrunda sarf ettiği muazzam himmeti hürmetle yâd etmiş ve aynen şöyle demişlerdi:

- Enver Paşa, cidden bir idealist idi. İttihadı İslâm dâvası uğrunda bütün mevcudiyetiyle gayeye bağlanmıştı. Fakat bunun tahakkuku çok güçtü. Mustafa Kemal Paşa'yı daha realist buldum. O kanaatkâr ve daha amelî düşüncelerin sahibidir. Bu sebeple muvaffak olacağına inanıyorum. Fakat bununla beraber Enver Paşa'nın giriştiği gayretleri de bir Müslüman olarak takdir ediyorum.

Bu sözlerinden sonra, Şeyh Hazretleri, Teşkilât-ı Mahsusa'mızı, İttihat ve Terakki liderlerinin halen nerelerde olduklarını ve ne yapmak istediklerini sormuş ve bir hayli iltifatta bulunmuşlardı. Şeyh Ahmet Essünusî Hazretleri, Ankara'mızı terk ederken, hiç bir zaman Osmanlı hükümdarı Sultan Vahideddin tarafından Millî Mücadele'ye girişmiş olanları Padişaha sadakat ve itaate dâvet etmek üzere gelmiş bir kimse değil, bilâkis İstiklâl Savaşımızda bağlandığımız saflarda yer tutmuş bir mücahit olarak aramızdan ayrılmış, cenup vilâyetlerimizi de ziyaret ederek bir müddet sonra memleketine dönmüştü. Osmanlı İmparatorluğu her zaman ihmal ettiği bu en uzak vilâyeti halkından büyük bir muhabbet ve yakın bir alâka görmüş, o mıntıkayı idare eden ve Sünusî tarikatının büyük kurucularından kendi dâvasına en büyük muzahereti müşahede eylemişti.

İSTANBUL'DA ÇALIŞAN M. M. TEŞKİLÂTINDA İKİ GRUP

Büyük Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisimiz merhum Kavaklı Fevzi Paşa'nın tensibi ile İstanbul'da çalışacak olan müsellâh müdafaa-i milliye teşkilâtının heyeti merkeziyesi benim kendilerine arz ettiğim isimler içinde şu zevattan ibaret olarak kurulmuştu: Riyasete süvari miralayı Esad Bey (Sadr-ı Esbak İzzet Paşa'nın kardeşi), muavinliklerine o tarihte rütbesi piyade kaymakamı olan Hafız Besim Bey, o tarihte İstanbul hükümeti merkez kumandan muavini süvâri kaymakamı Ferhad Bey (Emekli general), azalıklara, topçu kaymakamı Erzurumlu Kemal Bey (General Koçer), Topkapılı İhsan Bey, kıdemli yüzbaşı Hüsnü Bey, İstanbul hükümeti Hariciye Nezaretinde kısmı siyasî şube müdürü Enis Bey (eski Atina sefirimiz Enis Akaygen) rütbesi o tarihte mitralyöz yüzbaşısı Fatihli Lütfi Bey (Tuğbay), Sultan Hamid'in küşat ettiği ilk Meclis-i Mebusan'da âza olarak İttihat ve Terakki heyet-i merkeziyesi âzasından Hamdi Baba, Topkapılı Mehmed Bey, Umumî Harp senelerinde İstanbul'daki Divan-ı harbin müddeiumumisi bulunan avukat Vehbi Bey, Tasviri Efkâr gazetesi muharrirlerinden iktisatçı Ahmet Hamdi (Başar) Bey ve Eyüplü Hafız Kemal, Harbiye Nazırı Ziya Paşa'nın yaverlerinden süvari yüzbaşısı Kâmil Beyler olarak tasdikten çıkmıştı.

Bu heyet-i merkeziye, içtima yeri olarak Şehremini civarında Taşkasap Mahallesi'ndeki Gülşenî tarikatına mensup Şeyh Visali dergâhının tenha bulunan bir mahalde kâin oluşundan ve postnişini bulunan Şeyh Hüsnü Efendi'nin (yukarıda ismi geçen emekli süvari yüzbaşısı) da bizden bulunmasından faydalanarak burayı onlara göstermiştik. Bu arkadaşlar ilk içtimada aralarında vazife taksimi yapmışlar, teşkilât, askerî harekât, istihbarat, sevkiyat, propaganda ve neşriyat encümenlerini kur-

muşlardı. Diğer taraftan İstanbul'da mevcut askerî birliklerde vazifeli bulunan zabitandan, jandarma kıtası subaylarından güvendiklerine açılarak onları bu teşkilâta sokmuşlardı. İstanbul'un fedakâr jandarmaları, cefa çekmiş polis memurları da hevesle bu gizli teşekküllere dahil olmuşlardı. Bir müddet bu arkadaşlar beraber çalışmalar, fakat bir müddet sonra vaziyet değişmişti. Yaveran-ı Padişahiden olan süvari Miralayı Esad Bey İstanbul valiliğine tayin edilmiş, muavini bulunan piyade kaymakamı Hafız Besim Bey, süvari kıdemli yüzbaşısı Hüsnü Bey, mitralyöz yüzbaşısı Lûtfi Bey, Hamdi Baba heyet-i merkeziyeden ayrılarak başka bir grup meydana getirmişlerdi. Bu vaziyet karşısında Meclisteki ikinci gruba muvazi olarak İstanbul'daki müsellâh müdafaa-i milliye teşekkülü de iki kısma ayrılmıştı. Miralay Esad Bey ve arkadaşlarının ikinci grup hesabına çalıştıkları anlaşılarak kendilerine istifa etmiş nazariyle bakılmış Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin tensibi ile müsellâh millî müdafaa teşkilâtının başına o tarihte Harbiye Nezareti'nin Harbiye Dairesi Reisi olan erkânıharp mirlivası İhsan Paşa seçilmiştir (Emekli General). Bu yeni heyete dahil olanlar şu zevattır:

O tarihte Harbiye Nazırı Ziya Paşa'nın yaveri bulunan süvari yüzbaşısı Kâmil Bey, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi şube müdürlerinden Üsküdarlı Sadi Bey, İstanbul hükümeti Maliye Nezaretinde memur Seyfi Bey, Tasviri Efkâr gazetesi sahibi Ebuzziya Velid Bey merhum aslî âza olarak Ankara tarafından tayin edilmişler, ihtiyat âza olarak da Kavalalı İbrahim Paşazade Hüseyin Bey ve gene Kavala eşrafından İbrahim Beyler de münasip görülmüştü. Bu teşkilâtın merkez heyeti yeni bir heyecan ve hızla işe başlamışlardı. Fakat İstanbul Valisi olan Miralay Esad Bey ve arkadaşları ayrı bir grup halini muhafaza ettiklerinden buna Mustafa Kemal Paşa hiç memnun olmamıştı. Bu sırada bu gruptan Hafız Besim Bey, İstanbul'da tek münhal mebusluğa seçilen Yenibahçeli Şükrü Bey'in mazbatasını hamilen Ankara'ya gelmiş, Kâzım Karabekir Paşa ile temasa geçmişti. Kâzım Karabekir Paşa da Hafız Besim Bey'i yanına alarak Büyük Erkânıharbiye'ye gelmişti. Merhum Fevzi Paşa bu mühim

görüşmeye beni de çağırmıştı. Kâzım Karabekir Paşa Büyük Erkân-ı harbiye Reisi'ne İstanbul'daki bu gruplaşmanın sebebini şöyle anlatmıştı:

- Paşa Hazretleri Hüsamettin Bey müsellâ müdafaa-i milliye teşkilâtına Halife ordusu teşkilâtının Kuva-i İnzibatiye fırkalarından birine topçu kumandanı olarak kumanda eden topçu kaymakamı Kemal Bey'le bulunduğu semtte Cambaz'ın damadı Mehmet diye anılan değersiz bir kimseyi heyet-i merkeziyeye ithal etmiş olduğundan, Miralay Esad Bey'le (yanındakini göstererek) kaymakam Hafız Besim Bey bunların iştirâkini hoş görmediklerinden içtimalara gelmemişlerdir. İşte İstanbul Valisi Esad Bey'in mektubunu da zatıâlinize sözlerimi tekiden takdim ediyorum.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu sözlerine Mareşal şöyle mukabele etmişti:

- İstanbul Valisi Miralay Esad Bey'le arkadaşlarını değiştirmek emrini bizzat Mustafa Kemal Paşa Hazretleri vermişlerdir. Topkapılı Mehmet Bey'e gelince, bunun seçilmesindeki sebep şudur: İngilizler daima şöhret sahibi kimseleri aramış bulmuşlardır. Mehmet Bey halk adamıdır. Şehremini ve Topkapı semtinde kendisini sevdirmiştir. Fedakârdır ve cansiperane çalışmıştır. Topçu Kaymakamı Kemal Bey, muhalifler tarafından Hilâfet ordusuna tayin edilmiştir. Bu vazife bizim malûmatımız tahtındadır. Asıl gaye bu suretle maskelenmiştir. Büyük Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Erkân-ı harbiye-i Umumiye dairesi, İstanbul'daki M. M. grubu ile müsellâh M. M. teşkilâtının heyet-i merkeziyesine kimlerin ithal edilmesini Hüsamettin Bey'in tezkiyesine münhasır kılmıştır. Bu heyeti merkeziye bu suretle kurulmuştur.

Kavaklı Fevzi Paşa Hazretleri'nin bu cevabı karşısında Kâzım Karabekir Paşa'ya sığınarak Ankara'ya gelen ve yeni bir heyeti merkeziye kurmak isteyen Kaymakam Hafız Besim Bey, şaşırmış kalmıştı. Bu teşebbüs netice vermemiş ve İhsan Paşa'nın, riyasetinde iş başına gelen heyet, yeni vazifesine devam etmişti. Taşkasap'ta Şeyh Visalî dergâhında içtimalarını yapan bu heyet

İstanbul'u mıntıkalara ayırmış ve bu mıntıkaların başına şu zevatı getirmişti: İstanbul ciheti müsellâh müdafaa-i milliye kumandanlığına merkez kumandan muavini süvari kaymakamı Ferhad Bey'i, Beyoğlu ciheti müsellâh müdafaa-i milliye kumandanlığına o tarihte rütbesi Miralay olan Efe Kâzım Bey'i (bir müddet sonra Anadolu'ya geçince yerine topçu kaymakamı Erzurumlu Kemal Bey (general) getirilmiştir.) Ankara'da Millî Müdafaa Vekâleti Muamelâtı Zatiye Dairesi, künyesinde yazılı bulunan Kuva-i İnzibatiye fırkalarında kumandanlık yaptığı kaydıyla bu inha tasvib edilmemiştir. Üsküdar ve Kadıköy ciheti müsellâh müdafaa-i milliye kumandanlığına, süvari miralayı Esad Bey inha edilmiş ise de daha evvelce seçildiği heyet-i merkeziyede içtimalara muntazam devam etmemek ve hizipleşmek gayretlerinden dolayı bu inha merkezce tasvip edilmemiş bu kısma da bakmak vazifesi Kaymakam Ferhad Bey'in uhdesinde kalmıştır (Beyoğlu da uhdesinde kalmak şartıyla).

Bu suretle kurulan, vazife taksimi yapılan İstanbul'daki müsellâh müdafaa-i milliye kuvvetlerine bu arkadaşların gayretiyle çulhacılar, dokumacılar, mavnacılar, gümrük hamalları, arabacılar, bahçıvanlar, motorcular, sandalcılar, mobilyacılar, Kapalı ve Mısır çarşılarındaki esnaf, İstanbul'un o tarihte mevcut 1054 mahallesindeki tulumbacılar, sakalar) cemiyetleri ve mensuplarıyla beraber ithal edilmiş İstanbul merkez kumandanlığı emrindeki inzibat zabitlerinin ve jandarma kıtalarındaki subayların ve polis merkezlerindeki polis memurlarının da iştirakiyle İstanbul'da müsellâh bir gizli teşkilât kurulmuştu. Bu teşkilât, bir taraftan istihbarat ve propaganda işlerini idare eden ve merkezi Ankara'da bulunan M. M. grubu teşkilâtı, diğer taraftan heyet-i merkeziyesi İstanbul'da olmakla beraber gene Ankara'dan idare olunan ve adına Müsellâh Müdafaa-i Milliye denilen silâhlı kuvvetlerden mürekkep muazzam bir kütle teşkil etmekte idi. Bütün bunların emir ve idaresi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tensibi ve Müşir merhum Fevzi Paşa'nın tayini ile uhdemde içtima etmiş bulunmakta idi.

Teşkilâtın kuruluşundan ilgasına kadar bu vazifede kaldım ve elimden geldiği kadar çalıştım. Yalnız şu kadarını söylemeliyim ki, türlü sebep ve düşüncelerle hizipleşen ve iki grup halinde görülen bu teşkilâtta bilâhare İstanbul Valisi olan Miralay Esad Bey, Anadolu'da kurulan millî hükümetin muvaffakiyeti için çalışmış ve bu teşkilâtın işlerini kolaylaştırmış olan bir arkadaşımız idi. Heyeti merkeziye içtimalarına iştirâk etmemiş bulunan piyade kaymakamı Hafız Besim Bey, Ankara temaslarından menfi dönünce nedamet ederek gene teşkilâtta başka vazifeler deruhte etmişti. Emekli süvari kıdemli yüzbaşısı ve Şeyh Visali dergâhının Şeyhi olan Hüsnü Bey de hizipleşmekten vazgeçmiş ve bu arzuyu bana bildirmiş olduğundan her ikisinin vazifelendirilmesini heyet-i merkeziyeye bildirmiştim. Gene iki kısımdan birine ayrılmış olan mitralyöz yüzbaşısı Lûtfi Bey de müsellâh müdafaa-i milliye teşkilâtında bulunduğu müddet zarfında yavuz grubuna intisap ile canla başla çalışmış bir arkadaşımızdır. Topçu kaymakamı Kemal Bey ise Nigehban Cemiyeti teşkil eden ağır topçu zabitanı mumaileyhi intihap etmiştir. Hamdi Baba ise çok yaşlı bulunduğundan hanesine çekilerek bu işlerde vazife almamıştı. Gene şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, İstanbul Merkez Kumandanlığı'na mensup zabitanın cidden vatanperverane hareketleri sayesinde bu müsellâh müdafaa-i milliye teşkilâtı şehrin bütün semt ve mahallelerinde kuvvetlenmişti. Ancak bu sayede şehrin her tarafındaki cephane depoları basılarak elde edilen malzeme Anadolu'ya sevk edilmiş ve bu inzibat karakollarının bu tarzdaki mesaisinde Merkez kumandan muavini süvari kaymakamı Ferhad Bey'in büyük hizmeti görülmüştür.

Bostancı'da İngilizlerin karargâhının burnunun dibinde Şûrayı Devlet âzasından Mehmed Rüştü Bey'in köşkü eslâha ve cephane deposu ittihaz edilmiş olduğu halde İngilizler farkında bile olmamışlardı. Mehmet Rüştü Bey, Ferhad Bey'in akrabası idi. Gerek kendisi gerek oğlu Kemaleddin Rüştü Bey (halen İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi) müsellâh müdafaa-i milliye teşkilâtına dahil olarak, köşkte depo edilen silâh ve cephaneyi

Anadolu'ya, millî çetelere sevk etmekte büyük yararlıklar göstermişlerdi. Kaymakam Ferhad Bey'in ne kadar cesur bir kimse olduğunu gösteren en büyük delil, Çorlu ovasında hazırlanan ve hedefi İstanbul'a taarruz olan Yunan ordusuna ve onun o zamanki başkumandanı Hacı Anesti'nin hareketlerine karşı gerek padişahı gerek onun hükümetini ikaz etmek maksadıyla mumaileyhin devrin Harbiye Nazırı Ziya Paşa'ya, Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi Halepli Zeki Paşa'ya ve Zatı Şahane'nin yaveri Ömer Yaver Paşalara aynen şu cümleyi söylemesi olmuştur:

- Şayet Çorlu'da toplanan Yunan kuvvetleri İstanbul'a yürüyecek olursa gizlice teşekkül etmiş ve silahlanmış bulunan müsellâh millî müdafaa kuvvetlerinin şiddetli mukavemetine maruz kalacak ve bu uğurda İstanbul'da pek çok kan dökülecektir!

Bu heyecanlı ve tarihî an, Yunanlıların İzmir'den denize dökülüp de Türk ordusunun Trakya'ya geçmek, İstanbul üzerine yürümek için tek bir emir beklediği tarihî günlerde vaki olmuş, galip devletlerin donanması ve İstanbul'da bulunan kuvvetleri böyle bir tecrübeye sırf müsellâh millî müdafaa kuvvetleri yüzünden cesaret edememişti.

ATATÜRK, MAREŞAL ÇAKMAK VE İNÖNÜ'NÜN CUMHUR REİSLİĞİ

İstiklâl Savaşı senelerinde Veliaht Abdülmecit Efendi oğlu Şehzade Ömer Faruk'u Anadolu'ya göndermişti. Veliahdın maksadı oğlu vasıtasıyla Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya, Anadolu'ya kendisinin de gelmek arzusunu, en itimat edilir bir şahısla anlatmak keyfiyeti idi. Şehzadenin yanında bir de kurmay subaylarımızdan bir zat bulunuyor, her ikisi gizlice İstanbul'dan kalkan bir vapurla İnebolu'ya çıkıyorlardı. İnebolu, Millî Mücadele'nin giriş kapısı idi. Fakat oradaki Kuva-i Milliye mümessili süvari albayı Nidai Bey keyfiyeti Ankara'ya bildirdiği zaman telgrafı bizzat çeken Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı cevap pek sert ve katî olmuştu:

- Şehzadeyi geriye, babasının yanına gönderiniz!

Bu emri alan ilgililer Şehzadeyi tekrar gemiye bindirerek İstanbul'a yollamışlardı. Aradan bir müddet geçmişti. Ben de bu sırada Anadolu'ya geçmiş, Ankara'ya gelmiştim. Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisimiz merhum Fevzi Paşa Hazretleri'nden yeni talimat ve icap eden direktifleri almak üzere Ankara'da bulunduğum sırada, misafir kaldığım Küçükesad semtindeki haneye Gazi Hazretleri'nin emriyle telefon koydurulmuş ve zaman zaman Çankaya'dan bu telefonla aranmakta bulunmuş idim. Hiç unutmam bir gece telefon uzun uzun çaldı. Ahizeyi elime alınca:

- Alo, alo, burası Çankaya köşkü, ben Gazi Hazretleri'nin yaveri, Mahmut, siz kimsiniz?

- Ben M. M. grubu başkanı Hüsamettin, Mahmut Bey emriniz?

- Hüsamettin Bey, şimdi yanımda Bozok mebusu Salih Bey de var, ikimiz de seni Çankaya'da bekliyoruz!

- Şimdi olmaz Mahmut Bey, fakat yarın sabah inşallah ziyaretinize geleceğim! demiş ve filhakika ertesi sabah Çankaya köşküne gitmiştim.

Sabahın bu erken saatinde, her iki dostum, beni köşkün bahçesinde havuzun başında bekliyorlardı. Etrafın sessizliği, ağaçların gölgesi ve su sesi, insana yaşamak, uğraşmak ve muvaffak olmak hissini veriyordu. Dostlarım, neşeli fakat meraklı idiler. Evvelâ şu şekilde söze başladılar. Mahmut Bey bana hitaben:

- Ankara'mıza hoş geldin Hüsamettin Bey, böyle sessiz sedasız geliyorsun da bizim haberimiz olmayacak mı sanıyorsun?

- Böyle bir iddiam yok Mahmut Bey, her zaman olduğu gibi Fevzi Paşa Hazretleri'nin emriyle geldim.

- Evet ama dostum, sen yalnız Büyük Erkânıharbiye'nin mi mutemedisin, Başkumandanımız olan Mustafa Kemal Paşa'dan sorulacak hiç bir şeyiniz yok mu?

- Hâşâ, böyle bir şey ne düşündüm, ne de söyledim, fakat kendilerini sık sık rahatsız etmek istemem!

- Ne münasebet, bak çok mühim bir hâdise var, veliahd-ı saltanat Abdülmecit Efendi'den Anadolu'ya gelmek isteğini yazıyor ve Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisimizin bu hususta tavassut ve delâletini rica ediyormuş, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bu hususu öğrenmek istiyor, acaba Fevzi Paşa buna taraftar mıdır?

Ben doğrusunu söylemek lâzım gelirse köşkün bu kadar gizli istihbarat yaptığını hayretle öğrenmiştim. Fakat Mustafa Kemal Paşa, her şeyi en ince teferruatına kadar hesaplayan bir kimse idi, Siirt mebusu Mahmut ve Bozok mebusu Salih Beyler onun en mahremi kimselerdi. Cevaben:

- Sizi temin ederim ki dostlarım, Fevzi Paşa bu mektubu okuduktan sonra parçalayıp kağıt sepetine attı. Ben de orada idim. Hattâ bana dönerek şöyle demişti: "Hüsam, Veliahdın Anadolu'ya gelmek arzusu manasızdır. Halkı ikiye ayırır. Belki Allah göstermesin, orduda da bu ikilik müşahede olunur. Bundan saltanat taraftarları istifade eder, Mustafa Kemal aleyhinde

bir takım cereyanlar baş gösterir, millî birliğimiz bozulur. Ben orduyu siyasete karıştırmam. Biz artık saltanattan ayrılmak zorundayız!"

Büyük Erkânıharp Reisimizin bu sözlerini naklettikten sonra onlara:

- Bu işi önlemek için Fevzi Paşa'nın nasıl çalıştığını bilen ve onun canla başla gayretine şahit olan bir insan sıfatıyla, şimdi Büyük Millet Meclisi Reisimizin kendisinden şüphelendiğini öğrenirse, son derece müteessir olacağına emin bulunmanızı pek isterdim! deyince, ikisi de kalkarak elime sarılmışlar:

- Aman Hüsamettin Bey, sakın sana dostça ve mahrem olarak sorduğumuz bu mektup keyfiyetinden kendilerine bir şey bahsetmeyiniz!

Aradan seneler geçip de zafer tahakkuk ettikten ve bizlerin de teşkilâtı lâğvedilip, yepyeni bir veçhe ile yeni teşkilât kurulduktan sonra ben emekliye ayrılıp, Beylerbeyi'ndeki haneme çekildikten nice seneler sonra, Atatürk'ün vefatından, İsmet Paşa'nın Cumhur Riyaseti'ne seçilmesinden sonra bir gün Ankara'da Çankaya'daki köşkünde o sıralarda tekaüt olmuş bulunan Mareşal Fevzi Çakmak Hazretleri'ni ziyaret ettiğim günlerde şuradan, buradan iki mektep arkadaşı olarak konuşurken hatıralarımızın burasında kendilerine bu gizli kalmış görüşmeyi anlatmış ve onu bu mesele üzerinde dinlemeyi pek arzu etmiştim. Merhum Mareşal, evvelâ hayret etmiş, bugüne kadar sakladığım bu sırrı ifşa etmememi garip bulmuştu.

Gazi'nin o sırada herkesten ve her şeyden şüphesi vardı. Benim içinde de böyle düşünmüş olabilirdi. Fakat ben şuna o kadar emindim ki, samimî olarak düşünüyor ve bu memlekette bundan başka çıkar yol olmadığına kani bulunuyordum. Hattâ sana daha garibini söyleyeyim, daha o sıralarda bir gün bana şöyle demişti: "Paşam, cumhuriyeti behemehal kuracağız, seni bu memleketin ilk Reisicumhuru yaptıracağım, ben de Erkân-ı harbiye Riyaseti'ni deruhte ederim." Bu garip teklif karşısında hiç şaşırmamıştım. Mustafa Kemal son derece zeki ve karşısındaki insanı her zaman yoklardı, ben de: "Benim ağzımı mı arı-

yorsunuz Paşam, Allah zatı devletlerine uzun ömürler versin, yüksek şahsiyetinize ve işgal edeceğiniz Cumhur Riyaseti makamına her zaman sadakatle bağlı bulunacağım. Cumhuriyet hükümetinin sarsıntısız devamına can-ü gönülden hizmet etmek başlıca emelimdir. Zatı devletleri hayatta oldukça sadakatimden her zaman emin olabilirsiniz. Bütün temennim, bulunduğum mevkide bu şerefli Türk ordusunun Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi olarak ölmektir. Allah benden bunu esirgemesin!" O zaman Mustafa Kemal tebessüm etmiş, elimi sıkarak şu sözleriyle iltifat eylemişti: "Ben de sizden bu cevabı beklerdim Paşam, inşallah ikimiz de uzun yıllar muammer olur, ilân edeceğimiz, Cumhuriyeti ilelebet payidar ederiz."

Mareşal, tazelenmiş bu hatıradan ilham alarak içindeki teessürü izhar etmekten çekinmedi. Bana dönerek:

- Fakat Hüsam, dedi, Cenabı Hak duamızı kabul etmedi, bizi bu sevdiğimiz ve kurduğumuz ordunun başından ayırdı. İsmet'in bu hareketini hiç affetmeyeceğim. Halbuki benim ona büyük yardımım dokunmuştu.

Mustafa Kemal'in son senesinde o menkûb yaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa da Dolmabahçe'de yatıyordu. Hasta idi, biz sık sık İstanbul'la Ankara arasında gelip gidiyorduk. Celâl Bey Başvekil idi. Atatürk'e elinden gelen ihtimamı gösteriyor, onun iade-i afiyet etmesini ne kadar arzu ediyordu. Şükrü Kaya Bey bu tarihte Dahiliye Vekili idi.

Benim düşüncem şu idi: Mustafa Kemal'e bir emri hak vaki olursa, uzun yıllar onun silâh ve mesai arkadaşı olan İsmet Paşa, onun yerini almalıdır. Zira kendisi siyasî bir şahsiyettir. Devlet adamıdır, ordu kendisini sever, bu meziyetleri bir kimsede toplamak kolay değildir. Celâl Bey de değerli bir iktisat ve siyaset adamıdır. Memleketin el ele vererek çalışmaya büyük bir ihtiyacı vardır. İsmet Paşa Reisicumhur olmalı, Celâl Bey Başvekil kalmalı, ben de her zaman olduğu gibi sevdiğim bu şerefli ordunun başında, onun herhangi bir zümrenin veya şâhsın vasıtası olmamasına dikkat etmeliyim. Hemen Ankara Valisi Nevzad Bey'i çağırdım ve kendisine gizlice talimat verdim:

- İsmet İnönü'nün hayatıyla yakından alâkadar olunuz. Haber aldığıma göre bir takım gizli tertiplerin kurbanı olması ihtimali vardır.

Ankara Valisi Nevzad Tandoğan'ın İsmet Paşa'ya bağlılığı çok kuvvetli idi. Beni de kendisine müzahir görünce çok sevinmiş, ellerimi öperek:

- Emirlerinizi harfiyen yerine getireceğim Paşa Hazretleri yalnız bu husus ikimizin arasında kalmalıdır diye de rica etmişti.

Nihayet Büyük Ata'mıza emr-i hak vaki oldu. Matem saatleri geçip de Cumhur riyaseti seçimi başlayacağı sırada bir takım zevatın gruplar teşkil ederek kendi isimlerini ileri sürdükleri görüldü. Fakat o zaman ki Millet Meclisi'nin gözleri bende idi. Bir çokları evime kadar gelerek bana:

- Paşa Hazretleri, böyle nazik bir zamanda kendinizi bir tarafa çekmeyiniz. Bir çok ihtirasların kaynaştığı bir zamanda memleketçe ve orduca sevilmiş şahsiyetinizin büyük tesiri olacaktır. Sizi Cumhur Riyasetine seçmek istiyoruz. Fikrinizi lütfediniz, diye yalvarmışlardı.

Paşa sözüne devamla:

- Şimdi bir asker olarak sizi temin ederim ki, bu muhtelif hırsların peşinde koşan gruplara şöyle demiştim: "Ben asker doğdum, asker öleceğim. Devlet idaresine aklım vermez, reyimi bu mevkiin bihakkin lâyıkı olan İsmet Paşa'ya veriyorum. Bunu verirken de büyük bir inşirah duyuyorum. O, Mustafa Kemal'in yolunda yürüyecektir."

Benim bu katî konuşmam, kısa bir zamanda tesirini göstermiş, ittifakla İsmet Paşa, Devlet Reisi seçilmişti. Fakat o, bunları çok çabuk unutmuş ve bizi, yıllarca beraber çalıştığımız ordunun başından uzaklaştırmıştı.

Çankaya'da, merhum Mareşal Fevzi Çakmak'ın köşkünde ikimiz de emekli, ikimiz de mağdur, ikimiz de menkûb, iki mektep arkadaşı olarak birbirimize dertlerimizi dökmüş, eski hatıralarımızı tazelemiştik. Merhum Mareşal, samimî bir Cumhuriyetçi ve Atatürkçü idi.

PAPA, MİLLÎ MÜCADELEMİZE TARAFTAR BULUNUYORDU

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali, Türk ve İslâm dünyasını nasıl kalbinden vuran bir felâket darbesi olmuşsa, bütün Hıristiyanlık âlemini de hâdiselerin bundan sonra takip edeceği istikamet noktasından düşündürmüştü. Bir taraftan bu işgalin Anadolu'da uyandırdığı nefret ve zulme karşı mukavemet hisleri Mustafa Kemal'in rehberliği altında gelişirken, diğer taraftan yer yer toplanan silâhlı vatandaş grupları, sonuna kadar mücadeleye yemin ederken, Hint Müslümanları da harekete geçerek, İslâm dünyasının merkezi, makamı hilâfet olan İstanbul'un feci işgali ve Türklere reva görülen mezalim hakkında dikkat nazarını çekmek ve Hint Müslümanlarının bu hususta protestosunu fiilî bir şekilde izhar etmek üzere, Hindistan'ın en mümtaz simalarından Mevlânâ Mehmed Ali'yi Londra'ya bir heyetin riyasetinde göndermişlerdi. Uzun boylu, tıknazca, siyah saç ve sakallı bulunan karagözlü esmer ve çok sempatik bir insan olan Mevlâna Mehmed Ali Han, Hindistan Müslümanları arasında sevilen ve sayılan bir şahsiyet, ilim ve din adamı idi. Mehmed Ali Han, 100 milyon Hint Müslüman'ının fikirlerine tercüman olmak üzere kalkmış, İngiltere'nin merkezi Londra'ya gelmişti. Bu tarihte yalnız Avrupa'ya değil, beş kıtanın mukadderatına hâkim olan tek adam, İngiliz Başvekili Lloyd George idi. Birinci Cihan Harbi tam 4 sene karada, denizde ve havada bütün şiddetiyle devam etmiş ve beş kıtayı alâkadar eden bir felâket olmuştu. Nihayet güçlükle elde edilen zafer İtilâf devletlerine darmadağın bir Avrupa, üzerinde durulacak muazzam bir müstemleke dâvası, azınlıkların haklarının temini, zarar ve ziyanın telâfisi, harp mesullerinin muhakemesi gibi içinden çıkılmaz meseleler bırakmış, dünyanın iktisadî, siyasî ve içtimaî prensipleri kökünden yıkılmış bulunduğundan dolayı, bunların yeni baştan tanzimini yüklemişti. Amerika daha ilk gün-

lerde müşterek meselelere çare arayan konferanstan çekilmiş ve bir yalnızlık siyasetine gömülmüştü. Şimdi bütün dünya işlerini halletmek üzere toplanmış olan meşhur 4'ler konferansı fiilen üçe inmişti. Fakat bu üçlerin biri İtalyan Başvekili çok yaşlı ve her türlü enerjiden mahrum Sinyor Orlando bulunuyordu. Esasen harpte beklenilen rolü oynayamamış bir memleketin mümessili için bu konferansta daha fazla söz hakkı tanımayacağı bedihi idi. Geriye İngiliz Başvekili Lloyd George ve Fransızların meşhur ihtiyar kaplanı Clèmanceau kalıyordu. İşte "harp sonrası" dediğimiz gibi, sonunda başlayan devirde çizilmiş olan muahedelerin yegâne mesulleri bu iki insandı. Bunlardan biri olan İngiliz Başvekili ise bir Türk düşmanı idi. Müteaddit defalar Mustafa Kemal için: "Ben eşkıya reisi ile müzakereye girişemem!" demişti. Fakat sonunda buna mecbur olmuş ve millî kahramanımızın önünde mevkiinden devrilmişti.

Konferansın merkezi Paris'ti. Her taraftan buraya çeşitli kıyafet ve tiplerde muhtelif milletlerin mümessilleri koşup geliyor, büyüklere yollarda, koridorlarda dâvalarını anlatmaya çalışıyordu. İşte bu karanlık günlerde Hint Müslümanlarının mümessili ve Hilâfet Komitesi'nin Reisi Mevlânâ Mehmed Ali Han ve maiyeti Londra'ya gelmiş, Lloyd George'a görüşmüştü. Fakat hilekâr Başvekil, Hint Müslümanlarının talebini reddetmekle beraber onu savsaklamayı esas bilmişti. Bu sırada muhtelif ihtiyaçları için Anadolu hükümeti bazı kimseleri kurye olarak Roma'ya gönderiyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun gayri resmi mümessili sayın Galip Kemali Söylemezoğlu'ndan bunların tedarikini rica ediyordu. Bunlar uçak ve benzini, silâh ve cephaneye müteallik maddelerdi. Mütareke yıllarında evvelâ Damat Ferit Paşa tarafından Roma'ya gönderilip bilâhare Hariciye mesleğinden ihraç edilen fakat 6 ay sonra iş başına gelen Sadrazam Tevfik Paşa tarafından "yegâne münhal sefaret" kaydıyla Stockholm'e tayin edilen Sayın Büyük Elçi, gerek Roma'da bulunduğu müddet zarfında Türklerin büyük dostu İtalyan Hariciye Nazırı Kont Sforza ile samimî arkadaşlığı dolayısıyla, gerek Stockholm'de başta Kral olmak üzere devlet adamlarıyla vaki

temaslarında, millî hükümetin dâvası uğrunda elinden geleni yapmış, faydalı olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine millî hükümetin hariciye teşkilâtını yeni baştan kurması teklifi vaki olmuş, fakat Büyük Elçi, henüz zamanın buna müsait olmadığını, yalnız bir heyet ile millî hükümetin Avrupa'da temsil edilerek faal bir rol oynayabileceğini bildirmişti. Diğer taraftan İtalya'da bulunduğu günlerde uyanık bir diplomat olan mumaileyh, Hint Müslümanları heyetine, Hıristiyanlığın en büyük makamı olan Papalık müessesesiyle temasa gelmek üzere Roma'ya uğramalarını tavsiye eylemişti. Hintlilerin büyük adamı Mevlânâ Mehmed Ali Han'da bu makul fikre uyarak 10 Nisan 1920'de Roma'ya gelmiş ve Müslüman heyetinin Vatikan'da kabulü yolunda Sayın Galip Kemali Söylemezoğlu'nun tavassutu vaki olmuştu. Sefaretten değerli bir hariciyecinin de tercümanlık vazifesiyle memur edildiği bu heyeti, Papa XV. Benoit kabul etmiş ve Müslümanların arzusunu öğrenmek lütfunu esirgememişti. Bir İtalyan generalinin tavassutu sayesinde vuku bulan bu tarihî kabulde Mevlânâ Mehmed Ali Han, Papa'ya Müslümanların davası için şöyle demişti:

- Mukaddes peder, sizi kardeş dinin en büyük adamı olarak saygıyla selâmlıyoruz. Ve tek Allah'a inanan iki dinin kardeş çocukları olarak sizden, galip devletler tarafında Türk ve Müslümanlara, Peygamberimiz Efendimizin, hedefi olan halifeye ve Osman oğulları hanedanına ve Türk milleti ile onun şahsında bütün İslâm dünyasına reva görülen zulüm ve hakaret için, müdahalenizi rica ediyoruz. Bundan mesul olan İngiliz Başvekili Lloyd George, hakikatte Hıristiyan dünyası ile Müslüman âlemi arasında bir ehlisalip zihniyeti yaratmış bulunmaktadır. Asya'da ve Müslümanlarla meskûn olan bütün kıtalarda İngilizlerin ve Fransızların reva gördüğü zulüm ve tazyike karşı, bir takım reaksiyonlar uyanmıştır ve uyanmaktadır. Hıristiyan âleminin en büyük makamı olan zatı âlilerinin böyle bir hareketi nasıl telâkki ettiğini müsaadenizle sorabilir miyim?

Papa XV. Benoit'ya bu nutuk tercüme edilince Papa:

- Böyle bir hareketi müdafaa-i meşrua telâkki ederim!

Cevabını vermek necabet ve ulüvvü cenablığında bulunmuş ve bunun üzerinde fevkalâde sevinen Mevlânâ Mehmed Ali Han da Papa'ya:

- Bu cevabınızı Bombay'da Hint Hilâfet heyetine telgrafla tebşir edebilir miyim? demiş ve XV.Benoit da:

- Hay hay edebilirsiniz! cevabını verince, Mevlânâ Mehmed Ali Han ayağa kalkarak Papa'ya bu tarihî sözlerin bütün Müslüman dünyasını teshir ettiğini ve bu geniş düşüncenin Hıristiyan devletlerinin başındaki diplomatlara yol göstereceğini ümit ettiğini beyan ederek, Müslümanların minnetlerini arz etmiş ve bu tarihî mülâkat böylece bitmişti.

Roma'da gayri resmî sefir bulunan Galip Kemalî Söylemezoğlu, mezkûr görüşmeyi gizli teşkilâtımıza mensup ve o sırada vazife ile Roma'da bulunan arkadaşımıza anlatmış ve ayrıca da Ankara'ya yazmıştı.

Hıristiyanların en kutsî mümessili Vatikan'ın bu, büyük adamı, Anadolu'da başlayan İstiklâl Savaşı'nı tasvip ediyor, Türklerin silâhlı mukavemetini tam manasıyla bir meşru müdafaa addediyordu. Ne yazık ki Hint Hilâfet komitesi Roma'da daha fazla kalamamış, İtalyan devlet adamlarıyla daha fazla temas fırsatını bulamamıştı. Bütün İstiklâl mücadelesi yıllarında ve ondan sonra da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne büyük sempati gösteren İtalyan devlet adamı ve Hariciye Nazırı Kont Sforza Türklere karşı duyduğu sempatiyi daima muhafaza etmiş ve bu siyaset İtalya'nın Mondros mütarekesinden sonra esas prensipleri olmuştu. Lozan barışının müzakereleri sırasında kapitülâsyonları toptan kaldırmak istemeyen bilhassa İngiliz ve Fransız delegelerine karşı İtalyan murahhası Sinyor Montanya'nın uzlaştırıcı metodu ve kendi ismini taşıyan, yalnız adlî sahaya şamil kapitülasyonlar formülü de sulh konferansına dahil diğer devletler tarafından Türklere karşı hususî bir alâkanın eseri addedilmişti.

Papa'nın İstiklâl mücadelesinde, Anadolu'da çarpışan Türklerin hareketini "meşru müdafaa" tabiri ile desteklemesi Lozan sulhu sırasında İstanbul Rumlarının, Batı Trakya Türklerine

mukabil yerlerinde bırakılması hususundaki iltimasının kabulüne imkân vermiş ve bu sayede mübadele prensiplerinden yalnız İstanbul'da öteden beri mukim olan Rumlar istisna edilmişti. Bütün bunlar, vaktiyle İstanbul'un zaptı sırasında Katoliklere karşı, Ortodoksların gösterdiği nefretle ne güzel tezat teşkil ediyordu. İstanbul'un Türkler tarafından muhasarası sırasında bir Rum müverrihi: "Katoliklerin külâhını Bizans'ta görmektense, Türklerin sarığını seyretmeye bin defa razıyım!" demişti. İstanbul Rumlarının Papa XV. Benoit'nin iltimasıyla yerlerinde kalması ve Bizans hülyalarına devam etmeleri ilâhî bir tezadın mukabelesi olduğuna hiç şüphe bırakmamaktadır.

MİLLÎ CEPHELERİN SİLÂHLARI VE TECHİZATI NASIL TEMİN EDİLDİ

1919 yılını Anadolu, kongreler kurarak maksat ve gayelerini anlatmak için harcamış, 1920'de İstanbul hükümetinin riyakâr hareketlerini öğrenerek kendisi için artık yeni kararlar vermek lüzumunu duymuş ve 19 Mart 1920'yi idrâk edince, işi silâhtan başka hiç bir şeyin kazanamayacağına inandığı için, kendi başının çaresine bakmış ve 23 Nisan 1920'de ilk ve müspet adımını atarak mücadeleye karar vermişti...

1921'in bir takım seri harplerle geçeceği gün gibi aşikârdı. Bir taraftan şarkta Ermenilere karşı harbedilmekte, diğer taraftan cenupta, şarkta Ermenilere karşı harbedilmekte, diğer taraftan cenupta Fransızlara karşı mahallî kuvvetlerin giriştiği mücadele inkişaf etmekte, garpta da 10 Ağustos 1920 Sevr muahedesini tanımak istemeyen Türklere karşı bunu zorla tatbike kalkan ve bu sebeple sulh muahedesinin çizdiği General Milen hattını çiğneyerek Anadolu'nun içine dalan Yunanlılarla yapılacak muntazam harplerin plânları ve programları üzerinde durulmaktaydı. İşte benim Anadolu'nun kalbgâhı olan Ankara'ya geldiğim tarih, böyle bir kritik zamana düşmüş bulunmaktaydı. Gerek Ebedî Şefimiz Mustafa Kemal'in gerek Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisimiz Kavaklı Fevzi Paşa'nın arzuları, yakında garpta başlayacak ciddî savaşlarda Garp cephesi kumandanı erkânıharp Miralayı İsmet Bey'e (İnönü) ihtiyacı olan eslâha ve cephaneyi yetiştirmek, çetelerin de lâğvı ile elde kalan millî orduyu takviye eylemekti. Bütün ümidimiz İstanbul'da idi. Harb-i Umumî senelerinden beri Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmış bir kimse olarak gerek resmî ve gerek gizli silâh ve cephane ambar ve depolarının, muhtelif baskınlarla elde edilmesini, deniz veya kara tarikiyle Ankara'ya sevkini istiyorduk. İstanbul o tarihte eslâha ve mühimmat depolarıyla bize bir kaç istiklâl savaşı yap-

tıracak derecede zengin idi. Bunun için İstanbul'daki gizli teşkilâtımızın büyük bir gayretle çalışmasını istemek hakkımızdı. Halbuki İngilizler ve Vahideddin hükümeti de var kuvvetleriyle bizim gizli teşkilâtımıza mukabil resmî, alenî, hafi çeşitli unsurlardan faydalanarak bir takım cemiyetler, gruplar, teşekküller meydana getirmekte idi. Bunları şöylece sıralamak mümkündü: Teali-i İslâm Cemiyeti, Kürd Teali Cemiyeti, (Müfrit) Hürriyet ve İtilâf Cemiyeti, Mutedil Hürriyet ve İtilâf Cemiyeti, Askerî Nigehban Cemiyeti, Mukaddesatı Muhafaza Cemiyeti, Tarik-i Salâh Cemiyeti, Kızıl Hançer Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Amerikan Mandaterleri Cemiyeti.

Bu cemiyet mensupları menfi propagandalarla İstanbul halkını milliyetperver Anadolu aleyhine tahrik ediyor ve mukabil mücadeleye teşvik eyliyordu. Fakat İstanbul'un temiz, vatansever, asil ve kahraman bir halkı vardı. Asırlarca saltanat merkezi olmuş olan bu şehrin kendine mahsus ananeleri, âdet ve görüşleri mevcuttu. Felâket ve saadeti tam manasıyla mukayese edebilen bu olgun halk kütlesi, dâvanın ancak Anadolu'da kazanılacağına daha başlangıçta inandığı için, gerek düşman parasıyla, gerek sarayın yardımıyla kurulan ve başlarına bir takım her devirde mevki kapmak, külâh giymek hırsıyla çırpınan sütü bozuk kimselerin, teşvikine asla kulak asmamıştı. Şimdi burada bir hakikati açıklamaktan çekinmeyeceğim.

Anadolu mücadelesinin başında İstanbul'u saymak bu ıstırap çeken zavallı şehrin ve onun kahraman ve cesur halkının hakkını vermek olacaktır. Bazı müdekkik ve muharrirlerin bu şehrin hakkını inkâr etmeye kalkışmaları kadar Millî Mücadele'nin akışını anlamadıklarının bariz ispatı olamaz. İstanbul yedisinden yetmişine, fakirinden zenginine kadınından erkeğine, genç, ihtiyar, asker, sivil, Anadolu'nun muvaffakiyeti için uğraşmış, didinmiş ve bu uğurda pek çok kimseler ya düşmanın kurşunu ile, ya padişahın darağaçlarında, hapishanelerde, zindanlarda, yurt içinde veya yurt dışında çeşitli işkencelerle tazyik edilmişlerdir. İstanbul'da kurulmuş, alenî, gizli teşekküllerin cemiyet ve grupların, bizim malûmumuz veya meçhulümüz olan toplu-

lukların adedini saymak cidden güçtür. Yalnız şurada bir kaçını sıralayalım: Sebat-ı Millî grubu, Yıldırım grubu, Vefa grubu, Güneş grubu, Ay grubu, Hamza grubu, Mücahit grubu, Muharip grubu birer misal olarak zikredilebilir.

İstanbul, Anadolu'nun muhtaç olduğu silâh ve cephaneyi elde etmek için gece, gündüz baskınlar yaparak hem düşmanlarımızı, hem de onunla işbirliği yapmış olan İstanbul hükümetini ve padişahı dehşet, hayret ve korku içinde bırakmıştır. Başlı başına tarihleri yazılmak lâzım gelen bu kahramanlardan bazılarını da halkımıza tanıtmak benim vazifemdir. Gizli teşkilâtımıza dahil olup da o tarihte Eminönü rıhtımı üzerine bir ardiyesi bulunan Himmetzade Hüseyin Hüsnü Bey ile Sirkeci'de nakliyecilik yapmakta olan Trabzonlu Şükrü Reis oğlu Reşad Bey ve Galata'daki mahallî mahsusta o tarihte ardiyecilik yapmakta olan Siirtli Emin Bey, kimisi ardiyeci ve kimisi de nakliyeci olarak kendilerine tevdi olunan silah ve cephaneyi Seyr-ü sefain İdaresi'nin gene teşkilâtımıza dahil kaptanlarıyla anlaşarak ve gene teşkilâtımızdan olan gümrük hamalları ve mavnacıların gayretiyle gemilere yüklemişlerdir. Bu hatıraları okuyanlar kolaylıkla anlayacaklardır ki biz milletin, Türk halkının İstiklâl Savaşı'ndaki muazzam rolünü şerefli ordumuzun yanı başında sivil olarak fakat bir asker gibi nasıl çalıştığını izaha gayret etmekteyiz. Tarihler, orduların, kumandanların hizmetlerini aydınlatır. Fakat ordu gerisi, bugün anlaşılmıştır ki en aşağı cephe kadar mühimdir. Eğer İkinci Cihan Harbi'nin bidayetinde Almanların zaferleri baş döndürücü olmuşsa, ordu ile beraber yürüyen mükemmel bir gizli servisin ve onunla beraber vazifesini bilen bir halk kütlesinin hizmetlerine dayanmıştır. Daha sonra Rusların da Almanları taklit ederek meydana getirdiği gerilla teşkilâtı hedef olarak bunu kendisine gaye bilmiştir. İspanya ihtilâlinde General Franko'nun beşinci kolu da bu yolda yürümüştür. Bizim İstiklâl Savaşımızın en şerefli, en iftihara değer tarafı halkın hiç bir taraftan emir almadan, kendi inisiyatifiyle aralarında üstünlük veya âmirlik gözetmeden, kendiliklerinden teşkilatlanmaları, kardeş gruplarla işbirliği yapmaları, hep bir-

den büyük dâvaya elbirliğiyle yardımlarıdır. İşte bir milletin savaşı bu demektir. Bunun da kahramanları vardır. Bunlar alelâde vatandaşlardır. Ne yakalarında yıldız, ne omuzlarında sırma veya bir takım işaretler vardır. Bunlar yıldızsız, sırmasız, hattâ tüfeksiz millî kahramanlardır. Bunları bilmek, öğrenmek, haklarını vermek lâzımdır. Hatıralarımız buna hizmet edebilirse cidden sevineceğiz.

Meselâ bunlardan biri hem vaktiyle Umumî Harp senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa'mızda hizmet etmiş, hem mütareke yıllarında gizli gruplarda vazife almış olan Sağır Murad veya namı diğerle Korsan Murad ismindeki vatanperverdir. Kocaeli mıntıkası Kuva-i Milliye Kumandanı Yenibahçeli Şükrü Bey, mütarekenin başlarında cephanesiz kaldığını bize bildirmiş, Murad Bey'e verilen talimat dairesinde adamlarıyla o da Maltepe'deki Endaht mektebini basarak cephane sandıklarını tedarik ettiğimiz arabalara yükleyerek bizzat Kocaeli Kuva-i Milliye kumandanına teslim etmişti. Gene Korsan lâkabıyla anılan Murad Bey Üsküdar semtindeki Selimiye kışlasının cephane ambarlarını adamlarıyla basarak bir gece içinde oradan kaldırdığı silâh ve cephaneyi Selimiye açıklarında demirli olan Alemdar vapuruna irkâp ederek Zonguldak'a götürmüştü. Burada bir Fransız harp gemisi bu silâh ve cephanenin sahile çıkarılmasına mümanaat etmiş, fakat Korsan Murad Bey adamlarıyla beraber Fransızlarla silâhla çarpıştığı gibi Zonguldak ve havalisinin millî kuvvetlerine kumanda eden çetecilerden İpsiz lâkabıyla anılan Recep'e haber göndererek onun emrindeki Trabzonlu cesur denizcilerle Fransızların üzerine ateş açılarak bu malzemenin sahile çıkarılması temin edilmiştir. Gene Kocaeli mıntıkasındaki millî kuvvetlerin başından Yenibahçeli Şükrü Bey'in ayrılması üzerine yerine tayin olunan Kadıköy gizli teşkilâtının başı inzibat yüzbaşısı Dayı Mesud Bey, bizden silâh ve cephane isteyince bizim Teşkilât-ı Mahsusa ambarlarımızdaki silâh ve cephane ile bombaları kendisine derhal göndertmiştim. Bunlar mahallî yardımları sayılabilirdi. Fakat Anadolu'ya geçip de bir cephenin ihtiyaçları ile karşılaşınca ve Kavaklı Fevzi Paşa gibi

İstanbul hükümetinin emrinde çalışırken Anadolu'yu tercih ederek ve Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarla dâvet ettiği ve itimat eylediği bir kimse olan Harbiye Nezareti sabık müsteşarı erkânıharp miralayı İzmirli İsmet Bey, garb cephesi kumandanlığını da deruhte edince, Alman tüfeklerine mahsus cephane talebinde bulunmuş, bunların tedariki için o tarihlerde İstanbul'da Harbiye Nezareti'nde vazifeli olan, fakat gizli teşkilâtımıza dahil bulunan cesur ve vatanperver zabitlerimizden erkânıharp miralayı Ömer Lûtfi Bey ve erkânıharp binbaşısı Naim Cevad Bey ve mitralyöz binbaşısı Cemal Bey gibi fedakâr ve cesur arkadaşlarımız, askerî ambarlara emir vermek suretiyle millî ordunun ve garp cephesinin bu mühim ihtiyaçlarını temin eylemişlerdi. Bu suretle Ankara'ya Alman mermileri, Alman tüfeklerinin sürgü kolları, el bombaları gelebilmişti. Bu meyanda Sevkiyatçı lâkabıyla anılan piyade binbaşısı Rıza Bey de Anadolu'ya geçerken bir çok cephane sandığı ve sürgü kolu getirmişti. Gene İzmit yolu ile küllî miktarda kaputluk, Amerikan bezleri, iç çamaşırları da sevk edilmiştir. İstanbul'da Felâh grubu, Ankara'da kurulan M. M. Grubu ve bunlara yardım eden gizli aşikâr bir çok teşekküllerle fedakârâne çalışan fertlerin elbirliği ile tedarik ettiği silâhlar, Millî Mücadele'mizin temeli olmuştur.

M. M. GRUBUNDA ÇALIŞAN KAHRAMANLAR

Millî Mücadele yıllarında Ankara'da kurulan ve Büyük Erkân-ı harbiye ile Millî Müdafaa Vekâleti tarafından tescil edilen M. M. Grubu, bir taraftan gizli istihbarat, propaganda işleriyle her ne suretle olursa olsun tedarik edilecek silâh ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılmasını temin ile vazifeli kılınmış ve işlerin hüsnü suretle yürütülmesini mümkün kılacak tarzda şubelere ayrılmıştı. Bu teşkilâtın bilhassa İstiklâl Savaşı'nda ve garp cephesinde büyük faydaları görülmüş, en sıkışık ve hayatî bir savaş sayılan ve 22 gün ve gece devam etmiş bulunan Sakarya harbi sıralarında büyük bir ehemmiyet arz etmişti. Bu tarihî gün ve gecelerde İstanbul'la mütemadiyen makine başında gizli telle muhaberelerimiz ve teşkilâtımıza bu tarihte Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanunla mutlak salâhiyete malik olarak işbaşına gelen ve Başkumandan sıfatını taşıyan Mustafa Kemal Paşa'nın teşkilâtımıza verdiği emirler ve direktiflerinin İstanbul'daki fedakâr arkadaşlarımıza ulaştırılması işinin de bir çok güçlükler arz ettiğini ilâve etmek isterim. Bir ucu Ankara'da postanenin hususî bir dairesinde, diğer ucu İstanbul'un muhtelif ve gizli yerlerinde bulunan gizli telin, isimlerini aşağıya yazdığım fedakâr telgrafçılarımız vasıtasıyla temin olunduğunu ve İstiklâl Savaşı tarihimizin bu zevata da bir çok şeyler borçlu bulunduğunu itiraf etmek mecburiyetindeyim. Bu fedakâr, vatanperver arkadaşlarımız şunlardı: İstanbul Telgraf Başmemuru Hacı Mümtaz Bey, Telgraf Müdürlerinden Arap İhsan Bey (bilâhare Ankara'ya çağırılmıştır), Hat Memuru Ahmet ve Telgrafçı Cemal, Cevad, İsmet Beyler, Telgraf Memuru Edib Efendi'yi bir lisanı şükranla yâd ederiz.

Diğer taraftan bu muhaberatı bizzat ulaştıran ve kurye olarak çalışanların başında bulunan polis komiserlerinden Salih Bey ve daha sonra Saffet ve Hacı Şevki Beyler bu vazifeleri deruhte etmişlerdir. İngilizler mütemadiyen gizli telin nerelerden

geçtiğini ve hangi mevkilerde verici veya alıcı merkezlerinin bulunduğunu anlamak, öğrenmek için bu memurları çok tazyik etmişler, hattâ işkence eylemişlerdir. Fakat bunlardan hiç biri asla, gizli telin ne istikametini, ne merkezlerini söylemiş ve bilâkis vazifelerine daha kuvvetli bir aşk ve imanla bağlanmışlardır. Posta Telgraf Umum Müdürlüğü'nün sevkiyat şubesi müdürü olan Kürd Hacı Rıza Bey de İstanbul'un telgraf ambarında mevcut bulunan bir çok telgraf ve telefon makineleriyle kablolarını ve telgraf fincanlarını ve diğer malzemeyi gizli teşkilâtımızın mühim elemanlarından biri olan matbaacı Şeref Bey'e teslim etmiş, mumaileyh de bu malzemeyi bin bir müşkülâta göğüs gererek Anadolu'ya getirmiştir.

M. M. Grubu'nun diğer bölümlerinde çalışan arkadaşlardan Topkapılı İhsan Bey, muhasebe işleriyle meşgul olmuş ve kendisine Dahiliye Nezareti Muhasebe Müdürü İsâ ve gene İstanbul hükümeti Divanı Muhasebat mümeyyizlerinden Sadık ve gene aynı daire mümeyyizlerinden Nahid Beyler yardım etmişlerdir. Bu arkadaşlar M. M. Grubu'nda ve gizli teşkilâtta çalışmış binleri aşan vatanperverleri defterlere kaydetmek, giden binlerce ton eşyayı cins ve nevileriyle tespit etmek gibi güç bir işi muvaffakiyetle başarmışlardır.

Gene İstanbul hükümeti Maliye memurlarından Avni ve Rüsumat İdaresi ketebesinden Beylerbeyli Zühtü Beylerin de teşkilâtın kuyudatında büyük hizmetleri mevcuttur. M. M. Grubu'nun istihbaratçı olarak vazifelendirdiği arkadaşlara gelince bunların başında Beyazıd polis merkez memuru Cem'i Bey'i, onun kayınbiraderi olup Adliye Vekâleti heyeti teftişiye riyasetinde bulunmuş olan Sezai Bey'i gene bu tarihlerde İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nde serkomiser Yanyalı Mazlum, gene İstanbul hükümeti Polis Müdüriyeti kısmı siyasî Reisi Piyade Binbaşısı Türkçü Ziya ve Aksaray Ahz-ı Asker Şubesi Reisi (ismini hatırlayamadım), Ayasofya Ahz-ı Asker Şubesi Reisi piyade binbaşısı Ahmed Safder, Fatih Ahz-ı Asker Şube Reisi Binbaşı Server Beyleri Millî Mücadele'mizin fedakâr ve vatanperver unsurları olarak zikretmeye mecburuz. M. M. Grubu'nun

teşkilâtlandırdığı işler arasında İstanbul'dan Anadolu'ya geçeceklere verilecek tezkiyelerin, hüviyet varakalarının gerek vize tarzları ve gerek bunların tertip şekilleri de gelmekte idi. Millî Mücadele'nin başında bu işi (G.K.) parolalı karakol teşkilâtı yapmakta iken Hintli casus Mustafa Sagîr'in bu teşkilâttan müsaade aldığı göz önünde tutularak onların verdiği müsaade varakaları iptal edilmiş ve bir ara Yavuz grubunun mühürlü vesikaları muteber sayılmış, nihayet M. M. Grubu Ankara'da kurulunca İstanbul'dan Karadeniz limanlarına çıkacak şahısların ellerinde Felâh grubunun mühürlü tezkereleri şart koşulmuştu.

M. M. Grubu Ankara'da derhal faaliyete geçerek İstanbul'da yaşayıp da menfî ruhlu ve Millî Mücadele'ye düşman kimselerin isimlerini ve resimlerini kartonlar halinde tespit ederek bu resimli kartonların bir örneğini üçüncü Samsun ve bir diğerini de Trabzon iskelelerinde çalışan A.P. rumuzu ile ifade olunan askerî polis teşkilâtlarına göndermiştir. Bir adet resimli karton da Antalya kapısında bulundurulmuştu. İstanbul'dan Anadolu'ya kurye olarak sık sık M. M. Grubu'na mensup kimseler gelip gitmiş, bunlar içinde en çok faal olanları matbaacı Şeref ile Hacı Tevfik Efendi başta sayılmıştır. Felâh grubu müseccel olmazdan evvel Millî Mücadele lehine İstanbul'dan istihbarat işleriyle meşgul olan gruplar meyanında (Muharip ve ondan sonra Mücahit) isminde daha iki grup zikredilebilir. Mezkûr gruplarda çalışanlardan biri, o tarihte rütbesi erkânıharp binbaşısı Neşet Bey'dir ki mumaileyh aynı zamanda Sultan Vahideddin'in damadı ve Sadrazamlardan Tevfik Paşa'nın küçük oğlu erkânıharp binbaşısı İsmail Hakkı Bey'le birlikte Saray dahilinde Erkânıharbiye'de müstahdem olduğundan son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa tarafından Ankara'ya kurye olarak gönderilmiş ve Ankara'nın cevabını ve resmî evrakı hâmilen İstanbul'a avdet etmiştir. Neşet Bey, İsmail Hakkı Bey'den öğrendiklerini Ankara'ya muntazaman bildiriyordu. Kurye olarak Ankara'ya geldiği bir sırada orada alıkonulmuş ve Millî İstiklâl Savaşı'nda albaylığa kadar yükselmiştir. Daha sonra da müptelâ olduğu hastalıktan kurtu-

lamayarak vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin. Padişahın damadı İsmail Hakkı Bey'e gelince, nihayet onun da hizmetleri sarayca anlaşılarak Sultanla boşanmasına sebep olmuş, Ankara'ya geçen mumaileyh, daha sonra ateşemiliterlik ile muhtelif Avrupa merkezlerinde bulunmuştur. Neşet Bey'in maiyetinde çalışanlardan biri de o tarihte rütbesi istihkâm mülâzım-ı evveli İhsan Bey'dir.

İhsan Bey, Umumî Harp'te Teşkilât-ı Mahsusa'mızda bulunmuş, Afrika'ya gönderilmiş güzide zabitlerimizden biridir. Millî Savaşa iştirâk ettiğinden rütbesi albaylığa kadar yükselmiştir. Gene Muharip ve Mücahit Gruplarında çalışanlardan biri de erkânıharp yüzbaşısı Seyfi Bey'dir. Felâh grubu tescil edilince başa Ekrem Bey, erkânıharp binbaşılığına terfi ederek geçmiş, daha sonra albaylığa kadar yükselmiş ve Lozan sulhundan sonra İstanbul Polis Müdürü olmuş, daha sonra şarktaki Ağrı Kürd isyanını muvaffakiyetle tenkil etmiş, generalliğe terfi eylemiştir. Ekrem Paşa, büyük hizmetlerinden sonra kolordu kumandanı olmuş, sonra da emekliye ayrılmıştır. Müseccel Felâh grubunda çalışan fedakâr arkadaşlardan biri de o tarihte rütbesi topçu kaymakamı olan Eyüp Bey idi. Bilhassa Eyüp Bey'in millî orduya tedarik ettiği silâh ve cephane, azamî faydalar temin etmiş, mumaileyh albaylığa, daha sonra mebus olarak Büyük Millet Meclisi'ne dahil olmuştur.

Müseccel Felâh grubunun mühim simalarından biri de binbaşı Aziz Hüdai Bey idi. Millî İstiklâl Savaşlarındaki hizmetleri üzerine albaylığa terfi etmiş, Lozan sulhundan sonra İstanbul Polis Müdür muavini olmuş, daha sonra emekliye ayrılarak Gümrük Muhafaza Teşkilâtında çalışmıştır. Bir müddet gizli askerî teşkilâtta yeniden vazife görmüştür.

MÜSECCEL FELÂH VE YAVUZ GRUPLARINDA ÇALIŞANLAR

Merkezi Ankara'da olan M. M. Grubu ile irtibat yaparak İstanbul'da çalışan müspet gruplar içinde en faali müseccel Felâh ve Yavuz grupları idi. Evvelki yazımızda da tebarüz ettirdiğimiz gibi bu grubun başında geçen erkânıharp binbaşısı Ekrem (general), topçu kaymakamı Eyüp (general), binbaşı Aziz Hüdai (albay), teşkilâtı taazzuv ettirmişler ve yanlarına kıymetli arkadaşlar da almışlardır. Bunlardan biri o tarihte erkânıharp yüzbaşısı Seyfi Bey'dir. Daha sonra albaylığa ve nihayet generalliğe terfi etmiş olan Seyfi Bey (paşa) Avrupa'da ataşemeliterliklerde bulunmuş, siyasî sahada da faydalı olmuştur. Gene bu grupta çalışanlardan biri de topçu yüzbaşısı Emin Bey'dir. Felâh grubunun İstanbul'da oynadığı rol çok büyük olmuş, bir çok vatanperver subayları sinesinde toplanmıştır. Bunlar, topçu yüzbaşısı Rasim, o tarihte rütbesi mülâzım Kerim Bey, (emekli levazım yarbayı), elyevm topçu kaymakamı Cevdet Bey, o tarihte rütbesi levazım yüzbaşısı Şahab Bey (yarbaylıktan emekli), o tarihte rütbesi topçu mülâzım-ı evveli gözlüklü Ziya Bey, nakliye zabitlerinden yüzbaşı Cemal Bey, o tarihte rütbesi mülâzım İbrahim Bey, bunlar bu teşkilâtın rütbeli elemanları idi. Bir de bunların içinde siviller vardır ki onlardan biri gümrük manifesto kısmında çalışan Abidin Bey, ardiye bekçisi Mahmud Ağa (Millî Mücadele'den sonra hizmetlerine mükâfaten Göksu Kasrı'nda bekçi olmuştur). Müseccel Felâh grubunda çalışanlardan biri Himmetzade Hüseyin Hüsnü Bey Liman İnhisar Şirketi Memurin müdürlüğünde sicil memuru Ahmet Reşad Bey, Tahmil Tahliyede Süleyman Çavuş, limanda tahmil tahliyede ve vinç işlerinde çalışanlardan biri de Hasan Baba, nakliye zabiti o tarihte rütbesi mülâzım-ı evvel Ahmet Ağa (fevkalâde hizmetlerinden dolayı yüzbaşılıktan emekli olduğu halde ölünceye kadar ordumuz kadrolarında istihdam edilmiştir), Müseccel

Felâh grubunda hizmet eden sivillerden biri de Necmeddin Bey'dir. (İstiklâl Harbi'nden sonra bu grubun ilgası üzerine inhisarlardan çalışmış ve bunun da ilgası üzerine elyevm Denizbank'ta vazifeli bulunmaktadır), Müseccel Felâh grubu, yalnız millî orduya ihtiyacı bulunan silâh ve cephaneyi temin etmekle kalmamış, Anadolu'ya iltihak eden on binlerce ümera ve zabitanı tezkiyelerini yaparak salimen oraya göndermiştir. Bu hizmeti şayanı takdir bir başarı ile bitiren bu grubu tebrik etmek vazifemizdir. Müseccel Felâh grubunun iki mühim kuryesinden biri Serkomiser Salih Bey, diğeri Saffet Bey adında vatanperver arkadaşlarımızdır.

Müseccel Yavuz grubunda çalışanlara gelince, bu grubu kuranların başında evvelce karakol teşkilâtında hizmetleri görülen merhum Orgeneral Muğlalı Mustafa Paşa vardır. Yavuz Sultan Selim'in resmini hâkkettirmiş oldukları mührü kullanarak kendilerine bu ismi vermiş olan bu grup, gerek millî hükümete istihbarat sahasında, gerek askerî ambarlardan baskınlarla temin edilen silâh ve cephaneyi kaçırarak, Karadeniz limanlarına sevk etmek suretiyle hayatî sayılacak hizmetler ifa etmişlerdir. Bu tarihte rütbesi erkânıharp kaymakamı olan Muğlalı Mustafa Bey (paşa) bu grubun riyasetini büyük bir muvaffakiyetle başarmıştır. İstiklâl Savaşı'ndan sonra şarkta Üçüncü Ordu müfettişi sıfatıyla büyük hizmetler ifa etmiş ve İkinci Cihan Harbi'nde Şark hudutlarımızı korumuştur. Müseccel Yavuz grubunda çalışanlardan biri de levazım binbaşısı İbrahim Bey (albaylıktan emeklidir), o tarihte rütbesi yüzbaşı olan Filibeli Halim Bey, (binbaşılıktan emekliye ayrılmıştır), o tarihte rütbesi mitralyöz yüzbaşısı olan Lûtfi Bey'dir mumaileyh Fatih'te doğduğu için Fatihli Lûtfi diye yâd edilir. Karakol teşkilâtında muvaffakiyetli hizmetleri görülen ve bu teşkilâtın ikincisi reisi Hafız Besim Bey'in muavini bulunan Lûtfi Bey, daha sonra Erkân-ı harbiye-i Umumiye'nin emrinde resmî ve müstakil olarak kurulan M. M. grubunda da başarılı hizmetler ifa etmiştir.[37] (Halen tuğbaylık-

37 Karakol Teşkilatı'nın mühim simaları bir taraftan Muğlalı Mustafa paşa, diğer taraftan Ali Rıza Artunkal (Orgeneral), Süvari Genrali Nidaî Bey, Hafız Besim

tan emeklidir). Yavuz grubunda çalışanlardan diğerleri, İstanbul gümrüklerinde müfettiş Abidin Bey, muayene memuru Haydar Bey, ihracat müdürü Pertev Bey, Müdür muavini Nuri Bey, İthalât Müdürü Memduh Bey, gene aynı gümrükte müfettiş Hasan Baba, idi. Bu gümrükçülerin bilhassa gizli olarak sevk edilen silâh ve cephaneyi düşman kontrolünden kaçırma noktasında büyük hizmetleri olmuştu. Yavuz grubunda çalışanlardan biri piyade yüzbaşısı İpekli Kemal Bey ve Sadaret kalemi hulefasından Manisalı İhsan Rüştü Bey (Üsküdar Noteri) idi.

Gene Millî Mücadele'ye hizmet eden teşekküllerden bir diğeri de Namık grubu idi. İstiklâl Savaşı'nın canı mesabesinde olan mühimmat işini halletmek için kurulan bu grup, piyade mülâzımı Halil İbrahim ve biraderi mülâzım Naci Beyler tarafından tesis edilmiştir.

Diğer taraftan Büyük Erkân-ı harbiye tarafından takdirnamelerle taltif edilen ve fisebilillâh çalışan gümrükçülerden M. M. grubuna dahil zevat şunlardı: İstanbul ciheti dahiliye gümrüğü baş müdürü Nail Bey, İstanbul gümrüğü muhafaza memurlarından Saruhanoğlu İhsan Bey, gene muhafaza memuru Hüseyin Bey, İstanbul gümrüğü başmüfettişi Davudpaşalı Nuri Bey, muhafaza müfettişi Hüseyin Rıza Bey, İstanbul gümrüğü manifesto memuru merhum Sadık Bey, muhafaza müfettişi Rıza Bey, gene muhafaza müfettişi Lâz Hamdi Bey, muhafaza müfettişi Bekir Paşazade Rıza Bey vardır.

Bir de Ahmed Berzenci Efendi'nin Berzenci grubu vardı ki bunlar da millî ordu için mühimmat tedariki gayesini güdüyorlardı. Ahmed Berzenci Efendi Bahriye imamı idi. Bahriye Nezareti ambarlarından arkadaşlarıyla pek çok silâh ve cephaneyi Anadolu'ya sevk etmişti.

Bu tarihlerde içeride hummalı çalışmaların yanı başında dışarıdan da ordu ihtiyaçlarının temini düşünülmüş, bilhassa Almanya ile münasebete girişilerek millî ordunun tayyare ihtiyacı

Bey'dir. Daha sonra İzmit'ten gelen halaskâr ordunun subaylarından İstihk. Kaymakamı Kasım Bey (Akkan), aynı sınıftan Beykozlu Kaymakam Reşat Bey'in (Başkaya) de mühim hizmetleri mevcuttur.

için teşebbüsler yapılmıştır. Bu sıralarda Berlin'de bulunan erkânıharp kaymakamı Nuri Bey (Conker) ve erkânıharp kaymakamı Erzincanlı Saffet Bey (Arıkan) peşin para ile 9 adet tayyare satın alarak Rusya'nın delâletiyle Novrosiski Limanı'na bu uçakları getirmişler, millî hükümet bunu haber alınca Kalkavanzadelerin vapurlarından biriyle bu ambalajlı uçakları Samsun'a getirtmişti. Usta marangozlar tarafından Samsun'da ambalâjlarından çıkarılarak ve Ankara'dan gelen tayyareci subayların da yardımıyla monte edilen bu uçaklar, havalandıktan sonra biri, Mahmur dağları üstünde bozularak düşmüş, diğeri Havza üzerinde motoruna ârız olan bir aksaklıktan sükut etmiş, bir üçüncüsü Merzifon üzerinde yanmıştı.

Mevcut ve müseccel grupların yanında hususî teşebbüslerle millî hükümete yapılan mühim hizmetler de mevcuttu. Bu tarihlerde Mercan semtinde Yaldız Hanı'nda kösele tüccarı İtalyan tebaasından Nesim Danon Efendi isminde bir Musevi, Divrikli Bekir Efendi ile oğlu Mehmet Ali'nin de silâh ve cephane sevkinde yararlıkları görülmüştü. Nesim Efendi'nin hanı depo ittihaz edilmiş ve maiyetinde çalışan Bekir Efendi ile gene oğlu Mehmet Ali manifatura sandıklarının içine silâh ve cephane koyarak ve üstüne eşyayı ticariye doldurarak gümrüklerden atlatarak gemilere yüklemişlerdi. Fakat İngilizler gerek Nesim Danon'dan ve gerek arkadaşlarından şüphe etmişler bir akşam Mercan'daki hanın bahçesinde iskambil oynayan bir vatandaş üzerine iki el silâh attırmışlar ise de eseri tesadüf olarak Nesim Efendi bundan kurtulmuş, bir defasında han basılmış şüphelenilen silâhlar aranmış ise de bu defa da Bekir Efendi ve oğlu hanın avlusunda yatan Mercan Baba'nın sandukasını kaldırarak silâhları buraya sakladıklarından İngilizler işin bir türlü farkına varamamışlardı.

Muavenet-i Bahriye Grubu'nda çalışanlara gelince; gene aynı maksat ve gayeler uğrunda bu isimle bir grup kurmuş fedakâr ve vatanperverler şunlardı:

Rütbesi bahriye kaymakamı olan komodor Nazmi Bey, rütbesi bahriye kaymakamı olan Haydar Bey, bu iki arkadaş bu

grubun müessisleridir. Haliç'te bulunan harp gemilerimizin işe yarayan silâh malzemesini gizlice söktürerek millî orduya göndermişlerdir. Komodor Nazmi Bey albaylığa yükselmiş ve emekliye ayrılmıştır. Nazmi Bey bu grup kurulmadan evvel Beylerbeyi'nde teşekkül eden millî teşkilâta dahildi. Gene grupta o tarihte rütbesi binbaşı olan Şemseddin Bey (kaymakamlığa yükselmiş, hâlen emeklidir). Rütbesi bahriye mülâzım-ı evveli Faruk Bey, rütbesi o tarihte bahriye binbaşısı olan Ziya Bey, rütbesi bahriye mülâzımı olan yaver Hasan Bey o tarihte yüzbaşı olan Hulki Bey (İstiklâl Savaşı'ndan sonra kaymakamlığa yükselmiştir), rütbesi bahriye yüzbaşısı olan Lâz Ahmet Bey (binbaşılığa yükselmiş emekli olmuştur), daha sonra İngilizler komodor kaymakam Nazmi Bey'i değiştirmişler bu vazifeye bahriye kaymakamı Cevad Bey'i getirmişler, o da gene arkadaşlarının gittiği yoldan yürümüştür. Bu grup, Millî Müdafaa Vekâleti ile temasa gelmiş olmakla beraber Felâh grubunun bir kolunu teşkil etmekte idi. Bu grupta deniz zabitlerimizden bir çok kimseler mevcuttur. Fakat benim hafızam ve hatıralarım ancak bunları zaptedebilmiştir.

İstanbul'daki askerî ambarlarda Osmanlı ordusunu birkaç misli idare edecek derece silâh ve cephane bulunmasının sebebi, merhum Enver Paşa'nın harbin gidişine bakarak bizim çok ağır şartlara maruz kalacağımızı ve Balkan Harbi'nin sonunda olduğu gibi Büyük Harbin sonunda da yeni bir savaş deruhte etmeye mecbur kalacağımızı hesap etmiş olmasından bir de Levazımatı Umumiye Reisi merhum İsmail Hakkı Paşa'nın son derece namuskâr bulunmasından ileri gelmiştir. Cihan Harbi'nin sonunda bir gün Enver Paşa'nın yanına girdiğim zaman, onu İsmail Hakkı Paşa'ya şöyle dert yanarken görmüştüm:

- Arkadaşlardan biri geliyor, Romanya'dan şeker getirmek istediğini söylüyor, benden vesika istiyor, bir diğeri Almanya'dan elbise getireceğinden bahsederek vagon tahsisini talep ediyor, başka bir arkadaş çıkıyor, Avrupa'dan eşya getirmek talebinde bulunuyor, başka bir arkadaş İzmir'le Bandırma arasında işleyen şimendiferden nakliyat için vagon teklifi yapıyor, bunlar hep

midelerini düşünüyorlar. Bıktım Paşa bu arkadaşlardan, bunların bitip tükenmeyen isteklerinden, ya vesika, ya vagon ne olacak böyle halimiz?

İsmail Hakkı Paşa merhum gülmüş ve hiç unutmam şunu söylemişti:

- Garp ediplerinden birinin meşhur sözü vardır. Paşam, adam bunalmış, "alın dostlarımı, düşmanlarım bana yeter!" demiştir. İnsan dostlarıyla uğraşmaktan yoruluyor. Bu şartlar altında düşmanlarımız bize daha hafiftir. Şimdi düşünüyorum da her devrin böyle bitip tükenmeyen isteklerine göğüs germek lâzım geldiğini daha iyi anlıyorum.

SAKARYA GERİSİNE ÇEKİLME KARARI VE M. M. GRUBU

Anadolu'nun giriştiği mücadele bir bakımdan memleketi istilâ edenlere ve müstevlileri her noktadan destekleyenlere karşı yapılıyor, diğer taraftan düşmanla işbirliği yaptığı bir hakikat mertebesinde sabit olan son Osmanlı hükümdarı Vahideddin ile onun hain hükümetine, saltanata taraftar olanlara karşı devam ediyordu. Millî Mücadele'nin bu suretle hedefi iki zümre idi. Fakat aralarındaki işbirliği bu hasım cepheyi tek bir çizgi haline getirmiş bulunuyordu. Resmî kadrolu orduların teşekkülü ve keyfî idareye alışmış çetelerin lâğvı da millî hükümete yeni bir takım düşmanlar kazandırmıştı. Şimdi mücadelenin sıklet merkezi batıya intikal etmiş vaktiyle Kocaeli hattâ Beykoz'a kadar yaklaşarak ikmal merkezlerini İstanbul'un kapılarına kadar getirmiş olan millî kuvvetler, düşmanın şimalden ve cenuptan ileri hareketi üzerine muayyen hatlara ve muntazam cephelere bağlı kalmıştı. Bu yüzden Anadolu'ya yapılacak nakliyatın yalnız denizden ve Karadeniz limanlarından icrası mümkün olmuştu. Karadeniz'de ve İstanbul Boğazı'nda bunu baltalayacak en büyük kuvvet İngiliz donanması idi. İngilizler şiddetli bir kontrole girişerek Anadolu'nun ihtiyacı bulunan silâh ve malzemenin naklini yasak etmişlerdi. Yalnız hesaba katmadıkları en mühim âmil, İtilâf devletlerinden Fransa ve İtalya'nın bu dâvada İngilizlerle tam bir mutabakata varmamış olması idi. Her iki müttefikin bilhassa Afrika'da ve Müslüman memleketlerde müstemlekeleri vardı. Bütün Müslümanlar maddeten olmasa bile manen Türkiye'nin kurtuluşu mücadelesine son derece müzahir idiler. Onları darıltmak ne Fransa'nın ve ne de İtalya'nın işine gelirdi. O halde, Anadolu'ya yardım etmeyi bu iki devlet kendi müstakbel menfaatleri içinde görüyorlardı. İşte bu sebeple deniz nakliyatında kendi bayraklarını taşıyan gemiler mütemadiyen Karadeniz kıyılarındaki Anadolu kapılarına

Samsun ve İnebolu'ya silâh, cephane ve levazımat-ı askeriye çıkarmakta devam ettiler. Burada Fransız bandıralı, La Fransez Nakliyat şirketine mensup vapurlardan Ararat, Adana, Ladil, Lanfie, Lalet isimlerini taşıyanlar gerek kaptanları, gerek makinist ve ateşçileri ile tayfaları Fransız tabiiyetine girmiş Beyaz Ruslardan mürekkep olduğu halde, dâvamıza hizmet etmişlerdir. Bir kaç defa Zonguldak ve bir defa da Mersin limanına teslim edilmiş bulunan silâh ve cephaneler M. M. Grubumuza mensup elemanlar tarafından cephelere sevk edilmiştir. Hattâ bu nakliyat Mudanya mütarekesinden sonra da aynı şirketin vapurlarıyla yapılmış ve mütareke mucibince Trakya'ya geçirilen kuvvetler Marmara sahillerinden birinden diğerine bu yoldan yapılmış ve ihraç iskelesi Tekirdağ olmuştur. Bu Fransız gemileriyle M. M. ve İstanbul'daki Felâh gruplarının idare ettiği silâh ve cephane nakli 26 sefere vasıl olmuştur. Bu Fransız gemilerinin bordalarına yanaşan mavnalardan gemilere irkâb edilen sandıkların İngilizler tarafından kontrolüne mâni olmak için Fransız konsoloshanesi Ermeni müfettişler istihdam etmiş ve bunlardan biri, Karabet Hugasyan Efendi resmî elbise giyerek ve beline tabanca takarak vapur dahilinde gezinerek İngilizlerin müdahalesine mâni olmuştur.

İstanbul'da Felâh, Yavuz; Muavenet-i Bahriye gruplarının İtalyan bandıralı vapurlara da tahmil ettiği malzeme oldukça fazladır. Fransız ve İtalyanların Millî Mücadele'ye müzaheretleri sebeplerini Umumî Harp senelerinde Müslüman müstemlekelerde Teşkilât-ı Mahsusa'mıza mensup personellerin nasıl muvaffak çalıştığını bize gösteren delillerde aramak doğru olacaktır. Onlar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bu Müslüman memleketleri uyandırmış bulunuyorlardı. Grupların yanında şahısların da bu silâh ve cephane nakillerinde meşkûr hizmetleri görülmüştür. Bunları da tarihe mal etmek lâzım gelecektir. İstanbul'da bulunup da her şeyi göze alan bu insanlar içinde topçu zabitlerinden o tarihte rütbesi yüzbaşı Erzurumlu Abdülvahhab Bey ile topçu zabitanından o tarihte rütbesi yüzbaşı Zeki Bey (emekli albay), yüzbaşı Erzurumlu Bilâl Bey (emekli albay)

aradan geçen zamanla hafızamdan silinmiş daha bir çok arkadaşları saymak mümkündür. Gene vapurlara memur edilen zabitan içinde bahriye zabitlerinden o tarihte rütbesi yüzbaşı olan Safranbolulu Hakkı Bey'i (emekli deniz albayı) ve Topkapı'da ikamet eden kayyum Ahmet Efendi'yi ve Tasviri Efkâr gazete ve matbaasının sahibi ve naşiri merhum Ebüzziya Bey'i vapurlar dahilinde bilfiil vazife almış ve bir çok silâh ve cephaneyi Fransız ve İtalyan gemilerine yüklemiş fedakâr vatanperverler olarak yâd etmeliyiz. Fevzi Paşa Hazretleri Velid Ebüzziya Bey'in bu cansiperane hizmetlerine mükâfaten Erkânıharbiye'den kendilerine takdirname ile bir kıta İstiklâl madalyası tevcih buyurmuşlardı. Velid Bey, İstanbul ve Ankara arasında cereyan eden şifrelere uygun olan İnebolu'ya bu mühimmatı getirmişti. Gene bu sahada topçu kaymakamı Kemal Bey (emekli general) de bir çok hizmetler ifa etmiştir.

M. M. grubunun millî cephelere silâh ve cephane temini işi bilhassa Sakarya harbi sıralarında hayatî bir ehemmiyeti haiz bulunmuş ve Anadolu'nun mukadderatı ancak bu çalışmalara bağlı kalmıştır. O sıkıntılı gecelerde makine başında sabahlara kadar İstanbul'la yaptığımız muhaberelerin heyecanını hâlâ muhafaza ederim. Bu tarihte ordularımız İsmet Paşa'nın emrinde Kütahya - Altıntaş hattını tutmakta, onun yanında cenupta da Refet Paşa'nın emrindeki birlikler irtibat yapmakta idi. Şimalde taarruza giren Yunan kuvvetlerine Prens Anderya kumanda etmekte idi. Prens Anderya âni bir taarruzla İsmet Paşa kuvvetlerinin boş kalan sağ cenahını çevirmeye başlamıştı. Tehlike büyüktü. Millî Hükümet burada karşılaşacağı mağlûbiyetle sarsılacak ve belki de dâvayı kaybedecekti. O gece Fevzi Paşa Hazretleri'nin odasında Mustafa Kemal Paşa ile her ikisi sabahlamışlardı. Arada sırada beni çağırarak orduya ne miktar silâh ve cephane yardımı yapılabileceğini ve bunun ne taraftan, ne kadar zamanda olabileceğini soruyorlar, yüzlerinden sıkıntı ve teessür içinde bulundukları anlaşılıyordu. Uykusuzluk ve yorgunluk Mustafa Kemal'in azmini ve iradesini asla kıramıyordu. Mütemadiyen sigara ve kahve içerek harita başında çalışıyor-

lardı. Maalesef bu tarihî anda İsmet Paşa kuvvetlerine cephane ve malzeme yardımı yapmaya fiilen imkân yoktu. Bunu sarih olarak söylemek müşküldü. Fakat Mustafa Kemal Paşa, söylenilmeyenleri de anlayacak bir zekâya malikti. Sabaha karşı her ikisi pek mühim bir karara varmışlardı. Hiç unutmam yanlarına çağırıldığım zaman, elindeki sigarasını bir kaç defa çeken Mustafa Kemal Paşa:

- Sakarya gerisine ricatten başka çare kalmamıştır. Ancak gerideki hatlarda tutunmak, yeni baştan kıtaları gözden geçirmek lâzım geliyor. Fakat İstanbul'daki teşkilâtımız bu müddet zarfında bize ne gönderebilir? Bunu da sizden istiyorum. diye buyurmuşlardı.

O zaman Mustafa Kemal Paşa'ya:

- Paşam, demiştim. İstanbul'la muhabere bizim için son derece müşkül bir vaziyet arz ediyor. Erkânıharbiye'den istediğimiz noktaları bulmak ve gizli şifremizi kullanmak kolay olmuyor deyince derhal:

- Postanede çalışacaksınız. Size ayrı bir oda verecekler, hususî bir makine koyacaklar, yanınıza itimat ettiğimiz telgraf memurları da alacaksınız, diye emir buyurdular ve Fevzi Paşa dönerek:

- Şayet, Sakarya gerisinde duramazsak, Kızılırmak'a kadar çekilmekte bir beis görmüyorum. Ankara şimdiden tahliye edilmeli ve Kayseri'ye hükümet merkezi naklolunmalıdır, ne dersin Paşa?

- Tedbirleriniz, emirleriniz pek yerindedir Paşam, yalnız bendenizin bir tek endişesi var, o da hükümet merkezinin Kayseri'ye naklinin gerek Mecliste, gerek halk arasında yapacağı manevî sarsıntı, bunun geri çekilmekte olan ordularımıza sirayetinden korkarım.

- Savaşı kaybedersek, manevî sarsıntı tam bir izmihlâle dayanmayacak mı? Buna mecburuz Paşa! diye buyurmuşlardı.

Fakat hâdiseler Mustafa Kemal Paşa'nın bu ileri görüşünü, tedbirin isabetini ispat etmiş ise de Fevzi Paşa'nın endişeleri de

tahakkuk etmişti. Mecliste hükümet merkezinin nakline ilk bayrağı açan muhalif grup mebuslarından erkânıharp miralayı Mersin mebusu Salâhaddin Bey olmuştu. Ebedî Şef'in kararını diline dolayarak büyüklere hücum ediyor. Büyük Millet Meclisimizin ikinci reisi olan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey ise daha ileri giderek bu kararlarından dolayı Paşalar için:

- Meclisin bir kapısında Mustafa Kemal'i, diğer kapısına da Kavaklı Fevzi'yi asalım diye bağırıyordu. Bu sırada vuku bulan bir hâdise muhalif mebusların ekmeğine âdeta tereyağı sürmüş, onları daha fazla konuşmaya ve hükümete hücum etmeye sevk etmişti. Ankara hapishanesinden çıkarılan jandarmaların muhafazasında Kayseri'ye nakledilmekte bulunan 200'e yakın mahkûm yolda Hasandede mevkiinde jandarmalara hücum ederek silâhları ellerinden almışlar ve civarda padişaha sadık bulunan Dişikitli - Kürd Hasan adındaki eşkıya çetelerine katılarak Ankara'dan, Kayseri'ye göç etmekte bulunan on binlerce vatandaşı dağ başlarında sıkıştırarak onları soymuş, perişan bir halde bırakmışlardı. Muhalifler Ankara'da sövüp sayarken Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ile beraber ricat emrini almış birliklerin Sakarya gerisine yerleşmesini temin için cepheye koşmuş, hattâ atla vaki bu acele gidişte Mustafa Kemal Paşa, bir ara attan düşerek kaburga kemiğini kırmıştı. Yaralı ve mustarip olan Ebedî Şefimizin bir elini kaburgasına bastırarak ve çadırda yatıp kalkarak bu karanlık günlerde lâzım gelen emirleri verdiğini ve her şeyin bu tedbirler ve emirlerle düzeldiğini söylersek fedakârlığın derecesini bilmem bir parça anlatabilmiş olur muyuz?

MİLLÎ MÜCADELENİN DENİZCİLERİ

İstiklâl Savaşı'nı umumiyetle bir kara harbi olarak kabul edenler pek çoktur. Mahdut bir iki hava çarpışması istisna edilirse ve denizden yapılan nakliyatı mühimsememek lâzım gelirse Millî Mücadele yurdun toprakları üstünde cereyan etmiştir diyenler pek çok olacaktır. Fakat bu fikrin aksini, maalesef şöhretli bir baş yazar da şöyle ifade etmişti: "İstiklâl savaşı dediğiniz şey, bir kaç mavnacının, bir iki takacının hareketinden başka bir şey değildir!"

Ona göre, hâdise bir kaç silâh ve cephane naklinden ileri gitmemiştir. İşte onlarla ne bulunmuşsa yapılmış, düşman ordusunun mağlûbiyeti başka şartlara bağlanmıştır. 37 sene evvel cereyan etmiş bu savaşları, halkın bütün varlığı ile giriştiği bu ölüm dirim mücadelesini küçümseyenler her zaman olacaktır. Fakat tarih, Yirminci asırda Birinci Cihan Harbi'nin sonunda mağlûbiyeti kabul etmeyerek yedisinden yetmişine kadar savaşmış bir tek milleti kaydetmiştir. O da, Türk milletinin kendisidir. İkinci Cihan Savaşı'nın sonunda dahi bu örneği tekrarlayan tek bir millete rastlanmamıştır. Çünkü İstiklâl Mücadelesi bir çok şartların bir araya gelmesini isteyen muazzam ve millî bir harekettir. Başta esarete boyun eğmeyen bir millete, onu mükemmelen sevk ve idare edecek dâhi bir şefe, dünyanın pek karışık bir devrine ve her tarafta galipleri meşgul edecek hâdiselere ihtiyaç vardır. Fakat hepsinin üstünde inanmak ve savaşmak şarttır. Şimdi Ankara'daki abidenin altında okuduğumuz üç kelime bu mücadelenin elbette parolasıdır: ***"İnandılar, savaştılar, kazandılar!"***

Biz bu yazımızda Millî Mücadele'nin kararlarda cereyan etmiş safhalarının yanı başında Türk denizcilerinin ecdatlarına yakışır bir kahramanlıkla, her şeyi göze alarak denizde yaptıkları fedakârlığı anlatmaya çalışacağız. Bu ölümle pençeleşme-

nin heyecanını duyacaklardan birinin de bu başyazar olmasını pek isterdik, amma onun ömrü bu yazıları okumaya fırsat vermemişti.

Bu tarihî deniz vakalarından biri Karaağaç cephane deposuna yapılan baskındır. Birinci Cihan Harbi'nin sonunda ambarlarına külliyetli miktarda silâh ve cephane depo edilen Haliç'teki Karaağaç askerî cephaneliğinin baskını fevkalâde olmuştur. 1920 senesinin sonbaharında bu baskın için yapılan ilk içtima Çeşme meydanındaki Rize otelinin bir odasında vaki, bu işin plânlarını hazırlayanlar, gizli teşkilâtımızın mühim elemanları bulunan Topkapılı Mehmed (merhum), Hemşinli Mehmed (merhum), Ali Osman (merhum), Mustafa Kaptan (ticaretle meşgul), Hemşinli Mahmut (Demiryolu memuru), Tahsin Kaptan (merhum) ve bunlarla beraber bazı arkadaşlar bu toplantıda bulunmuştur. Bunların dışında Karaağaç cephaneliğinin ambar memuru mülâzım Eyüplü Nazmi Bey de kendi vazifesi başında gizli teşkilâtımıza yapacağı yardımı beklemekte bulunmuştu. Baskın iki motorla yapılacaktı. Bugün emekli Yarbay bulunan bahriye yüzbaşısı Nazif Bey'in temin ettiği yüzer tonluk iki motordan birinin adı Avniye, diğerinin ismi İsmet idi. Birinciye Pazarlı Eyüp Reisoğlu Mustafa Kaptan, diğerine Pazarlı Babaoğlu Ahmet Kaptan (halen Denizyollarında) kumanda edecekti. Baskını fiilen yapacak, silâh ve cephaneyi motorlara taşıyacak kimselerin de tedariki pek güç olmuştu. Zira her iki motor için vücuduna ihtiyaç görülen kimselerin miktarı 80'e baliğ oluyordu. Bunların atak, beceriklilik, vatanperver ve son derece ketum olmaları şarttı. Bu hususta intihabı Hemşinli Mehmed, Hemşinli Mahmut, Tahsin, Mustafa ve Ahmet kaptanlar üzerlerine almışlar, itimat ettikleri kimseleri toplamışlardı. Bu 80 kişinin ilk motorla hareketi münasip görülmüş, herhangi bir mukavemete maruz kalırlarsa vuruşmak ve üzere de tabanca ve kamalarla teçhiz edilmişlerdi. Plân mucibince, karanlık basınca Ayakapı'dan iki motor hareket etmişti. Çok gürültü olmasın diye egzoz boruları denize verilmiş, motorların süratli gitmesi muvafık görülmüştü. Hiç kimse sigara bile içmi-

yor, zifiri karanlıkta yol alan motorların mevcudiyeti etraftan his bile edilmiyordu. Efradın bir kısmı baş altına, bir kısmı kıç ambara yerleştirilmişti. Hepsi çömelmiş, oturmuş, seslerini kesmişler, heyecandan kulak kesilmişlerdi. Her iki motorun gecenin zifiri karanlığında hafif ışıklarla aydınlatılan Haliç sahillerine yanaşmadan Karaağaç önlerine gelişi hadisesiz cereyan etmiş. Azabkapı'dan bir sandalla açılan ve içtima yerine varmış olan Hemşinli Mehmed Ali Osman, Tahsin kaptan da orada hazır bulunmuştu. Motorun iskeleye yanaşmasını gören muhafızlardan biri hemen:

- Yanaşma! diye bağırmış, Mustafa kaptan kendisine şöyle cevap vermişti:

- Denize dökülecek cephaneleri yükleyeceğiz, yabancı değiliz!..

Onbaşı buna şiddetle itiraz ederken motor yanaşmış, Mustafa kaptan da sahile atlayarak onbaşının koluna girip onu ikna etmeye ve oyalamaya uğraşmıştı. Bu sırada motordakiler, sandaldakiler karaya çıkmış, plân mucibince herkesin ne yapacağı bilindiği için vazife başlamıştı. İlk hamlede onbaşının ağzı mendille, kolları iple bağlanmış, Hemşinli Abdullah, duvar üzerinde habersiz nöbet bekleyen İngiliz neferini, ayaklarından çekerek düşürmüş ve bir hamlede onu kıskıvrak bağlamıştı. Bir kısım efrat, muhafızların koğuşuna baskın yaparak, silâh göstermek suretiyle onları teslim almış, ağızlarını ve kollarını bağlayarak başlarına tüfekli muhafız ve gözcü dikmişti. Bütün bunlar fevkalâde süratle yapılmış, cephaneliğin muhafızları şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilmez olmuşlardı. Mülazım Nazmi Bey'in gelmesi üzerine kırılan ambar kapıları ve içeri dalan tayfanın gayretiyle cephaneliklerin boşaltılmasına başlanmış ve bu esnada cidden takatin üstünde mesai sarf edilmiştir. Bu sırada Jandarma lâkabıyla anılan Hasan, emrindeki arkadaşlarla ellerindeki silâhların namlularını ağızları mendillerle kolları iplerle bağlı bulunan ve otuza yaklaşan askerin gözcülüğünü ve muhafızlığını yapmakta idi. Nöbette olan arkadaşlar arada sırada etraftan geçen kayıkları haber verince çalışmalar bir için duru-

yor, herkes yere yatarak bir müddet hareketsiz kalıyordu. Eşyanın kıymetlisini ve mühimini depo memuru Nazmi Efendi işaret ediyor ve baskını yapanlar da sandıkları, torbaları yüklenerek motorlara koşuyordu. Bu gidip gelme karıncaların hareket gibi sessiz fakat süratli cereyan ediyordu. Nihayet irkâb ameliyesi bitmiş fakat esir edilen otuza yakın adamın da Anadolu'ya nakli muvafık görülmüştü. Bunlar birinci motorun baş altına yerleştirilmişler, evvelâ Mustafa Kaptan'ın Avni'ye motoru, onu müteakip Ahmet Kaptan'ın idaresindeki İsmet motoru, iskeleden hareket ederek Haliç'in ortasından köprülere doğru yol almaya koyulmuştu. Şimdi daha tehlikeli bir yolculuk başlamış bulunuyordu. Her iki motor, Ayakapı'ya uğrayarak motorların üstüne konacak branda bezleri ile boş meyve sepetlerini yüklenmişti. Arkadaşlardan bir kısmı, karaya çıkarak şehirde onları bekleyen vazifelerine dağılmış, sonra her iki motor yollarına devam etmişlerdi. Unkapanı köprüsü altında hadisesiz geçildi. Karaköy köprüsünün giriş ve çıkış methallerini kontrol eden inzibat subayları, gizli teşkilâtımıza mensup olduklarından bu motorların geçişinden daha evvelce haberdar edilmişlerdi. Sonra Marmara gecenin bu sessiz saatlerinde süratle kat edilerek Anadolu yakası tutulmuştu. Çıkarma Karamürsel'e yapılacaktı. Gece yarısından sonra sahile varan ilk motor "İsmet" motoru olmuştu. Halk büyük tezahüratla çıkanları karşılamıştı. Fakat saatler ilerledikçe asıl mühimmat ve esirleri hamil olan Avniye motorunun gözükmemesi herkesi telâşa ve heyecana düşürmüştü. Bunun üzerine motora işaret vermek üzere Karamürsel kaymakamı ve aynı zamanda askerî polis teşkilâtı şefi yüzbaşı Tevfik Bey görünür bir yerde büyük bir ateş yaktırmıştı. Halbuki Avniye motoru Darıca önlerinde arıza yapmıştı. İleride düşman donanmasında bazı parçaların mevcudiyeti görülmüş, makinistler büsbütün şaşırmışlardı. Her kafadan bir ses çıkmaya böyle bozuk bir motorla yola devamın son derece tehlikeli olduğunu söyleyenler bulunmaya başlamıştı. Karamürselli Fedai lâkabıyla anılan İsmail de:

- İleri gidemiyoruz, sabah olunca yakalanacağız, bari cephaneyi denize dökelim demiş ise de kaplan soğukkanlılığını muhafaza etmişti.

- Dediğinizi yapalım amma her şeyden evvel motoru işletelim dedi.

Nihayet makinistler uğraşarak arızayı düzelttiler ve biraz sonra da Karamürsel sahillerine varıldı. Halk gelenleri çılgın gibi kucakladı. Silâh ve cephane boşaltıldı, esirler mahallî kumandanlığa teslim edildi. Ertesi günkü İstanbul gazeteleri iri puntolarla o gece basılan Karaağaç deposunun muhafızları ve malzemesiyle nakledildiğini bildirmişlerdi. İngilizler, bu baskına fena halde kızdılar. İstanbul hükümetini günlerce sıkıştırdılar. Bir çok şüphelilere işkence edildi. Fakat bir netice alınamadı. Motorları bile kimse tayin edemedi. On gün sonra eşya-i ticariyle yüklü motorlar salimen Haliç'e döndüler. O gece Topkapı dışında, mezarlık içinde Topkapılı Mehmet, İhsan, Al Osman, Mustafa Kaplan, Hemşinli Mehmet, Hemşinli Mahmut, Tahsin kaptan, yüzbaşı Nafiz toplandılar. Sıkı takibat karşısında nasıl hareket edeceklerini gözden geçirdiler. Fakat bu baskınlar her zaman muvaffakiyetli neticeler vermedi. Bir defasında Kâğıthane'deki fişekhane ambarından orada vazifeli topçu yüzbaşısının gayretiyle gene Mustafa kaptanın emrindeki motorla seri ateşli toplara mahsus mermiler yükletilerek yola çıkıldı. Motor sabaha kadar Kerestecilerde bir geminin bordasına yanaşarak bekledi. Çünkü işgal kuvvetleri kumandanlığı, Karaağaç baskınından sonra köprülerin altından hiçbir vasıtanın geceleyin çıkmasını muvafık bulmamış, bütün seyrüseferi yasak etmişti. Sabahı beklemek şarttı. Sabah olunca, Mustafa kaptan geminin kâğıtlarını yaptırmak üzere Liman Reisliği'ne gitmiş, tayfa Armutlulu Mehmet ile arkadaşı çay içmek üzere kahveye gitmişler, makinist olan ve Genç lâkabıyla anılan delikanlı motorda kalmıştı. İngiliz polisleri motoru bastılar, Genci bağladılar. Fakat tayfalar vaziyeti öğrenince motora gitmemişler, kaptan da motorda polisleri görünce kahveye giderek vaziyeti öğrenmişti. Motorun sahibi Beyoğlu Merkez Memuru Şevket

Bey idi. Vaziyet ona haber verildi. O da güya bilmiyormuş gibi ilgili Türk ve İngiliz makamlarına başvurarak motorunun çalındığını haber verdi. Motorun içindeki cephane İngilizler tarafından denize döküldü. Tevkif edilen ve işkenceye maruz kalan Genç, bir tek kelime söylemedi. Kendisinin makinist olduğunu, ne alınıp ne verildiğini bilmediğini iddia etti. Zincire vurulan delikanlı günlerce semt, semt, kahve kahve dolaştırılarak tayfaları teşhis etsin diye gezdirildi. Bir gün Yenicami'de Yorgancı Hilmi'nin kahvesinde Hemşinli Mehmet, Hemşinli Mahmut ve Mustafa kaptan bir kaç arkadaşıyla oturup konuşurken, delikanlı İngiliz polisleriyle kahveden içeri girmişti. Fedai denizciler sapsarı kesildiler. Artık yakalanmışlardı. Delikanlı arkadaşlarıyla yüz yüze geldiği halde tek birini bile tanımadığını ısrarla söylemiş, onları mutlak bir ölümden kurtarmıştı. Hikâyesi mümkün daha yüzlerce vakaya bakarak, bu isimsiz kahramanların yaptığı işi küçümsemek, belki memleketin kurtulmuş ve gelişmiş olduğu devirlerde münevverler için pek kolay söylenilen sözlerdir. Fakat bir Türk darbımeselini her zaman hatırlamalı ve tekrarlamalıyız: *"Ak koyun, kara koyun geçit yerinde belli olur."*

Her insan bu vatanın nasıl kurtulduğunu bilmeli ve onun kahramanlarına saygı göstermelidir.

MİLLÎ MÜCADELEDE DİNÎ SINIFIN OYNADIĞI ROL

Mütareke yılları, Türkün muhteşem tarihinde gizli kalmış bir çok kahramanlıkların sıralandığı senelerdir. Bilhassa İstanbul halkı, küçüğü büyüğü, kadını erkeği, münevveri, cahili, sarıklısı, feslisi ile bu Millî Mücadele'ye katılmış, herkes kendi gücü nispetinde bu savaşta yer almıştır. Bu çetin yılların hikâyeleri hâtıraları ne anlatmakla ve ne de yazmakla öğrenilir. Bilâkis onu her gün bir cepheden tetkik etmek, bir sayfasını çevirmek, burada gizli kalmış kahramanları tanımak, her Türk'e düşen bir vazifedir. Ancak o zaman muazzam tehlikelere, korkunç tazyiklere rağmen, şahlanmış bir milletin efsaneleri gözden geçirilmiş olur. Mütareke yıllarının isimsiz kahramanları içine başı sarıklı din adamlarını imam ve müezzinlerini, kürsü vaizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını da ithal etmek mecburiyetindeyiz. Bunlar dini mefkûreler sevkiyle Millî Mücadele'nin muvaffakiyetine can ve gönülden çalışmışlar, kavlen ve fiilen bu uğurda ellerinden geleni yapmışlardır. Bilhassa son Padişah ve Halife Sultan Vahideddin'in itimadına mahzar olmuş ve mütareke yıllarının meşum baykuşu telâkki edilmiş Rahip Frew'un çevirdiği fırıldakları pek güzel anlamış ve ona, onun tatbik ettiği metotlarla cevap vermiş olan bu din adamlarını burada ölmüşler ise rahmetle, yaşıyorlar ise selâmetle anmak da bizlere düşen bir vazifedir. Rahip Frew, Padişah'a, şayet bir İngiliz Muhipler Cemiyeti kurulur ve bilhassa sarıklı din adamları buraya ithal edilirse, İngiltere'yi kazanmak kabil olacağını ve imzalanacak muahede de İngiltere'nin müzahereti sayesinde, şartların oldukça hafif kaleme alınacağını telkin etmiş. Osmanlı İmparatorluğu'nun encam, İngiliz mandası altında ve bütün İslâm âlemine hükmeden bir devlet olarak kalabileceğini anlatmıştı. Bu maksatla kurulmuş olan İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin riyasetine Said Molla getirilmiş, fakat perde arkasında en bü-

yük rolü, Rahip Frew almıştı. Rahip çok cömert idi. Zira sarf ettiği para, İngiliz İstihbarat Servisi'nin mestur tahsisatı idi. Topkapı, Şehremini fukaralarına her hafta bedava dağıtılan kurban etlerinin sayesinde Türk milletini midesiyle satın alacağını zanneden bu zavallı Papazın döktüğü paranın, cebinden çıkmadığı malûmdu. Mahalle imamları, medrese ve tekke meşayihi bu bağışlarla İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne sokulmak isteniliyordu. Fransızlara gelince, onlar da mütareke icabı işgal ettikleri Adana, Kilis, Antep ve Maraş'ta yerleşmek emelinde oldukları halde İstanbul halkını iğfal etmek maksadıyla Fransız Muhipler Cemiyeti kurmuşlardı. Ve gizlice el altından Anadolu'ya gitmek isteyen zabitleri nakletmek üzere bir kruvazörün İstanbul limanında hazır bulunduğunu da etrafa yaymışlardı. Fakat İstanbul'un temiz ve vatanperver halkı, her iki muhipler cemiyetine de bir kıymet vermemiş, daha doğrusu millî hislerini her türlü dostlukların üstünde görmüştü. İstanbul'daki mahallât imamları, müderrisler, kürsü şeyhleri, tarikat-i Bektaşiye babaları ve muhtelif turuk-u ilmiyeye mensup kimseler, zâhiren İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne intisap etmiş, fakat el altından bu cemiyeti baltalamaya var kuvvetleriyle mesailerini sarf etmişlerdi. Fakat Rahip Frew kısa zamanda bu sabotajı anlamış, derhal Padişaha din adamlarının büyük gayeyi baltaladıklarını yana yakıla anlatmıştı. İşte o zaman bu din adamlarını bulup çıkarmak için Yıldız Sarayı'nda gayet mahrem bir istihbarat şebekesi kurulmuş ve bunun başına da Sultan Vahidettin'in kayınbiraderi olup resmî sıfatı muzika-i hümayun kumandanı olan Miralay Çerkez Zeki Bey getirilmiş, aynı zamanda yaveran-ı has hazreti şahriyariden bulunması ve zatı şahanenin karini hâs olması hasebiyle Rahip Frew'un da itimadını kazanmıştı.

Bu şebekenin gayesi şu idi. Mahalle imamlarıyla, müderrisleri, kürsü şeyhlerini, Bektaşi tarikatı ve sair tarikat-ı ilmiye müntesiplerini millî teşkilâtlardan uzaklaştırarak saraya bağlamak ve şayet bu tazyike mukavemet edenler olursa onları birer birer ayıklamak idi. Bir taraftan saraydan, diğer taraftan İngilizlerden yardım gören bu İngiliz muhipler cemiyetinde pek çok

kimseler vardı ki bunlar, gizli teşkilâtımıza millî cepheye hizmet etmekte ve başta Rahip Frew olmak üzere bütün hainleri aldatmakta idiler.

İtalyanlara gelince, onların Fransız ve İngilizlere kırgınlığı müthişti. Her şeyden evvel aldatılmışlardı. Bu sebeple Millî Mücadele'ye karşı pek yumuşak, hattâ taraftar bir siyaset takip ediyorlardı. Onlar da İtalyan Muhipler cemiyetini kurmuşlardı.

Bu tarihî ve karanlık günlerden birinde göz doktoru Esad Paşa'yı ziyaret etmek maksadıyla Çağaloğlu'ndaki ikametgâhına uğramıştım. Tesadüfen orada devrin Sadrazam ve Harbiye Nazırı İzzet Paşa ile Balkan Harbi'nin meşhur şark orduları kumandanı Abdullah Paşa'yı bulmuştum. Her ikisini tanıyordum. Onları selâmladıktan ve ellerini sıktıktan sonra oturmuştum. Dördümüz zamanın müşkül şartları üzerinde müdavele-i efkâr ediyorduk. Esad Paşa, İttihatçıları, yeni şeklinden karakol teşkilâtından ve Kara Vasıf Bey'in bu hususta gayretlerinden ümitli olmadığını söylüyordu. Paşa, İtilâf devletlerinin pençesinden kurtulmanın mümkün olmadığını ilâve ediyordu. Herkesin nokta-i nazarı başka başka idi. Göz doktoru Esad Paşa'ya göre Türkiye için yegâne kurtuluş yolu Amerika mandasını kabul etmekti. Müşir İzzet Paşa, Sultan Vahideddin'le hemfikirdi. Ona göre, bizim kuvvetle bağlanacağımız yegâne devlet İngiltere idi. İngiliz Muhipler cemiyetini korumak ve bunu hedefine ulaştırmak lâzımdı. Abdullah Paşa ise Padişahın etrafında toplanmakla beraber Millî Mücadele'yi desteklemek lâzımdır diyordu. Onlar böyle konuşurken Müşir İzzet Paşa bana dönerek:

- Sen ne dersin Enver'ci? demişti.

- Bendeniz şuna inanıyorum Paşam. Enver Paşa daha İstanbul'dan hareket etmeden evvel bir gün, Topkapı Sarayı'nda devletimiz hâs misafiri bulunan Şeyh Sünusî Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyeti tefsir ederek "şayet cihan harbinin ikinci safhası tazelenirse, Müslümanlar için zafer mukadderdir!" sözünü söylemişti. Bu âyeti kerîmenin müjdesi tahakkuk edecektir. Eğer harbi tazelersek!

Müşir İzzet Paşa gülmüş, Abdullah Paşa ise şunu sormuştu:

- Şimdi ne yapıyorsun Hüsamettin?

- Teşkilât-ı Mahsusa'yı tasfiye ediyor, yeni teşekküllerle meşgul oluyorum.

O zaman Abdullah Paşa:

- Aşkolsun koca asker, hâlâ uğraşmaktan bıkmadın!

Ben de kendilerine kurulmakta olan yeni cemiyetler ve gruplardan, bilhassa din sınıfının gayretlerinden, imamların, kürsü vaizlerinin, medrese hocalarının, tekke şeyhlerinin millî dâvaya gösterdikleri hassasiyetten bahsettim.

Din sınıfı mensuplarının bu gayretleri Lozan sulhunun akdinden sonra da işe yaramıştı. Büyük Millet Meclisi'nin tecdidi sırasında birinci ve ikinci grup mücadelesi devam ediyordu. İkinci grup mensupları Mustafa Kemal Paşa'ya cephe almış kimselerden mürekkepti. Bunlar Anadolu'nun bazı mıntıkalarında yaşayan Yörüklere, Sofilere, bazı yerlerde Tahtacılar namı altındakilere, kızılbaşlara, bazı mıntıkalarda, Abdal namı verilen zümreler ki Alevîlerdir, bunlara istinat ediyorlardı. Bütün bu gruplar o zamanlar Kırşehir civarında ikamet eden Hacıbektaş nahiyesinde yerleşmiş Çelebi Cemaleddin Efendi'ye bağlı idiler. Mumaileyh şahsan Hürriyet ve İtilâf fırkasına intisap etmiş ve etrafına kalabalık bir zümre toplamıştı. Bütün etrafındakiler, Anadolu'yu, İtilâf devletlerinden Mustafa Kemal'in değil de Cemaleddin Efendi'nin kurtaracağına inanmışlardı.

Bektaşiler ise İstanbul ve Anadolu'da İttihat ve Terakki fırkasına mensupturlar. Bunlar da daha ziyade İstanbul'da toplanmışlar, Cemaleddin Efendi zümresine aksi cephe almışlardı. Meclisin yenileceği sırada Ankara'da Erkânıharbiye'nin gizli istihbaratında çalışıyordum. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri beni Çankaya'daki köşklerine çağırmışlardı.

- Hüsamettin Bey diye buyurmuşlardı. Büyük Millet Meclisi'nde İkinci gruba mensup mebuslar muhalefeti artırdılar, her türlü akıl ve havsalanın almayacağı şeylere kadar dillerini uzatıyorlar. Bu sebeple nazik devirde Meclisi yenilemeye karar verdim. Yakında intihabata girişeceğiz. Fakat İstanbul'daki

din mensuplarını, Bektaşileri, medrese hocalarını, kürsü vaizlerini bu Kırşehirli Cemaleddin Efendi kandırmış bütün Alevilerin reylerini ona vereceklerini haber aldım. Sen Bektaşisin. Göreyim senin Bektaşiliğini, hemen kalk İstanbul'a git, bunların arasına gir, bizim maksadımızı anlat onları bizim tarafa kazan.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne dedim ki:

- Paşa Hazretleri, emriniz başım üstündedir. Yalnız bu Bektaşiler ve Alevîleri kazanmak için benim evvelâ Kırşehir orada Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri'nin tarikatını idare eden ve dede baba makamında bulunan ve halen kiler babası olan Salih Niyazi Baba Efendi ile ekmek evi binasında halife mertebesinde bulunan Kerim ve aşevi binasındaki halife mertebesinde Zeynel ve mihman evinde Muhtar ve alt evde Feyzi ve Kadıncık ana evinde Japon lâkabıyla maruf Hasan ve Hanbağı denilen evde Şükrü ve Dedebağı evinde Aslan babaları görmem lâzımdır. Zira Anadolu ve İstanbul bu Bektaşi babalarına büyük bir kıymet ve ehemmiyet atfeder.

Paşa, fikirlerimi muvafık bulmuş ve beni Kırşehir'e göndermişti. Orada Bektaşi babalarıyla konuşmuş ve bir tarikatın insanları birbirlerini daha iyi anlayacağı için onlarla mutabık kalmıştık. Eski bir İttihatçı olan ve dede baba makamında olan Salih Niyazi Baba, Mustafa Kemal Paşa'nın listelerini kazandırmaya söz vermişti. Kırşehir civarındaki Bektaşi babaları da benden şunu rica etmişlerdi:

- İstanbul'a Arnavutluk'tan gelmiş 40'a yakın Bektaşi babasının Anadolu'ya geçmesine Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin muvafakatini istihsal eder misiniz?

Ben de elimden geldiği kadar buna çalışacağımı temin etmiştim. Paşa hazretleri bu hususta lâzım gelen emri Emniyet Umum Müdürlüğü'ne vermiş ve tedarik edilen vesikalarla babaları, Ankara'ya getirmiştim. Bunların hepsi talika adını taşıyan bir araba katarıyla Ankara'ya girmişlerdi. Soranlara:

- Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin kurduğu millî hükümeti tebrike gelen din mensuplarıdır! demiştim.

Bunların hepsi o zaman Karaoğlan'daki otel odalarına yerleştirilmişti. Bu Bektaşilerin Anadolu'ya geçmesi Salih Niyazi Baba'nın kudretine delâlet etmiş ve Cemaleddin Efendi tarafı intihabatta kaybederek birinci grubun İstanbul ve Anadolu'da kazanmasına sebep olmuştu. Din mensuplarının iç ve dış politikada oynadığı bu mühim rolü, bunların mecburi diyetlerine inanmak istemeyenler için tarihî bir misal olarak arz ederim.

İSTANBUL'DA
BİRİNCİ VE İKİNCİ GRUP MÜCADELESİ

İsviçre'de Lozan sulhunun esasları konuşulurken mesele kapitülâsyonlara temas edince İngiliz Hariciye Nazırı Lord Curzon, bunsuz bir Türkiye sulhu mütalaa edilemeyeceğini söylemiş, kapitülâsyonların ipkası üzerinde ısrar eylemiş, hattâ İtalyan murahhası Sinyor Montanya'nın bulduğu adlî formülü de kabul etmeyeceğini ileri sürerek konferansı inkıtaa uğratmıştı. Lord Curzon'a göre Türklerin büyük bir ekseriyeti, Türk heyet-i murahhasasının ve direktiflerinden daima istifade ettikleri Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği mukavemet derecesinde ısrar etmeye taraftar değildi. Gazi Mustafa Kemal ise bu noktada bilâkis Türk milletinin yek vücud bir kütle olduğunu ve kapitülâsyonlar mevzuunda bir adım geri gitmeye asla tahammül edemeyeceğini göstermek için, Meclis'i yenilmeye karar vermişti. Mustafa Kemal Paşa'yı üzen meselelerden biri de haricî olduğu kadar dâhilî dâvalardı. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde seneler ilerledikçe ve zaferler birbirini takip ettikçe, Mustafa Kemal'i kıskananlar, onu bir diktatör telâkki edenler çıkmış, bu da bidayette bir siyasî parti teşkil eden heyeti, iki siyasî zümre haline getirmiş bulunmakta idi. Bu iki gruptan birincisi, *Birinci Grup*, ikincisi, *İkinci Grup* adını almış, Paşaya muhalefet edenler, ikinci grupta toplanmıştı. Meclis yenilenirken Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu, İkinci Grup'un ekseriyet kazanmasına mâni olmaktı. Bunlardan, bir kısmı, çok muhafazakâr, hattâ padişaha taraftar olan, Hilâfet müessesesinin behemehal muhafazasını isteyen kimselerdi. İkinci Grup'un kazanması tekdirinde onun düşündüğü teceddüt hamlelerinin bir tanesine dahi imkân olmayacaktı. Her iki grup, listelerinin vatandaşlarca kabulü yolunda faaliyete girişmişlerdi. Bu tarihte İstanbul gene düşman işgali altındaydı. İtilâf devletleri, Anadolu'nun kazandığı zafere rağmen, İstanbul'dan ancak sulhun imzasından sonra çıkabilecek-

lerini dermeyan etmişler ve bunun kendi prestijleri için zarurî olduğunu da ilâve eylemişlerdi. O halde yapılacak seçim, işgal altında bulunan bir şehirde olacaktı. İstanbul bu yeni seçimde 26 mebus çıkaracaktı. Mustafa Kemal, İstanbul gibi anasır-ı muhtelifeden mürekkep bir şehrin seçimlerini birinci gruba kazandırmak düşüncesiyle buraya, Afyonkarahisarlı Ali Bey'i, Doktor Refik Bey'i, Rasih Hoca'yı ve en mutemed adamı Kılıç Ali Bey'i, Sevkiyatçı Rıza Bey'i göndermişti. Kâzım Karabekir Paşa'nın riyaset ettiği ikinci grup da kendi listelerinin muvaffakiyeti için lâzım gelen tedbirleri almışlardı. İstanbul seçiminin tehlike arz ettiği o günlerde, Mustafa Kemal Paşa şunu düşünmüştü: Mütareke senelerinde gizli teşkilâtta çalışmış kimseler, M. M. Grubu'na dahil bulunan vatandaşlar, müsellâh millî kuvvetlerde hizmet edenler, âcizlerini tanımakta ve dinlemekte herhalde gecikmeyeceklerdi. O halde bu vatandaşları birinci grup namzetlerinin kazanmasına imale etmek Hüsamettin'in vazifesi olmalıdır, düşüncesiyle beni Çankaya köşküne çağırmışlardı. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle aramızda geçen muhavere şöyle olmuştu:

- Hüsamettin Bey, derhal İstanbul'a hareket ederek Meclis seçimi için çalışacaksınız. Bizim umdelerimizi birinci gruba dahil olacak ve listemizde isimleri yazılı bulunacak kimseler tahakkuk ettirebilirler. O halde Müdafaa-i Hukukçular namı altında toplanan bu zevatın muvaffakiyetini temin için vaktiyle senin gizli teşkilâtında, M. M. Grubu'nda, müsellâh kuvvetlerinde vazife almış vatandaşların gayretine, cesaretine güvendiğimizi onlara lütfen söylersin.

- Emriniz başımla beraber Paşam, yalnız mebus intihap heyeti reisi bulunan Fethi Beyefendi, İstanbul'a Afyonkarahisarlı Ali, Kılıç Ali, Rasih Hoca, Sevkiyatçı Rıza, Doktor Refik (Saydam) Beylerden mürekkep bir heyeti göndermiştir. Bu heyet orada çalışırken benim ne sıfatım, ne de bir rolüm olabilir.

- Evet söylediğin zevatı Fethi Bey İstanbul'a göndermiştir. Ancak sen de benim namıma oraya gideceksin. Sıfatın müfettiş olacaktır, buyurdular.

- Emrinizi yerine getireyim Paşam. Yalnız Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa halen İzmir'dedir. Erkânıharbiye'nin bendenize tahmil ettiği gizli ve mühim işler vardır. Bunları kime devretmem icap ettiğini kendilerinden sormam lâzım gelecektir, deyince:

- Acele etmeniz lâzım Hüsamettin Bey, hemen telgrafhaneye gidiniz. Fevzi Paşa'ya benimle derhal makine başında görüşmesini bildiriniz diye emretmişti.

Hemen telgrafhaneye giderek Fevzi Paşa'ya Mustafa Kemal Hazretleri'nin emirlerini tebliğ ettim. Hiç bir cevap vermediler. Kavaklıdere'deki evime döndükten biraz sonra telefon çaldı. Elime ahizeyi alınca bizzat Gazi Hazretleri'nin muhatabı olduğumu anladım. Vakit gece yarısına yaklaşıyordu.

- Ne oldu Hüsamettin Bey?

- Paşam, Fevzi Paşa'dan hiç bir cevap çıkmadı! deyince Mustafa Kemal fena halde kızmışlardı.

Bana sert bir lisanla:

- Tekrar ve hemen telgrafhaneye gidiniz. Emirlerimi ehemmiyetle kendisine bildiriniz! dediler.

Derhal gecenin o saatinde Karaoğlan'a inerek postaneye gittim ve Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi'ne telgraf çektim. Makine başında cevap bekledim. Fevzi Paşa'dan gelen cevap şöyle idi:

- Yarın sabah erkenden yola çıkarak Eskişehir'e geleceğim. Akşama trenle orada bulunacağım. Gazi Hazretleri'ne arz ediniz.

Filhakika ertesi günü akşamı tren saatinde Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti Ankara garında Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi'ni karşılamışlardı. Fevzi Paşa bana:

- Yarın sabah Çankaya'ya, köşke geliniz! diye emir verdiler. Sonra Mustafa Kemal Paşa ile bir otomobile binerek istasyondan Çankaya'ya doğru uzaklaştılar.

Ertesi sabah köşke geldiğim zaman, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaları bir arada bir odada oturup konuşurlarken buldum. Yaverleri Muzaffer Bey geldiğimi evvelâ Fevzi Paşa'ya arz ettiler. Fevzi Paşa da, içeri girebilmem için Gazi Hazretleri'nin müsaade ve muvafakatlerini rica etmişti. Muzaffer Bey beni odaya aldı. Şimdi eski köşk denilen köşkün çalışma odasında Kemal ve Fevzi Paşalar karşılıklı oturmuş konuşuyorlardı. Her ikisini askerce selâmladım. Fevzi Paşa söze başladı. Gazi Hazretleri'ne dönerek:

- Zat-ı devletleri Hüsamettin Bey'in yeni mebus intihabatı için Ankara'dan İstanbul'a hareket etmesini irade buyurmuşsunuz. Bu babdaki emrinizi de bana tebliğ ettiler. Makine başında zatı devletinize arzı açıklanamayacak hususları söylemek istemedim. Erkânıharbiye'nin gizli istihbaratında halen çalışan itimadımızı kazanmış bulunan Hüsamettin Bey, ordumuzu içeriden baltalamak isteyen haricî ve dâhilî bir çok gizli çalışmalara karşı fevkalâde mühim vazifeler deruhde etmiştir. Ankara'dan ayrıldığı takdirde bu hizmeti başaracak başka bir kimse bulamayacağımızdan dolayı ben şahsen Ankara'dan ayrılmasına taraftar değilim. Bilhassa Hüsamettin Bey'in hususiyeti Sovyet Rusya'nın Ankara'da çalışan gizli ajanlarını tanımış olmasıdır. Komünistler millî ordunun içinden inhilâli için hatır ve hayale gelmez usullere baş vurmuşlardır. 26 mebusun birinci veya ikinci gruptan olmasından daha mühim olacağını takdir buyuracağınız bu keyfiyet, göz önüne alınırsa emirlerinizin bu yolda tadilini istirham ederim. Hüsamettin Bey, gizli telli İstanbul'daki arkadaşlarına lâzım gelen direktifi verebilir. Bu suretle emirleriniz yerine gelmiş olacaktır.

Bunun üzerine o tarihte Posta, Telgraf Umum Müdürü bulunan Sabri Bey'e emir verildi. Emir şu mealde idi:

- Gece, gündüz istediği saatlerde Hüsamettin Bey, İstanbul'da istediği kimselerle serbestçe görüşecektir. Bu sayede bilhassa gece mükâlemelerini tercih ederek İstanbul'da bulunan gizli teşkilâtımıza dahil bulunanlarla ve müsellâh millî kuvvet mensuplarıyla makine başında müteaddit görüşmeler yapmış ve o tarihte Ankara'da bulunan matbaacı namıyla maruf Şerif Bey'i de Mustafa Kemal Paşa'nın tensibi ile yedine vesika vererek İstanbul'a göndermiş, onlara bu intihabatın kazanılmasındaki zarureti anlatmıştım. Şeref Bey'in vazifesi geceli gündüzlü M. M. Grubu şubelerini teftiş edip birinci grup listelerine, teşkilâtımıza mensup kimselerin rey verip vermediklerini kontrol etmek ve tarafıma şifreli telgrafla bildirmekti. Allah razı olsun, bu arkadaşlarımız ellerinden gelen kuvvetle çalışmışlar, tıpkı mütareke yıllarının başında olduğu gibi, heyecan duydukları, inandıkları dâvayı tahakkuk ettirmeye muvaffak olmuşlardı. Bir taraftan da din mensupları, tekke şeyhleri, kürsü vaizleri de yer yer, el altından propaganda yaparak Mustafa Kemal Paşa'nın listelerinin kazanmasını temin etmişlerdi.

KOMÜNİSTLİK, İŞTİRAKİYUN VE YEŞİLORDU TEŞEKKÜLLERİ

Mütareke yıllarının memleketi düşürdüğü tehlikeli durum şu suretle tasvir olunabilirdi. Yurdun her tarafı, şarkta bir kaç vilâyet müstesna Birinci Cihan Harbi'nin galipleri tarafından istilâya uğramış, üstelik bu savaşta pek az hizmeti görülen Yunanlılara Trakya ve Batı Anadolu peşkeş çekilmişti. İstanbul'da hudutları ne kadar daralmış olursa olsun, altı yüz senelik bir saltanatı ve bütün İslâm âlemine hitap etmeye salâhiyetli Hilâfeti temsil eden bir padişah ve onun hükümeti iktidarda bulunuyordu. Bütün dünya devletleri bu müesseseyi resmen tanıyor, onunla müzakere ediyor ve ona en feci bir muahede hükümlerini kabul ettirmeye hazırlanıyordu. Dahilde bin bir renk, mâna, maksat güden türlü maceraperestlerin zaman zaman tesiri altında kalan bir çok şehirler, Anadolu'da kurulmuş bulunan millî hükümeti baltalamaya kıyam etmiş isyan eylemiş ve bütün bunların yükünü, mezalimini Anadolu'nun temiz, kahraman halkı çekmek zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal, takip edeceği yolun ne kadar sarp ve ne derece manalı olduğunu pekâlâ biliyordu. Evvelâ memleket dahilinde birliği temin etmek, mükemmel bir teşkilât kurmak, sonra düşmanı topraklarımızdan sürüp atmak ve sonunda da bu memleketin istiklâline ve hürriyetine karşı durmuş olanların cezasını tayin etmek için muhtelif merhalelerden geçmesi icap eden çeşitli işlerin onu beklediğini çok iyi fark etmiş bulunuyordu. Burada yapılacak küçük bir yanlışlığın bütün maksat ve hedefleri mahvedeceğine kani bulunuyordu. Teşkilât kurmak için paraya, mücadele etmek için silâh ve cephaneye muhtaçtı.

Bunları nereden ve kimden temin edebilirdi. Hariçten hiç bir devlet bir memlekete istiklâli ve hürriyeti için para ve silâh vermeye mütemayil değildi. Hoş Anadolu'da toplanan meclisin ve bunun kurduğu hükümetin de ne yapacağına inanmış de-

ğildi, ancak İtalya gibi Cihan Harbi'nin galiplerine karşı duyduğu iğbirar yüzünden bize el altından yardıma hazır olan bir devletin, Fransa gibi müttefiki İngiltere'nin Orta şarkta fazla nüfuz sahibi olmasını istemeyen ve bu sebeple müsamahakâr bir siyaset takip eden ikinci bir devletin muzahereti düşünülebilirdi. Fakat bu kadar cılız yardımla bu dâva başarılamazdı. Dostluğunu galip devletlerin aleyhinde geniş ölçüde kullanacak, para, silâh ve cephane yardımı yapacak bir devlete, dayanmak zarurî idi. Havza konuşmaları Mustafa Kemal Paşa'ya yeni bir istikamet ilham etmişti. O da, Sovyet Rusya'nın yardımını temin etmekti. Mustafa Kemal bu yardımı talep ederken asla samimî değildi. Sovyet Rusya'nın da Çarlık Rusya'sı gibi emperyalist olduğuna tamamen kaniydi. Fakat Ruslarla birleştiği mühim bir nokta vardı. Müşterek düşmana karşı her iki memleketin fiilen mücadeleye girmiş bulunması idi. O halde Rusları rejimlerine taraftar gözükmekle hattâ bu rejimi kabul ettiğini ilân etmekle aldatmak, bu yardımı temin etmek, diğer taraftan Cihan Harbi'nin galiplerini, Bolşevikliğin Anadolu'ya sirayet ettiğini göstererek korkutmak, bu suretle de kendi fikir ve maksatlarına vâsıl olmaktı. Hâdiseler, Mustafa Kemal'in bu dâhiyane düşüncelerinin, memleket hayrına geliştiğini gösteren izlerle doludur. İşte bu sebeple Ankara'da mükemmel şekilde maskelenmiş Türkiye Komünist Partisi, Türkiye İştirakiyyun Fırkası, Türkiye Yeşilordu teşkilâtı adı altında bir takım teşekküller meydana gelmiş ve buna da tahlif edilerek bir çok mebuslar ithal edilmişti. Bunların ne derece sıkı tutulduğunu göstermek için de millî hükümetin Dahiliye vekâleti resmî bir tebliğ ile, hükümetin komünistlik teşkilâtını kurduğunu dünyaya ilân eylemişti. İşte bu sayede bilhassa şarkta Ermenilere karşı giriştiği kanlı savaşlarda vücuduna lüzum görülen silâh ve cephane temin edilerek Kâzım Karabekir ve Halid Paşaların emrindeki kuvvetlerimizin ateş üstünlüğü sağlanabilmiş ve ordu kadrolarında ve devlet dairelerindeki memurların maaşları, altın olarak tesviye edilmişti. Türkiye komünistlik, Türkiye İştirakiyyûn ve Yeşilordu teşekküllerine dahil olmuş mebusların tahlifleri yapılmıştı. Bu me-

rasim, Şeyh Abdülvahid Servet Efendi'nin delâletiyle mebus Hakkı Behiç Bey'in hanesinde icra edilmiştir.

Bu tarihlerde Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisimiz merhum Fevzi Paşa Hazretleri'nin emriyle Genelkurmayda gizli bir istihbarat vazifesiyle tavzif edilmiş bulunduğum ve M. M. Grubunu riyaset suretiyle idare ettiğim için, bilhassa komünistlik meselelerinin içinde sayılırdım. Mustafa Kemal Paşa'nın cidden mükemmel düşünülmüş bu plânına karşı Ruslar da mukabil bir plân hazırlamışlar ve fiiliyata da koymuşlardı. O da Ankara ve Eskişehir'de hakikî komünistliği yürütmek için gizli iki teşekkül kurmuşlardı. Bazı vilâyetlerimizde de el altından bir takım şubeler açarak Türkiye'yi hakikî komünistliğin kucağına atmak gayesini güdüyorlardı. Bu hareketleri evvelâ Erkân-ı harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bildirdik. Fevzi Paşa Hazretleri de vakıadan Büyük Şefimiz Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etmiş oldu. O zaman Ebedî Şefimiz derhal harekete geçerek bir takım tedbirler ittihazına girişti. Büyük Millet Meclisi'nin büyük bir ekseriyeti maskeli şekilde dahi olsa, bu komünistlik oyununa taraftar değildi. Tam bu sırada da ordularımız Altıntaş cephesinde Yunan taarruzu karşısında geri çekilmeye başlamıştı. Mecliste kaynaşmalar oluyordu. Bir kısım mebuslar Enver Paşa ile İttihat ve Terakki'nin ricali sabıkasını iktidara getirmeye kalkmış ve aralarında gizli anlaşmalara koyulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, bu hareketlerden de haberdar edildi. İşte o zaman sabır ve tahammülü kalmayan Ebedî Şefimiz derhal gizli olarak açılmış bulunan komünistlerin Ankara ve Eskişehir merkezlerini derhal kapattırdı ve maskeli bir şekilde kurulmuş olan Türkiye Komünistlik Partisi, Türkiye İstirâkiyyun Fırkası ve Yeşilordu teşekküllerini derhal nizamnameleri ile beraber iptal ettirdi. Enver Paşa'nın Anadolu'ya avdetine müsaade etmediği gibi İttihat ve Terakki'nin Anadolu'ya nasılsa katılmış bulunan mühim elemanlarını da yurt dışına çıkardı. Aradan yıllar geçtikten sonra Fevzi Paşa ile Çankaya'daki köşkünde görüşürken Paşa:

- Hüsamettin demişti; eğer o zamanlar Enver Paşa Anadolu'ya gelmiş ve Büyük Millet Meclisi'ndeki taraftarları ile birleşmiş

olsaydı, ben bu memleketin bir köşesine çekilerek sonuna kadar onun iktidara gelmemesi için çarpışırdım.

Ben de Paşaya:

- Peki amma Mareşalim, Sovyet Rusya ile anlaşmaya lüzum var mıydı, bu derece sıkı bir işbirliği tehlikeli değil miydi, deyince Paşa:

- Tehlikeli idi, fakat Mustafa Kemal'in hareketi pek mükemmeldi. Zira Ruslar bize yardımı bahane ederek Anadolu'ya Kızılordu'dan bir takım kolordular sokacaklar, müşterek düşmana karşı dövüşüyoruz bahanesiyle maazallah memleketi işgal ve istilâ edeceklerdi. Dostça içeri giren bu düşmanı, bağrımızdan çıkarmak belki de mümkün olmayacaktı. Lenin'in itimadına mahzar olan Mustafa Suphi Bey de, komünist Türkiye'nin Cumhurreisi olacaktı. Onun komünist zabitlerle Trabzon'a kadar bir heyet halinde geldiğini pek iyi bilirsin. Onlar Ankara'ya gelecek ve Moskova'nın emriyle Büyük Millet Meclisi'ni dağıtarak sözde yeni bir intihapla komünistliği bu memlekette devamlı olarak kuracaklardı. Mustafa Kemal Paşa'nın meziyeti, bir işe ne zaman başlanacağını, nasıl yürütüleceğini ve ne zaman o işe son verileceğini bilmesindeki, emsalsiz kabiliyeti idi. O, bu işe tam zamanında darbeyi indirmişti. Diye buyurmuşlardı.

YEŞİLİN ALTINDA SIRITAN KIRMIZI

Millî Mücadele yıllarında Anadolu iki büyük harici kuvvet ortasında kalmış, bunlardan hangisine temayül edeceğini düşünmüştü. Bunlardan biri büyük komşumuz ve ezelî düşmanımız Rusya idi. Rusya çarlık iken tam iki asır bizimle çarpışmış, Tuna boyları ve Kafkasya dağlarının etekleri parlak müdafaalarımıza şahit olmuştu. O zamanlar Türkler, Tuna boylarında ve Kafkasya eteklerinde İstanbul'u korumak, Boğazları müdafaa etmek ve bu suretle Rusları Akdeniz'e çıkarmamak için dövüşmüşlerdi. Bu şanlı vazifeyi ifa ettikçe İngiltere'nin memnuniyetini, Fransa'nın dostluğunu kazanmışlardı. Zira biraz da onların hizmetinde bulunmuşlar, İngiliz - Fransız menfaatlerini korumuşlardı. Kırım harbi bile garp emperyalistlerinin menfaati için ihtiyar edilmişti. Fakat bir gün gelip de aynı Türklerin Çanakkale Boğazı'nda kendilerine karşı dikileceklerini hiç ummamışlardı. Türkler bu harpte de kendi vatanlarını müdafaa ediyorlardı. Fakat kim derdi ki muazzam bir donanma kuvvetli bir ordu çok iptidaî silâhlarla müdafaa edilen bu Boğazlarda dünyanın en büyük hezimetine uğrayacak ve geri dönecekti. Bu, silâhların üstünde milletlerin azmine, cesaretine kahramanlığına yer vermemenin neticesi idi. Fakat Türkler bu müdafaalarıyla harbi en aşağı iki sene uzatmışlar, üstelik çarlık Rusya'yı açlık, sefalet ve silahsızlık yüzünden yıkarak, Bolşevikliğin kurulmasına sebep olmuşlardı. İşte bu son neticeyi, garp emperyalistleri asla affedememişler hınçlarını Mondros mütarekesi ve Sevr muahedesinde göstermişlerdi. Garp dünyasının Anadolu'yu taksime kalkması: Ermeni devletini kurmaya yeltenmesi, Yunanlılara batı bölgelerini peşkeş çekmesi hep bu kinden doğuyordu. İkinci kuvvet olan Rusya'ya gelince, bu çarlık Rusya'nın topraklarında mirasa konan Bolşevik Rusya'da ondan emperyalizmi tevarüs etmişti. Bütün çarlık topraklarını kurtarmaya çalışıyor, bir taraftan dahilde bilhassa Türk ve Ta-

tarlarla diğer taraftan hariçte garp dünyası ve onun öncüleri bulunan Lehliler ve Finlilerle harp ediyordu. Bolşevik Rusya, kuruluşunu medyun bulunduğunu Türklere karşı hiç bir minnettarlık duymuyordu. Maksadı Anadolu'yu da Bolşevik yapmaktı. Bunun için türlü çarelere baş vurmuştu. Kafkasya'da akdedilen ve Azerbaycan Türklerinin iştirâk ettiği Şûralar Kongresi, Yeşilordu fikrini ortaya atmıştı. Yeşil, İslâmiyet'in rengi, bayrağı idi. Bu Yeşilordu Kafkasya'da kurulacak, buna Enver Paşa kumanda edecek ve İngiltere'ye karşı harp ederek bütün âlem-i İslâm'ı, garb emperyalizminin esaretinden kurtaracaktı. Anadolu'da kurulan millî hükümet de Yeşilordu'ya miktarı kâfi kuvvet ayıracaktı. Anadolu'daki bozguncular, Mustafa Kemal'in, muhalifleri ise Yeşilordu'nun Kafkasya'dan inerek evvelâ Anadolu'yu işgal edeceğini ileri sürüyorlardı. Hakikatte bu yeşil altında kızıl renk sırıtıyordu. Bolşeviklerin İslâm ittihadı propagandası gülünç bir tertip idi. İslâm dünyası bu takdirde yalnız efendi değiştirecek. İngilizlerin idaresinden Bolşeviklerin tahakkümü altına geçecekti. Moskova, her gün talepleriyle Ankara'yı müşkül bir duruma sokmuş bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu fikre şiddetle muhalefet eden Kâzım Karabekir ve Cafer Tayyar Paşaların ısrarlarına rağmen şöyle bir plân düzenlemişti: Garp demokrasilerini, Türkler Bolşevik olacak diye korkutmak, onların daha ileri gitmesine mâni olmak idi. Bunun için bir başka yazımızda tebarüz ettirdiğimiz gibi güya Bolşevik rejimi kabul eder görünmüş ve sureta Türkiye İştirakiyyun, Türkiye komünizm teşekküllerini kurmuştu. Bunlara kendi dostlarından bile mühim kimselerin girmesini istemiş ve onları ikna eylemişti. Bu maskelenmiş bir komünizm idi. Fakat Büyük Millet Meclisi'nde bilhassa ikinci grubun bu oyuna bile tahammülü yoktu. Onlar, kelimenin bile ağza alınmasını istemeyecek derecede millî bir taassuba malik idiler. Diğer taraftan aynı oyunla Mustafa Kemal, Moskova'nın sempatisini kazanarak Yeşilordu'nun hudutlarımızdan içeri girmesine, Bolşeviklerin Anadolu'yu istilâ etmesine mâni olmuştu. Hattâ Yeşilordu'nun bir modeli de Anadolu'da kurulmuştu. Bütün bu tertipler iki ta-

rafı da mahirane atlatmak ve iki büyük silindirin altından memleketin istiklâlini sağlamaktı. Bu vazifenin ne kadar müşkül ve bu siyasetin ne derece tehlikeli virajlar kaydettiğini bugün bile düşünmek insana heyecan vermektedir. Mustafa Kemal'in bu ince politikasından Bolşevik Rusya her zaman şüphe etmiş ve bu müsamahadan kendi hesabına faydalar temin eylemeye çalışarak Ankara'da bilhassa Arif Oruç ve arkadaşlarının gayretiyle bir hakikî komünist partisi kurmuş ve onun bir şubesini de işçisi bol mıntıkada, Eskişehir'de açmıştı. Bu kütlenin fikirlerine tercüman olmak üzere iki de gazete intişara başlamıştı. Ankara'da çıkan Emek, evvelâ Eskişehir'de sonra Ankara'da intişara başlayan Yeni Dünya gazetesi tamamıyla Bolşevik nokta-i nazarına hizmet etmekte idi. Nitekim Mustafa Kemal'in sabrı tükenip de hakikî komünistlerle mücadeleye başladığı zaman her iki gazete onun emriyle kapatılmıştı. Kurulan İstiklâl mahkemeleri Rusyalı Bolşevik teşkilâtçı Şehidullah ile oğlu Ziynetullah Nuşirevan'ı mahkûm etmiş, fakat bir taraftan Moskova'nın ricası diğer taraftan Ankara'daki komünist Rusya'nın mümessilinin iltiması üzerine bu kimselerin, hapishaneden tahliyesiyle hudut haricine çıkarılmalarına Mustafa Kemal Paşa müsaade etmişti. Rusya bu kapatma kararından evvel suret-i mahsusada Ankara'ya bir heyet göndermişti. Heyetin riyasetinde Şerif Manatof adında Müslüman bir Bolşevik vardı. Maksadı Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde komünist cemiyetinin şubelerini açmaktı. Paşa ile uzun bir mülâkat yapmıştı. Bu kapatma kararı üzerine Şerif Manatof da tevkif edilmiş fakat hudut harici edilmişti. Bunlara rağmen Ruslar fikirlerinden vazgeçmemişler "Kızıl ve Yeşil Müttehit İslâm Bolşevik Orduları" adını verdikleri büyük bir kuvvetin başına geçirdikleri ve üçüncü enternasyonalin emrinde kurulacak "Türk Şûralar Cumhuriyeti"nin reisi olarak seçtikleri, Mustafa Suphi'yi idaresi altındaki ordunun Anadolu'ya girmek teklifini Mustafa Kemal şiddetle reddetmiş, Ankara'daki Sovyet sefirine şöyle bir teminat vermişti:

- Türkler, garp emperyalistleriyle bir ölüm-dirim harbine girmişlerdir. Bu savaşı behemehal başaracaklardır. Havzada Rus

heyetine verilmiş sözde durulacak, zaferden sonra Türkiye yeni inkılapları ile Rusya'daki ihtilâle ayak uyduracak ve tedricî bir şekilde komünize olacaktır. Hilâfet kaldırılacak, saltanat ilga olunacak, bir şûralar cumhuriyeti doğacaktır. Yalnız Türkler bunu kendileri yapmak azmindedirler. Ne Yeşil, ne de Kızıl orduların şimdilik yardımını hoş karşılayamazlar. Türk milleti mağrur ve hassastır. Her türlü mücadele kuvvetini kendi damarlarındaki kanda bulmaktadır. Çok zorda kalmadıkça başkasının yardımını arzu edemez!

Bolşevik Rusya, kendisine samimî olarak bağlı bulunduğuna daha sonra inandığı modern fikirli Generalin, teminatını kâfi görmüş, onu büsbütün kırmaktan çekinerek müstakbel Türk Şûralar Cumhuriyeti'nin reisi saydığı Mustafa Suphi'yi maiyetindeki zabitlerle Anadolu'ya göndermişti. Mustafa Suphi emellerine erişememiş fakat Anadolu'ya girmiş olmak için maiyetindeki heyetle Erzurum'a gelmiş, oradan Gümüşhane'ye ve nihayet Trabzon'a varmıştı. Geçtiği yerlerde şöyle diyordu:

- Moskova ve Ankara ittifak etmişlerdir. Türkiye komünizmi kabul etmiştir. Biz bu sebeple sizlere silâh, cephane ve para yardımı yapmaktayız.

Fakat bu kadar çok konuşan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının bilâhare ne oldukları öğrenilememişti. Rusya'ya güvenmenin ve ona bel bağlamanın cezasını Mustafa Suphi de diğerleri gibi herhalde çekmiş olacaktı. "A.P." rumuzuyla ifade ettiğimiz askerî polis teşkilâtı raporunda "Bakü ihtilâl kongresi kurulmadan evvel Lenin Yoldaşın âlem-i İslâm hakkında tatbikini arzu ettiği mefkûrenin vasıta-i icraiyesi olan Mustafa Suphi namındaki zatın Anadolu'ya gelerek yapacağı teşkilâtın komünizm esaslarına uygun Rus prensiplerini tatbik edeceğini ve bu zatın Moskova'dan suret-i mahsusada bu işe memur edildiği" bildirilmekte idi. Şerif Manatof esasen Ankara'da havayı, Bolşevikliği müsait bulmadığından faaliyet sahası olarak kendisine Eskişehir'i seçmişti.

Eskişehir'de ilk faaliyete geçenler Ziynetullah ve Şerif Manatof adlı iki Kırımlı idi. Bir de Azerbaycanlı Abdullah oğlu

Mehmedof da yeni talimat almak üzere Moskova'ya gitmişti. Yeni Dünya gazetesi var kuvvetiyle bu doktrinleri yaymaya çalışıyordu. Bu adamlar bu gazetede bir beyanname kaleme almışlar ve bu beyannameyi bir takım tehditkar sözlerle süslemişlerdi. Beyannamenin altında Yeşilordu'nun mührü okunmakta idi. Bu beyannameyi evvelâ Millî Müdafaa'ya daha sonra Genelkurmay'a arz etmiştik. Yeşilordu'nun umumî kâtibi bulunan mebus Nâzım Bey'le Şükrü Beyler de Halk İştirakiyyun fırkası namıyla diğer bir hizip meydana getirmişlerdi. Bu hizbin ileri gelenleri Rus elçiliği ile de sık sık temas ediyorlardı. Hattâ bir gece Rus sefaretine mensup bir şahsın kaybolduğu telâşı, elçiliği çileden çıkarmıştı. Bilâhare bu sefaret memurunun Türkiye komünistlerinden birinin evinde bulunduğu anlaşılınca onların kalbine ferahlık gelmişti. Gizli komünistlerle alenî ve maskeli komünistlerin birbirlerine karşı takındığı tavır ve ipte oynayan iki cambaza benzetilebilirdi. Her iki taraftan biri diğerini düşürmeye çalışıyordu. Fakat nihayet gizli komünistler, günün birinde herhalde Rusya'ya güvenerek dillerinin altındaki baklayı çıkarmışlar, üçüncü enternasyonale bağlı kaldıklarını alenen ilân etmişlerdi. İşte o zaman bu tehlikeli yolu katî surette kesmek lâzım gelmiş, bu hususta da Mustafa Kemal Paşa asla tereddüt etmemişti. Evvelâ Sovyet sefarethanesi sıkı bir terassud altına alınmış, girip çıkanlar tespit edilmişti. Bu işte Çerkez Ethem, kardeşleri Reşid ve Tevfik Beylerin de iştiraki vardı. Hattâ Moskova, Enver'den ziyade Yeşilordu kumandanlığını kendine -millî kahraman- süsü veren Çerkez Ethem'e tevcihe taraftar bulunuyordu. Burada kanunî sebeplerle isimlerini açıklayamayacağımız ve halen içimizde bulunan kimseler, hafi Bolşeviklik dâvasında mühim vazifeler deruhde etmiş ve hepsi de Erkânıharbiye'nin istihbaratında ve halen gizli arşivlerinde tespit edilmiş bulunmaktadırlar. Kapatma kararı verilip şahısların istiklâl mahkemelerine sevki takarrür edince ilk tevkif olunanlar meyanında Arif Oruç bulunmuştu. Bazı kimseler, İstiklâl mahkemelerinden kurtulmak için kendilerini Rus sefaretinin aguşuna atmışlar ve orada kalmışlardı. Dört aylık bir faaliyet-

ten sonra Yeşilordu'yu kurmak maksadıyla işe girişip bunun altında kızıl bir cemiyet olan gizli komünizmi tesis edenler hakkında hazırlanan evrak-ı tahkikiye ve bu hususta tanzim kılınan rapor ve İstiklâl mahkemesine sevk edilip muhakemeleri gizlice cereyan eden Türkiye'nin hakikî komünistleri hakkında cereyan eden muhakeme safhaları tamamen gizli kalmış bir takım hâdiseler teşkil ettiğinden dolayı bunları hatıralarımızda ilk defa açıklarken Ankara'da Genelkurmayda kurulmuş gizli istihbarat işiyle vazifelendirilmiş ve mesaisi dahilindeki işlerin başında bu gizli komünistler olan bir dairenin başkanı sıfatıyla okuyucularımıza arz ettiğim bu hususların ehemmiyeti gayri kabili inkârdır. Hatıralarımızın bu safhaları yeşilin altında sırıtan kırmızıyı daha iyi tebarüz ettirmiş olacaktır.

KOMÜNİSTLER ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİNDE

Çok defa müsaade ve müsamaha edilmiş görülen bazı işler vardır ki günün birinde o mesele hakkında birdenbire tahkikat açılması, haklarında muamele ifası bir zaruret olur ve o zaman da yürüyen resmî işi kimsenin durdurmaya, ne kudreti ve ne de cesareti yeter. Ankara ve Eskişehir'de kurulup faaliyette geçen ve mebuslardan da bir kısım azası bulunan, Moskova'dan para alan ve Mustafa Kemal Paşa'nın muvafakati olduğu kulaktan kulağa söylenen "Türkiye Komünist Partisi" böylece günün birinde İstiklâl mahkemesi huzuruna getirilmiş ve buraya dahil olanlar hakkında tahkikat ve muamele icrasına başlanmıştı. İşler bir defa da bu yola girince onun önüne geçmeye imkân kalmamıştı. Hakikatte onlar hakkında derhal takibat icrasına karar veren bizzat Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa idi.

Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi âzası mebusların tahtı muhakemeye alınması hakkında İstiklâl mahkemesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazdığı tezkerenin bir suretini aşağıya alıyoruz:

"Ankara ve Eskişehir'de ve henüz anlaşılamayan diğer mahallerde yedi sekiz mahtan beri Yeşilordu ve Hafi Komünist cemiyetleri kurdukları ve tahminen dört mah mukaddem hükûmet-i milliyyenin İttihat ve Terakki maklûbu olduğundan ve menfi bir siyaset takip ettiğinden bahisler binlerce beyanname tabı ve tevzi etmek suretiyle halkı hükümet aleyhine tahrike sây eyledikleri ve Ankara'da Bolşevik propagandası yapmak üzere Rus Bolşeviklerinden iki milyon altın ruble teminine çalışarak bununla halk ve ordu arasında ihtilâl ve igtişaş çıkarmak suretiyle taklib-i hükümet gayesini takip ettikleri ve Büyük Millet Meclisi âzaları ile

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini burjuvaziye mensup ve âmal-i milliyyenin tatmini halinde İngilizlerle teşriki mesai edebileceklerinden bahisle hükûmet-i milliyeyi iskat ve taklib için Ruslardan seri ve fiilî muayenet taleb ettikleri ve tedarik eyledikleri paraların öteye beriye tevzii vadiyle teşkilâta germi verdikleri ve ahiren tertip ve tabedilen beyanname ve makalelerin bu gaye ve emel peşinde dolaşan eshaştan bir kısmı tarafından tertip ve tahrir edilmesine nazaran bunun Ethem'in harekâtı ahiresiyle iskat ve taklibi hükûmet harekâtiyle binaenaleyh maksadı hainane ile alâkadar bulunduğu ve bu suretle bunların memleketin kuva-i maddiye ve maneviyesini kesr ve tenkise sây ve gayret ettikleri iddiasiyle mahkememize mevdu bulunan Baytar Binbaşısı Salih Bey ile Nuri Efendi'nin ifadelerinde Reji idaresinin bir odasında yaptıkları bir içtimada Tokad mebusu Nâzım Bey'in de Ankara'da bir teşkilât yapmaya kendilerini memur ettiğini müttehiden ifade etmeleri, Baytar Binbaşısı Salih ve Şerif Manatof ve Arif Oruç ve Ziynetullah Nuşirevan ve bakkal Ahmet ve Emek gazetesi sahibi imtiyazı Ahmet Hilmi Bey ve efendilerden teşekkül eden bidayette Yeşilordu muahharen bu Yeşilordu'dan ayrılarak Hafi Komünist Partisi Merkez-i Umumîsi namını alan ve cemiyeti hafiye merkezi umumîsinin Baytar binbaşısı Salih Bey'in ifadesine nazaran Moskova'da Türk Şûralar Cumhuriyeti Reisi Mustafa Suphi'nin Bakü'de toplanan üçüncü enternasyonalin reisi Nerimanof'un itimadnamelerini hamilen Türkiye'de teşkilât yapmak için gelen Süleyman Sami namında bir zatla hafi müzakereye girişerek mevcut teşkilâtlarına göre bütçelerini bittanzim ve o bütçeye göre muktazi altın para sekiz bin lirayı Süleyman Sami'den talep ve Süleyman Sami tarafından da talebi vaki kabul edildiği ve gene heyeti merkeziye âzasından Yeni Dünya gazetesi sermuharriri Arif Oruç'un, Ethem'in ve kardeşlerinin mevcut delâile nazaran bu teşkilâtı hafiyeye mensup olduğu anlaşılan Tevfik'e yazdığı mektup da Süleyman Sami'nin Türkiye'de bu teşkilâtı hafiyenin tevsiine çalışılmak üzere Moskova ve Bakü teşkilâtları namına vermeyi taahhüt ettiği paranın sekiz bin altın ruble olmayıp iki milyon altın ruble olduğu tasrih edilmiş ve bu teşkilâtı vücuda

getiren ve ahiren Yeşilordu ve Türkiye Hafi Komünist partisi teşkilâtlarına hitaben bir beyannamede Baytar Binbaşısı Salih ile birlikte imzası bulunan Tokat mebusu Nâzım Bey'in alınan paranın ne miktar olduğu ve ne suretle sarf ve istihlâk edildiği hakkında malûmatı sahihası olacağı ve Hafi Komünist teşkilâtının mührü ile memhur ve heyet-i merkeziyesinden Şerif Manatof ile Ziynetullah Nuşirevan'ın imzalarını muhtevi olarak âsi Ethem'e yazdıklarını Arif Oruç ifade ve iddia ve Ziynetullah'ın da itiraf eylediği mektupta Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerini aldattıklarını ve bu hususu Moskova'da Mustafa Suphi Yoldaş'a yazdıklarını ve buna bir çare bulmak üzere mutlaka ve kat'î olarak bu hususu müzakere etmelerini bildirmekte olmalarını ve ahiren Ethem ve kardeşlerinin vadi-i isyana saparak Türk ordusuna karşı istimali silâh eylemesine ve Arif Oruç'un da Hafi Komünist teşkilâtının fikri ihtilâl taşıdığı yolundaki kanaatine ve Ethem'i isyan ve ihtilâle sevk ettikleri cihetle kendileriyle kat'î alâka ettiği tarzındaki ifadesine nazaran Tokat mebusu Nâzım Bey'den izahat-ı lâzime alınmak mecburiyeti hasıl olduğundan muktazi muamelenin ifası ricasiyle takdim olunur efendim."

Bunun üzerine Tokad mebusu Nâzim Bey İstiklâl mahkemesince tahtı muhakemeye alınmış ve burada şu muhavere geçmişti:

- -Yeşilordu'ya niçin dahil olmuşum ve ruhsat-ı resmiyeye merbut olmadığını neden nazarı dikkate almamışım, unutulmamalıdır ki, Yeşilordu, garp emperyalizmine karşı bir mücadele teşkilâtıdır. Bu cihet, nizamnamelerinde sarahaten mezkûrdur. Büyük Millet Meclisi'nin hedefi mesaisi de budur. Yeşilordu'nun merkezi umumîsi hepsi Büyük Millet Meclisi âzasından olmak üzere 14 zevattan müteşekkildir ve cümlesi hükümetin siyasetine bilhakkin vâkıf ve müzahir kimselerden mürekkeptir. Fazla olarak içlerinde Maliye, Dahiliye ve İktisat Vekili olmak üzere üç de hükümet uzvu mevcuttur. Böyle bir heyet makarr-hükûmetten gizli sayılabilir mi?

Rusya ile muhadenet tesisi için Moskova'ya izam olunan Büyük Millet Meclisi'nin mümessilleri Rusya inkılâbı içtimaisine

bizim de taraftar olduğumuzu Moskova'da ifade etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bunun için de Ankara'da bir teşebbüs lâzımdı. İşte Yeşilordu'nun sebebi siyaseti tesisi budur.

Murahhaslarımız da Moskova'da gazetelere bu sayede resmen beyanatta bulunarak Bolşevik rüesasını bize imale etmişlerdi. Bunun alenen teşekkül edememesi de mukteza-i siyaset idi. Çünkü garp emperyalistlerinin Anadolu'da şark inkılâbı içtimaisini okşar bir cereyan-ı efkâr hududusundan kuşkulanarak üzerimize daha akurane savletlere kalkışmaları muhtemel idi. Bu iki siyaset bu iki mecburiyet içimizdeki hükümet âzası ve Büyük Millet Meclisi vekilleri tarafından bizlere mufassalan ve müdellelen temhid ve isnat edilmişti. Her temasta yeni delâil ve âsar ifade ve tebliğ ediliyordu. Meclisi millî varken onun içinden böyle bir mesai hizbi çıkarmak cürüm ise bu cürümde bütün rüfeka seyyanen mesul olmak lâzım gelmez mi? Yeşilordu'nun terk-i faaliyet etmesi reisi hükümet tarafından emrolunmuş iken ve diğer arkadaşlarım bu emre imtisal eylemiş iken ben ve başka iki zat teşkilâtı idame ve tevsi etmişiz iddiası batıldır. Burada yalnız üç nokta-i nazarı dikkate arz edeceğim:

1. Hakkı Behiç Bey'in terki faaliyet ettiğini Mecliste alenen iddia eden mebus Muhiddin Baha Bey'in birer nüshası tahkikatı icra eden şube evrakı arasında mevcut Yeni Gün gazetesi nüshalarında münderiç iki makaleleri vardır. Rica ederim bunları dikkatle okuyunuz. Görülecektir ki mumaileyhima, Yeşilordu'nun bütün tesisatını benimsemişler ve bütün mesuliyetleri imzaları altında bütün cihana ilân etmişlerdir. Yeşilordu'yu komünist fırkasına kalbeylediklerini ve bunun da kendilerinin hakkı olduğunu iddia ediyorlar. İlga edilmiş ve terk olunmuş bir şey hakkında bu yolda bir dâva sahih olabilir mi? Binaenaleyh bu iddia tamamıyla batıldır.

2. Güya ben Yeşilordu terki faaliyet ettiği zaman Yeşilordu'nun Ankara heyeti merkeziyesini komünist partisi merkezi umumîsi ilân etmişim ve beraber çalışmışım. Buna dair ortada hem bir delil mevcut değildir. Bilâkis benim bu merkezin Yeşilordu aleyhinde bulunmasını muahaze eder yolda tenkit ve teşebbüslerim

vardır. Bir defasında Ferid Efendi vasıtasıyla Yeşilordu merkezi umumisi âzasından Eyüp Sabri Bey'i haberdar ettim. Hacı Şükrü Bey de hem merkezi umumîyi, hem reisi hükümet Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni hakikatten haberdar ettiler. Kendilerini işhad eylerim. Bunlar şahit olmasa bile ortada bir vesika vardır. Komünist partisiyle Yeşilordu'nun birleşerek Halk İştirakiyyun fırkasına istihale eylediğine dair bir varaka vardır. Bu varakanın mütalaa ve tetkikinden malûm olur ki bu birleşme ve ittihat, komünist fırkasının teşekkülünden sonradır. Zaten beraber çalışılmış olsaydı birleşmeye ne lüzum vardı? Birleşmek ayrılıktan neşet eder bir keyfiyet değil midir?

3. Bu birleşme hakkı çalışmaya delâlet edemez. Çünkü o vesikada sarahaten zikrolunuyor ki, program ihzar olunmakta ve hükümetten resmen ruhsat istihsaline teşebbüs edilmektedir: Demek ki bu ihzarî bir hareket ve ihzarî bir devredir. Dahiliye Vekâleti de maruf tamimi ile komünist fırkası için ihzarat devresini tasdik etmiştir. Komünist partisinin ruhsatı resmiyeye merbut olmaması hafiliğine delâlet ediyorsa ve bu bir cürüm teşkil ediyorsa bu komünist fırkası hakkında da variddir. Çünkü Yeşilordu hafi idi. Hattâ nizamname-i esasiyesinde bu husus sarihtir. Halbuki komünist partisinin nizamnamesi Eskişehir'de Liva resmî matbaasında alenen basılmış ve hafî olduğuna dair de bir kayıd görülmemiştir. Eğer bu böyle olmasaydı Liva matbaası gibi resmî bir daire bu programı başaramazdı. Farzımuhal bassa Hazirandan beri hükümetin bundan haberdar olması lâzım gelirdi. Bu suretle bizim mesuliyet kabul etmemiz ne aklen ve mantıken caiz ve kabul olunamaz. Gene güya Halk İştirakiyyun fırkası namına ben ve diğer arkadaşlarım Rusya'da Mustafa Suphi veya başka zevatla muhabere etmişiz. Güya ilk taksit olarak 100 bin altın da Ankara'ya gelmiş. Güya bu paralar bendenize, mebus Şükrü Bey'e ve Şeyh Servet Efendi'ye verilmiş. Bu mektupların altında benim imzam olanı Eylül'de Moskova'ya vasıl olmuş. Bu isnadat o kadar vâhidir ki, âdeta kendi kendisini cerh ve tekzip eder. Bir defa bu mektupların sonuncusu Eylül'de Moskova'ya gitmiş ise diğer mektuplar ne va-

kit yazılmış, murahhaslarımız bile Moskova'ya ne müşkülâtla gittiler. Bu mektupları hangi adamlar Gürcistan, Ermenistan'ı geçerek götürmüşler. Farz edelim ki adam geçemeyen yollardan posta geçmiş. Vekillerin bile mektupları sansürden geçerken nasıl olmuş da bu mektuplar sansür edilmemiş? Ben Eylül'e kadar Yeşilordu merkezi umumîsinde çalışıyordum. O merkezden hiç bir mektup yazılmamıştır. Komünist partisine yazılan mektuplarda benim imzam yoktur. Onların yaptığı şeyden ben mesul olamam. Dört mütehassıs zat bu mektuplardaki yazının ve imzanın benim olduğunu nereden anlamıştır? Bunlar benim yazılarımın ve imzamın aşinası mıdırlar? Türkiye'de Nâzım yalnız ben miyim? Yüz bin altın Moskova'dan hangi yoldan gelmiştir? Bu altınlar üç araba eder. Bunlar Rusya içinden nasıl geçmiştir? Bunu Kars'tan Ankara'ya kadar geçtiği yollarda hükümet nasıl haber almamış, nasıl zaptetmemiş? Farzı muhal mektuplar ve altınlar Ankara'ya gelmiş, piyasada bir altın bolluğu var mı?

İstiklâl mahkemesi Tokat mebusu Nâzım Bey'in müdafaasına devam etmesini ertesi güne bırakarak o gün celseye burada son vermişti.

İSTİKLÂL MAHKEMESİ HUZURUNDA SOLCULARIN VERDİĞİ HESAP

Ertesi sabah Tokat mebusu Nâzım Bey'in müdafaasını dinlemeye devam eden İstiklâl mahkemesi ona tekrar söz vermiş bulunuyordu. Nâzım Bey sözüne devamla:

- Şunu da nazar-ı dikkatinize arz edeyim ki, Mustafa Suphi kendi teşkilâtı için, kendisi için Moskova'dan para almış olabilir. Fakat Ankara'daki teşkilâtın bununla alâkası yoktur. Bir de Halk İştirakiyyun fırkasının nizamnamesinde aidat ve masarifat için bir kaydı sarih vardır. Bu maddede deniliyor ki, varidat iane, teberruat ve aidatla beraber daha yüksek teşkilâttan gelecek paradan ibarettir. Bu kayıt hükümetçe tasdik edilmiş ve tanınmıştır. Komünizmin gayesi dünyada birdir. Komünistler dünyada birbirlerine yardımcıdırlar. Bizim karşımızda bugünü bir düşman var ki doğrudan doğruya garp emperyalistlerinin âleti şer şekâvetidir. Biz, Halk İştirakiyyun fırkası, komünist fırkası, komünist partisi hepimiz onunla çarpışıyoruz. Bu fırkalara Rusya, hattâ İtalya, hattâ Fransa komünistlerinden muavenet vaki olursa, bunu şerre, fesada, şekâvete mi hamletmeli? Keşke bütün dünya komünistleri bizlere el uzatşalar bizlere muavenet etselerdi de biz de yalnız garbin değil bütün beşeriyetin şekavet ocağı olan emperyalizmi yıkmaya hikmet edebilseydik. Binaenaleyh 10 bin lira meselesi bir tasni'den başka bir şey değildir. Bir de esna-i isticvabda taklib-i hükümetten bahsolundu. Bu evvelâ aklen, saniyen mantıken muhaldir. Çünkü Büyük Millet Meclisi Hükümeti bugün garp emperyalistleriyle dövüşüyor. Halk İştirakiyun fırkasının hedefi mesaisi de odur. Şu halde taklib-i hükümet maksadı nereden çıkarılıyor? Saniyen bu fi'len aksi sabit bir şeydir. Halk İştirakiyyun fırkasının teşekkül ettiği günler. Ethem ve şürekâsı hali muhalefete ve isyana geçmişti. Fırka bu mevzuda derhal hükümete müzaherete karar verdi.

Buna bizzat hükümet erkânı sureti mahremanede vâkıftırlar. Gazete neşriyatı da buna delildir. Bilhassa aleyhimdeki ilk isnaddaki iddia, Ethem ile müşareket iken, bu şimdi kendiliğinden çürümüştür. Taklib-i hükümet olsaydı, İştirakiyyun partisi, Halk fırkası için bulunmaz bir fırsat addolunurdu. Mamafih kardeşi Reşid'in beraber bulunduğu komünist fırkasındaki matbaasını o fırkaya veren, Mecliste o fırkaya intisabı dolayısıyla millî kahraman ilân olunan o fırka gazetesiyle Türkiye kızılordular başkumandanı unvanı kendisine tevcih olunan Ethem'e Halk İştirakiyyun fırkası ne böyle bir müracaatta ve ne de muavenet talebinde bulunurdu. Demek ki, taklibi hükümet fikir ve iddiası da yoktur, batıldır. Benim bildiğim Anadolu'daki bugünkü hükûmet, tam bir hükümettir. Onun yıkılacak hiç bir yeri yoktur. Yalnız bir şey yıkılmak lâzım geliyor ki o da Anadolu hükümetinin hâlâ tesirinden kurtulmadığı usulü sabıka-i hükümettir. Anadolu, İstanbul'la katî alâka ettiği halde hâlâ Babıâli zihniyeti, hâlâ Tanzimat denilen garp usulü bir zincirle sımsıkı bağlıdır. Bunların artık yıkılması zamanı gelmiştir. Bunu Büyük Millet Meclisi kürsüsünde Mebusan'ı kiram defaatle bağıra bağıra söylemişlerdir. Gazeteler de açıktan açığa yazmışlardır. Mamafih zamanı gelmeden ne yapmak ve ne de yıkmak kabil ve münasip olamayacağından Halk İştirakiyyun fırkası, hükümetin teşkilâtı hazırasını vakti müsaidin hulûlüne kadar muhafaza etmeyi ona her türlü muzaherette bulunmamayı kendisine umde ittihaz etmiş binaenaleyh taklib-i hükümet meselesin de vehim ve hayal eseri olmuştur.

Hulâsa olarak şunu arz edebilirim ki, Yeşilordu, hükümetin filî kabul ve tasvibine mahzardır. Yeşilordu ile beraber tesis edilen Komünist partisi de öyledir. Birincisine hükümetten üç vekil dahil, ikincisinin nizamnamesi Eskişehir'de resmî bir matbaa olan Liva matbaasında basılmıştır. Hükümetin gözü önünde neşrolunmuştur. Binaenaleyh hafi değildir. Ve ben bunlardan mesul ve muateb olamam. Yeşil ordu merkezinden yalnız benim terki faaliyet etmemiş olduğum ise aklen, mantıken ve usulen merduddur. Komünist partisine Yeşilordu'nun iltihakı sure-

tiyle Yeşilordu'nun Halk İştirakiyyum fırkasına istihalesi ise ruhsat-ı resmiyeye iktiranından da anlaşılacağı veçhile kanunîdir. Ve benim bu teşkilâttan evvel Komünist partisiyle hiç bir alâkam yoktur. Kendi başlarına yapmış oldukları tebeddüllerden de bittabi ben mesul değilim. Mustafa Suphi kimdir? Bilmem! 100 bin lira meselesi ise serapa hezeyandır. Bunlar birer sania ve dolaptan ibarettir. Taklibi hükûmet meselesi bir vehim ve bir urcufedir. Komünist partisine olsun, Halk İştirakiyyun fırkasına olsun, inkılap ve istihale etmiş ve binaenaleyh artık bütün bütün kesb-i resmiyet etmiş ve tarihe karışmış olan Yeşilordu Komünist Partisi aleyhine şimdi takibata kalkışmak bilmem ki ne derecelere kadar kanunî olur?

İtilâf hükümetlerinin Ankara hükümet-i milliyesini de son konferansa davet etmesi üzerine Anadolu'da komünizm cereyanlarının artık durmuş ve durulmuş bulunması siyaseten lâzımdı. Bu lüzumu her iki fırka da derhal takdir etmiş bulunmaktadır. Ve bu sebeple derhal terki faaliyet etmişlerdir. Bizim murahhaslarımız da müzakereler sırasında Anadolu'da komünizm ve bolşevizm yoktur, yaşayamaz diye Fransa ve İngiltere'deki gazetelerde ifadatta bulunmuşlardır. Bu kadarı kâfi iken iki takibata, masumiyet ortada iken tedibata vardırmak bilmem ki ne kadar muvafıkı maslahat ve nısfet olur?

Şunu itiraf etmeliyim ki İtilâf devletleri bu defa da bizi aldatmışlardır. Ne yapılsa bundan sonra onlardan istifade yoktur. Bizim takdir edemediğimiz daha başka bir sırrı hikmet vardır. Behemehal bir kaç masumun siyaset-i âliyye-i vatan uğrunda ezilmesi, feda edilmesi halen muktezi ise o başka, vatan yolunda şehadet mutlaka muharebelerde kurşun ve süngü ile ölmekten ibaret olmadığını eshab-ı iman biliyorlar. (Tutulan zaptın altında şu satırlar okunmuştur.)

İddiamın zübdesi bu olup birinci gün alınıp okumadan ve imza etmeden üzerine kararlar verilen ifadatım hakkındaki iddia ve istidamda henüz musır olduğunu arz eylerim efendim.

Büyük Millet Meclisi âzasından

Tokad mebusu Nâzım

Ankara vilâyet merkez hapishanesinde mevkuf iken İstiklâl mahkemesine gönderilip orada okunan mebus Nâzım Bey'in istidası üzerine İstiklâl mahkemesi vaziyetin tenvirini Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden talep etmiş ve Paşa Hazretleri de vaki dâvete icabetle şu izahatta bulunmuştu:

- Nâzım Bey'in İstanbul'da İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne dahil olduğunu ve İngilizler tarafında Tokat ve Amasya'ya teşkilât yapmak üzere memuren izam kılındığını ve zâhirde Sünnilik ile Aleviliği birleştirmek fakat hakikatte Alevîlerden İngilizlere menfaat temin eylemek için propagandalar yapmak istediğini ve o zaman kumandan bulunan Refet Bey'in ittihaz ettiği tedbir sayesinde mumaileyhin faaliyetinin tahdit edilmiş olduğunu biliyor ve kendisinin her şeyden ziyade İngilizler hesabına hareket ettiğini kabul ile kani bulunuyorsam da Sivas'ta bulunduğu zaman ita ettiği Bolşevikliğe ait olup bilvasıta münderecatının saçma olduğunu anladığı raporunun nazarı dikkate alınacağı hakkında bir şey söylediğini tahattur edemediğimi ve beni o vakit avutmak emeliyle böyle bir söz söylemiş olabilmesi ihtimalini zannederim.

Kendisine mülâki olduğum zaman mezhep ihtilâfından bahsettiğini ve kendisine şiddetli bir lisanla bu gibi meselelere karışmamasını ihtar ettiğimi ve İngilizlerle vaki mesaisine temas etmeden İngiliz siyasetini takip etmenin doğru olmadığını kendisine söylediğimi pek iyi hatırlıyorum. Vakkas Ferid namında biri gelerek benden mülâkat talep etmiş ise de kesreti meşguliyetim hasebiyle arzusunu isaf edemediğimi ve diğer bir gün Meclis koridorunda Nâzım Bey'e rast geldiğim zaman:

- Ben Bolşevikliği tetkik ve tetebbu ediyorum, dediğini ve o sırada yanımızdan geçen Hakkı Behiç Bey'i göstererek:

- Git onunla konuş dediğimi de hatırlıyorum. Bir gün de Vakkas Feridun bana gelerek:

- Vali vekili beni sürüyor. Ben Bolşevik filân değilim! Beni memleketime yakın bir mahalle mutasarrıf tayin ediniz de gideyim dediğini sonradan yapılan tetkiklere göre vali vekilinin haklı olduğunu anladığımı da ilâve ederim. Hakkı Behiç'in Mecliste bir parti kurulması teklifine Nâzım Bey'in de müzahir olduğunu Eskişehir'de ve diğer mahallerde kurulan partiden Paşanın haberi vardır şeklinde istifade edildiğini, bu fırkanın daha sonra Yeşilordu diye tevsim edildiğini ve kâtibim Hayati'yi de buraya sokmak istediklerini öğrenmiştim. İtimadımı kazanmış arkadaşlarım Süreyya ve Yunus Nadi Beyleri dâvet ederek bu vaziyet karşısında tedbir almaları için bir komite kurmalarını bildirdim. Şeyh Servet Efendi komünistliğin esaslarını tetkik etmek için Moskova'ya gitmeye talip oldu. Fakat Yunus Nadi Bey:

- Böyle bir seyahate lüzum yok, orada mümessillerimiz var. Bize bir raporla bu rejimin bütün hususiyetini bildirebilirler, dedi.

Mustafa Kemal Paşa mahkeme heyetine, Nâzım Bey'e böyle bir teşkilâtın kurulması için emir vermediğini, Bakü'de toplanan Üçüncü Enternasyonal ile temasa gelinmesi hakkında hiç bir tavsiyede bulunmadığını, hattâ Yunus Nadi Bey'in memleket dışında bastırılıp dağıtılmış beyannamelerden birini getirerek okuttuğunu, bu beyannamelerde "Türk paşaları satılmıştır. Ey Türkler, Mustafa Kemal Paşa'nın bayrağı altında toplandınız. Bu Paşa da onlardan biridir. Köylüler, bunu anlayınız, aranızda teşkilât yapınız!" satırlarını okuduğunu ilâve etti. Yunus Nadi Bey'in bu beyannameleri kendisine okuduktan sonra:

- Paşam biz bunlardan hiçbiri olamayız. Biz halk teşkilâtı yapmalıyız. Halk inkılâplarımızı anlasın, dedi. (Mustafa Kemal Paşa sözüne devamla) ben de yeni bir teşkilât için bir nizamname hazırlamalarını rica ettim. Nâzım Bey de vaziyeti anlayarak istifa etti. Nihayet Nâzım Bey'in de katıldığı bir içtimada halkçılık üzerinde münakaşalar cereyan etti. Ben sarih olarak Bolşevikliği asla kabul edemeyeceğimizi, bütün bu müsait hareketlerin siyasî bir tezahürden ibaret olduğunu söyledim. Nâzım

Bey'e ertesi günü Mecliste renkli kâğıda basılmış bir beyanname gösterdim. Bu Eskişehir'de basılmıştı. Derhal Şerif Manatof'un tevkifini emrettim. Sovyet sefiri meseleye müdahale etmek istedi. Nihayet Şerif Manatof hudut haricine çıkarıldı. Hakkı Behiç Bey bu vahamet karşısında terki faaliyet edeceğine dair namusu üzerine söz verdiği halde Yeşilordu ile meşgul olmaya devam etmiştir. Daha sonra da Üçüncü Enternasyonalin programını kabul ettiklerini öğrendim.

Fakat Sovyetlerin mümessili sık sık beni ziyaret ederek bu zevat hakkında şefaatte bulunuyordu. Artık bende katî bir fikir ve kanaat hasıl olmuştu. Bu memlekette siyaseten dahi olsa komünizme benzer partiler kurmak zararlıdır. Derhal bunların hakikî ve sunîlerinin lâğvedilmesini emrettim.

ANKARA'DAKİ KOMÜNİZM OYUNUNUN SONU

Ankara'da ve Eskişehir'de kurulan gerek maskeli veya alenî kızıl renkli teşekküller ile harfi ve maksatlı olarak idare edilen komünist grupların bu karşılıklı faaliyetlerinden çıkan mâna şudur. Mustafa Kemal Paşa, Sovyetleri oyalamak gayesiyle maskeli bir teşekkül kurulmasını arzu etmiş bir taraftan itilâf devletlerini bununla korkutmuş ve onların daha ileri gitmesine mâni olmuştur. Diğer taraftan Rusya'ya geçmiş olan İttihatçıların ve Kafkasya'da istiklâl arzusunda bulunan Türklerin "Yeşilordu" namı altında bir kuvvet kurarak Anadolu'yu da istilâya kalkmalarına meydan vermemiş ve Rusya'nın siyasî, idarî ve askerî müdahalelerini vaktinde önlemek için, şûraları taklit ediyor zannını vererek vakit kazanmaya çalışmıştır. Fakat kökü Rusya'da olan bir takım gizli teşkilâtın da fırsattan istifade ederek ve Mustafa Kemal'in bu işi durduramayacağını hesaplayarak hakikî bir komünizmin memlekete yayılmasına gayret ettikleri de görülmüştür. Bazı Türk münevverleri bilerek bir kısmı bilmeyerek bu gayeye âlet olmuşlardır. Nihayet Mustafa Kemal'in, bu işin tahmin edildiğinden daha tehlikeli olduğunu görmesi üzerine hem maskeli şekilde kurulmuş sunî komünist teşekkülünü Halk İştirakiyyum Partisi'ni, hem hakikî maksadıyla işe başlamış bulunan Türkiye Komünistlerini, hem hakikî maksadıyla işe başlamış bulunan Türkiye Komünistlerini bir taraftan mahkemeye vererek, diğer taraftan şubelerini seddederek tarihe karıştırması da önüne geçilmez bir zaruret olmuştur. Hâdiselerin takip ettiği safha şöyle olmuştur:

Evvelâ Yeşilordu teşekkül ediyor. Yeşilordu cemiyeti daha sonra Türkiye Halk İştirakiyyun fırkası adını alıyor. Halbuki Rusya'dan gelenler Türkiye'de merkez-i umumisi Ankara olmak üzere ve sosyalizmi memlekette yerleştirmek maksadıyla Üçüncü Enternasyonale merbut komünist partisi teşkil ediyorlar. Rusyalı komünistlerin, Yeşilordu ve Hafi Komünist Partisi namı al-

tında hafi olan cemiyetlere ait yedi sekiz ay devam etmiş olan propagandası hakikatte memleket efkârını gizlice millî hükümet aleyhine tahrikten başka bir şey olmuyor ve bunu ileri sürerek Rusya'dan iki milyon altın teminine çalışan, bu para ile halk ve ordu arasında ihtilâl ve igtişaş çıkarmak istediklerini anlatan Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa ile Millet Meclisi azalarının hakikatte demokrasilere mütemayil olduğunu, hakikî maksatlarının Ruslarla birleşmek olmayıp onları aldatmak ve İngilizlerle anlaşmak olduğunu Moskova'dan temin edilecek silâh ve cephaneden sonra yüz çevireceklerini tabettikleri beyannamelerde gizlice ve el altından süren bu kimselerin her hareketleri bir taklibi hükümete doğru gitmiştir. Diğer taraftan Meclis dahilinde yapılan propagandaya esbabı mucibe olarak şu fikirler gösterilmiştir.

Mecliste âhengi temin etmek ve Bolşevik Rusya tehlikesine karşı uyanık durmak maksadıyla bir Yeşilordu kurulmalıdır. Hattâ bu maksatla tehlikeye maruz şark vilâyetleri olan Erzurum, Sivas ve Diyarbakır'da da şubeler açılmalıdır. Yeşilordu'yu lüzumlu gösterenler, ileride bu ordu ile hükümeti devirmeyi ve iktidara geçmeyi tasarladıkları gibi memlekette hakikî devirmeyi ve iktidara geçmeyi tasarladıkları gibi memlekette hakikî komünizmi de kurmaya gayret etmişlerdir. İşte bu plânın birinci sınıf mürevviçleri Baytası Salih Hacıoğlu, Şerif Manatof, Arif Oruç, Rusyalı Ziynetullah Nuşirevan, bakkal Ahmet, Emek gazetesi sahibi Ahmet Hilmi Beylerdir. Daha sonra bu cemiyeti hafiyenin merkez-i umumîsinde Mustafa Suphi ve Üçüncü Enternasyonalin reisi Nerimanof da bulunmuş, bilhassa Moskova'da bulunan bu iki zatın itimatnamesini hamilen Türkiye'deki teşkilâtı genişletmek üzere Süleyman Sami buraya gelmiştir.

Fakat Türkiye'deki hafi komünist teşkilâtına dahil olmuş bir çok kimseler vardır ki bugün burada isimlerini açıklamaya kanunî imkânlar müsait değildi. Yalnız maskelenmiş Halk İştirakiyyun Cemiyeti'nin tarihî riyasetini Mustafa Kemal Paşa uhdesine alarak dahil olacak azanın hakikî niyetlerini bir taraftan kontrol altına alırken, Yeşilorducular başlarına Çerkez Ethem'i

geçirerek ve buna bir de millî kahraman süsü vererek hakikî komünizmi yürütmeye çalışmışlardır. Sunî olarak kurulan komünist partisine Meclisten 85'e yakın âza dahil olmuş, gizli komünist cemiyetine ise ancak on, on beş kişi girmiştir. Bütün bu hâdiseler, nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın uyanıklığı ve Meclisteki her ne şekilde olursa olsun ister hafi, ister alenî, ister sunî, ister hakikî her türlü sol temayüllerine karşı menfî cephe almış büyük bir kütlenin teşebbüsü ile son verilmiş ve yepyeni bir tarzda bir halk hükümeti teşkilâtının esas nizamnamesini yapmak vazifesi Yunus Nadi Bey merhuma havale edilmiştir. O da yakın arkadaşlarıyla her türlü sınıf imtiyazlarından uzak, tek bir tabakaya dayanan ve Türk milliyetçiliği mihveri etrafında gelişebilecek bir teşkilâtı Ağaoğlu Ahmet Bey, Yusuf Akçura Bey gibi değerli kalem ve fikir sahipleriyle müşavere ederek hazırlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya tek ve muayyen bir plân ve programı olan siyasî parti kurmak fikri bu tecrübelerden sonra gelmiş ve bütün münevverlerin bir inkılâp bayrağı altında toplanmasını zarurî kılan Halk Partisi gayesine onu isal etmiştir. Bu ihzarî mahiyetteki toplantılarla fikir münakaşasına iştirâk eden zevat içinde, Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi, Eskişehir mebusu Abdullah Azmi, mühim simalardan Tevfik Rüştü, o zamanın Hariciye Vekili Muhtar, eski İttihat ve Terakki murahhaslarından Ali İhsan Beyler de bulunmuştur.

Bu münakaşalarda Şerif Manatof'un İttihatçılar ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine beyanname neşrettiği, Eskişehir'de hakikî bir komünist partisi kurduğu hattâ Dahiliye Vekâleti tahsisatı mesturesinden ayda yüz lira da maaş aldığı bütün bunlara mukabil küfranı nimette bulunduğu da zikredilmiştir. Şerif Manatof'un faaliyetlerini mahallinde, tetkik etmek üzere Mustafa Kemal Paşa çok itimat ettiği mücadele arkadaşı sayın Hüsrev Sami Bey'i oraya memuren göndermiş, mumaileyh de verdiği raporda feci akıbeti olduğu gibi açıklamıştır. Tevkif edilen Şerif Manatofo'nun cürümüne tekabül eden ceza daha ağır olacak iken Sovyet sefirinin iltiması üzerine ancak hudut haricine çıkarılmakla iktifa olunmuştur. Hakkı Behiç ise faaliyetlerinden dönmeyerek:

- Ben komünistim, Bolşeviğim bu yolda da çalışacağım. Yazı yazacağım. Halk zümresi sizin olsun, dediği de işitilmiştir.

Büyük bir Bolşevik propagandası yapan Bolşevik âşığı Vakkas Ferid'e mestur tahsisattan evvelce 900 lira verildiği anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal Paşa'ya gelen tehdit mektuplarının de Yeşilordu mensupları tarafından yazıldığı tahkikat neticesinde tebeyyün etmişti. Gene tahkikat sırasında Yeşilordu mensuplarının Kuva-i Milliye'den farkını anlatmak maksadıyla bunlara "fedai" denmesi kararlaştırılmış, buraya dahil olacakların tahlifi ve fedai grupları teşkili de muvafık görülmüştür. Bu teşkilâtın en hain elemanı olan Ziynetullah aslen Rusyalıdır. Türk'tür ve Müslüman'dır. Tahsilini İstanbul'da yapmış, fakat memlekete müteaddit defalar girip çıkmış, pervasızca Rus sefaretine devam eylemiştir. Karısı ve baldızı Romanya'da doğmuşlar. İstanbul'da okumuşlardır.

Bu iki hanım da "Kadınları İrşat ve Hanımlar Arasında Faaliyet" namı altında bir cemiyet kurarak solcu fikirlerini, Türk kadınları arasında yaymaya kalkışmışlardır. Halk İştirakiyyun mührüne ilk defa Bolşevik kelimesinin ilâvesini isteyen de Ziynetullah olmuştur. Yalnız bu teklif Memduh Necdet Bey ve arkadaşlarının itirazı üzerine kabul edilmemiştir. Ziynetullah mevkuf bulunduğu Ankara hapishanesinden İstiklâl mahkemesine gönderdiği müdafaa namesinde ailesiyle birlikte Ankara'ya gelerek yerleştiğini ve B. M. Meclisi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce Rusça mütercimi sıfatıyla hizmet gördüğünü bildirmiş ve Rusya'ya hükümet tarafından gönderilmiş, Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerin Türkiye'de komünizmin inkişafına aid beyanatlarını Rus gazetelerinden tercüme ederek hükümete takdim ettiğini ve bunlara hükümetçe ses çıkarılmadığını bera-i müdafaa zikreylemiştir. Gene Ziynetullah, makamı müdafaada Türkiye Komünist Partisi nizamnamesinin bütün Ankara'da serbestçe elden ele dolaştığını gördüğünü ve bu keyfiyetin hükümetçe de malûm olduğunu, o halde gizlilik vasfı mevcut olamayacağını ileri sürmüştür. Ziynetullah müdafaasında şöyle demişti:

- Ben bir ecnebi tebaasıyım, Türkiye'de kaldığım senelerde nizamnameleri elden ele dolaşan, azaları meyanında mebuslar bulunan, gazeteleri serbestçe intişar eden, sonra da hafi olduğu ve gayri meşru bulunduğu iddia olunan bir kanun dışı cemiyet olacağına neden inanabilirdim?

Ziynetullah, ayrıca bir takım Yenigün neşriyatından bahsetmiş, bu işe devletin ses çıkarmamasını da tervicine esas addetmiştir. Ziynetullah, Türkyurdu Mecmuasında, İbrâk Gazetesinde, Türk Dünyası'nda yazdığı makaleleri sıralayıp bunlardan bazılarının serlevhası olan "Asrın cereyanları önünde Türkler", "Türkiye ve sosyalizm" gibi yazılarla kendisinin hakikî bir sosyalist ve komünist olduğunu itiraf etmiştir. Fakat âsi Ethem'le işbirliğini, hükümet darbesini şiddetle reddeylemiştir. Ethem her şeye menfi bir adamdı. Komünizmi de sırf bu maksatla terviç etmişti demiştir. Şehudullah oğlu Ziynetullah Nuşirvan para maddesini de reddetmiş ve bütün bunlardan sonra kendisinin inandığı dâvaya hizmetten başka kusuru olmadığını iddia etmiştir.

İstiklâl mahkemesi kökü yabancı olan bu kimseler hakkında verdiği kararla bunları mahkûm etmiş, fakat Rusya'nın komşuluğu bu zevatın ancak yurt dışına çıkarılmasını intaç etmişti. Bugün tarihî bir hakikat mevcuttur. O da şudur:

Mustafa Kemal Paşa, İstiklâl Mücadelesi sırasında Bolşevik Rusya'nın yardım bahanesiyle Anadolu'yu istilâya girmesinden endişe duymuş, onu oyalamak için mükemmel bir plâna müracaat etmiştir. Fakat bu vasıtanın tehlikeli olduğunu sezdiği zaman da onun hakkında harekete geçmekten bir an tereddüt etmemiştir. İşte İstiklâl Mücadelesi senelerinin komünizm oyununun içyüzü budur.

FRANSIZ MİLLÎ BAYRAMINDA ATATÜRK'ÜN SÖYLEDİĞİ NUTUK

Henüz son taarruz yapılmadan ve memleketin alacağı şekil katî surette taayyün etmeden, Gazi Mustafa Kemal'in zihninden geçenleri anlamak kolay bir iş değildi. Bir çok tahminler yapılıyor, fakat sıhhati üzerinde kimsenin inancı bulunmuyordu. İşte böyle bir zamanda Fransız sefaretinde Ankara'da 14 Temmuz 1338'de Fransız millî bayramı münasebetiyle verilen ziyarette bu toplantıya şeref veren Gazi Mustafa Kemal'in Fransız dostluğuna bir mukabele olmak üzere irat buyurduğu enteresan nutuktur:

"Fransız milletinin millî bayramı münasebetiyle tertip ettiğiniz bu ziyafette hazır bulunduğumdan dolayı memnunum. Fransız milletinin 14 Temmuz millî bayramı biraz da ruhunda hürriyet ve istiklâl aşkını taşıyan bütün milletlerin bayramıdır. Çünkü pek kanlı safhalar takip etmiş olan Fransız İhtilâli'nden beri, hürriyet ve istiklâl mücadelesinin bu, zaferi olarak her milletin haklı takdir ve hürmetini kazanmıştır.

Efendiler, aziz dostumuz Mösyö Mujen siyasetten bahsetmemeyi tercih ettiğini söylediler. Ben de bu hususta kendilerine iştirâk ederim. Tarihe atfı nazar edersek 1789 tarihine kadar Fransa'daki idare usulü ve halkın içtimaî teşkilâtı kurunuvustai mahiyette idi. Sunufu ahali kanun nazarında başka başka mevkilerde birleşiyordu. Kralın ise iktidar ve salâhiyetinin hududu yoktu. Halkın mahsulü mesaisi, miktarları mahdud asilzadelerle hükümdara yarıyordu ve bu yüksek tabaka halkı köle ve memleketi kendi malikâneleri telâkki eyliyordu. Binnetice umumî halk kütlesinde sefalet ve mahrumiyet mevcuttu. İşte millî feveran, nihayet bir ihtilâl yarattı ve bu, bütün beşeriyete mükemmel bir örnek oldu.

Efendiler, ihtilâllerin başlıca üç sebebi vardır. Birinci sebep hürriyetsizliktir. Halk aralarındaki imtiyazlı muameleyi, hakla-

rına karşı vaki müdahaleyi mesaisinin takdir edilmemesini hoş karşılamaz. İkinci sebebi, iktisadî bünyede görürüz. Sefalet ve mahrumiyet, aile geçimsizliklerinin ve ferdlerin hayata karşı mukavemetlerinin tahribi demektir. İnsanlar buna da tahammül edemezler. Üçüncü âmili, idaresizlikte, halka karşı yapılan muamelede aramak lâzımdır. Hükümet olarak idare edenlerin yüklendiği ağır vazifelerin suiistimali bunu icap ettirecektir. İşte bütün bu âmiller ihtilâl yaratır.

Efendiler, herhangi bir şahıs, bir milleti ihtilâle sevk edebilir. Fakat ihtilâli milletin hakiki hedefine tevcih ve isal ancak bütün milletin alâkası sayesinde mümkündür. O zaman milletin iradesini millî meclisler ifade eder. Ve bidayette isyan ve ihtilâl şeklinde görülen hareket yerini bir inkılâba terk eder. Fransız ihtilâli de bu safhalardan geçmiş ve milletin maşeri vicdanında yerleşmiştir. Onun için âlemşümul olmuştur. 1789 da Versay'da toplanan Etajenero, Meclisi Millî, adını aldı. Korku ve dehşet içinde kalan saray, meclis binasını derhal seddettirdi. Fakat millet vekilleri top oyunu salonunda ve ayakta içtima ederek, Kanun-i Esasî'yi elde edinceye kadar dağılmamaya yemin ettiler. Daha sonra tekrar millet vekillerine açılan Mecliste Kralın emirlerine itaat edilmesini isteyen teşrifat nazırının yüzüne halk mümessili Mirabo bağırmıştı: "Gidiniz, efendinize söyleyiniz ki biz buraya milletin arzusu ile geldik, Kralın emriyle çıkamayız. Eğer efendiniz, bizi buradan çıkarmak istiyorsa süngü kuvvetine müracaat etmelidir!" Buna rağmen saray bir türlü mağlûbiyetini kabul etmiyordu. Paris'in etrafına para ile tutulmuş Hassa kuvvetler yığıldı. Kral, halk taraftarı Neker'i azletti. Bu milletin husumetini körükledi ve bir asırda inşa edilen meşhur zulmün ve tahakkümün timsali olan Bastil Hapishanesi, bir günde ve bir gecede hâk ile yeksan edildi. Bastil lâlettayin bir bina değildi. Bastil, asırlardan beri tahakküm ve tasallutun, müstebitlerin ve harislerin saltanatı temsil eden bir tehdit abidesi idi. Fakat ne oldu bir gecede tahrip olundu.

Efendiler, işte bugün 1789 Temmuzunun 14'üncü gününü burada tes'id ediyoruz ve bu Fransızların millî bayramı olduğu kadar, henüz hürriyetlerine kavuşmamış milletlerin de sevinecekleri bir gündür. Bugün, insanlığa en güzel örneklerden birini vermiştir. Bu sebeple bizi buraya dâvet etmiş olan muhterem miralayı, böyle bir milletin evlâdı olduğu için tebrik ederim.

Efendiler, mütareke senelerinde bizim de hali içtimada bulunan bir Meclis-i Mebusan'ımız vardı. Bu dağılmış, âzası tevkif olunarak Malta'ya sürülmüş, Türk milletinin ezelden beri haiz olduğu hürriyetler susturulmuştu. Fakat dünyada bütün müstevlilerin ve bütün müstebitlerin unutmaması lâzım gelen bir hakikat vardır. Hiç bir zaman fikirler, cebir ve şiddetle, top ve tüfekle öldürülemez. Bilâkis her tazyik aksi tesirle daha şiddetli neticeler doğurur, hürriyet ve istiklâl ateşiyle galeyan eden bir milletin ise nelere muktedir olduğunu tarihte bize en güzel bir örnek olarak Fransız ihtilâli vermiş bulunmaktadır. 1792 ve 1799 senelerinde Fransız topraklarını istilâya koşan cesim orduların karşısında bir milletin ne harikalar yaratacağını yine Fransız halkı bize göstermiştir. Valmi'de Fransız askerlerinin ortasına düşen prusya toplarına rağmen yere düşenlerin: "Yaşasın Fransa!" diye bağırdığını gören Alman edibi Goethe bile hayret ve takdirini şu satırlarla izhar etmişti: "Tarih-i âlemde bugünden itibaren yepyeni bir safha başlıyor!" Evet, filhakika Fransızlar ihtilâl tarihinin bir devrini kapıyor ve asrı hazır dediğimiz yeni bir devrini açıyordu. Türk tarihinde de müstevli orduların İzmir'den denize dökülmesi bizim millî tarihimiz için ve belki de müstevli zihniyeti taşıyan milletler için dünya tarihinde yepyeni bir safha olacaktır. Bu da artık istilâ ile hiç bir memleketin hürriyet ve istiklâllerini imha etmeye imkân olmayışıdır. Eğer mağdur Asya ve Afrika milletleri, bizim İstiklâl Mücadelemizden bir ibret dersi almışlarsa kendileri için pahalıya da mal olsa, bu yola gireceklerdir. Hürriyet ve istiklâlsiz bir millet için yaşamanın ne mânası, ne de zevki vardır.

Efendiler, bizim Asya'yı kıyam ve cidale sevk edişimiz, Fransız milletini kahramanane hareketlere sevk eden sebeplerden daha az kuvvetli ve daha az mantıkî değildir, çok ümit ederim ki hürriyet ve istiklâli için milyonlarca evlâdını topraklara gömmüş olan Fransa'nın bugünkü çocukları da, Türkiye'mizin haklı isteklerini kavramış bulunsun, söylediğim sözlerde siyasetten içtinap hususundaki vaadime sadık kaldığımı, sadece tarihe temas ederek geçmişten örnekler sıraladığımı zannederim. Ve sözümü bitirirken Fransızların mümessili Miralay Mojen'i bu mutlu günde tekrar tebrik ederim."

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın o gün irad buyurduğu bu nutuk, Fransızlar üzerinde fevkalâde müspet bir tesir bırakmış ve Türklerin haklı dâvası önünde onları eğilmeye mecbur etmişti. Anadolu zaferi, Fransızlar ve İtalyanlar için hattâ istenilen kuvvetli bir arzu idi. Onlar, senelerce ellerinden gelen yardımı yaparak Büyük menfaatleri, Büyük Britanya İmparatorluğu'ndan başka türlü düşündüklerini fiilen isbat etmişlerdi. Fakat Anadolu zaferinin en büyük tesiri İngiliz Başvekili Mister Lloyd George üzerinde vaki olmuştu. O, bir türlü neticeye inanmak istemiyor, aldığı telgraflar, dinlediği ajanslar, büyük inhidamı kendisine ne müessir bir dille anlatmaya çalışıyordu. En mükemmel silâhlarla teçhiz edilmiş Yunan orduları, Türklerin önünde feci ve hem de acil bir hezimete uğramış, büyük bir kısmı imha edilmiş, mütebakisi canlarını kurtarmak için en ümitsiz çarelere baş vurmuşlar, bir kısmı da kendisini denize atmıştı. Hiç bir şey, kükremiş, şahlanmış Türk ordularının, Türk süvarilerinin önünde duramıyor, Türk topçusunun dövdüğü yeri, Türk piyadesi biraz sonra süngü hücumu ile zaptediyor, kaçmaya kalkan düşman askerini Türk süvarisi çevirerek esir ediyordu. Ortalıkta sanki bir mahşer manzarası vardı. Düşman alaylarının, taburlarının, bölüklerinin birbiriyle irtibatı kalmamış, bütün bir Anadolu, taşıyla, toprağıyla ayaklanarak düşman kütlelerinin üstüne bir kasırga ve bir fırtına gibi yağmaya başlamıştı. Lloyd George, bu hezimet karşısında bir çareye baş vur-

muş, bu mezbuhane gayretinin netice vermeyeceğini, tecrübeli diplomat bir türlü kestirememişti. O da, İmparatorluk azasının ana vatana yardım etmeyeceği keyfiyeti idi. Dominyonlar, artık macera için harcayacak tek bir adama ve sarf edecek tek bir kurşuna mâlik olmadıklarını İngiliz İmparatorluğu'nun Başvekiline boşuna anlatmaya çalışmışlardı. Bu son ümit de boşa çıkınca ister istemez mütareke teklifi vaki olmuş, Müttefikler Generallerini Mudanya'ya göndererek bir hafta içinde bir anlaşmaya varmışlardı. Vakıa bu anlaşma onların prestijini kısmen koruyordu. İstanbul, sulhun akdinden sonra terk ediliyor, Trakya iki ay içinde Yunanlılardan Fransızlara ve Fransızların eliyle Türklere iade ediliyordu. Fakat ne de olsa bu mütarekenin Mondros'la kıyas kabul eder tarafı yoktu. Churchill'in hatıralarında, Türk ordularının daha ileri gitmediğini, şayet bunu yapsaydı, onu durduracak bir kuvvetin o sıralarda bulunmadığını beyan ettiğini okudum.

Anadolu'nun o günkü hummalı havasını teneffüs edenler, Türklerin makul bir sulh teşebbüsünde olduklarını, elde edilen zaferle, Müttefikler gibi sarhoş olmadıklarını pek iyi bileceklerdir. Böyle çılgınca hareketlerin Avrupa sulhunda neye vardığını Versay muahedesini mağlûplara imza ettirmiş olan Avrupa'nın galipleri pek güzel görmüşlerdir. Türkler, isteklerinde mücadelelerinde olduğu gibi mantıklı ve makbul idiler. Trakya'nın diğer parçasını işgal etmek ve gelişmişken Yunanistan'ı baştan başa işgal eylemek görünüşte pek heyecanlı ve hararetli olabilirdi. Fakat sonra neye mal olduğunu yavaş yavaş hepimizin anlamaya başladığı ve iğne ile kuyu kazmak derecesine varan müşküllere ve mahrumiyetlere sebep olan İstiklâl Savaşı'nın elde ettiği bütün güzel neticelerden olmak da vardı. Bu mevzu üzerinde bir kaç defa Mareşalle görüştüğümüzde, merhum Fevzi Paşa: "Dedim ya, Mustafa Kemal, hemen her zaman nerede durulacağını bilmiştir. Bu onun pek hayran olduğum bir meziyeti idi. Aynı düşünce ile saltanatı yıkmış bir müddet için hilâfeti bırakmıştı, fakat bir gün ona da sıra geleceği aşikârdı. Fakat

hilâfeti ortadan kaldırırken de Müslümanlığı muhafazaya itina göstermişti. Başlarken gösterdiği sür'ati, bitirirken asla kullanmamıştı. Daima teenni, daima dikkat onun memleket yolundaki işlerinde hâkim olmuştur. Muzaffer Türk ordularını Boğazlarda durduran bu irade ve bu çelik azimdir," diye buyurmuşlardı.

Zafer, saltanatı yıkmış fakat barıştan sonra inkılâplara giden yolu da hilâfetin lâğvı açmıştı. Bir gün Mustafa Kemal, Mazhar Müfid Bey'e dönerek:

- Hatırlarsın ya! Sana Sivas Kongresi'nde söylediğim gibi, benim küçük defterimde yazılı olanlara birer birer bir gün sıra gelecek! demişti.

SON OSMANLI HÜKÜMDARI NASIL KAÇTI?

1922 senesi 17 Teşrinisani cuma günü, Yıldız Camisi'nin önünde toplanan vüzera ve yüksek rütbeli zevat, cuma selâmlığına bermutad iştirâk edecek Halifeyi boşu boşuna bekliyordu. Sarayın assa askerleri renkli kıyafetleri, beyaz eldivenleriyle, hassa kıtalarının yaldızlı, kalpaklı, çizmeli zabitanın gösterişli tavırlarıyla her an Yıldız Sarayı'nın kapısından gözükecek arabaya muntazırdılar. Ezan okundu, vakit bir hayli geçti, süvari beygirleri bile sabırsızlanıyor, yerlerinde tepiniyordu. Son Osmanlı Hükümdarı Sultan Vahideddin 17 günden beri yalnız Halife sıfatını muhafaza ediyor, sakıt bir hanedanın son mümessili olarak melûl, mahzun, Yıldız tepelerinden İstanbul'a bakıyordu. "Yedi tepe" olarak bütün dünyada güzelliği ve letafeti ile şöhret almış bir şehrin her tepesinde göklere yükselen minarelerin, binaları örten muhteşem kubbelerin altında ecdadından birinin yattığını Vahideddin, pek iyi biliyor ve onların zaferleri, kahramanlıkları ile kendisinin hıyanetini iki zıt tablo olarak hayalinde tasvir ediyordu... Vahideddin, hiç şüphe yok, Türk milletine karşı işlediği cürümlerin nihayet bir gün gelip hesabını vereceğini biliyor, milletinin adaletinden korkuyordu. Cenuptan inkişaf eden büyük taarruz on beş günde 450 kilometrelik bir mesafeyi kat ederek düşmanı 9 Eylül'de İzmir'den denize dökünce, şimalden yürüyen kuvvetler de biraz şiddetli mukavemet karşısında iki gün gecikerek 11 Eylül'de Mudanya'da aynı işi yapınca ve bir kısım kuvvetler de Çanakkale Boğazlarına silâh omuzda ve trampetlerle vasıl olunca, bütün dünya gibi, Osmanlıların son hükümdarı da hayret ve dehşet içinde hâdiselerin yıldırım süratiyle teakubunu büyük bir heyecan ve korku ile müşahede etmişti. Ceza saati yaklaşıyordu. Sultan Vahideddin'in, tarihte XVI. Lui'nin giyotinle idam edildiğini ve İngilizlerin Kralı Birinci Şarl'ın balta ile hayatına son verildiğini okumuştu. Fakat bunlardan hiç birinin cürmü kendisinin kadar korkunç

ve feci olmamıştı. Bunlardan hiç biri düşmanla bu kadar işbirliği etmemiş ve milleti, millete kırdırmamıştı. Bu sebeple ona takdir edilecek cezanın belki bütün dünya tarihinde muhteşem bir emsal teşkil edeceğini anlıyordu. Zaten saltanatının lâğvedildiği 1 Teşrinisani gecesinden beri huzuru rahatı münselib olmuştu. İstanbul'da millî hükümetin mümessili Refet Paşa vardı. Paşanın ayağı Kabataş'ta karaya bastığı gün, bu vaziyet Vahideddin'e malûm olmuştu. Seryaver-i Padişahî, Anadolu'nun millî mümessiline:

- Hoş geldiniz, zatı şahanenin size ve temsil ettiğiniz millî hükümete selâmı şahanelerini iblâğa memuruz, dedikleri zaman Paşa:

- Zat-ı hilâfetpenahilerine karşı duyduğum hürmet ve teşekkürü lütfen kendilerine arz ediniz!

Mukabilinde bulunmuştu. Bu cümlede Vahideddin, mukadderatının bütün uzak ve yakın neticelerini okumuştu. Bir kaç zamandan beri İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı General Harington saraya gidip geliyor ve bütün maskelenmelere rağmen M. M. Grubu teşkilâtı, sabık hükümdarla Generalin bu görüşmelerinden haberdar bulunuyordu. Muhakkak olan nokta, güzel bir firar plânının Halife ile General arasında hazırlanmış bulunması idi. İşte o gün cuma selâmlığına gelenler, böyle bir firarın cereyan ettiği sırada caminin önünde her şeyden habersiz bekleşiyorlardı. Sultan Vahideddin, o gün sabahtan hazırlığa girişmişti. Kendisine refakat edeceklerin sayısı 12 kişi idi. Bunların başında son zamanlarda büyük bir aşk macerası yaşadığı saray bahçıvanının güzel ve genç kerimesi onunla beraber kadınefendilerden bir başkası, sevgili oğlu Ertuğrul'u, hususî doktoru Reşad Paşa, Seryaveri Çerkez Paşa, vekilharcı, adamlarından bir kaç mühimi, esvapçıbaşısı İbrahim Efendi vardı. Firar, sarayın Malta köşkü önünden, oğlu ve refikaları, diğerlerine yaveri, doktoru ve esvapçıbaşısı ile maiyetindekiler binecekti. Beşiktaş'a açılan kapılardan Dolmabahçe Sarayı'na kadar güzergâhta, her cuma günü olduğu gibi, karşılık İngiliz bayrağını taşıyan bir motor da, Marmara'da demirli bulunan İngiliz

zırhlısı Malaya'ya bu 12 kişilik firarî kafilesini ulaştıracaktı. Vahideddin, haremde hazin bir ayrılış yaptı. Üstünde resmî üniforma, göğsünde yabancı, yerli nişanların bir çoğu vardı. Nazarlarını sisleyen, burnundan iliştirdiği duman gözlüğü ile, hiç şüphe yok göz yaşlarını saklıyordu. Sesi titrek, harekâtı çok müteredditidi. Bu hüzün Malta köşkünün önünde azamî dereceye vardı. Tereddüdünü izale eden mühim bir hâdise bir hafta evvel İstanbul'da başlamış, İzmit'te bitmişti. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği günlerde valilere derhal tevkifini ilk defa emreden devrin Dahiliye Nazırı, âyan âzası ve haini vatan Mihran Efendi'nin Peyam - Sabah adlı paçavrasının başyazarı Ali Kemal'in, Beyoğlu'ndan güpegündüz kaldırılıp İzmit'e kaçırılması, Sultan Vahideddin'i son derece ürkütmüştü. Şimdiki İpek sineması antresinde o zamanlar bir pasaj vardı. Bu pasajdan meşhur Sercl D'orian kulübüne girilirdi. Solda bir Rum berber salonu vardı. Ali Kemal'de ekseriya yemeklerini bu kulüpte yer, buraya devam eden o devrin kozmopolit ve saray mensubu devlet ricaliyle hasbıhal ederdi. O gün de yemeğini yemiş, sonra da Rum berberine girmişti. Saçını kestirmiş, sakalının bir tarafını tıraş ettirmişti ki, gizli teşkilâtın adamları başlarında merkez memuru Cemil Bey olduğu halde bu dükkâna girmişler, göğsüne tabancayı dayamışlardı. Dükkândakilerin hiç birinin kıpırdanmaması ihtar edilmiş, yarı tıraşlı, yarı tıraşsız Ali Kemal yerinden kaldırılıp sakalının sabunları silinerek bir tek kelime söylemeden, kapının önünde duran otomobile bindirilmişti. Bu otomobil şehrin en kalabalık ve işgal kuvvetlerinin en hâkim olduğu bir semtten Ali Kemal'i alarak Kumkapı'ya yol almış ve oradan bir motorla İzmit'e nakletmişti. Burada Nureddin Paşa vardı. Ali Kemal, Divanı Harbe sevk edilmiş ve heyeti hâkime huzurunda hiç çekinmeden ve sıkılmadan:

- Ben gene aynı kanaatteyim. Türk milleti felâkete sürüklenmiştir. Zafer yalancıdır. Düvel-i itilâfiye sonunda mutlaka galip gelecektir, diye fikirlerinde inatla ısrar etmişti.

Muhakeme bir hafta sürmüş ve hükmün arifesinde halk sabırsızlanarak, iki sıra süngülü askerin ortasında götürülen bu

iri yarı, koca kafalı, gözünde gözlük olan ve etrafa meydan okuyan başmuharriri, hücumla askerin muhafazasından alarak, taşla, sopa ile ondan millî kinin hıncını almış, linç etmek suretiyle öldürmüştü. Bu haber, Vahideddin'i şaşkına döndürmüştü. Artık kaçmak şarttı. İşte bu sebeple cuma selâmlığından bilistifade dikkati oraya çekerek sarayın arka bahçelerinden perdeleri indirilmiş otomobillerle Beşiktaş kapısından çıkarak Dolmabahçe Sarayı'na geçmişti. Haremin büyük salonunda bizzat istirahat eden sakıt hükümdar buradan maiyetiyle beraber rıhtımdaki motora binerek hayatının mesut ve acı günlerini idrâk ettiği bu sarayı terk edip Malaya harp gemisine geçmişti. Geminin güvertesinde iki sıra olmuş İngiliz bahriyelileri, bandonun çaldığı Sultanî marşıyla, sakıt hükümdarı selâmlamışlardı. Bu marş herhalde burada son defa çalınmış, Vahideddin derhal kendisine tahsis edilen kamaraya çekilmiş belki de orada hıçkıra hıçkıra ağlamıştı.

Ağlamak neye yarardı? Vaktiyle Gırnata'nın son hükümdarı üçüncü Abdullah da bir tepenin üstünden seyrettiği sevgili Gırnata'sının alev alev yandığını ve şehrin sokaklarından İspanyol askerlerinin geçtiğini gördüğü zaman da ağlamıştı. Ağlamıştı ama, yanı başındaki annesinin ona söylediği sözler tarihe geçmişti:

- Ağla, ağla, sana şimdi ağlamak yakışır, erkekler gibi müdafaa edemediğin bu şehir için kahpeler gibi ağla!

Evet, Sultan Vahideddin için de aynı şey söylenebilirdi. 600 senelik bir hanedan ve kahraman bir millet için yaptıkları o kadar ağırdı ki, şimdi ne yapsa, ne kadar ağlasa bu cürmünü temizleyemezdi. Zırhlı bir müddet sonra demir alarak ve arkasında dumandan simsiyah bir leke bırakarak Marmara'yı terk etti. Bundan sonra, tarihler, vatanını, milletini terk ederek onun adaletinden kaçan bir Osmanlı hükümdarını kaybedecekti. Vahideddin acaba, hakkına razı olsaydı bu firarından daha az mı şerefsiz olacaktı? Bunu niçin kabul etmiyordu?

Hâdise, İstanbul Vali vekili tarafından millî hükümetin mümessili Refet Paşa'ya bildirilmiş, o da telgrafla vaziyeti o sırada

Başvekil bulunan Rauf Bey'e haber vermişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın riyasetinde toplanan Vekiller Heyeti meseleyi, o gece sabaha kadar içtimaına devam eden Büyük Millet Meclisi'ne arz eylemişti. Vahideddin, firarı ile saltanat hakkını, Osman oğulları hanedanından da uzaklaştırmış ve tarihe karıştırmış oluyordu. Bundan böyle bu ailede yalnız hilâfet sıfatı kalıyor ve Büyük Millet Meclisi'nin tarihî kararı ile hilâfete "Hanedanın en eslâhı ve en erşedi" sıfatıyla Abdülmecit Efendi getiriliyordu. Veliaht bulunduğu mütareke yıllarında, millî hükümete taraftarlığı ile göz hapsine alınmış olan Abdülmecit Efendi için, bu tevcih çok sayılamazdı. Sakıt hükümdar soğuk bir merasimle Malta'ya çıkarılmış ve oradan Mısır'a gönderilmiş ve Mısır'ın istiklâli karşısında bir ara Mekke'ye sevk edilmişti. Bütün Arap hükümdarları, büyük bir hanedanın bu üyesinden kendi tahtları için endişe duyuyorlardı. Nihayet hiç bir yerde misafir kalamayacağını anlayan Vahideddin, kendisine İtalya'nın turistik bir şehrine lâyık görmüştü. San Remo, bu kumar şehrinde, bu lüks beldede sefalet ve ıstırap içinde acı yıllar idrâk etti. Başvurduğu kimselerden, Mustafa Kemal Paşa'dan ve Halife Abdülmecit'ten nakdî bir yardıma nail olamadı. Ona acıyan Mekke Kralı Şerif Hüseyin, vaktiyle maiyetinde bulunduğu hükümdara 20 bin liralık bir çek göndermişti. Bununla sakıt hükümdar borçlarından bir kısmını ödedi ve yanındakilere şöyle dedi:

- Bir zamanlar emrettiğimiz ve tahsisatlarını muvafık gördüğümüz kimselerden para dilenmek, hayatımın en talihsiz ve acı bir akıbetidir.

NİÇİN İKİ DEVRİN PERDE ARKASI?

Dört aydan beri devam eden hatıralarımıza niçin "İki Devrin Perde Arkası" denildiğini pek çok kimseler sordu ve bir kısım okuyucularımız da bir insanın bu kadar mühim hâdiselere şahit olup olamayacağını tereddütle karşıladığını bize yazdı. Bazı itirazlar, bir kısım sualler ortaya atıldı. Arada zühuller ve tashihler de yapıldı. Fakat büyük bir kütle yazıları gerek mevzu, gerek ifade noktasından enteresan buldu ve gazeteye, şahsımıza takdirlerini de esirgemedi. Bu son yazımızla mevzudan başlayarak izhar edilmiş bütün tereddütlere, vazedilmiş bütün itirazlara, yapılmış zühul ve tashihlere temas etmek ve hâtıralarımızı şaşmaz bir kanaat ve tarihî bir vaka ile kapamak istiyoruz. Fakat peşinen arz edelim ki müspet veya menfi, takdir veya tekdir-i mutazammın olan bütün yazılar için alâkalarından ve gösterdikleri teveccühten dolayı bütün okurlarımıza burada teşekkür ederiz.

Niçin İki Devrin Perde Arkası? Çünkü askerlik ve hizmet yıllarımı iki devri birbirinden ayırıyor. Bunlardan biri Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu yıllara aittir. Askerî mekteplerde okuyup bunların en büyüğü ve en emektarı Harbiye'den çıktıktan sonra İmparatorluğun şarkından garbına kadar bütün topraklarında çeşitli vazifeler görmüş bir süvari zabiti, Balkan harbinden İstiklâl Savaşı'nın sonuna kadar muhtelif harplerde ön safta veya harp gerisinde tehlikeli hizmetler yapmış bir asker olarak bu devri diğerinden ayırmak icap etmiştir. Daha Rumeli'de eşkıya takibinde iken genç, enerjik ve idealist bir zabit tanımıştım. Onunla dost olmuş, dertleşmiş ve bir çok defalar onunla beraber bulunmuştum. Bu zabitin rütbesi esasen kurmay olması hasebiyle benden yüksekti. Fakat çalışkanlığı, ataklığı, emsalsiz cesareti ve uçsuz bucaksız denilecek derecede muhteşem hayâlleri onu mevkiden mevkie götürmüş, yükseltmiş, kısa bir zaman sonra Harbiye Nazırı, daha sonra Başku-

mandan vekili yapmıştır. Daha Rumeli'de eşkıya takibinde başlayan dostluğumuzun bu yükselme ile zeval bulacağını her kim iddia ederse onun, Enver Paşa'yı asla tanımadığını ilâve etmek isterim. Enver Paşa, maalesef halkımızın henüz bütün hususiyetlerini tanımadığı dürüst, namuslu bir insandı. Son derece terbiyeli, fevkalâde dindar, çok idealist idi. Yoksa kim, erkânıharbiyeden çıkmış bir zabit olarak, Rumeli dağlarında Abdülhamit'e karşı bayrak açabilir. Hareket Ordusu ile İstanbul üzerine yürüyebilir, padişahı bu cesaretle saltanattan indirir, sonra da İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesini sağlayabilirdi. Onun yalnız Babıâli baskını bile, akıllara dehşet veren büyük bir işti. Koskoca bir hükümeti bir avuç zabit devirmiş ve partinin hâkimiyetini temin eylemişti. Enver Paşa'nın Trablusgarp'taki mücadelelerini, kazandığı Derne zaferini, Balkan Harbi'nin ikinci devresini tamamlamasını ve Edirne'yi istirdadını hafif işler sanmak bu şehirde karşı nankörlük oldu. Birinci Cihan Harbi'ne memleketi sokmasını tarihler, belki her zaman tenkit edeceklerdir. Fakat hakikatler meydana çıktıkça, hâtıralar yazıldıkça, onu da mazur göreceklerdir. O günkü şartlar, başka türlü harekete imkân bırakmamıştı. Tam 4 yıl, doğuda, batıda, şimalde, cenupta, uzak bölgelerde, imparatorluk kapılarında var kuvvetiyle zaferi kazanmak, müttefiklerinin itimadını ve takdirini elde etmek için Enver Paşa gayret etmiştir. Mütareke ile karşılaştığı zaman nasıl hüngür hüngür ağladığına ben şahit olmuştum. Memleketten kaçmadı, maksadı, Almanya'dan, Rusya'dan yardım temin edip Anadolu mücadelesini başarmaktı. Kaç defa memlekete gelmek, İstiklâl Mücadelesi'nin saflarından bir millet ferdi gibi dövüşmek arzusunu izhar etmişti. İttihatçı oluşu bütün bu emellerine mâni oldu. Türkleri kıyam ettirmek, kendi tâbirince, Kızılelma'ya gitmek isterdi. Orta Asya'dan Adriyatik'e kadar büyük bir Türk İmparatorluğu'nun heyecanı içinde hem de Moskofların kurşuniyle bir kurban bayramı sabahı namaz vakti bastırılıp şehit edildi. Bir Türk ve Müslüman için bundan daha şerefli bir ölüm tahayyül edilebilir mi? Allah rahmet etsin, işte ben hayatımın bu birinci devrini onun yanında, onun emrinde,

onun bana tevdi ettiği ve adına Teşkilât-ı Mahsusa dediği gizli istihbarat ve askerî sırların hazırlandığı bir dairede geçirdim. İlk âmirim Süleyman Askerî merhumdu. Ve bu kısımda üç reise yardım ettim. Son harp senesi vekâleten baktığım bu teşkilâta Başkumandan emriyle riyaset ettim. Yalnız Mondros mütarekesi üzerine tarafımdan gene tasfiyesi uhdeme havale edilmişti. Birinci devrin böylece kapandığını görüyor, iyi ve kötü hâturalarımdan ayrılmak istemiyordum. Memleketin içinde kıvrandığı şartlar pek ağırdı. Eminim ki bütün Türkler, hepsi de aynı fikirde idiler Memleketin kurtarılması için aralarındaki her türlü ihtilâfa son vermişler, elbirliği ile çalışmaya başlamışlardı. Çok defa felâketlerin insanlar için ne mükemmel bir heyecan ve gayret kaynağı olduğunu âdi hayatımızda bile müşahede etmişizdir. Bu sırada her tarafta gizli teşekküller faaliyete geçmişti. Umumî Harbin sonunda Teşkilât-ı Mahsusa'mızın ambarlarında, depolarında hatırı sayılır derecede mühim silâh ve cephane stokları vardı. Bunu elimizle ve adamlarımızla İtilâf devletlerine teslim etmeye gönlüm razı olmamıştı. İşte bana gizli teşkilât kurmak ve kurulan teşekküllerle irtibat yaparak İstanbul'da hatırı sayılır bir kuvvet hazırlamak fikri bundan ileri gelmişti. Mektep arkadaşım olan ve o zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi bulunan merhum Kavaklı Fevzi Paşa Hazretleri'ne zaten ve her zaman gider gelirdim. Fikrimi kendisine açtım. Muvafık buldu. Gizlice gerek kendisiyle, gerek Harbiye Nazırı ile temas etmemi emir buyurdu. Bu suretle benim için yeni bir devir açılıyordu. Bu da pek acı, karanlık ve tehlikeli günleri bulunan mütareke yılları ve İstiklâl Mücadele'sinin sürüp gittiği senelerdi. Türk vatanlarının vatanperverliği sayesinde bu teşkilât her tarafta müthiş bir sürat ve şayan-ı takdir bir mükemmeliyetle gelişiverdi. 16 Mart 1920 İstanbul'un işgâline kadar pek mükemmel çalışıldı. Vakıa Osmanlı İmparatorluğu beni şimdiki tâbiriyle yarbay rütbesinde tekaüde sevk etmekte gecikmedi. Bunun hiç bir kıymeti yoktu. Zira memleket mücadelesinde insanı ne rütbe ve ne de nişanlar koruyabilirdi. Arkadaşlarımın bana emniyet ve itimadı, büyüklerimin teveccühü vardı. Bu kâfi idi. Yapılan şey de hepi-

mizin üstünde bir vazife idi. Nihayet İstanbul'un resmen işgali de Kavaklı Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi, birbirini takip etti. Paşa Hazretleri giderken:

- Hüsam, seni Ankara'ya aldıracağım, rütbeni iade ettirecek ve bu gizli çalışmalarını resmî bir şekle sokacağım, diye buyurmuşlardı.

Gerçekten 6-7 ay sonra emirleri yerine geldi. Ben Anadolu'ya geçtim, Samsun'dan Ankara'ya gittim ve Paşa'nın şahsına bağlı gizli istihbarat işiyle meşgul olan dairenin başkanlığını yaptım. Artık İstanbul'da mevcut teşekküllerinin hepsi, M. M. Grubu ve Müsellâh Müdafaa-i Milliye Kuvvetleri adları altında yeni bir şahsiyet kesbetmişlerdi. Onlarla devamlı muhabere ve işleri merkezden düzenleme vazifesi omuzlarıma yüklenmişti. İstiklâl mücadelesi senelerinde bilhassa Sakarya harbi sıralarında çektiğimiz sıkıntı azamî idi. Her zaman merhum Fevzi Paşa Hazretleri'nin yanına girip çıkıyor, Enver Paşa zamanından daha salâhiyetli çalışabiliyordum. Muhtelif vesilelerle büyük Atatürk'le karşılaştım. Emirlerini tebellüğ ettim. İmparatorluk devrinde tanıdığım bu değerli, zeki ve yaratıcı askerin emrinde çalışmaktan büyük bir bahtiyarlık ve şeref duydum. Harp bitip, zafer tahakkuk edince ve sulh müzakereleri hitam bulup memleket sulh ve sükuna kavuşunca, Atatürk inkılâplarını birer birer sıralamaya başladı. Benim de albaylığa terfi etmem ve bu son rütbeyi tebellüğ etmem tahakkuk etti. Buna da şükranlarımı ifade ettim.

Emekli oldum, İstanbul'a geldim. Beylerbeyi'nde yerleştim.

Bu teşkilâtı daha başlangıcından beri hoş görmeyen Afyon mebusu Ali Bey bilâhare bir rapor vererek M. M. Grubunun tasfiyesini talep etmiş ve bu teşkilât böylece tarihe karışmıştı.

İşte iki devir, işte iki devrin perde arkası, aziz okuyucularım.

- SON -